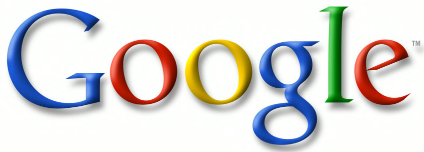
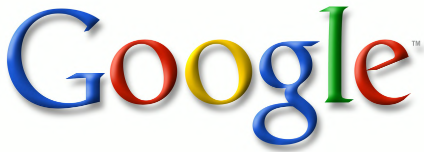
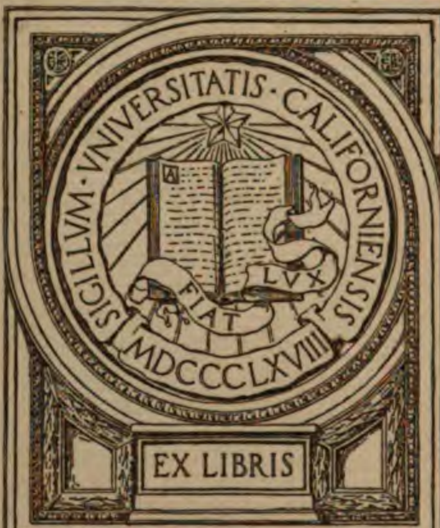

SIGILLVM · VNIVERSITATIS · CALIFORNIENSIS
LVX
FIAT
MDCCCLXVIII
EX LIBRIS

ARCHIEF

VOOR DE

GESCHIEDENIS

DER

OUDE HOLLANDSCHE ZENDING.

I.

AANTEEKENINGEN UIT DE ACTA DER PROVINCIALE SYNODEN VAN NOORD-HOLLAND.

UTRECHT,
C. VAN BENTUM.
1884.

ARCHIEF

VOOR DE

GESCHIEDENIS

DER

OUDE HOLLANDSCHE ZENDING.

ARCHIEF

VOOR DE

GESCHIEDENIS

DER

OUDE HOLLANDSCHE ZENDING.

I.

AANTEEKENINGEN UIT DE ACTA DER PROVINCIALE SYNODEN VAN NOORD-HOLLAND.

UTRECHT,
C. VAN BENTUM.
1884.

ARCHIEF

VOOR DE

GESCHIEDENIS

DER

OUDE HOLLANDSCHE ZENDING.

I.

AANTEEKENINGEN UIT DE ACTA DER PROVINCIALE SYNODEN VAN NOORD-HOLLAND.

UTRECHT,
C. VAN BENTUM.
1884.

CARPENTIER

Gedrukt ter „Utrechtsche drukkerij" te Utrecht.

Indien het waar is, — en wie der zake kundig zal het ontkennen — dat elke geschiedschrijving, die aanspraak maken wil op meer dan, zij het ook vlijtige, compilatie, uit de bronnen zelven moet putten, en wat vroeger geschreven werd moet toetsen aan, en aanvullen uit de bouwstoffen, die de Archieven opleveren, in dubbele mate is zulks toepasselijk op de geschiedenis van de Oude Hollandsche Zending in de 17de en 18de eeuw, die eigenlijk nog moet worden gemaakt. De aandacht der beoefenaren van de Zendingsgeschiedenis in ons Vaderland en in Duitschland is in de laatste jaren op dit onderwerp in toenemende mate gevestigd, en de kenteekenen vertoonen zich, dat (gelijk Warneck zich uitdrukt) wellicht de tijd niet meer verre is, dat men een gunstiger — zeker zaakkundiger — oordeel zal gaan vellen over hetgeen onze Vaderen voor de uitbreiding van het Christendom hebben gedaan, toen de protestantsche Christenheid in andere landen daaraan nog niet dacht. Wij blijven echter over het algemeen op dezelfde hoogte — of laagte — van kennis, omdat meerendeels slechts, telkens op nieuw, de magere berichten worden zamengebracht en geordend, die anderen vóór ons gegeven hebben. Dit behoeft niet, en moet anders worden. Een langdurig onderzoek in de archieven heeft mij toch de overtuiging gegeven, dat het in die groeven niet ontbreekt aan bouwsteenen om een waardiger gebouw op te trekken. Het moet daarbij niet te doen zijn om verheerlijking van het voorgeslacht, het is der geschiedenis bovenal om waarheid te doen.

De hoogleeraar MILLIES was de man, die door veeljarig archief-onderzoek in staat ware geweest ons eene grondige studie over onze oude Zending te leveren; tot niet geringe schade voor de wetenschap is hij heengegaan, zonder de resultaten van zijne groote kennis en geleerdheid in druk na te laten.

Ik zal mij niet vermeten eene poging te wagen, waartoe die geleerde wellicht den tijd nog niet gekomen achtte; het zal echter, naar ik hoop, niet onvruchtbaar worden geacht, indien ik de meer bescheiden taak op mij neem om voor een lateren geschiedschrijver de materialen op te zamelen en beschikbaar te stellen, door de uitgave van een Archief voor de Geschiedenis der oude Hollandsche Zending, waarvan ik het eerste stuk hierbij aan belangstellenden aanbied. Misschien lokt het anderen uit tot dit doel mede te werken, door de mededeeling van Archiefstukken, die mij zijn ontsnapt, of waarop mijn aandacht nog niet is gevallen.

De belangen der Indische Kerk, en hare uitbreiding onder Heidenen en Mohammedanen, werden van den aanvang behartigd door Bewindhebbers der O. en W. Indische Compagniën, die de betaalheeren waren, en de Kerk, die de predikanten opzocht en ordende of afvaardigde. Aan die tweederlei betrekking ontleenden, — het zij in het voorbijgaan gezegd — beide partijen haar aanspraak op de regeling der kerkelijke zaken, — een verschil van opvatting, dat meermalen tot botsing en strijd aanleiding gaf, waarbij echter in den regel de Kerk moest onderdoen voor het Wereldlijk Bestuur.

Had de Kerk, na de afvaardiging, over de predikanten, die tevens zendelingen waren, over hunne plaatsing en verplaatsing, over den gang der kerkelijke zaken in het algemeen eigenlijk niets te zeggen, en legden de Indische Kerken eene groote mate van zelfstandigheid aan den dag tegenover haar, die zich eenigzins als moederkerk beschouwde,

toch bleven de Classen, die in overleg met de Kamers der Compagnie de predikanten opzochten, met de uitgezondenen en met de in Indië opgerichte Kerkeraden in voortdurende briefwisseling door hare *Deputati ad res indicas*, die eerst aan de Classen, later in de Synoden jaarlijks rapport deden omtrent de ingekomen brieven en het verdere gebesoigneerde.

Een natuurlijk gevolg van deze regeling is, dat men in de Acta der Provinciale Synoden een doorloopend verslag vindt van wat op het gebied der Zending plaats greep.

Het is daarom, dat ik dit Archief open met de Aanteekeningen uit de Acta der Provinciale Synoden van Noord-Holland, wier Amsterdamsche Classis met de invloedrijkste Kamer der Compagnie in voortdurend levendig rapport stond. Daardoor krijgt men toch een algemeen overzicht van den bloeitijd en van het verval der Zending, tot dat die, na de opheffing der Compagnie, overging in handen van het in 1797 opgerichte Ned. Zendelinggenootschap.

Het mag bij den eersten oogopslag bevreemding wekken, dat wij daarbij in eens verplaatst worden in den bloeitijd der Zending; zulks vindt echter zijne verklaring in het monopolie, dat de Amsterdamsche Classis zich aanmatigde, en dat eerst na twintigjarigen strijd met de landprovincien werd opgegeven. De wording en aanvang der Zending zullen wij later uit andere bronnen moeten opsporen.

Het is mijn doel niet bouwstoffen te leveren voor eene geschiedenis der O. Indische Kerken, maar alleen voor dat deel dier geschiedenis, dat betrekking heeft op wat wij Zending noemen. Indien ik daarbij somwijlen op het gebied der Kerk schijn te treden, had ik daarbij toch steeds het oog op wat ten voor- of nadeele kon strekken van de prediking des Evangelies onder de heidenen.

Het modeste bundeltje, dat ik hierbij aanbied, is dus eene objectieve bloemlezing uit hetgeen de 15 lijvige folianten der Noord-Hollandsche Acta bevatten omtrent de O. en W. Indische Kerkzaken. Deze verzameling maakt deel uit van eene bijna compleete collectie (circa 70 banden in

handschrift) van de Acta der Synoden van de verschillende provinciën, afkomstig uit het archief der voormalige provinciale Synoden van Utrecht, thans eigendom van het Kerkbestuur dier provincie, en door dat Bestuur mij welwillend ten gebruike gegeven.

Indien het mij blijkt, dat de zaak belangstelling vindt, zal het mij niet aan stof ontbreken om dezen arbeid voortte zetten, want, ofschoon het mij meer en meer blijkt, dat met de kerkelijke archieven in vroeger tijd jammerlijk is omgesprongen, dat ontzettend veel onherroepelijk is verdwenen, en dat men te vergeefs zoekt naar stukken, die er eens zijn geweest, toch is uit de schipbreuk genoeg gered, om althans een denkbeeld te geven van het geheel. Moge het door mij aangevangen onderzoek in het oud-Koloniaal Archief vergoeden, wat in de kerkelijke Archieven wordt gemist, en zich vooral voor den eersten tijd droevig doet gevoelen.

Het plan, dat ik mij heb voorgesteld is, in een tweeden bundel de verdere Synodale en Classicale Acta te excerpeeren, om daarna te geven Brieven, Memoriën, enz., die reeds velen zijn, en den herdruk van zeldzame of in velerhande werken verscholen stukken, die de algemeene aandacht ontgaan.

Terwijl bij de uitgave van brieven enz. taal en spelling nauwlettend dient te worden gevolgd, meen ik, dat het bij deze aanteekeningen, waarbij het veelzins meer om zaken, dan om woorden te doen is, onnoodig is, en belemmerend zou zijn, letterlijke excerpten te geven, ofschoon de stijl op vele plaatsen genoegzaam aanwijst dat uit oude bronnen is geput.

UTRECHT,
September 1884.

J. A. GROTHE.

AANTEEKENINGEN

UIT DE

ACTA DER PROVINCIALE SYNODEN VAN NOORD-HOLLAND.

Synode Hoorn 1623.

Art. 20. Naar aanleiding van een gravamen van de classis Hoorn over ziekentroosters of voorlezers op de schepen van de O. Indische Compagnie, zijn vertoond de misbruiken van de kerkelijke regeering in O. Indië, en goedgevonden, tot wering van dezelven, aan Sebastiaan Danckaerts, predikant van Amboina (die is gerepatriëerd en bezig is met een extract te maken uit onze Kerkordening) door de Gedeputeerden van de Noord- en Zuid-Hollandsche Synoden de hand te bieden: „ten eynde dat het selve by haar ge„examineert, ende na de gelegentheyt van Indiën geappli„ceert synde, de vergadering van XVII gerecommandeert, „en voorts door publycke autoriteyt van de H. H. Staten „Generaal in Indiën ingevoert mogen werden, opdat de „Kercken aldaar na onze Kerckenordeninge allenskens mogten „gefatsoeneert worden, ende dat by provisie, tot dat 't syner „tyt door ordre der Synode Nationaal daer in naerder voor„sien sal werden."

Synode Enkhuizen 1624.

Art. 25. Opt 2ᵉ gravamen van Hoorn hebben de Gedeputeerden ingebracht, dat zij tot bevordering van de O. Indische Kerkorde, gecombineerd met de Gedeputeerden van Zuid-Holland, met Sebastiaan Danckaerts hebben gehandeld, een extract uit onze kerkorde hebben opgesteld,

en naar den staat en de gelegenheid van Indiën zoo veel als doenlijk was geappliceerd, en hetzelve in handen van de eerwaarde Broederen van Amsterdam gesteld, om door hen aan de Generale Vergadering van de XVII der O. Indische Compagnie overgelegd en gerecommandeerd te worden. Waarop gevolgd is, dat de Heeren Bewindhebbers hebben besloten dit onder de punten van beschrijving te brengen, opdat te zijner tijd in de volgende vergadering alle Kameren daarop geresolveerd zouden mogen verschijnen.

Dat echter tot nog toe daar in niet is gedaan, en dat Danckaerts ondertusschen eene kopy van dit extract heeft medegenomen om bij provisie te gebruiken, totdat nader orde op de kerken van O. Indië wettelijk gesteld en geautoriseerd zal zijn. De Gedeputeerden zullen alle naarstigheid doen om daarvan effect te bekomen.

Art. 33. Gravamen der classis Enkhuizen.

Bij wie zal de directie en het opzigt over de O. Indische kerken staan?

De directie zal blijven bij de Kerken en Classen daar de O. Indische Kameren zijn. En opdat in deze zaken moge gehouden worden een eenparige voet, is goedgevonden aan de XVII te verzoeken, dat zij believen de nodige kosten te verstrekken, opdat de gecommitteerden der respectieve Kerken en Classen te gelegener tijd mogen te zamen komen, om gezamenlijk over de gravamina uit O. Indië overkomende, ten overstaan van de gedeputeerden der Synoden eenparige resolutiën te mogen nemen, en van het gebesoigneerde aan de respectieve Synoden rapport te doen. Opdat dit alles echter met behoorlijk respect voor de hoge Overheid geschiede, zal men de H. H. Staten van Holland en Westfriesland hierover begroeten om hun H. Mog. autorisatie in dezen te verzoeken.

Bij deze gelegenheid hebben de gedeputeerden van de andere provinciën voorgesteld, dewijl het opzigt der kerkelijke zaken in O. Indiën de Kerken dezer landen int gemeen betreft, of het niet goed ware de Kerken van de andere

provinciën toe te laten, dat zij, op haar eigen kosten, hare gecommitteerden ook zouden mogen zenden op de genoemde vergadering, om mede kennis en toezigt van alles te nemen. De Synode, deze zaak in deliberatie gelegd hebbende, heeft hun Eerw. voor antwoord toegevoegd, dewijl dit stuk nog niet in werking is, dat hun gelieve patientie te nemen, en te vertrouwen, dat wanneer het tot het gewenschte effect zou mogen worden gebragt, bij de Synode op dit hun voorstel behoorlijk zal worden gelet. Welk antwoord zij zich wel hebben laten gevallen.

Synode Edam 1625.

Art. 19. Het stuk van de Kerkorde in O. Indië blijft nog open, als voren.

Art. 22. Nopens de directie en het opzigt van de O. Indische kerken, breeder in art. 33 (vorige Synode) verhaald, is gerapporteerd, dat een voorslag aldaar vermeld, voor als nog door de XVII niet is geaccordeerd. Zynde door den Deputatus van Utrecht, als ook door dien van Overijssel, uit naam van hun respectieve Synoden voorgesteld, en door den Deputatus van Gelderland int particulier, dewijl het opzigt der kerkelijke zaken in O. Indië de Kerken dezer landen in 't gemeen betreft, of niet goed ware de Kerken van hun provincie in dezen meer te kennen.

De Synode, hierop gelet hebbende, houdt zich nogmaals aan de vorige resolutie en laat deze zaak voorts in statu.

Synode Alkmaar 1626.

Art. 13. Op het 19e art. (vorige Synode) is aangediend: dat de Kerkorde voor de Kerken van O. Indië door de O. Indische Compagnie naar Indiën is gezonden, met recommandatie om de Kerken aldaar naar dezelve te reguleren, zoo veel als mogelijk zij; doch dat uit Indiën geschreven wordt, dat aldaar opt aannemen van de gemelde Kerkorde bij de politieken gedifficulteerd wordt, omdat zij niet was geapprobeerd door de hoge Overheid. Dat ondertusschen de Kerk

en Classis van Amsterdam goed gevonden hadden om de Kerken in Indiën aan te schrijven, dat zij zich bij provisie naar de overgezonden Kerkorde zouden reguleren, ter tijd toe dat dezelve bij de Hoge Overheid zoude mogen geautoriseerd worden; waarmede deze Synode zich heeft laten vergenoegen.

Art. 14. Op het 22e art. (vorige Synode) is goedgevonden de Gedeputeerden te gelasten, bij de XVII van de O. Indische Compagnie aan te houden, „dat de Vergaderinge op de kerckelijcke saecken van O. Indiën mochte voortgaen in conformiteyt vanden art. 33, Syn. Enchus. 1624"; waarop de corresponderende Broeders hebben aangehouden. En zijn de twee Broeders van Amsterdam, die over de O. Indische zaken last hebben, gelast hier in de Gedeputeerden te assisteren.

Synode Haarlem 1627.

Art. 11. Omtrent de ordening van de Kerken in O. Indië, prout in actis, hebben die van Amsterdam gerapporteerd 'tzelve bij hun Classe en Kerk gedaan te zijn; en wat aangaat de vergadering over de kerkelijke zaken van O. Indië, conform art. 33, Synode 1624 en art. 14, Synode 1626, op 'twelk de gezamenlijke correspondenten alsnog, alsvoren, hebben aangehouden, blijft de Synode bij de vorige resolutiën, zijnde niettemin genegen na het ontvangen consent de Deputaten te geven alle mogelijk contentement.

Synode Hoorn 1629.

Art. 35. In zake art. 11, slaande op de kerkorde van O. en W. Indiën, maken Gecommitteerden der classis Amsterdam de Synode bekend, dat de leeraars en ziekentroosters, van Amsterdam naar O. Indiën gaande, gezonden zijn in conformité met de orde in dit art. begrepen.

Dat Bewindhebbers der beide Compagniën de Kerken in dezen deden volkomen contentement.

Insgelijks, dat de Gedeputeerden der classis van Amster-

dam eenige dingen ingeleverd hebben, herwaarts uit Indië overgezonden, rakende de Kerkorde van O. Indië, en in nader communicatie met deze Synode gelegd, om daarop te verstaan de meening en resolutie der Synode.

Eerstelijk wordt geproponeerd, of raadzaam en voor goed zoude kunnen verstaan worden, dat over de kinderen, die zij niet vinden voor als nog tot den doop gequalificeert te zijn, wier ouders heidenen zijn, zoude mogen zegening en confirmatie gebruikt worden, met oplegging der handen, in plaats van den doop, gelijk men verstond uit de overgesonden acten dat alrede was geschied. Waarop door de Synode in de vreeze Gods gelet zijnde, geoordeeld en verstaan is, dat het geproponeerde behoort nagelaten te worden, als niet christelijk, noch met den woorde Gods overeenkomende; te meer alzoo het in effecte eene adoptie in de Christelijke Kerk is en eene zaak van kwade consequentie zoude zijn. Dat zulks ook geenszins gejustificeert kan worden met het exempel van de oplegging der handen door Christus gepractiseerd over de kinderen der Joden, aangezien die bondgenooten waren; en zullen, in plaats van de voorgaande confirmatie en zegening, de kinderen naarstelijk gecatechiseerd worden en in de fundamenten der christelijke leer onderwezen.

Ten tweede: wordt op aandienen van de Gecommitteerden der classis Amsterdam in deliberatie genomen, of aan de Kerk van O. Indiën als stichtelijk toegestaan zou mogen worden de engelsche manier van alternative te lezen en te zingen, alwaar de godsdienst in het Maleisch of Japaneesch gehouden wordt.

Dit punt rijpelijk overwogen hebbende, oordeelt de Synode het beste, dat de Kerken van O. Indiën, als geheel eens zijnde met de Kerken dezer landen, zich daarmede conformeren, en dit niet alleen alwaar die in het Nederduitsch, maar ook alwaar die in het Maleisch of Japaneesch gehouden wordt, aangezien verscheidenheid aanstootelijk is. En in cas de opzieners verstonden het voorlezen zeer dienstig te zijn onder de Heidenen, zoo verstaat de Synode, dat immers

zoo gevoegelijk een geheele psalm tot onderwijs en stichting kan worden voorgelezen, in proza of dicht, zooals meest dienstig en stichtelijk geoordeeld werd door de regeerders en opzieners der Kerk aldaar, als telkens één regel, die dikmaals in den zin met de voorgaande zamenhangt.

Alzoo in dezelfde Kerkorde voor O. Indiën nog van eene andere manier van zegening en confirmatie gesproken wordt, die over de gedoopte kinderen van 10 of 11 jaren gebruikt wordt, zoo is het, dat de Synode, naar behoren hierop gelet hebbende, best en raadzaamst acht, hoewel het op zich zelf „middelmatig" is, om de kwade gevolgen van superstitie deze confirmatie door oplegging der handen ook na te laten; verstaande de Synode, dat de confirmatie zal geschieden door catechisatie in de beginselen der christelijke leer; zal derhalve de kerk van O. Indiën zich houden aan de wijze van doen in de gereformeerde kerken hier te lande gebruikelijk. Ondertusschen prijst de Synode de goede en loffelijke zorg der opzieners van de O. Indische Kerk tot voortplanting der christelijke religie en de optrekking der jeugd in dezen aangewend.

Een en ander zal door de classis van Amsterdam, die door hare Gedeputeerden deze zaken ter vergadering inbragt, ter kennisse worden gebracht van de kerken in O. Indië.

Synode Amsterdam 1634.

Art. 30. De Praeses, hebbende voorgesteld dat openstonden twee zaken: 1°. enz.; 2°. de zaak van O. Indiën, waaromtrent men in de vorige Synode had gerefereerd aan den Coetus Correspondentium, vraagt: alzoo aan die zaak zoo veel gelegen is, en de vergadering der XVII ligtelijk zou kunnen scheiden, of men niet zoude vernemen of die vergadering niet de onkosten zou willen dragen van den Coetus Correspondentium?

Is goedgevonden door de gedeputeerden der stad van Amsterdam over de O. Indische zaken gesteld en Ds. Heijdanus de vergadering der XVII te verzoeken om die onkosten te dragen, en zal daarop dan wijders worden gedaan.

Art. 39. De eerw. gecommitteerde Broeders van Amsterdam, zijn geweest bij de heeren Bewindhebbers ter vergadering van de XVII en hebben aldaar verhaald „de bekommeringe deses Synodi over de plantinge der Kerke Christi in O. Indiën." Maar alzoo er voorvielen verscheiden kerkelijke zwarigheden, daartoe noodig waren eenige tezamenkomsten van predikanten, hadden zij Bewindhebbers verzocht de onkosten daarop vallende te willen dragen, waarop de heer Praeses heeft beloofd tegen toecomenden Maandag de Synode schriftelijk te zullen antwoorden.

Genoemde Broeders zullen hierop letten en daarvan rapport doen.

Art. 54. De missive van Bewindhebbers ter vergadering van de XVII is ingebracht en gelezen. Waarin hun Ed. te kennen geven, dat zij met de laatste publieke advisen van geene kerkelijke zwarigheden hebben vernomen, maar dat de Kerken in vrede en eenigheid stonden: zoodat het hun vreemd voorkwam, dat de klagten buiten hen, „als opzigt hebbende over de Kerken in Indiën", tot de Kerken hier worden gebracht; 'twelk hun Ed. verzoeken, dat voortaan worde geremedieerd, „niet verstaende tot d' onkosten van eenige gemeene vergaderinghe, daertoe aen te stellen, die bij hare Hoog Mogenden souden moeten worden verzoght."

De Synode vindt goed, dat de respectieve Classen en Kerken, daar de Kameren zijn, de zwarigheden behoorlijk onderzoeken en die aan de respectieve Kameren remonstreeren om weg genomen te worden. En als zij niet kunnen geremedieerd worden, zullen deputaten der Synoden van Zuid- en Noord-Holland de zaak brengen tot hun Groot Mogenden en wijders, teneinde die weg genomen mogen worden.

Synode Hoorn 1635.

Art. 44. Is gerelateerd bij de Deputaten der classis van Amsterdam, dat zij geremonstreerd hadden aan de Kamer der O. Indische Compagnie het misnoegen van de Synode, daarover dat zij meende het hoogste regt te hebben over de

Kerken van Indiën; — dat de Heer Generaal het huwelijk verbood aan hen die in dienst van de Compagnie zijn; en dat zij hadden verzocht, dat het Seminarium der studenten in Leiden weder opgerigt mocht worden: het welk bij de 2 andere Classen, daar Kameren zijn, ook zal worden gepraepareerd, ten einde in de vergadering der XVII daar op orde gesteld worde.

Synode Enkhuizen 1636.

Art. 27. Op art. 44 (vorige acta) is geopend, dat de classen van Hoorn en Enkhuizen hun uiterst devoir hebben gedaan bij de Kamers, en de belofte hebben verkregen, dat daarop favorabel zal worden gelet. Dat ook de classis Amsterdam opnieuw met allen ernst daarop had aangehouden, ten opzigte van het Seminarie enz. En, alzoo deze zaak tot de vergadering van XVII was gereserveerd, die nu aldaar gehouden wordt, dat aan hen daarover nader instantie worde gedaan, of het misschien mag gedaan zijn, waarnaar de Eerwaarde Broeders der classis van Amsterdam gelast zijn te vernemen; en zoo er nog iets resteert, hetzelve met alle vlijt, zoo veel eenigzins doenlijk is, te bevorderen.

Synode Edam 1637.

Art. 23. Op den 27ᵉ art., rakende het punt van een Coetus te houden tot slissinge van de O. Indische zwarigheden; belangende mede, een Seminarium te hebben van studenten, die tot dienst van de O. Indische Kerken geoefend en onderhouden zouden mogen worden, heeft de Eerwaarde Classis van Amsterdam gerapporteerd, dat zij dienaangaande hun devoir bij de vergadering van de XVII gedaan, maar niet geobtineerd hadden. Doch dat de Bewindhebbers zich hadden laten verluiden, zoo daar eenige studenten waren, die zich tot den dienst van de Compagnie willen laten gebruiken, dat zij daar van niet vreemd zouden zijn, om die een tijd lang tot bevordering van hunne studiën te alimenteren.

De classis van Hoorn heeft gerefereerd, dat de Heeren

van de Kamer aldaar die zaak gerenvoyeerd hadden aan de vergadering der XVII, met belofte van gunstig daarop te willen letten.

De classis van Enkhuizen meent, dat sijlieden haere devoiren hiertoe voorleden jaer genoegzaem hadden gedaen.

En is bij de Eerwaarde Synodale Vergadering verstaan, hoewel tot gemelden Coetus weinig apparentie zich opdoet, dat men nochthans daartoe bij goede gelegenheid als nog zal aanhouden, en namenlijk vlijtig acht geven, om zulke studenten, als gemeld is, te becomen, opdat er bekwame personen aangenomen en wel geoefend worden, die staan zullen onder het opzigt van de Kerk en Classis van Amsterdam.

Synode Haarlem 1639.

Art. 46. De Eerw. Deputatus ter correspondentie uit Gelderland, verzoekt uit naam zijner Synode zeer vriendelijk, naauwe en goede correspondentie; dat door de Noord-Hollandsche Synode hun zouden gecommuniceerd worden de O. en W. Indische kerkelijke zaken, die de gemeene Kerken en haar orde betreffen, alzoo de geldersche Synode oordeelt (gelijk ook de andere corresponderenden daarmede overeenstemmen), dat deze Nederlandsche gemeene Kerke, als Moederkerk van de O. en W. Indische, gelijkelijk hare zaken zich aantrekt; waarop ook alle jaar is aangehouden. Anderszins (bij weigering dezer communicatie) zoude de Synode trachten bij haar Hoog Mogenden zulks te bekomen. De Eerw. Deputaten der corresponderende Synoden van Utrecht, Vriesland en Overijssel, bij 't vorige verzoek zich gevoegd hebbende, verklaren door voornoemde gemeene zaken te verstaan; door sommigen, bij voorbeeld, eene gemeene kerkenorde over te zenden, communicatie der zwarigheden, die daar op vallen mochten etc.; door sommigen: de bekendmaking van habile personen, die voor ziekentroosters en predicanten zouden gebruikt worden. Item zulke casus als voorgekomen is in het 2e gravamen van Haarlem (over de erkenning van ziekentroosters, die in O. Indiën predikant geworden waren, als zoodanig hier te lande). Zulks, dat de

kennis, directie en judicatuur van alle zaken voor alle Correspondenten gelijk zouden staan. Dat het hun Eerwaarde immers aangenaam zoude zijn van de Noord-Hollandsche Synode zoo veel communicatie te mogen bekomen, als van Zuid-Holland. De Eerw. Deputaten van de Synode van Zuid-Holland hebben bekend gemaakt, dat in hun Synode goedgevonden is de extracten der zaken, die uit O. of W. Indiën overgezonden worden, bekend te maken aan de vergaderde Eerwaarde correspondenten, opdat zij die hun Synode mogt kunnen mededeelen.

Op 't welk alles is goedgevonden te antwoorden: dat het de Hoog Eerwaarde Synoden zal believen met elkander overeen te komen in het maken van aanteekeningen van gemeene en bijzondere zaken, die gecommuniceerd zouden worden, en dat zulks aan de classen der Noord-Hollandsche Synode bekend zijnde geworden, daarop zal worden geresolveerd in de toekomende Synode.

Art. 47. Wordt gevraagd 1°. Is de classis van Amsterdam door de Synode geautoriseerd examen af te nemen van hen die naar O. of W. Indië gaan?

Amsterdam niet meer dan andere Classen daar kameren zijn.

2°. Behoort niet jaarlijks rapport te worden gedaan van het gebesoigneerde?

Dit geschiedt.

Synode Amsterdam 1640.

Art. 30. Op het 46e art. (vorige Synode), aangaande de naauwe correspondentie over de O. en W. Indische kerkelijke zaken, die in gemeld art. verzocht wordt, hebben de Eerwaarde Correspondenten van Gelderland, Zuid-Holland, Utrecht en Overijssel, de resolutiën van hunne respectieve Synoden daarop genomen en de projecten daarvan gesteld, voorgelezen; zeggende de Deputaten van Groningen, gelijk ook naderhand die van Friesland, tot dit punt niet gelast te zijn, en diesaangaande geen doleantie noch resolutie in de acten hunner Synode te vinden. Over welke zaak tusschen de Eerwaarde Synode en de Broeders Cor-

respondenten veel debatten voorgevallen zijnde, dewijl de Correspondenten sterk aanhouden, dat hunne Synode op dit punt mocht contentement geschieden, opdat zij niet genoodzaakt worden zich te keeren tot hunne respectieve hoge Overheden, en bij dezelven te doleren, zoo is goedgevonden, volgens de resolutie der laatstgehouden Synode van Haarlem, aan welke deze vergadering gebonden is, om de Broeders zooveel contentement te geven, als mogelijk; dat het de Broeders Correspondenten gelieve hunne petitiën schriftelijk over te leveren, gelijk zij nu in hun acten gesteld zijn, opdat dezelve aan de respectieve classen van Noord-Holland mogten worden toegezonden om daarop de resolutie van dezelven in de aanstaande Synode te verstaan. Hetwelk nu al zoude hebben mogen geschieden, indien de Eerwaarde Broeders te voren hunne consideratiën den gedeputeerden onzer Synode hadden laten toekomen:

De petitiën en consideratiën zijn deze, zoo als zij uit de acten der Synode van Zuid-Holland, met toestemming van de andere Eerw. Correspondenten alhier worden voorgesteld.

1°. Dat de zorg voor de Kerken in O. en W. Indië niet staat bij eene bijzondere Kerk, of Classis, of ook Synode, maar bij alle Synoden der geunieerde provinciën, of bij de Kerken dezer Nederlanden in het gemeen, is het oordeel en gevoelen van meest alle particuliere Synoden, zoodat een ieder, wien de heilzame correspondentie en onderlinge vrede der Kerken lief is, dit wel behoort te ondersteunen.

Ende dit des te meer, omdat zoodanig oordeel en gevoelen rust op onwankelbare gronden. Want behalve, dat beide Compagniën haar octrooi hebben ontvangen van de gemeene provinciën en bestaan uit gemeene middelen, en geregeerd worden door gemeene Bewindhebbers, zoo is ook dit klaar en buiten allen twijfel, dat het is een eigen werk der Nationale Synode of der Kerken dezer provinciën in het gemeen, niet alleen particuliere Synoden in te stellen, maar

ook te ordonneren, onder welke Synode alle particuliere Kerken en Classen zullen behooren.

Over zulks, zoo wanneer eene particuliere Kerk of Classis, of ook Synode, zich zoude blijven aanmatigen de zorg over eenige andere Kerken of Classen, hetzij in O., hetzij in W. Indië, daartoe niet geautoriseerd zijnde van de gemeene Kerken, zoo zoude vele provinciale Synoden daarin groot misnoegen nemen, gelijk zij hun misnoegen in dezen van overlang hebben getoond; staande te vrezen, dat zoodanig misnoegen van tijd tot tijd nog meer en meer zal toenemen en confusien baren, hetwelk behoort verhoed te worden.

Waarbij komt dat er in O. en W. Indië zoodanige zwarigheden zouden mogen voorvallen, die door geene particuliere Kerken, Classen of ook Synoden kunnen of behoren afgehandeld te worden en dat ook particuliere Kerken nalatig kunnen wezen om te voldoen aan het verzoek van de O. of W. Indische Kerken. Gelijk men verstaat dat die Kerken voor dezen hebben gedoleerd en nog doleren, dat op hunne brieven en gravamina geen behoorlijke acht wordt genomen, en dat men haar van de kerkelijke besoignes dezer provinciën geene behoorlijke communicatie laat toekomen.

Nu, om te geven eenige nadere opening van zaken, die onder het opzigt en ter dispositie van de Kerken in het gemeen behooren te staan, zoo wordt dit *eerstelijk* gehouden voor een stuk rakende al de Synoden dezer geuniëerde provinciën, wel toe te zien, dat de Kerken van O. en W. Indiën blijven bij de zuiverheid der leer en bij de gemeene kerkorde, zonder iets bijzonders te mogen invoeren, buiten kennis en goedvinden der Kerken in het algemeen.

2°. Daarenboven, dat de gravamina derzelve Kerken aan alle provinciale Synoden dezer landen behoren opgezonden te worden, om gezamenlijk daarop te adviseren en te resolveren.

3°. Wijders, dat de Synoden int gemeen niet alleen de inspectie toekomt over de alumnen van beide Compagniën, maar dat dezelve ook een oog behoren te hebben op het

zenden en instellen van schoolmeesters, voorlezers, ziekentroosters, proponenten, en inzonderheid van predikanten, aan wier bekwaamheid aldaar merkelijk veel gelegen is.

4°. Eindelijk dat alle acten en brieven der Kerken van O. en W. Indië geaddresseerd behoren te worden aan de Kerken int gemeen, gelijk ook wederom alle Synoden hier te lande jaarlijks generale extracten uit hare acten zullen overzenden aan de kerken van O. en W. Indië, voor zooverre hun dienstig wezen zal.

Maar hiertegen zoude mogen gezegd worden, dat verscheiden devoiren en verzoeken gedaan zijn, om te mogen uit alle provinciën eene kerkelijke vergadering formeren, welke gezamenlijk op de O. en W. Indische Kerken zoude mogen letten; doch dat dit niet heeft kunnen verkregen worden, omdat men niet weet, waar de onkosten zouden te vinden zijn, daar op vallende.

Wordt geantwoord, dat zoodanige vergadering zal gehouden worden ten koste en ten laste van een iedere Synode, bijaldien noch van de Edele Heeren Bewindhebbers, noch van Hoog Mogenden, noch van elders die onkosten zullen zijn te verkrijgen.

Zoude ook moge gezegd worden, dat er nu en dan zaken voorvallen, die geen uitstel kunnen lijden, om met communicatie van de andere provinciën verhandeld te worden.

Dient tot antwoord, dat eenige kerkelijke vergaderingen kunnen worden geordonneerd en geautoriseerd, om zoodanige haast vereischende zaken waar te nemen, die ook gehouden zullen wezen van haar doen en laten aan haar principalen reden en rekenschap te geven.

Opdat dan deze goede zaak haar voortgang moge hebben, en gefaciliteerd worde, zal het dienstig zijn, dat dit project bekend gemaakt worde aan de Kerken van alle andere provinciën.

Voorts, in cas van weigering of langer uitstel, zoo zal daar tegen remedie kunnen verzocht worden aan de Hoog Mogende Heeren Staten Generaal, en zullen de geïnteresseerde Synoden hetzelve aan hare repectieve Heeren Staten

recommanderen, met verzoek dat dezelve gelieven deze zaak ter vergadering van Hoog Mogenden te vervorderen.

Voortgezette Synode Noord-Holland 30 October 1640.

Art. 20. Daarna heeft gemelde Deputatus (naar de Utrechtsche Synode) bekend gemaakt op het punt van de O. en W. Indische kerkelijke zaken, dat daarover in de Synode van Utrecht veel debatten voorgevallen zijn en eindelijk geresolveerd is, dat men de zaak voor een jaar zal laten rusten, tot dat de petitiën en consideratiën, die bij de corresponderende Synoden diesaangaande zijn voorgesteld en in de acten van de Noord-Hollandsche Synode, art. 30 geïnsereerd zijn, in de Classen van Noord-Holland overwogen zijnde, zal vernomen zijn het oordeel derzelven in de aanstaande Synode dezer provincie.

Synode Hoorn 1641.

Art. 29. Rakende de naauwer correspondentie over de O. en W. Indische kerkelijke zaken met de Synoden van Gelderland, Zuid-Holland, Utrecht en Overijssel, hebben volgens resolutie van de vorige Synode de respectieve Classen in ernstige deliberatie genomen de voorstelling en consideratiën dezen aangaande gesteld in de acta van de Synode van Zuid-Holland, en met toestemming van de gemelde Broeders Correspondenten in de Synode van Amsterdam voorgesteld. Waar op de advyzen van de respectieve Classen gehoord en verzameld, de meeste stemmen inbrengen, dat het gansch ongeraden is eenige verandering te maken en van den ouden voet af te wijken. Om nochthans aan de Eerw. Broeders contentement te geven, zoo wordt verstaan, dat aan de respectieve corresponderende Synoden op hun verzoek de kerkelijke acten van O. en W. Indische gemeenten zullen toegezonden worden. Over welke resolutie tusschen de Synode en de Eerwaarde Broeders Correspondenten veel debatten gevallen zijnde, zoo is ten laatste door hen eene schriftelijke doleantie voorgelezen,

waarin zij zich over de gemelde resolutie vanwege hunne principalen beklagen en verklaren, ter voldoening van hun last, dat hunne geinteresseerde principalen gedrongen worden zich te wenden tot zoodanige middelen als de orde der kerken, en de natuur en rechtvaardigheid der zaak hun ter hand zullen stellen. Edoch, opdat in deze niets gedaan worde, dat mocht strekken tot praejudicie van deze Synode, zoo worden de gedeputeerden huius Synodi gelast hier op te vigileeren.

Art. 54. Gravamen van Haarlem:

Of niet goed en noodig is, dat op middelen worde gedacht, om predikanten in actuelen dienst zijnde, of proponenten, wel gestudeerd hebbende, in meerder getal naar O. Indië te zenden, omdat men verstaat dat het getal zeer afneemt; opdat de goede beginselen des Euangeliums aldaar meer en meer gehandhaafd worden?

De Synode antwoordt; dat het noodwendig is, en dat tot zoodanig einde aan Bewindhebbers van de O. I. Compagnie zal worden verzocht, dat het vervallen *Seminarium Indicum* wederom worde opgerigt, opdat daaruit bekwame predikanten ten meesten dienste der voorz. Kerken mochten afgezonden worden. En zijn hiertoe gedeputeerd de Deputaten Synodi, om conjunctim met de Classen, daar de vergaderingen der Bewindhebbers zijn, het gemelde Seminarie te verzoeken.

Art. 57. De classis van Amsterdam heeft de Synode ook genotificeerd, dat uit Brazilië door de predikanten aldaar herwaarts is overgezonden een boekje genaamd: *Een eenvoudige ende korte onderwijzinge uyt Godes Woord*, *in de Braziliaensche*, *Nederduytsche ende Portugeesche talen*, *gesteld ende uitgegeven uyt laste ende naame der classicale kerckelijcke vergadering in Brazilië*, *met bijgaende formulieren voor doop en avondmaal*, om in het vaderland gedrukt zijnde tot dienst van de Indianen en andere natiën gebruikt te worden. En alzoo de voorzegde Classis, lectuur genomen hebbende van het voorzegde boekje, verklaart, dat daarin

nog veel wordt gedesidereerd, zoo van wege de stellingen, als ook ten aanzien van de materie; ook dat het zeer periculeus is in het minste van de oude en gewoone formulieren af te wijken, gelijk de Synode verstaat, dat in gemeld boekje geschiedt, zoo heeft de Synode na verscheiden debatten en rijpe deliberatie geoordeeld, dat het voorzegde boekje zal worden t'ondergehouden, in conformité van de resolutie der Synode van Zuid-Holland te Rotterdam diesaangaande genomen, totdat het door de respectieve classen behoorlijk zal zijn geviseerd, en zullen d. Deputatus Vogellius, mitsgaders de Eerwaarde Floois, ouderling der gemeente Jesu Christi te Enkhuizen, verzoeken aan de heeren Bewindhebbers der W. Indische Compagnie, of aan de achtbare Magistraat ter stede voornoemd, alwaar het voorzegde boekje wordt gedrukt, de goede intentie der Synode te ondersteunen. Dat tot dien einde hun Eerwaarden eenige exemplaren ter hand mochten worden gesteld om aan de respectieve Classen over te zenden, opdat de Eerw. Gedeputeerden der Synode het oordeel over dat boekje ontvangen hebbende, naar bevind van zaken en zoo het de nood vereischt, zulks bij hun Ed. Groot Mogenden, of bij het college van de XIX, mochten remonstreren.

Synode Enkhuizen 1642.

Art. 34. Op art. 29 (vorige Synode) hebben Deputaten geopend, hoe zekere gedeputeerden van de Synoden van Gelderland, Zuid-Holland, Utrecht en Overijssel aan Hoog Mogenden hebben overgeleverd eene doleantie, waarin zij klagen over de Synode van Noord-Holland, als zich aanmatigende een zorg en opzigt over de Kerken in O. en W. Indië, die aan al de Kerken van de vereenigde provinciën behoorde gemeen te zijn. Meteen verzoekende, dat de zaak daartoe mogt beleid worden, dat bij gelegenheid van het nieuwe octrooi geordonneerd mogt worden een Coetus Correspondentium, bestaande uit gedeputeerden van de Synoden van alle vereenigde provinciën, om alles te bezorgen, wat noodig mogt zijn tot welstand van de O. en W. Indische

Kerken, doch dat haar E. E. soedanigen onderrichtinge gedaan hebben aen het E. Synodus van Zuid-Holland, soodat deselve goet gevonden heeft een conferentie tusschen onse ende haere gedeputeerden in tegenwoordicheyt van de correspondeerende Broederen, en dat daar eindelijk dusdanige voorslag is ontworpen.

Om voor te komen alle verwijdering en onderlinge differenten, die tusschen de respectieve Synoden noodzakelijk zouden ontstaan, zoo ist, dat de verzorging van of de correspondentie met de Kerken in O. en W. Indiën zal worden onderhouden en gelaten bij alle respectieve Kerken, Classen en Synoden daar Kameren zijn, die dan goede zorg zullen dragen, dat de Kerken in die vergelegen kwartieren blijven bij dezelve leer der waarheid, en kerkorde en regeering met de Kerken dezer landen, en dat tot den tijd dat in een Nationale Coetus hierover anders zoude worden gedisponeerd. En tot onderling contentement van de respectieve Synoden zijn bij provisie deze navolgende zaken voorgeslagen en goedgevonden:

1°. Dat alle Kerken en Classen daar de Kameren zijn, jaarlijks in hare Synode zullen doen eene pertinente opening van den staat der Kerken in O. en W. Indiën, wat predikanten en ziekentroosters daar heen gezonden zijn, en dat het summier daarvan in de acta zal worden geinsereerd en alzoo gebragt tot kennis van de Synoden dezer landen.

2°. Dat de Correspondenten op hun kosten zullen mogen nemen kopyen van de classicale acten en alle andere missiven en stukken, die van aangelegenheid zijn.

3°. Dat wanneer eenige werkelijke zwarigheden in deze Indische Kerken mogten ontstaan, de leer of orde rakende, die door eene particuliere Classis of Synode niet wel zouden kunnen afgehandeld worden, zulks de respectieve Synoden (om haar resolutie daarop te vernemen) zal aangeschreven worden, en in geval de zaken zulk lang uitstel niet konden lijden, evenwel zulks aan de gedeputeerden der respectieve Synoden zal worden bekend gemaakt.

4°. Dat, wanneer iemand uit de Classen of Synode, daar geen Kameren zijn, genegen mogt zijn om de Kerke Gods in O. of W. Indiën te dienen, hij zich adresseren zal aan eenige Classe of Kerk daar de Kameren zijn, en voorzien zijnde met behoorlijke attestatie van leer en leven (caeteris paribus) altijd in goede recommandatie zal gehouden worden.

Bij deze gelegenheid is voorgelezen zeker schrijven der classis van Walcheren, gerigt aan deze Synode, nevens het welk hun gedeputeerden hebben afgezonden hunne bedenkingen op de bovengemelde doleantie aan hun Hoog Mogenden overgegeven, waarin zij die wijdloopig wederleggen, verzoekende dat hunne bedenkingen in deze Synode mogen gelezen worden en naar behoren overwogen, en dat men hun late weten wat over dezen nieuwen voorslag der dolerende Synode in de bezorging van de O. en W. Indische Kerken zal goedgevonden worden. En zijn daarop de bedenkingen voorgelezen, hetwelk aangehoord zijnde, hebben sommigen van de Broeders Correspondenten hun misnoegen betoond over zulke manier van schrijven, met verzoek van kopy.

De vergadering alles wel overwegende heeft:

1°. den gemelden voorslag, in de laatste Synode van Gorcum geconcipieerd, aangenomen;

2°. verstaan dat de Broeders, om des vredes wille, van den eisch van kopy van het schrijven van Walcheren dienen af te zien.

3°. Zal men door de deputaten van Walcheren de Classis doen aanzeggen, dat men hun doel waardeert, doch dat men wel gewenscht had, dat haar deputaten wat zoeter en min aanstootelijke manier van schrijven gebruikt hadden.

Art. 51. Op art. 54 (vorige Synode), handelende van het Seminarium weder op te rigten door de O. Indische Compagnie, wordt verstaan dat de Deputaten met de Classe van Amsterdam deze zaak ten ernstigste aan de in September te houden vergadering der XVII zullen recommanderen, en zullen de Kerken van Hoorn en Enkhuizen in den hare

bij hunne Kameren hun best doen, gelijk daartoe ook verzocht wordt de achtbare Heer commissaris en de Burgemeester Noortland, die zulks gaarne hebben aangenomen.

Synode Edam 1643.

Art. 27. Is verstaan, dat de Synode van Zuid-Holland geresolveerd heeft haar gedeputeerden tot de corresponderende Synoden in last te geven de difficulterende provinciën te helpen disponeren tot aanneming van de artikelen, tot contentement van de respectieve Synoden geprojecteerd.

Wordt raadzaam geoordeeld denzelfden weg met die van Zuid-Holland in te gaan, om alzoo te geraken tot een gewenscht accoord. En is volgens art. 1 van den voorslag gevraagd of de respectieve Kerken of Classen daar Kamers zijn, eenige opening hebben te geven van den staat der O. en W. Indische Kerken. De Broeders van Enkhuizen en Hoorn hebben niets, maar Amsterdam exhibeert veel stukken rakende de O. en W. Indische Kerken, en leest een extract daarvan voor. Hetzelfde wordt bij continuatie aanbevolen aan de Classen daar Kamers zijn; zullende hunne extracten onder die der Synode worden geïnsereerd.

Art. 41. Op het 51ᵉ art., rakende het oprigten van het Seminarium voor en door de O. Indische Compagnie, rapporteren Deputaten, dat dit verzoek gedaan is, en de Vergadering der XVII voor antwoord gegeven heeft: soo daar gevonden worden die nog een jaar of twee zouden dienen te studeren en zich wat nader te oefenen, en die geoordeeld worden goede hoop te geven om de Kerken in O. Indiën te zijner tijd goede diensten te doen, dat zij gaarne de onkosten, daartoe noodig zijnde, willen dragen, gelijk zij eenige jaren herwaarts aan verscheidenen gedaan hebben. Doch, dewijl de tijd van haar octrooi over een jaar uit is, dat zij er niet konden treden om zoodanig Seminarium op te richten. De Broeders der Classis van Enkhuizen en Hoorn verklaren, dat zij in het recommandeeren van het voorzegde Seminarium aan hun Kamer hun best gedaan hebben, doch dat ook hun daarop niet veel hoop gegeven is.

Synode Alkmaar 1644.

Art. 28. Op art. 27, sprekende van de O. en W. Indische zaken, heeft men vernomen, dat de Synoden van Gelderland, Utrecht en Overijssel nog niet ten volle waren gecontenteerd. Is goedgevonden, dat men, conform die van Zuid-Holland, als voren zal aanhouden om het concept provisioneel smakelijk te maken door de Gedeputeerden der Synode ad correspondentias.

En omgevraagd zijnde of de Classen daar Kamers zijn iets hadden te communiceeren, is verstaan, dat er niets is ontvangen, doordien geene schepen waren aangekomen.

Synode Haarlem 1645.

Art. 20. Omgevraagd zijnde of de Classen daar Kameren zijn iets hebben mede te deelen omtrent den staat van de O. en W. Indische kerken, rapporteeren Gedeputeerden van de Classis Amsterdam uit de sedert de vorige Synode ontvangen brieven als volgt:

Batavia. Het gehoor neemt merkelijk toe. De kinderen worden gecatechiseerd in het Maleisch, Portugeesch en Neder-Duitsch.

Van hun Latijnsch Seminarie hopen zij goede vruchten te trekken voor hunne kerk.

Van de kerk te *Tayouan* geeft de predikant Simon v. Breen zeer loffelijk berigt. Te Tayouan en te Soulang is een kerkeraad ingesteld.

De kerk te *Coromandel* heeft goeden aanwas.

Zij vragen om meer predikanten, daar eenigen gerepatriëerd zijn, o. a. Rob. Junius, en anderen op hun vertrek staan. Te Batavia zijn nog 4 predikanten.

Hetzelfde vraagt met aandrang *Formosa*, alzoo de tijd van eenige predikanten begint te expireren; ook zijn van daar 6 ziekentroosters vertrokken, die moeten worden vervangen.

De Classis Amsterdam heeft onlangs derwaarts 7 ziekentroosters en 1 predikant gezonden.

Formosa. De Formosanen zijn nu niet meer heidensch:

„want sij daervan nu niet meer en weten, en sijn seer yverich in den godsdienst ende vierich in gebeden.”

Eenige leeraressen, tooveressen, hoeren en booze menschen, genietende groot gewin uit hun afgodsdienst, zijn ten deele door de wapenen uitgeroeid, eenigen ook door de ziekentroosters bekeerd, hun afgoden wegwerpende. In de 6 noordelijke dorpen zijn 5900 gedoopt, allen bejaarden, die hun gebeden en vraagstukken wel verstaan en kunnen reciteren: ook zijn 1000 paren in het huwelijk bevestigd, die dit zeer wel beleven. In dezelve dorpen zijn 600 schoolkinderen, van welken eenigen in de pennekonst redelijk wel ervaren zijn, en een goede Italiaansche hand schrijven. De meesters ontbreken om zoo leergierige jeugd te onderwijzen. De Nederlandsche schoolmeesters zijn boos van leven, maar niet zonder straf, doch er zijn 50 inlandsche schoolmeesters in die 6 dorpen, die zich wel kwijten, de religie grondig verstaan en bekwaam zijn om anderen daarin te onderwijzen. Die van Soulang en Sinckan hebben des Heeren Avondmaal zeer stichtelijk gehouden. Die van Tirossen hebben hunne afgoden weggeworpen; hun worden op den Sabbath eenige stukken der religie voorgelezen.

In 23 zuidelijke dorpen is de godsdienst ingesteld gelijk in de noordelijke, en is zoo toegenomen, dat zij God daarvoor niet genoeg kunnen danken.

Er is weinig apparentie aan de Chinesen, die onder de Formosanen hun jachten hebben op herten en ander wild, op het stuk der religie iets te kunnen doen, daar zij zich inbeelden, dat zij ballingen moeten wezen uit hun eigen vaderland, zoo zij eene andere religie aannemen. Men wil trachten hen te winnen door een halfslag, dat onder de Formosanen is.

Brazilië. De onderwijzing van de Brazilianen gaat goed vooruit. Zij hebben een schoolmeester voor de Negros uitgevonden, waarvan zij goed succes hopen. Er is echter groot gebrek aan predikanten, en zij zouden zich moeten behelpen met de stof die voorhanden is, zijnde meest vreemdelingen, als Engelschen, Spaanschen enz., die zich aanbieden, waaruit mettertijd groote disorder in de Kerk te bevrezen staat.

De classis Amsterdam heeft daarover geklaagd bij de XIX en voor antwoord bekomen: „dat de vergadering de Kamers, die nog in gebreke waren, hadden vermaand hunne predikanten te zenden."

Naar *Guinea* zijn door de classis Enkhuizen 2 ziekentroosters gezonden.

Art. 25. De deputaten der Synode van Zuid-Holland hebben vertoond, hoe in hun Synode was geresolveerd, dat men tot meerder voortplanting van de ware religie in Oost Indiën, en speciaal in China, aan Hoog Mogenden zoude verzoeken, dat bij de vernieuwing van het verzochte octrooi der Oost Indische Compagnie mogt geordonneerd worden eene som van penningen op te brengen, waarop men een Seminarium van aankomende predikanten zouden mogen oprigten; zij verzoeken dat deze Eerw. Synode gelieven mocht hierin met hen pari passu te gaan. De Eerw. Synode vindt goed, om gewigtige redenen hierin niet te treden, maar het stuk van het Seminarie te laten rusten, volgens den 41 Art. Synode Edam 1643.

Synode Amsterdam 1646.

Art. 22. Het concept voor de Oost- en West-Indische zaken is door *Gelderland* nog niet aangenomen; door *Utrecht* accepteerd onder reserve van zelf regtstreeks predikanten en ziekentroosters aan Bewindhebbers aan te bevelen. *Friesland* dat eerst had geacquiesceerd, moveert nu hetzelfde als Utrecht. *Overijssel* volhardt bij zijne doleantie, met expres protest tegen alle onheilen, die daaruit zouden mogen ontstaan. *Groningen en Ommelanden* blijven zich conformeren. Wordt besloten dit alles ad notam te nemen en aan de Classen mede te deelen, om te zien wat wijders te doen zij.

Art. 23. Relaas van de Classis van Amsterdam over de O. en W. Indische zaken.

Batavia bedankt de Classis bij brief van 20 Dec. 1644, voor de zorg om hun stichtelijke mannen toe te zenden,

zoo predikanten als ziekentroosters, en verzoekt haar in dit werk aan te houden bij Heeren Bewindhebbers.

Brief *Tayouan* 10 Nov. 1644.

Schrijven van den goeden toestand en voortgang van de Kerken op Formosa. Wenschen meer hulp van goede, getrouwe en actieve dienaars en arbeiders, zoo predikanten als ziekentroosters, zynde daar een groote en witte oogst van Heidenen, die zij hopen door Gods genade te winnen. Getuigen ook wel van Soulang en de dorpen daaromtrent, alwaar voorleden jaar 584 personen, zoo kinderen als volwassenen, gedoopt waren, die in hun goede beginselen niet alleen bij duitsche schoolmeesters, maar ook bij Formosaansche leeraars dagelijks gesterkt en vermeerderd worden. De gemeenten van Sinckan, Tavocan en Baclouan worden bediend door den proponent Olhoff, onder opzigt van ds. Simon van Breen, die zich in zijn dienst wel hebbende gekweten, op hoop van nog meer vruchten, zuidwaarts is verlegd in de dorpen Tapoulian, Accau etc., welks inwoners in leerzaamheid en gehoorzaamheid alle anderen schijnen te overtreffen, zijnde voorleden jaar aldaar bij gelegenheid van de visite over de 800 personen gedoopt, zullende een nog grooter getal in de naaste visite daartoe bereid zijn. Daar Ds. Simon v. Breen is gelegd in de dorpen van Favorlang etc., dewelke onlangs de Compagnie zijn onderdanig geworden, en dusverre noch eenig gerucht van Christus gehoord, noch eenig licht des Evangelies gezien hebben, zoo is Ds. Happartius geordineerd op Tayouan te verblijven en het opzigt over de Kerken van Sinckan etc. te hebben. Verzoeken meer goede predikanten en ziekentroosters, daar de palen van des Compagnies gehoorzaamheid jaarlijks verder en verder worden uitgezet.

Uit Neira in Banda 2 Aug. 1644.

Het Christendom neemt onder de superstitieuse en hardnekkige Moren weinig toe, inzonderheyt de Bandanesche, die hun geveinsde vrienden, maar inderdaad gezworen vijanden zijn. Van anderen is meer hoop, die uit het Heidendom aangekweekt worden.

Zij klagen mede over groote schaarschheid van predikanten in Indië, waarom Jac. Vertrecht zich opnieuw voor 2 jaren verbonden heeft. Op Banda zijn er slechts 2 en Lonthoir had in 5 jaren geen eigen predikant. Vandaar zijn te huis gekomen 1 predikant en 1 ziekentrooster. Van krankbezoekers zijn proponent gemaakt 9. Derwaarts gezonden in 1646 1 predikant; in 1645/6 9 ziekentroosters.

Brazilië. Brief Recif 13 *Maart* 1645.

De kerken in Brazilië zijn allen nog in goeden staat en worden daarin gehouden door de weinige predikanten die aldaar nog overig zijn, die om alles in goeden welstand te houden, zich somtijds verspreiden, en in andere plaatsen zich voor een tijd vervoegen moeten, evenwel niet zonder schade voor eigen gemeenten. Verzoeken daarom meer predikanten, opdat het goed begonnen werk niet verhinderd worde. Er zijn 7 predikanten noodig voor de vacante plaatsen. Zij schrijven verder, dat de onderwijzing der Brazilianen door Gods genade wel voortgaat; er is eene school en een schoolmeester voor de Negros. Eenige kinderen van de Tapoyers zouden op hun verzoek in de Aldeen worden gebragt om te leeren.

Art. 24. Daar uit het rapport het gebrek aan goede predikanten blijkt, wordt de respectieve Classen en de Broeders Correspondenten ernstig gerecommandeerd om elk in zijn ressort om te horen naar bekwame, geleerde en stichtelijke predikanten, die genegenheid zouden hebben derwaarts te gaan, die men dan daartoe in behoorlijke forma zou kunnen verzoeken, hetwelk verstaan wordt met beter fatsoen en reputatie te zullen kunnen geschieden, dan dat zij zelf aanzoek deden en zich aanboden.

Art. 29. Ziende op Art. 25 (vorige Synode) vindt de Synode raadzaamst de zaak van het Seminarie voor het oogenblik te laten rusten tot beter gelegenheid; conform resol. Edam 1643 § 41 en Haarlem 1645 § 25.

Synode Hoorn 1647.

Art. 17. Op het 22e Art. (vorige Synode, concept O. en

W. Indische zaken) is na wijdloopige opening verstaan, dat men bij het gemelde concept om redenen blijven zal, en middelertijd de difficulteerende Synoden zal zien te induceren, dat het gemelde concept door allen worde aangenomen.

Art. 38. Extract brief *Batavia* 30 Dec. 1645 aan de Classis van Amsterdam.

Klagen over schaarschheid van predikanten; doch verzoeken hun geen ongeletterden of ergerlijken te zenden. Er is gebrek aan boeken en andere schoolbehoeften. Excuseren zich over het vergaan van eenige boeken, in al te groote quantiteit hun toegezonden.

Extract brief *Banda* 5 September 1645 *van den predikant Jac. Vertrecht.*

Notificeert de apparentie tot bekeering van vele duizenden zeer slechte en eenvoudige Heidenen in de eilanden ontdekt a° 1645 om de Oost en Zuid van Banda.

Presenteert, ofschoon zijn tijd driemaal verlengd is, zijn dienst te hunner bekeering, beginnende met die van Arouw, een eiland lang 32 mijlen en zeer volkrijk. Waartoe hij voorslaat:

1°. dat de Gemeente van Nera met een ander predicant voorzien worde;

2°. dat hij twee krankbezoekers met zich moge nemen, die hun taal leeren;

3°. dat zij tegen de Macassaren en anderen met 25 goedaardige, stille, nuchtere lieden te hunner defensie mogen voorzien worden.

4°. dat zij eenige kleine geschenken mogten geven aan de welgezinde Orangkays, en dat dezen op Banda vrijdom van tol worde verleend.

5°. dat zijne vrouw en kinderen blijven in het predikantshuis tot den tijd dat hij dienstig oordeelt haar te ontbieden.

6°. Tot welke gansche werk jaarlijks genoeg zal zijn 6 à 7 duizend gulden, welke uit de Negotie in die landen haast zullen gevonden worden.

Verzoekt dat dit ernstig aan de Kamer van Amsterdam en bij de XVII gerecommandeerd worde.

Art. 39. *Brazilië.* (Brief 10 Junij 1646).
De arme Brazilianen, die in den oorlog getrouw waren, te ondersteunen, voor hun trouw te beloonen, in het geloof te versterken, en hen aan de hand te houden.

Synode Enkhuizen 1648.

Art. 19. Het concept O. en W. Indische Kerken is aangenomen door al de correspondeerende Synoden, behalve door Utrecht. Aan den afgevaardigde derwaarts is opgedragen alle vriendelijk devoir te doen om hen ook te induceren tot acceptatie.

Art. 36. Amsterdamsch rapport.
Brief *Banda* 31 Augustus 1645.
Zij hebben wel eenige boeken enz. voor Kerk en School ontvangen, doch die van Batavia hebben het beste deel voor zich gehouden en hun wordt „een schaerse portie toegemeten".
De toestand van Kerk en School in die kwartieren is redelijk. Zij hebben 2 predikanten, 5 krankbezoekers en eenige inlandsche schoolmeesters; doch niettegenstaande hun goede devoiren nam het „teere Christendom" weinig toe, daar de Moren dagelijks stoutmoediger werden. Op Neira waren 35, op Lonthoir 26, op Paulo-Aeneira 58 personen van nieuws door den doop ingelijfd (daaronder 10 bejaarden) en 13 paren getrouwd.
Recommanderen de bevordering van Ds. Vertrecht tot bekeering van de Heidenen op de nieuw gevonden eilanden, alzoo hij — daartoe niet verzocht — zal repatrieren.

Art. 37. Brief *Batavia* 17 December 1646.
Bedanken de Classis voor haar laatste brieven en haar zorg in het toezenden van predikanten en ziekentroosters.
Klagen over den vervallen staat der Kerk in Indië, door gebrek aan goede arbeiders vooral in Banda, Taoan, (Formosa) en Amboina. Sommigen, die zeer ijverig in hun dienst

zijn, verzoeken demissie, daar hun verband uit is. Eenigen zijn ergerlijk van leven en staan onder censuur. Zij verzoeken dat deze schade door de toezending van andere goede mannen moge vergoed worden. Klagen dat de Kerken aldaar in haar vrijheid niet wel gemaintineerd worden.

Recommanderen eenige krankbezoekers die naar het Vaderland gaan voor hun zaken en die zij gaarne terug ontvangen. Tegen anderen waarschuwen zij.

Zenden een lijst van benoodigdheden en boeken voor Kerk en School.

Art. 38. Brief *Amboina* 5 September 1646.

De hoop op winning en stichting is zeer groot. Op Amboina en de Uliassers vertoont zich de staat der Kerk zeer wel en nooit beter dan nu, alzoo Kerken en Scholen zich vermenigvuldigen, zijnde 33 plaatsen allen met Scholen en schoolmeesters voorzien, die t' elken jare eenmaal worden gevisiteerd. Op 10 plaatsen wordt iederen Zondag publieke godsdienst gehouden. Schoolkinderen zijn 1300 à 1400. Op Kabebo, daar het Christendom eerst begint, gaat het schappelijk toe, alzoo ze nog zeer aan den duiveldienst hingen.

Art. 39. Brief van *Ds. Vertrecht*, Banda 3 September 1646.

Hij heeft zich laten gebruiken, om te zien wat apparentie er is op uitbreiding van het Evangelie in de nieuw gevonden eilanden; doch hij had groote hindernissen gevonden, die hij vreesde dat het werk zouden tegenhouden:

1°. De anarchie en brutale manier van leven onder dat volk.

2°. Hun handel met de Moren, Macassaren en Javanen, naar wie zij meer luisteren dan naar de Hollanders;

3°. De kwade opstokingen van de Orang-Kays, die merendeels of moorschgezind zijn, of boosaardig, doortrapt en verdorven van leven;

4°. Lediggang en luiheid, waardoor zij zelden de handen uitsteken en hun vrouwen en kinderen laten werken, en

zij hen niet willen missen noch zichzelven geven om de religie te onderzoeken en te leeren;

5°. De groote jalouzy over hun vrouwen, uit wantrouwen voor de vreemdelingen;

6°. Groote vrees voor de veelheid van schepen en volk met welken zij hen kwamen bezoeken, waaromtrent de moorsche vagebonden hen wijs maakten, dat zij kwamen om hen te verderven.

Uit deze redenen komt Vertrecht tot de conclusie, dat de hoop van stichting nog weinig is, ten ware de moorsche handelaars uit die landen gesloten werden. Bij duur van tijd acht hij echter het werk niet buiten hoop, vooral indien zij door jaarlijksche frequentatie van de Hollanders tot beter zeden gebragt worden, en indien eenige godvrezende jongelingen in de *latijnsche School te Batavia* in de Bandataal geoefend worden.

Het *Notenmuscaat-eiland*, voorzien met een fort, bezet met 75 koppen, geeft hoop op voortplanting van de religie onder de inwoners, die uit het gebergte daaromtrent zullen komen, waarom ook een ziekentrooster aldaar gelaten is.

Is door de classis van Amsterdam op de grieven van de respectieve Kerken in O. Indië zorgvuldig gelet, bijzonder op de schaarschheid van predikanten, en zijn hun 4 nieuwe predikanten toegezonden en 3 ziekentroosters.

Art. 42—43. *Braziliё.* Brieven d. d. 6 Mei en 25 Augustus 1647.

Bedanken de Classis voor haar brieven en de zorg voor hun welstand. Verzoeken haar hulp om den politieken Commissaris uit hun kerkelijke vergaderingen te weeren. De predikanten in Braziliё (uitgezonderd de drie die onder de Brazilianen werken) zijn 6 in getal. Zij verlangen op het Recif een predikant, die ook in 't Fransch kan preeken.

Bedanken de Classis vriendelijk voor het toegezonden lijnwaad voor de naakte Brazilianen.

Wenschen eenige ervaren ziekentroosters, die ook gehouden mochten zijn school te houden in forten en plaatsen waar

een considerabel getal kinderen is. Dat ook eenige jongelieden van goede verwachting onder de Braziliaansche predikanten opgeleid mochten worden om als catechiseermeesters onder hen te dienen, gelijk ook onder de Negros in Angola.

De classis van Amsterdam heeft tot genoegen van de Kerken in Brazilië veel devoiren aangewend om verscheiden van haar grieven door de Heeren Bewindhebbers van XIX te remedieren, waarop ook goed succes is gevolgd, zulks dat niet alleen de politieke commissaris is verwijderd, maar ook orde is gesteld om meer predikanten en ziekentroosters te zenden. Voor dit jaar kan dit niet, omdat de Kamer van Amsterdam aan hare repartitie had voldaan, doch het afzenden van predikanten en ziekentroosters was aan de andere Kamers aanbevolen.

Synode Edam 1649.

Art. 29. Door de Classis van Amsterdam wordt medegedeeld:

Brief van de Kerk te Batavia. 23 December 1647.

Zij bedanken voor de zorg om hen met een goed getal predikanten te voorzien. Geven kennis van het overlijden van 6 predikanten. Bedanken voor de gezonden boeken. Vragen opnieuw eenige groote Bijbels, daar de meeste Kerken nog niet van voorzien zijn; eenigen in 8°. van de nieuwe overzetting; 2000 hollandsche catechismussen; 2000 kort begrip van Aldegonde en eenigen in het Maleisch; 4000 of meer A. B. C. boeken; 1000 historiën van Tobias met drukletter. 2000 psalmboeken; eenige exemplaren van het portugeesche kort begrip van Bursius.

Art. 32. Brief uit *Brazilië*, d.d. 2 Junij 1648.

Dankbare erkentenis van hetgeen door de Classis voor hen is gedaan. Opening van den jammerlijken toestand door de bloedige oorlogen. De regeering weigert den politieken commissaris terug te trekken, daar zij daaromtrent van de XIX geen aanschrijving ontvangen hebben. Verzoeken meer predikanten en ziekentroosters. Verzoeken dat de correspondentie, die van hunnentwege wordt onderhou-

den met de classen van Amsterdam en Walcheren, niet verder moge worden uitgestrekt. Bevelen in de serieuse overdenking en bevordering aan wat door hen geprojecteerd wordt voor de onderwijzing der Negros. Bedanken de classis van Amsterdam voor de liberale toezending van de lijnwaden voor de Brazilianen en verzoeken dat de Classen van Alkmaar en Edam (door wier liberaliteit de laatste bezending plaats had) mogen worden bedankt.

Art. 36. Sedert de laatste Synode zijn door Classen der Noord-Hollandsche Synode naar Indië gezonden 5 predikanten en 3 ziekentroosters.

Art. 37. De correspondenten van Zuid-Holland deelen mede, dat Ds. Abraham Rogerius, uit O. Indië weder te huis gekomen, eenige middelen heeft voorgeslagen, waardoor, naar zijne meening, het Christendom aldaar en de welstand der Kerken grootelijks konden worden bevorderd. Welke voorslag de Zuid-Hollandsche Synode zoo considerabel heeft geacht, dat zij hare gecommitteerden heeft gelast om die alhier te brengen in communicatie, en te vernemen of niet dienstig ware deze en andere middelen, die noodig mogten bevonden worden, door de Gedeputeerden van de beide Synoden gezamenlijk te bevorderen bij Bewindhebbers ter vergadering der XVII.

De christelijke Synode, hebbende gehoord de lecture van de voorgeslagen middelen, en houdende dit alles voor een particulier advies, renvoieert dit punt naar de Classen om tegen de volgende Synode daarop hun adviesen te formeren. Tot welk einde ook goedgevonden is het voorzeide vertoog in de acten te insereren. Het luidt woordelijk aldus:

1°. Dat de predikanten langer in Indië en bij hun Kerken mogten verblijven, opdat niet telkenmale, wanneer door de ervarenheid en kennis der zaken hun oogst en hoop van winst op het schoonste staat, door hun vertrek de stichting verachterd worde. Ten welken einde ook dienstig zoude wezen, dat zij vooral wel getracteerd werden, en dat niet alleen in gezondheid, maar ook als zij ziek en inpotent worden,

en dat hunne weduwen met een goed pensioen mogten worden verzorgd.

2°. Dat de predikanten aldaar, tot gerief van de verdwaalde Heidenen, ook hunne talen moesten leeren, en tot dien einde van de Classen, die hen in het vaderland tot den dienst der Kerken aannemen en uitzenden, hun zulks afgevorderd worde, gelijk ook die predikanten, die zich zelven daartoe emploieren, behoorden extra-ordinair gegageerd te worden.

3°. Traktaten te schrijven of over te zetten in de Maleische en Portugeesche taal, ook dictionaires te maken Hollandsch, Maleisch en Portugeesch, en ook een van de Formosaansche taal.

4°. Te verzoeken en bevorderen bij Bewindhebbers het drukken van verscheidene tractaten, „die teere Christenen meest noodig zijnde." Gelijk dit bij hem en anderen reeds voor dezen met vrucht geschied is.

5°. Te verzoeken bij Bewindhebbers dat zij de scholen met goede boeken in genoegzaam getal voorzien.

6°. Dat ook de Synoden hier te lande tot de stichting van de Kerken aldaar wilden ijveren. Mitsdien inzonderheid de Classen recommanderen, dat zij vrome, ijverige en wel beproefde mannen tot den dienst des Euangelies derwaarts zenden en nimmer zoodanigen uit wier losheid, of anderszins, de Kerk gevaar loopt ontstichting te ontvangen.

7°. Om alle welke middelen des te meer te „voorspoedigen" ook dit een generaal middel is, dat de Synoden alhier zorg dragen kennis te hebben van den staat der indische Kerken door goede correspondentie met de Kerk van Batavia. Ja, wordt ook bevonden, dat de classis van Walcheren juister kennis heeft van al de indische kerkzaken, dan de classis van Amsterdam, omdat zij niet alleen met Batavia, maar ook met andere Kerken daar te lande correspondeert.

Synode Alkmaar 1650.

Art. 18. Utrecht conformeert zich eindelijk met de reso-

lutie van Zuid-Holland (1648) over het concept voor O. en W. Indische zaken.

Art. 30. Rapport van de Amsterdamsche Classis.

Brief *Batavia* 12 Januarij 1649.

Bedanken voor de goede devoiren van de Vergadering (Noord-Hollandsche Synode) in het bevorderen van hunne belangen, inzonderheid in het opsporen en subministreren van een zoo groot getal bekwame predikanten, mitsgaders allerlei subsidiën ten dienste van de Kerken van Indië.

Hebben met blijdschap vernomen dat eenige der aankomende Broeders voor 10 jaren verbonden zijn, en dat na 5 jaren dienens de tractementen zullen verhoogd worden.

Nemen goed behagen in de belofte dat de Amsterdamsche Classis in het toekomende geen ongeletterde predikanten en ergerlijke ziekentroosters wil toezenden, hopende dat dit ook door de Classen Enkhuizen, Hoorn, Rotterdam en Delft niet mag geschieden.

Wenschten dat de Broeders van Hoorn den afgekeurden Fr. v. Alcken niet weder hadden gezonden, dewijl hij zich wederom verscheiden malen in hoererij en overspel met inlandsche vrouwen had verloopen, waarom hij ook, door de justitie overtuigd zijnde, als een ballast huiswaarts gezonden is.

Hebben geresolveerd van de bejaarden niemand meer tot den Heiligen doop toe te laten dan op genoegzame proeven van hunne kennis, hun geloof en hunne bekeering; waartoe zij 2 catechisatiën hebben ingesteld.

Op *Formosa* zijn 4 predikanten; v. Breen, Gravius, Vertrecht en Hambroek.

Op *Banda* 2 en 1 die er heen gaat.

Amboina heeft 3 predikanten. Het Christendom geniet er een gewenschten vrede en gaat vooruit, zoodat een vierde predikant noodig is, die ook zoude gezonden zijn, indien dit jaar niet 4 predikanten waren overleden. Er zijn 35 Scholen en 892 kinderen en 123 bejaarden gedoopt.

Naar *Ternate* is gezonden D. Warmelo; het had in lang

geen predikant. Pantherus is wegens verschil met den kerkeraad verplaatst naar Banda, voor de Gemeente te Lonthoir; in zijne plaats is gezonden Obia de Meter.

Te *Paliacatta* is a Breyl, die wegens duurte en zwaren dienst ontslag, of verplaatsing naar Formosa verzoekt.

Op *Ceilon* is het Christendom in goede apparentie, en zijn ettelijke scholen met zeer goede vruchten opgerigt. Zij hadden door het goddelooze leven van Van Alcken en van eenige inlandsche schoolmeesters groote afbreuk geleden. De predikant Hilarius (die zoude repatrieren) is in hechtenis genomen; de oorzaak is hun nog onbekend.

Zij doen opening van de gruwelijke afgoderij en duivelsdienst onder de Chinezen te Batavia; verzoeken daartegen hulp van de classen Amsterdam en Walcheren bij de XVII.

Vragen bijbels, psalmboeken, 1000 catechismussen, 1000 historiën van David en van Tobias, 500 vraagboekjes van Aldegonde.

Brief Kerkeraad Paliacatta, 8 *October* 1648, *door Ds. a Breyl.*

Verhaalt zijn wedervaren sedert zijn vertrek uit het vaderland. Beschrijft zijn dienstwerk. De gemeente telt 64 leden, waaronder ook eenige inlanders. Zij heeft op eigen kosten zich een bedehuis getimmerd; ook buiten het fort een huis, waar de armen hun aalmoezen ontvangen, nadat zij het gebed gedaan en één of twee hoofdstukken uit den Bijbel hebben hooren lezen. In twee jaren is hun getal tot 320 personen geklommen, allen blind, kreupel en gebrekkelijk. Tien van hen gaan dagelijks bij de slaven der Christenen van huis tot huis om hun de gebeden te leeren. De scholen met 93 kinderen zijn in goeden staat; zij leeren den Catechismus, zeggen dien in de Kerk op, en leeren de fundamenten redelijk verstaan. Hij vraagt om schoolbehoeften.

Brief Kerkeraad Banda, 17 *Augustus* 1648.

Hebben nog geene schoolbehoeften ontvangen; voor 3 kerken en 7 scholen hebben zij van Batavia slechts 6 boek papier en 50 psalmboeken ontvangen. Het onderwijs lijdt er onder; verzoeken regtstreeksche toezending.

De staat der Kerk is redelijk, het Christendom groeit aan. Geen meerder aanwas onder de Moren. Lonthoir was ook 8 jaren zonder leeraar.

Prijzen de vigilantie en goede diensten van Vertrecht. Zij hadden hem wel gaarne willen behouden, daar hij wegens zijne kennis van de maleische taal Gods Kerk grooten dienst had kunnen bewijzen.

De groote hoop op de bekeering van veel duizenden blinde Heidenen, wonende in de eilanden van Banda, heeft tot nog toe geen voortgang gehad, door het vertrek van Vertrecht; ook was, naar de meening der Hoofden, het werk door hem ontijdig begonnen, daar de Compagnie met dat volk nog niet in handel was en er geen fort is. Zoolang de Machossanen (sic) (Macassaren?) en Javanen acces tot dat volk hebben, is er niets goeds te wachten.

Brief van de Gedeputeerden der Classis van Brazilië, 23 *November* 1649.

Ook in naam van de Brazilianen bedanken de gedeputeerden der braziliaansche Classis de vaderlandsche Classen, die zoo veel lijnwaden gezonden hadden. De Brazilianen kunnen zich niet genoeg verwonderen en verblijden, dat hun medebroeders, die in zoo ver afgelegen landen wonen en hen niet kennen, nochthans zoo groote liefde en barmhartigheid aan hen in hun nood bewijzen.

Klagen over den droevigen staat waarin Brazilië nu zoo lang geweest is.

Art. 33. Op Art. 37 (vorige Synode) nopens het advies van Ds. Abr. Rogerius, hebben de Classen geadviseerd, dat de voorgeslagen middelen voor dezen gepractiseerd zijn en nog gepractiseerd worden; men zal ook voor het vervolg daarop letten.

Synode Haarlem 1651.

Art. 22. Rapport Classis Amsterdam.

Brief Kerkeraad Batavia, *verzonden met de schepen op het einde van* 1649 *afgevaren.*

Verzoeken, ook uit naam van hun Overheid, ernstig hun (zoo veel mogelijk) geen ongeletterde predikanten toe te zenden, zeggende: „eer het aan duytsche klerken soude ontbreecken, datse daer in Indiën noch wel stoffe souden vinden om die tot den Kerckendienst bequaem te maecken." Zij verzoeken meer predikanten. *Banda* is bijna geheel ontbloot van herders, er is niemand dan Ds. Pantherus. *Malacca*, *Ternate* en de kust van *Coromandel* dienen nog met één voorzien te worden.

Hun Kerken nemen door Gods zegen meer en meer toe. De duivelsdienst is door de Overheid geweerd. Zij verzoeken dat de Classis bij Bewindhebbers aanhoude, dat het regt der Kerken in het bevestigen der predikanten hun ten volle worde geschonken, en dat zij mogen verlost worden van het juk der politieke Overheid om de dienaren te verzenden waar het haar belieft.

De Scholen zijn redelijk wel gesteld, maar de Latijnsche School heeft geen voortgang. Het hapert aan de onderwijzers.

Het gaat in de buitenkwartieren met de inkomst der heidenen meestal redelijk wel; voornamelijk op *Amboina*, alwaar in het vorige jaar 1000 bejaarden gedoopt zijn.

Op *Banda* is groot gebrek aan predikanten.

Ternate geeft ook beter hoop dan te voren.

Op *Ceilon* is goede hoop.

Van de kust van *Coromandel* hoort men niet veel van aanwas van heidenen.

Brief Kerkeraad Amboina, 9 *September* 1649.

Hebben den brief van de classis Amsterdam wel ontvangen. Bedanken voor de goede zorg voor hunne Kerk. Verheugen zich over de resolutie van de XVII om voortaan 28 predikanten in Indië te onderhouden.

Het gaat met Kerk en Scholen wel, en het getal der Christenen neemt bij den dag toe. De nieuwe Christenen op *Kaibobo* worden door de Moren verontrust en schijnen in hun ijver te verflaauwen.

Op *Ceram* wordt het Christendom gelukkiger voortgeplant. In 1648 zijn door Jan Jansz. Brund aldaar nog 313 zielen gedoopt, waarvan 205 volwassenen; 61 paren zijn ingezegend. Gedoopten zijn aldaar in het geheel 518, waarvan 87 paren in den echten staat bevestigd. Er is zeer groote hoop van meer aanwas, alzoo velen zich door de schoolmeesters laten onderwijzen.

De Kerkeraad van Amboina heeft het opzigt over 35 kerken en 36 scholen; 10 op *Amboina*, 4 op *Hitto*, 5 op *Bang-Bessi*, 9 op de *Uliassers*, 6 op *Noussalaut*, 1 op *Kaibobo*, 1 op *Amahey*. Al deze plaatsen worden minstens 2 maal 's jaars bezocht. Op het kasteel wordt 's Zondags 2 maal gepreekt, in het Maleisch en in het Hollandsch. Op de andere plaatsen wordt eene maleische preek door den schoolmeester voorgelezen, behalve aan de redout Honimoa op Uliassers, alwaar eens N. Duitsch en eens Maleisch wordt gepredikt.

Op Amboina zijn nog 3 predikanten. Brund heeft met goedvinden van den Kerkeraad op Honimoa voor het eerst het avondmaal bediend. In 1649 zijn 957 gedoopt, waarvan 222 op belijdenis.

Zij spreken zeer loffelijk van hun gouverneur de Vlamingh van Outshoorn, zoo ten aanzien van zijn ijver in en voor de religie, alsook ten aanzien van de eer en vriendschap, die zij van hem genieten.

Brief Formosa, 19 *November* 1649.

In de zuidelijke kwartieren van het eiland is op eenige plaatsen geen of kleine aanwinst van heidenen; doch in het Noorden worden tamelijke beginselen bespeurd en zijn de scholen goed in orde.

De predikanten Bavius en Happart zijn gestorven; in hunne plaats zijn gekomen Gravius en Hambroek, en is aldaar goede hoop op aanwinst, vooral in Mattauw, door Hambroek bediend. Zij hebben thans 7 predikanten; spreken zeer loffelijk van Van Breen.

Van Batavia zijn hun toegezonden Gisb. Happart, Jo. Cruijff en Corn. Copsma, van wie zij goede getuigenis geven. De

eerste is in het Favorlangsche bij Vertrecht geplaatst; de tweede op Taioan voor den hollandschen dienst; de derde te Sincan. Gravius zal lichtelijk in het volgende jaar vertrekken.

Zij zenden een boekje door hen opgesteld, genaamd: „*Kort formulier des Christendoms*", waarvan zij den druk verzoeken in het Formosaansch alleen, en in het Formosaansch en Hollandsch, tegenover malkander. Zij vragen van elke soort 1000 exemplaren en verzoeken dat de Classis dit bij de XVII bevordere.

Brief Batavia, 19 *Januarij* 1651.

Meer predikanten zijn noodig. Zes predikanten zijn voor *Formosa* niet genoeg; één heeft 10 of meer dorpen onder zijn opzigt. Zij meenen dat „20 á 25 onvoldoende zouden zijn om des Heeren oogst aldaar behoorlijk in te zamelen." In het volgende jaar staan Vertrecht en Gravius te vertrekken; zij weten niet hoe zij hun plaatsen zullen vervullen. Zij kunnen met de 4 gezonden predikanten de vacante plaatsen niet bezetten. *Amboina* heeft door vertrek en overlijden alleen 3 nieuwe noodig. Op *Banda* zijn 2 predikanten, veel te weinig, omdat bij verandering van saisoen de communicatie gestremd is. Op *Ternate* is alleen Joh. a Warmeloo, die geen kleine vrucht doet, en in het Maleisch zoo ver ervaren is, dat hij ieder kan te woord staan, en weldra in die taal hoopt te preken. Hij vraagt de hulp van een tweeden predikant, daar het werk voor zijn schouders te zwaar valt.

Zij vinden dit ook noodig om de verre afgelegenheid der eilanden, en omdat bij den vrede met Spanje de „naburige papen" niet zullen nalaten hun onkruid te zaaijen. Maar hun handen zijn gebonden door gebrek aan stof en door het besluit der XVII, dat Ternate slechts één predikant zal hebben. Moge de Classis het aan de Bewindhebbers smakelijk maken.

Op de *Kust van Coromandel* heeft Van Breen zich weder voor 5 jaren verbonden. Hij bespeurt groote vruchten uit zijne portugeesche catechisatie. Verzoekt een tweeden predikant te *Masulapatan*, wat de Gouverneur ook noodig vindt.

Te *Batavia* zelf is meer en meer vrucht van den arbeid, zoo onder de Nederlanders, als onder de Inlanders.

Vragen of het niet goed zoude zijn, hen die *eenige* belijdenis van hun geloof in Jesus Christus als hun Zaligmaker kunnen geven, te doopen, en *na breder onderwijs* tot het Heilig Avondmaal toe te laten?

Drie Scholen zijn redelijk wel in orde. De Latijnsche School heeft een beter aanzien gekregen door den nieuwen rector. Zij hebben op de scholen 6 leermeesters uit de inlanders, die huis bij huis gaan leeren. Nog 2 scholen zullen worden opgericht.

Brief Formosa, 10 *November* 1650.

Het aanbod tot onderlinge correspondentie was hun hoogst aangenaam; zij beloven voortaan wijdloopige opening te geven omtrent den toestand van hunne Kerken.

In de dorpen ten noorden van Tilocen werden door Ds. Breen voor 6 jaren de gronden voor het Christendom gelegd. Door Vertrecht en Happart, die hem opvolgden, wordt de goede voortgang van dat begin dagelijks nog waargenomen; te meer, alzoo Vertrecht in de taal zoo ver was gekomen, dat hij daarin niet alleen verscheidene malen predikte, maar ook eenige stukjes tot grondslagen des Christendoms in het Favorlangsch opgesteld heeft, met name eenige predicatiën, en eene tezamenspraak tot verwerping van de goden des heidendoms en aanwijzing van den waren God. Ook had hij het onderricht van volwassenen aangevat, waarom zij zich over zijn vertrek te meer beklaagden. Daarom hadden zij de Broeders te Batavia verzocht, zoo mogelijk, hun altijd predikanten te zenden, die zich voor geruimen tijd verbonden hebben.

Zij vragen de hulp van de Classis om te mogen hebben eene drukkerij, zoo om de moeijelijkheid van het onderwijs (voorzeggen van enkele regels) te vermijden, als om de leerlingen niet bij een formuliertje te houden, maar vaster spijs te kunnen toedienen, en om niet met iederen nieuwen predikant telkens verandering te krijgen. Zij meenen dat

het tot verligting der kosten van het onderwijs zal strekken. Zij zullen met de helft der onderwijzers hetzelfde werk kunnen afdoen, ook zouden die onkosten, door een redelijken prijs op de boeken te stellen, kunnen gevonden worden. Zij zullen ook zorgen, dat de schrijflust de Compagnie niet tot onkosten en de Kerk niet tot last gedije. Zij vrezen dat hetgeen zij in Holland laten drukken zeer misvormd tot hen zal komen.

Aan alle behoeften is dit jaar zoo mild voldaan, dat zij nu niet noodig hebben iets te vragen.

Brief J. a Breyl, voor den Kerkeraad te Paliacatta, 7 October 1650.

De Gemeente te *Paliacata* is in 2 jaren met 19 lidmaten vermeerderd, die te *Masulapatan* met 6, terwijl men nog een goeden oogst tegemoet ziet.

Eén predikant is voor zoo groote menigte niet genoeg, zijnde ruim 1800, behalve de Nederlanders, die in 2 talen moeten onderwezen worden. Te *Masulapatan* is één dringend noodig; aldaar zijn 70 zielen, waarvan 17 lidmaten, en het ligt 60 mijlen van Paliacatta verwijderd. Het is niet raadzaam die plaats met een krankbezoeker te verzorgen; de krankbezoekers, die er waren, gaven door hun gedrag ontstichting. Ook voor de bediening van den doop is een predikant noodig, daar zij anders bij „de papen" worden gebracht. De volwassen leden verlangen zeer naar het Avondmaal. Er is groote hoop van „winning onder de papisten en heidenen."

Vragen om Psalmboeken, Testamenten, Catechismussen, ABCboekjes en kleine vraagboekjes van Aldegonde; ook papier.

Wenschen kennis te hebben van hetgeen in Holland ten beste van de Indische Kerken wordt besloten.

Ds. Joh. Roman te Batavia aan de Classis van Enkhuizen 1649.

Het getal der predikanten in Indië is 25. Door het „verblijven" van 4 predikanten zijn verscheiden groote abui-

zen geweerd, o. a. „de publieke waijgangs der Chinezen,” waarbij zij duivelsche offeranden en afgodische grillen plegen.

Er zijn geen verachtelijke vruchten van de catechisatiën. De dubbele donderdagsche catechisatie (Maleisch en Hollandsch) onder zijn opzigt, geeft een zonderling genoegen. Reeds 17 leden zijn daardoor aan de gemeente toegevoegd, met zulk eene belijdenis des geloofs, dat niemand van onze natie het zich zoude behoeven te schamen.

Ceylon is voorzien met 8 predikanten; landwaarts in, omtrent Sale (Gale?), zijn verscheiden Aldens-Scholen opgerigt, met goede hoop van in kort een goeden aanwas te bekomen.

Formosa is voorzien met 6 predikanten.

Amboina heeft 4 predikanten. Het getal der Christenen neemt aldaar zeer toe; wel 45 negorijen zijn te eenenmale christelijk, het getal der gedoopten, zoo oud als jong, is 1000.

Het zoude hun aangenaam zijn somwijlen opening te hebben van den toestand der Kerken in het Vaderland en jaarlijksche overzending van de synodale acten der Noord-Hollandsche Synode, als dienstig om zich in sommige voorvallen daarnaar te reguleren, en daaraan de autoriteit te ontleenen voor sommige veranderingen in O. Indië geschied, dewijl nu voor nieuwigheden gehouden worden dingen, die naar den stijl der regeering van de Nederlandsche Kerken gedaan worden.

Synode Amsterdam 1652.

Art. 29. Rapport van de Classis Amsterdam.

Brief Kerkeraad Batavia 18 *December* 1651.

Bedroeven zich, dat de bevestiging der predikanten op Batavia van de XVII nog niet is kunnen worden verkregen; waartoe zij hoe langer zoo minder apparentie zien, omdat zij, zulks te Batavia verzoekende, doorgaans naar Bewindhebbers worden gerenvoieerd, alsook omdat hun onlangs weder eene nieuwe orde (waarvan zij extract overzenden) uit het Vaderland was toegekomen, die zij, als zich daarmede op het hoogste bezwaard vindende, met alle moge-

lijke middelen zullen tegenstaan; verzoekende, dat de Classis hen bij Bewindhebbers met alle getrouwheid tegen zulk een juk zal willen helpen.

Danken God voor den redelijken toestand, vrede en wasdom der Kerk op Batavia, alwaar zij eindelijk het volgende verkregen hebben.

1°. Het verbieden van den valschen godsdienst der Moren, wier paap verbannen is.

2°. Na zeer groote moeite, het weren van den duivelsdienst der Chinezen, zoo binnen als buiten de stad.

3°. Het weren van de profanatie van den dag des Heeren, door matrozen, zoo op de reede als aan land.

4°. Oprigting van eene nieuwe school in het Malabaarsche kwartier, hopende zulks eerlang ook in de andere kwartieren te zullen verkrijgen.

De kerkelijke brieven van *Formosa* zijn door hen nog niet ontvangen. Aldaar zijn 4 predikanten, overleden 2. Vertrecht en een ander zijn op hun retour.

Op *Amboina* zijn tegenwoordig slechts 2 predikanten. Het Christendom heeft door den aldaar uitgebroken oorlog niet weinig afbreuk geleden.

Op *Ternate* is a Warmeloo, onder wiens opzigt het Christendom aldaar in redelijken toestand is; hij heeft een Kerkeraad geformeerd.

Op *Banda* zijn 2 predikanten, en één proponent op *Lonthoir*; de stand der Kerk aldaar is nog redelijk.

Van *Malacca* zijn geen brieven ontvangen.

Op *Ceylon* zijn Kerk en School in aanwas; 2 predikanten zijn te Gale.

Op de kust van *Coromandel* neemt Ds. a Breyl „de wacht des Heeren in goeden vrede waar".

Over het algemeen is er groot gebrek aan predikanten; in het jaar zijn 6 overleden, 1 gerepatrieerd, 1 ontslagen. Verzoeken op het ernstigste geleerde, ijverige, godzalige en vredelievende mannen tot den arbeid in den oogst des Heeren in de indische gewesten. Vragen boeken, vooral voor de Latijnsche school.

Wenschen ook Arabische boeken om de fundamenten van die taal te leeren. Onder de weduwe Rogerius berust het Nieuwe Testament in het Portugeesch overgezet; dit af te vorderen, te drukken, of in handschrift over te zenden.

De Kerkeraad van Batavia, dolerende dat in O. Indië de predikanten door de Overheid gezonden worden waar het haar belieft, met uitsluiting van en zonder eenige communicatie met en toestemming van de Kerkeraden, en dit tegen de Heilige Schriftuur en de praktijk der Kerken, vindt de Synode goed, dat zoodanige abuizen aan de XVII zullen worden vertoond, met verzoek dat door hun toedoen die disorder in Gods Kerk aldaar worde weggenomen. Waartoe zeer dienstig geacht wordt, dat de predikanten aldaar eene vaste bevestiging bij hun kerken mogten verkrijgen, zooals zulks eene goede, gestabiliëerde Kerkorde medebrengt.

Synode Hoorn 1653.

Art. 21. De Classis van Utrecht en de Synode van Gelderland notificeren per missive, dat in O. Indië door de onzen zeker placcaat was geëmaneerd tot schande en nadeel van de Christelijke Gereformeerde Religie, op den naam van Jan Elzerack 1644, en in 1648 vernieuwd door Coyet, opperhoofd over der Compagnies comptoir, schepen en volkeren van Japan: verbiedende onder de Japanners, of andere natiën, daar trafiquerende, het gebruik van eenige psalmboeken of andere geestelijke auteuren, de gebeden voor of na de maaltijden, de heiliging van den Zondag of van andere christelijke vierdagen, (met contrarie last om op die dagen, zoowel als op andere, te werken); ook alle bijeenkomsten en godsdienstige vergaderingen; alles op poene van aan den Japanschen Regter te worden overgeleverd en aan het leven gestraft te zullen worden, gelijk uit de overgezonden copie was blijkende. Verzoekende de voorzegde Synode en Classis, dat de Noord-Hollandsche Synode medewerke in hetgeen hierin te doen zij.

De Synode, hoewel zij „met een horreur en verschrikkinge" dit grouwelijk placcaat gelezen heeft, nochthans geen

zekerheid daarvan hebbende, en breeder opening wenschende, heeft na rijpe deliberatie dit stuk overgedragen aan hare gedeputeerden, om zich op dat placcaat en den zin en de omstandigheden nader en pertinent te informeren, en zulks bekomen hebbende bij de XVII, of des noods bij de Staten van Holland en door hen, met die van Zuid-Holland bij de Generaliteit te remonstreren en redres te verzoeken.

Art. 26. Op Art. 29 (vorige Synode) in zake de verzending van predikanten, hebben de XVII op de gedane remonstrantie geantwoord, dat aan den wensch van den Kerkeraad te Batavia om het regt te hebben tot plaatsing en verplaatsing van predikanten, niet kan worden voldaan, maar dat aan Generaal en Raden zal geschreven worden, in die zaken met alle circumspectie te handelen, zoodanig dat aan de eene zijde aan de kerkelijken de minste reden van klagt gegeven worde, en van de andere zijde het notoire regt van de Overheid ongekrenkt gehandhaafd blijve.

De Synode kan daarin niet berusten, maar zal bij XVII, en des noods bij de Landsregering, aanhouden dat aan de Kerk van Christus haar regt vergund worde.

Uit *Indië* zijn sedert de vorige Synode geene kerkelijke brieven ontvangen.

Synode Enkhuizen 1654.

Art. 18. Aangaande het placcaat, aan de mast geaffigeerd in Japan, hebben Gedeputeerden, conjunctim met de Gedeputeerden der Classis Amsterdam geremonstreerd bij de XVII en verzocht dat het mocht ingetrokken of ten minste zoo veranderd worden, dat het niet zoo direct aanloopt tegen de geboden Gods. Zij hebben tot antwoord bekomen, dat het moet worden aangemerkt als eene waarschuwing; dat echter over den vorm zal worden geconfereerd met hen die vroeger als opperhoofden in Japan waren, en dat het zoo veel mogelijk in zoodanige termen zal worden gebracht, die de aanstootelijkheid wegnemen, om daarna gezonden te wor-

den aan Gouverneur-Generaal en Raden, met last het in dien vorm te brengen die de constitutie van die landen toelaat. Zijnde buitendien bij nader onderzoek gebleken, dat de waarschuwing, zooals zij daar ligt, niet wordt gepractiseerd, maar dat het volk in Japan aan boord zijn christelijke oefeningen heeft, en ook aan land zijnde voor en na den eeten zijn gebeden doet, voor dien tijd de Japanezen, die hen dienen, doende vertrekken. Gelijk zij ook des Zondags meest van hun arbeid rusten en hun christelijke meditatiën hebben.

Bewindhebbers hadden ook van Sterthemius en Frisius, die als Opperhoofden in Japan waren geweest, vernomen, dat de voorzegde acte of waarschuwing sedert 1648 in dier voege en met zoodanige aanstootelijke woorden, als in de kopy aan de remonstrantie gehecht verhaalt wordt, niet zoude zijn afgekondigd en aan de mast gehecht, maar dat integendeel in de notificatie, sedert gedaan, zouden uitgelaten zijn de woorden van den Sabbath niet te vieren of geen gebeden bij den maaltijd te doen, of eenige christelijke oefening te houden, gelijk voornoemde Sterthemius had gezegd daarvan de origineele acte nog bij zich te hebben, welke Bewindhebbers hem zouden afvorderen en ter naaste vergadering inbrengen, nader examineeren en wijders dresseeren, met uitlating van alle aanstootelijke woorden; waarvan zij blijk gaven door extract van de resolutiën der vergadering der XVII, d.d. 14 en 15 Januarij j.l., aan de Gedeputeerden over te geven.

De zaak wordt verder aan de Deputaten aanbevolen.

Art. 22. In zake de bevestiging en de verplaatsing van predikanten in Indië hebben de XVII den 12 Januarij 1654 deze resolutie genomen.

„Is na voorgaande deliberatie goedgevonden en verstaan, „dat men in regard van de bevestiging der predikanten te „Batavia en andere plaatsen en residentiën van Indië zal „volgen en nakomen de voorgemelde kerkordening van 1643 „(welke ook de bevestiging der predikanten medebrengt).

„En wat aangaat de verzending van predikanten, dat men „daarin zal persisteren bij het oude gebruik."

En 13 Januarij, „dat zal worden geschreven aan den „Gouverneur-Generaal en Raden daarop te letten, dat de „godsdienst in de respectieve kwartieren en residentiën be„hoorlijk worde geëerd en gerespecteerd, en alle schandaal „daartegen geweerd. Dat den kerkedienaars niet alleen geene „kleinachting worde aangedaan, maar zij ter contrarie met „alle respect worden bejegend, en zulks hun geen oorzaak „van klagten dienaangaande worde gegeven."

Deputaten zullen op deze zaak met alle naarstigheid verder vigileren ten beste van de Indische kerken.

Art. 23. Rapport Indische Kerken.

Brief kerkeraad van Batavia 27 Januarij 1653.

Klaagt dat alle brieven aan hunne vergadering geschreven, in presentie van den politieken Commissaris geopend en gelezen moeten worden, en dat ook al hun brieven aan de Classen in het vaderland gezonden, ongesloten worden besteld aan de Heeren, om door hen gelezen en open in de gemeene doos, nevens de andere papieren overgezonden te worden, alzoo dat zij, ter plaatse komende, weder door de Heeren kunnen gelezen worden. Van welk slaafachtig juk de Classis hen, zoo mogelijk, bevrijde.

De toestand der Indische Kerken is tegenwoordig redelijk. In gansch Indië zijn echter slechts 20 predikanten.

Te *Batavia* zijn 6 duitsche scholen (waarover het opzigt onder de predikanten is verdeeld). De rector der Latijnsche School is ontslagen om zijn gedébaucheerde leven. Eene catechisatie is ingesteld in het Portugeesch en ééne in het Maleisch.

De Kerk op *Tayouan* en *Formosa* heeft slechts 3 predikanten; Kruyff op Tayouan, Hambroeck in het district van Mattau, Tesschemaker in het district van Soelang. De noorder-kwartieren van Favorlang en Takpeys zijn t' eenemale ontbloot, alzoo Wilh. Brakel, die derwaarts in plaats van Happart was gezonden, eer hij de reis aanvaarde overleden is, zoodat de Kerk groot gebrek lijdt.

Op *Amboina* zijn 2 predikanten; de Scholen zijn aldaar in goeden fleur.

Op *Banda* staat het met de Scholen goed; er is goede eenigheid tusschen Kerk en Politie.

Te *Malacca* lieten de zaken zich redelijk aanzien; aldaar was „hoop van meerder aanwinst onder de zwarten, alzoo eenige papen, die daar lang genesteld hadden, waren verstooten." Er zijn 2 predikanten; de catechismus is in het Portugeesch overgezet en naar Holland gezonden om te worden gedrukt.

Op de kust van *Coromandel* is de Kerk onder Ds. a Breil bloeijende, en neemt het getal der Christenen toe.

Brief van den Kerkeraad te Tayouan van 26 *October* 1652.

Bedankt de Classis van Amsterdam ten hoogste voor de zorg, ijver en moeite, die zij aanwenden tot opbouwing van het rijk van Christus in Indië, en voor de liefde jegens hun persoon en werk.

Verhalen den rijken zegen en aanwas der Kerken aldaar: dat de arbeiders onmagtig zijn den oogst in te winnen en den last te dragen, waarom het noodig is meer predikanten te zenden. Klagen zeer over den onverdragelijken last van de Gouverneurs in het verzenden en verplaatsen van de predikanten, alleen naar hun goedvinden, tot ondienst der Kerk Gods. Verzoeken hulp van Classis om van die slavernij verlost te worden, en dat de drukkerij, waarom zij vroeger gevraagd hebben, door Bewindhebbers moge worden gezonden.

De Classis heeft aan Bewindhebbers verzocht:

1°. Meer krankbezoekers naar Indië te zenden.

2°. Formosa van eene drukkerij te voorzien.

3°. Voor de Kerk op Malacca den Heidelbergschen Catechismus in het Portugeesch te doen drukken.

4°. De Kerken in Indië te voorzien van boeken en schoolbehoeften.

Is door Bewindhebbers besloten:

1. 6 krankbezoekers te zenden, voor 10 jaren verbonden.

2. wordt vooralsnog onnoodig geacht.
3. is in bedenking genomen.
4. de lijsten der boeken te overzien en het noodige te zenden.

In 1653/4 zijn gezonden 1 predikant en 14 krankbezoekers.

De Kerk in *Nieuw-Nederland* maakt bekend den goeden loop van het Evangelie onder de blinde Heidenen.

De XIX willen een bekwamen predikant derwaarts zenden op *f* 600.— 's-jaars.

Ook de *Classis Enkhuizen* heeft Indische berigten; echter niets meldenswaardig, dan dat Ds. Roman sedert 1650 in het Maleisch preekt, en zich zelven in de grondige kennis dier taal verder oefent en ook anderen daartoe aanleiding geeft. Hij had, op verzoek van de Heeren aldaar, „eenig berigt van de Maleische letterkonst in geschrift ge„steld, waarvan alreede het 1e deel, handelende van de „letteren en haren aanhang, in Januarij 1652 gezonden was; „waarbij ook het 2e deel, handelende van de deelen der „rede, gereed was, om aan Bewindhebbers neffens het 1e „overgezonden te worden en stond door den druk lichtelijk „gemeen gemaakt te worden."

Synode Edam 1655.

Art. 18. Aangaande het placcaat in Japan verklaren Heeren Deputaten dat zij, conjunctium met de Deputaten van de Classis Amsterdam, bij Bewindhebbers hebben aangehouden op het redres van dat aanstootelijk placcaat.

Zij hebben voor antwoord bekomen, dat het reeds zou zijn veranderd en vernieuwd, doch dat zij daarvan nog geene kopy konden krijgen, omdat het nog niet in de acten der XVII was geinsereerd.

Art. 25. Rapport Indische Kerken.

Brief Kerkeraad Batavia 10 *Januarij* 1654.

Opnieuw ernstige klagten over de politieke verzending der predikanten, en dat zij de bevestiging der predikanten te

Batavia niet kunnen verkrijgen, waardoor zij altijd geacht worden „verzendelijk" te zijn. De duivelsdienst der Chinezen wordt in de huizen en op de straten gedoogd.

De (N.) duitsche Gemeente neemt gedurig toe; zij verlangen een vijfden predikant.

In *Formosa*, vrezen zij, zal het werk van Christus verloopen, daar door overlijden, nu slechts Hambroek en Bakker als predikanten zijn overgebleven, terwijl Kruyff alleen Hollandschen dienst doet op het Fort.

Paliacatte is vacant, Ds. a Breil heeft demissie verkregen.

Zijn noodig 4 predikanten voor Formosa, 2 op Amboina, 1 op Banda, 1 te Paliacatte, en 2 te Batavia.

Brief Batavia 6 November 1654.

Hebben eenen Joh. Ferreyra d' Almeyda, geboren Portugees, die een wijle heeft gestudeerd en onder hen privatim geproponeerd (gewezen krankbezoeker) met approbatie van den Gouverneur-Generaal preparatoir geëxamineerd en proponent gemaakt.

Evenzoo een krankbezoeker, Petrus Holthuysius, die in Holland proponent was; zij hebben hem naar Formosa gezonden.

Zij toonen groot genoegen dat alle predikanten in Indië en bijzonder te Batavia voortaan coram facie ecclesiae zullen worden bevestigd (volgens consent van de XVII).

Onder de Inlanders zijn zij nog weinig gevorderd, doch zij hebben goede hoop op Almeyda. De zwarte leermeesters worden 2 maal 's weeks door Ferreyra; de anderen, vrijen of slaven, door een Bandaneesch proponent, Corn. v. Senen, gecatechiseerd.

In 1654/5 zijn gezonden 6 predikanten en 9 krankbezoekers.

Art. 37. Door het verlies van het Recif en het totale verloop der zaken aldaar is voor Brazilië niets te doen. Door de XIX was uit Zeeland een predikant naar Guinea gezonden, doch hij is kort daarna overleden.

Synode Alkmaar 1656.

Art. 26. Het placcaat, of de acte van waarschuwing voor Japan, dat zij thans bekomen hebben, verschilt grootelijks van het vroegere, maar alzoo het evenwel misprijselijk en den Christenen onbetamelijk wordt geacht, verstaat de Synode bij de XVII niet alleen op verandering, maar op de intrekking aan te dringen.

Art. 32. Rapport Indische zaken.

Brief Kerkeraad Batavia, 26 *Januarij* 1655, (ontvangen 4 October 1655).

Dringen nogmaals aan op het volle regt der Kerken in het verkiezen en verzenden der predikanten, dat door de heeren Politieken nog opgehouden wordt.

Verzoeken orde en remedie tegen de volgende wraakroepende zonden;. toneelspelen en duivelsdiensten der Chinezen; afgodische misbruiken bij begrafenissen en begraafplaatsen; waarzeggerijen en offeranden „ten toon van allen"; topbanen en tuischerijen, die wel elders in Indië verboden zijn; vloeken en lasteren door militairen en schepelingen; groote profanatie van den dag des Heeren; concubinaat, hoererij enz.; slemperijen en brasmalen, ontelbare drinkhuizen, enz.

Ds. Roman heeft den Catechismus en de Liturgie in 't Maleisch vertaald, verzoeken den druk daarvan.

In *Formosa* „sukkelt" het werk des Heeren niet alleen door ijselijke landplagen, maar meest door het kleiner getal predikanten.

Op *Amboina* beginnen de catechisatiën van nederlandsche en inlandsche Kerken naarstig bezocht te worden.

In O. Indië zijn thans maar 19 predikanten, ontbreken 9.

In 1655 zijn gezonden 2 predikanten, en in 1655/6 10 krankbezoekers.

Art. 33. In zake de zonden te Batavia en andere grieven hebben Deputaten met de Classis van Amsterdam van de XVII remedie verzocht en daarvan toezegging verkregen.

Art. 53. Edam vraagt of het niet noodig is, bij de ver-

andering in China door den Tartaar (die men verstaat ons zeer genegen te zijn) aan de XVII te verzoeken daarheen ook predikanten te zenden, tot voortzetting van het rijk van Christus onder de Heidenen. De Synode acht zulks allezins noodig. Doch aangezien vernomen is, dat er een envoyé naar den Tartaar gezonden is om over de negotie te handelen, wil men den uitslag van die zending eerst afwachten.

Art. 54. De bestelling van den kerkedienst in Guinea wordt aan de Classis van Amsterdam aanbevolen.

Synode Haarlem 1657.

Art. 27. Op art. 26, rakende het placcaat van Japan, verhalen Gedeputeerden, nevens die van de Classis Amsterdam, dat zij zich hebben gewend tot de Kamer Amsterdam, en tot antwoord bekomen, dat Bewindhebbers meenden, dat het placcaat thans in zoo zachte termen gesteld was, dat alle aanstoot was weggenomen; dat het echter eene zaak was die de XVII aanging, zoodat zij zich tot hen moesten wenden. Door bemiddeling van de Broeders in Zeeland, alwaar de vergadering der XVII gehouden werd, is hun de volgende extract-resolutie toegekomen:

„Donderdag 12 April 1657 's namiddags. Zijn ten vergaderinge verschenen de Eerw. D. Beuckelaar en Van Essen, als gedeputeerdens tot de Indische saacken van het Classis van Walcheren, en hebben ten versoecke van 't Synodus van Noord-Holland voorgedraghen, hoe dat gemelde Synodus bevonden hebbende, dat het placcaat, hetwelck men in Indiën gewoon is aan de mast van de scheepen nae Japan gaande te affigeeren, int regard van eenige aanstootelijckheden, daar in te vooren begrepen, eenige jaaren geleeden wel eenichsins is gemitigeert geworden, evenwel sodanich niet off zijn daarin noch verbleeven eenige woorden, dewelcke opgemelte Synodus heeft geoordeelt in een christelijk gemoed hard en aanstootelijck te vallen, versoeckende mitsdien, dat daarin behoorlijck mocht werden versien, oock wijders in Japan niet gedaan, 't geene tot naedeel van de christelijke religie soude moghen strecken."

„Waarop gedelibereert en 't gemelte placcaat naegesien en geëxamineert sijnde, so als het daar in den jaare 1651, als wanneer de coopman Pieter Stertenius als opperhooft derwerts vertrock, is gepubliceert geworden.... heeft de vergaderingh haar Eerw. voor de goede voorsorge en genomen moeyten bedanckt, met toeseggingе dat sorge sal werden gedraghen, dat het gemelde placcaat sal werden nae behooren gedresseert, en sulcks de aanstootelijcke woorden daar uyt gelicht, waartoe den Advocaat van de Compagnie bij dezen werd gelast."

Men zal trachten kopy te krijgen van het placcaat zoo als het thans luidt, om op de volgende Synode verder daarvan te oordeelen.

Art. 35. Indische zaken. Rapport Classis Amsterdam.

Brief Batavia ongedateerd (Ontvangen 15 Augustus '56).

De oude klachten over de verzending. Ook dat zij gelasterd worden te groote macht en heerschappij over andere Kerken zich aan te matigen.

Op *Formosa* zijn thans 8 predikanten, in het geheel in Indië 27; meerder getal is voor den grooten oogst noodig.

Brief Kerk te Malacca 14 *October* 1655 (ontvangen 15 Augustus 1656).

Zij hebben 2 predikanten; 's Zondags 4 predicatiën, 2 Portugeesch, 2 Hollandsch, en Donderdags 1 Hollandsch. Ledematen 60; slechts 10 à 12 inlandschen, onder welken een schoolmeester.

Klagen over gebrek aan correspondentie met de Kerk van Batavia.

Brief Banda 14 *September* '54 (ontvangen 3 October '56).

Kerk en School nemen niet af, maar de aanwas wordt belet, doordien de inlanders genoodzaakt zijn hun kinderen naar de bosschen te zenden om nooten te rapen, en ze dus uit de School te houden.

Braziliё. Ds. Hermannius, gewezen predikant in Brazilie,

heeft de trouw- en doopboeken van de Kerk op het Recif bij de Classis van Amsterdam overgebragt.

Art. 36. De Classis Enkhuizen deelt uit bij haar ontvangen Indische brieven mede, dat Ds. Roman te Batavia den Catechismus en de liturgische schriften in het Maleisch heeft overgezet; ook de geloofsbelijdenissen, en die van Nicea en Athanasius en den Ziekentroost, om over te zenden en met den eersten gedrukt te worden. Hij is ook bezig aan de vertaling van de Psalmen.

Art. 37. Aangaande klachten over vele zonden in Oost-Indië (zie Art. 33 vorige Synode) rapporteeren Deputaten, dat gesproken was met een der Broeders Gedeputeerden ad causas indicas, Classis Amsterdam. Zij hadden Bewindhebbers (Kamer Amsterdam) begroet, die zeiden dat het behoorde bij de XVII, alwaar het zou gebragt worden.

Art. 53. Van den godsdienst in China (vorige Synode Art. 53) hebben Deputaten met Bewindhebbers gesproken. Als zij eenige goede hoop op succes vernamen, zullen zij daarop naar vermogen letten.

Synode Amsterdam 1658.

Art. 30. Van de waarschuwing of het placcaat in Japan, waarvan Deputaten gelast waren (Art. 27) copie te bekomen, is gerapporteerd dat de XVII geweigerd hadden copie te geven, evenals van hunne resolutiën op de klachten over vele stoute zonden in Indië, maar dat zij hadden geantwoord: „dat daarin zulke order gestelt was, daerin de Eerw. Synodus soude konnen genoegen nemen, gelyck namaels uyt de effecten soude konnen blijken." Deputaten en de Classis Amsterdam zullen nader bij de XVII, die in de volgende week te Amsterdam vergaderen, aandringen op levering van copie, en worden de Correspondenten van Zuid-Holland verzocht daartoe mede te werken.

Art. 36. Rapport Indische zaken. Classis Amsterdam.

Brief Kerkeraad te Batavia 15 *Januarij* 1657.

Bedanken de Classis voor haar devoiren tot het drukken van den Maleischen Catechismus van Roman.

De staat der Kerk te Batavia is gezegend, zij zien een merkelijken aanwas van inlandsche en nederlandsche belijders. De catechisatiën hebben onder de inlandsche en de nederlandsche jeugd voortgang en leveren geene verwerpelijke vruchten.

Op *Formosa* en *Taijouan* zijn thans 8 predikanten. De lieden aldaar om de Zuid hadden tamelijke vorderingen gemaakt in het lezen en schrijven, maar weinig in kennis.

Op *Ceilon* 1 predikant te Gale, 1 te Negombo; naar het veroverde Colombo gaan Baldaeus en d'Almeida.

Op de Kust van *Coromandel* 1 predikant; alles is aldaar in goede orde en rust.

Malacca: beide predikanten zijn ziek; de ziekentrooster leest tijdelijk voor. Bonnius is derwaarts gezonden.

Amboina heeft 2 predikanten en 2 zijn derwaarts gezonden. De Kerk is in zeer goeden stand; voorleden jaar hebben 200 inlanders belijdenis afgelegd.

Banda heeft 3 predikanten. In het geheel zijn in Indië 30 predikanten.

Art. 37. Rapport Classis Hoorn.

Brief (*Batavia?*) 29 *Februarij* 1657.

Twee predikanten kregen onverwacht van de XVII last te repatriëeren; vermoedelijk omdat wat ernstig over het regt der Kerk aangaande de verzending geschreven was, wat hun werd ten laste gelegd. De Commissaris Politiek beval dat zij van die ure af zich van allen kerkelijken dienst zouden onthouden; zoo zelfs, dat de praeses, die de vergadering met gebed geopend had, die niet weder zoodanig mogt sluiten. De suspensie duurde echter slechts 8 dagen, en werd hun, tot nader aanschrijving, weder de volle dienst gegund. De Classis wordt aangezocht om raad en hulp.

De Synode besluit dat Deputati, stante Synodo, de XVII beleefdelijk en niettemin bewegelijk zullen aanspreken, dat de genoemde predikanten in hun dienst blijven.

Rapport Classis Enkhuizen.

Brief (kerkeraad Batavia?) 5 *Januarij* 1658.

Ds. H. Bushoff, voor 2½ jaar naar Formosa vertrokken, had al over een jaar van daar om zijne „verlossing" geschreven, tot welke ook al, eer door den Kerkeraad hier (Batavia?) daarvan was gesproken, bij de politieke Heeren was besloten. Hij is nu voor een maand te Batavia gekomen, en is in den Rade van Indië vastgesteld, zonder er den Kerkeraad iets van te zeggen, dat hij als 5e predikant aldaar zal fungeren.

Synode Hoorn 1659.

Indische extracten. Classis Amsterdam.

§ 25. *Brief Kerkeraad Batavia* 19 *Januarij* 1658.

De Kerk te Batavia is in goeden staat. 500 lidmaten. In gansch Indië 29 predikanten: op Amboina 3, op Banda 3.

Op *Formosa* en *Taijouan* is in de „gezonde kwartieren" in iedere plaats 1 predikant: Kruijf, Hambroek op Mattau, Maas op Kelang, De Vinder op Soulang, Mus in de Tielousche gewesten, Winsemius in Sinckang, Ampsing in Takkais, Leonardus in Favorlang. Onder de lieden aldaar is groote onkunde, wegens gebrek aan kennis van de taal; daarom is door kerkelijken en politieken goedgevonden de Hollandsche taal in te voeren in Kerk en School.

Op Ceilon zijn 4 predikanten, op Malacca 2. Paliacatta 1. Verzoeken continuatie van hulp tot de zending van geleerde, godzalige, vreedzame predikanten.

Classis Enkhuizen.

Brief Ds. Molanus. Banda 26 *September* 1658.

Breed verhaal van de gelegenheid des eilands. De Kerk is doorgaans in goede rust en eenigheid; goede intelligentie en correspondentie met den directeur Weins aldaar. Merkelijke aanwas der Gemeente; naast de openbare predicatiën, hebben catechisatiën en particuliere aanspraken plaats. De beide predikanten kunnen in het Maleisch preken; doch

het Maleisch is aldaar zeer verbasterd met Portugeesche, Ternataansche, Bandaneesche woorden; zoodat de predicatiën en het onderrigt in die taal niet zulk een vrucht hebben, en de inlandsche bevolking niet zulke grondige kennis krijgt en dus ook niet zulke liefde voor de religie, als wel gewenscht was. Ook is er weinig apparentie Gods Woord met reputatie in dat mengelmoes over te zetten.

De inwoners zijn onkuisch en van weinig conscientie. Overspel wordt door velen als kortswijl behandeld. Sommigen zijn hierin niet veel beter dan de beesten, en kunnen kwalijk anders dan door vrees voor uiterlijke straffen ingehouden worden. Ook de Hollanders zijn met die zonde tot krijtens toe besmet.

Het nieuwe kerkelijke reglement staat hun zeer tegen de borst, vooral de politieke verzending. De 3 predikanten hebben verklaard liever opgezonden te worden, dan zich daaraan te onderwerpen, zooals het daar ligt.

Art. 26. *Brief Banda, aan de Noord-Hollandsche Synode.*

Vermelden den goeden toestand van hunne Kerk, waarin de inlandsche natie de nederlandsche overtreft, met goede apparantie op nog meerder winst.

Vragen of de predikanten in het vaderland tot den dienst der Indische Kerken wettelijk door de Classen beroepen, en met approbatie van Bewindhebbers op Batavia aangekomen, evenwel door de Kerk aldaar opnieuw moeten beroepen worden, en alleen op het goedvinden van predikanten *aldaar* kunnen verzonden worden, zonder andere predikanten, die daar nog mogten tegenwoordig zijn, daar over te roepen? Geven de Synode in bedenking of dit niet smaakt naar paapsche hierarchie. Verklaren dat die van Batavia ronduit durven zeggen van de vaderlandsche kerk niet te dependeren.

Naardien de XVII in hun vergadering te Middelburg, 12 April '56, een reglement hebben beraamd, betreffende den kerkedienst en het verzenden der kerkedienaren in die gewesten, welk reglement hun van den heer Gouverneur

aldaar wel was gecommuniceerd; en alzoo de XVII onder anderen daarin gewagen van de magt in voormelde zaak, hun door Hoog Mogenden en zijne princelyke Excellentie 1617 verleend, welke magt hun nog niet was gebleken, en van welke zij wel gaarne eerst opening hadden, eer zij die zouden kunnen toestemmen. Gelijk als van de predikanten aldaar geeischt wordt, dat zij die orde, zooals zij daar ligt, aannemen zullen, en in cas van weigering, dat zij zullen gehouden wezen wederom naar het vaderland te keeren; — Vragen wat zij best daarin zullen doen.

Als gemelde Edele Heeren in 't voorzegde reglement zeggen, dat zij verstaan dat de politieken, met advies van de kerkelijken, de predikanten zullen verzenden, zoo is hun vraag: Hoeveel het advies der kerkelijken zal gelden, hoever het zich zal uitstrekken, en of evenwel, als de Kerk het om goede redenen niet kan toestaan, het goedvinden der politieken zal prevaleren en de overhand behouden?

Eindelijk: Hoe moet verstaan worden: „zij zullen verzonden worden, zooals het de dienst van de Compagnie vereischt"?

Is goedgevonden, de zaak ten principale zoolang uit te stellen, totdat de Correspondenten den brief gelezen hebbende, zullen geprepareerd zijn aan de Eerw. Synode hun gevoelen daarover mede te deelen.

Art. 48. Belangende de bevordering van de invoering der gereformeerde godsdienst in China te wachten, tot dat men verneemt dat er eenige goede hoop is op succes.

Art. 71. De correspondeerende broeders op het voorkomen van eenige gravamina van Kerk in Banda (zie boven Art. 26) zich beraden hebbende, als over eene zaak ook tot hun respectieve Synoden behoorende, verstaan als volgt:

1°. dat zij alvorens behoorden te hebben copy van de kerkeorde voor dezen aldaar gebruikelijk; als ook van het Reglement dat de XVII binnen Middelburg vergaderd, aan de Kerken in Indiën over het verzenden der predikanten hebben toegezonden.

2°. Alzoo de zaak is generaal, en gemeene dingen, ra-

kende de leer of orde der Kerken, bij eene particuliere Synode, Classis en Kerk, niet kunnen, buiten anderen, verhandeld worden, zoo nemen zij de zaak aan, om aan hun principalen te refereren.

3°. En kunnen overzulks niet verstaan, dat over deze punten uit naam van deze Synode alleen, veel min van eene particuliere Classis of Kerk zal geantwoord worden.

4°. Doch indien het noodig wordt geoordeeld, dat vóór het houden der naast aanstaande correspondeerende Synoden iets ten principale diende overgeschreven te worden, dat zulks niet zal geschieden, dan ten overstaan en uit naam van de Gedeputeerden der correspondeerende Synoden, en dit alles volgens Art. 3 van het Provinciaal Reglement over de Indische zaken, te zien in actis Synodi Enchusan. 1642, Art. 34.

De Synode had veel liever gezien, dat de eerw. Broeders Correspondenten op het voorstel Di Praesidis hun advies mondeling hadden gegeven, om hen niet verder dan met goeden raad en advies te dienen, aangezien de brief niet zoodanige zaken bevat, die in eene particuliere Synode of Classis niet zouden mogen verhandeld worden, daar niet anders dan bij forme van raad en advies (zonder decisie te maken) behoeft geantwoord te worden.

Wat de politieke verzending aangaat, acht de Synode dienstig dat de Broeders de Regering aldaar vriendelijk zullen verzoeken bij de vorige kerkorde te blijven, en indien het daartoe niet kan gebragt worden, dat zij liever wat zullen lijden en verdragen, dan door een al te grooten tegenstand het welvaren der Kerk in gevaar te brengen. Verder is redres te vragen bij Bewindhebbers door de Classen en Kerkeraden, daar Kamers zijn.

Intusschen wil men de Broeders aldaar vermanen onder elkander goeden vrede en liefde te bewaren, welke is de band der volmaaktheid.

Synode Enkhuizen 1660.

Art. 29. Rapport classis Amsterdam.

Brief van de kerk te Batavia, 14 *Januarij* 1659.

Banda en *Amboina* vragen ieder voor zich 3 predikanten.

Formosa heeft 7 predikanten.

De veroverde plaatsen op Ceilon hebben er slechts 5.

Gansch Ned. Indië heeft slechts 23 predikanten. Zij verzoeken wegens den nood een meerder aantal.

Hierop hebben XVII besloten nog 6 te zenden.

Rapport Classis Hoorn.

Brief uit O. Indië, 14 *December* 1659.

De Kerk te *Batavia* is wel in bloeijenden staat, doch in de andere gewesten stond het slecht, van wege de schaarschheid van predikanten; van de 36 zijn er slechts 20.

Ook in plaats van Ds. Brogbron (in 1656 afgezonden) is, van wege zijn slofheid en ergerlijken wandel, een predikant noodig, stichtelijker van leer en leven.

De classis Hoorn deelt te harer justificatie mede, dat Brogbron een van diegenen is, welke de XVII in 1656 aangenomen, en de classis van Hoorn (buiten haar kennis) om te examineren toegezonden hebben; en ofschoon de Classis in hem niet vond de qualiteiten, die zij gaarne in hem gezien had, zoo gedroeg hij zich nochthans in zijn examen zoodanig, dat hij met geen fatsoen reprochabel was, daar hij reeds door de XVII aangenomen en hun toegezonden was.

Aan de Classen daar Kamers zijn, wordt opgedragen de vervulling van het gearresteerde getal 36 te urgeren.

Art. 55. Van het placaat in Japan heeft men wel geene copie kunnen bekomen, doch men is van goeder hand geinformeerd, dat de aanstootelijkheden zijn uitgelicht en ook in de praktijk vermeden worden. De Synode acht het raadzaam het hierbij tot nader klagt te laten.

Art. 61. In zake de gravamina van Banda (vorige Synode, Art. 71) was van de XVII redres verzocht van de gearresteerde politieke orde op de verzending. De XVII verwonderen zich over die klagt uit Banda, daar toch de

uitgezonden predikanten die orde te voren hebben onderteekend.

Synode Edam 1661.

Art. 29. Indische zaken. Rapport classis Amsterdam.

Brief Batavia, 15 *Januarij* 1660.

Statistieke opgave van predikanten, in het geheel maar 21; veel verschillende van het oude getal 28, nog meer van de 36, later door XVII ingewilligd.

De XVII, hierover aangesproken, verklaren dat nooit door hen resolutie is genomen, om het getal op 36 vastte-stellen, zoodat dit bij faulte van goede onderrigting schijnt geschreven te zijn.

Brief Batavia, 14 *December* 1660. (*Ontvangen* 5 *Junij* 1661.)

Te *Batavia* slechts 2 predikanten, zoodat zij genoodzaakt waren voor een tijd lang een deel van den predikdienst op te schorten. Nu hebben zij er weder 4.

Tayouan en *Formosa* heeft nog 6 predikanten, maar te zwak om zoo wijd uitgestrekte en ver gelegen plaatsen behoorlijk te verzorgen.

De oostersche Kerken zuchten onder de schaarschheid van predikanten en roepen: „Komt over en helpt ons."

Amboina is wit tot den oogst; het getal der lidmaten is (gelijk de Synode uit den brief met verwondering verstaat) over de 1000, maar de arbeiders zijn gansch weinigen, zijnde die wijd uitgestrekte „omslag" alleen door 3 predikanten verzorgd, waarvan thans slechts 1 valide is. Zij achten in dat gewest minstens 6 à 8 noodig.

Ternate is eene Kerk van goede hoop, maar door den dood van Abbema ontbloot van leeraar, waardoor zij terug loopt.

Op *Ceilon* staat het wel met de Kerk; zij is voorzien van 6 kloeke mannen. Dewijl de palen van de Compagnie aldaar wijd zijn uitgebreid en vele duizenden gezegd worden tot het Christendom niet ongenegen te zijn, achten zij meer predikanten noodig, waartoe zij de hulp der Synode inroepen.

Synode Alkmaar 1662.

Art. 27. Omtrent de Indische zaken niets bijzonders: de gewone klagt over schaarschheid van predikanten.

Art. 28. Die klagt is bij Bewindhebbers overgebragt. De classis Hoorn rapporteert van haar Kamer vernomen te hebben, dat de XVII hadden geresolveerd het getal met 8 te vermeerderen.

Synode Haarlem 1663.

Art. 21. Indische zaken.

Brief Batavia, 20 *Januarij* 1662 *aan de Classis Amsterdam.*

Prijzen zeer de correspondentie van de vaderlandsche Kerken met de indische en die van Batavia; wenschen die te continueren.

Verhalen met blijdschap dat zij weder 5 predikanten hebben ontvangen, boven de 6 laatstmaal gezonden; die aanvulling was noodzakelijk wegens vele verliezen. Klagen dat door gebrek aan predikanten het Christendom niet naar wensch kan worden voortgezet.

Inzonderheid de Kerk te *Batavia* neemt dagelijksch toe door uit- en inlandsche belijders. 40 Amboinezen zijn opnieuw uit eigen beweging tot het Christendom gekomen, van welken 27 tot het H. Avondmaal zijn toegelaten; de anderen zijn voorloopig enkel gedoopt.

Op *Formosa* zijn de Kerken door den inval van den zeeroover Coxinia erbarmelijk verwoest. Gods dienaars zijn gevangen, en het is onbekend of zij nog in leven zijn. Alleen Ds. Maats was even te voren met zijne familie vertrokken en te Batavia geland. Weduwen en weezen, te Batavia na den overval aangekomen, zijn ontelbaar. Verzoeken de hulp der Synode en hare christelijke voorbede. Prijzen den dienst en goeden raad van Ds. Kruijff op het kasteel Zeelandia.

Amboina. De staat der Kerken is aldaar gewenscht; het Christendom is dagelijks toenemende. Door de loffelijke zorg des Gouverneurs worden de visitatiën der Kerken en Nego-

rijen aldaar nu bekwamelijk gedaan. Ds. Burum is naar Ternate vertrokken, zoodat die van de Moluccos nu hun eigen predikant hebben.

Op *Banda* staat het met Gods Kerk redelijk. Het is met ziekte en dood bezocht.

Brief van Baldeus uit het leger van Cochin op de Malabaarsche kust, 15 *Februarij* 1662.

Op de Kust is het avondmaal uitgereikt aan 160 personen. Te Jaffanapatnam zijn 60 lidmaten; in het land 22 van de inwoners.

In het district Jafnapatnam zijn 34 kerken; christenen 89000; 12000 kinderen in de scholen. Die van Cochin zijn St. Thomas-christenen; zij hebben meer van de armenische dan van de roomsche religie. Zij hebben een bisschop en zijn meer dan 200.000 sterk.

Synode Amsterdam 1664.

Art. 15. Indische extracten van de Classes Amsterdam en Hoorn.

Brief van de Kerk te Batavia, 21 *December* 1662.

De Kerken op *Ceilon*, en die daaronder sorteren op de *kust van Malabar*, zijn in redelijk goeden staat.

Amboina: door trouwe dienst van 5 predikanten bloeit de Kerk.

Zware klagten over het verlies van *Formosa*; geven te kennen, dat 3 predikanten (Hambroek, Mus en Winsemius) door de Chinezen jammerlijk zijn vermoord, met wel 300 menschen; verzoeken gebeden voor het herstel van die Kerken.

Brief van Ds. Godefridus Akendam te Oma (Amboina) in de forteres Zeelandia, 25 *Augustus* 1663.

Is, nadat hij van zware ziekte hersteld was, gezonden naar Amboina en op het eiland Oma geplaatst. Er zijn 4 Predikanten. Ds. Walrant ligt op Honimoa. Allen zijn getrouw in hun dienst behalve Jos. Spiljardus, die tot aller droefheid zijn dienst t'eenemaal onvruchtbaar heeft gemaakt door

zijn kwaad gedrag, zoodat hij van zijn dienst is gedeporteerd en naar Batavia is opgezonden.

Maakt ook melding van „het catechiseren der jeugd, tot zeer goede stichting."

Synode Hoorn 1665.

Art. 15. *Brief Kerkeraad Batavia*, 17 *December* 1663 *aan de classis Amsterdam.*

Ds Spiljardus van Amboina is wegens overspel afgezet.

In de groote bemachtigde stad *Cotchin* op de *kust van Malabar* is Ds. Scherius gezonden, aan wien nog 1 predikant van Ceilon zou worden toegevoegd.

De Kerk van Batavia is in goeden staat; heeft 5 predikanten.

De Scholen zijn in goeden toestand; vragen schoolbehoeften.

Brief Batavia, 26 *Januari* 1664.

Hebben 3 nieuwe predikanten ontvangen. In hun acte wordt de onderteekening en approbatie gemist van de Bewindhebbers ter Kamer vanwaar zij zijn uitgezonden. Bij faute van 't welk wel is gebeurd, dat de politieke heeren difficulteerden hen de emolumenten aan den dienst verbonden te doen genieten.

Synode Enkhuizen 1666.

Art. 12. Indische zaken.

De classis Amsterdam heeft geen brieven ontvangen, maar heeft op haar verzoek kopy gekregen van den brief van den *Kerkeraad van Batavia aan de classis van Walcheren*, met de laatste retourschepen ontvangen.

De *Kerkeraad* verblijdt zich over de toezegging van de XVII om de Kerken van Indiën niet met jonge, ongequalificeerde proponenten, maar veeleer met bekwame, in het vaderland daartoe bevestigde predikanten te verzorgen; verzoekt dat in het dispicieren en uitzenden de oude voet moge gehouden worden.

Verzoeken meer predikanten (nu 27), te meer omdat de conquesten van de Compagnie op de Malabaarsche kust zoo merkelijk sedert eenige jaren zijn voortgezet.

De gemeente te *Batavia* bloeit en krijgt merkelijken aanwas, vooral uit de inlanders, die in de beginselen des christelijken geloofs onderwezen zijnde, in grooten getale de gemeente Christi door den Heiligen Doop worden ingelijfd.

Beklagen zeer den bedrukten staat van *Formosa*, dat nog zucht onder de wreede dwinglandij der Chinezen. Evenwel heeft God de Heer wederom een voet op dat eiland gegeven, door het innemen van Quelang en onderhoorige plaatsen, wier inwoners zich gewillig aan de gehoorzaamheid der Compagnie hebben onderworpen, en tot wier onderwijzing ook Ds. Keizerskind aldaar is gelaten.

De *Oostersche* of *Moluksche* Kerken, die voor dezen in *Ternate* geheel ontbloot, in *Banda* zeer weinig voorzien waren, zijn nu in goeden staat door den stichtelijken dienst van Ds. Akendam, Ds. Marinus en Ds. Casier.

Op *Amboina* is de oneenigheid tusschen de 3 predikanten na den dood van Ds. Walrand weder uitgebroken.

Op *Malacca* wordt het Christendom tamelijk gelukkig voortgezet door Ds. Sas, alsook op *Paliacatta* door Ds. Frontenius, zijnde Nathaniël de Pape, nadat hij op den noordschen togt goede proeven van zijn heiligen arbeid gegeven had, naar Negapatnam verzonden. Ds. Kruijf is overleden, wiens dood zeer betreurd wordt.

Hooren van *Ceilon* en van de *kust van Malabar*, dat in die wijduitgestrekte streken, zich een rijke oogst opdoet; dat het werk des Evangeliums met redelijken voorspoed toenam, onder het getrouw opzigt van hun 8 predikanten.

Geven zeer goede getuigenis van de wederkeerende ziekentroosters, die zij, als zij het verzoeken, gaarne terug ontvangen, als des lands en der sprake alrede kundig.

Verzoeken ruime toezending van kerk- en schoolbehoeften, wier gemis dikwijls groote ongelegenheid veroorzaakt.

Rapport Classis Hoorn.

Brief van Ds. Keizerskind in de baai van Quelang, aan boord van het Admiraalsjagt, 28 *September* 1646.

Is met de vloot gevaren naar *Formosa*, om het eiland

Quelang weder in bezit te nemen, zooals ook 27 Augustus is geschied. Sommigen van de naburige Formosaansche inwoners geven voor, bij tijde van de Castilianen gedoopt te zijn, hoewel nochthans gansch weinig of bijna geen blijken van het Christendom in hen te bespeuren zijn.

Brief Ds. Leonardis, Batavia 2 *December* 1664.

Vele inlanders komen tot de kennis van Jezus Christus.

Synode Edam 1667.

Art. 12. Rapport Classis Amsterdam.

Brief Kerkeraad Batavia (met de retourschepen).

De aanslag op *Formosa* is mislukt; Ds. Keizerskind heeft op Quelang veel geleden.

Op *Banda* is de Kerk met groote stichting bediend geweest door Ds. Masius en Ds. Petrus Casier, doch er is eene droevige gestaltenis gekomen, door den nieuwen Gouverneur, doch op hun klagten aan den Heer Generaal en Raden van Indië, was door dezen de zaak geredresseerd, met improbatie van de harde proceduren van den nieuwen Gouverneur.

Joh. de Graaf, van krankbezoeker tot proponent in Amboina, na voorgaand preparatoir examen van den Kerkeraad, bevorderd, is als proponent naar Banda gezonden tot verlichting van Ds. Casier.

5 predikanten zijn overleden, 2 repatrieren, er blijven dus slechts 20 over.

Brief van den Kerkeraad te Gale op Ceylon, 18 *Dec.* 1665.

Kerk en School zijn nog in goeden staat, met hoop van meerder oogst.

Verzoeken meer arbeiders in hun oogst, tot uitbreiding van het Evangelie van Christus.

Brief van den Kerkeraad te Amboina, 14 *September* 1665.

Verhalen den goeden welstand en aanwas van de Kerken en Scholen aldaar.

Er zijn wel 40 christenscholen, die in de kleine dorpen 20 à 30, in de groote wel 100 kinderen hebben.

Klagen zeer over gebrek aan schoolbehoeften; verzoeken voorziening in hun gebrek; zenden eene lijst van de verlangde boeken.

Rapport Classis Hoorn.

Brief van den Kerkeraad te Gale op Ceylon, 18 *Dec.* 1665.

Het getal der predikanten is niet geëvenredigd aan den aanwas der Kerken en de hoop op grooter oogst; van Batavia zijn niet velen te wachten. Zij danken God over den goeden toestand der Kerk; in dat jaar zijn 2 nederlandsche, 24 mistiche, 531 inlandsche kinderen gedoopt en wel 90 paren inlandsche Christenen naar de christen-kerkorde in het huwelijk bevestigd.

De Vergadering uit de overgeleverde extracten eensdeels ad notam hebbende genomen de schaarschheid zoo van predikanten als van kerk- en schoolbehoeften; — dat de Kerkeraad in Amboina een krankbezoeker op eigen goedvinden tot den predikdienst als proponent had bevorderd; — alsook anderdeels door verscheiden leden dezer Vergadering voor zeker berigt zijnde, dat bij de XVII voorslagen waren gemaakt, om voortaan proponenten in kwaliteit van krankbezoekers naar Indiën te zenden om die daar te laten qualificeren, wanneer zij zich wel zouden gedragen; — doch tevens vernomen hebbende uit het relaas van de gecommitteerden der Classis van Amsterdam, dat op het verzoek en de instantie hunner Classis bij Bewindhebbers reeds in de schaarschheid van predikanten en andere kerk- en schoolbehoeften was voorzien, en zij ook hoop hadden ontvangen, dat de zending van proponenten op de gezegde wijze licht geen voortgang zoude hebben; — dat ook dezelve Classis den Kerkeraad van Amboina aangeschreven had, om zich voortaan met de practijk en orde der vaderlandsche Kerken te conformeren; — heeft de christelijke Synodus zich dit alles wel laten gevallen en de Eerw. Classis en Gecommitteerden van Amsterdam voor hun vigilantie in dezen be-

dankt. Alle Classen, daar Kameren zijn, worden verzogt op alle tusschenkomende zwarigheden getrouw te vigileren.

Synode Alkmaar 1668.

Art. 9. Indische zaken. Classis Amsterdam.

Brief van den Kerkeraad te Gale op Ceilon, 10 *Jan.* 1667.

De Kerk is dagelijks aanwassende door den zegen Gods op hun bediening. Van Batavia was hun een krankbezoeker als proponent toegezonden, doch zij hadden hem niet aangenomen, maar met goedvinden van hun Overheid teruggezonden, met verzoek dat geen krankbezoekers als proponenten, noch ook eenige andere mannen, om die tot proponent te maken, hun in het toekomende mogten worden toegezonden.

In hun Kerkeraad waren eenige onlusten ontstaan door het bijzitten van een Politieken Commissaris in hunne kerkelijke vergadering.

Verzoeken dienaangaande berigt, hoe het daarmede gelegen is in de vaderlandsche Kerken.

Brief van den Kerkeraad te Batavia, 20 *Januari* 1667.

Erkennen met dankbaarheid wat de Amsterdamsche Classis ten beste van de Indische Kerken aanwendt, met hoop van gewenschte vruchten.

De Kerk van Batavia wordt door 5 predikanten bediend, zoo onder de Nederlandsche als Inlandsche Natie, en is in bloeijenden staat.

De catechisatiën en andere oefeningen en onderwijzingen der jeugd in de christelijke religie hebben zeer goeden voortgang.

Op *Ceilon* en de gansche *Malabaarsche Kust* is door afsterven van verscheiden predikanten, groote schaarste. *Colombo* heeft er 1; *Gale* 2, waarvan 1 repatriëert; *Jafnapatnam* 2, wier dienst zeer vruchtbaar en vreedzaam is.

Klagen over onlusten in die gewesten, ontstaan over de visitatie van de scholen, door politieke Scholarchen, door den

Gouverneur Goens aangesteld, daar te voren dit opzicht alleen bij de predikanten stond.

Op de *Malabaarsche Kust* is niet één predikant, zoodat de Kerk van *Cochin* door den dood van 2 en het vertrek van 1 predikant gansch zonder is; wordende des Zondags alleen eenige predicatiën en gebeden voorgelezen en een psalm gezongen.

Op *Negapatnam* is Ds. de Pape, die den dienst aldaar in het Nederlandsch en Portugeesch waarneemt; en ook de Malabaarsche taal aanleert.

Op *Paliacatta* staat Frontenius; de Kerk is aldaar in goeden welstand.

Op *Malacca* is Ds. Sas, doende aldaar goede stichting.

Beklagen zeer, dat het overheerschte *Formosa*, alwaar zulke heerlijke gemeenten geweest zijn, nu nog zoo moet zuchten onder de blinde duisternis en verwoedheid van het heidendom. Zij hooren dat aldaar Ds. Leenderts met zijn vrouw en eenige andere christenen nog jammerlijk gevangen zitten, voor wier bevrijding zij hartgrondige smeekingen tot God doen.

Ds. Keizerskind neemt op *Quelang* onder veel lijden en zuchting zijner ziel zijn kerkedienst waar.

In Indië zijn slechts 21 predikanten; vragen om meerderen.

Spiljardus, om zijn ergerlijken val gedeporteerd en uit Amboina opgezonden, is door hen, na betoonde boetvaardigheid, wel weder tot het Heilig Avondmaal toegelaten voor zijn vertrek naar het vaderland, doch zij hebben geen hoop dat hij in zijn vorigen dienst weder met stichting zal kunnen worden hersteld.

Brief van den Kerkeraad te Batavia, 19 *December* 1667.

Maken bekend den goeden welstand van hun Kerk, onder het opzigt van hun 5 gewone leeraars, bloeijende en groeijende onder de Europesche en Inlandsche Christenen, door predicatiën, catechisatiën en allerlei andere oefeningen.

Joh. Tholy, gewezen krankbezoeker, van die van Ceilon niet hebbende kunnen verkrijgen bevordering tot het

proponentschap, is door hen ten overstaan van gecommitteerden van de hoge Overheid, tot het praeparatoir-examen toegelaten en bekwaam bevonden zijnde, geautoriseerd om als proponent zijne gaven publiek te oefenen, met verzoek dat dit te hunnen opzichte geene kwaden indruk make.

Augustinus Tornton, candidatus theologiae, voor latijnsche schoolmeester overgezonden, is tot rector gepromoveerd en op zijn ernstig verzoek tot het Heilig Avondmaal toegelaten, alzoo op zijn tegenwoordigen wandel niet te zeggen is, onder belofte van satisfactie te zullen geven aan de Vaderlandsche Kerken, onder wier censuur hij staat; zullende nochthans niet tot den predikstoel toegelaten worden, voordat de goede meening van de Noord-Hollandsche Synode en hunne satisfactie vernomen is.

Klagen nog over den droevigen toestand van het vertreden Christendom en de continueele gevangenis van Ds. Leenderts en zijn gezin op *Formosa.*

De Kerk van *Ambon* is verzorgd door 2 predikanten en de gemeente en scholen zijn in goeden welstand, tonende verscheiden moren en heidenen hunne genegenheid tot het Christendom, waarin zij onderwezen en gedoopt zijn. Zij hebben gebrek aan maleische predicatiën en catechismen.

Banda correspondeert niet meer met die van Batavia, omdat copie van hun brieven wordt gevorderd door den Gouverneur, tusschen wien en de Kerk de onlusten weder schijnen te zullen uitbreken.

Op *Ternate* begint het vervallen werk, door toezending van een nieuwen predikant, weder op te leven en wat goeds te beloven.

Op de *kust van Coromandel* gaat alles goed en naar wensch. Ds. de Pape legt zich met groote vlijt toe op de studie der malabaarsche taal.

Brief van den Kerkeraad te Ambon, 26 *September* 1667.

Zijn door de goede zorg der Synode thans beter van maleische boeken en schrijfbehoeften voorzien.

Zij maken bekend, dat het Evangelie aldaar een goeden

loop heeft onder mohamedanen en heidenen, en dat de Kerk onder Gods zegen bloeit, met goede hoop op verderen aanwas.

Wenschen in plaats van hollandsche Catechismen etc., de predicatiën van Ds. Caspar Wiltens en Catechismen van Ds. Dankaerts, in de Maleische taal overgezet; verzoeken daarvan herdruk, alzoo zij ontbreken en best te pas komen in de Kerken, die tot over de 40 kunnen geteld worden, alsook in de Scholen.

Verzoeken advies of bejaarde personen, die uit het heidendom komende, door den Heiligen Doop in de Christelijke Gemeente worden ingelijfd, moeten genoodzaakt worden ook van stonden aan zich tot het Heilig Avondmaal te begeven, vreezende dat de loop des Heiligen Evangeliums daardoor vrij wat zoude verhinderd worden.

Vragen of de Heiligen Doop ook mag bediend worden aan kinderen van moren en heidenen, als lijfeigenen geboren, wanneer zij door hun christen-meesters als eigen kinderen worden aangenomen, onder beloften van opvoeding en onderwijzing in de Christelijke Religie.

Brief van de Broeders op Ceilon, 6 *Januarij* 1668.

Verzoeken dat de Ceilonsche Kerken eenmaal des jaars mogen bijeenkomen om te bezorgen hetgeen ten beste van de gemeene Kerken zal noodig en dienstig bevonden worden. Zenden eene instructie over, gemaakt voor diaconen en bezorgers van weezen, naar het exempel van Batavia, aan hen overgeleverd, en ofschoon zij daarin weinig behagen scheppen, evenwel door hen aangenomen. Danken God voor den goeden toestand en aanwas hunner Kerken; onlangs zijn ook de 36 Scholen bezocht en redelijk wel gesteld bevonden.

Deze extracten en de lijsten van de gezonden predikanten en krankbezoekers zijn, met dankzegging aan de Classis voor de gedane moeite, voor notificatie aangenomen en blijven de Eerw. Classen, daar Kamers zijn, verzocht en gelast bij alle gelegenheden de nodige orde te stellen, dat de indische en andere uitlandsche Kerken van een genoegzaam

getal predikanten en van alles wat tot haar opbouw noodig is, van tijd tot tijd mogen worden voorzien.

Synode Haarlem 1669.

Art. 8. Indische zaken. Classis Amsterdam.

Brief van den Kerkeraad te Batavia, 30 *November* 1668.

Geven hun blijdschap en groot genoegen te kennen over de onvermoeide zorg ten goede des Christendoms in die gewesten door de Classes aangewend, zooals die zich op nieuw vertonen in het verkregen consent van nog 8 predikanten voor het lopende jaar.

Hoewel zij meenen wel gedaan te hebben met het bevorderen van den krankenbezoeker Tholij, geven zij te kennen, dat zij door den nood gedrongen daartoe waren gekomen, en niet voornemens zijn hetzelfde voor het vervolg te doen, wanneer, zoo als thans geschiedt, genoegzaam getal bekwame predikanten toegezonden wordt.

Boven het getal der gewone catechisatiën voor Europeanen en Inlanders is er nog eene ingerigt op de zaal van het huis van den Generaal, ten dienste van de lijfeigenen aldaar.

Op het ernstig verzoek van Abr. de Leonardis, hun lieven en waarden medebroeder, hebben zij, hoewel ongaarne, hem van zijn dienst ontslagen, nadat hij met zijne ongemeene en uitstekende gaven, tot groote vreugd en stichting den tijd van 15 jaren de gemeente in gezonde leer en godvruchtigen wandel heeft voorgegaan.

Op *Amboina* ging het naar wensch, (behalve gebrek aan predikanten) wordende de geloovigen in vrede gesticht. Doch zij waren zeer verlegen om den Maleischen Catechismus van Danckaerts en de Maleische Predikatiën van Wiltens.

Banda heeft zich meer dan een jaar moeten behelpen met Wilh. de Bitter, alzoo Ds. Casier, het leger op Macassar bedienende, aldaar, tot groote droefheid van de Kerk van Banda, was overleden.

Van de gevangen Christenen op *Formosa*, onder welken ook Ds. Leenderts, is in 2 jaren tot hun droefheid geen tijding. En alzoo bij de Regeering aldaar verstaan was

Quelang te demolieren en het garnizoen te lichten, zagen zij ook Ds. Keizerskind te gemoet.

Geven loffelijk getuigenis van Joh. a Breyl, die met de retourschepen repatrieert. Hij heeft in zijn 24-jarigen dienst zijn krachten aan de Indische Kerken gewijd, hebbende den H. Dienst met grooten lof bekleed op Paliacatta, Malacca en Jafnapatnam.

Synode Amsterdam 1670.

Art. 7. Rapport Classis Amsterdam.

Brief van Ds. Specht te Curaçao, 8 *September* 1669.

Geeft te kennen de goede beginselen van zijn dienst en lust, ijver en naarstigheid in denzelven. God heeft zijn arbeid zoodanig gezegend, dat 37 personen door de christelijke doop in de gemeente waren ingelijfd.

Ds. Barth. Js. Isebout te St. George d'Elmina, 25 *Februarij* 1668.

Ellendige toestand van die plaats bij zijn aankomst aldaar; schandelijke en heidensche onwetendheid, hoererij, overspel, en vleeschelijke ongebondenheid zoo ver gaande, dat hij genoegzaam door die booze menschen in zijne christelijke vermaningen en bestraffing werd bespot. Eenige belhamels waren tot afschrik door den president verzonden naar Cormantin.

Synode Hoorn 1671.

Art. 12. Indische zaken. Rapport Classis Amsterdam.

Brief van de Broeders te Batavia, 25 *Januarij* 1670.

Wat het misnoegen der Eerwaarde Classis over de bevordering van Tholius aangaat, zij meenen daarin wel gedaan te hebben en dat het regt van hun Kerk dit medebrengt, welk regt zij daarom van meening zijn te handhaven, verzoekende daarin niet geprejudicieerd te mogen worden.

De Kerk van *Amboina* heeft 4 predikanten.

Banda heeft 2 predikanten; wegens den aanwas der Kerk is daaraan een 3de toegevoegd.

De Kerk op *Malacca* wordt bediend door Ds. Sas, en werd hem in die bloeijende gemeente toegevoegd Ds. Ger. Sem.

Door de gezegende overwinning der Compagnie van het rijk *Macassar* was de deur des Heiligen Evangeliums aldaar geopend en op het magtige fort Sompoupo tot predikant gesteld Ds. Petrus Berchhuysen.

Op *Ceilon* te Colombo 3 predikanten; te Gale 2, te Jafnapatnam 3, te Mature 1.

Kust van Coromandel. Paliacatta 1 predikant, Negapatnam 1. De Kerken onder hun opzigt zijn in goeden stand.

Kerken van *Cochin* door 2 predikanten met goede stichting bediend.

Formosa: met het demolieren van Quelang en het verlaten van dat eiland was Ds. Keizerskind met het garnizoen van daar gelicht en naar *Timor* verzonden, om aldaar het rijk Christi voort te zetten.

De predikanten van *Batavia* klagen over de uit Nederland overgekomen predikanten, die met hun pretentiën groote moeite aanbrengen. Zij meenen geregtigd te zijn om sessie te hebben in ordinaire Kerkeraden te Batavia, en daarin te hebben *decisive* stem over zaken de andere Indische kerken betreffende,. en *adviserende* stem over hetgeen de Kerk van Batavia aangaat. Zij hebben hiertoe den politieken arm gebruikt; waaruit zware onlusten stonden geboren te worden.

Synode Enkhuizen 1672.

Art. 8. Rapport Classis Amsterdam.

Brief van den Kerkeraad te Batavia, 3 *Januarij* 1671.

De Kerk te Batavia is in goeden staat. Zij hebben een 5den Hollandschen predikant verkregen. De catechisatiën voor ouden en bejaarden worden getrouw waargenomen. Fereira bedient getrouw de Portugeesche gemeente; hij zoude wel een secundus noodig hebben. Brouwerius, den Maleischen dienst een tijd waargenomen hebbende, is wegens exorbitante actie jegens een ter dood veroordeelden Macassaar, waardoor ergernis was gegeven aan Christenen en Heide-

nen, voor 6 weken geschorst, welke suspensie, om zeer ergerlijke gerugten waarvan den Kerkeraad meer bleek dan haar lief was, was verlengd. Hij heeft zijne zaak gebragt voor den raad van Justitie, die pro auctoritate besloot hem met de zeilree liggende schepen, als een onstichtelijk en voor de O. Indische kerken ondienstig persoon, naar Patria te zenden.

Op request en voorspraak is echter de uitvoering een jaar opgeschorst, ter regeling van zijne zaken, mits hij zich onthoude van alle kerkelijke bemoeijingen.

Van *Formosa* niet dan de oude droevige tijding omtrent de gevangenen. De Engelschen aldaar negotierende, hadden de gevangenen wel mogen zien, doch op lijfstraf hen niet mogen spreken.

De Kerk op *Banda* bloeit.

Timor is voor het eerst van een predikant voorzien, namelijk Ds. Keizerskind, die echter weldra overleed.

Brief van den Kerkeraad te Amboina, September 1670.

Zij hebben door de zorg van de Synode eenige Testamenten ontvangen van Brouwerius in gemeenzaam Maleisch; zij vragen catechismussen van Danckaerts en Sermoenen van Wiltens, waaraan de inlanders gewoon zijn.

Zij kunnen zich naar het advies van de Synode om de gedoopte heidenen en mooren aanstonds te doen deelnemen aan het H. Avondmaal, niet regelen, daar het strijdt met de oude praktijk, en daaruit dus vervreemding van de religie te wachten is. Zij moeten er langzamerhand aan worden gewend, en hiertoe willen zij wel medewerken.

Brief van Ds. Oudewater te Del Mina, 14 *Augustus* 1671.

Heeft bij zijn komst 60 à 70 lidmaten gevonden; allen zijn hem nog niet bekend.

Klaagt over te naauwen omgang en vriendschap van eenige ledematen met de zwartinnen, hetwelk hij door alle mogelijke middelen zal zoeken te stuiten.

Door den inlandschen oorlog tusschen de Zwarten, staat bijna alle handel stil en valt er weinig te doen.

Wenscht en geeft hoop, dat door den vromen omgang onzer Natie de blinde Heidenen tot Christus Koningrijk zullen kunnen worden gebragt.

Art. 11. De Deputaten hebben hun bezwaar tegen de bevordering van ziekentroosters en proponenten in Indië, bij de XVII ingebragt, doch aldaar geen gehoor gevonden.

Brief van de Deputaten aan den Kerkeraad van Batavia.

Verzoeken de bevordering te laten aan de vaderlandsche Kerken. De Kerken van Indië, en daaronder die van Batavia, zijn niet onafhankelijk, maar hangen af van de vaderlandsche Kerken en zijn der kerkorde onderworpen; de grootste particuliere Kerk in het vaderland heeft die magt niet, maar de Classe; dus evenmin Batavia of eenig ander eiland.

De Synode, gehoord het door de Deputaten verrigtte, oordeelt dat tegen die onordelijkheid moet worden gewaakt, vooral met het oog op het meesterachtige schrijven van den Kerkeraad van Batavia, die zegt niet gaarne magistrale of meesterachtige bevelen van de vaderlandsche kerken te ontvangen.

Synode Edam 1673.

Art. 12. Extracten door de Classis Amsterdam uit haar classicale boek voorgelezen.

Brief van Jafnapatnam 25 *November* 1670.

Klagen zeer over de politieke verplaatsing van predikanten; zoo nu weder van Ds. de Voogt, die al zijn krachten inspande om de Malabaarsche taal te leeren; zijn collega Clavius, nu alleen gelaten, verflauwt zeer in die studie. De extra-ordinaris Commissaris had den Kerkeraad genotificeerd, dat het de expresse begeerte was, van Gouverneur-Generaal en Raden van Indië en van de heeren Majores in het vaderland, hun bekend te maken, dat zij het maken van proponenten tot predikanten en het verlenen van lectuur van de kerkelijke brieven niet begeerden bedispu-

teerd te hebben. Zij vreezen dus, dat de Synode in het vervolg niet veel brieven van hen zullen toekomen, omdat zij niet veel goeds konden, en niet veel kwaads durfden schrijven, daar zulks bij de politie aanstootelijk was, en hun slechts schade toebragt.

De inlandsche Scholen en Kerken waren sedert 3 Maart 1669 maar eens bezocht, omdat de scholarchen in dienst van de Compagnie, daartoe niet konden vaceren en de predikanten alleen niet mogten gaan. Zij vreesden, dat de goede beginselen door Ds. Baldeus opgekweekt en voortgezet, ten eenenmale stonden te versterven. Zij hoopten daartegen eenig redres uit het vaderland.

Zij klagen over kleinachting van hun personen. Vroeger hadden predikanten den naasten rang na den Commandeur; voor een jaar werden zij op den 3den rang gesteld, en toen zij ootmoedig redres verzochten, werden zij nog 2 plaatsen achteruitgezet. Zij vreezen, dat hun dienst bij de teere inlanders eenigzins verachtelijk gemaakt zal worden, en dat hun lust tot den zwaren dienst der kerk zal worden uitgebluscht.

Zij hadden den Gouverneur geklaagd over het schaarsche schoolbezoek, om reden boven gemeld. In Baldeus' tijd geschiedde zulks 3 maal 's jaars, en thans, nu zij 3 zijn, eens om de 15 à 16 maanden. Hij had redres beloofd. Zij waren niet ongenegen, op het voorstel van Z.Ed. met hun tweeën landwaarts in te gaan wonen, om te beter de visitatie te kunnen doen, maar zij konden niet zien dat dit nut zou doen, zoolang hun niet vergund werd zonder scholarchen hun dienst omtrent de inlanders te oefenen.

In de Nederlandsche gemeente zijn 82 lidmaten; 's Zondags wordt 2 maal gepredikt, des namiddags de catechismus, alwaar de schoolkinderen de vragen beantwoorden.

De Kerkeraad bestaat uit 3 predikanten, 2 ouderlingen en 2 diakenen; vroeger benoemde de Kerkeraad die, met vorafgaand advies en approbatie van de Overheid. Nu moeten zij dubbeltallen opmaken, waaruit de Gouverneur en Raad kiezen. Zij gaan zelfs buiten den voordracht.

Verzoeken de behulpzame hand bij Bewindhebbers tegen dusdanige onbehoorlijkheden, die zij moeten dragen om verder verwijdering te voorkomen.

Brief van Batavia, 18 *December* 1671.

Klagen, dat men hunne (zoo zij zeggen) zoo wettige en ordelijke procedure, van ziekentroosters of anderen tot den Heiligen Dienst te bevorderen, zoo ongefundeerd als een onwettig en onordelijk werk heeft veroordeeld. Zeggen, dat zij niets hebben begonnen zonder dat de nood, reden, gelegenheid en ongelegenheid hen daartoe hebben gedwongen. Zij meenen, dat zij niet in dien deele aan de Classis verbonden zijn, noch van haar dependeren, dat zij eerst haar advies daarop te verstaan, en haar oordeel en goedvinden af te wachten en met een „veerdige gehoorzaamheit nae te comen hebben". Zij zijn ten hoogste verwonderd, dat de Classis van Amsterdam, zonder communicatie met de andere Classen of Synode, zich dit regt aanmatigt, als of zij de geheele Nederlandsche Kerk ware. Meenen, dat het niet conform Gods Woord is, dat het regt van eene welgestelde Kerk geen ander zoude zijn, dan 't welk (conform Gods Woord) uit Classen en Synoden vloeit. Timotheus en Titus hebben in het stellen van leeraren te Efeze en Creta geen verlof van de Classe en Synode van Jerusalem en Antiochie ontvangen. Indien zij de onrust niet meer ontzagen, dan de opereusheid, zoo zouden zij ad oculum kunnen demonstreren, dat de Classis Amsterdam, en niet zij, het fundament schijnt te leggen van eene gevaarlijke hierarchie, en de beginselen van eene droevige scheuring in de Kerke.

Als de Classe tot zich zelve wil inkeeren en naar christelijke liefde en discretie beoordeelen wat zij gezegd hebben, zal hun zaak moeten worden gerechtvaardigd: doch als de Classis zulks geen plaats geeft, zullen zij tegen wil en dank genoodzaakt zijn de correspondentie te laten varen.

Zij nemen, eer zij hier toe komen, nog hun toevlugt tot de christelijke Synode van Zuid-Holland en tot de Classis van Walcheren, om die hun zaak bondig voor te stellen,

met verzoek van bemiddeling om bij hun regt te blijven gemaintineerd.

Zij klagen over schaarschheid van predikanten, weder zijn 10 overleden. Zij hebben dus opnieuw 2 proponenten tot de publieke predicatiën moeten toelaten (Tornton en van Beeck). Van Beeck verkloekt zich om in het Maleisch op Timor, Amboina, Macassar of Ternate de Maleijers te bedienen.

Art. 16. *Bevordering van ziekentroosters en proponenten.*

Deputaten rapporteren bij het oplezen van art. 11 der vorige acta, alzoo de gedeputeerden van Zuid-Holland zich niet bevoegd achtten daarin iets te doen, (dewijl zij daaromtrent van hun Synode geen last hebben; te meer daar terstond na het houden van de vorige Synode van de Kerk van Batavia was ontvangen eene breede verantwoording van hun gedrag) — dat zij oordeelden daarin niets te kunnen doen, voordat de christelijke Synode haar oordeel had uitgesproken. Deze verantwoording gelezen en in nader consideratie genomen zijnde, heeft de Synode goedgevonden, dat Deputaten, conjunctim met de Gedeputeerden van de Classis van Amsterdam, den inhoud van den bewusten brief nader zullen examineren, daarop zullen nazien de Synodale resolutie en speciaal de kerkorde, waarop zij zich beroepen, en daarover hunne consideratiën zullen laten gaan, om bij de XVII, en desnoods bij de hooge Overheid, te verzoeken, dat die van Indië zich in dezen zouden hebben te houden aan de gewone orde van de Nederlandsche Kerken.

Synode Alkmaar 1674.

Art. 10. Rapport Amsterdam uit haar classikaal boek.

Brief Batavia, 23 *Januarij* 1673.

De Kerkeraad vertoont zijn misnoegen over de Classis van Amsterdam en de Synode van Noord-Holland wegens het improberen van hun doen in zake bevordering van krankbezoekers en proponenten in tijd van nood. Hadden wel gewild, dat de Synode zoo praecipitant niet ware geweest.

In Indië' (*buiten Ceilon*) 25 predikanten, als 2 op de Kust, 2 op Malacca, 4 op Amboina, 3 op Banda, 1 op Ternate, 1 op Macasser, 8 te Batavia en 4 nog zonder plaats.

Art. 11. Deputaten rapporteren omtrent het gebesoigneerde in zake de bevordering van krankbezoekers en proponenten. Tot volle opening van zaken is in Synodo gelezen eerst de brief van Batavia, daarna het gebesoigneerde van de Deputaten met die van de Classis van Amsterdam, die een brief hadden geconcipieerd tot beantwoording van alles waarmede de Broeders van Batavia hun handelingen meenden te billijken, en waarin de Synode op een oneerbiedige wijze beschuldigd wordt van praecipitantie.

De Chr. Synode heeft een algemeen misnoegen getoond over den brief uit Batavia, als bijzonder scherp en tegen de christelijke zedigheid en liefde strijdende, en dit in eene zaak, waarin zij te voren gewoon waren de Classis van Amsterdam te bedanken. Daarentegen schept zij bijzonder behagen in den brief door Gedeputeerden ontworpen, waarin grondig en ten volle al de gepretendeerde redenen van die van Batavia worden opgelost op eene wijze, zooals onder Broeders betaamt; welke brief bij de eerste gelegenheid naar Batavia zal worden gezonden. In een postscriptum, door de Synode gearresteerd, zal de Kerkeraad van Batavia worden onderhouden over zijn onbetamelijken toon.

Synode Haarlem 1675.

Art. 8. Amsterdamsche rapporten.

Brief uit Colombo, 6 *Februarij* 1674.

De scholen nemen zeer toe, zoodat de kinderen van 800 nu alrede tot in de 1300 geklommen zijn en in kennis en wetenschap zeer vorderen.

Brief van den Kerkeraad te Batavia, 31 *Januarij* 1674.

Blijven de Classis van Amsterdam ten hoogste verpligt voor de onderlinge correspondentie, waarin zij groot ge-

noegen scheppen en waarvan zij de goede vruchten merkelijk gevoelen.

Verwachten een goeden afloop van het bewuste verschil over de ziekentroosters en proponenten, 't zij dat de Broeders van Amsterdam zich met hun redenen conformeren, of zij in hun antwoord die redenen wederleggen; anderszins zijn zij voornemens in hun doen voort te gaan.

De gemeente bloeit onder 8 predikanten; op Zondag en in de week wordt door 5 predikanten in het Hollandsch gepreekt, in het Maleisch door 1, in het Portugeesch door 2.

Zij hebben eene nieuwe steenen kerk verkregen, die voor hun vorige grootste kerk niet behoeft onder te doen; ook spreekt men van de oude kerk te vergroten.

De vervallen latijnsche school was nog niet weder opgerigt; zij zullen daartoe alle moeiten aanwenden.

Ds. Keizerskind, op *Timor* overleden, had aldaar 10 lidmaten gevonden en er nog 9 bij aangenomen, 12 kinderen en 28 volwassenen gedoopt.

Fr. Dionisius was vertrokken naar Ternate om den dienst aldaar te vervullen. Ds. Montanus was mede van Amboina bij leening derwaarts gezonden, en schreef dat die Kerke aldaar zeer aanwast en verscheiden Koningen op de bijliggende eilanden zich tot het Christendom begaven.

Ds. Struys had zijn bediening op Orna en Cetam (Oma en Ceram?).

Ds. Peregrinus wss geplaatst op Honimoa en Nusselaud.

A. Carpius, proponent, met academische en kerkelijke getuigenissen voorzien, als vrijman aan de Kaap gekomen en aldaar als ziekentrooster aangenomen en eindelijk op Batavia aangekomen, stond geëxamineerd te worden en als predikant gezonden te worden naar Nera.

Ds. Bitter is op Banda.

Chr. Hofman, proponent, uitgekomen voor soldaat, was met krankbezoekers, gage voorzien en predikte met goed genoegen op het eiland Mauritius.

Art. 9. Ter occassie van Art. 11 (vorige Synode) wordt

aan de Synode berigt, dat uit naam der Synode van Zuid-Holland ook een conforme brief naar Batavia geschreven was. Nieuwe brief van Batavia wordt voorgelezen, tot verdere justificatie van hunne handelingen, en waarin opnieuw deze Synode en voornamelijk de Classis van Amsterdam niet weinig gelaedeerd wordt. De Synode, op verzoek van verscheiden leden, de lectuur gehoord hebbende van den voorgaanden synodalen brief, besluit opnieuw copie daarvan naar Batavia te zenden, of misschien de vorige niet wel mogt ter hand gekomen zijn. Ook wordt aan eene commissie opgedragen, staande de Synode, een nieuwen brief te concipieren, die voorgelezen en geapprobeerd zijnde, in verschillende copien zal worden verzonden, in de hoop, dat althans een den Kerkeraad in handen zal komen en betere gedachten bij hem zal verwekken.

Synode Hoorn 1677.

Art. 9. *Brief van Amboina aan de Classis Hoorn*, 26 *Augustus* 1676.

Amboina en onderhorige plaatsen worden bediend door 5 predikanten en 2 proponenten; 2 bedienen de inlandsche Ambonesche gemeenten.

Brief uit Batavia aan de Classis Amsterdam; ongedateerd.

Zij hebben het oordeel gezien van de Synode van Noord-Holland over het verschil in zake het beroepen en bevorderen van iemand tot proponent en tot predikant; welk oordeel zij verklaren te volgen en nooit anders gepractiseerd te hebben.

Ds. Caron repatrieert; ZEw. heeft voor alle feestdagen en andere gelegenheden eenige predicatien (Maleische) te samengesteld; wenschen dat die mogen gedrukt en hun toegezonden worden.

Klagen over het drukken van eenige boeken voor Maleischen, die nochtans ten deele Ternataansch zijn; verzoekende te bezorgen, dat geen boeken van de Compagnie in zoodanige talen mogten worden gedrukt, dan nadat zij eerst door hen zijn gecordeerd en geapprobeerd.

Art. 11. Is gelezen een brief d. d. 30 Januarij 1676, van de Kerk te Batavia aan de Synode accorderende met een brief aan de Classis van Amsterdam, en een van Amboina aan de Classis van Hoorn, uit welken bleek, dat de Broeders in Indië nog blijven spreken van het gemeene regt der Indische Kerken, en van dezelve, naar de beste manier daar te lande gebruikelijk, te regeren. Waarop door Deputaten opening gedaan zijnde, dat nog nader antwoord op den brief van de Synode van 1675 verwacht werd, — waaruit misschien verandering van het sentiment der Broeders zoude blijken, — heeft de Synode besloten, dit punt in actis levend te houden, om te gelegener tijd pro re nata te resolveren.

Synode Enkhuizen 1678.

Art. 10. Rapport Classis Amsterdam.

Brief Kerkeraad Amboina 3 *September* 1676.

De Mooren bewegen zich nog meer en meer, en die van het Noorderdeel van Celebes, en de onderhoorige eilanden, kwamen om onderwijzers bidden; waarover de Kerkeraad dan ook geschreven had aan de Kerk van Batavia.

Hun Gouverneur had in 1675 bij zijne jaarlijksche visite op Ceram des duivels altaren laten nederhakken, en het licht des Evangelies aldaar doen ontsteken, dit werk aanbevelende aan de zorg van den proponent v. d. Sluis, die ook met behulp van een bekwaam schoolmeester de zwakke Christenen trouw aankweekte, die met den eerste stonden gedoopt te worden.

De inlandsche Scholen klagen over gebrek aan Heidelb. Catechismen.

Het is vermakelijk te zien, hoe in eene school 20 à 30 discipelen gevonden worden, die den Catechismus van voren tot achteren en door malkander zonder missen kunnen opzeggen.

Elke school heeft echter nauwelijks 1 of 2 exemplaren en sommigen geen, zoodat te vreezen staat dat dit goede werk zal verslappen en vervallen.

Brief van Ceilon 7 Januarij 1677.

Verklaren dat hun scholen nog aanwassen en wenschen daarover den verderen zegen Gods.

Brief van Joh. Apricius, Gouverneur in de stad Orange op de rivier Wiopora (Noord-Amerika) 17 *Junij* 1677.

Hij heeft aldaar boven verwachting eene schoone rivier en ongemeen vruchtbaar land gevonden.

Zij zijn door de Indianen zeer beleefd en vriendelijk ontvangen, die zich ook zeer modest en zedig aanstellen.

Zij erkennen een God in den hemel, maar hij heeft niet kunnen bemerken, dat zij èen gezetten godsdienst hebben. Als de Indianen bij hem te eten zijn ontbloten zij op zijn voorbeeld ook het hoofd; in den godsdienst komende gedragen zij zich modest en stil.

Hij vertrouwt, dat zij bij aanwending van behoorlijke middelen, tot het christendom zullen kunnen worden gebragt. Vraagt, dat zijn verzoek dienaangaande ondersteuning mag vinden om eene spoedige collecte te bekomen.

Synode Edam 1679.

Art. 10. Rapport Classis Amsterdam.

Brief Batavia 18 *November* 1677.

Zeer vreemd en onverwacht kwam hun de resolutie van de XVII voor, om in het gansche jaar niet één predikant naar Batavia te zenden en integendeel 2 naar Ceilon, alwaar men zoo rijkelijk als ooit, ja met 13 voorzien was. Zij hebben de kerk van de Oost nog moeten verzorgen bij het afsterven van Petrus Durant, predikant in *Amboina*, alwaar nu nog overblijven 5 predikanten en 2 proponenten.

De gansche provincie van *Banda* heeft slechts 1 predikant. *Ternate* geen. In de *Manados* 1, *Macasser* 1, *Timor* 1, *Malacca* 2, *Coromandel* 1, *Cochin* 1.

Verzoeken derhalve, om de breuken te genezen, eenige trouwe wachters voor de schaapskooi van Christus.

Te *Batavia* doet zich, voor 5 Nederlandsche en 2 Portu-

geesche predikanten een groote oogst op, wordende ten minste iedere 3 maanden 50 à 70, en meer, van de inlanders uit het heidendom en anderen toegebragt. Zij hebben daarom woensdagavond nog eene catechisatie in de voorstad opgerigt, waar zich meer dan 1000 inlanders aanmeldden om onderwezen te worden.

Zij hadden met droefheid verstaan, dat de XVII de gage van de krankbezoekers van *f* 36 op *f* 24 's maands hadden gereduceerd, strekkende dit tot verachtinge van hun persoon en dienst. Zij vragen de intercessie van de Classis, om terug te komen op den ouden voet.

Art. 12. Tot nog toe is van de Kerk van Batavia geen antwoord bekomen op de 2 krachtige en beredeneerde brieven van 1674 en 1675 in zake de bevordering van krankbezoekers en proponenten. Daar sedert geen nieuwe voorbeelden hiervan zijn voorgekomen, beschouwt de Synode dit als bewijs van deferentie aan haar brieven. Gebeurt het tegendeel, waarnaar naarstig zal worden onderzocht, dan moet de Classis of Kerk die het verneemt de andere Classen daarmede in kennis stellen, opdat zij, gemunieerd met voorslagen, in de volgende Synode mogen verschijnen. Ook te onderzoeken of de Synode van Zuid-Holland iets omtrent de zaak verneemt.

Synode Alkmaar 1680.

Art. 9. Rapport Classis Amsterdam.

Brief van Ds. Overney, Kaap de G. Hoop (ongedateerd).

Slavenkinderen worden, op advies van Gouverneur en Raden gedoopt als de eigenaars de christelijke opvoeding op zich nemen, of als de ouders vroeger door de Portugezen zijn gedoopt.

Brief Batavia 30 November 1678.

De gemeente wordt bediend door 8 ordinaire predikanten, 5 Hollandsche, 2 Portugeesche, 1 Maleische, 1 op Onrust. Wegens den toeloop van Portugezen is een 3e predikant in die taal verzocht, doch niet verkregen.

De revisie van het translaat van het Nieuwe Testament van Fereira, Portugeesch predikant, is wegens het treuzelen van de revisoren in 2 jaar niet verder gebragt dan Marcus. Fereira, hierover misnoegd, had het handschrift naar Holland gezonden om, buiten den Kerkeraad om, op kosten van de Compagnie te worden gedrukt.

De Kerkeraad verzoekt stuiting en suppressie van den druk.

Op *Amboina* 4, op *Banda* 2 predikanten.

In de *nabij Ternate gelegen eilanden* was een witte oogst des heidendoms, waarom de Kerkeraad van die gewesten nog om 3 predikanten vraagt. Verder worden nu verzorgd *Timor* en *Macasser* ieder door 1, *Malacca* door 2, de *Kust* door 2, *Cochin* door 1, *Ceilon* door 11 predikanten; zoodat in Indië in vast employ zijn 35 predikanten en 1 proponent.

Ds. Maxwel, opgekomen van Ceilon, en van een tocht naar de westkust van Sumatra wedergekeerd, was te Batavia aangekomen; dewijl hij en Ds. Manteau ongenegen zouden zijn om tot de oostersche kerken te gaan, en de oogst des Evangeliums zich daar zeer uitzet, verzoeken zij dat men bij Bewindhebbers zal aanhouden om een ruim getal bekwame predikanten.

Vragen om kerk- en schoolbehoeften en de maleische predicatiën van Ds. Caron.

Art. 10. (*Uit een brief van de Synode aan den Kerkeraad van Batavia, in actis geinsereerd*).

„Ons antwoord op uwe missiven is niet nagelaten om „eenige reden door U Eerw. aan ons gegeven, maar om„dat de vergadering der Synode gerust is en zich verlaat „op de gedurige correspondentie met de classen onder haar „resorterende. Ook worden wij jaarlijks van den inhoud „van uwe brieven zoo gediend, dat wij door dit middel met „U genoegzaam correspondeeren. De staat van uwe kerken, „het getal der predikanten, de komende en vertrekkende „ziekentroosters, de witte oogst der heidenen is ons daar„door zeer wel bekend. Wij verheugen ons in al deze „dingen, en wenschen van harte, dat de Heer des oogstes

„uwe gaven vermeerdere, mitsgaders uwe vruchten der ge„regtigheid uitbreide, tot de voorbestemde volheid der hei„denen toe." —

Synode Haarlem 1681.

Art. 11. Rapport Classis Amsterdam.

Brief Ceilon; *Colombo* 29 *December* 1679.

De predikanten nemen hun dienst in rust en vrede waar.

Danken God, dat hun arbeid niet geheel onvruchtbaar is in de Nederlandsche gemeente en het inlandsch christendom, dat nog dagelijks toeneemt in kennis en getal, voornamelijk der kinderen in de scholen. Op die kinderen hebben zij de meeste hoop tot voortplanting van de ware gereformeerde religie, alzoo de meeste bejaarden nog besmet zijn met den zuurdesem des pausdoms.

Brief Batavia 22 *November* 1678.

Danken den Heer des oogstes, dat de Kerk van Batavia meer en meer zoodanig aangroeit en bloeit, dat het een wonder is in hunne oogen.

De portugeesche dienst binnen de stad is van Woensdag-'s morgens op 's avonds verzet, ter oorzake van de arme toehoorders, die nu des avonds ('s daags te weinig tijd hebbende) met grooten toeloop ter kerke komen.

Amboina heeft thans slechts 2 predikanten: verzoeken op zijn minst nog 3 à 4.

Ternate heeft 2 predikanten en 1 proponent aldaar gepromoveerd.

Timor wordt met ijver bediend door Ds. Rijnsdijk. Vragen nog 2 à 3 predikanten; maar de nood op Amboina is grooter.

Banda heeft slechts 1 predikant, meerderen zijn hoog noodig.

Klagen, dat er veel te weinig predikanten zijn voor zoo grooten oogst, op zoo vele plaatsen verspreid, en alwaar zoowel onder die van het pausdom als onder de heidenen en moren een zoo wijde en breede deur geopend is.

Verzoeken op het serieuste dat bij de XVII ernstig worde aangehouden om een ruimer getal dan zij ooit gehad heb-

ben, gelijk zij ook regtstreeks aan de XVII hebben verzocht.

Brief Batavia 29 Januarij 1679.

Bedanken voor de bevordering van den druk van de maleische predicatiën van Ds. Caron, die zij reeds ontvangen hebben en waarvan zij een goed gedeelte hebben verzonden naar de oostersche kwartieren.

Synode Amsterdam 1682.

Art. 11. Rapport Classis Amsterdam.

Brief Ceilon, Colombo 3 Januarij 1681.

Te Colombo verzwaart de dienst van Kerk en Scholen meer en meer, doordien eenige nieuwe scholen stonden opgerigt te worden en het getal der kinderen merkelijk toeneemt. Bij de laatste visitatie der inlandsche scholen was het getal 3789. In het vorige jaar zijn 900 gedoopt waarvan meer dan 80 bejaarden; zulks zij zich over den toestand hebben te verheugen. Zij hopen nieuwe predikanten te ontvangen.

Brief Batavia 7 Februarij 1681.

Roemen den aanwas van hunne Kerken, zoo in getal, als in godzaligheid, onder den dienst van 8 ordinaire predikanten.

Naar Banda ging Ds. du Bois, die *de Kerken op de westkust van Sumatra* onlangs met goede vrucht bezocht had.

Synode Hoorn 1683.

Art. 11. Rapport Classis Amsterdam.

Brief Batavia 23 November 1681.

Betuiging van groote blijdschap over de rivisie en den druk van het Portugeesche Nieuwe Testament van Fereira, waarvan zij veel vrucht verwachten.

Indië heeft thans 35 predikanten.

De Kerk te Batavia is met 348 zielen vermeerderd.

Verzoeken wakkere, jonge, geleerde mannen, om Christus' Koningrijk met kracht voort te zetten, waartoe eene geopende deur was in het rijk van *Ternate* en in de *Molukken*, dewijl de oorlog aldaar geëindigd en de koning zich gevangen gegeven had.

Synode Enkhuizen 1684.

Art. 13. Rapport Classis Amsterdam.

Brief Batavia 24 *Februarij* 1683.

Klagen over de revisie van het Portugeesch Nieuwe Testament van Fereira, dat krielt van fouten. Met het Oude Testament is hij tot de Rigteren gevorderd.

Te Batavia deden het vorige jaar belijdenis 86 Hollandschen, 199 Portugeeschen, 14 Maleischen.

Banda heeft voor 3 kerken nu 3 predikanten; wat in lang niet gebeurd is.

Amboina, wijd uitgestrekt, had 4 predikanten, maar verlangde naar meer; en er zijn geene om te zenden.

Ternate heeft 2 predikanten, maar smeekt om meer, daar de eilanden ver van elkander liggen.

De oogst is groot, doch de arbeiders zijn weinigen.

Brief Colombo 17 *Januarij* 1683.

Zij hebben thans 28 inlandsche scholen en 3 te Negombo. Zij worden 4 maal 's jaars bezocht; ieder bezoek vordert eene maand, zoodat daaraan veel moeite vast is, dewijl de visitatie naar de volgende rollen geschiedt.

1°. Rol van alle inwoners onder iedere school, waarin de namen der bejaarden en getrouwden, hun kinderen, geboorte, ouderdom, dooptijd, schoolgaan, uitgang uit de school, sterftijd, verhuizing, vermeld worden.

2°. Rol van al de gedemitteerden uit de school en wat zij wisten, waarnaar zij bij iedere visitatie geëxamineerd worden.

3°. Rol van hen die uit het heidendom den doop verlangen en gecatechiseerd worden.

4°. Rol van christenen, die met christenen of heidenen in concubinage leven; eene gewone zonde van dat volk.

Synode Edam 1685.

Art. 11. Rapport Classis Amsterdam.

Brief Batavia 30 *November* 1684.

Banda heeft thans 3 predikanten. De zaken staan in die eilanden nog wel, doch het mohammedanisme neemt eenigzins toe; om dit te verhinderen worden alle mogelijke middelen aangewend.

De kerk te *Batavia* groeit van tijd tot tijd merkelijk aan, zijnde tot de tafel des Heeren toegelaten op getuigenis 114 en op belijdenis 370 personen. Te Batavia zijn thans 11 vast verblijvende predikanten. In gansch Indië zijn er 28, waarvan 2 zullen afvallen.

Louis de Mei heeft een zoon, in het latijn geoefend; hij vraagt voorspraak, dat hij op kosten van de Compagnie in Holland theologie moge studeren.

Het overblijfsel van de ellendige gevangenen op Formosa is door de Tartaren verlost en op Siam aangekomen.

Brief Ceilon, *Colombo* 29 *December* 1684.

Te Colombo zijn 3 predikanten, waarnemende de kerken van Colombo, Negumbo, Tuticorin, Calpertin en de inlandsche scholen onder Colombo en Negumbo behoorende, als mede 4 kerken en scholen onder Gale behoorende. Te Manaar en Jafnapatnam zijn 4 predikanten, zoodat de kerk aldaar zeer sober van predikanten voorzien is.

Het getal christenen en kinderen onder hun opzigt is 24754.

Van Maart 1683—Mei 1684 zijn 1450 kinderen gedoopt en 50 bejaarden. Uit het heidendom zijn overgekomen 140; 360 paren zijn getrouwd. Bijna evengroot aantal inlandsche christenen is in het district Gale en Mature.

In het koningrijk Jaffanapatnam (waaronder Manaar) waren volgens de laatste telling 144456 christen zielen (zijnde daaronder vele mondchristenen).

Hieruit kan men zien hoe groot de oogst is, en daarvoor zijn op het geheele eiland slechts 9 predikanten.

Brief Batavia 25 *December* 1683.

De gemeente vermeerdert jaarlijks zeer door hen die uit het heidendom overkomen.

Ds. Pape, dit jaar naar *Sumatra's westkust* gezonden, om de gemeente aldaar te bezoeken, heeft zich niet wel gedragen. Zekeren Maarts, Predikant in N. Holland, wegens hoererij gedeporteerd, als sergeant te Batavia gekomen, en naar Sumatras westkust gezonden, is door Pape tot lidmaat, krankbezoeker en ouderling aangenomen. Men neemt dit Pape, die tegen hem gewaarschuwd was, zeer kwalijk; ook maakte hij zich aan malversatie van gelden schuldig en wordt van alle kerkedienst ontslagen tot dat hij zich zal hebben gezuiverd.

Synode Alkmaar 1686.

Art. 11. *Indische zaken.*

De Synodus conscientieus betrachtende de schaarschheid van predikanten in Indië om den witten oogst aldaar in te zamelen, vindt, op specialen voorslag van de Classis van Hoorn, goed de XVII ernstig te verzoeken, dat zij voor rekening der Compagnie een goed getal kweekelingen ter studie willen houden om die, speciaal tot den dienst van Indië geprepareerd zijnde, successievelijk aldaar vóór anderen te gebruiken. En daar het succes hiervan merkelijken tijd vereischt, dat men intusschen met ernst zal omzien naar jongelingen, die reeds voor de Academie geprepareerd zijnde, uit gebrek aan eigen middelen belemmerd worden in den voortgang van hunne studien, om die vooraf aan de Compagnie te recommanderen, en hierbij speciaal te letten op Louis de Mey, door den Kerkeraad van Batavia daartoe gerecommandeerd.

Voorts door de Correspondenten alle Synoden te wijzen op de schaarschheid van predikanten in Indië, met informatie

tegen het vooroordeel van velen tegen het kwaad onthaal dat de predikanten in Indië zouden ontmoeten; daar integendeel de affectie en voorzorg van de Compagnie hier te lande zeer liberaal is, terwijl Indië zelf zich verblijdt in een zeer godvruchtig Generaal, zoodat predikanten, die zich conform hun karakter gedragen, alle faveur te verwachten hebben. Dat dus de Synoden haar Classen daarvan berigt geven en de predikanten animeren zich aan de Indische Kerken te presenteren; doch daarbij sterk te recommanderen, op geen anderen te letten, dan die van bekwame studie en van onberispelijk gedrag zijn.

Synode Haarlem 1687.

Art. 13. Deputaten rapporteren bij het oplezen van Art. 11 der vorige Acta, dat zij, conjunctim met de Gedeputeerden van de Classis Amsterdam de XVII hebben begroet ter bevordering van een *Seminarium.* Zij zijn met alle toegenegenheid en betuiging van zonderlinge liefde ontvangen, zoodat zij niet anders kunnen hopen, dan een zeer gewenscht succes, doordien, hetgeen het Seminarium betrof met alle genoegen door Bewindhebbers werd aangenomen; als ook dat zij niet zouden nalaten jongelieden van goede hoop, die in ongelegenheid waren geraakt, te laten verzorgen en opkweeken, gelijk reeds gebleken was aan Louis de Mey.

Art. 54. Indische Zaken.

Brief Batavia 26 *November* 1685.

De fouten in het Nieuwe Testament van Fereira zijn verbeterd en reeds verscheidene exempl. naar de omliggende kerken gezonden.

Ds. Stumpius is om langwijlige quaestieusheid van Manado naar Jafnapatnam verplaatst.

Zij hadden, niettegenstaande vele ziekten der Broeders in dat jaar nog 340 leden aangewonnen.

Brief Batavia 9 *Februarij* 1686.

Klagen heftig over de hardnekkigheid van Ds. Dathenus,

die niet was te bewegen geweest naar Amboina te gaan. Hij is gecensureerd en door de hooge regeering teruggezonden. Valentijn heeft zich daartoe gewillig betoond.

Synode Amsterdam 1688.

Art. 15. In zake het Seminarium deelen de deputaten mede, dat zij Bewindhebbers verzocht hebben met het ontworpen werk te willen voortgaan, om tot een gewenscht effect te geraken, met dienstaanbieding, indien het concept, waaromtrent zij van elders iets hadden gehoord, hun mogt worden gecommuniceerd. Zij hadden instantie gedaan dat het beleid dezer zaak zoo mogt worden geregeld, dat het Ministerium niet werd gevilipendeerd. Bewindhebbers hebben erkend, dat er een concept was, dat zoo nu en dan al wat geschaafd was, om het werk tot maturiteit te brengen. De voordragt tot subsidie voor de studie van Ph. van Gothing, door den kerkeraad van Batavia gerecommandeerd, was gunstig opgenomen.

Deputaten worden verzocht diligent te zijn, en met die van Walcheren en de N. Holl. Classen over deze zaak in voortdurende correspondentie te blijven.

Uit Indië zijn geene brieven ontvangen daar de schepen nog niet zijn aangekomen.

Synode Hoorn 1689.

Art. 10. *Seminarium.*

Deputaten hebben te Leyden 2 broeders predikanten uit Zeeland ontmoet, aan wie zij hebben verzocht de zaak van het concept-Seminarium te recommanderen aan de Broeders der Classis Walcheren, die gewoon zijn de Indische Zaken te behandelen. Zij hadden de zaak verder schriftelijk aanbevolen en belofte van medewerking ontvangen, doch de uitslag van hunne bemoeijingen nog niet vernomen.

Zij hadden verder de zaak aan Bewindhebbers aanbevolen met verzoek, „dat het Seminarie mogt worden gebragt tot maturiteit, op voor Gods Kerk eerlijke en voor het Ministe-

rium honorabele wijze, en alzoo de evangelische bediening en bedienaren bij de heidenen voor verachting worden bewaard en het Evangelie te beter zijnen loop hebbe."

Bewindhebbers hadden geantwoord, dat de O. Indische Kamer altijd genegen zoude blijven, om het ontworpen Seminarium naar vermogen te bevorderen en te helpen perfectioneren. Dat het aan de XVII niet gemankeerd had, om hetzelve met alle kracht voort te zetten, en dat zij niet twijfelden of het zoude in de naaste vergadering der XVII tot meerder perfectie gebragt worden.

De Broeders van de Classis van Amsterdam deelen mede, dat zij proprio motu aan Bewindhebbers hadden medegedeeld, dat men in Indië het project wel wenschte te zien. Bewindhebbers antwoordden dat opening gegeven zou worden, als de zaak tot rijpheid zou zijn gebragt.

Art. 14. Indische zaken. Rapport Amsterdam.

Brief van den Kerkeraad te Batavia, 24 *November* 1687.

Wenschen den voortgang van het Seminarium.

Uit de heidenen en mohammedanen zijn tot de Kerk te Batavia 387 christenen overgekomen.

De Kerken te *Cochin*, *Malacca*, *Macasser*, *Westkust van Sumatra* en *Timor* hebben ieder slechts een predikant.

Brief Colombo, 10 *Januarij* 1688.

Jafnapatnam heeft 4 predikanten, 35 Kerken en Scholen.

Manaar, 14 Kerken en Scholen, met 31853 kinderen.

Colombo heeft 4 predikanten; hieronder staan 25 Kerken en Scholen, 2469 kinderen.

Negombo, 7 Scholen, 605 kinderen.

Gale, 2 predikanten, 20 inlandsche Scholen en Kerken, 2666 kinderen.

Mature, 1 predikant, 18 inlandsche Scholen en Kerken, 907 kinderen.

Synode Enkhuizen 1690.

Art. 14. *Seminarium.*

Deputaten hebben van goederhand zooveel opening ge-

kregen omtrent het project, dat zij genoegzaam verzekerd waren, dat het grootelijks tot disrespect van den H. Dienst zoude strekken, om redenen die zij aan de Vergadering hebben gecommuniceerd. Zij hadden aan de XVII vertoond, hoe jaar op jaar in de Synode van het Seminarie gesproken werd, zonder te weten of er iets, en wat, door de XVII is gedaan; dat zij daarom verzochten uit naam van de Synode te mogen weten hoe het er mede stond, en dat er niets moge worden vastgesteld strekkende tot disrespect van den Heiligen Dienst. Na wisseling van verscheiden redenen had de Praeses geantwoord, dat de Heeren bezig waren voor een genoegzaam getal predikanten te zorgen, en dat zij daarmede zouden voortgaan, maar dat zij het onder elkander op het punt van het Seminarium niet eens waren; dat zij de zaak in nader deliberatie zouden brengen en de Gedeputeerden van den uitslag kennis zouden geven.

Art. 18. Indische zaken. Rapport Classis Amsterdam.

Brief van den Kerkeraad te Batavia, 18 *December* 1688.

Met attestatie en op belijdenis zijn 558 nieuwe leden aangenomen.

Op *Ambon* en *Banda* zijn 3 predikanten. Klagen dat het onmogelijk is daarmede die uitgestrekte provinciën behoorlijk te verzorgen.

Op *Jafna* 2 predikanten, die noch Portugeesch, noch Malabaarsch verstaan, tot groot nadeel van de 150.000 christenzielen aldaar.

Zij hadden van de Classis Walcheren vernomen, dat Ds. de Pape had verzocht, dat de Classis den druk van een vraagboekje over het Nieuwe Testament in het Portugeesch en Hollandsch bij Bewindhebbers mogt bevorderen. De Synode wordt verzocht dit werk te stremmen, daar vooral wegens het ergerlijk leven van den auteur, die nimmer in zijn dienst hersteld is, het van geen vrucht zoude wezen.

Brief Kerkeraad Colombo, 19 *Januarij* 1689.

Vragen meer predikanten, — te noodiger door den eisch van den nieuwen Candiaschen Koning en van zijne Grooten,

om herstelling van de pagoden in de benedenlanden, en de landerijen, waaruit van ouds de dienst is onderhouden. Zulks is strekkende tot herstelling van den duivelsdienst, en in den grond een verzoek tot uitroeijing van het Christendom, hetwelk aldaar sedert eenigen tijd heeft gebloeid; want de duivelsdienst getolereerd zijnde, moeten de Kerk- en Schoolorde vervallen, de reeds dwalenden in hun gevoelen versterkt en de zwakken tot afval verzocht worden. Het schijnt ook ten doel te hebben om de inwoners te krachtiger tot den Koning van Candy te trekken. De Gouverneur Laurens Pyl is het met hen eens, dat die eisch niet mag worden ingewilligd.

Bewindhebbers, door Deputaten daarover aangesproken, hadden verklaard, reeds geschreven te hebben om die pretensie van den Koning van Candy met allen ernst tegen te staan.

Synode Edam 1691.

Art. 14. Rapport Classis Amsterdam.

Brief van den Kerkeraad te Batavia, 18 *December* 1689.

Wenschten het bewuste project van het Seminarium wel eens te zien.

Op *Jafnapatnam* zijn 100.000 Christenen. Ds. Adr. de Mey voor eenigen tijd geleend aan de Kerk te Paliacatta, wil daar gaarne blijven. Zulks is afgeslagen, omdat hij wegens zijne kennis van het Portugeesch en Malabaarsch voor zoo talrijke bevolking onmisbaar is en niemand hem kan vervangen.

Timor is zonder predikant; behelpt zich met den hollandschen krankbezoeker Jan Dirks en een inlandschen leermeester, die geen moeite spaarden om de inlandsche gemeente in de vreeze Gods bij elkander te houden.

Amboina heeft 4 predikanten; slechts een preekt in het Maleisch en hij wil repatriëeren. De toestand van die Kerk, te voren zoo gewenscht, is slecht, uit gebrek aan dienaren en door onkunde van het Maleisch.

Wenschten dat de overzetting van den Bijbel in de Maleische taal voltrokken ware. Zij hadden te Batavia hulp gevraagd, maar er is geen voorraad van predikanten.

Op *Ternate*, door hevige oneenigheid tusschen 2 predikanten (die daarom verwijderd waren), slechts 1 predikant.

Te *Batavia* 365 nieuwe leden, waaronder 111 „ongeloovigen", aangenomen.

Een ziekentrooster is, na examen voor Predikanten, Kerkeraad, Hooge- en Stadsregering, tot predikant bevorderd.

Synode Alkmaar 1692.

Art. 11. In zake de bevordering van ziekentroosters en proponenten hebben Deputaten een gesprek gehad met Van Dam, advokaat der Compagnie. Hij vroeg of het niet dikwijls noodig was wegens den ergerlijken wandel van de predikanten, die derwaarts gezonden werden. Deputaten antwoordden, dat zoodanige bevordering dit kwaad niet zou wegnemen, maar dat het wel andere merkelijke zwarigheden zou opleveren; dat ook de Classen tegen het door hem genoemde kwaad met allen ernst waakten, en dat nog onlangs mannen waren afgezonden van goede getuigenis, loffelijke studiën, deftige gaven en onberispelijken wandel, en dat het aan zulke personen niet ontbrak.

De Advokaat repliceerde, dat dusdanige mannen de XVII gansch aangenaam waren, en dat dit het beste middel was om die bevorderingen voor te komen.

Art. 12. Rapport Classis Amsterdam.

Brief Batavia 24 *December* 1689.

Aangenomen 624 lidmaten.

Op *Amboina* zijn thans 6 predikanten.

De maleische overzetting des Bijbels wordt door Leydekker voortgezet.

Zij justificeren de bevordering in quaestie door den grooten nood. Het gebrek om de Oost ontstaat niet door het niet zenden der Hooge Regeering, maar door schielijk versterf, weerbarstigheid of onderlinge twisten.

Op *Ternate* was wel een 3e predikant noodig, daar vrij wat schijnt gedaan te kunnen worden, te meer omdat de Koning van Ternate, hoewel zelf Mohammedaan, de onzen echter volle vrijheid geeft om het Evangelie in zijn onderhorige landen voort te planten.

Bedanken de Synode voor de toezending van zulk eene schaar van Evangelisten, doch verzoeken niet dan vrome en godzalige predikanten te zenden. Vragen of het niet dienstig ware de predikanten die gezonden worden, ernstig te vermanen de inlandsche taal te leeren, alzoo zij meenen daartoe niet gehouden te zijn.

Onder de 4 ontvangen krankbezoekers was een gewezen rabijn, dien zij naar Cochin hadden gezonden om de Portugeesche taal te leeren en te zien of hij wat kon uitrichten onder het overblijfsel der Joden aldaar wonende.

De Synode zal het leveren van *godvrezende* predikanten ten ernstigste aan de Classen aanbevelen. Zoo lief haar de eer van Christus, de uitbreiding van Zijn Koningrijk en de bekeering van zoo ontelbare zielen van ongeloovigen is, zoo zorgvuldig hebben zij naar vermogen te waken, dat geen predikanten gezonden worden, die ooit, wegens kwaad gedrag, onder suspensie of deportement zijn geweest.

Art. 27. Rapport Classis Amsterdam.

Brief Kerkeraad te Batavia 8 *Maart* 1691.

Op *Ternate* is een derde predikant hoog noodig, te meer daar de Jesuiten uit de Manilles aldaar velen der bewoners tot halve christenen gemaakt hadden, die naderhand geraakt zijn onder het gebied van den Koning van Ternate, bondgenoot van de Compagnie, welke, alhoewel zelf Mohammedaan, echter de onzen volle vrijheid geeft om de gereformeerde religie voort te zetten.

Klagen, uit de Synodale acten tot hun leedwezen gezien te hebben, dat hun handeling in zake de bevordering van een krankbezoeker zoo kwalijk was opgenomen, en dat de XVII waren verzocht hier tegen te waken. Zij hadden zoodanige voorbarigheid niet verwacht, en ver-

namen met blijdschap, dat de Bewindhebbers met de Synode niet schenen in te stemmen; ook dat eene volgende Synode meende het effect van dit verzoek te moeten afwachten van de bescheidenheid van den Kerkeraad te Batavia. Zij hadden over dit „kittelachtig subject" ook aan de Synode geschreven, waarvan zij de Classis een afschrift zenden om openhartig met haar te handelen.

Brief Colombo 20 *Januarij* 1690.

In de laatste visitatie, 1689, bevonden in de scholen		2557
kinderen, waarvan geëlargeerd		523
	blijven	2034
Nieuw bijgekomen		654
	thans te zamen	2688

Gedoopte inlandsche kinderen	454	
Bejaarden	47	
Van europeesche vaders	5	
Getrouwd	136	paren.

Brief Kerkeraad Colombo 5 *Februarij* 1691.

De Commissaris Generaal Adriaan v. Reede, had namens de heeren Majores, goedgevonden aldaar een *Seminarium* op te rigten voor de inlandsche jeugd, om met der tijd in de ware religie te prediken. Zenden met een de papieren, behelzende de beweegredenen, het oogmerk en de hoedanigheid van dat Seminarium. De Kerk van Jafnapatnam, daarover door Z. Hoog Ed. geraadpleegd, heeft het goedgekeurd, gelijk het ook door hen, (d. i. Kerkeraad Colombo) schoon niet geconsuleerd zijnde, het bekwaamste middel geoordeeld wordt tot voortplanting van de kennis van onzen Heer Jezus Christus.

Een woordenboek in de Malabaarsche taal, door Ds. Voogt begonnen, door Ds. de Kat vervolgd, had de Commissaris Generaal voor zich laten copieren. Ook was Ds. de Kat begonnen met een Cingaleesch woordenboek op te stellen. Ds. Adr. de Meij, die reeds de zendbrieven van Petrus in het Malabaarsch had vertaald, zal (hopen zij) meer

stukken der Heilige Schrift vertalen en ook predikatien in die taal mededeelen.

Zij klagen, dat op Ceilon geen leeraars genoeg zijn, evenredig aan den grooten oogst, en dat de inlandsche talen niet genoeg worden aangeleerd, waartegen zij geen beter middel kennen, dan het voorgeslagen, alrede begonnen, Seminarium.

Verzoeken dat de Classis van Amsterdam en andere Kerken en Broeders in Nederland het aangevangen Seminarium zullen goedkeuren en alles zullen helpen bijbrengen, wat tot een gewenscht succes daarvan zal noodig geacht worden.

Zij allegeeren tot dien einde art. 27 van Synode v. Zuid-Holland, 1620, en dat de Kerken in Holland en Zeeland in dat jaar krachtig hadden gearbeid om een Cingaleesch Seminarium te bekomen.

De Commissaris had ook voorgenomen een Cingaleesch Seminarium op te rigten waarop hij zijne consideratiën mededeelde.

Hun groote bekommernis is, dat die Seminaria niet met zoodanigen ijver zouden worden voortgezet, als het behoort.

Verzoeken, dat de Synode hun gelieve te communiceren wat omtrent vroegere pogingen daartoe van de Synoden van Holland en de Kerken van Zeeland, bij de Synode mogt berusten. Het verzoek van den vorst van Candy is door Bewindhebbers glad afgeslagen, met last dit des noods met geweld tegen te gaan.

Hadden den Commissaris verzocht eene school op te rigten te Caland, dewijl alwaar de afgoderij van eene der voornaamste pagoden te voren gedurig gepleegd was.

Synode Haarlem 1693.

Art. 9. De Deputaten hebben den Advocaat v. Dam begroet, en bevonden dat door de XVII tot dusverre in zake de bevordering van krankbezoekers en proponenten niets geresolveerd is, terwijl het onzeker was of daaromtrent ook in het toekomende iets positiefs zoude besloten worden.

Rapport Classis Amsterdam.

Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de Synode, 26 *Januarij* 1692.

Jammerlijke toestand der Kerken op *Ternate* wegens de kleine kennis en den godloozen wandel van de Christenen aldaar, meest voortspruitende uit gebrek aan predikanten; zij vragen hun nog 2 à 3 wakkere mannen te zenden.

Banda heeft nog 3 predikanten. Ds. de Graaf, de visite gedaan hebbende in de Zuid-Ooster-eilanden, heeft bevonden dat der Gemeente waren toegedaan door belijdenis en doop 13 bejaarden en 24 Christenkinderen, terwijl 12 huwelijken werden ingezegend. Het getal der Christenen aldaar was 100.

Timor blijft zonder predikant. De krankbezoeker Jan Dirksz. is trouweloos tot de Portugezen overgeloopen. De godsdienst wordt echter waargenomen door den meester Paul Koepang. Er zijn nog 20 lidmaten en 30 kinderen, bekwaam om op hun belijdenis gedoopt te worden.

Malacca, met 120 lidmaten, is onder Ds. Goting in goeden toestand.

Cochin is onder Rud. Meerlant in goeden staat, 120 lidmaten. Sam. Metz, gewezen Jood, nam den hollandschen dienst waar en stond zich te oefenen in het Portugeesch tot bekeering van de Joden. De franciscaner monniken waren ter stad uitgewezen.

Op *Jafnapatnam* is een Malabaarsch Seminarie opgerigt, onder opzigt van Ds. A. de Meij; men wil er ook een oprigten voor de Cingalezen.

Batavia is in bloeijenden staat. 487 nieuwe lidmaten, waarvan 341 op belijdenis. Verzoeken dat men hun gelieve te communiceren hetgeen voor dezen bij de Synode van Holland en de Kerken van Zeeland aangaande een Seminarie in Indië mogt berusten.

Door den dood van Fereira is de vertaling van het Oude Testament in het portugeesch, blijven steken bij Ezechiël.

De consideratiën van Gecommitteerden der Synode in

zake het *Seminarium* zijn: dat, als zij spreken van een *Seminarium in Indië*, en dit naar de letter is op te vatten, daarvan geene opening kan gegeven worden; en als zij doelen op het *Seminarium hier te lande*, dat dit genoegzaam vervallen is en naar alle apparentie daarvan niets zal komen.

Nopens de *inlandsche Seminariën* in Indië, tot welker oprigting de hulp der Synode wordt ingeroepen, hebben Gecommitteerden deze consideratiën.

1°. Zulke Seminariën tot onderwijs der jeugd, *als gemeene Scholen aangesteld*, kunnen niet wedersproken worden, maar

2°. Kerkelijke Seminariën, om daarin Predikanten te vormen en die in Indië te ordenen, is van verder uitzigt, dewijl bij de Synode meermalen in consideratie is gekomen:

a. dat aan geene Kerk in Indiën kan worden toegelaten, wat ook aan de grootste Kerk in ons land verboden is.

b. Van alle tijden was deze de band van de Indische met de Vaderlandsche Kerk: *geen Predikanten toe te laten*, *dan die van hier wettig gezonden zijn;*

c. dat het loslaten van dusdanigen band hier van veel grooter bekommernis moet zijn, dan de bekommernis van de Broeders aldaar, over het niet voortzetten van diergelijke Kerkelijke Seminariën, enkel daartoe aangelegd, om daardoor het getal der Predikanten in Indië, *zoo men voorgeeft*, te vergrooten.

d. dat hierdoor het zenden van Predikanten zoude ophouden, immers dat de inlandsche boven de vreemden zouden worden geprefereerd;

e. dat langs dezen weg de Indische Kerken geheel onafhankelijk zouden worden van de Vaderlandsche, en alle waarborg voor orthodoxie gemist.

Gecommitteerden meenen dus: *dat zulke Seminariën door de Synode niet kunnen worden goedgekeurd*, maar integendeel behooren te worden gestremd; wat men hun duidelijk zal bekend maken, en waarover men ook de XVII zal begroeten.

De Vergadering laat zich dit alles welgevallen en keurt den in dien geest geconcipieerden brief goed.

Brief Batavia 2 *Dec.* 1692 staande Synode ontvangen:

Wat het deelnemen aan heidensche feesten betreft, waarover de Synode 12 Mei 1691 schreef, zij hebben nooit gehoord dat Christenen, laat staan leden van den Kerkeraad, zich daarin mengden, maar hoe zulks onder de Heidenen te keeren? Ds. Rutherus had wel daarover veel geklaagd, maar hij had, naar hun oordeel, daarover veel te veel tumult gemaakt. Verzoeken derhalve, dat Ds. Rutherus mag worden vermaand, zijn boek door den druk niet bekend te maken, als in hetwelke veel onwaarheden zouden worden gevonden, waardoor de onkundigen zouden worden geabuseerd.

Zij waren verblijd over de schare van Evangelisten hun toegezonden (5 Predikanten). Zij verzoeken, hun meer zulke „brave mannen" te zenden.

Te *Batavia* zijn tot de gemeente toegedaan:
174 met attestatie;
214 op belijdenis en
155 op belijdenis tot den H. Doop en het H. Avondm. toegelaten.

Op *Amboina* zijn nog 5 Predikanten. Er is groote oneenigheid tusschen Regering en Kerkeraad.

Timor: nieuwe krankbezoeker gezonden; Treffiers in plaats van den trouwloozen Dirkz; aan den inlandsche meester Paul Koepang is het krankbezoekerschap toegezegd.

De krankbezoeker van Aken was tot proponent bevorderd; hij zou de laatste zijn; tenzij bij onvermijdelijke noodzakelijkheid.

Synode Amsterdam 1694.

Art. 8. Deputaten hebben den Advocaat van Dam aangesproken over de Seminariën en hun schadelijke gevolgen. Waarop die heer antwoordde, dat zij zich daarover niet hadden te bekommeren, daar, naar zijn oordeel, die binnen 10 jaren wel zouden vervallen zijn.

Brief van Ds. Dellius N. Albaniën (N. Amerika), 1 *November* 1693.

Het smart hem, dat zijne gemeente bij den dag verviel, door het gedurig vertrek der inwoners, ten deele door neringloosheid, ten deele uit vrees voor de wreedheden der barbaren, waarvan zij voor een 10tal dagen droevige ervaring hadden gehad door vermoorden van menschen en hun den kruin levend van het hoofd te halen.

Toch verleende God, de Heere, nog al Zijn zegen tot bekeering der Heidenen, uit welken 16 lidmaten waren aangenomen.

Verscheidene Gebeden, de 10 Geboden, het Geloof en 8 à 10 Psalmen waren overgebragt in de Wildsche taal, benevens de belijdenis voor den Heiligen Doop en voor het Heilig Avondmaal.

Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de Classis Amsterdam 6 *Februarij* 1693.

Op *Jafnapatnam* belooft het Malabaarsche Seminarie goede vruchten.

Op *Malabar* en *Coromandel* heeft de gewezen Rabbi Metz tot nog toe bij de Joden niets kunnen winnen.

Banda vraagt nog een leeraar, omdat het eiland Ay van een leeraar ontbloot was.

De oneenigheid tusschen Regeering en Kerkeraad van *Haroeko* was zoo hoog geloopen, dat Ds. Gordon door den fiscaal was gearresteerd en een zware eisch tegen hem gedaan.

Sumatra's Westkust is na het vertrek van Ds. van den Berg niet voorzien.

Brief Kerkeraad van Colombo 23 *Februarij* 1693, *aan de Classis Amsterdam.*

Het *Seminarie* op Jafnapatnam heeft een gewenschten voortgang; zij kunnen nog niet zeggen wat van het Cingalesche Seminarie worden zal. Ds. de Kat maakt daartoe eenige voorbereidselen. Hij had ook de overige 14 kapittels

van de Handelingen in het Malabaarsch en Cingaleesch doen overzetten en die aan Ds. de Meij gezonden voor revisie. Hij was ook begonnen (en daarmede op de helft gevorderd) aan een Hollandsch-Cingaleesch Woordenboek.

Het getal der Christenen binnenslands was wel groot, doch hij klaagt over de weinige zaligmakende kennis, wat zij zoo veel doenlijk zochten te verbeteren door catechisatiën.

Ds. de Meij is van zijn dienst ontslagen, alzoo hij het opzigt heeft aangenomen over het Malabaarsch Seminarie.

Brief Batavia 3 *Dec.* 1693, staande de Synode ontvangen.

Op *Amboina* was Ds. Gordon (men zeide wegens lasteringen tegen den Gouverneur en andere kwaadaardige redenen) in de gevangenis gezet, in de ketting geslagen, van zijn ambt gedeporteerd en tot het doen van openbare boete voor het schavot veroordeeld, daarop naar Rosengain verbannen en vertrokken, doch eindelijk door den Gouverneur en Raad in Banda naar Batavia opgezonden. Zij geven de Synode in bedenking of geen middelen te vinden zijn om dusdanige extremiteiten voor het vervolg te voorkomen.

Aan *de Kaap* bestond de Hollandsche Gemeente uit 160 Lidmaten, doch de Fransche al uit eenige honderden.

De Synode besluit in zake Ds. Gordon op het ernstigste te remonstreren bij de XVII, dewijl zulke ongehoorde en onmenschelijke handelingen van het allerverderfelijkst gevolg zullen zijn, dat de bekwaamste Predikanten en Proponenten zullen worden afgeschrikt voor het vervolg aan den opbouw en de uitbreiding van Christus Koningrijk aan die einden der aarde te arbeiden; en hen te verzoeken, naar hun hoogwijzen raad, door efficace middelen diergelijk kwaad te verhinderen, opdat zulke wreedheden niet meer, ten spot van de vijanden der Kerk, aan de dienaren van Christus worden gepleegd.

Synode Hoorn 1695.

Art. 7. De behandeling van Ds. Gordon wordt door de XVII ten sterkste afgekeurd; middelen daartegen zijn reeds

door de Hooge Regering in Indië beraamd. De XVII gaven copie van den brief daarover door hen geschreven. De Synode acht dit satisfactoir en zooveel men kon verlangen; niet twijfelende of hun Ed. zullen hun woord gestand doen.

Maar dewijl wegens de mishandeling van Ds. Gordon Synoden en Classen vreezen, dat veel eerlijke en godvruchtige mannen zullen worden afgeschrikt van den dienst des Evangeliums in de Indische Kerken, zullen de orders door de Compagnie in deze gegeven in het Synodale Boek worden geinsereerd, waarvan de Broeders Correspondenten copie zullen kunnen nemen.

Brief Colombo aan de Classis Amsterdam, 6 *Januarij* 1694.

Het Inlandsche Christendom is nog in denzelfden staat; het is meer in getal, dan in ware kennis en godzaligheid.

Aangaande het *Malabaarsch Seminarie*, zenden zij het rapport van het laatste politieke en kerkelijke examen over, waaruit de Classis den toestand kan opmaken.

Ds. de Kat houdt zich met een krank ligchaam nog bezig met de voorbereidselen van een Hollandsch-Cingaleesch en Cingaleesch-Hollandsch Woordenboek, dat bijna voleindigd is en waarvan men veel vrucht verwacht.

Bij gelegenheid van deze extracten vraagt de Correspondent van Zuid-Holland uit naam zijner Synode, dat de Classen van Noord-Holland de brieven uit Ceilon zullen mededeelen aan de Zee-Commissie van de Classis van Schieland en van Delft.

Synode Enkhuizen 1696.

Art. 9. Rapport Classis Amsterdam.

Brief Colombo 11 *Januarij* 1695.

Het Malabaarsch Seminarie, onder opzicht van Ds. de Meij, is zeer voorspoedig en gezegend; de kweekelingen vorderen zeer in de nederlandsche taal en in de punten der religie.

Zien te gemoet dat door de Hooge Regering te Batavia diergelijk Seminarie te Colombo zal worden opgerigt.

Ds. Simon de Kat was bezig met het zamenstellen van verscheidene boeken in de nederlandsche en cingaleesche talen ten dienste van het Cingaleesche Seminarie; wat daarin gedaan is kan gezien worden uit zijn bijgaand geschrift.

Ds. Ruel predikt in het Portugeesch en leert ook het Cingaleesch, waarin hij al vrij wel gevorderd was.

Wegens het opzigt over de Kweekschool is Ds. de Vriest naar het binnenland gegaan, om het Malabaarsch grondig aan te leeren, en daartoe van zijn dienstwerk ontslagen.

Brief van den Kerkeraad te Batavia, 22 *November* 1694.

Leydekker is met zijne maleische vertaling gevorderd tot het boek Job.

Ds. v. d. Akker zet de portugeesche vertaling van Fereira voort.

Ds. de Kat gaat voort met de overzetting in de malabaarsche en cingaleesche talen.

Op *Cochin* arbeidt Ds. Dorrie met allen ijver om door het leeren van de talen, die onder de inlandsche christenen meest in gebruik waren, veel vrucht te mogen doen.

Van *Banda* uit zijn door Ds. de Graaf de Zuid-Wester-eilanden bezocht, zoo als ook met de Zuid-Ooster-eilanden geschieden zal.

Op *Timor* wordt de Kerk bediend door de krankbezoekers Paulus Koepang en Treffiers, die goede vorderingen maken in het Maleisch; zij konden niet met veel genoegen spreken van het Christendom aldaar.

Gordon ziet smachtend uit naar rescriptie over zijne mishandeling; de Hooge Regering heeft reeds maatregelen genomen.

Brief van Ds. v. d. Vorm. Amboina 22 *September* 1694, aan de Classis Hoorn.

Geeft een korte schets van de inlandsche Kerken en Scholen, en van den toestand van het Christendom op de 8 eilanden onder Amboina, die hij gevisiteerd heeft. Hij had bevonden:

Plaatsen	53
Meesters	53
Scholen	53
Schoolkinderen	4405
Kerken	51
Lidmaten	1824
Gedoopten	1123
Christenen	28043

Verklaart, dat zonder kennis van het Maleisch geen predikant onder de inlanders eenigen dienst kan doen en dat het dus ten hoogste vereischt is in hen die uit het Vaderland derwaarts gezonden worden, dat zij, zoo mogelijk, eenige kennis van de Arabische taal en letters hebben.

Klaagt zeer over de zwakke kennis der Inlanders van de gronden van den christelijken godsdienst, over de kleinachting van de leer des Evangeliums, en van de dierbaarheid des christelijken geloofs, hebbende zelfs vele meesters tot nu toe weinig bekwaamheid gehad om die naar behoren te onderwijzen, waarvan niet de minste oorzaak is gebrek aan goede maleische boeken. Om die onwetenheid te remedieren had hij sedert eenigen tijd oefeningen ingesteld, waardoor de aankomende en reeds in functie zijnde meesters, dagelijks gelegenheid vonden om in kennis te vorderen en zelf bekwaam te worden om hun leerlingen genoegzaam te onderwijzen.

Synode Edam 1697.

Art. 11. *Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de Synode*, 1 *November* 1695.

Zeggen dank voor de bemoeijing van de Synode in de zaak van Gordon.

Ternate. In die provincie zijn nog 2 leeraren. Ds. v. Aken is op de Manados overleden, in zijne plaats is Ds. Stampioen vertrokken tot dienst der kerk aldaar.

Amboina heeft 5 predikanten, die hun werk met ijver behartigen. Kerken en Scholen in die provincie zijn in gewensch-

ten toestand en nemen dagelijks zeer toe, doordien velen tot het Christelijk geloof worden toegebragt. Op het laatst van het vorige jaar heeft het dorp Tekoelale zich tot het Christendom begeven.

Banda Ds. Feylingius heeft de Kerken en Scholen op de Zuid-Wester-eilanden gevisiteerd. Ds. Loderus is naar Batavia gezonden met wettige demissie; men vermoedt omdat hij niet heeft kunnen resolveren tot de visite van de Kerk en Scholen op de Aroe-eilanden.

Timor is gevisiteerd door Ds. L. de Mey. Er zijn 27 lidmaten onder opzicht van den Kerkeraad en van de 2 krankbezoekers, Treffiers en Coupang.

Ceilon. Ds. A. de Meij is te eenemaal bezig met de Malabaarsche kweekschool.

Ds. de Vriest is zeer ver gevorderd in het Malabaarsch.

Ds. Ruel op Colombo oefent zich in het Cingaleesch, als ten hoogste noodig voor de bekeering van die menschen.

Op *Negapatnam* (Kust Corom.) neemt Ds. Clement den dienst waar. Hij heeft het noorden van die kust bezocht en te *Paliacatta* 50, te *Sadraspatnam* 5, kinderen gedoopt. Te *Pondicheri* (op de Franschen veroverd) is een krankbezoeker geplaatst.

Batavia wast zeer aan onder 8 leeraars; God wil de prediking zoo zegenen, dat dagelijks tot de gemeente worden toegedaan. In dat jaar zijn 519 leden gewonnen. Wegens den grooten aanwas van de Portugeesche gemeente, en om de bouwvalligheid van de Kerk had de Regering eene nieuwe Kerk buiten de vesten laten bouwen.

De Kerken te *Bantam* en *Japara* zijn gevisiteerd.

Ds. Op den Akker had 55 psalmen in het Portugeesch overgezet, om op onze voisen te zingen.

Brief Colombo 11 *Januarij* 1695.

Het *Seminarium* op Jafnapatnam was zeer welvarend, waarvan te zijner tijd wat groots verwacht wordt.

Ds de Kat, meer dan 60 jaren oud en zeer zwak, is onvermoeid in het bijeenbrengen van verscheiden boeken

in de Hollandsche en Cingaleesche talen voor het aanstaande Seminarie. Ds. Ruel oefent zich in het Cingaleesch, nadat hij zich eerst het Portugeesch had eigen gemaakt.

Ds. Masius, 80 jaren oud, ontslagen van predikdienst, dient de kerkelijke vergadering met zijn wijze adviesen.

Synode Alkmaar 1698.

Art. 13. Rapport Classis Amsterdam.

Brief Colombo 1 *Februarij* 1697.

Ds. de Kat, over de 62 jaar oud, is bezig met een Cingaleesch-Malabaarsch woordenboek op te stellen voor de Cingalesche kweekschool.

Het Cingaleesch Seminarie is het vorige jaar aangevangen met 15 kweekelingen van aanzienlijke inlanders, die 's morgens door een Nederduitschen, 's middags door een Cingaleeschen meester onderwezen worden.

Brief Batavia 17 *December* 1696.

Ds. Leydekker is met de Maleische vertaling van het Oude Testament tot Jesaia 44 gevorderd, waarvan zij groote vruchten, zoo onder het pausdom, als onder moren en heidenen verwachten.

Hebben 13 nieuwe krankbezoekers ontvangen.

Te *Batavia* zijn 138 personen met attestatie aangenomen, 171 op belijdenis. 94 inlanders zijn tot de beide Sacramenten toegelaten.

Amboina heeft 6 predikanten.

Op *Ternate* doen 2 predikanten, Camminga en Stampioen, dienst op het kasteel, omdat de beide kantoren waren ingetrokken.

Sumatra's Westkust en *Timor* zijn vacant.

Brief Batavia 25 *November* 1697.

Amboina en de *Zuid-Wester-eilanden* verlangen dat de maleische bijbeloverzetting, daar ondernomen, gereed kome.

Van de Kerken op de *Noorder-eilanden* en *Celebes* kunnen zij geen berigt geven, daar Ds. Camminga nog niet terug is.

Amboina. In de buitengemeenten, op de bergen en eilanden, 56705 christenen.

Batavia. Na het vertrek van Ds. v. d. Sluis wordt de dienst in het maleisch alleen waargenomen door een der inlandsche krankbezoekers.

69 bejaarde mohammedanen en heidenen zijn aangenomen.

Brief van den Kerkeraad te Batavia, 25 *December* 1697. (Leydekker Scriba).

Zij hadden van de Ceilonsche *Seminaria* hooren zeggen, dat sommige scholieren merkelijke vorderingen hadden gemaakt in de kennis van talen en theologie.

Valentijn had eene laag-maleische vertaling van den Bijbel gemaakt, die hij wenschte gedrukt te zien en waarvoor de Synode, naar hun voorkomt, zich schijnt te interesseren. Zij schrijven daarover als volgt:

Zij wenschten, dat de Synode meer acht gaf op hun schrijven, dan op het voorgeven van Valentijn, en dat men zich in Holland met die zaak niet inliet, dan na voorafgaand schrijven en advies van hen, dewijl zij meer kennis hebben van de maleische taal, dan de Synode, en het werk van Valentijn aan de bespotting van de tegensprekers zoude kunnen onderworpen zijn. Zij geven deze redenen op, die zij meenen overtuigend te zijn.

A. Zij oordeelen ook het overzetten van Gods woord noodig, en maken bekend, dat daarom ook zij zelven met het maken van eene overzetting bezig zijn, en dat de onkosten voor den druk reeds gedaan waren; zij wenschten, dat de Synode de voltrekking van hun werk (nu al tot Ezechiël gevorderd), had afgewacht.

B. Hun overzetter konde zijn werk ook al hebben afgedaan, indien men niet meer moest acht geven op eene nauwkeurige overweging van woorden en zaken, dan op overhaasting van het werk in een kromme en gebroken stijl, die bespottelijk is; hetgeen zij bevestigen met het voorbeeld van de overzetting door Heurnius van de vier Evangeliën en de Handelingen der Apostelen, A° 1651 uitgekomen;

als ook met de haastige en slordige overzetting door Brouwerius van het N. Testament.

C. Zij maken bekend, dat de onkosten reeds zijn gemaakt om eene nette overzetting te hebben, en meenen dat het onnoodig is eene tweede te hebben, waardoor de lezer in twijfel kan worden gebragt.

D. Zij verwerpen het onderscheid tusschen hoog- en laagmaleisch. Het laag-maleisch noemen zij amboinsch-maleisch, en vergelijken het bij „papenlatijn.”

E. Zij achten futiel, dat de grooten het hooge, en de kleinen het lage maleisch zouden spreken. Zij onderscheidden het maleisch in 5 tongvallen, welker plompste — bij ons met den naam van laag-maleisch vereerd — om den toevloed van allerlei menschen daar meest in gebruik was, en door ieder volk, naar den aard van zijn taal gebogen wordt; alsof een Waal, krom-duitsch sprekende, zijne taal eene neder-duitsche taal noemde, en meent dat de gemeene *nederd.* taal, daarom *hoog*-duitsch moet genaamd worden.

F. Zij oordeelen dat die gepretendeerde taal niet de gemeene is, omdat noch orthographia, noch grammatica, noch Syntaxis, de gemeene eigen, in haar gevonden wordt.

G. Toonen aan, dat door de kwade spelling aan de woorden eene geheel andere beteekenis wordt gegeven, dan men bedoelt. Bijv. Ds. Brouwerius schreef Gen. 50, 16 *pasang* voor *pasan;* willende zeggen; *daarom ontboden zij aan Joseph*, zoo zegt hij: *daarom hebben zij op Joseph vuur gegeven* etc.

H. Dat de zoogenaamde laag-maleiers, uit onkunde van de zuivere maleische taal, andere woorden, uit andere talen, en wel bijzonder uit de portugesche, gehaald, daarin lappen, hetgeen zij bevestigen met veel voorbeelden.

I. Deze zoogenaamde taal, geen grammatica, noch syntaxis hebbende, die nochtans in eene goede taal noodig zijn, wordt wel gemakkelijk gesproken, maar moeijelijker verstaan.

Zij maakt ook geen onderscheid tusschen tempora en modos; adjectiva, substantiva en verba vermengt zij onderéén. Ook is hun Syntaxis gebrekkig bijv.: „*Abraham was*

rijk in have, zilver en goud", zet Brouwerius over: *Abraham was een beest; hij was zilver en goud.*

K. Als een nederlandsch woord twee of meer beteekenissen heeft, geven de invoerders van het Holl.-Amboinsch-Maleisch, die zelfde beteekenissen aan het maleische woord, dat het één of het ander beteekent; bevestigd met veel voorbeelden.

L. Wanneer in het kromme maleisch een woord ontbreekt en zij geen portugeesch woord willen gebruiken, nemen zij daarvoor een woord, dat eene andere beteekenis heeft: als *onderhouden*, voor *scheppen* en *zegenen*, enz.

M. Als hun eenige arabische woorden voorkomen, in de maleische taal gebruikelijk, worden die jammerlijk geradbraakt en zeer verkeerd uitgelegd; opgehelderd met veel voorbeelden.

N. Als de invoerders van dat Hollandsch-Amboinas-Maleisch woorden ontmoeten, die eenige gelijkenis hebben met het latijn, hebben zij die woorden gebruikt, om de latijnsche daardoor overtezetten, bijv.: *Sacti* pro *Sancti*, en dus worden Christus en de heiligen vereerd met den naam van *toovenaars*, in plaats van *heiligen.*

O. Waaruit zij (de briefschrijvers) dan besluiten, dat het onderscheid tusschen de Maleische taal, niet is als het onderscheid tusschen het Hoogduitsch en het Nederduitsch; maar als tusschen het Nederduitsch, door een kromtongige Waal gesproken, het regte Nederlandsch.

P. Zij betuigen, dat zoo evenwel de zoogenaamde Laag-Maleische overzetting werd voortgezet, daardoor lasteringen tegen den godsdienst en bespotting door Portugezen en Maleiers zouden veroorzaakt worden; en dat hun brief altoos getuigen zou, dat zij daaraan geen part of deel hebben.

Q. Zij denken, dat de versie van Valentijn niet veel beter zal zijn, dan die van Brouwerius, alzoo hij van den beginne van zijn komst die kromme taal heeft ingezogen en al te vaardig daarmede is voortgegaan.

R. Aan de getuigenissen die Valentijn heeft weten te verkrijgen van eenige landgroten en schoolmeesters, is niet zoo veel gewigt te hechten, als aan die van den kerke-

raad, zoo van Amboina (die eerst inspectie van zijn werk begeerde), als van Batavia, welke beter kennis van de taal hebben.

S. Dat de revisoren, die hier mochten worden aangesteld, tot dat werk niet bekwaam zijn, alzoo zij allen met dat zelfde euvel besmet zijn: of zoo de revisoren goed waren, zou daar uit voortspruiten, niet eene laag- maar eene hoog-Maleische versie. Valentijn heeft ook niet geweigerd zijn versie aan de kerken van Amboina (zij doen er ook bij van Batavia) te onderwerpen, omdat zij, (onder voorwendsel van partijschap tusschen hem en Gordon) zijne versie zouden stremmen, — maar opdat zijn fouten niet zouden ontdekt worden. Of zoo nog iets goeds in de versie van Valentijn was, zijn zij beducht, dat het door de revisoren, die hier zijn, mocht bedorven worden; gelijk de versie van Hazel en Ruijl door Heurnius, en die van Fereira door de Voogd en Heijnen bedorven is.

T. Weshalve zij meenen, dat het best ware, dat of Valentijn zijn eigen werk overzag, of dat het naar Batavia werd gezonden, om daar overgezien te worden.

Valentijn die op zijn verzoek binnen staat, levert een tegenbetoog.

I. Aangenomen, dat het laag-maleisch, volgens voorgeven van den kerkeraad van Batavia, een mengelmoes is, alleen op Amboina gebruikelijk, dan wordt het toch verstaan door 30,000 christenen en evenveel onchristenen, en het hoog-Maleisch niet. Indien nu den kerkeraad van Batavia, gelijk haar pligt is, de bekering der volken, en dus ook de over, zetting van den Bijbel in hunne talen ter harte gaat, moesten zij zijne vertaling bevorderen en niet verdagt maken en tegenwerken.

En dit te meer, dewijl niet een van hen bij het schrijven van die missive, of in de Oostersche provinciën geweest is, of kennis van Hoog- of Laag-Maleisch heeft, dan alleen Leydekker, die in het Hoog-Maleisch, en de onderling Danedie in het Laag-Maleisch kundig is, gelijk ook, met zijn

weten niemand hunner, behalve Dane, ooit op Amboina geweest is. Het is eene zaak, waarover zij, die aldaar geweest zijn en als predikant in die taal dienst hebben gedaan, veel beter kunnen oordeelen, dan de gansche kerkeraad van Batavia, die noch van het eene, noch van het andere iets weet.

II. Maar bovendien, het Laag-Maleisch wordt niet alleen op Amboina, maar door de gansche Molukken en te Batavia verstaan. Hij zelf en anderen predikten ook te Batavia verstaanbaar en met vrucht in die taal; men vrage het maar aan Ds. Caron, thans predikant te Leksmond.

III. Sedert 30 à 40 jaren heeft men in de provincie Amboina deze taal met vrucht gebruikt; alle boeken, op kosten der Compagnie gedrukt en door de Christenen gebruikt, ook de Evangeliën, zijn in die taal geschreven, met uitzondering van een Hoog-Maleisch boekje met vragen, gebeden en formulieren, dat de Christenen niet verstaan en dus voor hen onnut is.

IV. De hooge of zuivere taal wordt in het gansche territoir van de Compagnie nergens door de Christenen gesproken; men heeft daarvoor geen leermeesters en geene handleiding dan eenige handschriften, met arabisch karakter, zelfs door lieden van studie met moeite aan te leeren. Is het nu raadzaam, vraagt hij, den Bijbel te drukken in eene taal die de overzetter Leidekker alleen volmaakt, en nog 2 anderen middelmatig verstaan, dan in eene verstaanbare taal, ze zij dan zooals ze is?

V. De bezwaren tegen de vertaling van Brouwerius zijn overdreven, hoewel hij misvattingen niet ontkent; maar wat bewijst dit tegen zijn (Valentijn's) werk, dat zij bevooroordeeld verwerpen, daar zij het niet gezien hebben. Laten predikanten als v. d. Sluis en Caron, thans hier te lande gevestigd, die 13 à 14 jaren in de Molukken gediend hebben en in het Laag-Maleisch hebben gepredikt, oordeelen; aan hunne revisie wil hij zich gaarne onderwerpen.

Wordt nu beweerd, dat al de predikanten met zijn sop overgoten zijn, goed — maar de Moluksche Christenen zijn

met hetzelfde sop overgoten en verstaan enkel het Laag-Maleisch. Tegen het gebruik van het Hoog-Maleisch kan wegens woorden die bij het volk eene andere beteekenis hebben, ook wel bezwaar worden gemaakt; waarvan hij voorbeelden aanvoert.

De Synode alles overwogen hebbende steunt Valentijn, en zal zijn verlangen bij Heeren XVII bevorderen.

Synode Haarlem 1699.

Art. 16. Zijn ingeleverd de brieven sedert de laatste Synode ontvangen, en tot het maken van uittreksels ge-committeerd de Correspondenten Trojen, Aukema, Balk en Smit.

Bewindhebbers hebben over Valentijn's bijbelvertaling naar Batavia geschreven, en wachten het antwoord af eer zij, al of niet, tot den druk besluiten.

Brief van den Kerkeraad te Batavia, 24 *December* 1698.

Amboina heeft 31080 christenen, de catechisatiën doen groot nut.

Ceilon. Het Seminarie van Jafnapatnam, gelijk mede het Cingalesche te Colombo, waarvan Ds. Ruel rector was geworden, beloofden wat goeds.

Batavia. Leidekker heeft de vertaling van het Oude Testament voleindigd. In zake de Laag-Maleische vertaling van Valentijn, zenden zij copie van een brief van die van Amboina, waarvan de hoofdinhoud is als volgt:

Zij verwonderen zich, dat Valentijn eerst bij zijn vertrek gesproken had van zijne vertaling, en dat zij daarvan, ofschoon die voor hen bestemd was, geen visie konden krijgen.

Het bevreemt hun ook te hooren, dat die overzetting was gepresenteerd aan de Amsterdamsche Classis en aan de Synode, en dat zij door hen aan de heeren Majores was gerecommandeerd.

Aan de inlandsche getuigenissen, buiten den kerkeraad om door Valentijn overgelegd, hechten zij niet veel. Verscheidenen verklaarden voor de Overheid, dat zij meenden,

dat die getuigenis alleen betrekking had op Valentijn's leven. Ook zijn die menschen onbekwaam over de vertaling te oordeelen.

Zij conformeeren zich met het gevoelen van Batavia. Ook is niet het Maleisch, maar het Amboneesch de landtaal, en het Laag-Maleisch wordt ver van algemeen verstaan.

De Synode, door de verschillende advisen heen en weder geslingerd, schort haar oordeel op, maar zal aan den kerkeraad van Batavia vragen, te zorgen, dat iedere vertaling met onze Nederlandsche Overzetting geheel overeenkome.

In de volgende Synoden worden over deze zaak van wederzijden uitvoerige betogen gevonden.

Synode Amsterdam 1700.

Art. 14. Valentijn staat binnen en dankt de Vergadering voor hare medewerking. Hij betuigt, dat hij alleen beoogt iets toe te brengen tot de bekeering der heidenen in die gewesten. Hij heeft over de kwestie een tractaatje geschreven (*De deur der waarheid etc.*), waarin hij de zaak uiteenzet en zijn doen regtvaardigt; van welk tractaatje hij exemplaren overlegt voor de leden der Synode.

In zake de Bijbelvertaling van Valentijn betuigt de Commissaris de Vries, lid der XVII, voor de Synode de groote toegenegenheid, die er altijd bij hen was geweest, om predikanten naar Indiën te zenden, door wier dienst de vreemde natien tot het christelijk geloof mogten worden gebracht. Dat het wenschelijk ware, dat de gezondenen zich met meerder ijver benaarstigden om de maleische taal aan te leeren, zoo onmisbaar, om het groote werk der bekeering te bevorderen. Hij prees wel Valentijn's arbeid en erkende daarvan het nut, doch de XVII achten, dat ook groote omzigtigheid en nauwkeurig onderzoek vereischt wordt, eer eene overzetting met publieke autoriteit in het licht gegeven wordt; daarom is naar Batavia geschreven om nader berigt.

Br. Correspondenten behaagt de ijver en naarstigheid van Valentijn. De noodzakelijkheid erkennende, dat de Heilige Schrift door die natiën in haar eigen taal gelezen

worde, wenschen zij, dat God de middelen wil verwekken en zegenen, waardoor zulks mogt worden uitgewrocht.

De Synode wil het antwoord van Batavia afwachten en dan naar bevind van zaken te handelen.

Synode Hoorn 1701.

Art. 14. Rapport van Gecommitteerden.

Brief van Amboina aan de Synode, 25 *September* 1700.

Na lange en scherpe deductie over de versie van Valentijn, die zij betwijfelen of het wel eigen werk is, omtrent den toestand der Kerk het volgende:

De Kerken van de provincie Amboina, in verscheiden eilanden verdeeld, worden ten opzigte der eilanden daar Christenen wonen, weder verdeeld in 3 Kerken:

1°. van en onder de hoofdplaats Amboina;

2°. van en onder Honimoa;

3°. van en onder Haroeko of Oma.

In deze kerken wordt 's Zondags 2 maal gepredikt en 's avonds in de Maleische Kerk, ook 's namiddags gecatechiseerd over het verhandelde. Op de buitenafgelegen negorijen wordt door de schoolmeesters voor- en namiddag eene predicatie in het Maleisch of eenige capittelen voorgelezen, en 's avonds gebeden en gecatechiseerd.

Op de buitenplaatsen wordt 's Zondags voor de Europeanen Nederduitsch en voor de inlanders Maleisch gepreekt; anders door de schoolmeesters gelezen.

Tweemaal 's jaars worden de Kerken alom gevisiteerd, door een predikant en een inlandsch ouderling, meer niet, om de harde regen en winden, 6 maanden in iedere mousson. De visite loopt 1°. over de schoolkinderen, die allen worden overhoord in het lezen der vragen, de gebeden; ook in het schrijven en zingen. 2°. Over de bejaarden, die allen worden gecatechiseerd en onderwezen; ook wordt de belijdenis afgenomen en worden zij genood tot de Heilige Tafel. 3°. Omtrent de gansche gemeente, en er wordt gepredikt, gedoopt, het Heilig Avondmaal gehouden en getrouwd.

Ook nemen predikanten het werk waar der institutie in de maleische taal en in de religie, 's Maandags en 's Woendags.

Aan het kasteel Victoria op Amboina zijn 2 predikanten, op Honimoa 2, op Haroeko 1, nu overleden.

	Negorijen.	Scholen.	Kerken.	Lidmaten.	Gemeene.	Schoolkinderen.	Zielen.
Amboina	30	23	22	1180	6053	2201	12234
Honimoa	24	17	16	491	9206	1979	16315
Haroeko	15	14	14	353	2285	1010	4373
te zamen	69	54	52	2024	17544	5190	32921

Brief Colombo aan classis Amsterdam, 23 *Januarij* 1699.

3 Predikanten overleden; vragen 2 of 3 jonge, geleerde en godzalige predikanten.

Het Malabaarsche Seminarie is in gewenschten toestand.

Ds. Ruell, rector van het Cingaleesch Seminarie, is bezig met het revideren van het overgezette van Ds. de Kat en het overzetten van andere nuttige schriften voor de kweekschool, zoodat die dagelijks toenam.

Brief van Ds. Kronenburg te Gale aan de classis Amsterdam, 15 *December* 1699.

Klaagt, dat hij genoodzaakt wordt de Compagnie onder loonverkorting te dienen. Verzoekt hulp van de Classis tot het verkrijgen van zijne demissie, en in zulken gevalle tot het mogen medenemen van een Cingalees, door hem in het Nederlandsch, in het Latijn, in de beginselen van het Grieksch en Hebreeuwsch en van de Godgeleerdheid onderwezen, om hem verder tot perfectie te brengen.

Brief van den Kerkeraad te Colombo aan de classis Amsterdam, 2 *December* 1699.

De staat der inlandsche Kerken en Scholen is als voren, behalve dat de verbeterde Cingalesche gebeden en catechismus, en een breeder Catechismus, door Ds. Ruell opgesteld, in de inlandsche Kerken en Scholen in de districten

Colombo, Gale, Mature en Negumbo waren ingevoerd, om hen tot grondiger kennis te brengen.

De Kerk van *Jafnapatnam* en het Malabaarsch Seminarie aldaar waren sedert hun laatste schrijven in een bedroefden staat geraakt, ten deele door den dood op 28 Februari 1699 van Ds. Adr. de Mey, die gedurende eenige jaren zeer grooten dienst aan het Seminarie gedaan had, en van Ds. Costerus op 14 Julij 1699; ten deele door het opzenden naar Batavia van de 2 overige predikanten Roman en de Vriest, met stilstand van dienst en gage wegens verregaanden twist. (Roman had gelagchen over een preek van de Vriest over den 11e Zondag; deze nam dat zoo hoog op, alsof hij (Roman) niet met hem, maar met God en Zijn dienst had gespot, en klaagde hem aan bij de Overheid; waaruit verdere verbittering en wederzijdsche twist- en lasterschriften.)

Jafnapatnam is nu gansch zonder leeraars, wat meest te beklagen is om het Seminarie, dat zonder rector is, door den dood van de Meij, door wiens onvermoeiden arbeid de kweekelingen zoo ver waren gebragt, dat twee van hen, in tegenwoordigheid van den Gouverneur en van andere heeren, met goed genoegen hadden geproponeerd, terwijl nog twee anderen gereed waren het ook te doen. Zij hadden van Batavia ernstig verzocht om 2 jonge, geleerde en sterke predikanten (hoedanigen vereischt worden op Jafnapatnam tot het visiteren der inlandsche Kerken en Scholen), en een man van een zagtmoedigen geest en van bescheiden gedrag voor het Malabaarsch Seminarie. Verzoeken inzonderheid de Classis bij de Majores aan te dringen op nieuwe predikanten.

Zij hadden met de komst van de fluit Overnes van Batavia vernomen dat het Cingaleesch Seminarie te Colombo, op last van de Majores en van de Hooge Regeering van Batavia was afgeschaft. Het ware te wenschen geweest dat dit werk zijn voortgang had mogen hebben, als wezende van groote nuttigheid, gelijk reeds *Walaeus*, *Voet* en *Hoornbeek* zulks in hunne schriften aantoonen.

Geven berigt van de vorderingen der kweekelingen in

het Seminarie, die ten dien einde, in tegenwoordigheid van de leden der Kerkelijke Vergadering en twee Politieken geëxamineerd waren, en naar hun leertijd loffelijk bevonden, zoo in het lezen en schrijven van het Nederduitsch, als in het beantwoorden van de voornaamste gronden van de christelijke religie, hun voorgesteld in aaneengeschakelde waarheden, volgens den draad der Heilige Schrift, waarin velen zeer vele bejaarde Europesche lidmaten beschaamden; zijnde het hun ook onverschillig of zij in het Cingaleesch, dan wel in het Hollandsch antwoordden, zoodat zij goede hoop op een gewenscht succes gaven; hetwelk echter niet te verwachten is zoo deze discipelen aan bekwame opzieners gebrek hebben. Ja, zal zulke onderneming gedurig te niet loopen, zoo lang men niet voorzien is van verscheiden predikanten, die de Cingalesche taal verstaan. Waarom ook de Missionarissen van de Roomsche Stoel zich aanstonds toeleggen om de taal, daar zij resideren gebruikelijk, aan te leeren, met zulk een succes, dat zij in korte jaren daarin prediken. Ook hebben zij hun werk gemaakt om de fundamenten van de landtaal te ontdekken, tot behulp van de nakomenden; gelijk aan Ds. Ruell in September j.l. op Tutocorijn door een Jesuït, genaamd Seb. Sevelet, vertoond is eene gedrukte grammatica en dictionarium der Malabaarsche of Tamulsche taal, die zekere Jezuït met nog verscheiden andere boeken had laten drukken, waartoe hij de letters in Europa had doen gieten. Die nu aankwam, werd zoo eene grammatica behandigd en hij door een der priesters onderwezen. En daar tot nog toe niets was aan het licht gekomen tot aanleering van de Cingalesche taal, had Ruell eene grammatica zamengesteld, waarin de fundamenten van die taal kort en klaar waren aangewezen, welke grammatica hun Ed. Hoog Achtbaren door Gouverneur en Raad zou worden toegezonden. Hij is nu bezig met het revideren van de Cingaleesch-Nederduitsche en Nederduitsch-Cingalesche woordenboeken, tezamengesteld onder opzigt van den Eerw. S. de Kat.

Zij oordeelen, als de XVII dit werkje laten drukken,

dat het dezelfde vrucht zoude opleveren voor de predikanten, die derwaarts gaan, als de malabaarsche grammatica en de dictionnaire voor de roomsche priesters.

Nog had Ds. Ruel gerevideerd en gecorrigeerd den Heidelbergschen Catechismus en de overzetting van het 1• deel (Oude Testament) van den Kinderbijbel van Joh. Melchior.

Op het gansche eiland zijn maar 4 dienstdoende predikanten. (Vroeger 14 à 15.)

Door de Classen is aangenomen de herstelling van het Seminarie te verzoeken, doch onder conditie, dat het niet zou dienen tot opleiding van predikanten. Conf. Synode 1693 § 9.

Brief Colombo aan de classis Amsterdam, 3 *December* 1700.

Roman en de Vriest zijn in hun dienst hersteld. De Vriest is rector van het Malabaarsch Seminarie te *Jafnapatnam.*

De staat van het Christendom is gewenschter dan vroeger, immers in de Scholen. Meesters en discipelen krijgen bevatting van den christelijken godsdienst. In het district Colombo zij wel 40, na aanhoudend verzoek, tot het doen van belijdenis toegelaten.

Kerkeraad Batavia aan de classis Amsterdam, 19 *Nov.* 1699.

Op *Amboina* neemt de Kerk dagelijks toe, 1209 Christenen meer dan voorleden jaar. Catechisatiën en visiten worden onderhouden.

De Kerken op de eilanden Bouro, Manipa en Boanoa zijn in 1698 niet bezocht.

Banda. De Gemeente aldaar en op de 3 eilanden bij het kasteel waren in goeden staat; doch de Kerken op de eilanden om de Z. Oost en Z. West zijn in zeer slechten staat, zijnde daar zeer weinigen, ja zelfs de meesters niet, lidmaten. Om dit te remedieren worden twee taalkundige krankbezoekers en meer dan één leeraar verzocht, alzoo door de visiteerende predikanten niet alles geschieden kan.

Op *Timor* zijn 28 lidmaten. De krankbezoeker neemt zijn dienst in allen dele wel waar. Verlangen visite voor de bediening der Sacramenten.

Te *Batavia*, zijn 1374 heidenen en mooren tot het christendom overgegaan.

14 Nieuwe krankbezoekers aangekomen, (6 voor de Kamer Amsterdam, 5 voor de Kamer Zeeland), bovendien zijn er te Batavia nog 3 aangesteld.

De Kerkeraad van Batavia aan de Synode, 22 *November* 1700.

Dagelijks worden velen uit het mohammedanisme en het heidendom overgebragt.

Op *Ceilon* was de taalstudie van Ds. Ruel onnut geworden door de opheffing van het Cingaleesch Seminarie, daar nogthans (volgens het schrijven van de Ceilonsche Broeders) die planthof vele schone vruchten had voortgebragt, en veel hoop gaf voor het Christendom.

Op *Cochin* is alles in redelijken staat; lidmaten, zoo te Cochin als te Cananor, Crangenoor en Coilang en andere buitenplaatsen 96; in de Scholen 58 kinderen.

In de provincie *Ternate* staat het, volgens den Kerkeraad, geenszins zoo voordeelig als vroeger. Zij vreezen nog grooter verval bij gebrek aan leeraren, alzoo het onmogelijk is voor zoo een zwak getal, het Christendom, verspreid op 7 eilanden, zoo dikwijls te bezoeken als wel vereischt werd. Ds. Feilingius had in 1700 de visite gedaan op *Matyan* en *Batyan* en aldaar eenige kinderen gedoopt. Volgens het rapport van Ds. Caminga, 1697, waaraan zij refereeren, waren op *Ternate*, *Celebes* en de *Noorder-eilanden* 33 meesters, 28 Kerken, 29 Scholen, 1378 scholieren, één krankbezoeker, 346 lidmaten en 25712 Christenen.

Amboina heeft 3 predikanten; *Haroeko* en *Ceram* zijn bezocht.

Banda heeft slechts 2 predikanten, waarvan 1 op Lonthoir. Verwachten een predikant, bepaald tot zorg voor de Z. W. eilanden, door Stampion onlangs bezocht en zeer ellendig bevonden. De 4 eilanden Wetter, Kisser, Letti en Damme hebben 4 Kerken, 4 Scholen, 139 schoolkinderen, 267 Christenen in naam, zijnde allen zeer onwetend en traag in den godsdienst.

Timor wordt bediend door den krankbezoeker Treffiers, die zich loffelijk gedraagt. Verlangen zeer naar bediening der Sacramenten.

Macassar heeft redelijken aanwas.

Sumatra's westkust is dit jaar nog niet bezocht.

Synode Enkhuizen 1702.

Art. 16. Bewindhebbers maken, op ontvangst van brieven, ook uit Amboina (waarvoor het werk dienst moest doen), bezwaar de vertaling van Valentijn te drukken. Valentijn wil in die omstandigheden zelf gunstiger tijd afwachten.

Wat het Cingaleesch Seminarium aangaat, dat ad referendum genomen was, vinden de Classen goed, dat bij de XVII door de Gedeputeerden van de Classis Amsterdam ad res maritimas zal worden aangedrongen, onder de reserve Synode 1693 art. 9.

Omtrent de Cingaleesche grammatica van Ds. Ruel hebben de Gedeputeerden ad res maritimas de XVII aangesproken. Deze zullen daarover delibereeren en Gedeputeerden bescheid geven.

De XVII hebben 6 nieuwe predikanten toegestaan.

Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de Synode, 14 *November* 1701.

Betoonen tedere gevoeligheid voor de zorg der Synode om hun 8 predikanten te bezorgen.

Op *Ceilon* is Ds. Ruel overleden; thans is te Colombo maar 1 predikant over.

Te *Padang* komt eenmaal 's jaars de predikant van Onrust.

Op *Banda* wordt een 3e predikant gevraagd voor het eiland Poelo-Ai.

Ternate; een der predikanten is reisvaardig om 5 à 6 maanden te besteden aan de visitatie van de buiten-eilanden.

Op *Timor* is nog geen predikant; 27 lidmaten, 22 Christen-schoolkinderen, 12 à 14 ongedoopte christenkinderen, 8 bejaarde heidenen, „die den christelijken Godsdienst hadden aangeleerd" en 6 heidenkinderen die school gaan; waarom

bij de komst van nieuwe predikanten welligt één last zal krijgen derwaarts te gaan.

Batavia. Leidekker is overleden, 16 Maart 1701. Hij bragt de Bijbelvertaling tot Ephes. VI: 6. Op last van de Hooge Regering is het handschrift met de papieren daarop betrekking hebbende, in eene afzonderlijke kast in de kerkeraadskamer aan het toezicht van den Kerkeraad toebetrouwd. Ds. van der Vorm werd door den Kerkeraad gekozen tot de voortzetting, die het werk heeft voleindigd, zoodat men nu tot de revisie kan overgaan.

Synode Edam 1703.

Art. 15. Geen brieven uit Indië ontvangen.

De Deputaten van de Classis Amsterdam ad res exteras hebben bij de XVII ernstig aangehouden om de herstelling van het Cingalesche Seminarie. Zij hadden de XVII wel genegen gevonden tot de herstelling doch niet met de Synodale restrictie, maar zoo, dat, als uit hetzelve bekwame subjecten mogten komen, alsdan ook uit hen proponenten en predikanten gemaakt zouden worden, conform zekere provisionele kerkorde voor de Indische Kerken opgesteld in 1623 door gedeputeerden van Z. en N. Holland, en geapprobeerd door Hoog Mogenden en de XVII. De Deputaten ad res exteras dit bescheid gebragt hebbende in de Classis, heeft deze hare gedeputeerden tot de Synode in last gegeven de zaak in deze vergadering op het smakelijkste voortestellen. Is ad referendum genomen. Aangaande de Cingalesche grammatica was niets te doen voor dat de zaak van het Seminarie was geregeld.

Synode Alkmaar 1704.

Art. 14. Rapport classis Amsterdam.

Brief Kerkeraad Batavia 27 *November* 1702 (ontvangen September 1703).

Ternate wordt bediend door 3 predikanten; een hunner staat gereed de kerken om de Noord te bezoeken.

Naar *Timor* had de hooge Regering een predikant gezon-

den om de sacramenten te bedienen: 33 lidmaten, onder opzicht van 1 ouderling en 2 diakenen.

Op *Coromandel* is voortdurend Ds. Clement, doch hij kon door zwakte de wijdverspreide kerken niet naar vereisch visiteeren.

Van *Ceilon* wordt berigt, dat de landaard nog zeer zijne heidensche gewoonten aankleeft.

Sumatra's westkust staat onder 2 ouderlingen, 2 diakenen en 1 krankbezoeker.

Bantam heeft geen ordinair leeraar; wordt gevisiteerd van Batavia.

Brief Colombo 31 *December* 1702.

De Vriest is rector van het Malabaarsche Seminarie, zijnde het Cingaleesche door de Majores opgegeven.

Opzigtens de wederoprigting van het Cingaleesch Seminarie hebben de Classen geen zwarigheid gevonden, mits met alle omzigtigheid zorg gedragen worde, dat de O. I. Kerken afhankelijk blijven van de Vaderlandsche Kerk en de orthodoxie ongeschonden bewaard blijve.

Synode Haarlem 1705.

Art. 13. Rapport classis Amsterdam.

Brief Ds. S. de Kat, *Colombo* 16 *December* 1703.

Zendt eene register van al zijne malabaarsche en cingalesche werken.

Klaagt, dat de visitatie in de laatste jaren niet zoo veelmalen en zoo wel gedaan werd als behoorde, wat oorzaak was van het gansche verval van verscheidene scholen, die de heidensche leeraars en paapsche emissarissen ten prooi worden.

Synode Amsterdam 1706.

Art. 15. Rapport classis Amsterdam.

Brief Kerkeraad Colombo, 13 *October* 1704.

Colombo heeft thans 4 dienstdoende predikanten.

De predikanten Doude en Sinjeu benevens de scholarch Gregor. de Costa zijn gecommitteerd om den staat van het Cingalesche Christendom exact op te nemen, en hebben gevonden 30 kerken. Zij leveren een staat over van de scholen. Hebben ook examen ingesteld, en zijn, zoo over de scholieren als over de meesters, boven verwachting voldaan. Geven in bedenking, of deze menschen, die onder het heidendom wonen, geen meer middelen moeten hebben om in hun geloof bevestigd te worden, dan de 9 Gebeden, de 2 Catechismen en den Ziekentroost. Zij betuigen mede, dat het welwezen van het Cingalesche Seminarium en van het Christendom aldaar hun ter harte gaat.

Synode Hoorn 1707.

Art. 53. Indische zaken.

Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de Synode, 23 *November* 1705.

Ceilon. Ds. Sinjeu is jongst aangesteld tot rector van het Colombosche Seminarium.

Java's oostkust, *Bantam* en *Padang* worden door krankbezoekers bediend.

Brief van den Kerkeraad te Colombo aan classis Amsterdam, 12 *December* 1705.

Colombo; De scholen in het land gevisiteerd zijnde, zijn bevonden 22219 (zoo bejaarden als kinderen) scholieren. Hebben de twee proponenten ontvangen.

Brief van den Kerkeraad van Kaap de Goede Hoop, 2 *April* 1706, *onderteekend P. Calde.*

De Gemeente is nog toenemende; catechisatiën zijn ingesteld, door 120 kinderen bezocht. Tot meerder bekeering der heidenen ware het wel noodig de hottentotsche taal te leeren; waarvoor hij wel wenschte zich 1 à 1½ jaar af te zonderen. Wat denkt de Synode hiervan?

Synode Enkhuizen 1708.

Art. 51. Rapport van Gecommitteerden der Synode.

Brief Batavia aan de Synode 6 *Februari* 1707.

De vertaling van Valentijn kon, volgens het oordeel van hunne Gecommitteerden tot het onderzoek, met geen stichting het licht zien. Hij had voor de Vergadering zelf beleden eenige kapittels veranderd te hebben en nog dagelijks te veranderen. Als hij daarmede voortging zou zijne vertaling recommandabel kunnen worden. Valentijn had zich aan dit oordeel onderworpen. Hieruit was te zien hoe deze zaak in liefde werd verhandeld.

Ceilon. Hebben reden God te danken over de uitkomst van de laatste visite, zijnde in het district Colombo 22219 inlandsche Christenen, jong en oud.

Jafnapatnam, vroeger met 4 of 5 predikanten voorzien, heeft er nu maar één, die tevens rector van het Seminarie is.

Amboina. In de visite 1705 en 1706 zijn bevonden 1852 lidmaten; het getal der gemeene Christenen (bejaarden en kinderen), 32371, in het geheel 34223, hoewel het geloof, de kennis en de ijver daar zeer sober zijn.

Synode Edam 1709.

Art. 50. *Brief Batavia* 21 *November* 1707.

Valentijn is teruggekomen op Amboina. Hij predikt in beide talen. Hij wil zijne versie tot genoegen der rapporteurs ververbeteren, doch verzoekt dat die dan ook met die van Leidekker zal gerecommandeerd worden.

Te *Batavia* zijn dat jaar tot de Gemeente toegedaan in 't Nederduitsch 44 tot één, en 1 tot beide Sacramenten. In 't Portugeesch 85 tot één, en 79 tot beide Sacramenten. In 't Maleisch 11 tot één, en 21 tot beide Sacramenten. In het geheel 241.

Brief van den Kerkeraad van Amboina, 5 *Augustus* 1704.

Beloven Valentijn in liefde te zullen bejegenen en de vroegere geschillen niet meer te gedenken, in de hoop dat hij ook het zijne tot den vrede zal toebrengen.

Leggen zich met allen ijver op het maleisch toe.
Klagen over de traagheid en onkunde der Christenen.

Synode Alkmaar 1710.

Art. 47. Rapport van Gecommitteerden.

Brief Batavia, 11 *Februarij* 1709.

Het Kerkbezoek in *Amboina*, op *Harouko* en *Ceram* had plaats door Ds. Poleman in December 1707, en door Spandaw in April en Mei 1708. In de eilanden *Bouroe*, *Manipa* en *Boanoa* in December 1707 door denzelfde. De *Overkust van Leitimor* door Valentijn in 1707 en door Parent in 1708. *Leitimor op 't gebergte* door Parent in 1707 en door Poleman in 1708. Lidmaten 1761, Christenen 32246. Op de *Westkust van Celebes* en de *Noorder-eilanden* (*Tagulanda*, *Chiaau* en *Tangir*, (sic) 127 Lidmaten, en Christenen (bejaarden en kinderen) 20906. Op *Timor* 30 Lidmaten, 50 kinderen, 13 mannen en vrouwen die onderwezen werden om Christenen te worden.

Klagen over de diepe onkunde der Christenen aldaar, gelijk ook op *Ternate*, van waar Ds. Brants naar Ambon gezonden was door de Hooge Regeering om het gebrek eenigzins te vervullen.

Brief Batavia, 9 *Januarij* 1710.

Ternate heeft 1 predikant; te zware dienst; vroeger 3 à 4. De visite op de afgelegen eilanden kan niet naar behooren geschieden, te meer omdat ook het Noorderdeel van Celebes ontroofd is.

Banda. Door Ds. Boterkoper is de visite van Kerken en Scholen op Arou gedaan; 20 kinderen gedoopt. De Scholen zijn in redelijken staat, maar de oude Christenen zijn zeer onkundig, omdat hun taal vrij verschilt van de maleische, die er echter het naast bijkomt.

Te *Macassar* is de Kerk in gewenschte staat onder een predikant. Lidmaten 177, Christenen 233, te zamen 410.

Malacca. De Kerk, onder de zorg van Ds. v. d. Vorm, geniet rust en vrede. Lidmaten 202; 14 aangenomen; 25

kinderen gedoopt. Roomsche Christenen zijn er velen, doch onwetend en hardnekkig.

In *Japan* is zeker abt, Jan Baptist Sidalti, gekomen, maar terstond vastgehouden, en zal mogelijk een eeuwige gevangenschap tot zijn beurt krijgen.

Synode Amsterdam 1712.

Art. 46. Rapport Amsterdam.

Brief van den Kerkeraad te Batavia, 20 *October* 1710.

Ternate. De predikant had eenige Scholen en Kerken gevisiteerd, maar op verzoek het verder gestaakt, daar het hoofdkantoor daardoor 5 à 6 maanden van een predikant zoude ontbloot zijn. Daar waren 92 lidmaten, 83 schoolkinderen; 1460 gedoopten. In de overige plaatsen van Molucca omtrent 118 lidmaten; 1239 schoolkinderen en 18430 gedoopten; te zamen 21422 menschen, die allen onder het opzigt en de zorg van één predikant stonden; er waren er 4 noodig.

Amboina heeft 4 predikanten, die, ofschoon te weinig voor eene zoo groote menigte, in hun dienst getrouw zijn. Er waren er minstens nog 3 noodig.

Timor staat nog onder een krankbezoeker. Heeft reeds sedert lang een leeraar verzocht om de Sacramenten te bedienen; door gebrek aan predikanten kon het nog niet geschieden.

De Kerkeraad van Batavia heeft aan de Hooge Regering te Batavia en bij Bewindhebbers 8 à 10 predikanten aangevraagd.

Brief Columbo, 10 *December* 1710.

Hadden nog wel minstens 5 predikanten noodig.

De 3 proponenten houden zich nog bezig met het aanleeren van de inlandsche talen en de 3 kweekelingen met hunnen landaard, door prediken en catechiseeren, te stichten.

De inlandsche Kerken en Scholen onder Colombo zijn door Ds. Riemersma meest tot genoegen bezocht; 84 bejaarde

heidenen (mannen en vrouwen) gedoopt en 1838 kinderen; inlandsche Christenen 35135.

De kweekelingen van het Colombosche Seminarie waren tot genoegen, zoo in de Nederlandsche taal, sintaxi etc., als in de theologie geëxamineerd, zoodat haast zouden overgaan tot de „Waarachtige wegen" van Ds. v. d. Hoonaard, zoodat zij hoop hadden door hen bij tijd en wijle iets goeds ten nutte van het Christendom, uit te werken.

Brief Amboina, 24 *September* 1710.

Zij zijn van de nuttigheid van Valentijn's versie ten volle overtuigd. Hebben 3 predikanten; te weinig voor een zoo groot volk; te meer omdat de eilanden Honimoa en Hanoesol onbezet zijn en dus door hun predikanten ook moeten worden bediend. Zij zouden echter dit werk met vermaak doen, zoo zij maar vruchten van hun arbeid zagen, maar tot hun droefheid deed het woord daar niet veel nut. Zullen echter aanzien, tot God het zal gelieven te zegenen.

Synode Hoorn 1713.

Art. 42. Rapport Classis Amsterdam.

Brief van den Kerkeraad te Batavia, 2 *November* 1711.

Op *Batavia* zijn 10 predikanten; 3 voor de Portugeesche, 2 voor de Maleische, de anderen voor de Hollandsche Gemeente.

Op *Ceilon* 8 predikanten en 3 proponenten.

In Indië zijn 13 krankbezoekers aangekomen.

Synode Enkhuizen 1714.

Art. 41. Rapport Classis Amsterdam.

Brief Colombo, 9 *December* 1712.

Verzoeken hun leeraars te zenden, dewijl anders duizenden van Christenen in gevaar van afval (wat God verhoede) zouden gebragt worden. Het smart hun dat zich zoo weinigen opdeden om de Indische Kerken te dienen. Zij hebben slechts 6 predikanten.

Met Kerken en Scholen onder Colombo is het nog goed

gesteld. Velen worden aldaar tot de Nederduitsche Gemeente toegedaan en ook in het binnenland door den Heiligen Doop Christus Kerk ingelijfd; zijnde nu het getal der inlandsche Christenen 35721; met 136 toegenomen.

De Malabaarsche proponenten prediken en catechiseeren met vrucht in het binnenland. Het Seminarium op Colombo belooft, onder het opzicht van den rector Sinjeu, goede vruchten, die men reeds zag en ondervonden had onder de kweekelingen en Jafnapatnamsche studenten. Zij vermijden ook alle onnoodige geschillen.

Brief van Ds. Valentijn, 8 *Februarij* 1713.

Wenscht te repatriëeren en vraagt daartoe hulp. Men had hem niet tot dienst van de Indische Kerken in het algemeen, maar speciaal voor Amboina uitgezonden. Nu wil de Regeering te Batavia hem naar *Ternate* zenden, hoewel hij 2 malen heeft verzocht naar Holland te mogen gaan. Het gaan naar Ternate heeft hij geweigerd:

1°. Wegens ligchamelijke indispositie.

2°. Zekere zwarigheid die hij daartegen in zijn gemoed had.

3°. Maar bijzonder, omdat hij zich alleen voor Amboina heeft verbonden.

4°. Omdat de XVII hem, om zijne vorige diensten, met Amboina (de beste plaats van de Oost) begunstigd hadden, terwijl Ternate de slechtste was, zoodat men hem dus smaadheid aandeed.

De Hooge Regeering heeft hem, op grond van zijn weigering, zijne gage en emolumenten afgeschreven, waardoor hij genoodzaakt wordt zich te Batavia te consumeren, zijnde hierdoor zijn chagrijn en ziekte vermeerderd.

Bij dezen brief was gevoegd een loffelijk getuigenis van den Kerkeraad van Amboina, waaruit bleek, dat hij zijn dienst onberispelijk en getrouw had waargenomen.

Synode Edam 1715.

Art. 40. Rapport Classis Amsterdam.

Brief v. d. Kerkeraad te Colombo, December 1711, *aan de Classis.*

Aan het opzigt en de zorg van slechts 4 predikanten zijn overgelaten, behalve de Nederduitsche Gemeenten te Colombo, Gale, Mature, Batticolo, Trinconomale, Jafnapatnam, Manaar, Calpetti en Tutecorijn, bij de 100 inlandsche Kerken en Scholen, behoorende daartoe alleen op Jafnapatnam bij de 100.000 inlandsche Christenen, op Colombo 35135 en mogelijk evengroot getal te Gale, waar alleen was Ds. Agotha, bij de 80 jaren oud. Hebben dus minstens nog 4 à 5 predikanten noodig. De visite van inlandsche Kerken en Scholen op Colombo is wel begonnen, maar door vertrek van Ds. Riemersma en andere inconveniënten niet voleindigd. Zij waren in geen slechter staat dan in 't vorige jaar.

De Kweekschool onder Ds. Sinjeu had goeden voortgang.

De gewezen kweekelingen van Jafnapatnam waren ijverig in den hun opgelegden dienst.

De proponent Conijn had goedkeuring van zijne overzetting van Mattheus, Marcus en Lucas in het Cingaleesch van de ordinaire tolken en taalkundigste inlanders, die ook oordeelden, dat Conijn genoeg bedreven was in die taal om de verdere overzetting van de Heilige Schrift aan hem op te dragen, waarmede hij nu bezig was.

Brief van den Kerkeraad te Colombo, 5 *December* 1713 *aan de Classis Amsterdam.*

Zij namen bij de visite van Scholen en Kerken in het land veel vordering waar in de gronden van de religie. Van de Kweekschool en Kerk en School te Jafnapatnam is goed berigt. De vertaling van Conijn is tot dienst van Kerk en School aan de meesters ter hand gesteld.

De inlandsche proponenten varen voort met prediken en catechiseeren in het Malabaarsch.

Brief Kerkeraad Amboina, 14 *September* 1713 *aan de Classis Amsterdam.*

De versie van Leidekker blijft te Batavia in de kast liggen.

Verlangen zeer naar eene maleische overzetting van den

Bijbel, van wien dan ook. Het maleisch is op Amboina wel eene vreemde taal (in de 15[de] eeuw van Djohor ingevoerd), zoowel als de Nederlandsche en de Portugeesche, doch zij wordt verstaan en was naar hun oordeel de beste om met stichting te worden ingevoerd.

Zij klagen over traagheid en ijverloosheid in de gemeenten, hoewel de Heer daar ook de zijnen had.

Honimoa is onbezet. *Haroeko* heeft een krankbezoeker.

Synode Alkmaar 1716.

Art. 40. Rapport Classis Amsterdam.

Brief van den Kerkeraad te Batavia, 11 *Novemnber* 1715.

Ternate. Op Ternate en onderhorige plaatsen zijn veel Christenen afgeweken tot de heidensche en moorsche vuiligheden, bij gebrek aan leeraars. Er zijn 2 predikanten. Een hunner heeft op zijne gevaarlijke visite op de *Celebos* en *Noorder-eilanden* gelaten 26651 Christenen, 150 lidmaten, 2863 gedoopte kinderen, 37 gedoopte bejaarden, 1049 schoolkinderen. Op *Bachiam-Machiam* zijn 152 Christenen, 7 lidmaten, 9 gedoopte kinderen, 1 gedoopte bejaarde, 16 schoolkinderen.

Java's Oostkust is gevisiteerd.

Te *Batavia* zijn van November 1714/5 aangenomen 45 van de Nederlandsche taal, 238 Portugeeschen, 48 Maleischen; gedoopt Nederlandschen 68, Portugeesche gemeente 130 bejaarden en 378 kinderen, Maleischen 46 bejaarden, 116 kinderen.

Brief Colombo, 6 *December* 1715.

Verblijden zich over de ordening van den proponent Conijn; geven zeer loffelijke getuigenis van zijne bekwaamheid.

Het district *Colombo* heeft 35 kerken en scholen; gedoopte Christenen 39240. In het seminarie te Colombo kwijt de rector Sinjeu zich alsvoren; de kweekelingen zijn tot genoegen, ten overstaan van scholarchen en predikanten in de natuurlijke godgeleerdheid, en wel in de zedeleer geëxa-

mineerd. De inlandsche proponenten volharden in hun pligt met stichting.

Synode Amsterdam 1718.

Art. 40. Rapport Classis Amsterdam.

Brief van den Kerkeraad te Batavia, 16 *November* 1716.

Ternate. Ds. Sel heeft de visite gemaakt naar Celebes en de Sangir-eilanden; Christenen 23339.

Amboina heeft 33233 Christenen.

Banda. Ds. Boekenburg deed de visite van kerk en scholen op Zuid-Wester-eilanden van Klein-Timor. 457 Christenen, 145 schoolkinderen.

Timor. De krankbezoeker overleden, er is nu alleen een inlandsche meester, Amos Pieterse Thenoe.

Uit het vaderland zijn gekomen 18 krankbezoekers.

Geven de noodzakelijkheid te kennen om met allen ernst aan te houden bij de Majores om meer predikanten te zenden.

Van elf predikanten in 1715/16 gezonden, bleef 1 aan de Kaap en wordt nog 1 verwacht. 2 zijn naar Ceilon gezonden, 2 naar Amboina, 2 naar Ternate, 2 naar Banda, zoodat alle comptoiren zoo niet voorzien zijn, of er is nog grooter getal van noode. Betuigende met hartelijke en zielroerende uitdrukkingen, dat toch de Classis van Amsterdam in dezen hun de behulpzame hand gelieve te bieden.

Brief Colombo, *November* 1716.

Danken God over den bloeijenden staat van kerk en scholen in het district Colombo, door Ds. de Vriest gevisiteerd, die aanwas van Christenen rapporteerde.

In het Seminarie zijn de kweekelingen tot de geopenbaarde godgeleerdheid gekomen. De Jafnapatnamsche proponenten volharden in hun ijver om in het land te prediken en te catechiseren.

Brief Amboina, 17 *September* 1716.

Wenschen zeer naar den maleischen Bijbel, (zich hou-

dende buiten de kwestie van hoog en laag maleisch), daar in de gansche Provincie kerk noch school is, alwaar het Nieuwe Testament van Brouwerius compleet gevonden wordt.

Brief van den Kerkeraad te Batavia, 1 *November* 1717.

Batavia heeft 5 hollandsche predikanten, 3 portugeeschen, 2 maleischen. Onrust, vacant zijnde, wordt bediend door de predikanten die geen vaste bediening hebben; zij bedienen ook de Sacramenten op het eiland Purmerend, doch de meeste dienst wordt verrigt door den portugeeschen predikant, omdat de meeste menschen aldaar Portugeesch spreken en velen der bezochten hunne belijdenis wenschen te doen.

Wegens gebrek aan leeraren wordt op de reede niet gepreekt, doch daar Bewindhebbers de O. Indische Kerk met 8 predikanten ondersteund hebben, hoopt men daarvoor weder een te vinden.

Te *Cochin* op de kust van Malabar 1 predikant.

Amboina. Visite gedaan door Ds. Seruys op de eilanden Boeroe, Manipa, Boanoa, Pieroe, Tanonne, Kaijbobbe, Oma, ook op het gebergte van Leitimor en aan het kasteel, op de kust van Hitoe, op Honimoa, Nussalaut en het onderhorige op Ceram.

Lidmaten zijnde 2707 minder dan vorig jaar, wegens groote sterfte.

Er is over het algemeen behoefte aan meer predikanten; 5 overleden en slechts 4 ontvangen; en de toenemende zwakte en jaren van velen door geheel Indië voorspellen ook geen langen dienst meer.

Brief Colombo, 8 *December* 1717.

Te *Colombo*, waar de gemeente merkelijk in getal toeneemt en de inlandsche kerken en scholen bloeijen, zijn 3 predikanten. Zij hebbben Sinjeu en de scholarchen de studenten uit het cingaleesch seminarie horen examineren over de hoofdzaken uit 17 Hoofdstukken, begrepen in het 2e, 3e en 4e boek van het werk van Taco Hajo v. d. Honert,

„De ware wegen"; 8 studenten hebben op de vragen, objectiën en exceptiën van den Rector een vergenoegend antwoord gegeven. Christenen in het district met 2414 vermeerderd, nu 40690.

De *Jafnapatnamsche proponenten* prediken en catechiseren met alle vlijt in het land als ook te Colombo, om de inlanders van het heidendom af te trekken en tot het Christendom over te brengen.

Synode Enkhuizen 1720.

Rapport van de door den Praeses gecommitteerden.

Art. 48. *Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de Synode*, 7 *November* 1718.

Korte statistieke opgaven. Wij teekenen omtrent *Ceilon* alleen het volgende aan.

Sinjeu is nog rector van het cingaleesch seminarie te Colombo, „alwaar de aanlering van de studenten redelijk toeging." De gemeente aldaar is aangegroeid met 2414 personen; bedraagt in het geheel 40690 zielen. De inlandsche proponenten, zoo hier als te Jafnapatnam, toonen hun vlijt om de heidenen tot het geloof over te brengen.

Agotha is na ruim 50 jaren dienst overleden, 81 jaren oud.

Predikanten te *Batavia* 10; *Onrust* 1, *Ceilon* 13, *Negapatnam* 1, *Cochin* 1, *Malacca* 1, *Ambon* 4, *Banda* 3, *Ternate* 3, *Macasser* 1; *Padang* 1 ziekentrooster, *Timor* 1 hollandsche en 1 maleische ziekentrooster.

Synode Edam 1721.

Art. 41. Rapport van Gecommitteerden.

Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de classis Amsterdam, 20 *November* 1719.

Ternate heeft 3 predikanten; klacht over algemeene traagheid. Op *Macquian* zijn 25 Christenen, 5 schoolkinderen; op *Batchian* 123 Christenen, op de *Sangir-eilanden* 1745 gedoopten.

Ceilon. Te *Columbo* en in *Negumbo* zijn 40765 Christenen. Rector van 't Seminarie Sinjeu, thans zwak en ijverloos. De studenten zijn zoo ver in de theologia naturalis, dat zij tot de revelata waren overgegaan.

Te *Gale* 52400 Christenen. *Jafnapatnam* 179715 gedoopte en 10235 ongedoopte Christenen; in de kweekschool worden eenige jongelingen in het hollandsch en in den godsdienst onderwezen.

Cochin. Ds. Visser doet den arbeid met wakkerheid en eenige vrucht; doch niet zoo groot als hij wel wenschte, wegens den gemeenzamen omgang der hervormden met de roomschen, wier beeldendienst voor het heidendom aanlokkelijk was. De brief bevat omstandig verhaal, hoe daar Christenen van de eerste tijden zouden gevonden zijn, wier nazaten geen transubstantiatie erkennen en wier leeraars eertijds ook gehuwd waren.

Timor; eene trage gemeente van 37 leden, 47 inlandsche Christenen, onder opzigt van den krankbezoeker van Dijk. Hadden sedert 1716 geen visite van predikanten, waarop zij sterk aanhouden.

21 nieuwe krankbezoekers ontvangen, 9 vertrokken.

Brief Colombo, 3 *November* 1719, *aan de classis Amsterdam.*

Jafnapatnam. Drie predikanten. De gemeente is in welstand; 282 leden. In het district zijn 50 kerken en scholen, 189764 gedoopten, die door naarstig onderwijs in kennis toenemen. In de kweekschool zijn 6 jongelingen van goede hoop. De 2 inlandsche proponenten doen onder opzigt van de predikanten dienst; men hoopt daarvan wat goeds.

Gale 2 predikanten en 1 proponent; 93 leden, 18 kerken en scholen, 27040 Christenen.

Mature 21 leden; daaronder 19 kerken en scholen, 26033 Christenen.

Colombo 4 predikanten 444 lidmaten. Voor de inlandsche Christenen 38 kerken en scholen, in het geheel 41116 Chris-

tenen. Sinjeu vraagt wegens ziekte ontslag als rector; het seminarie stond een jaar stil.

Brief Amboina, 31 *Augustus* 1719, *aan de classis Amsterdam.*

Vier predikanten. Alleen Ds. Serruys predikt in het maleisch, Ds. Ninaber oefent zich daarin.

Zien reikhalzend uit naar den maleischen Bijbel.

Ds. Ninaber bezocht in October 1718 de eilanden Monipa. Bouro, Boanoa en de kust van Ceram, in April Haroeko,

Ds. v. d. Win in December 1718 Honimoa, Noessalaut en het onderhorige op Ceram.

Door Ds. Serruys, April 1719, het gebergte Leytimor.

Door Ds. Renet de Kust Hitoe; 1277 leden, gemeene Christenen 17325, schoolkinderen 4716, buiten de school 6614, nieuw gedoopten 1011, totaal 319537.

Zij prijzen voor den druk van den maleischen Bijbel het latijnsche karakter aan. Aan het volk zal door den druk gelegenheid gegeven worden zelf de Schrift te onderzoeken. Zij zuchten daarnaar met verlangen, en klagen, dat het hard is, dat zij als erfgenamen het Testament niet mogen inzien en alles maar van het gehoor moeten hebben.

Synode Haarlem 1723.

Art. 48. *Hoorn* geeft eene dorre statistiek uit een brief van Batavia, in de vorige Synode ingekomen, waarover toen niet werd gerapporteerd.

Brief van den Kerkeraad te Batavia, 9 *November* 1722, *aan de classis Amsterdam.*

Bedanken de Classis voor de pogingen bij de Bewindhebbers aangewend, voor het drukken van de versie van Leidekker; verzoeken haar daarin vol te houden, opdat dit groote werk eens tot een gewenscht einde worde gebragt; waartoe immers Bewindhebbers de Classis hadden verzocht naar de bekwaamste middelen uit te zien.

Bedanken voor de toezending van 8 predikanten; verzoeken den veelvermogenden voorspraak van de Classis, opdat

weder eenige bekwame arbeiders in den Indischen oogst mogen worden uitgezonden, alzoo gebrek te vrezen is.
22 krankbezoekers ontvangen en 11 gerepatrieerd.

Synode Amsterdam 1724.

Art. 43. *Brief van den Kerkeraad te Batavia, aan de Classis*, 10 *November* 1723.

Wenschen dat de portugeesche Bijbel gedrukt worde; en dat de Majores daarover mogen worden aangezocht. Zij dringen hun verzoek aan: 1°. omdat het zoude zijn tot eer van Jehova en tot winning van vele zielen; 2°. dewijl het werk nu geheel voltooid is en eenigen hun dienst reeds voor de revisie hebben aangeboden.
30 krankbezoekers ontvangen.

Brief Colombo aan de classis Amsterdam, 19 *November* 1723.

Verblijden zich over de afzending van 7 predikanten, die reeds te Batavia zijn aangekomen; zij hebben nog geen gebrek, doch twijfelen niet of Gods Kerk aldaar zal in der tijd „van die aangewende devoiren gauderen", daar eenigen oud en gebrekkig worden.

In de provincie *Jafnapatnam* 183116 gedoopte Christenen, wordende echter maar weinigen in dat district tot de belijdenis des geloofs bevorderd, en weinig daartoe gecontribueerd door de 2 malabaarsche proponenten Jan Ignatius en Jan Anthonissen. Die trage dienstknechten worden telkens tot meer ijver en naarstigheid aangemaand. De 6 jongelingen uit het seminarie zijn naar dat van Colombo verplaatst.

Gale heeft 3 predikanten. Inlandsche Christenen 75559, zoo Malabaren als Cingalezen van welken ook eenigen ten avondmaal komen en sommigen goede verwachting geven.

Colombo heeft 6 predikanten. Sinjeu is alleen belast met het seminarie. De nederlandsche gemeente aldaar telt 314 lidmaten. In het Lazarushuis was voor 14 lidmaten het heilig Avondmaal bediend, zijnde sedert het vorige jaar 4 van die ellendigen gestorven.

Bij de inlanders wast dagelijks de lust aan om van de

duisternis tot het licht over te gaan; het getal der Christenen is sedert de vorige visite tot 36817 aangegroeid.

Te *Negumbo* is het avondmaal voor 30 hollandsche en 180 inlandsche lidmaten bediend. Schoon in vorige jaren het antichristendom en het heidendom ten troon zat, was te Cota het getal cingaleesche lidmaten van 170 tot 196 aangegroeid, onder leiding van Ds. Conijn.

In het Seminarie te Colombo worden de kweekelingen als voorheen door Sinjeu trouw onderwezen, doch van het laatste examen konden zij niet spreken, daar zij, gepasseerd en geaffronteerd door de Politieken, zijn thuis gebleven. Door den politieken Raad daarover geinterpelleerd, hadden zij zich schriftelijk verklaard, dat zij nooit weigerachtig waren geweest het examen bij te woonen, en zulks ook nu gebleken was uit hun verzoek aan den Commissaris Politiek om gezamenlijk naar het Seminarie zich te begeven. Doch dat zij nu, om hun fatsoen te bewaren en zich aan geen ondankbaarheid schuldig te maken jegens den Gouverneur zaliger (die de predikanten altijd luister had bijgezet, bijzonder bij gelegenheid van het examen) genoodzaakt waren geweest absent te blijven. Zich verder beklagende, dat de Politieken vooruit waren gereden, met achterlating van de Predikanten, zeker met oogmerk om hen achteraan te voet te laten volgen; zendende, tot nog meerder bespotting, de koets eerst omtrent een uur daarna.

Synode Hoorn 1725.

Rapport van de commissie.

Art. 44. *Brief van den Kerkeraad te Colombo aan de classis Amsterdam*, 9 *November* 1724.

De Kerk te *Jafnapatnam* is bloeijend; 190 Lidmaten. Omtrent de Scholen wordt berigt, dat de meesters, behalve die van de Compagnieschool, veel vlijt hadden aangewend, zoodat zij voor een groot gedeelte allerhande boeken zeer prompt konden lezen en den catechismus en andere catechiseerboeken van voren tot achter konden opzeggen. De

Nederduitsche Gemeente te *Manaar* bestaat uit 23, die te *Baticola* uit 38, te *Trincomomale* uit 38 lidmaten. De Scholen gaven dit jaar minder reden tot tevredenheid. Inlandsche Christenen in dat district 185645, zijnde in kennis toegenomen. De 2 proponenten zijn vermaand tot beter betrachting van hun pligt.

Colombo, met de onderhoorige kantoren, 327 lidmaten. In het district 37398 inlandsche gedoopte Christenen, met 581 vermeerderd.

Het *Seminarie* staat nog onder Sinjeu, die, ofschoon zwak, echter, sedert het laatste examen voor 2 jaren, groote vruchten onder de hem toevertrouwde kweekelingen geplukt heeft. Op het examen, in tegenwoordigheid van de predikanten gehouden, gaven de kweekelingen blijken van hunne naarstigheid en van hun oordeel, waaruit te besluiten is, dat zij in vergelijking met het vorig examen, zich deftig gekweten hebben, en getoond hebben bijna in staat te zijn (namelijk de meest gevorderden) om met stichting onder den inlander Gods Woord te kunnen verkondigen, zooals bleek uit de proeve, afgelegd over 4 opgegeven teksten, met zoo veel genoegen aangehoord, dat men eenparig van oordeel was, dat die eerste proeve van hun preekgave voldoende was. Zij scheppen daaruit goede hoop, dat die kweekelingen met der tijd als bekwame werktuigen tot verkondiging van Gods Woord onder dezen landaard zullen kunnen gebruikt worden. De overige kweekelingen hebben mede getoond, dat zij krachtig gevorderd zijn in de kennis van de gronden der Nederduitsche taal en in de beginselen der godsdienstige waarheden.

De Gouverneur Herkenberg heeft tot spoedige voortzetting van het Christendom, den Kerkeraad door den Commissaris Politiek in bedenking gegeven de predikanten Conijn en Wetzelius verlichting in hun dienst te verleenen, opdat de eerste zijne Bijbelvertaling voortzette, en de tweede zich in het Cingaleesch dieper oefene. De Kerkeraad heeft eenparig dit voorstel aangenomen en hebben de predikanten Conijn en Wetzelius zich daartoe bereid verklaard.

Synode Enkhuizen 1726.

Art. 44. De Correspondent van Zuid-Holland brengt, naar aanleiding van ontvangen brief uit Batavia, ter sprake het doopen van Turken en Heidenen, die tot het Christendom overkomen. Moeten deze, hoewel nog zeer onwetend, aanstonds na den Doop tot het Heilig Avondmaal worden verpligt en toegelaten; dan wel, mag men hen doopen, wanneer zij beloven, dat zij zich vervolgens zullen laten onderwijzen en meer geoefend zijnde, ten Avondmaal zullen gaan?

De Gecommitteerden van Zuid-Holland waren van oordeel, dat zoo men volstrekt weigerde iemand te doopen, tenzij hij ook aanstonds tot het Avondmaal kwam, misschien de loop van het Evangelie in dien landaard aanmerkelijk zoude gestuit kunnen worden, en velen mogelijk nooit zich in den schoot der Kerk zouden begeven, die er nu toegebragt worden, doch trapsgewijs.

Dat ook mogelijk het pausdom veel voet zou kunnen krijgen op Ceilon, op de kust van Coromandel, ja zelfs te Batavia, „alwaar de roomsche Missionarissen, als bijen- „zwermen de menschen ten eerste doopen en zoo de paapsche „Kerk inlijven; welke, ofschoon door papen gedoopt, even- „wel voor Christenen gehouden worden; waardoor dus eene „deur voor het pausdom opengezet zoude worden. En welk „nadeel zelfs de Maatschappij hierdoor zoude kunnen toege- „voegd worden, als de inlanders de jesuitische gronden „werden ingeprent, kan ieder vatten."

En de gedoopten (hoe onwetend ook) zijn en blijven nochthans beter onder het opzigt van de Predikanten en Kerkeraden, dan die geheel ongedoopt blijven. Hierdoor hebben de leeraars en de ouderlingen met de krankbezoekers bekwame gelegenheid om die menschen verder aan te zetten tot onderwijs, en zoo het slaven zijn, hunne heeren te vermanen om zoodanig onderwijs voor hun slaven toe te laten en te bevorderen. Zij doen hier nog bij, dat zoo de inlander, anders genegen om gedoopt te worden, ongedoopt sterft, als nog niet naar de gestelde orde van Bata-

viasche Kerken onderwezen zijnde, zulks dikwijls veel twijfelingen in die stervenden te weeg brengt, en ook den inlander tot nadeel van de gereformeerden en tot lof van de papisten spreken doet.

Gecommitteerden meenen, dat dit advies bij provisie aan de Eerw. Broeders van Batavia als het *provisioneel* oordeel van de Christelijke Synode zou kunnen overgeschreven worden; terwijl intusschen, de zaak aan de respectieve Classen bekend gemaakt zijnde, dezelven nog nader hare consideratiën, (zoo er iets was bij te voegen) zullen gelieven in te zenden. Gelijk mede de twee Z. Hollandsche Correspondenten, naar Noord-Holland gaande, bij de Christelijke Synode aldaar zullen onderzoeken of dezelve iets hieromtrent heeft, en zoo ja, te arbeiden om in dezen, ware het mogelijk, een eenparigen voet te houden.

De Gecommitteerden ad causam zijn zeer hartelijk bedankt voor hunne extra-ordinaire moeite en veelvuldigen arbeid in deze zoo ver uitziende zaak, en is dit praeadvies in een synodale resolutie veranderd.

Synode Alkmaar 1728.

Art. 43. *Brief Batavia*, 3 *November* 1727.

Zij hebben gezien, dat de Zuid-Hollandsche Synode (1726) hun gevoelen over de scheiding van de twee Sacramenten heeft overgenomen. Zij achten die zaak zoo gewigtig, dat de welstand van de Indische Kerken daarvan voor een goed deel afhangt.

Op *Ceilon* is Sinjeu overleden.

Synode Haarlem 1729.

Art. 41. *Brief Batavia aan de Synode*, 13 *November* 1728.

De rivisie van de maleische overzetting is voleindigd.

Timor. Lidmaten 60. Christenen 460. De koning van Amaby blijft hardnekkig bij het heidendom, ofschoon zijn zoon benevens een andere Koning en vorstelijke personen reeds gedoopt zijn.

Vragen herstelling van eer en traktement voor de 2 Ceilonsche predikanten, die door den Gouverneur van Ceilon (Vuijst) zonder eenige kennisneming van den Kerkeraad, met afschrijving van gage zijn opgezonden, ofschoon zij door de Hooge Regeering van Indië weder hersteld zijn. Bijzonder aan de Classis van Amsterdam wordt opgedragen dit aan de XVII met allen eerbied en hartelijkheid te vertoonen, als eene zaak die alle eerlijke mannen zou kunnen afschrikken hun dienst aan de Indische Kerken aan te bieden. Dat ook de predikanten in hun rang en eer, a° 1680 verleend, mogen worden hersteld, opdat de luister van den geheiligden godsdienst voor mohammedanen en heidenen en verachters van den gereformeerden godsdienst niet worde bezwalkt.

Synode Amsterdam 1730.

Rapport van de commissie.

Art. 41. De Ceilonsche predikanten staan binnen. Hunne memoriën worden in handen gesteld van eene commissie, die rapporteert, dat de stukken van te wijden omvang zijn om stante Synodo te onderzoeken. De predikanten schijnen hun voor alsnog toe zeer mishandeld en verongelijkt te zijn. In handen gesteld van de Classis Amsterdam om door haar *Gecommitteerden ad res exteras* te worden onderzocht, om nader daarop te rapporteeren.

Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de classis Amsterdam, 26 *September* 1729.

Bevelen de 2 repatriëerende Broeders Werndly en Serrius aan.

Zij brengen 2 exemplaren mede in handschrift van den maleische Bijbel, 1 in hollandsch, 1 in arabisch karakter, en twee inlandsche leermeesters Paulus Anthonise de Monte en Joh. Hekbal, op gage van *f* 30 's maands.

Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de classis Amsterdam, 24 *October* 1729.

Refereeren voor den druk van den maleischen bijbel aan Werndly en Serruis die daarvoor zijn overgezonden.

Zij hebben geen reden om zich te verheugen over den bloei van het Christendom, inzonderheid ter plaatse, daar bij gebrek aan leeraren de visites niet behoorlijk kunnen worden waargenomen

Provincie Ternate. 2 predikantsplaatsen open. De gansche last rust nu op Joh. Werndly. Op de kust van Celebes en de Noorder-eilanden zijn 18000 Christenen, onder welken nieuw gedoopte kinderen 1240, lidmaten 74, nieuw getrouwden 137, schoolkinderen 616. Bij gebrek aan leeraars verwildert aldaar het Christendom.

Ceilon. Ds Kalden neemt het Seminarie waar; van hetwelk gezegd wordt dat nog weinig vruchten te zien zijn.

Colombo	626	lidmaten,	39955	Christenen.
Gale	124	„	74034	„
Jafnapatnam	304	„	187133	„
	1054	lidmaten,	301122	Christenen.

Timor. Tot meerder opbouw van het inlandsche Christendom heeft de regering derwaarts gezonden als inlandsche leermeester Andries de Salva.

Sumatra's Westkust is in 4 jaren door geen predikant bezocht en de vacante plaatsen worden aldaar niet aangevuld. Eén krankbezoeker.

Java's Noord-, Oost- en Westkust. Door gebrek aan predikanten geen ordelijk bezoek.

De classis Amsterdam geeft een zeer belangrijk rapport over de wording van de maleische Bijbelvertaling, en wat door de XVII voor den druk wordt gedaan. Het begint: „Het is eene bekende zaak hoe zeer de O. Indische „Kerken begeerig zijn geweest om eene getrouwe overzetting „van de H. Schriften in de maleische taal te hebben, niet „alleen om zielen te winnen, maar voornamelijk om de „reeds gewonnenen in de kennisse en liefde der waarheid „te bevestigen, en meer en meer op te bouwen; wordende „daartoe groote lust bij de inlanders bespeurd."

Synode Hoorn 1731.

Art. 41. *Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de Synode*, 13 *November* 1730.

De Kerkeraad heeft 21 Augustus 1730, in liefde en eendracht, (zich funderende op het zeer wijs advies van de Zuid- en Noord-Hollandsche Synoden) besloten, dat aan bejaarde personen, uit het heiden- of turkendom overkomende, en die den doop alleen verzochten, de H. Doop niet mogt geweigerd worden op hun geloofsbelijdenis, onder belofte echter van, als zij in de goddelijke waarheden onderwezen waren, ook te zullen verzoeken om tot de gemeenschap van het H. Avondmaal te worden toegelaten. Zij waren vooralsnog van oordeel, dat gemelde scheiding van de Sacramenten voor zulke personen heilzaam en nuttig was en in de Indische kerken behoorde ingevoerd en onderhouden te worden.

Zij hadden dit besluit aan de Hooge Regering medegedeeld, met verzoek het met hun autoriteit te munieren en order te geven, dat de H. Doop op dien voet in alle Kerken van Nederlandsch Indië onverbrekelijk mogt worden geadministreerd, tot nadere dispositie van de eerw. Synode. Waarop als appointement is gevolgd: „Dat zij de zaken in „statu quo, en de scheiding der Sacramenten aan de con„scientie van de leeraren in hunne respectieve gemeenten „zouden overlaten, tot nader order en bescheid uit Nederland."

Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de classis Hoorn, 13 *November* 1730.

Klagen zeer over de weinige achting, die bewezen wordt aan het woord des H. Evangeliums en zijne bedienaars, hoewel er nog al gevonden worden, die zich betoonen goede Christenen te zijn, zelfs onder hen die uit het heidendom of turkendom overgebragt werden; onder welken gevonden worden menschen van beproefde kennis, van een goed leven en gedrag, zoo verre men immers, naar den mensch konde, en naar de liefde moest oordeelen.

Brief van de predikanten Verbis en Heideggers te Batavia, 14 *October* 1730.

Zij zijn sterk tegen het scheiden van de Sacramenten, als schadelijk voor de Indische Kerken, en strijdende met het regte gebruik van de Sacramenten en met de Kerkorde van de Gereformeerde Kerk in Nederland.

In handen van de classis Amsterdam voor onderzoek en advies in de volgende Synode.

Synode Enkhuizen 1732.

Art. 40. Rapport van de Commissie.

Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de Synode, 10 *September* 1731.

Te Batavia 18 April overleden Ds. Op den Akker, 83 jaren, na 51 jaren dienst aldaar, en Ds. v. d. Vorm (geroemd om zijne kennis in de oostersche talen) oud circa 67 jaren, na 43 jaren dienst.

Sumatra's Westkust, Java's O. en W. kust, Bantam en Timor worden door krankbezoekers bediend; zijn door gebrek aan predikanten in lang niet gevisiteerd.

De Commissie rapporteert over de scheiding van de Sacramenten, en de Synode besluit, na rijpe overweging, dat de beide Sacramenten, naar de standvastige praktijk van de Kerken in Nederland, ook in de Kerken van Indië *niet* mogen gescheiden worden.

Synode Edam 1733.

Art. 41. Rapport van de Commissie.

Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de Synode, 17 *November* 1732.

Ds. Kalden arbeidt te *Colombo* krachtig in het seminarie, tot bekwaammaking van zijne 2 studenten.

34 krankbezoekers ontvangen, 12 vertrokken.

In zake het verschil over de scheiding of zamenvoeging der Sacramenten deelt de Correspondent van Zuid-Holland

mede, dat hunne Gecommiteerden ad Res Indicas na deliberatie eenparig van oordeel zijn geworden, dat tot meeste rust van de Kerken zal strekken, zoo de Sacramenten vereenigd blijven, en dat de scheiding strijdt met de Liturgie. Het voorvereischte geloof des harten, kennis der waarheid en stichtelijke wandel geven den bejaarden regt op Doop en Avondmaal; dat zich echter exceptiën kunnen voordoen, door de Leidsche Professoren in hun advies opgegeven. De Zuid-Hollandsche Synode heeft haar Correspondent opgedragen de Synode van Noord-Holland uit te noodigen nadere interpretatie en elucidatie van hare resolutie te geven, om tot eenparigheid, ook op de exceptiën, te komen.

Synode Alkmaar 1734.

Art. 42. Geen brieven ontvangen.

In zake de Sacramenten blijft de Classis Amsterdam bij hare gedachten over de onafscheidelijkheid, daarin gesterkt door het advies van de Leidsche Professoren en de Resolutie van de Synode Nationaal op dit punt.

Zij heeft daarbij meer het oog op het tegengaan van eene tweede belijdenis, dan de exceptiën te willen tegenspreken; als, verre reis, ligchaamstoestand enz.

De Kerk van Batavia moet zich houden aan de resolutie van de Synode Nationaal en hare eigen resolutie van 10 Augustus en 29 November 1648.

Op te kleine mate van kennis, en op den tegenstand van meesters van slaven mag nooit worden gereflecteerd.

Het geval van scrupuleuse consciëntie met de uiterste voorzigtigheid te behandelen, omdat dit ook door de alleronreinste menschen voor pretext kan genomen worden.

Wel te onderzoeken, of de Doop alleen begeerd wordt uit superstitie en verkeerd begrip van de absolute noodzakelijkheid, dan wel uit de vrees om door het Avondmaal onder naauwer toezigt te komen.

De inculpabile gevallen (ter beoordeeling van den geheelen kerkeraad) ophoudende, zullen de nalatigen moeten worden toegesproken en als lidmaten behandeld.

De Classis berigt dat de Maleische Bijbel reeds geheel is afgedrukt, en dat ook eene nieuwe Maleischen Berijming van de Psalmen van Werndly ter perse is. De Synode vindt het gansch ongepast, dat die Berijming buiten haar om tot stand zou komen en onderhoudt Werndly daarover. Deze verklaart dat hij hiertoe schriftelijke commissie heeft van den kerkeraad te Batavia.

De Synode acht eenparig revisie noodig, en zoo hier geen taalkundigen zijn, opzending daarvoor naar Batavia.

Synode Amsterdam 1736.

Art. 42. De classis Amsterdam rapporteert, dat de XVII eene resolutie in zake de Sacramenten, in den geest van de Noord- en Zuid-Hollandsche Synoden en van de Classis van Walcheren, naar Indië hebben gezonden.

Rapport van de Commissie.

Brief Gale (*Ceilon*) 26 *Februarij* 1735.

Wenschen raad hoe te handelen in de uitvoering van de kerkelijke tucht in den hoogsten trap.

Blijven inhaereren aan hun verzoek om bekwame jongelingen tot kweekelingen aan te leggen.

Verlangen naar heilzamen raad over de bediening van den Doop aan Inlanders.

De Gouverneur heeft redres toegezegd van den slechten toestand der Kerk.

Brief Kerkeraad Gale aan dien van Colombo 1734.

Wijzen aan de hardnekkigheid van de Inlanders, die (hoewel gedoopt) geen christenen maar heidenen zijn.

Brief Batavia 6 *October* 1735.

10 predikantsplaatsen zijn vacant, die noodig moeten worden vervuld; verzoeken daarom mannen, getrouw in leer en leven.

Samarang en Bantam worden om de 2 jaren gevisiteerd en verzoeken een permanent Predikant.

De Correspondent van Overijssel dringt ernstig aan, dat in het vervolg, als iets betreffende de leer in de Indische

Kerk mogt in behandeling komen, zijne Synode daarvan vooruit kennis drage.

Zuid-Holland wil het laten op den ouden voet.

Hun Edel Mogenden (de Commissaris Politiek) waren van advies, dat daar de Indische Kerken ressorteren onder de Synoden van Noord- en Zuid-Holland, het zeer ongeëigend zoude zijn, dat die Hoog Eerwaarde Synoden wederom bij anderen advies zouden vragen; temeer, overmits Overijssel geene correspondentie heeft in alle politieke en ecclesiastieke zaken.

De Deputaten bedanken hun Edel Mogenden voor hun deftig en wijs advies, en meenen dat de Correspondent van Overijssel voor zijn ijver en ernst waarlijk te prijzen en te danken is, maar dat dit verzoek beleefdelijk moet worden gewezen van de hand; wat hun door den Praeses gansch vriendelijk wordt aangezegd.

De Correspondent van Groningen is gelast behalve de Acta nog een bijzonder extract over de Indische zaken te verzoeken.

Hun Edel Mogenden meenen, dat dit wegens de tegenwoordigheid van een Correspondent, en wegens de te leveren Acta onnoodig is. Alle Classen stemmen daarmede overeen.

De Correspondent van Zuid-Holland vraagt, (met het oog op het telkens inkomend beklag, over gebrek aan Predikanten, bekwaam om het Evangelie der heerlijkheid des zaligen Gods aldaar te verkondigen, en vele onsterfelijke zielen uit heidenen en mohammedanen ter eeuwige zaligheid op te leiden) of men niet de Deputaten en Classen kan verzoeken op bekwame middelen te denken tot dat groote oogmerk, en wakkere mannen op te wekken om zich zelven over te geven tot des Heeren dienst in die verre gedeelten der aarde; hetgeen in de Synode van Zuid-Holland was besloten, en den Correspondent naar Noord-Holland was in mandatis gegeven, om zulks ook aan de Classen van Noord-Holland te verzoeken en de Heeren Deputaten van Noord-Holland te bidden om conjunctim ten beste van de Indische Kerken te coöpereren.

Al de Classen prijzen den ijver van de Zuid-Hollandsche Synode en willen gaarne op nieuwe middelen denken om die klagende Kerken, zoo mogelijk, te helpen.

Synode Hoorn 1737.

Art. 42. *Middelen om meer Predikanten naar Indië te zenden.*

Het project van Gecommitteerden komt hierop neder:

I. Hoe komt het dat er thans zoo weinigen zijn?

a. Het is niet, om de langdurigheid en moeijelijkheid van de reis, want die zijn niet meer dan voor 50 jaren, en voor Predikanten niet grooter dan voor anderen, die in menigte derwaarts gaan, in minder emplooi.

b. Maar daarvoor zijn andere redenen:

1. Er zijn minder Studenten in de Theologie en minder Proponenten, en dus meer uitzigt op plaatsing hier.

2. Daaruit volgt, dat zij die zich aanmelden zijn menschen, die uit gebrek aan studie, gaven of middelen hier geene plaats kunnen krijgen, of waaraan iets hapert.

3. Hieruit vloeit voort, dat bij die woeste volken verachting komt voor de christelijke religie.

4. Door dit alles worden hier personen afgeschrikt naar Indië te gaan, en men houdt het er voor, dat er wat haperen moet aan hen die het doen.

5. Hierbij komt, dat de levenswijs in Indië duur is; dat ook de Predikanten dikwijls laat naar eene vaste standplaats gezonden worden, en dat hun de moeite van het aanleeren van talen dikwijls weinig vergolden wordt; en laatstelijk, dat zij meermalen slechte behandeling van Scheepsofficieren, Gouverneurs enz. op de buitenkantoren moeten uitstaan.

II. Hoe die redenen weg te nemen?

A. Opdat meer bekwame personen gezonden worden:

Moet de Compagnie:

a. De tractementen verhoogen.

Voor spoedige plaatsing zorgen.

Avancement verleenen als zij zich wel kwijten.

Op het schip goede behandeling geven.
Geen Predikant wegzenden met inhouding van gage.
Alle Kamers orde geven naar bekwame personen uit te zien.

b. Professoren in de Theologie en Regenten van het Statencollegie te Leiden dienden verzocht te worden naar zulken uit te zien en hen te animeren. Ook de Classes in den hare, met vereischte omzichtigheid en aanneembare voorslagen.

B. Bekwame sujetten aan te kweeken.

Daartoe, met consent van de Staten, 12 beurzen in het Staten-Collegie voor rekening van de O. Indische Compagnie op te rigten, daar zoovele jongelingen gedurende 6 jaren, in de noodige wetenschappen werden onderwezen, onder het opzigt der Professoren en Regenten.

De onbekwamen aanstonds te removeren, de anderen naar Indië te verzenden.

Ieder jaar 2 verzenden en 2 nieuwe aannemen.

Deze Studenten ook te onderwijzen in de zaken de Indische Kerken betreffende, en behalve de gewoone examina, ook 2 maal 's jaars te examineren ten overstaan van Bewindhebbers of hun Gecommitteerden.

III. De kosten worden berekend.

Voor ieder Student voor tafel enz. *f* 150 . .	*f*	1800.—
Voor oratie of dispuut (die zij jaarlijks onder praesidium der Regenten aan de Patronen van hun beurzen moeten dediceren) en om boeken te koopen *f* 100	„	1200.—
Zakgeld *f* 50.	„	600.—
Jaarlijks in alles. . .	*f*	3600.—

Men zal moeten bedacht zijn, dat zij zich hiervan niet te kostbaar maar ordentelijk kleeden, en dat zij, die geen familie hebben gedurende 6 weken, als niet geschaft wordt, eenige subsidie hebben.

Nu volgen de zwarigheden tegen dit project.

1. Van waar haalt men zulke sujetten?

Het getal is 's jaars slechts 2. Er zullen ligt brave

burgerlui, predikantskinderen zonder ouders en middelen enz. gevonden worden, die hierop belust zijn, daar de bediening in Indië beter geworden is. Ook zouden Bewindhebbers die kunnen vinden onder de kinderen van hunne bedienden; Predikanten in hunne Gemeenten, in Wees- en Armhuizen. Deze konden, (zoo er geene gelegenheid in hunne eigene huizen is) met kleine kosten voor de Hooge-School bekwaam gemaakt worden.

2. Als dezulken bekwaam zijn, zullen zij zich aan den dienst van de Compagnie onttrekken?

Het is niet te denken:

a. Als zij zooveel weldaden ontvangen hebben; als de bediening in Indië zoo verbeterd is, en als zij na 5 of 7 jaren kunnen repatriëren.

b. Zij zouden met eede zich aan den dienst van de Compagnie kunnen verpligten, of anders infaam verklaard worden, en verpligt worden de aangewende kosten te rembourseren.

c. Daarenboven kan men in hun academische en kerkelijke attestatiën laten invloeijen, dat zij onder dien eed staan en elders onberoepelijk zijn. Ook zoude bij hun Hoog Mogenden en de Staten der andere Provinciën welligt verkregen worden, dat zulke eerlozen onder hun gebied onberoepelijk waren en dat zij arbitrair gestraft werden.

3. Vreest men, dat zij, om dit te ontwijken, aan het einde van hunne studiën het zoo zullen maken, dat zij uit het College gezet worden, om elders hun fortuin te zoeken. Zoo staat te letten:

a. Dat zulke eerloosheid niet ligt te wachten is.

b. Dat zij zonder academisch of kerkelijk getuigschrift nergens tot de bediening wordt toegelaten.

Heeren Commissarissen-Politiek hebben op dit project geene bedenkingen, en zijn van oordeel, dat de Gecommitteerden het wel begrepen hebben, en wenschen dat het project, dat plausibel is, mag worden ten uitvoer gelegd.

De Correspondenten der andere Sýnoden voegen zich bij

het volledig praeadvies van Hun Edel Mogenden, wenschende een goeden uitslag tot uitbreiding van Messias' Koningrijk.

Al de Classen danken de Deputaten en de Gecommitteerden voor de getrouwe en juiste uitvoering van hunne Commissie en wenschen zegen op het geprojecteerde.

Synode Enkhuizen 1738.

Art. 43. *Betreffende de middelen om meer en bekwamer Predikanten te bekomen.*

Deputaten communiceren, dat zij conjunctim met die van Zuid-Holland het project gebragt hebben in de Kamer der XVII, te Middelburg in het najaar 1737 vergaderd, met dit succes, dat het opgenomen is onder de punten van beschrijving voor de vergadering der XVII, in het voorjaar te Amsterdam te houden.

Dat zij de bewuste artikelen onder de hand hebben zoeken smakelijk te maken aan invloedrijke Bewindhebbers; dat deze poging bij den eersten opslag een gunstig succes scheen te beloven, en dit te meer, daar zij niet alleen ontdekt hadden, dat voorheen onder Professor Walaeus dusdanig Seminarie bestond, en de Maatschappij daarvan gewenschte vruchten had geplukt, maar ook, dewijl een der Deputaten, die tevens de Commissie ad Res Indicas had, meer dan eens was verzocht met de eerste Ministers van de Compagnie over dit gewigtig stuk in minnelijke schikking te treden. In welke o. a. beraamd werd te onderzoeken of in het Staten-College te Leiden wel ieder jaar zooveel Kamers ledig waren, dat daarin een 12tal Studenten kon worden gelogeerd.

Maar ofschoon daaromtrent gunstig rapport werd uitgebragt, en meer andere zaken gunstig schenen, heeft de uitkomst nogthans doen zien, dat in de Kamer der XVII van 14 Maart 1738 het navolgende is geresolveerd.

Extract uit de Resolutie der XVII 14 Maart 1738.

„Nog is, op gedaan rapport van de Heeren Commissa-„rissen, geëxamineerd hebbende het 15de en laatste punt „der beschrijving, sprekende van het request en project van

„de Synoden van Noord- en Zuid-Holland, goedgevonden de „ouverture te doen van de tractementen en emolumenten die „de respectieve Predikanten in Indiën, zoo te Batavia als op „de buiten-comptoiren trekken en genieten, alsmede of niet „een bekwaam middel zoude zijn, wanneer aan een Predikant „van hier naar Indië zullende vertrekken, zoo voor zijn op„breken, kopen van boeken als anderzints werd toegelegd en „gegeven, zoo hij vrouw en kinderen heeft *f* 1200.—, zoo hij „eene vrouw, en geen kinderen heeft *f* 1000.—, en aan de „ongehuwden *f* 800.— en de Proponenten *f* 600.— eens."

Om te meer te animeren is hierbij gevoegd eene

Lijst van tractementen en emolumenten van de permanente Predikanten te Batavia, volgens Compagnies prijs:

	Tractement	*f*	1500	's jaars.
	Kostgeld	„	374 — 8	
	Huishuur	„	460 — 16	
's Maands.	24 pond. boter. . .	„	216	
's Maands.	12 kannen Secqwijn	„	216	
's Maands.	2 „ olijven oly	„	75	
's Maands.	4 „ azijn . .	„	28 — 10	
's Maands.	7 pond. waskaarsen.	„	57	inkoops.
's Maands.	1½ vaam brandhout.	„	108	
	Water	„	43 — 4	
		f	3060 — 4	

Gedurende zijn verblijf te Batavia, totdat hij naar een buitenkantoor vertrekt:

	Tractement	*f*	1200	's jaars.
	Kostgeld.	„	374 — 8	
	Huishuur	„	172 — 16	
's Maands.	7 kannen wijn . .	„	126 — 16	
's Maands.	1 vaam brandhout .	„	72	
	Water	„	43 — 10	
		f	1989 — 10	

Een Proponent heeft *f* 120.— minder in het jaar.

Het inkomen van een Predikant om de Oost, of in een der 3 Oostersche Landvoogdijen:

	Tract^{t}. f 100 1^{e} jr., f 110 2^{e} jr., f 120 3^{e} jr. .	f 1400	's jaars.
	Kostgeld.	„ 374 — 8	
	Vrij huishuur. . .	„ 240 — 8	
's Maands.	7 kannen wijn . .	„ 126	
	2 „ olijven oly	„ 43 — 4	
	3 „ azijn . .	„ 10 — 16	
	7 pond. waskaarsen.	„ 58 — 16	
	3 kan. lampoly . .	„ 7 — 4	
	Brandhout	„ 57 — 12	
		f 2232 — 12	
	2 lasten rijst 's jaars als hij Maleisch preekt	„ 144	
	Wegens meerder kostgeld .	„ 115 — 16	
		f 2492 — 8	

Het inkomen van een Predikant te Amboina.

	Tractement. . . .	f 1200	's jaars.
	Kostgeld.	„ 298 — 16	
	Huishuur	„ 172 — 16	
's Maands.	7 kannen wijn . .	„ 100 — 16	
	2 „ olijven oly	„ 24 —	
	2 „ azijn . .	„ 14 — 8	
	3 „ lampoly .	„ 14 — 8	
	7 pond. waskaarsen.	„ 38 — 16	
	Brandhout	„ 57 — 12	
	Vrij water	„ 14 — 8	
		f 1956	
	2 lasten rijst . . . . f 144		
	Verbetering van f 20 's sm. „ 240	„ 384	
		f 2340	

Inkomen der Predikanten te Macassar en te Padang.

	Tractement	*f* 1200	s' jaars.
	Kostgeld	„ 374 — 8	
's Maands.	7 kannen wijn . .	„ 157 — 10	
's Maands.	2 „ olijven oly	„ 72 —	
's Maands.	2 „ azijn . .	„ 18 —	
's Maands.	3 „ lampoly .	„ 13 — 10	inkoops.
's Maands.	Brandhout, 1 vadem.	„ 72 —	
	Water	„ 43 — 4	
	7 pond. waskaarsen.	„ 38 — 16	
	Vrij woning . . .	„ 57	
		f 2047 — 8	

Verb. van *f* 10 à *f* 20 's maands.
Te *Padang* krijgt de Predikant
nog 12 pond. boter 's maands . . „ 108

Doorgaans rekent men dat de emolumenten omtrent zooveel bedragen als het tractement.

Een Predikant van Batavia vertrekkende naar zijne plaats geniet nog extra voor zijn reis eenige specerijen, wijn, azijn etc. doch gedurende de reis geen kostgeld.

Het Weduwen-tractement is . . .	*f* 100	's jaars.
Kostgeld.	„ 189	
's Maands 4 kannen wijn.	„ 72	
1 vaam brandhout	„ 72	
Water	„ 43 — 4	
	f 476 — 4	

De Synode van Zuid-Holland heeft reeds besloten Bewindhebbers te bedanken en verder aan te dringen op het voordeel van de Indische Kerk. Dit is namens de Noord-Hollandsche Synode aan de Gedeputeerden der Classen ad Res Indicas in de steden daar Kamers zijn, ook aanbevolen; berustende de Classen dankbaar in het voorstel van Heeren Bewindhebbers, zullende dat door de Deputaten aan de Indische Kerken worden bekend gemaakt en de voorschreven

resolutie van de H. H. Majores, nevens de gemelde lijst door den Scriba in de Boekzaal geplaatst worden.

Amsterdam rapporteert dat Werndly aan de Classis had bekend gemaakt, dat hij als Professor te Lingen gekomen zijnde, niet weder naar Indië zal vertrekken.

Synode Edam 1739.

Art. 48. Rapport van de Commissie.

Brief Batavia 8 *December* 1737.

Zij hebben zich bij de Indische Regeering aangemeld om vermeerdering van tractement; niet alleen noodig voor hun subsistentie, maar ook om andere Predikanten uit te lokken; waartoe zij ook voorspraak der Synode bij de Majores verzoeken.

Ceilon. Kalden neemt het Seminarie nog waar, doch verlangt emeritaat.

Colombo. Lidmaten 1071, Christenen 44728, tot welker opbouw ook arbeiden de 3 Inlandsche Proponenten.

Jafnapatnam. Lidmaten 221, Christenen 174013, 2 Inlandsche Proponenten.

Gale. Lidmaten 135, Christenen 81598.

Voor die allen slechts 7 arbeiders, waarvan sommigen zwak en afgeleefd.

Synode Alkmaar 1740.

Art. 48. Rapport van de Commissie.

Brief Batavia 26 *Januarij* 1739.

Zij bidden en smeken om meer Leeraars; wegens gebrek aan predikanten leest in sommige beurten de voorzanger eene preek voor.

1°. Vragen om verbetering van gage vooral te Batavia, opdat zij in het land hunner vreemdelingschap mogen worden verkwikt en meerderen worden uitgelokt te komen.

De Classis van Walcheren had hun geschreven, dat de despotieke en tirannicke behandeling op de buitenkantoren vele Predikanten afschrikt. Zij willen (ofschoon te Batavia groote protectie vindende) dit niet ontkennen en hebben

daarom Bewindhebbers 2°. verzocht, dat de voorvallende geschillen kerkelijk te Batavia mogen worden onderzocht en met approbatie van de Hooge Regering afgedaan.

Op *Ceilon* wordt ten dienste van de Inlanders het Nieuwe Testament reeds gedrukt in de Portugeesche, Cingalesche en Malabaarsche talen. Als die zijn afgedrukt, wenscht de Gouverneur van Imhof ook het Oude Testament in die 3 talen te laten translateren (sic) (drukken?), verzoekende te dien einde de copie van het autographum, dat door Hun Edel Groot Achtbare (zeker uithoofde importante redenen) geordonneerd is in de kerkekast alhier (Batavia?) verzegeld te moeten blijven. Doch dewijl volgens schrijven van v. Imhof is komen te consteeren, dat het voornoemde autographum van daar clandestine uit de kerkekast sub- en obreptive genomen en naar den Missionaris der Denen op Tranquebar gezonden is, en waarna reeds een gedeelte van het Oude Testament gedrukt is overgekomen, zijnde reeds, zoo zij gehoord hebben, 150 exemplaren (van Josua tot Esther) derwaarts gezonden, is de Kerkeraad bekommerd of er op Tranquebar ook veranderingen in zullen gemaakt zijn. Daarom verzoeken zij, dat dit gewigtig stuk bij de heeren Majores in consideratie mogt worden genomen en, ware het mogelijk, geëffectueerd, dat genoemd autographum mogt geresumeerd en gerevideerd worden door bekwame taalkundige mannen, ten dien einde derwaarts te zenden, of dat de meergemelde translatie naar Nederland mag gezonden worden om aldaar exactelijk te worden onderzocht.

De Synode zal n°. 1 ondersteunen; n°. 2 moet op den ouden voet blijven.

Synode Amsterdam 1742.

Art. 44. *Brief Batavia* 26 *Februarij* 1740 *aan de Synode.*

Toonen zich zeer geraakt, dat in het Vaderland sommige menschen, onder den schijn van godsvrucht voor den dag kwamen, die ook voorgaven van de oude Moravische Broe-

ders voortgesproten te zijn, die de eenvoudigen en ongeoefenden zochten te verleiden.

Klagen, wat hunne Kerk aangaat, bitter over de ongodsdienstigheid, goddeloosheid en wereldsgezindheid, mitsgaders over het groote gebrek aan Predikanten, welker getal bijna uitgestorven is, met weinig hoop op herstel; in het laatste jaar zijn er 13 overleden, waardoor de visitatiën niet konden worden waargenomen.

Ceilon. Wetzelius bedient het Seminarie te Colombo. 2 Studenten hebben, bij het jaarlijks examen in de bovennatuurlijke, anderen in de natuurlijke godgeleerdheid ondermocht, genoegen gegeven.

Sommige jongelingen maken onder den Conrector Frolich goede progressen in de Latijnsche taal; anderen leggen zich op het Grieksch toe, 13 à 14 van wat minder soort, volgens de schets van d'Outrein onderwezen door den Schoolmeester Colette, geven de een meer, de andere minder genoegen; zij worden ook onderwezen in het lezen en schrijven en in de kennis van de Malabaarsche, Cingalesche en Nederduitsche talen.

Jafnapatnam is geheel ontbloot van leeraars, zoo noodig tot leering van vele naamchristenen, en tot bewaring bij de aangenomen leer, om bestand te blijven tegen de verleiding van de afgodische heidenen en de papisten.

Emanuel Aguiar, vroeger roomsch priester, doch in Bengalen bij de Engelschen overgegaan, wenscht als predikant op Ceilon te worden geplaatst. Hij zal niet, dan onder scherpe contrôle worden geplaatst.

Banda is geheel van leeraars ontbloot.

Op *Rotti* vraagt de Kerkeraad instantelijk een Predikant; temeer dewijl de Regent van Soly met zijne onderdanen verzocht gedoopt te worden in den naam van Christus.

Deputaten hebben den benoemden Gouverneur van N. Indiën, van Imhof, begroet, die hen allervriendelijkst heeft ontvangen, en beloofd heeft al het mogelijke te zullen doen tot

welstand der Kerken, maar wenscht de uitzending van „bekwame subjecten," en in het bijzonder van zulken, die lust hebben de landstaal te leeren, dewijl zonder dat, het voorname oogmerk, waartoe Predikanten daarheen worden uitgezonden, niet kan worden bereikt.

Synode Enkhuizen 1744.

Art. 43. Rapport der Commissie ad Res Indicas.

Brief Batavia, 10 *October* 1743, *aan het Ministerium te Enkhuizen.*

Klagten over den slechten toestand van de Kerken in N. Indië, bijzonder door het overgroot gebrek aan Predikanten, dat door de gezondenen niet kan worden vervuld, bijzonder bij de Portugesche gemeenten, waardoor het Inlandsch Indië in gevaar is van de uiterste verachting, biddende zeer om hulp en assistentie tot wering van dit dreigende gevaar. Zij roemen den vrede en goeden toestand der Indische zaken, door de overkomst van van Imhoff.

De zaken van oorlog zoo te Batavia als daaromtrent weder tot rust en vrede gekomen zijnde, begint de kleine kudde des Christendoms te Toegroe en Pock zich allengs weder te verzamelen.

Ceilon. Onder *Cota* en *Caliture* zijn 481 Cingalesche Lidmaten, aan wien het Avondmaal om de 3 maanden door Wetzelius wordt uitgereikt.

Inlandsche Christenen onder *Colombo*, zoo Malabaarsche als Cingaleesche, 53219. De inlandsche proponenten Philigo, Emanuël en Parena nemen hun dienst behoorlijk waar en stichten de Inlanders met hun prediken en catechiseren.

Van *Jafnapatnam*, (Kerken en Scholen) en *Gale* geen berigten; zij zijn sedert jaren nalatig in het leveren van hun verpligte verslag. De overheid belet de schoolvisite. Inlandsche Christenen 84000. De opgave zou buiten twijfel veel hooger zijn, als de kerkelijke landvisite vroegtijdig had kunnen gehouden worden.

Op *Malabar* te Cochin 1 Predikant; de gemeente telt, alles te zamen, 242 leden.

Amboina heeft slechts 2 predikanten, had er 6 noodig; zoodat die groote kudde genoegzaam zonder herder is. God verhoede het verval des Christendoms, dat te vreezen staat.

Ternate heeft slechts 2 predikanten, de zoo noodige visite is in jaren niet gedaan.

Samarang, *Bantam*, *Padang en Timor* staan onder het opzigt van Batavia; worden om de 4 jaren door een predikant bezocht, doch daar, wegens gebrek aan predikanten, dit in lang niet kon geschieden zal het Christendom zich gewis mede in slechten toestand bevinden.

De bevordering van den gewezen roomschen priester Emanuël Anguiar tot proponent trekt de aandacht der Synode, doch als eenig geval en als voldongen feit laat de Synode, op voorstel van de Politieke Heeren, het passeeren. De Correspondenten conformeeren zich hiermede. Overijssel wil zich echter niet uitlaten, omdat Noord- en Zuid-Holland de zaken toch maar alleen doen. Evenwel zullen de Majores gewezen worden op het gevaarlijke van die handelwijze en zal daarover naar Batavia geschreven worden.

Synode Edam 1745.

Art. 43. Er zijn geen brieven ontvangen.

De Classis Enkhuizen heeft de zaak van Anguiar bij haar Kamer gebracht en belofte van toezicht ontvangen.

De Synode van Zuid-Holland is (door haar Correspondent) van oordeel, dat ter voorziening in het groote gebrek aan predikanten voor Indiën dienstig is:

A. Werk te maken, om het welberedeneerde project van 1737 tot stand te brengen en daarvoor de concurrentie te verzoeken van de Gedeputeerden van Noord-Holland. Er is hoop op succes, doordien (volgens mededeeling van de Classis Leiden) uit het Seminarie te Colombo 2 jongelingen zijn opgekomen, die door Bewindhebbers in het Staten-College zijn geplaatst, en op kosten van de Compagnie met

goed succes studeerende, hoop geven voor de Indische Kerken van groot nut te zullen wezen. Voor welke weldadigheid de Heeren moesten worden bedankt.

B. Aan iedere Classis te recommanderen in den hare omtezien naar geschikte personen (taalkundig of ontaalkundig) en die aan de Deputaten der Synode op te geven, om zich daarvan, in deze tijdsomstandigheden en den dringenden nood (totdat de Indische Kerken op eene andere wijze geholpen worden) te bedienen tot vervulling van het beklagelijk gebrek aan leeraren. Zulke *Catechisten*, die, schoon ongestudeerd of ontaalkundig, wel ervaren zijn in de godgeleerdheid, regtzinnig in de leer en stichtelijk van wandel, kunnen (naar hun oordeel) na behoorlijk examen wel gebruikt worden ten dienste van de Indische Kerken; mits:

a. Hiervan aan Bewindhebbers communicatie gedaan en hun approbatie verkregen worde.

b. Dat een sortabel traktement voor hen verkregen worde.

c. Dat zij, alleen voor Indië aangesteld, in het vaderland teruggekeerd niet beroepbaar zijn, voordat zij opnieuw examen hebben gedaan.

De Edel Mogenden (Commissarissen-politiek) adviseren voor A. en meenen dat B. voor notificatie kan worden aangenomen.

Met welk praeadvies de Synode zich vereenigt.

Synode Alkmaar 1746.

Art. 43. De Correspondent van Zuid-Holland doet berigt omtrent 4 brieven.

Brief Batavia 15 *October* 1744 *aan Syn. Zuid-Holland.*

Communicatie van het ongewoone en nooit gehoorde nieuws van den aanstaanden opbouw van eene lutersche kerk te Batavia, waarvoor de grond reeds toegelegd en eenige 1000den rijksdaalders gecollecteerd zijn.

Brief Colombo 31 *December* 1744 *aan de Classis van Dirksland* (*sic*) *en Schieland.*

Klagt over de onbekwaamheid en dus onnuttigheid tot den heiligen dienst van den proponent Anguiar.

Brieven van 2 Portugesche Predikanten te Bataria, 22 *October*, *aan de Synode.*

Die door den uitersten nood van Gods Kerk gedrongen, zich met hun smeek- en bezwaarschrift wenden tot de Synode; klagen over verscheidene zaken, ook doleeren over den bouw van de luthersche kerk.

De Synode van Zuid-Holland acht

A. de zaak der luthersche kerk nadeelig en praejudiciabel voor de Indische Kerken, en van ver uitziende gevolgen, en wenscht de zaak te stuiten.

B., Brieven van den Kerkeraad van Batavia af te wachten, met welken de doleerende Predikanten in discrepantie schijnen te zijn.

Verder deelt de Correspondent van Zuid-Holland nog mede, dat de 2 jongelingen uit het Seminarie van Colombo zich uitnemend wel evertueren. De eene, genaamd Sigebertus Abrahamsen had met veel lof een dispuut gedefendeerd, door hem zelven geschreven. De classis (Leiden?) verwacht, dat Bewindhebbers edelmoedig zullen voortgaan meer andere jongelingen op zulk eene wijze tot den dienst van de Indische Kerken te doen voorbereiden, gelijk onderdehand bericht wordt, dat reeds weder 2 jongelingen met hetzelfde doel onderweg zijn.

De raadpleging van de retroacta heeft geleerd, dat het project van 1737 door de XVII niet is aangenomen, waarom de Gedeputeerden van Zuid-Holland gemeend hebben (om geen vergeefschen arbeid te doen) daarvan te moeten afzien.

De Commissie voor de Indische zaken doet rapport over:

Brief Batavia aan het ministerium van Enkhuizen, 11 *October* 1745.

Berigt van den bouw van de lutersche kerk. Zij vrezen: 1°. voor twist tusschen de twee belijdenissen; 2°. gevaar voor de voortplanting van de gereformeerde leer onder de

mohammedanen, wier priesters zich werkelijk reeds bedienen van het verschil onder de protestanten, om de mohammedanen af te schrikken van het Christendom; ook de roomsche priesters doen daarmede hun voordeel. Zullen de luterschen zich ook mogen uitbreiden onder de mohammedanen en heidenen?

Zij geven grooten lof aan den Gouverneur-Generaal van Imhoff, over de oprigting van een Seminarium voor 36 discipelen, om die te onderwijzen, totdat zij bekwaam zijn om in het vaderland ter Academie gezonden te worden, en die verbonden zijn om vervolgens in Indië den heiligen dienst en de scholen waar te nemen.

Synode Haarlem 1747.

Art. 45. De Gecommitteerden deelen mede dat bij de Synode geen brieven ontvangen zijn.

Uit de acten van Zuid-Holland is hun gebleken: dat in een brief uit Batavia weder wordt uitgeweid over de luthersche kerk en de vraag wordt gesteld of zij den Doop alleen zullen mogen bedienen aan de kinderen van luthersche ouders, zonder meer, dan wel, of zij hun godsdienst ook zullen mogen uitbreiden onder de ongeloovigen?

De Gouverneur-Generaal was door een bijzonderen christelijken ijver bezig in het stichten van een Seminarie te Batavia, in navolging van dat van Ceilon, waarin op kosten van de Compagnie, zullen onderhouden worden 36 leerlingen, zonder onderscheid van natie, waarvan jaarlijks 4 naar eene der vaderlandsche academiën zullen gezonden worden, om na het einde van hunne studiën weder te keeren, ten dienste van de Indische Kerken.

Bij deze gelegenheid wordt getoond, hoe noodig het is gestudeerde personen te zenden, oordeelende zij, dat het zenden van ongestudeerde personen voor predikanten het schadelijkste middel is, dat kan worden uitgedacht, strekkende om het Christendom in die gewesten ten eenenmale te doen vervallen.

Uit de Bataviasche Courant van 6 Februarij 1745 blijkt, dat de kerkeraad van Batavia weder een persoon, na examen, tot proponent heeft bevorderd (van Thol).

De Synode besluit, op praeadvies van de Gecommitteerden ad Res Indicas, Bewindhebbers te bedanken voor hunne goedwilligheid in het stichten van kweekscholen, en bij hen op te komen tegen de aanmatiging van den kerkeraad van Batavia.

Gunstig berigt omtrent de 2 ceilonsche studenten Abrahamsen en Fybrands te Leiden. Sigebertus Abrahamsen Bronsveld heeft 10 Julij 1747 met veel lof eene academische disputatie gedefendeerd. „*De procuranda Indorum salute*," *ex Jes.* 66 : 18—21.

Synode Amsterdam 1748.

Art. 44. Rapport van de Gecommitteerden.

Brief Batavia, 17 *October* 1746 *aan de Synode.*

Klagt over gebrek aan arbeiders op *Ceilon*, *Amboina*, *Banda*, zelfs te *Batavia* (slechts 3). Wenschen dat er eens middelen mogten gevonden worden om het gebrek aan leeraars te vervullen, bijv. door vermeerdering van tractement, vermits zij in kommer en armoede moeten leven; verzoeken de Synode hun smeekschrift bij de Majores te ondersteunen.

Vermelden met blijdschap den bloei van het Seminarium, waarvan het getal kweekelingen reeds tot 18 is aangegroeid en eerlang nog 6 stonden bij te komen, behalve een niet minder getal van andere jongelingen, die van deze gelegenheid profiteeren. Zij vleijen zich met de hoop, dat daaruit bekwame subjecten zullen voortkomen.

De inlandsche drukkerijen gaan voort, zoo veel het gebrek aan kundige letterzetters toelaat, met het drukken van den portugeschen Bijbel en van het nederduitsch-maleisch woordenboek, de eerste onder toezigt van de pred. Mohr en Behmer; het laatste onder toezigt van de predikanten Braarda, Abkenbroek en Schieber, die ook den maleischen Catechismus

hebben uitgegeven. Ook zijn zij bezig met het bevorderen van den maleischen Bijbel, met zijn eigen letter.

Statistiek.

Malabar. Te Cochin 1 hollandsche predikant; klagt over gemis van portugesche predikanten, overmits weinigen van die menschen hollandsch verstaan. Lidmaten 156, gedoopte kinderen 22, in de school 31.

Malakka. Ds. Brouwer, 126 lidmaten 1745/46, één op belijdenis en 20 kinderen gedoopt; in de school 35.

Macassar, lang vacant, heeft nu weder een predikant, 137 Christenen, 82 lidmaten, 230 gedoopte kinderen, 60 in de school.

Amboina c. a. 3 predikanten; bij de laatste visitatie gemeene christenen 19776, lidmaten 1445, schoolkinderen 4772, buiten de school 5644, nieuw gedoopt 944, totaal 32581, waaronder niet begrepen is de talrijke nederlandsche gemeente op Amboina. Minstens zijn nog 3 predikanten noodig, omdat verscheidene afgelegen plaatsen naauwelijks 1 of 2 maal 's jaars kunnen worden bezocht.

Banda-Neira c. a. 1 predikant, 2 vacaturen. Op *Neira* 916 Christenen, waaronder 61 lidmaten, 55 schoolkinderen. *Lonthoir* 167 Christenen, 36 lidmaten, 29 schoolkinderen. *Celamme* 39 Christenen, 5 lidmaten, 7 schoolkinderen. *Ourien* 41 Christenen. *Wayer* 32 Christenen, 2 lidmaten, 2 schoolkinderen. *Poloay* 142 Christenen, 29 lidmaten, 20 schoolkinderen. *Rasagain* 55 Christenen, 1 lidmaat, 11 schoolkinderen; totaal 1526.

Zuidwester-eilanden. *Roma*, gevonden 4 Christenen, gelaten 9, behalve eene partij gedoopte Kisserezen, derwaarts gevlucht, wier getal nog niet kan opgenomen worden. *Kisser*, gevonden 354 Christenen, gelaten 409, waaronder 98 schoolkinderen. *Wetter*, gevonden 104, gelaten 121 Christenen, met 28 schoolkinderen. *Letti*, gevonden 176, gelaten 233, 22 schoolkinderen. *Moa*, gevonden 27, gelaten 112 Christenen, 22 schoolkinderen. *Babber*, 80 gedoopt, 19 schoolkinderen. *Damme*, 337 gevonden, gelaten 378, 58 schoolkinderen; totaal 1342.

Het *Aronesche* christendom is zoo goed als vervallen, omdat aldaar in 10 à 12 jaren geen predikant is geweest.

Op *Ternate* 2 predikanten, gemeene christenen 405; gedoopte slaven 28; nederduitsche lidmaten 23, maleische 16, nederduitsche schoolkinderen 24, maleische 11. Op de omliggende eilanden zijn bij de laatste visitatie gevonden 10439 gemeene christenen, 57 lidmaten, 402 schoolkinderen; bejaarden gedoopt 34, kinderen 535, getrouwd 107 paren, behalve de christenen die op de naastgelegen eilanden gevonden worden, en die door de ramp, aan het schip overkomen, niet konden worden bezocht.

Timor-Koepang 38 europeesche en 583 inlandsche christenen, 50 inlandsche lidmaten, 50 inlandsche schoolkinderen. *Rotti* 1106 gemeene christenen, 210 schoolkinderen, 8 lidmaten. Het totaal op Timor is 2659.

Op Java's N. O. kust zijn op verscheidene genoemde eilanden gevonden 144 christenen en 74 gedoopte kinderen.

Brief Colombo 12 *September* 1746 *aan de classis Amsterdam.*

Aangaande het Seminarie op Colombo wordt gemeld, dat op verzoek van den Gouverneur door den rector Wetselius voor den kerkeraad en de politieke magt, examen afgenomen is, aan *Benjamin Cabraal*, Cingalees, *Franciscus Janzen*, Malabaar, *Petrus de Sylva*, Malabaar en *Johannes van den Broek* over de Verbonden en hunne hoedanigheden, 't welk tot genoegen afliep, zoo in het neder-duitsch als in het latijn, blijvende ondertusschen deze jongelingen zich oefenen in de grondwaarheden van den christelijken godsdienst, alsmede in de hebreeuwsche en grieksche talen; waaruit geen geringe hoop geschept wordt, dat uit hen wat nuts voor Gods Kerk kan voortspruiten, zullende zij vervolgens naar het vaderland worden overgezonden om hun studiën verder te voltooijen.

Overigens waren er nog 2 jongelingen, Jacobus Meijer en Simon Alvis, die in de natuurlijke godgeleerdheid en in het grieksch zich geoefend hadden, terwijl de jonge kweekelingen onder den conrector op het naarstigste bezig waren in de syntaxis etc., zijnde dezelven tot hun genoegen mede geëxamineerd; waarbij vervolgens nog 9 anderen wa-

ren, die de beginselen der latijnsche taal ook begonnen te leeren. Zijnde voorts onder de nederduitsche meesters nog 18 jongelingen, die de grondwaarheden uit de korte schets van d'Outreyn aanleerden en in het lezen en schrijven mede onderwezen werden.

Synode Hoorn 1749.

Art. 44. *Brief Batavia* 27 *November* 1747, *aan de Synode*

Berigten den gelukkigen voortgang van het Seminarium: Zenden van den Portugeschen Bijbel de 5 boeken Mosis en van den Maleischen tot Lev. 12, 17.

Brief Colombo 29 *October* 1747, met eene deductie om te wederleggen 't geen Bronsveld in de voorrede van zeker geschrift (zijn dispuut?) gezegd had, tot nadeel van de predikanten te Colombo en Coromandel.

Synode Enkhuizen 1750.

Art. 44. Geen brieven ontvangen.

De classis Amsterdam rapporteert, dat haar Gedeputeerden ad Res Exteras in de vergadering der XVII o. a. hebben voorgedragen het verzoek om verhooging van tractement. Waarop werd geantwoord, dat voor 2 of 3 jaren reeds eenig voordeel was toegevoegd, en aan de hooge Regeering te Batavia was geschreven, dat, indien zij meenden, dat aan de predikanten nog eenige douceur behoorde te worden toegestaan, zij verzocht werden dit aan de Majores te schrijven, doch dat de XVII, geene aanschrijving desaangaande ontvangen hebbende, in het verzoek niet konden treden, te meer daar de predikanten te Batavia aan tractement en emolumenten omtrent *f* 2700 genieten.

Synode Edam 1751.

Art. 44. Bij de Synode zijn geen brieven ontvangen; evenmin bij de Zuid-Hollandsche Synode. Alleen de *classis van Delft en Schieland*, had er een van *Colombo* d. d. 30 Junij 1750.

De berichten omtrent het inlandsche christendom zijn ongunstig. Er zijn wel vele gedoopte christenen en verscheiden lidmaten, doch meestal zonder eenigen lust tot Gods Woord en tot het bijwonen van den godsdienst. Niet beter is het gesteld met de nederduitsche kerk te Colombo; aldaar zijn wel 800 christenen en 80 lidmaten, doch loom en traag in den godsdienst, tot smart hunner leeraars, waartoe niet weinig deed de groote aanwas van het pausdom aldaar.

In het Seminarie was opnieuw een jongeling, *Joh. Jac. Meijer*, misties (thans volgens rapport van prof. v. d. Honert, een braaf, geliefd en deugdzaam alumnus van de academie te Leyden) tot groot genoegen geëxamineerd in het latijn, het nederduitsch, het hebreeuwsch, het grieksch en in de gewichtigste leerstukken des geloofs; waarop hij door de ceilonsche Regeering naar het vaderland gezonden is. Ook waren er verscheiden jongelingen in dat Seminarium, die proeven van naarstigheid gaven.

Synode Alkmaar 1752.

Art. 44. Rapport van de Commissie.

Brief Batavia 18 *October* 1751 *aan de Classis Amsterdam.*

De Portugesche Bijbel is afgedrukt tot Prediker V, de Maleische tot I Samuël XX.

Tot predikant is geëxamineerd de proponent Carel Schiller, naar Indië gevaren als krankbezoeker; zij wenschen daarover geene correctie te ontvangen, noch tegenwerking bij de Majores, gelijk in 1749 door de Classis Amsterdam is geschied.

Brief Batavia 25 *October* 1751 *aan Enkhuizen.*

Veel lasterlijke klachten tegen de Classis.

Brief Batavia 1 *November* 1751 *aan de Synode.*

Communiceeren zacht aangaande Carel Schiller, evenwel, met reflectie op Amsterdam en Enkhuizen, dat zij de Bataviërs niet hadden verzocht om elucidatie van hun recht.

Klagen dat Amsterdam en Enkhuizen slechte Predikanten hadden gezonden, met vertoog dat zij zich ook elders bij de Hooge Magt zouden kunnen adresseeren.

Verzoeken beteugeling van de Lutherschen in 't behandelen der patiënten in de gevangenis, zijnde dezelven in hun voornemen met veel moeite gekeerd van de gerichtsplaats.

Brief Colombo aan Classis Amsterdam 31 *December* 1751.

Klagen ernstig over den aanwas van het pausdom en verzoeken raad hoe zich te gedragen omtrent den Doop, bediend door zoogenaamde roomsche priesters of bekende landloopers.

De Commissie is van oordeel dat de aanwas van het pausdom niet beter zal kunnen worden gekeerd dan door een voorbeeldigen christelijken wandel, gepaard met heilige prediking en verdediging van de leer der waarheid tot godzaligheid. Waarbij tevens aan te houden bij de Hooge Regeering te Colombo, ter executie van de oude costumen en ordonnantien tegen de openbare oefening van den roomschen godsdienst. Hierdoor zoude het bezwaar tegen genoemden doop van zelf ophouden.

De Kerkeraad van Batavia zal verzocht worden aan te toonen, dat Bewindhebbers ooit hebben geapprobeerd eenig instrument, geratificeerd door de Hooge Regeering te Batavia, 't welk aan de Kerk te Batavia zoude hebben gegeven autorisatie tot zulk eene groote en veruitziende zaak (namelijk bevordering van proponenten tot predikanten).

Synode Haarlem 1753.

Art. 44. De O. I. brieven bevatten niets omtrent de missie onder de heidenen, doch veel tegen de lutherschen. In zake het bevorderen van krankbezoekers tot predikanten het volgende:

De Deputaten huius Synodi hebben met die van Zuid-Holland op dit stuk nagezien al wat in de retroacta synodalia en in de oost-indische documenten, onder hunne berusting, te

vinden was. Zij hebben er Valentijns werk op nageslagen en, om meer licht te bekomen, geconfereerd met de Classen van Amsterdam en Walcheren. Ook hebben zij verscheiden extracten uit de resolutien van de XVII bekomen, en moeten na alles overwogen te hebben, berichten:

a. Dat het er zoo ver van daan is, dat het examineeren en qualificeeren van proponenten en predikanten in Indië met de Kerkorde en de orders van de XVII zou strijden, dat zulks integendeel de Indische Kerk, met advies der naastgelegen predikanten en kerken toekomt, volgens de Kerkorde reeds 1623 ten dienste van de Indische Kerken in het vaderland opgesteld, en dat dit recht door verscheiden iteratieve resolutiën van de XVII van tijd tot tijd is bekrachtigd, waarvan men, na eene possessie van ver over de 100 jaren te vergeefs zou trachten die Kerken te depossedeeren; te meer, daar men van dat recht in vroeger tijd ruim zoo veel gebruik gemaakt heeft, als in de laatste jaren.

b. Dat de Kerkeraad van Batavia altijd eene kleine Classis formeert en andere Kerken in dit geval hunne medeburen plagten te convoceren.

c. Dat de Kerkorde van generaal van Diemen, 1643, alleen daarin devieert, dat zij spreekt *van den Kerkeraad met advoi van de Hooge Overheid.* Maar heeft men die Kerkorde in dit, en meer andere notabele punten, in meer dan 100 jaren niet kunnen veranderd krijgen, het zou vergeefsche moeite zijn zulks thans te zoeken, en de praktijk heeft doen zien, dat men dit woord *Kerkeraad*, in den zin van de Kerkorde van 1623, heeft opgevat van een Kerkeraad, met advies der naastgelegen Kerken, terwijl de communicatiehandel in dezen met de Hooge Overheid niet is te verwerpen, als deze maar geen misbruik maakt van hare autoriteit door de Kerken personen toe te zenden om geordend te worden, zonder dat de Kerken zulks noodig of raadzaam, of die personen ten volle bekwaam achten.

d. Dat het proponent-maken van van Thol, hier te lande gedeporteerd, zeker zeer te veroordeelen is, maar dat

men daarvoor minder te vreezen had, als men zulke personen niet als ziekentroosters derwaarts zond. Dat die van Batavia door de Broeders van Walcheren, aan wie zulks in de eerste plaats toekwam, alzoo hij in Zeeland was gedeporteerd, daarover terstond wel zullen zijn bestraft. Dat het althans de moeite niet waard is daarover nu nog veel omslag te maken, nadat deze van Thol reeds 6½ jaar dood was.

e. Dat men den Kerkeraad van Colombo kan aanschrijven, dat het volgens de Kerkorde, door onze Synode, ten dienste van de Indische Kerken ontworpen en overgezonden in 1623, geoorloofd is, *in geval van nood*, proponenten en predikanten door examen etc. te qualificeren; maar dat zulks minder noodig is, nadat de Bewindhebbers kweekelingen uit het Ceilonsche Seminarie naar onze Academie doen overkomen om hunne studiën te voltrekken, die dan van hier geordend terugkeeren; en dat zij elk een onder hun opzicht staande bij voorkomende gelegenheden den indruk behooren te geven, dat zij deze bevordering niet behooren te zoeken bij de Hooge Overheid, zonder dat de Kerkeraad alvorens proeven van hunne bekwaamheden heeft ontvangen, hunne promotie raadzaam oordeelt en hen tot dien einde uit eigen beweging aan de Hooge Regeering aanbeveelt.

f. Zoo die van Batavia in het vervolg excessen mogt begaan, kan men zich adresseeren aan Bewindhebbers, die meermalen beloofd hebben daarin te zullen voorzien, en die van Batavia herinneren aan hunne iteratief gedane beloften, om niet dan in hoogen nood krankbezoekers tot proponenten te bevorderen.

De Eerwaarde Classen bedanken Gecommitteerden ad hanc causam en nemen het praeadvies van hen over, hetzelve veranderende, volgens het hoogwijze voorstel van Hun Edel Mogenden (Commissarissen Politiek), in eene Synodale Resolutie. Alleen vraagt de Classis Enkhuizen of (dewijl de Kerkorde van Batavia 1643 lijnrecht strijdt met de Kerkorde van Dordrecht 1618/19) het niet noodig is, dat een middel

tot assopiatie worde uitgedacht; — te meer omdat bij Bewindhebbers uitdrukkelijk besloten is, dat de predikanten aldaar de Kerkorde van Batavia van 1643 zullen moeten onderhouden, gelijk te zien is in actis Synodi 1655. Art. 24 en 1750. Art 44. De Classes van Edam en van Alkmaar voegen zich bij Enkhuizen.

Synode Amsterdam 1754.

Art. 44. Rapport van de Commissie.

Brief Batavia 3 *November* 1753 *aan de Synode.*

Zij hebben de Synodale Acta 1752 wel ontvangen; roemen de getrouwheid van de Synode in deze „geestelooze dagen;" zijn vergenoegd over het zachtmoedig besluit in zake den laster door hen de Classes van Enkhuizen en Amsterdam aangedaan, als of zij onbekwame en ongestudeerde persoonen naar Indië uitzonden. Zij wijten het aan hun Scriba en leggen ten bewijze 2 resolutiën over, waarbij het vermijden van scherpe uitdrukkingen bevolen wordt.

Melden de komst van 3 predikanten, doch dit is bij lang niet genoeg om in de behoeften te voorzien; er zijn gemeenten met 1 predikant, die er van 3 tot 6 moesten hebben. Hierin zou kunnen worden voorzien. 1°. Door beter traktement. 2°. Door het bevorderen van proponenten tot predikant waartoe zij meenen gerechtigd te zijn, daar de Kerkeraden in Indië met de Classen in Holland moeten worden gelijk gesteld.

De Portugesche Bijbel zal, onder opzigt van de Predikanten Mohr en Behmer weldra zijn afgedrukt. De Maleische Bijbel is gevorderd tot Jesaia, onder opzigt van een kapitein luitenant ter zee, Jan de Jong, door de Hooge Regeering daartoe aangesteld, wegens de krankzinnigheid van Ds. Braarda en het zwakke gezigt van Ds. Fernaut.

Zij hebben groote verwachting van het Seminarium; 2 jongelingen, Nicolaas Graay en Antoni Moyaard, zijn als eerstelingen, onder opzigt van Ds. Mohr, in het Latijn, Grieksch en Hebreeuwsch zoo ver gevorderd, dat zij vol-

komen bekwaam bevonden zijn om verzonden te worden naar de Academiën.

Gecommitteerden adviseeren te antwoorden:

Dat de Synode genoegen neemt met hun excus over den toon der brieven, doch zich toch verwondert, dat zulke brieven aan eenen enkelen onvoorzichtigen scriba worden overgelaten, zonder resumtie.

Dat verbetering van traktement, in Holland even als in Indië, moeijelijk te bekomen is, doch dat de Synode niet kan toestemmen, dat dit verachting zoude veroorzaken ten nadeele van den Heiligen Dienst en van de voortplanting van het Evangelie, daar de dienst van den Zaligmaker en van de Apostelen, hoe veracht en armoedig naar de wereld, echter zeer gezegend en voorspoedig geweest is; en wat aangaat den wensch om een kleinen stuiver op te leggen voor den ouden dag, dat men daaromtrent de vermaning van den Zaligmaker dient in acht te nemen om niet bezorgd te wezen tegen den dag van morgen.

Belangende de praetense Kerkorde om proponenten tot predikanten te formeren, dat men zich deswege zal adresseren aan de XVII.

Dat zij hopen dat de bekwaamheid en getrouwheid van den kapitein-luitenant de Jong mag blijken.

Deputati huius Synodi berichten in zake het rapport van de vorige Synode over het bevorderen van proponenten, dat zij hebben gezocht, gevonden en medegebragt de Kerkorde door Deputaten van Noord- en Zuid-Holland in 1623 voor de Indische Kerken opgesteld, en de consideratiën die in 1624 op deze Kerkorde in Indië zijn gemaakt en herwaards ter approbatie zijn overgezonden.

Art. 4 luidt: De wettelijke beroeping dergeenen, die te voren in den dienst niet geweest zijn bestaat:

A. In de verkiezing, welke, na voorafgaand vasten en bidden, geschieden zal door den Kerkeraad en Diaconen, en daar geen Kerkeraad is, door de gemeente met de naast-

gelegen Kerkeraad, en dit met approbatie van de christelijke Synodus der plaatsen respectievelijk.

B. In de examinatiën of onderzoekingen beide der leer en des levens, welke staan zal bij den predikant en kerkeraad van de respectieve naastgelegen plaatsen.

C. In de toestemming van de ledematen der gereformeerde gemeente in die plaats, wanneer de naam des dienaars den tijd van 14 dagen in de kerk verkondigd zijnde, geen hindernis daartegen komt.

D. Eindelijk in de openlijke bevestiging.

Art. 5. Men zal geen schoolmeesters, krankbezoekers, handwerkslieden of anderen, die niet gestudeerd hebben, tot het predikambt toelaten, tenzij dat men verzekerd zij van hunne singuliere gaven, godzaligheid, ootmoedigheid, zedigheid, goed verstand en discretie, mitsgaders gaven van welsprekendheid. Zoo wanneer dan zoodanige personen zich tot den dienst presenteeren, zal de kerkeraad, met advies van de naastgelegen kerkelijke vergadering, dezelve eerst examineeren, en naar dat zij dezelven in het examen bevindt, hen een tijd lang in 't privé laten proponeeren, en dan voorts met hen handelen als zij oordeelen zal stichtelijk te wezen.

In de consideratiën door de Kerkelijke Vergadering, te Batavia tot dien einde bijeengeroepen anno 1624, op de toegezonden Kerkorde gemaakt, en ter approbatie naar het vaderland gezonden vindt men op Art. 5 de volgende verandering of ampliatie voorgeslagen.

„In Indië zal niemand tot het predikambt beroepen, geëxamineerd of bevorderd worden, zonder advies van de naastgelegen Kerken en bevestigde Kerkeraden; doch bij afsterven van hun predikant, of kerkedienaar, zullen zij die den Kerkeraad aldaar representeeren een persoon, dien zij den allerbekwaamste oordeelen, als ouderling mogen gebruiken en hem bij provisie stellen om den H. Doop te bedienen totdat onder hen van de naastgelegen Kerken behoorlijke orde in den kerkedienst gesteld worden."

In zake het verzoek van de Indische Kerken, om te mogen weten:

1°. In hoeverre hun de macht toekomt proponenten te qualificeren.

2°. Mag een proponent, met voorbijgang van den Kerkeraad, promotie vragen bij de Hooge overheid?

Zijn Gedeputeerden utriusque Synodi van gedachten te antwoorden ad 1um.

Dat die magt hun volgens de Kerkorde van 1623 toekomt.

Ad 2um te verwijzen naar de acta der vorige Synode, maar over die zaken vooral geen beweging te maken bij Bewindhebbers hier ter plaatse, vermits dit de Kerken in Indië dikwijls meer nadeel dan voordeel zou kunnen geven, als zeer in prejuditie en ter irriteering des tegenwoordigen Gouverneurs Mossel, onder wiens gouvernement zich geen klachten hadden opgedaan, en van wiens persoon de Indische Kerk, volgens hare eigen belijdenis (brief 11 Nov. 1752) de favorabelste getuigenis gaf, hem erkennende voor een man, die zeer genereus was, en in allen opzigte de Kerk Gods aldaar ijverig toegedaan. Dus niet bij openlijke commissie, noch aan de Vergaderingen van Bewindhebbers hier te lande, noch bij Zijn Hoog Edele aldaar zich te adresseeren, maar dat predikanten te Batavia en in de verdere koloniën van Indië bekwame gelegenheid moesten aangrijpen om, *bij forme van vriendelijk discours*, den heer Gouverneur en andere lieden van de Regeering aldaar eene inductie te geven, zij nooit aan krankbezoekers of andere ongequalificeerde personen, op hun enkel verzoek, autorisatie te verleenen op den Kerkeraad om door denzelve tot proponent of predikant gequalificeerd te worden, maar daarentegen de leden van de Hooge Regeering te doen begrijpen, dat het interest der Kerk medebrengt, dat geene andere aan de Hooge Regeering (om gequalificeerd te worden) wierden gerecommandeerd, dan die vooraf, bij gebrek aan gestudeerden en uit het Vaderland overgezonden personen, bij den Eerwaarden Kerkeraad iterative waren getenteerd, en tot het predikambt en verderen dienst bekwaam ge-

oordeeld, en als zoodanig aan de Hooge Regering aangegeven.

De Classis Amsterdam meent, dat de qualificatie tot bevordering van proponenten niet onbepaald, buiten extraordinaire gevallen en de uiterste noodzakelijkheid, mocht worden toegestaan.

1°. Om de schadelijke gevolgen; alzoo buiten Classen, Synoden en Deputati Synodi om, de stricta examina, zoo hoog noodig, welhaast kunnen verslappen, tot verderf der Kerken.

2°. Omdat aan de Classis is gebleken, dat het somtijds wel is toegestaan, maar geenszins als oud recht en constant gebruik, alzoo door de vaderlandsche Synoden en Classen daartegen doorgaans zeer ernstige klachten en vertogen zijn gedaan. Toen a° 1662 ter vergadering van XVII zulk eene resolutie genomen was, heeft de classis Amsterdam daartegen geremonstreerd, met dit effect, dat in de Classis van 26 April 1663 is gerapporteerd, dat de vergadering van XVII had besloten de oude, loffelijke gewoonte te houden en de proponenten hier te laten examineren en inzegenen, waarover die van Batavia in brief a° 1665 hun blijdschap betuigen. Ook zoude men vele resolutiën daartegen kunnen aanvoeren, als van de Synode van 1673 en anderen.

3°. Omdat het strijdt tegen de grondconstitutie van het aangelegde Seminarium, welks alumni herwaarts gezonden worden.

4°. En wat de Bataviasche kerkorde van 1643 aangaat, — art. 5 geeft daartoe ook geen genoegzamen grond, omdat de Vaderlandsche Kerk zich aanstonds tegen de invoering van die kerkorde heeft verzet, en bij de XVII tegen de invoering heeft geremonstreerd; gelijk ook die van Batavia bij brief van 17 December 1647 zich excuseerden over hetgeen zij hadden gepecceerd. Wel is door XVII bij resolutie 12 Januarij 1654 bepaald, dat men die kerkorde in Indië zal volgen in regard van de bevestiging; maar met de uit-

drukkelijke bepaling, dat men, wat aangaat de verzending van predikanten, het oude gebruik zal volgen. Weshalve de Classis op de vraag van Enkhuizen antwoordt, dat de kerkorde van Batavia voor die van Dordrecht moet wijken.

Hun Edel Mogenden (d. i. de Commissarissen-politiek) waren op het rapport en advies van H.H. Gecommitteerden van gedachte, dat, indien de Synode vreest, dat in Indië buiten noodzaak personen tot proponenten en predikanten zullen worden aangesteld, het beste zal zijn, dat daarover door Gecommitteerden ad res exteras niet worde geschreven naar Indië, maar worde gesproken met Bewindhebbers van de O. Indische Compagnie; en belangende die pretense kerkordening om proponenten tot predikanten te bevorderen, dat men zich deswege zal adresseeren aan de Ed. Heeren Bewindhebbers ter kamer van XVII te Amsterdam.

Al de Classen bedanken de Gecommitteerden ad hanc causam en de Deputaten voor hunne rapporten, en conformeren zich met het hoogwijs praeadvies van Hun Edel Mogenden.

Synode Hoorn 1755.

Art. 44.

Brief Kerkeraad Batavia, 21 *October* 1754.

Hebben slechts eén predikant ontvangen, smeeken om meerderen, en om verhooging van traktement.

Klagen over de groote vrijpostigheid der Lutherschen.

Staat der kerk.

I. JAVA.

A. *Batavia*, 5 predikanten, holl. gemeente (1 overleden).
3 „ portug. „
1 „ mal. „ vacant.

B. *Onrust* heeft geen permanent leeraar; wordt door de hollandsche en portugeesche predikanten van Batavia bediend, ook Toegoe.

C. *Samarang* 1 predikant, die ook de overige kantoren moet bezoeken, en onlangs van die moeijelijke reis teruggekeerd, nog geen rapport heeft gedaan.

II. SUMATRA's westkust heeft geen vasten predikant; wordt bij gelegenheid van Batavia bezocht.

III. CEILON.

A. *Colombo*, 3 gewone predikanten met 2 extra-ordinaire en 2 proponenten, Louis en Abraham Pieris. Nederlandsche gemeente, 1050 lidmaten, inlandsch Christendom 63308 *koppen*, waarvan 538 lidmaten. Te *Negombo* 139, te *Caliture* 146, te *Cotta* 235 lidmaten, voor welken het heilig Avondmaal 3 maandelijks in de moedertaal wordt bediend. *Tutucoryn* 54, *Calpetty* 19 lidmaten.

B. *Jafnapatnam*, 1 predikant.

C. *Gale*, 2 predikanten; de hollandsche gemeente heeft 136 lidmaten. *Mature* 18, allen traag om te geloven. Inlandsche cingalesche christenen 92313 *koppen*, waarvan 32 lidmaten, (17 te Gale, 15 te Mature), die niet alleen zeer onkundig zijn, „maar waarvan ook velen, met den hond, wederkeeren tot hun eigen uitbraaksel."

IV. Van AMBOINA. Geen bericht.

V. BANDA. 2 predikanten.

A. *Neira.*

1088 Christenen,	72 lidmaten.		
	604 gemeene Christenen.		
	412 kinderen	200 in 212 buiten	de school.
Lonthoir.			
215 Christenen,	21 lidmaten.		
	124 gemeene Christenen.		
	70 kinderen	45 in 25 buiten	de school.
Poulo-Ay.			
125 Christenen,	15 lidmaten.		
	75 gemeene Christenen.		
	4 kinderen	3 in 1 buiten	de school.

Wajer.

41 Christenen, 3 lidmaten.
30 gemeene Christenen.
8 kinderen { 5 in / 3 buiten } de school.

Rosingain.

48 Christenen, 0 lidmaten.
20 gemeene Christenen.
28 kinderen { 18 in / 10 buiten } de school.

Celamme.

53 Christenen, 2 lidmaten.
39 gemeene Christenen.
12 kinderen { 9 in / 3 buiten } de school.

Op deze eilanden zijn dit jaar gedoopt 212 kinderen en bejaarden.

B. *Zuidwester-eilanden.*

Kisser.

425 Christenen, 0 lidmaten.
254 gemeene Christenen.
171 kinderen { 67 in / 104 buiten } de school,
waarvan gedoopt 60.

Wetter.

102 Christenen, 68 gemeene Christenen.
34 kinderen { 24 in / 10 buiten } de school.

Letti.

Negorij Toetekey.

203 Christenen, 138 gemeene Christenen.
65 kinderen { 46 in / 19 buiten } de school.

Negorij Sarai.

178 Christenen, 88 gemeene Christenen.

90 kinderen { 32 in / 58 buiten } de school.

Negorij Tomerien en Nieuwnom.

71 Christenen, 21 gemeene Christenen.

50 kinderen { 40 in / 10 buiten } de school,

allen ongedoopt.

Moa.

220 Christenen, 110 gemeene Christenen.

110 kinderen { 60 in / 50 buiten } de school,

waarvan 20 ongedoopt.

Damme.

394 Christenen, 244 gemeene Christenen.

150 kinderen { 75 in / 75 buiten } de school,

8 bejaarden en 59 kinderen ongedoopt.

Negorij Solat.

55 Christenen, 28 gemeene Christenen.

27 kinderen { 17 in / 10 buiten } de school,

ongedoopt.

Babber.

180 Christenen, 54 gemeene Christenen.

126 kinderen { 31 in / 95 buiten } de school,

allen ongedoopt.

C. *Zuidooster-eilanden.*

Woekam.

135 Christenen, 88 gemeene Christenen.

47 kinderen { 3 in / 44 buiten } de school,

ongedoopt.

Wamer.

87 Christenen, 56 gemeene Christenen.
31 kinderen in de school, ongedoopt.

Maykoor.

52 Christenen, 25 gemeene Christenen.
27 kinderen in de school, ongedoopt.

Somma 3696.

VI. TERNATE. 1 predikant.
40 lidmaten.
494 gemeene Christenen.
51 kinderen, waarvan 13 in de school.
8 bejaarden nieuw gedoopt.

VII. MACASSER. Vacant.
115 lidmaten.
467 gemeene Christenen.
107 schoolkinderen.
40 nieuw gedoopte bejaarden en kinderen.

VIII. MALACCA. 1 predikant.
31 lidmaten.
65 gemeene Christenen.
60 kinderen { 35 in / 25 buiten } de school.
3 bejaarden en 20 kinderen gedoopt.

Van Timor, Malabar en Coromandel geen berichten ontvangen.

Synode Enkhuizen 1756.

Art. 45. *Brief van Colombo aan de Classis Amsterdam*, 15 *Januarij*, 1755.

In het district Colombo.

te Colombo	100	lidmaten.
Caliture	16	„
Negombo	14	„

„Leven in redelijke rust, maar meest in laauwheid, ongodsdienstigheid en vrijgeesterij.”

Klacht over den aanwas van het pausdom en van zijne openbare bijgeloovigheid.

Het inlandsch Christendom is bij inspectie slecht bevonden, waarvan zij de oorzaak zoeken in het doorbrekend pausdom; 62996 Christenen; slechts 526 lidmaten.

De 4 inlandsche proponenten kwijten zich redelijk.

De scholen kwijnen door gebrek aan onderwijzers. Op Negombo stonden Kerk en School 6 maanden stil; nu is een soldaat geëxamineerd en tot meester aangesteld.

Van het Seminarie geven zij goede getuigenis; ook van de cingalesche en malabaarsche school.

Ds. Melho heeft een „*Triumf der Waarheid*" geschreven; ook den Catechismus, het Kort Begrip van Melchior Burs en vraagboekjes van Borstius overgezet.

De Synode prijst den ijver van Melho, doch hoopt dat de uit te geven geschriften broederlijk zullen worden onderzocht, of zij ook iets tegen de leer bevatten.

Synode Edam 1757.

Art. 45. *Brief Batavia* 27 *Oct.* 1775 *aan de classis Amsterdam.*

Twee jongelingen (Abr. Jans en D. Goedbloed, de eene een inlander) zouden van het Bataviaasch Seminarie gepromoveerd worden om hun letteroefeningen in Holland naar gewoonte te voltooijen.

Brief Ceilon 10 *Januarij* 1756.

Klacht over de traagheid van de lidmaten in het district Gale, wat vooral wordt toegeschreven aan de roomsche leer, „die bijna alle Malabaren en vele anderen van 't gemeene volk, ja ook vele anders nog redelijk geziene dienaren der Compagnie, min of meer bedekt aankleefden."

Ds. Schulze, die de scholen bezocht, getuigt dat het inlandsch Christendom van jaar tot jaar terugging. Zij willen niet eens de vraagjes, in de jeugd geleerd, in erkentenis houden. Het aantal doopelingen vermindert, dat van hen,

die tot het heidendom terugvallen, en van de cingalesche priesters vermeerdert. De bloote Doop, zonder zich op de waarheden toe te leggen, komt bij de Cingalezen nog wat in aanmerking; en de scholieren volgen de voetstappen der ouders.

Brief Batavia, 28 *October* 1756.

De Maleische Bijbelvertaling wordt voortgezet voor de bijzondere rekening van den Gouverneur-Generaal.

Op *Timor*, *Rotti* en *Savoe* zijn bevonden ten hoofdkantore, zoo Europeanen als inlandsche Christenen, 1040

Negory Coupang	60
Sonnebay	111
Amaby	41
Taiberroe	23
Ampheham	12
Molla	40
te zamen	1327

Op *Rotti*, aan de oost- en westzijde, bedragen nieuwgedoopten te zamen 5170.

Op het eiland *Savoe* is de H. Doop nog niet bediend, evenwel zijn in de school in de negory Mainor 600, zoo volwassenen als kinderen.

De Correspondent van Zuid-Holland bericht *a.* enz.

b. dat zijne Synode geoordeeld heeft, dat d. d. Deputati utriusque Synodi en de Gecommiteerden der Classen daar Kamers zijn moeten verzocht worden, naar Oost Indië te schrijven: dat het Seminarium door de Hooge Regering in Indië afgeschaft, te Batavia weder hersteld worde, immers te mogen weten de redenen, waarom hetzelve zoo onverwacht is afgeschaft.

De Heeren Gecommiteerden ad hanc causam, al hetgeen hun in deze is voorgekomen, als een voorwerp van hunne deliberatie, met rijpen rade overwogen hebbende, zijn (salvo meliori Synodi judicio) van oordeel, aangaande het

afgeschafte Seminarium op Batavia, waaromtrent bij de Eerw. Broeders aldaar redres wordt verzocht, immers te mogen weten de redenen van die afschaffing, — dat men deze zaak behoort over te geven en ernstig te recommandeeren aan de Gedeputeerden ad res Indicas van die Classen daar Kamers zijn, om, of conjunctim, of afzonderlijk, zoo zij best zullen geraden vinden, deze zaak, als waarin de Synode wegens haar gewicht zich zeer interesseert, zoo ernstig en aanhoudend te behartigen, dat aan het oogmerk en verzoek van de Broeders van Batavia moge worden voldaan.

Synode Alkmaar 1758.

Art. 45.

D. d. Deputati berichten, dat de Deputati van Zuid-Holland hun hadden toegezonden zeker concept, te presenteeren aan de Vergadering der XVII om te vernemen de redenen waarom het Seminarium te Batavia zoo schielijk is afgeschaft, daar hetzelve met zulk een heilzaam oogmerk was aangelegd, en hen hadden verzocht te concurreeren tot het onderteekenen en presenteeren van dat rekest; — doch dat zij geoordeeld hadden, dat deze zaak niet was van *hun* departement, omdat zij ten vorigen jare uitdrukkelijk aan de Classen was aanbevolen; waarom zij begeerig waren thans het rapport van die Classen te hooren.

De classis Amsterdam had gerapporteerd, dat zij Bewindhebbers gesproken hebben en voor antwoord bekomen, dat zij zich hierop nader zouden informeeren, en dat het eene materie van deliberatie zou moeten wezen voor de Vergadering der XVII. Alles wel overwogen hebbende, geven zij de Vergadering in bedenking, of het wel dienstig zoude zijn bij Bewindhebbers sterk te insteeren om de redenen te weten van de opheffing, oordeelende Gecommitteerden, dat Deputaten voorzichtig gedaan hebben, met die van Zuid-Holland in zake het rekest niet mede te werken.

Dit praeadvies wordt met algemeene stemmen in eene synodale resolutie veranderd.

Synode Haarlem 1759.

Art. 44. *Brief Colombo*, 7 *Januarij* 1758.

In het district Colombo zijn 3 predikanten, (Bronsveld, Fybrands en Meijer). Lidmaten ruim 1000. Het verval is zeer groot, doch zij prijzen den ijver van den Gouverneur Schreuder. Op Wolvendaal is eene fraaie kerk ter beschikking van de malabaarsche Christenen gesteld. Bronsveld beijvert zich op zijne vrijbeurt aldaar vrijwillig in het malabaarsch en portugeesch te prediken.

Inlandsche Christenen 64049; slechts 508 lidmaten, waarvan nog 20 tot de „paapsche of heydensche grouwelen" zijn afgevallen.

De inlandsche proponenten zijn Louis Pieris, Simon Parera, Abr. Pieris en Simon de Sylva.

De malabaarsche vertaling van het N. Testament is opnieuw ter harte genomen en aan Ds. de Melho opgedragen, en de revisie aan den Kerkeraad; de ijver van den Gouverneur Schreuder wordt hierin zeer geprezen.

Jafnapatnam. Inlandsch Christendom 200233, slechts 37 lidmaten, „weinig gevorderd en overgegeven aan paapsche en heidensche bijgeloovigheden." Onbekwame schoolmeesters doen daaraan veel kwaad.

Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de Synode, 23 *October* 1758.

Er zijn in geheel Indië slechts 21 predikanten, zij hadden er wel 60 noodig. Hierop zullen Bewindhebbers attent worden gemaakt.

Zenden in zake de opheffing van het Seminarie extract over uit de notulen van den Raad van Indië, d° 11 April 1756.

Synode Amsterdam 1760.

Art. 45.

Brief Batavia 24 *October* 1759, *aan de Synode.*

De druk van den Maleischen Bijbel is onder het opzicht van Mohr en Werth voltooid.

Op Groot-Java, te Batavia zijn 5 hollandsche, 2 portugeesche en 2 maleische predikanten.

Op *Onrust* 1.

Java's Noordkust 1, gevestigd te Samarang.

Sumatra's Westkust wordt om de 3 of 4 jaren door een predikant van Batavia bezocht.

Kust van Coromandel 1 predikant voor de volgende posten:

Negapatnam, *Bimilipatnam*, *Jagernayk Poeram*, *Palicot*, *Paliacatta*, *Sadraspatnam*, *Portonovo*.

Communicanten en doopelingen op de Kust 574.

Op sommige plaatsen gaat het Opperhoofd of een Krankbezoeker des Zondags voor.

Op *Ceilon* zijn uit Holland wedergekeerd Ondatje en Philips.

In het district *Colombo* is onder het inlandsch Christendom de oogst groot, doch de arbeiders weinigen; er zijn veel leerbegeerigen, maar de meesters zijn onbekwaam om aan die begeerte te voldoen.

Ds. Bronsveld had veel genoegen in de schoolgaande jeugd, hun getal bedraagt 14440.

Op het Seminarie te Colombo loffelijk examen van 24 kweekelingen, waaronder 4 studenten.

In het Gouvernement *Amboina* wordt des Zondags, voormiddags en 's avonds, in het hollandsch en 's namiddags in het maleisch gepreekt door 3 predikanten. Bij de visite in October 1758 in 41 plaatsen 660 lidmaten, 11445 gemeene Christenen, 4568 schoolkinderen, 4591 buiten de school, 586 doopkinderen, totaal 21850, en bij de visite Februarij 1759 aan 28 plaatsen 516 lidmaten, 5306 gemeene Christenen, 2196 schoolkinderen, 1433 buiten de school, 215 doopkinderen, zamen 9666.

Wordt gerapporteerd, dat de correspondentie van de classis Delft en Schieland met de kaap de Goede Hoop is afgesneden, daar de Majores hebben besloten dat alleen met de classis Amsterdam mag worden gecorrespondeerd. Hierin is berust.

Synode Hoorn 1761.

Art. 45. *Brief van den Kerkeraad te Colombo aan de classis Amsterdam*, 21 *Januarij* 1760.

Met het cingalesche woordenboek wordt voortgegaan en door de godvruchtige zorg van hun gebieder (Schreuder) is het malabaarsche N. Testament geheel afgedrukt. De heer Gouverneur heeft eene andere schikking gemaakt in het Seminarie, te weten dat het opzicht niet alleen aan de proponenten, maar ook aan bekwame schoolmeesters, en meerdere en mindere hoofden is aanbevolen. De predikanten hebben zich met den Goeverneur en Raad begeven naar het huis van den Rector, en hebben aldaar eene zeer gepaste redevoering van den Rector Meyer aangehoord, over de „nuttigheid en noodzakelijkheid der wetenschappen", en voorts met genoegen de vorderingen van de jeugd in de respectieve scholen vernomen.

Uit den Kerkstaat.

Malabar. De predikant, die op zijn ernstig verzoek naar Ceilon is verplaatst, klaagt over de ijverlooze traagheid van zijne gemeente, nemende de roomsche godsdienst bij den dag toe, door het groote aantal missionarissen.

Jafnapatnam. 182226 gedoopten, waaronder 64 lidmaten. Te *Manaar* 9820 gedoopten, waaronder 5 lidmaten. Hoewel niet vrij van hunne aangeboren afgoderij en bijgeloof, zouden zij door aanhoudend onderwijs nog wel te bewegen zijn tot het aannemen van Christus en zijne leer.

PROVINCIE BANDA.

Zuid-Wester-eilanden. Christenen op:

?	63	waaronder 498 schoolkinderen.
Roma	54	
Kisser	37	
Letti op Sornwarn (Serwaroe ?)	259	
Letti op Seray	161	
Moa	208	
Babber	205	
Damme	458	

Zuid-Ooster-eilanden. Christenen op:

Maykoor	48
Wokkum	146
Wammer	93 waaronder 53 scholieren.

TIMOR EN OMLIGGENDE EILANDEN.

Groot verval van kerken en scholen sedert het afsterven van den leeraar.

Coupang	857	Christenen.
Negorij Sonnebay	231	„
„ *Annabay*	73	„
„ *Amanubang*	4	koningskinderen gedoopt, de eerstelingen.
„ *Oeywa*	86	Christenen.
„ *Amakono*	30	„

Op Timor gevonden 968 Christenen, gedoopt 161, zamen 1129.

Op ROTTI zijn bevonden:

Negorij Termano	1256	Christ.,	579	schoolk.
„ *Lolij*	525	„	152	„
„ *Thie*	1265	„	15	„
„ *Oynale*	458	„	257	„
„ *Denka*	769	„	nog geen school.	
„ *Baka*	226	„	41	schoolk.
„ *Oppoka*			40	„
„ *Corbassos*	72	„		
„ *Landauw*	54	„	35	„
„ *Bulba*, *Dioe*, *Bokay en Lelenak*	182	„	36	„
„ *Baukauw en*	668	„	283	„
Battiossim			17	„
Totaal Christenen	5475			
Opnieuw gedoopten	395			

Omtrent *Landauw* staat aangeteekend:

„De vervoerde en tot slaaf gemaakte Christenen waren 121. Landauw brengt geene om gedoopt te worden, door de overge-

bleven vrees voor 's Compagnies dienaren; sedert hun laatste verwoesting verschuilen zij nog meest in bosschen en holen.

EILAND SAVOE.

Negorij Timoe.	Christenen	172	
	nu gedoopte Christenkinderen	4	
	„ heidenkinderen	73	
	„ bejaarden	20	
	(Schoolkinderen 38.)		269

De vervoerde en tot slaaf gemaakte Christenen uit kampong Negouw-Bougu onder Timoe waren 25.

Negorij Seba.	Christenen	149	
	nu gedoopte Christenkinderen	15	
	„ heidenkinderen	61	
	„ bejaarden	15	
	(Schoolkinderen 68.)		240
Negorij Massara.	Christenen		170

Op ernstig verzoek van den Radja is voor het eerst een schoolmeester gezonden.

Negorij Liay.	Gevonden Christenen	69	
	gedoopte Christenkinderen	9	
	„ heidenkinderen	36	
	„ bejaarden	4	
			118

Zij zien nog tegen de kosten van een schoolmeester op.

Negorij Mania.	Christenen	19	
	gedoopte Christenkinderen	10	
			29

Willen nog wat wachten met een schoolmeester te nemen.

Tezamen 826

Voor het eerst zijn op *Savoe* 15 paren door wettig huwelijk verbonden.

Synode Enkhuizen 1762.

Art. 44. *Uit den Kerkstaat*, *gevoegd bij brief van den Kerkeraad te Batavia*, 23 *October* 1761.

De meeste Christenen op Java's Noord-Oostkust zijn Europeanen, en de lutherschen (454) en roomschen (392) hebben tot hiertoe, even vlijtig als de hervormden zelven, den openbaren godsdienst blijven bijwonen en het hunne toegebracht voor de armen en de vernieuwing en verbetering van de kerk te Samarang.

Te *Tagal* heeft de resident Falck in 1755 eene geheel nieuwe steenen kerk opgerigt, waartoe ook lutherschen en roomschen bijdroegen.

In 1759 is te Soerabaya, hoofdplaats van Java's Oosthoek, een nieuw, zeer sierlijk godshuis opgericht door het opperhoofd Coertz, tot luister van den openbaren godsdienst onder zooveel heidenen en mohammedanen. Van tijd tot tijd worden eenigen, zoo uit de lutherschen en roomschen, als uit mohammedanen en heidenen tot den schoot onzer Kerk gebracht, welk getal zeker grooter zoude zijn, als er meer arbeiders waren.

De Gecommitteerden hebben van Deputaten ontvangen een Project, met referte aan de acta der Synode te Hoorn 1737 en te Enkhuizen 1738. Het luidt als volgt:

Project van middelen dienstig om bekwame predikanten en schoolmeesters ten dienste der Indische Kerk op te leiden en te verzenden.

Af te zonderen 12 jongelingen van 14 jaren en daarboven om te worden opgeleid voor predikant.

A. *Zes hier te lande.*

α. Opgezocht en uitgekipt uit de triviale scholen in de steden waar Kamers zijn, door Deputaten der Classis van voornoemde steden, met communicatie en approbatie van Bewindhebbers.

β. Bekwaam gemaakt en toegerust.

a. In de scholen, 1. door het bijwonen van eenige private of openbare catechisatiën; 2. door eenig klein douceur van de Kamer, om boeken te koopen.

b. Op de academiën, waarbij in aanmerking komt

1. de verzending, die behoort te geschieden na voorafgaande praesentatie bij en aanneming door Bewindhebbers, met verzoek van Deputaten en Classes aan de professoren om hen ten gemelden einde onder hun nauwkeurig opzigt en onderwijs op te nemen.
2. Hun onderhoud door de Compagnie, hetzij in het Staten-college te Leiden, na verkregen gunstig appointement van hun Edel Groot Mogenden, of daarbuiten te Leiden of op andere Academiën, met *f* 500.— 's jaars.
3. 5 jaren studie, 2 propaedeutica en 3 theologie (met verwijzing naar Waleus).

B. *Zes uit Indië* komende, die eene inlandsche taal magtig zijn; jaarlijks 2 van de besten.

Kennis van Latijn is noodig.

Komen zij van *Batavia*, (alwaar zij in het Latijn onderwezen zijn) onderzoek door Deputaten, of zij rijp zijn voor de Academie, of van *Ceilon*, (alwaar door den Gouverneur het Latijn is afgeschaft) dan vooraf hier de latijnsche scholen te frequenteeren.

Voor dezen zoude opneming in het Staten-College meest geschikt zijn.

Als zij zich goed gekweten hebben en blijken van bekwaamheid hebben gegeven, hen met bijzondere recommandatie te verzenden aan den Gouverneur-Generaal.

Wat de *schoolmeesters* aangaat, dezen te zoeken onder de ziekentroosters, die de meeste geschiktheid hebben en eene inlandsche taal verstaan, en hen te recommanderen om eenig hooger maandgeld dan de gewone ziekentroosters te ontvangen, en in Indië in eenig emplooi, als *voorzanger* of *schoolmeester*, geplaatst te worden.

Bekwame en godvruchtige schoolmeesters hieruit voortkomende, zouden grooten dienst kunnen doen, en er zou dan veel minder reden zijn van klachten over gebrek aan predikanten.

Zuid-Holland meent dat zij bij de regenten van Godshuizen konden gezocht worden.

De Deputaten worden bedankt voor hun moeite en gequalificeerd om daarvan kennis te geven aan de Classen, daar Kamers zijn.

Synode Edam 1763.

Art. 46. *Brief Batavia* 8 *October* 1762.

Loffelijke vermelding van den Gouverneur Petrus Alb. van der Parra, die, ziende den honger naar het Woord, op eigen kosten het Portugeesche N. Testament en de Psalmen laat herdrukken, om daarvan de gemeente gratis te voorzien.

Timor vraagt instantelijk ondersteuning voor de volbouwing van de nieuwe kerk, ondernomen door het opperhoofd van Pluskouw, die hoogmoedig meende dat werk zonder ondersteuning van buiten te zullen volvoeren, ofschoon na zijn dood niet gebleken is waar dat geld vandaan moest komen.

Amboina. Bij de visite (18 October—11 December 1761) van Haroeko, Saparoea, Noessalaoet, Cerams binnenland, mitsgaders de kust Hitoe en Leytimors gebergten zijn gevonden:

963 lidmaten, 27311 gemeene christenen, 6119 schoolkinderen, 4969 buiten de school, 1139 doopkinderen.

Ceilon. Het Seminarie te Colombo is op den ouden voet hersteld, met 4 klassen.

1e klasse. Onder den rector Meyer, 3 studenten, die bij het examen goede proeven gaven van hunne bevatting omtrent de natuurlijke en geopenbaarde godgeleerdheid.

2e klasse. 4 kweekelingen, die door den catechiseermeester Jurriaan Hartwijk in den heidelbergschen Catechismus worden onderwezen.

3e klasse. 3 kweekelingen, leerende onder den Hollandschen schoolmeester Gerrit Klomp, behalve de nederlandsche taal, lezen en schrijven, ook de eerste gronden van den herv. godsdienst volgens den heidelb. Catechismus.

4e klasse. Twee onderscheiden rijen, naar de geslachten, die door malabaarsche en cingalesche schoolmeesters onderwezen worden in hunne moedertaal, en ook in de gronden van den christelijken godsdienst.

De Classis Amsterdam bericht, dat hare Deputati ad res exteras het project van het vorige jaar, met het project van 1737 aan Bewindhebbers ter Kamer van Amsterdam hebben overgegeven, en dat gemelde Heeren zich eenigzins genegen toonden om(zooals in het project 1737 is voorgeslagen) daartoe kinderen uit de godshuizen te gebruiken, terwijl zulks met de minste kosten voor de Compagnie zoude kunnen worden ten uitvoer gebracht.

Deputaten der Classis hebben zich aangeboden om in de aanstaande vergadering der XVII omtrent deze zaak een nader vertoog in te leveren, en verzoeken de Classen daar Kamers zijn in den hare die zaak met Bewindhebbers te bespreken.

De Kerkeraad van Batavia zal verzocht worden den Gouverneur Generaal namens de Synode hartgrondig te bedanken voor het goede aan het Huis des Heeren bewezen.

Synode Alkmaar 1764.

Art. 45. *Brief van den Kerkeraad te Batavia, October* 1763.

Timor. De Compagnie suppleert, wat voor den kerkbouw tekort komt.

Ceilon. In het Seminarie te Colombo is Bronsveld rector geworden, loco Meyer. De cingalesche student Don Gabriel is, na verkregen qualificatie van de Hooge Overheid, volgens de gestatueerde kerkordening in den kerkeraad geëxamineerd, en door het Hooge Gezag toegelaten om het Evangelie te verkondigen aan zijne landgenooten, volgens de instructie der inlandsche proponenten.

Banda, eene der onaangenaamste standplaatsen, is met een beter bestaan en uitzicht op verplaatsing, na 2 à 3 jarigen trouwen dienst, begunstigd.

De Deputaten ad res exteras van de Classis Amsterdam hebben (met bijvoeging van de projecten 1737 en 1762) eene memorie ingediend bij de Vergadering der XVII van den volgenden inhoud:

A. Dat, om hiermede te beginnen, daartoe vooreerst 6 of meer, naar goedvinden van Bewindhebbers, werden verkoren, bij welken, na verloop van eenigen tijd, anderen zouden kunnen gevoegd worden, om dan telkens nieuwe aankomelingen aan te kweeken;

a. Dat dezelven wierden gezocht uit de weeshuizen daar Kamers zijn, hetgeen te Amsterdam zou kunnen geschieden uit het Diaconie- en Burgerweeshuis door Deputati Classis, die te Amsterdam nevens hun ambtgenooten alle weken in die huizen op hun tourbeurt catechiseeren, en dus gelegenheid hebben van nabij te vernemen naar het gedrag, en te oordeelen over de bekwaamheden van de kinderen, die daarin opgevoed worden, en daaromtrent zouden kunnen confereeren met Regenten, met communicatie aan, en onder approbatie van Bewindhebbers.

Dat de jongelingen, in de godshuizen blijvende, doch ten koste van de Compagnie met andere kleederen gekleed, in de latijnsche scholen zouden kunnen besteld worden, en vervolgens naar de Academie gezonden.

b. Wat Amsterdam betreft, dat zij, in de huizen blijvende, de lessen van de professoren aan de Illustre School zouden kunnen volgen, en daarna voor 1 of 2 jaren naar de Academie gezonden om hunne studien te voltooijen, om vervolgens tot dienst der Kerk naar Indië te vertrekken.

B. Dus zoude men bestendig tot den dienst der Indische Kerken kunnen employeren kinderen van ingezetenen, burgers en ledematen, van wier goed en onberispelijk gedrag (een zoo noodzakelijk vereischte in Predikanten die naar Indië verzonden worden) men van nabij door eigen bevinding, moreel zou kunnen verzekerd zijn.

C. Ook zou dit project:

a. met den minsten omslag, en weinig kosten voor de Compagnie kunnen worden ten uitvoer gelegd, terwijl de jongelingen, zoolang zij in de triviale scholen, en wat Amsterdam betreft, op de Illustre School zich bevinden, in de godshuizen blijvende en wordende opgevoed, daartoe geen andere kosten door de Compagnie zouden behoeven aangewend te worden, dan worden vereischt om hen van kleederen en eenige boeken te verzorgen, die zij noodig zouden hebben voor het aanleeren van talen en andere wetenschappen. Ook zouden de kosten op de Academie niet groot zijn, als zulke jongelingen op eene of andere gevoegelijke wijze in het Staten-College, onder opzigt der Regenten konden geplaatst worden.

b. De zwarigheid tegen het project van 1737 ingebragt, dat zulke jongelingen, tot den predikdienst bekwaam gemaakt zijnde, zich aan den dienst der Compagnie zouden kunnen onttrekken, wordt hierdoor, zoo niet geheel, minstens merendeels ook uit den weg geruimd; terwijl zulke jongelingen, in de godshuizen opgevoed wordende, in eene bestendige subordinatie, en onder de macht van diegeenen, die over de respectieve godshuizen het bestier hebben, zouden blijven, en na volbrachte studiën op de Academie, terstond preparatoir geëxamineerd, en bekwaam bevonden zijnde, door Bewindhebbers tot Predikanten gedispiciëerd en na peremtoir-examen, aangesteld en zonder uitstel konden worden uitgezonden.

Hierop hebben Deputaten ad res exteras ontvangen het volgende extract uit de resolutie door de Vergadering der XVII binnen Amsterdam, 30 Maart 1764 genomen:

„Gehoord de consideratien van de respectieve Kameren „omtrent de memorie, houdende middelen ter bekoming „van meerder en beter predikanten voor den dienst der In„dische Kerken, bij resolutie van 5 October 1763, en daarbij

„bedenkelijk voorgekomen zijnde, of door de bij voorsz. „memorie voorgestelde middelen het voorschreven oogmerk „wel te bereiken zoude wezen, om niet te spreken van de „kosten, die daartoe van Compagnies wege zouden moeten „worden besteed, zonder van het succes verzekerd te zijn; „Zoo is goedgevonden, alvorens hieromtrent tot eenige con- „clusie te komen, af te wachten of ook eenige andere mid- „delen zouden wezen uit te denken, en aan deze vergade- „ring konden worden voorgedragen, om met meerder hoop „van succes geämplecteerd te kunnen worden.

Accordeert met de voorschreven resolutie.
(*get.*) Augustinus van Son.

De Gecommitteerden achten het wenschelijk, dat de Deputati ad res exteras van de Classis Amsterdam (dewijl de zaak niet is verworpen) trachten het plan alsnog aan de XVII smakelijk te maken. Daar de vrees voor het zich terugtrekken van de opgeleide jongelingen een hoofdbezwaar schijnt te zijn, moesten zij vooral aandringen op het slot van hunne memorie, namelijk de onmiddelijke verzending. Dat men daarom uit de godshuizen geen jongelingen beneden de 14 of 15 jaren moest nemen, omdat die minder zouden kunnen voorwenden, als zij gereed waren, dat zij niet geweten hadden wat zij deden.

Ook zoude men bedacht kunnen zijn, of Bewindhebbers niet door eenige beurs, of andere voorrechten, kinderen uit de diaconiescholen, of ouders en nabestaanden uit den burgerstand zouden willen animeren om jongelingen over te geven tot den dienst der Indische Kerken.

Hiermede vereenigt zich de Synode.

Synode Haarlem 1765.

Art. 45. *Brief Batavia*, 24 *October* 1764.

In het *Seminarie te Colombo*, onder Bronsveld, hebben verscheiden studenten, als Salomo Francisco, Simon de Melho, Joan Francisco, Manuel Juriaan Ondatje en Manuel Mordagapa, allen Malabaren, zoo veel vordering getoond,

dat er groote hoop was, dat zij mettertijd aan het doel zouden beantwoorden.

De Predikanten Budde en Calkoen hebben, als Gedeputeerden ad res exteras, in de vergadering der XVII toegelaten, opnieuw het plan tot vorming van Predikanten aangedrongen en ontwikkeld. Zij hebben tegen het bezwaar, dat schijnt gemaakt te zijn, wegens de geringe geboorte, aangevoerd, dat dit geen grond behoefde te zijn voor onbetamelijk gedrag in de burgerlijke zamenleving, daar het, ook in Nederland, niet aan de zoodanigen ontbreekt, die desniettegenstaande hunne bediening met luister vervullen en door hun verstand en godvruchtig gedrag hunne geringheid aangenaam weten te dekken.

Zij brachten het echter niet verder, dan dat de XVII hunne memorie aannamen, om die aan het advies van de verschillende Kamers te onderwerpen.

Synode Amsterdam 1766.

Art. 46. De XVII hebben in hunne vergadering van 18 Oct. 1765 aan de presente gedeputeerden medegedeeld, dat zij van het door de Synode ontworpen plan afzagen, en liever een grooter douceur wilden uitloven voor hen die genegen waren zich tot den dienst der Indische Kerken over te geven, met bijvoeging, dat de resolutie, daaromtrent genomen, reeds geresumeerd was en niet kon gealtereerd worden. De gecommitteerden vroegen copie van deze resolutie, doch hun verzoek werd vriendelijk afgeslagen.

Synode Hoorn 1767.

Art. 43. *Brieven van den Kerkeraad te Batavia*, 22 *October* 1765, *aan de classen Amsterdam*, *Hoorn en Enkhuizen.*

Bedanken voor de moeite bij de XVII aangewend, ter verkrijging van wakkere en bekwame leeraren voor het „Oostersch Sion". Mochten, daar het getal der leeraren allengs vermindert, de herderlooze gemeenten spoedig worden voorzien!

Ceilon. Colombo 900 lidmaten, levende in goeden vrede,

hoewel de toevloed van allerlei natiën de christelijke zeden sedert geruimen tijd zeer verbasterd heeft. Het prijswaardig voorbeeld van den Gouverneur Falck belooft, reeds in den aanvang zijner regeering, niet slechts verbetering, maar zelfs geheele herstelling van den droevigen staat van Land en Kerk.

De inlandsche proponenten werken op het land met vrucht.

Synode Edam 1769.

Art. 42. *Brief van den Kerkeraad te Batavia*, 25 *October* 1768.

Op *Amboina* wordt de kerk bediend door 3, vroeger door 7 predikanten. Er zijn in deze provincie meer dan 50 wel gereguleerde kerkdorpen en 60 scholen. Behalve de Hollandsche gemeente waren er

gemeene Christenen	15975
ledematen	959
schoolkinderen	5208
buiten de school	3774
gedoopte kinderen	813.

Ternate. De zoo hoognoodige visite van kerken en scholen op de omliggende eilanden kan niet geschieden, omdat er maar 1 predikant is.

Ceilon. Colombo, vroeger van 6 à 7 voorzien, heeft nu slechts 2 predikanten, die bovendien belast zijn met het Seminarie en met de zorg voor verscheiden inlandsche gemeenten.

Het voorbeeld van den Gouverneur Jman Willem Falck werkt gezegend op bloei en groei der gemeenten. Er wordt gesproken van zijn teedere godsvrucht en zijne aangeboren meedogendheid.

Uit het Seminarie zijn na gunstig examen en proefpredikatie 3 tot proponenten ten dienste van het inlandsch Christendom met alle vrijmoedigheid bevorderd, tegen 10 rijksdaalders 's maands.

De Raad van Indië heeft 27 Februarij 1768 besloten het verzoek van den Kerkeraad van Batavia, om meer predikanten, bij herhaling en ten nadrukkelijkste bij XVII te onder-

steunen, des noods tot proponenten de toevlugt te nemen, zoo maar van hen kan worden verwacht, dat zij door leer en wandel tot uitbreiding van Christus Koningrijk zullen kunnen dienen, en dat het hun Ed. moge behagen, ter opwekking van lust tot dit werk, en om den ijver van de dienstdoende predikanten aan te vuren, de gage van allen die uit Nederland komen te verhoogen tot *f* 120. ('s maands) Op Batavia aanstonds *f* 150 en na 3 jaren *f* 200, en op de buitenkantoren na 3 jaren *f* 150 toe te staan. Voorts besluiten zij, van het groote kapitaal, onlangs aan de diaconie bij erfenis toegevallen en dat door de diaconie niet met securiteit kan worden uitgezet, 50,000 rijksdaalders tegen den gewonen interest van 3/8 % 's maands, voor de Compagnie aan te nemen en de renten van 2250 Rijksd. te besteden tot verbetering van de traktementen te Batavia.

De Kerkeraad van Batavia ondersteunt deze zaak zeer, „om zoo mogelijk den totalen en onherstelbaren ondergang van de Kerk te voorkomen."

De Gouverneur-Generaal heeft op eigen kosten eene armenschool voor de maleische jeugd opgericht.

Synode Alkmaar 1770.

Art. 41. *Brief van Batavia*, 16 *October* 1769.

Ampel relaas van de aanhoudende zorg van den Gouverneur-Generaal v. d. Parra, voor den opbouw der gemeente. Hij heeft uit eigen middelen de bezoldiging van 6 krankbezoekers verhoogd, en 5 krankbezoekers naar Holland gezonden, om zich voor zijne rekening aldaar voor predikanten voor O. Indië te bekwamen.

Brief Kerkeraad Colombo 10 *November* 1769.

Ceilon ziet met reikhalzend verlangen uit naar nieuwe leeraars; verzoek aan de Synode, dat zij spoedig uitkomst bezorge in de groote verlegenheid, waarin zij door gebrek aan predikanten verkeeren.

Willem Jurriaan Ondatje is den overleden Bronsveld als Rector van het Seminarie opgevolgd.

Synode Haarlem 1771.

Art. 42. *Brief Colombo*, 29 *October* 1770.

Hebben 3 predikanten verloren, slechts 1 terug ontvangen. Het heilig werk zal welhaast stilstaan.

Brief Batavia, 22 *October* 1770.

Amboina houdt slechts 1 leeraar over.

Timor blijft bij voortduring herderloos.

Ceilon. Falck woont niet alleen den openbaren godsdienst onverdroten des voor- en namiddags bij; maar strekt door zijne christelijke en zachtmoedige regeering kerk- en burgerstaat tot leer- en voorbeeld.

Synode Amsterdam 1772.

Art. 42. *Brieven van den Kerkeraad te Batavia aan de classes Amsterdam en Hoorn*, 26 *October* 1771.

De Kerk wordt met ondergang bedreigd. Klacht over groot verval in godsdienst en zeden. Als geen genoegzaam aantal predikanten gezonden wordt, zullen die gewesten eerlang weder tot vorige afgoderij en bijgeloovigheid der heidenen vervallen.

Zij klagen niet lichtvaardig; zij hebben, om van vroeger niet te spreken, in het laatste jaar weder 3 predikanten verloren, 1 terug ontvangen. Op Java's Noord-oostkust, waar een groote oogst te wachten was, hebben zij den predikant Peterson Ramring door den dood verloren; houden 1 oud man over. De kerkstaat levert meer bijzonderheden op van den kommerlijken staat der Indische kerken.

De Maleische gemeente te Batavia (vroeger 2 predikanten) is herderloos; er is slechts éénmaal 's zondags dienst, door een krankbezoeker.

Ternate. De predikant Wiltenaar heeft de Sangir-eilanden en Menado bezocht. Kerken en scholen zijn zeer vervallen. Het aantal Christenen is groot, maar zij zijn zeer bijgeloovig en diep onkundig, zelfs in de eerste beginselen van den godsdienst, als gevolg van het weinig bezoeken door leeraren.

Gemeene Christenen 12896, lidmaten 34, gedoopte kinderen 3174, volwassenen 437, kinderen in de school 413, buiten de school 2211. Te Licupang (op Celebes Noord-oostkust) zijn op sterke instantie, na voorafgaande belijdenis, van de heidenen gedoopt 101 bejaarden en 105 kinderen.

Banda, 1 predikant, Ulpianus v. Sinderen, die 12 October de nieuwe kerk op Lonthoir heeft ingewijd. Hij heeft onder zijne zorg 3572 personen, oud en jong.

Ceilon. Twee inlanders van het Seminarie zijn tot proponent bevorderd.

Synode Hoorn 1773.

Art. 44. *Brief Batavia*, 21 *October* 1772.

Ook hun gewesten bespeuren de verderfelijke uitwerking van den doorbrekenden geest van ongeloof en losbandigheid. Zij worden aangedaan door de klachten van zoo vele herderlooze of van geen genoegzaam getal predikanten voorziene gemeenten.

Timor is reeds 7 jaren lang zonder leeraar.

Banda is herderloos; vraagt 2 en kan niet één predikant bekomen.

Ambon plagt 7 predikanten te hebben; acht zich thans gelukkig er althans 2 te hebben.

Bovendien klagen zij over het slordig gedrag van vele hun toegezonden krankbezoekers; zij hebben er 2, als schadelijke werktuigen, uit den dienst moeten ontzetten.

De portugesche vertaling van het N. Testament, door Mohr op kosten van v. d. Parra ondernomen, is zoo goed als voltooid.

Ceilon. Gedeputeerden deelen mede, dat de *Hand. der Apostelen*, vertaald door Fybrands en de *Rijm-Psalmen* door Henr. Philips in het cingaleesch zijn gedrukt, en dat de *Brief a/d Romeinen* in dezelfde taal ter perse is.

Synode Enkhuizen 1774.

Art. 45. *Brief Kerkeraad Batavia*, *ongedateerd*.

Het Nieuwe Testament in het cingaleesch is reeds tot

Collossensen afgedrukt. Philips houdt zich met de rest bezig.

De inlandsche proponent, Manuel Morgappa van Ceilon, is aangekomen, om te Batavia in de portugeesche taal dienst te doen.

Timor heeft de hoop opgegeven immer weder een predikant te krijgen.

Synode Edam 1775.

Art. 45. *Brief Batavia* 17 *October* 1774, *aan de Synode.*

Prijzen de Bataviasche Overheid, wegens hare aanhoudende zorg om de Kerk uit te breiden, ten bewijze waarvan strekt, dat zij den proponent Manuel Morgappa en den krankbezoeker Petrus van Eck naar Holland gezonden heeft, om zich voor predikant te bekwamen.

Ten opzichte van het Seminarie is door de ceilonsche Regeering (met approbatie van het hooge Bestuur te Batavia) goedgevonden, om loco 12 Cingalezen en 12 Malabaren, voortaan 9 Cingalesche, 9 Malabaarsche en 6 Europesche kweekelingen, of van gemengd bloed, op te nemen, en de laatsten naar Europa te zenden om voor predikant te studeeren.

Synode Alkmaar 1776.

Art. 43. *Brief Batavia*, 16 *October* 1775.

De Gouverneur-Generaal v. d. Parra heeft het op zijne kosten afgedrukte portugesche N. Testament, ten getale van 1400 ex. doen uitdeelen.

In een brief van de Kaap de Goede Hoop d. d. 24 Jan. 1776 wordt aan de Classis geschreven, dat te Batavia de zonden toenemen, naarmate de hoofdplaats in grootte en voorspoed toeneemt, hoewel in vergelijking met vorige jaren nog stoffe is van roem met betrekking tot den godsdienst, zoowel in de voor- als in de namiddagspredikatie. Er wordt aldaar nog vrucht gezien op den Evangeliedienst, het geloof en der bekeering waardig.

Correspondenten van Zuid-Holland deelen aan de Synode

mede, dat de Zuid-Hollandsche Synode van oordeel is, dat de Deputaten zich moesten wenden tot Z. Hoogheid en tot den Raadpensionaris, met de vraag of de Gedeputeerden van Noord- en Zuid-Holland zich niet conjunctim zouden kunnen en dienen te wenden tot de XVII, ja zelfs tot Hoog-Mogenden, ten einde door hun veelvermogende hulp de heilzame middelen tot bevestiging en voortplanting van het Christendom in die gewesten mochten worden ten uitvoer gelegd.

De Gecommitteerden achten het voegzamer zich vooralsnog alleen tot de XVII te wenden.

Synode Haarlem 1777.

Art. 42. *Brief Batavia aan de Kamers (of classen) Amsterdam en Hoorn*, 24 *October* 1776.

Klacht over gebrek aan leeraren; 5 predikanten verloren, slechts 1 aangekomen, zoodat zij vreezen dat het Christendom bij aanhoudend gebrek aan leeraren geheel zal vervallen; zij vertrouwen, dat de Nederlandsche Kerk in haar ijver zal voortgaan. Met genoegen hebben zij de brieven ontvangen, waaruit zij zien hoe de voortplanting van de leer der genade haar ter harte gaat.

V. d. Parra is overleden. Zijn opvolger (v. Riemsdijk), sedert vele jaren als hoogachter van den godsdienst bekend, heeft op eigen kosten de nieuwe rijm-psalmen doen invoeren; men verwacht dat hij den godsdienst met kracht zal bevorderen.

Synode Amsterdam 1778.

Art. 13. Sedert de vorige Synode zijn 16 krankbezoekers verzonden.

Art. 41. *Brief Batavia* 27 *October* 1777, *aan de classis Amsterdam.*

Verscheiden gemeenten zijn herderloos, anderen niet toereikend voorzien; zij zullen alles aanwenden wat den kwijnenden godsdienst herstellen kan.

Klagen zeer over gebrek aan bekwame krankbezoekers; de gezondenen hebben doorgaans weinig kennis en zijn door hun gedrag ongeschikt om tot de mindere school- en kerkdiensten te worden gebruikt. Vragen recht bekwame en onberispelijke personen. Zij vindiceeren hun recht tot bevordering van proponenten, op grond van de Synodale acten Noord-Holland 1753 en de Kerkorde van 1623. De Gouverneur-Generaal v. Riemsdijk is overleden; zij verwachten van zijn opvolger, de Klerk, op grond van zijn antecedenten, veel goeds.

Synode Enkhuizen 1780.

Art. 6. Ten geschenke ontvangen het 2e deel van Hofstede's O. Indische Kerkzaken. In handen van de Commissie.

Art. 29. *Brief Batavia aan de Synode*, 7 *October* 1779.

Op de kust van Malabar is een priester van de oude St. Thomas-christenen tot onzen godsdienst overgekomen, die zal geordend worden, om onder zijne vroegere geloofsgenooten te arbeiden; doch daartegenover klagen zij over de laauwheid en flaauwheid van velen tot den dienst des Heeren, en dat de spotlust en verachtering der middelen der genade toeneemt.

Op Ceilon zijn 5 leerlingen van het Seminarie door de Overheid tot krankbezoekers bevorderd.

Timor blijft herderloos.

Synode Edam 1781.

Art. 7. De Correspondent van Zuid-Holland bericht, dat eene commissie door de Synode benoemd, in zake het werk van Hofstede, had gerapporteerd:

1°. Dat zij geen beter middel wist uit te denken om in het gebrek aan predikanten te voorzien, dan het plan van Hofstede, om eene Seminarie op te richten, als veiligst en minst kostbaar.

2°. Dat aan de Gecommitteerden zoude kunnen opgedragen worden eene memorie daaromtrent op te stellen, om

daardoor de O. Indische Compagnie te overreden tot de oprichting, als de vrede mogt gesloten worden.

Het voorstel wordt door alle Classen in principe aangenomen, alleen wil de classis Amsterdam, zonder vooralsnog te concludeeren tot de oprichting van een Seminarie in Indië, dat overwogen worde of aan de Bataviasche Kerkeraad ook eenig genoegen kan gegeven worden.

De Synode wil ook den vrede afwachten en dan conjunctim met Zuid-Holland handelen.

Art. 29. *Rapport van de Commissie, ten vorige jare benoemd, over Hofstede's O. Indische Kerkzaken.*

E. P. G. van Essen, N. Verloren, J. Tiedeman, L. Hamerster en J. Dermout, door de Hoog Eerw. Christelijke Synode van Noord-Holland, gehouden te Enkhuizen in 't jaar 1780, gecommitteerd zijnde om het werk van den Heer Hofstede, O. I. Kerkzaken, rijpelijk te overwegen, hunne consideratiën en praeadvies daarover, behalve aan Z. Ed. Mogende, den Heer Commissaris Politiek van hun Ed. Gr. Mogenden, ook aan de respective Classen der Noord-Hollandsche Synode over te geven, en die in gereedheid te hebben voor derzelver Classicaale vergaderingen, te houden in de maand April 1781, ten einde de Classen daarover mogen delibereeren en haare resolutiën in de Synodus, die D. V. te Edam in datzelve jaar staat gehouden te worden, bekend maken, hebben de eer van deze commissie hier nevens dit rapport te doen.

Dat wij het uitvoeren van deeze taak gevonden hebben een zaak van een zeer groote aangelegenheid, waartoe niet weijnig moeite en onzijdigheid gevordert worde; niettemin, overmits ons, met allen die omtrent den welvaard van Jezus Koningrijk, en bijzonder van het Indiesch Zion niet onverschillig verkeeren, dit aanbevoolen stuk ernstig ter herten ging, hebben wij onder een biddend uitzien naar de genadige bestuuring van 's Heeren Geest, handen aan het werk geslaagen, zoodat wij eerst ieder afzonderlijk bij herhaaling onse gedagten over het werk van den Heer Hofsteede heb-

ben laten gaan, die wij daarna in onse onderlinge bijeenkomsten aan elkander hebben medegedeeld, met dien uitslag, dat ons eenparig gebleken is, dat de Professor Hofsteede in hetzelve allerwegen doorslaande bewijzen gegeven heeft van zijne beproefde waakzaamheid om ook in de Indiën de regtzinnigheid der Leere en de goede orde te bewaaren, en niet minder van zijnen ijver om de uitbreiding van Jezus Koninkrijk te helpen bevorderen. Wij hebben hier veele weetenswaardige dingen bij elkander gevoegd gevonden, die men elders te vergeefsch of met veel moeite zoude zoeken en die voor ons van veel belang zijnde, tot eene aanmerkelijke voorlichting kunnen dienen voor de leeden der Noord-Hollandsche Synode, zoodat Zijn Hoog Eerw., die ook door deze zijnen godvruchtigen arbeid de Kerk zeer aan zich verplicht heeft, deswegens allen dank verdient. Het is ons onmogelijk geweest om van dit aaneengeschakeld en wel beredeneerd werk een hoofdzakelijk en voldoenend uittrekzel op te geeven, of het voorgestelde plan met onschadelijke bekorting voor te dragen. Hierom vinden wij reeden om aan de respective Classen, die dit nog niet gedaan mogten hebben, in bedenking te geven, of zij ook zouden kunnen goedvinden om dit ons praeadvies, 't geene wij met alle nederigheid aan eene welwikkende beoordeeling onderwerpen, bij de Classicaale leeden te laten rondgaan, met een nevensgaand exemplaar van 't werk van Professor Hofstede, gelijk niemand dog, die lievde heeft voor de Kerk zich, onzes inziens, over zijne tijd aan het aandachtig leezen hiervan besteed, zal beklaagen, zoo zal ook niemand, buyten dat, volkomen in staat zijn om over de gegrondheid of ongegrondheid onzer consideratiën te kunnen oordeelen.

Wat nu de zaak zelve aanbelangd neemen wij de vrijheid alvoorens te herinneren, dat het helaas maar al te waar is, dat, ofschoon er nog goede dingen in de Indiën zijn, die met dankzegging behooren erkend en gewaardeert te worden, niettemin de groote hoofdzaak van 't Evangelium des zaaligen Gods zig in die gewesten bevind in de allerbe-

klaaglijkste omstandigheden, zoo met opzigt tot de gegronde kennis, als tot de heilige betrachting van de Leere der Waarheid, die naar de Godzaligheid is, in de hoope des eeuwigen Levens. Het is niet mogelijk eene beschrijving te geven van de slegte gesteldheid, die zig al te gereed en te algemeen op doet, zoo bij de Europeërs als Inlanders, die den naam van Christenen dragen; waarbij nog komen de menigvuldige hinderpaalen, die oorzaak zijn, dat de Evangeliewaarheid bij de ongeloovigen, heidenen en Muhammedaanen geene overwinningen van belang behaalen kan.

Gecommitteerden twijffelen geen oogenblik of het zal eene algemeene toestemming vinden, dat niemand meer verplichting heeft om zig dit aan te trekken, en de gezeegende voortgangen van 's Heilands dierbaar genaaderijk met alle vermogens te bevorderen, dan wij, die door Burgerlijke en Kerkelijke banden aan de Indische volkplantingen van onsen staat ten naauwsten verbonden en uit dien hoofden als Nederlanders, en nog veel meer als Christenen, en allermeest voor zoover ons de bediening van het Woord der Verzoening toebetrouwd is, gehouden zijn om de zuchtende Kerken in de Indiën de beste en gereedste hulp toe te brengen. Wij veronderstellen, dat niemand het zal tegenspreeken, dat, bij aldien dit immer geschieden zal, het uitgevoerd zal moeten worden door de beste en geschiktste middelen, die onder de genaadige medewerking van des Heeren Geest, door den grooten Kerk-Kooning pleegen gebruikt te worden, tot bevordering van Zijne heerlijke rijksbelangen.

't Spreekt dus van zelvs, dat bij aldien de heilige Evangelieleer ooit bij de Indiërs zaalige uitwerkingen zal voortbrengen, dit niet te verwachten is, tenzij tot bevordering van een leevendig geloof derwaards gezonden worde een genoegzaam aantal van bekwaame en ijverige arbeiders in deeze wijngaard des Heeren, die in staat en genegen zijn hunne kundigheeden getrouw te gebruiken, en hunne pogingen met een wijs beleid aan te leggen, ten einde ouden

en jongen, christenen en onchristenen de vrijmaakende kragt van de Evangeliewaarheid mogen ondervinden. Aan zulke arbeiders lijd men in de Indiën allerjammerlijkst gebrek, hetgeen hoe eerder hoe beeter behoord te worden vervuld, door de bezorging van eene genoegzame hoeveelheid van goede Predikanten, Catechizeer- en Schoolmeesters.

Gecommitteerden begrijpen zeer levendig, dat het ten uittersten moeijelijk is middelen uit te denken en uit te voeren, waardoor dit gewenscht einde zoude kunnen worden bereikt. Al wat ooit voorgedraagen of ondernoomen is, had zijn zwaarigheden: maar wat kan er zonder moeijelijkheid begonnen, en zonder veel strijd uitgevoerd worden, hetgeen dienen zal om het geweldig rijk van den Vorst der duysternisse te keer te gaan? Gecommitteerden zijn deswegens van dat begrip, dat men zich hierom niet behoord te laaten afschrikken, maar het zoo ver moet brengen als men kan, en dat men met alle omzigtigheid en een onpartijdig oordeel een keuze dient te doen van zulke middelen, in welker uitvoering zig de weynigste en geringste zwaarigheden opdoen, die veel ligt, als men daadelijk handen aan 't werk geslaagen heeft, òf geheel weggenoomen, òf merkelijk vermindert kunnen worden. In dat oordeel nu staan de Gecommitteerden eenparig, dat het beste middel, om de Indiën de heilrijke gevolgen van het Evangelium des Vreedes te doen ondervinden, is de *Oprichting van een Seminarium hier te lande.*

Gecommitteerden vleijen zich niet zonder reeden, dat zij niet noodig hebben de reedenen voor te dragen, die overtuygend aantoonen, dat de bouwlieden aan het Indiesch Jerusalem zullen moeten voortkomen uit een kweekschool, waar in zij tot dit groot en goed werk bekwaamlijk zullen moeten worden toegerust, maar zij willen te gelijk niet ontveinzen, dat het hun voorgekomen is, dat er reedenen schijnen te weezen, om liever te verkiezen, dat een Seminarium werde opgericht in de Indiën zelvs. Veelligt konde men denken, dat deeze de beste weg zoude zijn om 't Euan-

gelium te bevoordeelen, indien de jongere of oudere aankweekelingen voor het aanvaarden van hun werk geleegenheid hadden, om aan het climaat, de levenswijs en de taal van het land te gewennen, en van nabij onderricht te worden in de gevoelens, godsdienstplegtigheden, zeeden en gewoontens der heidenen en Muhammedanen.

Hoe schoon ook deeze reedenen mogen schijnen, meenen wij nogtans, dat tegen dit plan aanmerkelijke zwaarigheden in den weg staan. Wij zijn van oordeel, dat de Heer Hofsteede bondig aangetoond heeft, dat het aanleggen van een Seminarium in de Indiën van verre uitzigten is en nadeelige gevolgen kan veroorzaaken, dewijl dit zeeker den weg zouden baanen voor particuliere Kerkenraaden tot het maaken van proponenten en het ordenen van predikanten, hetgeen hun niet toekomt, gelijk in het breede kan beweezen worden, en uit de practijk in de Kerken van Nederland blijkt, daar geen Kerkenraad proponenten mag aanstellen en zelv de peremtoir examina in de Classen, ten overstaan van Synodaale Gecommitteerden geschieden moeten. Ook staat te duchten, gelijk onze voorvaders reeds voor uit gezien hebben, dat de Indische Kerken langs dezen weg geheel en al van de Vaderlandsche onttrokken, alle banden van een goede en hoogst noodige verstandhouding afgesneden worden en haar onbevlekte regtzinnigheid in 't Vaderland onzeeker blijven zouden; dingen, waar tegen de Synodus van Noord-Holland met alle reeden tot hier toe gewaakt heeft, gelijk o. a. blijkt uit onze Synodale Acte van 1691, art. 12, dat Deputati Synodi met deeze reedenen bij de Vergadering van XVII hebben aangedrongen, dat geen ziekentroosters tot proponenten en predikanten in Indiën zouden worden gemaakt. Is dat zoo? Wie zal zeggen dat er thans minder reeden om te waaken is dan voorheen.

Eindelijk, gelijk men tot nog toe ook geene gewenschte gevolgen van eenige aangeleegenheid heeft zien voortvloeijen uit de Kweekschoolen in de Indiën aangelegt, zoo mag men veilig vaststellen, dat niet als zeer gebrekkig het onderwijs

zoude kunnen weezen in alle die menigvuldige weetenschappen, welker kennis vereischt word tot eene luisterrijke bekleeding van het Herder- en Leeraarambt in 't gemeen, en in 't bijzonder zooals hetzelve moet waargenoomen worden van menschen, die werken zullen aan de reedelijke overtuiging van heidenen, muhammedanen en allerlei ongeloovigen. Daar nu tot een gelukkige bereiking van dit gewigtig einde zeeker eene voldoende geleerdheid gevorderd word, daar mag men met reeden vragen, van waar zal men van tijd tot tijd den noodigen voorraad bekomen, zoo van bekwaame onderwijzers, als van diegeenen, die tot het werk door hen te verrigten, zullen toegerust worden, daar er nu reeds, gelijk elk toestemmen zal, eene groote schaarsheid is van goede predikanten en krankbezoekers en men zelvs de gevestigde gemeentens met eene genoegzaame hoeveelheid derzelven niet eens kan voorzien; of de schepen altijd versorgen van zulke ziekentroosters, die in alle deelen voldoen.

Gecommitteerden zijn daarom over het algemeen genomen eenparig van begrip, dat de oprichting van een Vaderlandsch Seminarium het beste middel zoude wezen om de Indische Kerk op den duur van de beste, regtzinnige en bekwaame leeraars te voorzien, die haar de regten en voorregten van 't heilig en dierbaar Euangelium kunnen leeren kennen, in die zuiverheid, die de grondslag is, zoo van onze burgerlijke als kerkelijke vereeniging, en die bij de Vaderlandsche Kerk met reeden zoo hoog gewaardeert en zoo zorgvuldig bewaakt word. Het kan dog niet ontkend worden, dat in één Vaderlandsch Seminarium, 't geen wel ingerigt is, en allermeest wanneer 't geplaatst word in eene academiestad, de overvloedigste en onkostbaarste geleegenheid is, tot het aanleeren van alle taalen en wetenschappen, die van de Indische *zendelingen* meer of min grondig behooren gekend te worden. Hier konde men ook de zoodanigen, die men in hunnen minderen of meerderen ouderdom zoude mogen goedvinden uit de Indiën over te zenden, ontvangen en bekwaam maaken, om tot het werk der heilige bediening toegerust te weezen. Hier konde men ook de noodige onderrigtingen besorgen aan

die genen, die als krankbezoekers, catechiseer- en schoolmeesters dienst aan de Indische Kerken zouden kunnen doen. En eindelijk kon men langs dezen weg de wel gegronde klagten der Indische broeders eens doen ophouden, terwijl men, zijn oog geloovig vestigende op den verheerlijkten Kerk-Kooning, vertrouwen mag, dat in een Vaderlandsch Seminarium zulke mannen onder een goed bestuur zullen worden opgekweekt, die niet gedreeven door een heerschende begeerte, om alleen het hunne te zoeken, hunne zielen zelvs in geloof en lievde zullen overgeven voor de zaak van den Heere Jezus, ten einde de voorzeggingen omtrent het Koninkrijk der Heemelen gedaan, haare vervulling moge erlangen. Er is toch geene reeden om te vreezen of men zal er gezet na zoekende, altijd wel zulken overvloed van gewillige en jeugdige helden vinden kunnen, dat men in staat zij den eenen voorraad na den anderen uit te leeveren om te arbeiden, dat in de Morgenlanden de dag van Jezus heirkracht heerlijk moge doorbreeken.

Gecommitteerden zijn volkomen overtuigd, dat de heer Hofsteede bondig aangetoond heeft, dat er voor het Indisch Sion geen hulp van hier of van elders te gemoete is te zien, door eenig ander middel, en gelijk tot hier toe alles 't geen buiten dit beproevd is, vruchteloos, ten minste niet volkomen van de gewenschte uitwerking geweest is, zoo heeft ook niets meerder goedkeuring bij God en menschen weggedragen, dan de oprichting van Kweekschoolen in 't gemeen en de pooging in 't bijzonder om een Vaderlandsch Seminarium voor de Indische Kerk op eenen vasten voet te brengen. Bekend is het toch, dat de Heere God op de blijkbaarste wijs schijnsel gegeeven heeft over den heerlijken arbeid van Prof. Waldus (Sic). Is dat zoo, wat mag men dan niet hoopen van eene inrichting, die op een nog vaster en geregelder voet zoude kunnen blijven.

Gecommitteerden meenen vergeefsche moeite te zullen doen, indien zij deeze redenen breeder wilden deduceeren. Zij vleijen zich, dat dit geen tegenspraak ontmoeten zal; te meer, wijl doorgaands in 't algemeen hierover zoo geoor-

deeld is, bij die geenen, die opzettelijk het stuk hebben doorgedacht, gelijk onder anderen blijken kan uit de overeenstemming van de 3 bekroonde antwoorden, die door de lovlijke Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem in 't licht gegeven zijn.

Gecommitteerden neemen tot besluit alleen nog de vrijheid om de Noord-Hollandsche Broederschap in overweeging te geven, hoe bij de Classen en Synoden van Noord-Holland in vroeger tijden daar reeds sterk op gestaan is, dat in 't Vaderland een Seminarium werd opgerigt. Wat onze vaders hieromtrent gedagt en gedaan hebben toonen de Acten van 't jaar **1636, Art. 27; 1637, Art. 28; 1642, Art. 51; 1643, Art. 41; 1645, Art. 25; 1646, Art. 29; 1686, Art. 11; 1687, Art. 13; 1688, Art. 15; 1689, Art. 10; 1690, Art. 14.** Men heeft het zelvs in dien tijd van zooveel belang gereekend, dat men jaaren achter elkander in de Noord-Hollandsche synodale Acten een lemma heeft gehad *Oost Indisch Seminarium*, 't geen niet anders als op een Seminarium hier te lande zag, nadien de Synode van Noord-Holland zoo lang zij konde, de oprichting van een Seminarium in de Indiën met goede reedenen heeft zoeken voor te komen.

Intusschen zijn Gecommitteerden van gevoelen, dat zoo lang men zoo gelukkig niet is van een Seminarium in ons land gevestigd te zien, men met aanhoudende inspanning van alle vlijt behoort voort te gaan in het gebruiken van die middelen, waarvan men zich tot hier toe, bij gebrek van beter, heeft moeten bedienen, dan dat men niet minder diende te resolveeren vanwege de Noord-Hollandsche Synode den weg in te slaan ter verkrijging van zoo eene gewenschte zaak, waartoe Gecommitteerden nedrig in bedenking geven, of het niet best waare, indien de Synodus mogt kunnen goedvinden aan hare Deputaten, of wie ook hier toe mogt worden gecommitteerd, volmagt te geven om, met concurrentie van de HoogEw. Synodus van Zuid-Holland en de Eerw. Classis van Walcheren bij de heeren Majores eerbiedig alle instantiën te doen, ten einde die hunne goedkeuring en pro-

tectie hier aan, omni meliori modo gelieven te verleenen. Niemand toch heeft bij de handhaving van 't Christendom in de Indiën meerder belang, dan de Ed. Achtb. Compagnie, niet alleen uit kragt van haar octroy, waaraan *de bevordering en verbreiding van de waare christelijke religie* op 't naauwst verbonden is, maar ook uit aanmerking van haare patronaatschap en de onmogelijkheid om haare landen in Indiën te kunnen behouden, zonder bewaaring van het Christendom; 't geen bij de Achtb. Heeren Bewindhebbers ook altoos in aanmerking genoomen is, en nog genoomen wordt, zooals uit de middelen blijkt, waar op hun Ed. Achtb. toonen bedagt te weezen, het geen niet als met dankzegging kan erkend worden.

Voor het overige denken Gecommitteerden, dat men tot hier toe bij de Noord-Hollandsche Kerkvergadering en niet verder besluiten kan, en dat men het aan de heeren Majores behoord over te laaten, om, zoo hun Ed. Achtbaren de oprichting van een Vaderlandsch Seminarium met hunne goedkeuring en bescherming gelieven te vereeren, en schikkingen te maaken tot de middelen van uitvoering, en daarom agten wij het ontijdig, om over de plaats en manier van inrichting, vooralsnog consideratiën te maaken of swaarigheden, die reeds teegen de wijs van uitvoering gemaakt worden, te beredeneeren en op te lossen.

Verscheiden bedenkingen zouden Gecommitteerden nog over het advies van den Bataviaschen grooten Kerkenraad hebben kunnen maaken, gelijk zij dezelve ook reeds in gereedheid hebben, schoon zij om reedenen daarvan thans geen gebruik zullen maaken. Gecommitteerden leggen dit hun praeadvies eerbiedig needer in de schoot der hoogere en laagere kerkvergaderingen van Noord-Holland. Van het gebrekkige, zoowel als van het opregte hunner pogingen overtuigd zijnde, zullen zij zich niet meer verblijden, dan bij aldien de beste weg ingeslagen werde, om de dierbare Kerk van Neerlands Indiën den gereedsten, besten en duurzaamsten bijstand toe te brengen.

Voorts is onze hartelijke wensch, dat des Heeren Geest

in 't midden der respective vergaderingen altoos mooge tegenwoordig zijn, en dat aller handen mogen worden versterkt, om zig met vereenigde krachten aan te gorden tot bevordering van de belangen des Euangeliums, ook in de Volkplantingen van onzen Staat.

(was get.) Uit aller naam,
JACOBUS DERMONT,
Predikant te Hoorn.

Het rapport wordt aangenomen en in eene Synodale resolutie veranderd.

Synode Alkmaar 1782.

Art. 28. *Brief Batavia aan Classis Amsterdam*, 25 *October* 1780.

Aandoenlijke klachten over de toenemende ijverloosheid in den godsdienst, het drieste ongeloof, het afsterven van de besten der Gemeente en het klein getal der leeraars. Groot verlies in den dood van den Gouverneur Generaal de Klerk; goede verwachting van de welmeenendheid en belangstelling van zijn opvolger Alting. Overlijden van Ds. Josua v. Iperen, een man van wiens uitgestrekte kundigheden men zich veel beloofd had. Het is in de meeste buitengemeenten niet beter gesteld dan te Batavia.

Synode Hoorn 1785.

Art. 18. Het doet zich voor, dat studenten, die op eene beurs van de Compagnie voor predikant in O. Indië gestudeerd hebben, als zij gereed zijn, door teruggave van de genoten gelden, zich vrijmaken van hunne verpligting. De Synode besluit dat de zoodanigen hier te lande niet beroepbaar zullen zijn.

Synode Hoorn 1791.

Art. 35. Heeren Deputaten berichten ten aanzien van een inlandsch Seminarium ten dienste van de Indische Kerken het volgende.

Deputaten, hetzelve zeer ter harte nemende, hebben ingevolge de qualificatie, zoo in de laatst gehouden Synode, als in vorige jaren hun gegeven, geene zwarigheid gemaakt, om met Deputaten van Zuid-Holland en de permanente Commissie over die zaak weder in besoigne te treden; met dien gevolge, dat zij conjunctim met Deputaten van Zuid-Holland hebben overgenomen zeker geconcipieerd request aan Bewindhebbers der O. I. C., ten einde zoodanig Seminarium worde vastgesteld, gelijk mede eene daaraan te annexeeren concept-memorie van adstructie; welk een en ander is gecommuniceerd aan de Eerw. Classen van Walcheren, met verzoek van concurrentie; zullende dat request en die memorie aan de Vergadering der XVII gepresenteerd, doch vooraf in de maand September over dit stuk eene nadere conferentie gehouden worden.

Synode Enkhuizen 1792.

Art. 11. De Correspondent van Utrecht bericht, dat hetgeen de Classen in 1785 ad referendum gegeven was met betrekking tot jongelieden, die op kosten der Compagnie studeeren, nu ook hunne goedkeuring heeft, zoodat het in een synodaal besluit veranderd is.

Bij deze gelegenheid lezen Deputaten voor het rekwest de memorie van adstructie en de daarop genomen resolutie van de XVII, betreffende het inlandsch Seminarie.

Synode Alkmaar 1794.

Art. 11. Klacht uit Batavia over het diepe verval van godsdienst en zeden, veroorzaakt door het hoe langs zoo meer toenemen van ongeloof, spotzucht en zorgelooze onverschilligheid.

Synode Enkhuizen 1798.

Art. 14. Van het Nederlandsch Zendelinggenootschap ontvangen den volgenden brief:

Waarde Medebroeders!

Op den 19den December van 't jaar 1797 is in deze stad een genootschap opgericht, waaraan wij den naam gegeven hebben van „*Nederlandsch Zendelinggenootschap ter voortplanting en bevordering van den Christelijken Godsdienst, bijzonder onder de Heidenen*", en is bij de eerste vergadering van hetzelve beslooten, hiervan kennis te geven aan de respective Synoden der Hervormde Nederlandsche en Walsche Kerken in deze Republiek. 't Welk wij de eer hebben door dezen te doen, niet twijfelende of het Synode zal ons gaarne ondersteunen in de uitvoering van het werk, dat wij, onder opzien tot onzen grooten Heer en Meester, op ons genomen hebben, waartoe wij onzen dienst aanbieden, indien het Synodus oordeelt die met uitzicht op eenig nut te kunnen gebruiken, en de correspondentie met uwe hiertoe gecommitteerde leden proponeeren, ten einde gezamentlijk te arbeiden aan de belangen van Jezus' Rijk, en met ter zijde stelling van alles wat daar aan hinderlijk zou kunnen zijn, onze pogingen te vereenigen ter uitbreiding van waarheid en godsvrucht ook in ons midden.

Wij bevelen ons bijzonder in uwe plegtige voorbidding en zijn met ware achting,

Waarde medebroeders

Uw Ew. heilz. vrienden en dienaaren in onzen Heer J. C., Directeuren van 't Zend. Gen. alhier,

J. L. Verster.
W. L. Krieger.
B. Ledeboer.

De gecommitteerden zijn s. m. van oordeel dat nomine Synodi zal geantwoord worden, met dankzegging voor de communicatie als volgt:

„De Commissie ziet met H. H. Directeuren de uitbreiding van het Evangelie onder de heidenen met verlangen te gemoed, maar wenscht, dat deszelfs pogingen in geenen deelen tot nadeel der Hervormde Vaderlandsche Kerk zullen

zijn, en dat de Synoden en Classen voor de stricta examina van hun die tot dat einde gezonden mogten worden, zullen waaken. Eindelijk meend de commissie, dat een nader oordeel over deeze zaak, aan de respective Classen ter overweging moet gelaten worden."

Conform bij meerderheid geconcludeerd.

Synode Purmerend 1799.

Art. 26. De Synode van *Gelderland* heeft den brief van het Nederlandsch Zendelinggenootschap beantwoord en heeft (daar men verneemt, dat het Genootschap ook in ons land werken wil) Maastricht en het land van Overmaas aanbevolen aan hun liefdezorg.

De Synode van *Zuid-Holland* blijft smeken om, en verlangen naar de uitbreiding van het Evangelie, ook bij de verstafgelegen volken, en dat alle pogingen daartoe strekken zullen om het licht der Hervorming ook bij hen den heldersten glans te doen verspreiden, terwijl die Synode zal zorg dragen volgens kerkorde voor de stricta examina en de behoorlijke ordening van zulke personen als derwaarts afgezonden zullen worden, op dezelfde wijs als omtrent naar Indiën gedespicieerde leeraren gebruikelijk is.

Utrecht heeft eene Commissie van correspondentie met het Zendelinggenootschap benoemd en prijst de pogingen.

Groningen wil de pogingen van het Genootschap zooveel mogelijk bevorderen.

De Classen keuren die pogingen goed, en wenschen daarover des Heeren zegen, willende bij voorkomende gelegenheden gaarne tot bevordering daarvan medewerken, daar zij in het vertrouwen leven, dat de pogingen van het Genootschap niet tot nadeel van de Vaderlandsche Kerk of van hare verordeningen zullen werken.

Eindelijk kan de Commissie met genoegen uit bijzondere berichten mededeelen, dat de invloed der werkzaamheden van het Genootschap niet weinig tot voordeel van onze kerkbelangen binnen 's lands zich geopenbaard heeft.

ARCHIEF

VOOR DE

GESCHIEDENIS

DER

OUDE HOLLANDSCHE ZENDING.

II.

AANTEEKENINGEN UIT VERSCHILLENDE SYNODALE EN CLASSICALE ACTA.

UTRECHT,
C. VAN BENTUM.
1885.

Ter perse is N⁰. 3 over FORMOSA.

ARCHIEF

VOOR DE

GESCHIEDENIS

DER

OUDE HOLLANDSCHE ZENDING.

ARCHIEF

VOOR DE

GESCHIEDENIS

DER

OUDE HOLLANDSCHE ZENDING.

II.

AANTEEKENINGEN UIT VERSCHILLENDE SYNODALE EN CLASSICALE ACTA.

UTRECHT,
C. VAN BENTUM.
1885.

Gedrukt ter „Utrechtsche drukkerij" te Utrecht.

In dezen Tweeden Bundel is tezamengevat, wat in de verdere Acta van Provinciale Synoden en van Classicale Vergaderingen, ten opzichte van de Evangelieprediking onder de Heidenen staat aangeteekend, waardoor men een aanschouwelijk beeld verkrijgt van hetgeen in de Vaderlandsche Kerken voor de Zending is gedaan of verzuimd.

Geven de Acta van de Noord-Hollandsche Synoden, in den eersten Bundel geexcerpeerd, een algemeen overzicht, in deze aflevering is opgenomen wat tot aanvulling daarvan strekken kan.

In de eerste plaats komen in aanmerking de Acta van Zuid-Holland, omdat die Synode, door hare Classen van Delft en Schieland (p. 28), in voortdurende zelfstandige correspondentie stond met de Oost-Indische Kerken, en zij de tusschenpersoon was tusschen die Kerken en de Oost-Indische Compagnie.

Veel wordt in die Acta gevonden, wat reeds uit de Handelingen van Noord-Holland bekend was; om in geen herhaling te vallen en noodelooze uitbreiding te vermijden, is dit stilzwijgend voorbijgegaan, of naar n°. 1 verwezen.

Was de belangstelling voor de heidenbekeering meest in Holland geconcentreerd, toch ging niet alles buiten de Landprovinciën om, ofschoon het nog niet altijd belangstelling

was in de uitbreiding van het Evangelie, als de Oost-Indische Kerkzaken aldaar ter sprake kwamen. Met name in de provincie Utrecht ontbrak het niet aan belangstelling en medewerking, reeds van den aanvang, doch vooral in de 2de helft der 17de eeuw, in den tijd van VAN LODENSTEYN, VOETIUS en HOORNBEEK (p. 108 volg.). Wij hebben daarom gemeend de Utrechtsche Acta niet stilzwijgend te mogen voorbijgaan. Aan het slot vindt men enkele merkwaardige aanteekeningen betrekkelijk de wording van het Ned. Zendelinggenootschap (p. 122 volg.).

Het tijdroovende onderzoek van de Synodale Acta van Friesland, Gelderland en Overijssel (tezamen ruim 30 d. fol.) gaf een zeer teleurstellend resultaat.

Friesland gaf niets, en Gelderland en Overijssel bemoeiden zich met de Oost-Indische Kerken slechts bij twee gelegenheden; namelijk bij den strijd vóór 1650 over het aandeel in het bestuur van de Oost-Indische Kerken, waarop alle Provinciën aanspraak maakten, en bij de kwestie over de Sacramentsscheiding in de 18de eeuw. Overijssel zette de kroon op hare onverschilligheid, door bij de oprichting van het Ned. Zendelinggenootschap in zijne vergadering van 1798 te verklaren, dat *de Synode, ofschoon van ganscher harte den verdienden lof gevenden aan het christelijk oogmerk van dit Genootschap, echter begrijpt, dat de belangen van het „Hervormd Kerkgenootschap" in het Vaderland in deze dagen al te zeer alle werkzaamheid afvorderen, dan dat zij haar aandacht zoude kunnen vestigen op de Heidenen; weshalve zij de zaak vooralsnog in advies houden.*

Uit de *Acta van de Classis Amsterdam* en van hare *Commissie ad Res Indicas* zijn eenige aanteekeningen gegeven

tot den tijd, dat het aldaar vermelde zamenvloeit met den inhoud van de Provinciale Acten. Die aanteekeningen zijn daarom van belang, omdat in de Synodale Acta de zaak eerst later ter sprake komt, en zij die Acta aanvullen.

Veel verwachting was gebouwd op het onderzoek van het Archief van de oude Classis van Schieland, thans Classis Rotterdam, dat door den Scriba, Ds. DE WILDE, met groote welwillendheid voor mij werd opengesteld. Van de menigvuldige brieven door die Classis ontvangen vond ik niets. Ik had mij die teleurstelling kunnen besparen, indien ik gedachtig ware geweest aan de voor vele jaren gemaakte aanteekening uit de Acta van Zuid-Holland, 1754, waaruit blijkt, dat men eenvoudig de ontvangen brieven verscheurde (p. 70). Toch waren de Acta van die Classis bewaard, en daaruit zijn eenige belangrijke aanteekeningen opgenomen.

Omtrent het Archief van de *Classis van Walcheren*, die een zoo belangrijk deel had in de behandeling der Oost-Indische Kerkzaken, en het Archief van de oude *Classis van Delft en Delfsland*, heb ik geene inlichtingen kunnen krijgen. Het is mij onbekend gebleven of daarvan, al dan niet, iets is bewaard gebleven.

Van het Archief van den *Kerkeraad van Amsterdam*, die althans in den beginne de Oost-Indische Kerken ter harte nam, en waaruit Dr. F. L. RUTGERS enkele belangrijke aanteekeningen gegeven heeft (Rectorale oratie over *het Kerkverband* enz. *Bijlage* 1) heb ik geene inzage verkregen.

Na ingewonnen advies van desbevoegden, heb ik ten slotte opgenomen de *Classicale Acta van Brazilie*, door mij voor vele jaren uit het Archief van het Provinciaal Kerkbestuur van Utrecht reeds uitgegeven in de werken

van het Historisch Genootschap, doch daardoor welligt voor de beoefenaars der Zendingsgeschiedenis minder toegankelijk.

Met dezen bundel is het, zoo niet belangrijkste, dan toch zeker verreweg moeielijkste, misschien ook het ondankbaarste deel van de taak afgewerkt.

Aan de orde komen thans de Brieven en Memoriën, waarvan de stukken over Formosa (in 1 of 2 Bundels) voor den druk gereed liggen, en onmiddelijk na de verschijning van dit deeltje ter perse gaan.

Een woord van warmen dank ben ik verschuldigd aan het Provinciaal Kerkbestuur van Utrecht, en aan Dr. G. J. Vos Az., Scriba van de Classis Amsterdam, die evenals de reeds genoemde Scriba van de Classis Rotterdam, met de grootste welwillendheid mij het ruime gebruik van de onder hen berustende Archieven verleenden.

Ten slotte eene opmerking. In het in deze 2 Bundels gegevene ligt niet meer dan eene geraamte, waarop de zenuwen en spieren nog moeten worden gelegd, door hetgeen volgen zal. Het zoude dus, naar mijne bescheiden meening, voorbarig zijn, hierop reeds eene geschiedenis der oude Hollandsche Zending te bouwen. Er moet nog veel bouwstof geleverd worden om op dit fundament een gebouw op te trekken. Zoo de Heer mij leven en werkkracht schenkt, hoop ik daartoe eenige materialen aan te voeren.

Utrecht,
October 1885.

J. A. Grothe.

AANTEEKENINGEN

UIT DE

ACTA DER PROVINCIALE SYNODEN VAN ZUID-HOLLAND.

Synode Rotterdam 1621.

Art. 62. De Assessor heeft de Synode voorgedragen, dat volgens het schrijven uit Oost-Indiën, „aldaer groote apparentie was, van de Indianen door de predicatiën des Heiligen Evangeliums tot de zalichmaeckende kennisse der waerheyt te brengen, indien men stoffe hadde van bequame predicanten, voornamelyck ingeboorene des landts aldaer wesende, ende datter, om daer toe te geraecken, geen gevoechlycker middel en was, dan aldaer een Seminarium op te richten, in 'twelcke eenige kinderen der Heydenen ende ingeboorene selve, diemen tot dien eynde wel konde becomen, onder de opzigt ende onderwysinge onser predicanten aldaer sijnde, van kints been aen mochten geoeffent ende opgevoedt werden in de Christelycke Religie, om daernae die haren lantslieden te predicken en uyt den selven den Heere Christo een gemeente te versamelen. Dat oock alreede wel eenige goede beginselen hier van door den Heer Generael tot Amboina waren geleyt, dan dat het ontbrack aende noodige middelen omme deselve nae eysch te vermeerderen ende uyt te voeren."

De Synode, aanmerkende welk een stichtelijk en christelijk werk dit zoude wezen, als strekkende tot de eer en grootmaking van Gods Heiligen Naam, en tot behoudenis van vele menschen onder die arme, blinde Heidenen in die landen, — heeft goed gevonden, dat men hetzelve op het

allerhoogste zoude recommandeeren aan de heeren Bewindhebbers van de Oost-Indische Compagnie, en ook met goedvinden derzelven aan de Hoog Mogende Heeren Staten-Generaal, als ook aan Zijn Princelijke Excellentie, opdat alzoo door hen eenige bekwame middelen mochten gevonden en mildelijk toegelegd worden. Of ook, des noods zijnde, eene collecte gedaan bij particuliere liefhebbers, tot bevordering en volbrenging van dit zeer goede en christelijke werk. En opdat dit met te meer vrucht geschiede, zullen de Gedeputeerden van de beide Zuid- en Noord-Hollandsche Synoden, als ook de Predikanten ter plaatse daar eenige Kameren van de Oost-Indische Compagnie zijn, of derzelver Bewindhebbers wonen, naarstigheid doen, om daarbij eerst in 't particulier de zaak te prepareeren, ende daarna in de volle vergadering van de Heeren Zeventienen op het favorabelste remonstreren, gelijk de Deputaten van Noord-Holland beloven in hunne aanstaande Synode hierop te zullen letten en de goede hand daar aan te houden.

En daar men verstaat, dat tot advancement van het voorverhaalde door de Broeders van Zeeland mede wordt gearbeid, zullen zij door de voorzegde Gedeputeerden vriendelijk worden vermaand, om daarin voorts te continueeren. Zullen eindelijk de voorzegde Gedeputeerden aan Hoog Mogende Heeren Staten-Generaal, Zijn Vorstelijke Genade den Prins van Oranje, en de Heeren Bewindhebbers verzoeken goed opzicht te willen hebben op de jonge lieden, die alreede, om hier in de Christelijke Religie geïnstitueerd te worden, ten einde voorzegd zijn overgezonden en noch overgezonden mochten worden.

Synode Gorcum 1622.

Art. 18. Aangaande de resolutiën der vorige Synode Art. 62, dat namelijk: „eenige bekwame middelen mochten gevonden worden, om de Indianen door de prediking des Heiligen Evangeliums tot de zaligmakende kennis der waarheid te brengen," — heeft reeds eenig effect, daar men verstaat dat er een collegie van zes studenten, onder op-

zicht van Walaeus door de Oost-Indische Compagnie is opgericht.

Synode Brielle 1623.

Art. 37. Opdat orde gesteld worde op den kerkedienst van West-Indië, zullen Bewindhebbers van de West-Indische Compagnie door de Gedeputeerden aangemaand worden om het loffelijk voorbeeld van de Oost-Indische Compagnie te volgen.

Synode 's Gravenhage 1624.

Art. 45. Gedeputeerden hebben gerapporteerd, dat zij verzocht zijn door de Synode van Noord-Holland, om volgens de resolutie hunner Synode, tegelijk met hen, Sebastiaan Danckaerts, predikant van *Amboina* (in 't vaderland gekomen, en die bezig was met het maken van een extract uit onze kerkorde) de hand te bieden. En dat zij te dien einde een concept van eene provisioneele kerkorde te zamengesteld, en naar de gelegenheid van Indië geappliceerd zijnde, aan de XVII binnen Amsterdam te zamen hebben overgegeven, die beloofd hebben deze zaak tot een punt van beschrijving te zullen maken, om ter naaste vergadering daarop gedaan te worden naar behooren.

Aan Gedeputeerden wordt opgedragen deze zaak conjunctim met Noord-Holland te helpen bevorderen, dat de voorzegde geëxtraheerde kerkorde door de XVII aangenomen, en voorts door de publieke autoriteit van Hoog Mogenden in Indië moge worden ingevoerd.

Art. 60. Deputaten zullen arbeiden te bevorderen, dat op ieder schip naar Oost-Indië varende een predikant of ziekentrooster moge gesteld worden.

Synode Woerden 1625.

Art. 28 ad **45.** De XVII hadden reeds in 1623 beloofd de kerkorde aan het advies der Kamers te zullen onderwerpen. Het was der Gedeputeerden utriusque

Synodi thans bij onderzoek gebleken, dat geen der Kamers er tot dusver iets van had gehoord. Als het project bij hen inkwam, zouden zij de zaak in alle manieren bevorderen. De zaak blijft Deputaten aanbevolen.

Art. 34 ad **60.** Bewindhebbers hebben verklaard dat nauwelijks een schip afvaart zonder ziekentrooster.

Ds. Henr. Arnoldi deelt mede, dat de West-Indische Kamers van de Maas, last hebbende om een predikant te verzorgen, de Classen verzocht hebben daarnaar om te zien. De Synode beveelt deze zaak aan de Gedeputeerden der verschillende Classen, en dat zij, iemand vindende, zulks aan de predikanten der Maassteden zullen bekend maken.

Synode IJsselstein 1626.

Art. 14. De Synode verstaat dat de kerkorde, geaccommodeerd naar de gelegenheid van de Oost-Indische kerken, reeds is ingeleverd en aan de predikanten in Oost-Indiën gerecommandeerd, 'om die aldaar gevoegelijk in te voeren en de Kerken daarnaar te regelen.

Art. 17 ad **34.** Gedeputeerden uit Gelderland en Utrecht, alhier wegens hunne respectieve Synoden verschenen, verzoeken naar aanleiding van het in de vorige Synode verhandelde, dat voortaan correspondentie worde gehouden tusschen hunne Synoden en die van Noord- en Zuid-Holland, vooral op het stuk van de Kerkorde voor Oost-Indië en het aannemen en uitzenden van predikanten. Alsmede dat hun opening worde gedaan van de gravamina uit Indië komende.

Het 1e is reeds afgedaan, zie Art. 14. Het 2e. Predikanten, die naar Oost-Indië willen gaan, zullen zich bij hunne respectieve Synoden aangeven, om daaruit de gequalificeerdste te kiezen.

Wat de gravamina aangaat; men tracht eene vergadering te verkrijgen uit de Classen, daar Kamers zijn, om de gravamina te prepareren, met hun advies, voor de Synode. Wordt die vergadering verkregen, dan zal men geen bezwaar

maken de Gedeputeerden van de corresponderende Synoden daarbij te admitteren, om alzoo met algemeen overleg te handelen. De correspondenten nemen hiermede genoegen.

Synode Delft 1628.

Art. 32. Gehoord, wat op de Noord-Hollandsche Synode is verricht in zake de Kerkorde en de Vergadering voor Oost-Indische Kerkzaken, wordt besloten, dat van de Noord-Hollandsche Synode zal gevraagd worden copie van die Kerkorde, en dat deze Synode met die van Noord-Holland zal zamenwerken om zoodanige Vergadering te erlangen, en dat aan de Broederen van Zeeland zal geschreven worden hieraan mede de hand te houden.

Art. 58. De Classis van Brielle deelt mede, dat Bewindhebbers te Rotterdam een ziekentrooster hebben uitgezonden, ongezond in de leer, zijnde Arminiaan, en kwaad van leven, zijnde niet alleen bankroetier, maar die op lichtklaren dag een van de Heeren aldaar met een opsteker was nageloopen om hem te beschadigen. Bij deze gelegenheid werd ook verhaald, dat menigte van arminiaansche boeken naar Oost-Indië gezonden wordt. Wordt besloten aan Bewindhebbers te verzoeken:

1°. Geen personen uit te zenden, dan die van goede attestatie voorzien zijn, en de afzending te doen plaats hebben met voorkennis en goedvinden der Kerk. Ook geen boeken, over godsdienst handelende, te verzenden, dan die door Deputaten der Synode zijn goedgekeurd, en dien krankbezoeker terug te roepen, zoo hij volhardt.

2°. Als Bewindhebbers onverhoopt dit afslaan, te remonstreren bij Hoog Mogenden, opdat door hun autoriteit daarin worde voorzien.

3°. Aan de Kerken in Oost-Indië te schrijven, geene personen zonder behoorlijke attestatie tot eenige kerkelijke bediening toe te laten, en genoemden persoon, zoo hij is gelijk gezegd wordt, te willen ontzetten; ook toe te zien

dat geene arminiaansche boeken de gemeenten aldaar in handen komen.

Art. 65. Robertus Junius is door de Classis Rotterdam toegelaten voor Oost-Indië.

Synode Leiden 1629.

Art. 15. In het geval van den ziekentrooster (vorige Synode art. 58) is door de Compagnie voorzien en Bewindhebbers hebben aangenomen daarop voortaan te letten.

Synode Schoonhoven 1630.

Ontvangen brief van de gemeente van Jezus Christus te Batavia d.d. 23 November 1629, waarin o. a. advies gevraagd wordt in zake de oplegging der handen aan heidensche kinderen.

De Synode conformeert zich met de resolutie van de Noord-Hollandsche Synode 1629 (*zie Archief* I, p. 5).

Synode Schiedam 1631.

Art. 11. De XVII hebben aangenomen de zaak van de Oost-Indische Vergadering in de respectieve Kamers aan te dienen, doch is hierop nog geen antwoord bekomen. De zaak blijft aan Deputaten, conjunctim met die van Noord-Holland aanbevolen, om haar bij de XVII te recommandeeren.

Synode Brielle 1633.

Art. 8. De Gedeputeerden blijven belast, ter voorkoming van alle confusiën in de regeering van de Oost-Indische Kerken, aan te houden bij de respectieve Kameren, om eene Vergadering, in welke de Kerken van de steden daar de Kameren resideren, met elkander mochten corresponderen.

Synode Woerden 1635.

Art. 8. De Coetus wordt door de XVII afgeslagen. Conf. Noord-Holland 1834. Art. 54.

Synode Leerdam 1636.

Art. 6. Door de Classis van Schieland werd aangediend, dat haar eene missive was toegezonden van Robertus Junius, predikant te Sincan (in Oost-Indiën), inhoudende als middel en raad om alle ongeregeldheden te weren, dat men eenige jonge Indianen alhier te lande zoude laten studeeren om in hun vaderland het Evangelie te prediken en te aangenamer te wezen.

Bij anderen werd aangediend, dat bij missive uit Indiën zoodanig middel werd afgeraden, als zijnde alreede zonder eenig goed effect in het werk gesteld geweest.

De Vergadering inhaererende aan hare voorgaande resolutie, heeft goed gevonden, dat de respectieve Classen en Kerken, daar de Kamers zijn, behoorlijk onderzoek naar die zwarigheden gedaan hebbende, dezelve aan de respectieve Kamers, mitsgaders aan de XVII zullen remonstreren en zoeken weg te nemen; en die niet kunnende geremediëerd worden, dat hun Gedeputeerden met die van Noord-Holland de zaak bij hun Edel Groot Mogenden zullen brengen.

Art. 36. Is tot de vergadering per Deputatos Synodi gekomen zekere memorie, waarbij verzocht wordt, — alzoo uit het laatste schrijven uit West-Indië aan de Bewindhebbers werkelijk gebleken is de groote onordelijkheid, die aldaar gevonden wordt onder de predikanten aangaande hun leven, tot groot nadeel der christelijke religie, — dat de Synode eenige onbesproken, bekwame en geoefende predikanten opzoeke en hen bewege zich in de voorzegde landen te laten gebruiken om de zaken aldaar te herstellen, en te dien einde te schrijven aan zijn Genade Graaf Maurits, verkoren Generaal over West-Indiën, dat hem gelieve geen predikanten aan te nemen op particuliere recommandatie, en zulks met den eersten, alzoo in het laatst van September zijn reis zal aangaan.

Waarop geresolveerd is, dat bij provisie de Classes en Kerken daar Kamers zijn, in het zenden van predikanten naar *West-Indiën* zullen volgen den voet van die van

Noord-Holland. Dat bij provisie onze Kerkorde den predikanten in West-Indiën worde toegezonden om zich daarnaar te reguleeren, en dat in dit bijzonder geval de respectieve Classen zullen uitzien naar een bekwaam persoon, die met graaf Maurits de reis zoude willen mede maken.

Bij deze gelegenheid heeft de Gedeputeerde van Gelderland verzocht, dat in de Acta gesteld worde, dat hij gevraagd heeft, dat in zake het reglement niets mocht worden geresolveerd in prejudicie van zijne Provincie.

Synode Dordrecht 1637.

Art. 28 ad 36. Wordt in de Vergadering zekere missive vertoond, bij welke mede worden gecommuniceerd de classicale Acten der Kerken van Brazilië, bevattende o. a. zekere casus van den Doop en de resolutie daarop genomen. De Synode vindt goed dat de Gedeputeerden naar Noord-Holland die Acta zullen medenemen, om die aan de Synode aldaar te communiceren.

Synode Leiden 1639.

Art. 14. De Deputatus van Gelderland heeft uit last zijner Synode voorgesteld, — dewijl de Kerken dezer Geunieerde Provinciën in het gemeen zijn moederkerken van de Kerken van Oost- en West-Indiën, en diensvolgende het kerkelijk beleid, opzicht en judicature over de zaken derzelven tot de Kerken dezer Provinciën in het gemeen behooren, en verscheiden Kerken en Synoden daarvan worden uitgesloten, (zoodat daarvan eenige jaren herwaarts niets tot de kennis van de Geldersche Synode gekomen is,) — dat zulks voortaan mocht worden gebeterd, of dat voornoemde Synode daarover bij de Staten-Generaal zal moeten doleeren en remedie verzoeken.

De Gedeputeerde van Utrecht conformeert zich uit naam zijner Synode met dit verzoek en deze doleantie. Hierover is opening verzocht en gegeven door verscheiden leden der vergadering, met name door den Gedeputeerde van Noord-

Holland; waaruit vernomen is, dat het nooit de meening is geweest om de Kerken der naburige Provinciën uit te sluiten. Verscheiden devoiren en verzoeken zijn gedaan om uit alle Provinciën daar Kamers zijn eene Vergadering te formeeren, die gezamenlijk op de Oost- en West-Indische zaken zoude mogen letten, doch dat zulks niet heeft kunnen verkregen worden, omdat men niet weet, waar de onkosten daarop vallende te vinden zijn, als andere inconvenienten meer. De meeste zaken van die Kerken, die in de steden van Zuid- en Noord-Holland, daar Kamers zijn, worden verhandeld, zijn van klein gewicht, particulier, en die geen uitstel kunnen lijden om met communicatie aan de andere Provinciën behandeld te worden.

De Eerwaarde Synode, om de doleantiën van naburige Provinciën weg te nemen en verder te voorkomen, heeft hare Deputaten gelast gehouden, om op de oprichting van zoodanige Vergadering te blijven insteeren. En is ondertusschen bij provisie geoordeeld, dat het de gereedste weg is om de naburige Provinciën in de kennis en behandeling dezer zaken toe te laten, zoo de Kerken en Classen die nu die zaken behandelen, en daarin toch ook lichtelijk hun misverstand zouden kunnen hebben, uit de van Oost- en West-Indiën inkomende brieven de principale kerkelijke zaken en zwarigheden extraheeren en die jaarlijks aan de respectieve Synoden communiceeren.

Is ook bij deze gelegenheid door de Heer Jacob Velthuysen (ouderling te Rotterdam) verzocht, (alzoo Bewindhebbers der West-Indische Compagnie bij ervaring hebben bevonden, dat door het houden en opvoeden van alumnen tot den dienst der Kerk en het bezoeken der kranken in West-Indië, de Kerken aldaar zeer bezwaarlijk kunnen geholpen worden, doordien dezelve alumni, wanneer reeds groote kosten voor hen gedaan zijn, daartoe onbekwaam of onwillig bevonden worden) dat, zoo iemand eenige studenten of predikanten daartoe bekwaam en gewillig wist, hij die aan de respectieve Kamers gelieve bekend te maken.

Synode Gouda 1640.

Art. 9. De Gedeputeerden van Zuid-Holland hebben met de presente correspondenten (Gelderland, Utrecht, Friesland, Overijsel, en Groningen) — Noord-Holland zich excuserende — een project van correspondentie over deze zaak ontworpen.

(Zie acta van Noord-Holland 1640, *Archief* I, p. 11.)

Synode Rotterdam 1641.

Art. 12. Rakende art. 9 der vorige Synode; dewijl in de aanstaande Noord-Hollandsche Synode ingebracht zullen worden de adviezen van de respectieve Classen over het project, zoo wordt dit geheele stuk zoo lang in statu gelaten, en den ordinaris Gedeputeerde gelast, te bezorgen dat de meening dezer Synode haar effect bekome.

Vervolgens, daar bij deze gelegenheid verscheidene aanmerkenswaardige misbruiken verhaald zijn, die in de Kerken van Oost-Indië worden gezegd in te kruipen, zullen Gedeputeerden voorzegd zich naarstig informeren bij eenige predikanten, die in Oost-Indië den dienst hebben betreden, met name bij D^os^. Abraham de Roy en Heemstede, en door de correspondenten van Noord-Holland en Utrecht bij D^os^. Candidius en Heurnius respectievelijk, en daarna met Deputaten der Synode van Noord-Holland de klachten brengen daar het behoort, en daar zij achten dat ze allerzekerst zullen kunnen geremedieerd worden.

Daarenboven, dewijl eerstdaags het octrooi der Oost-Indische Compagnie expireert, zoo besluit de Synode eenstemmig, dat Deputaten der Synode met den eerste bij hun Edele Hoog Mogende zullen verzoeken en aanhouden, dat hun Hoog Mogende bij het verlengen van het Octrooi, ook voornamelijk om vele gewigtige redenen, in de remonstrantie aan te wijzen, daarop gelieven te letten, dat de Kerken in Oost-Indië in leer en orde mogen vereenigd blijven met de gemeene Kerken dezer Vereenigde Nederlanden, en in het bijzonder dat de opperzorg en correspon-

dentie van en met alle Kerken in Oost-Indië mag zijn en blijven bij de gemeene Synoden dezer landen. En worden Correspondenten verzocht, hetzelve hun respectieve Synoden en Provinciën te willen communiceeren, om in zoo gewigtige zaak ook het hunne bij te brengen, en te *voorkomen, dat niet aan eenige bijzondere Kerken, Classen of Synoden worde gegeven hetgeen de Synoden in het gemeen aangaat.* Doch zullen Deputaten voorzegd afwachten de resolutie der aanstaande Noord-Hollandsche Synode over het bewuste project.

Art. 13. Deputaten der Synode hebben aan de Synode overgelegd de Classicale Acta van Brazilië, gehouden in het Recif van Phernambuco 20 April 1640, die den Broeders wel hebben bevallen, God hoogelijk dankende voor den aanwas van Gods Kerk aldaar.

Dewijl zij sessio 5 art. 5 zeggen overgezonden te hebben een boekje onder den titel „*Onderwijzing des geloofs*" om alhier te doen drukken, en daarna de Kerken van die landen gemeen te maken, wordt geoordeeld dat de voorzegde Classis zich zulks niet mag onderwinden, veel min in eenige talen iets te doen drukken, zonder visie en approbatie van eenige respectieve Synode dezer landen, en zal hun per Deputatos Synodi worden aangeschreven, dat zij in het toekomende in zaken van leer en orde willen gaan in eenigheid, advies en raad met de gemeene Kerken dezer landen. Zijn ook eerst de Heeren XIX, en daarna Bewindhebbers der Kamer van Amsterdam per missive verzocht de Synode te geven visie van het exemplaar, en den druk te schorsen; en dewijl daarop geen voldoend antwoord is ontvangen, zijn daarover hun Edele Groot Mogenden met eene schriftelijke remonstrantie begroet, die den drukker te Enkhuizen aangeschreven hebben den druk tot nader order te staken, en geresolveerd hebben bij de Vergadering der XIX te vernemen hoe het hiermede gelegen is.

Synode Gorcum 1642.

Art. 8 ad 12. Is opgelezen de resolutie van de Synode

van Noord-Holland in het voorleden jaar genomen, die niet kan verstaan, dat men hierin een anderen voet zal houden als voor dezen; belovende ondertusschen, om eenig contentement te geven aan de Corresponderende Synoden, dat zij, daartoe verzocht zijnde, de acten van Oost-Indië aan dezelven respectievelijk zullen toezenden; gelastende ook hun Gedeputeerden, zoo ergens iets tot prejudicie van deze hunne genomen resolutie mocht worden gedaan, daar tegen te vigileeren. Deputaten der Zuid-Hollandsche Synode, ziende dat met deze resolutie hare meening geen effect had, hebben volgens hun last geschreven aan de Roy, Heemstede en Heurnius, om informatie van de ongeregeldheden, die in Oost-Indiën mochten in zwang gaan. Ds. de Roy heeft voorzegde abuizen schriftelijk genotificeerd, wat door de brieven van Heemstede en Heurnius wordt bevestigd, klagende dat de volgende casus in hun tijd zijn voorgekomen:

1°. Dat men in Oost-Indië niet mocht oefenen kerkelijke discipline, zelfs over fouten, die voor den Magistraat strafbaar zijn.

2°. Dat de predikanten door de politieke autoriteit werden verzonden. Dat ook een predikant, die vrijmoedig had gepredikt over vraag 83, 84 en 55 Heidelbergsche Catechismus, gesuspendeerd was, in zijn Kamer geconfineerd en daarna door de publieke autoriteit verzonden, niettegenstaande de Kerkeraad van Batavia had verklaard, dat hij niet anders dan schriftmatig en behoorlijk had gepredikt en over zulks verzocht dat hij bij hen mocht blijven.

3°. Dat de predikanten niet mochten hebben communicatie van kerkelijke brieven met de Kerken in Nederland, die niet vooraf door de politieken waren geopend, gelezen en geëxamineerd.

4°. Dat de predikanten van hier gezonden aanstonds met de ouderen in rang gelijk worden gesteld.

Na informatie van deze ongeregeldheden zijn de Gedeputeerden van de Correspond. Synoden van Gelderland, Zuid-Holland, Utrecht en Overijssel, in den Haag geweest,

die aan Hoog Mogenden eene remonstrantie hebben overgegeven, waarin zij verzochten, dat de Kerken van Oost-Indiën in leer en orde mochten vereenigd blijven met de gemeene Kerken in deze Vereenigde Nederlanden, en in het bijzonder, dat de opperzorg en correspondentie van en met al de Kerken in Oost-Indië moge zijn en blijven bij de gemeene Synoden dezer landen en alzoo voorgekomen, dat niet aan eenige bijzondere Kerken, Classen of Synoden worde gegeven, hetgeen de Synoden in het gemeen aangaat; welke remonstrantie hun Edelen met voorzegde goede redenen hebben bekleed. En dewijl door zekere verhindering eenige weken lang daarin niet werd gedaan, hebben de Gedeputeerden voor de tweede maal eene remonstrantie van denzelfden inhoud overgegeven, verzoekende dat de Corresponderende Synoden mochten worden geautoriseerd om uit hun midden eenigen te deputeeren, die over de kerkelijke zaken van Oost- en West-Indië zouden besoigneeren. Waarop de zaak door de Hoog Mogenden ad referendum genomen is.

Nadat over deze zaak verschillende debatten waren gevallen tusschen de Broeders van Zuid- en Noord-Holland, is gevraagd of de Gedeputeerden dezer Synode zich hebben gekweten van den hun gegeven last. De Synode verstaat, ja, en dat men hen zal bedanken voor de trouwe zorg, die zij hebben gedragen, dat de goede meening dezer Synode haar effect mocht bekomen.

Voorts, de Synode niet meer behartigende dan de onderhouding van de eenigheid en correspondentie met Noord-Holland, heeft gecommitteerd hare Deputaten om met die van Noord-Holland te confereeren over een middel van accomodatie, en is een project ontworpen (zie Synode Enkhuizen 1643, *Archief* I p. 17). De Correspondenten nemen het ad referendum. De Synode neemt het provisioneel aan.

Art. 9. Bij het oplezen van Art. 13 is van de Gedeputeerden verstaan, dat de negen beloofde predikanten naar Brazilië gezonden zijn. Ten opzichte van het vraagboekje

hebben Gedeputeerden den druk daarvan (bij alle aangewende devoiren) niet kunnen beletten. Volgens den hun opgelegden last hebben zij naar Brazilië geschreven. Zekere Florentius Streeraert uit Cleefsland, die ten vorigen jare voor Brazilië aan de XIX gerecommandeerd werd, wordt thans wegens dissoluut leven niet meer voor recommandabel gehouden.

Synode Brielle 1643.

Art. 6 ad 8. De Kerken van Gelderland, Utrecht en Overijssel konden het project niet goedkeuren. Wordt eene Commissie benoemd om te confereeren met de Correspondenten, of zij konden bewogen worden genoegen te nemen met het project, doch te vergeefs, daar de Correspondenten dezen aangaande gelimiteerde macht hadden, en verklaarden dat zij het concept niet konden aannemen om daarop gunstig bij hun Synode te adviseren.

Is geresolveerd te blijven bij het te voren gestatueerde, namelijk, dat het concept provisioneel smakelijk zal gemaakt worden aan de difficulteerende provinciën en verzocht daarin te acquiesceeren, als een interim, totdat bij een Coetus van de gemeene Provinciën anders zoude mogen worden gedisponeerd, waartoe de voorschreven Synoden vriendelijk zullen worden verzocht.

De zaak blijft in de Synode 1644 in statu.

Synode Woerden 1645.

Art. 7. Het project van 1643 blijft nog in statu. Is mede gevraagd, wat dienstig mocht zijn tot opbouwing der Kerken in Oost-Indië, en met name om in China de ware Christelijk Gereformeerde Religie te planten. Daartoe is, na verscheiden goede discoursen, verstaan noodig te zijn, dat de ordinaris Deputaten voorzichtig arbeiden, daar het behoort; dat de Oost-Indische Compagnie, eer het octrooi vernieuwd wordt, vergunne eene goede som, en voorts alle goede middelen aanwende, die tot zoodanig groot werk vereischt worden; — dat zij mede, zulks goed en dienstig vindende, de Kamers dit stuk ernstig zullen

recommandeeren. Indien de Gedeputeerden der corresponderende Synoden zich daarbij willen voegen, zal het de Synode aangenaam zijn.

Synode Buren 1646.

Art. 13 ad 7. Op het verzoek aan Hoog Mogenden om een Oost-Indisch Seminarie vóór het geven van octrooi te procureeren, is hun Hoog Mogenden resolutie van 15 September 1645, dat daarop te zijner tijd gelet en de zaak gerecommandeerd zal worden, daar het behoort, gelijk blijkt uit de volgende extract-resolutie:

„Is ter vergadering gelezen eene remonstrantie aan hun Hoog Mogenden, gepresenteerd uit den naam en vanwege de Gedeputeerden der Zuid-Hollandsche Synode, daar bij verzocht wordt dat hun Hoog Mogenden vóór het inwilligen van een nieuw octrooi, de Bewindhebbers van de Oost-Indische Compagnie willen disponeeren om eene merkelijke somme gelds jaarlijks te contribueren tot het formeren en onderhouden van een Seminarium voor eenige jonge studenten, ten dienste van Gods Kerk in Oost-Indiën. Waarop gedelibereerd zijnde, is goedgevonden en verstaan, dat men op 't geene voors. is te zijner tijd zal letten, ook 't zelve te recommandeeren daar 't behoort."

Deze resolutie gelezen zijnde, is besloten de ordinaris Gedeputeerden te belasten, op dit stuk van tijd tot tijd te vigileeren. En alzoo men van goeder hand verstaat, dat de Heer Cornelius Akolei, gewezen Gouverneur in Banda, zekere considerabele somme van eenige duizenden tot deze zaak zoude hebben gelegateerd, worden de voornoemde Gedeputeerden verzocht zich daarvan wat nader te informeeren ter plaatse daar het zal behooren.

Synode Dordrecht 1647.

Art. 13 ad 13. Over een Seminarie voor Oost-Indië op te richten, om in hetzelve op te kweeken eenige personen in de studie voor Jezus Christus Kerk, rapporteeren Deputaten dat zij bij Hoog Mogenden op hun request te dien

einde ingeleverd, hadden bekomen een heel favorabel apostil. En dewijl hieruit blijkt goede apparentie van een gewenscht succes, wordt eenparig door de Synode goed en noodig geacht, dat Deputaten deze goede occasie gelieven waar te nemen en te vigileeren om, zoo mogelijk, daarvan te bekomen het geheele effect. Insgelijks dat zij wat nader informatie willen nemen wat het legaat zij, dat door den heer Akoley voor dusdanig Seminarium zoude gemaakt zijn.

Synode Delft 1648.

Art. 38 ad 13. Is gehandeld van het Seminarium van Oost-Indië, en rapporteeren Deputaten dat zij dat verzocht hadden, doch afgeslagen waren; echter vindt de Vergadering goed, nog aan te houden. En alzoo vernomen wordt dat op Batavia eene School opgericht wordt, om mettertijd aldaar een Seminarium te planten, zoo zullen Deputaten vernemen wat er zij van die School.

Bij deze gelegenheid is gehandeld van de onderlinge correspondentie der Synoden in de Oost-Indische Kerkelijke zaken, en is besloten, dat men nog blijven zal bij het project daarop gemaakt in de Synode van Gorinchem van 1648, Art. 8. Te meer, alzoo de Synoden van Gelderland, Friesland, Overijssel en Groningen hetzelve reeds bij provisie aangenomen hebben. Utrecht alleen blijft bij hare resolutie in 1642 en 45 op die materie genomen.

Art. 39. Naar Oost-Indië zijn gezonden van *Delft* 1645 Theod. Steenwijk en 1647 Arn Lippius, theologiae candidaten; van *Schieland* 1647, Ant. Hambroek, predikant te Schipluiden en Gisb. Happartius Cand.

De Vergadering is ook bekend gemaakt, dat het legaat van den Heer Akoley de Kerken in het gemeen niet raakt, maar dat het staat ter opzicht en dispositie van de Burgemeesters van Delft. 1)

---

1) Blijkens stukken uit het Delftsche Archief, mij welwillend verstrekt door Ds. G. J. van der Flier, heeft dit legaat met de oprichting van een Seminarie niets te maken.

Synode Leiden 1649.

Art. 13. Is binnen gestaan Abr. Rogerius, gewezen predikant in Oost-Indië, exhibeerende zijne kerkelijke getuigenissen, één van Paliacatte, waar hij tien jaren, en één van Batavia, waar hij zes jaren met groote lof en stichting de kerkedienst heeft waargenomen, op grond daarvan verzoekende voor gerecommandeerd gehouden te worden. Is gaarne toegestaan.

Heeft ook dezelve Rogerius de Synode geëxhibeerd een vertoog over den staat der Kerken van Indiën. In handen van Deputaten voor advies.

Art. 40 ad 38. Deputaten hebben nog geen gelegenheid gehad omtrent Seminarie of School te Batavia (1648 § 38) iets met vrucht te doen. Blijft aanbevolen.

Art. 44. Vertoog van Rogerius. (Zie de Noord-Hollandsche Synode 1649, Art. 37, *Archief* I, p. 30).

Synode Schoonhoven 1650.

Art. 49. Het Seminarie blijft in de voorgaande termen. Deputaten hebben daarvan nog geen kennis bekomen. Goede correspondentie in deze zaak gevraagd van Noord-Holland.

Art. 50. Extracten Indische Brieven.

De extracten, in de Acta van Noord-Holland opgenomen, worden hier en vervolgens niet herhaald; slechts wordt er melding van gemaakt, zoo de Zuid-Hollandsche Acta iets bevatten wat bij Noord-Holland niet gevonden wordt.

Art. 51. Utrecht voegt zich eindelijk, in zake het project der correspondentie, bij hetgeen in de Synode van Delft, 1648, is besloten.

Synode Gorcum 1652.

Art. 35. Deputaten rapporteeren, dat zij over de bevordering van het Christendom begroet hebben den heer burgemeester de Graaf te Amsterdam, president van de Kamer van XVII, die uit naam der Vergadering beloofde, dat daarvoor goede zorg zal gedragen worden.

Synode Brielle 1653.

Art. 51. *Brief Batavia* 18 *December* 1651.

Op het rapport Noord-Holland (*Archief* I, p. 41) volgt hier, na 4°.; „met de latijnsche School staat het ook wel, en blijft alsnog de onderwijzing der jeugd in dezelve Melchior ab Hambach aanbevolen, alzoo D. Petrus Meyer, voor rector uitgezonden, de praktijk van de medicijnen door de Hooge Overheid was opgelegd en hij voor weinige dagen overleden was."

Synode Dordrecht 1656.

Art. 70. Extracten.

Brief Batavia 10 *Januari* 1654 (zie Noord-Holland).

Hier nog: Klagen over dispensatien van de Overheden van verboden huwelijken, en over vreemde proceduren tegen de Kerk en kerkelijke personen.

De bevordering van de inlandsche gemeente is dit jaar meer dan tevoren bij de hand genomen. De Scholen zijn bij wijken verdeeld en nederlandsche meesters daarin gesteld. Ordinaire catechisatiën zijn ingevoerd door Teschemaker en Lindius in het portugeesch, en door Roman in het maleisch, waarop goede vruchten verwacht worden.

Synode Leiden 1658.

Art. 1. *Brief van Ph. Baldeus*, *Malacca* 1 *Juni* 1657.

Doleert, met remonstrantie van eenige particulariteiten, bijzonder over het meesterschap van de predikanten te Batavia, omtrent het maken en verzenden der predikanten naar andere plaatsen, meteen reflexie nemende op een anderen brief, die misschien van de predikanten te Batavia omtrent zijn persoon mocht afgezonden zijn. Hierover met Noord-Holland te confereeren; bijzonderlijk omtrent de twee genoemde punten, als ook andere zaken van diergelijke natuur, en met een wat er zijn mocht van eenig schrijven, waarop de brief van Baldeus schijnt te zien, de

zaak ten principale gereserveerd blijvende totdat men zal spreken over de Indische zaken.

Art. 43. Na rijpe deliberatie is in zake den brief van Baldeus goedgevonden, dat de deputandi naar Noord-Holland zullen opzoeken de Kerkorde van Oost-Indië; daarover te confereeren, zoo er iets ontbreekt eenige notulen daarbij te doen en die dan met de XVII te communiceeren, teneinde daarop eenig arrest te bekomen.

Alzoo D. Pantherus (voor weinige jaren predikant in Indië, en nu te Capelle bij Goes) onder de toehoorders gezien wordt, zoo is Zijn Eerwaarde verzocht opening te geven van den staat der Oost-Indische Kerken. Hij doet een breed relaas, het meesterschap van de Kerk van Batavia genoegzaam confirmeerende; presenteert verder zijn dienst en stukken, indien iemand uit de Synode die mocht noodig hebben. Deputandi naar Noord-Holland zullen nauw daarop letten; als zij over zijn relaas eenige onverwachte rencontres kregen, verzoekt Pantherus te mogen ontboden worden, belovende te zullen komen en alles met documenten te zullen verifieeren.

Synode 's Gravenhage 1673.

Art. 20. *Brief van den Kerkeraad van Batavia aan de Synode van Zuid-Holland.*

Zij klagen over eene missive van de Classis Amsterdam ontvangen, en leveren eene breede apologie van verscheiden punten, hun ten laste gelegd en een wijdloopig vertoog, dat zij niets hebben gedaan dan conform de oude praktijken van de Indische Kerken, en ook conform verscheiden resolutiën der Synoden van Noord- en Zuid-Holland, gelijk zij met de stukken pogen te bewijzen.

Correspondenten van Noord-Holland over deze zaak een weinig nader opening doende, zeggen, dat al wat door hunne Synode of de Classis Amsterdam gedaan is, geschied is, naar aanleiding van klachten van andere Indische Kerken,

omdat de Kerkeraad van Batavia ziekentroosters en proponenten promoveert.

Worden gelezen de resolutiën dezer Synode van 1642 en 1643, aan welke de Synode na deliberatie inhaereert.

Wat de klachten aangaat van Batavia tegen de Classis Amsterdam, de Synode vindt zich niet bevoegd over dit verschil eenige decisie te nemen, maar zullen de ordinaire Deputaten hunner Synode met de Deputaten van Noord-Holland ter plaatse daar Kamers zijn, met allen ernst aanhouden, dat aan de Kerken van Indiën mocht worden gerecommandeerd zich naar de orde der Vaderlandsche Kerken te gedragen, en zal aan de Kerk van Batavia het bewaren der eenigheid worden aanbevolen.

Zulks is geschiedt bij brief dato 21 Julij 1673, opgenomen in het volgende artikel 49; hij eindigt met de bede, „dat het de goddelijke Majesteit behage Zijne zaligmakende kennis en het Evangelium Zijns Zoons Jezus Christus door hun onvermoeiden arbeid meer en meer te bevorderen en uittebreiden onder de blinde Heidenen."

Synode Woerden 1674.

Art. 21 ad 20. Deputaten rapporteeren dat zij met Bewindhebbers hebben gesproken en het gevoelen der Synode gerecommandeerd, wat wel was opgenomen.

Van Batavia is een brief ontvangen, waarbij zij inhaereren aan hun vorig schrijven, en klagen dat de Synode van Noord-Holland en de Classis van Amsterdam willen verhinderen krankbezoekers tot proponenten en proponenten tot predikanten te bevorderen als zij hen, in de inlandsche taal geverseerd, of ingeborenen zijnde, geschikt bevonden.

De Correspondenten van Noord-Holland hierop gehoord, verklaren, dat hunne Deputaten en de Classis van Amsterdam waren gelast alles hierop na te zien, ook de provisioneele Kerkorde namens Noord- en Zuid-Holland hun toegezonden. De Zuid-Hollandsche Synode verstaat dat in deze zaak om die reden hier geene decisie kan vallen.

Synode Rotterdam 1680.

Art. 16. Twee brieven uit Indië ontvangen en voorgelezen. Zij hebben maar 29 predikanten, vroeger 36; verzoeken bij de XVII aan te houden om meerderen; aanbevolen aan de Classen daar Kamers zijn.

De Correspondent van Noord-Holland inquireert, volgens zijn last, of niet eenige staaltjes ter kennis van de Zuid-Hollandsche Synode zijn gekomen van de bevordering van ziekentroosters enz. en of er ook eenig antwoord is ontvangen op den brief over dit onderwerp door de Synode van Noord-Holland naar Batavia geschreven. Er is deswegen niets voorgekomen.

Synode Gorcum 1681.

Art. 16. De Classes Delft en Schieland hebben verhaald, dat zij de synodale acten van voorleden jaar naar Indië hebben gezonden, en heeft D. Scriba Mees als gecommitteerde ad Res Indicas voorgelezen een brief van Batavia d.d. Februari 1680. Bedanken voor de continuatie van de correspondentie, die ook van hunne zijde niet zoude ontbreken, alzoo die hoog noodig is tot verdere bevordering van Christus' Rijk in die verre gewesten, alwaar zich daartoe overal eene breede en wijde deur opent, waartoe de arbeiders zoo weinigen zijn; zoozeer zij zich verheugen over het eene, nog meer bedroeven zij zich over het andere. Vernieuwen dienvolgens hun vroeger ernstig verzoek van intercessie bij Bewindhebbers, dat hun een ruim getal van goede, bekwame, ijverige, naarstige en exemplaire arbeiders mag worden toegezonden. De Synode beveelt de zaak aan de goede zorg van de Classen van Delft en Schieland en verzoekt hun eene lijst te maken van predikanten en ziekentroosters, die uit Zuid-Holland verzonden worden. Geen nieuwe staaltjes van bevordering zijn voorgekomen.

Synode Brielle 1682.

Art. 18. *Brief Batavia* 7 *Eebruri* 1681.

Vragen meer predikanten, schoolboeken en Nieuwe Testamenten in het Portugeesch.

De Broeders van de Classen Delft en Schieland rapporteeren, dat zij dit drieledig verzoek reeds bij Bewindhebbers hebben overgebracht en gunstig antwoord hebben bekomen. Bewindhebbers zullen nog 6 predikanten zenden; een goed getal schoolbehoeften is gezonden; het Portugeesche Nieuwe Testament is bijna afgedrukt.

De Broeders voornoemd vragen vanwaar zij de onkosten moeten bekomen, die vallen op het maniëeren van de Oost-Indische zaken? Deputaten ad Res Indicas zullen best doen zich te adresseeren aan Bewindhebbers.

Synode Woerden 1684.

Art. 22 fine. Deputaten ad Res Indicas stellen voor dat alle Classen iets bijdragen tot onderhoud van de Correspondentie. Ad referendum.

Synode Buren 1685.

Brief van Batavia 25 *December* 1683.

Maken den toestand der Kerken in hunne gewesten bekend, die niet weinig geholpen worden door successieve aankomst van predikanten uit het vaderland toegezonden. Onder de krankbezoekers waren er twee, die wegens insolentie of onzedelijk gedrag moesten worden ontslagen. Het is beter geene, dan zoodanigen te zenden.

Er zijn op dezen oogenblik 41 predikanten in Indië.

In de gemeente van Amboina was beroering ontstaan, dewijl de Commissaris Padbrugge den Kerkeraad aldaar stelde naar zijn welgevallen. Daartegen heeft zich de predikant Vos Ruil geopponeerd, die door de hooge Regeering te Batavia in deze wordt gerechtvaardigd. De andere predikant, Hek, koos de partij van den Commissaris en is daarom door de Hooge Regeering naar Ternate verplaatst.

Te Batavia is alles in rust en vrede; de gemeente wordt dagelijks vermeerderd door een groot getal, die uit het heidendom en moorsdom tot haar overkwamen. De jonge predikanten zullen, om kennis te krijgen van de Indische Kerkzaken, sessie hebben in den Kerkeraad te Batavia, wat

de zaken van Batavia aangaat met adviseerende, en overigens met concludeerende stem.

In zake de contributie voor de Correspondentie (vorige Acta) excuseeren de meeste Classen zich vooralsnog.

Synode Breda 1686.

Art. 23. Correspondentes van Noord-Holland, des gelast, hebben voorgedragen, dat, alzoo de oogst in die landen (Oost-Indiën) groot is, en de arbeiders weinigen zijn, allen Classen mocht worden aanbevolen te vernemen naar mannen van beproefde deugd en exemplaire godzaligheid, genegen om zich in den dienst van Gods Kerk aldaar te laten gebruiken. Er was verzekering gegeven, dat zij door de voorzorg van de XVII zeer wel zouden behandeld worden.

Synode Dordrecht 1687.

Art. 16. Correspondens Rheelandt (predikant te Amsterdam) rapporteert, dat zij, met het oog op het kleine getal arbeiders voor den grooten oogst, aan de XVII hadden voorgeslagen, ten dienste van Oost-Indië hier te lande een *Seminarie* op te richten, en meer andere middelen. Bewindhebbers hadden den ijver van de Classis Amsterdam geprezen, en beloofd te willen denken op wat wijze het gebrek aan predikanten best zoude kunnen worden vervuld; zij wenschten wel daarover met de voorschreven Classis nader te confereeren.

Uit brief Batavia 30 November 1684.

Louis de Mey, zoon van een inlandsch burger van Batavia, (ook Louis de Mey genaamd) zich in het latijn eenige jaren geoefend hebbende en proef gegeven hebbende van goeden aanleg en naarstigheid, is op voorspraak der Kerk door de Hooge Regeering aanbevolen aan de XVII, om op kosten der Compagnie naar Nederland te gaan, en worden de Eerwaarde Heeren en Broeders verzocht mede daaraan het hunne te doen.

1°. Omdat daardoor vele inlanders van vermogen opgewekt zullen worden hunne kinderen op eigen kosten te laten studeeren.

2°. Die jongelingen zullen veel voorhebben, als der taal en zeden kundig en aan het warme klimaat gewoon.

3°. Het volk zoude daar in zien „zijn zonen tot profeten, en zijn jongelingen tot Nazareners bevorderd."

4°. Gelijk zijn volle neef, Adriaan de Mey, op zulke wijze tot groote bekwaamheid gebracht is.

Zij zijn verwonderd, dat de XVII het Nieuwe Testament, door Fereira vertaald (in het Portugeesch) en met groote kosten der Compagnie gedrukt, willen vernietigen en zulks aan de Hooge Regeering in Indiën ordonneeren; zij verzoeken revisie door taalkundige predikanten op Batavia, om aldaar of in het vaderland te worden gedrukt. Ds. Fereira sloeg voor de grofste drukfouten in de nog overige exemplaren aanteteekenen en die met een nieuw titelblad en een register der drukfouten te voorzien, zonder vermelding van de Compagnie, der overzetters en der revisoren, met bericht dat wegens de afwezigheid van de overzetters verscheidene drukfouten waren ingeslopen; welken voorslag de Kerk heeft geamplecteerd.

Brief Batavia 5 *Februari* 1685.

De revisie van het Portugeesche Nieuwe Testament is aan de predikanten Thornton en Clavius als nieuwe revisoren onderworpen, die na een nauwkeurig onderzoek hebben gerapporteerd, dat er wel veel fouten waren ingeslopen en op 3 à 4 plaatsen eenige woorden waren overgeslagen, dat ook wel eenige spreekwijzen voorkwamen, die met de euphonia der Portugeesche taal niet overeenkwamen, maar geene fouten, die tegen den zin des Heilige Geestes streden, en dat, zoo de voorslag van Fereira werd aangenomen, dit Nieuwe Testament zonder schroom en tot stichting der gemeente kon worden uitgegeven.

Synode Leiden 1689.

Art. 42. *Kerkeraad te Batavia aan de Zuid-Hollandsche Synode*, 24 *November* 1687.

Hebben groote rede om God Almachtig te danken voor

den gelukkigen toestand der Kerken, alzoo God ze uit alle hoeken doet aannaderen en brengt tot het Koningrijk Zijns Zoons Jezus Christus, zelfs uit de afgelegenste eilanden, Mooren en Mohammedanen, die de leer van het Evangelie omhelzen. Er zouden wel meerderen toevloeien tot den schoot der Kerk, indien zij maar meer leeraars hadden. Verzoeken derhalve allergedienstigst, dat de synode toch aanhoude, dat ten eersten hun een merkelijk getal van jonge, wakkere, bekwame mannen worde toegezonden, vreedzaam en van een stichtelijken wandel.

Deputati ad Res Indicas zeggen dat zij het gedaan hebben, en verder doen zullen, elk bij zijne Kamer en dat Bewindhebbers ook genegen zijn bekwame predikanten te zenden, maar dat zich daarvoor nog geen stof opdoet.

Synode Gorcum 1692.

Art. 41. *Brief Kerkeraad Batavia aan de Zuid-Hollandsche Synode*, 8 *Maart* 1691.

Gelijkluidend met den brief aan de Noord-Hollandsche Synode (*Archief* I, p. 96.)

Synode 's Gravenhage 1694.

Art. 39. *Uit Brief Batavia* 2 *December* 1692.

Ternate heeft 4 predikanten.

Banda heeft 3 predikanten. Op de Zuid-Wester en Zuid-Ooster Eilanden zijn 19 personen op belijdenis gedoopt; de scholen waren aldaar nog bloeiende, hoewel op die eilanden eene algemeene ijverloosheid bij de christenen was omtrent het toenemen in kennis, wat zij toeschrijven aan het nalaten der visiten sedert 1686. Echter wachten zij veel goeds van de scholen; verzoeken nog 2 leeraars.

Synode 's Gravenhage 1705.

Art. 51. De Classis van Schieland geeft in bedenking, — alzoo de Broeders van Batavia klagen (en dat niet ten onrechte) dat hun brieven niet goed geëxtraheerd worden,

als uit de Synodale Acta blijkt — of niet dienstig zoude zijn, dat er iemand tijdens de Synode gesteld werd, om de voorzegde extracten na te zien en met de brieven te collationeeren. Wordt goedgekeurd en daarvoor aangewezen de Correspondens van Overijssel.

Synode Woerden 1706.

Brief van den Kerkeraad te Columbo aan de Classis van Delft en Schieland.

De 4 predikanten van Colombo hebben behalve Colombo, ook Negombo, Calture, Tutucoryn en Calpertyn gevisiteerd. Te Columbo 253 lidmaten en 98 schoolkinderen, en op de andere plaatsen 29 lidmaten en 54 schoolkinderen. De gecommitteerden tot de visitatie van het cingalesche christendom hadden gevonden 30 Kerken, en hadden een opstel gemaakt hoevelen tot iedere school behoorden.

Voorts geven de Broeders van Colombo in overweging of 7 Gebeden, 2 Catechismen en de Ziekentroost, zonder andere boeken meer tot overtuiging van de valschheid des Heidendoms wel voldoende zijn.

Ds. Simon Cat is overleden; hij heeft veel gedaan tot welzijn van de Cingalezen, zoo in „versien over den Bijbel" als in het opsporen van de inlandsche heidensche religie, waarvan zij de stukken in handen hebben, doch die tot nog toe in de scholen niet waren gebruikt.

Brief Kerkeraad te Batavia aan de Synode van Zuid-Holland, 1 *December* 1704.

De Kerken aldaar, als ook die om de Oost en West, zijn in gewenschten vredestaat, en wordt dagelijks een redelijk getal van Heidenen en Mohammedanen toegebracht.

Op de Malabaarsche Kust te Cochin wordt de gemeente met vrucht bediend door Gosew. Huppers en die van Coromandel, inzonderheid te Negapatnam, door Clement. De gemeente aldaar, en verder landwaarts in, bestaat uit 169 lidmaten. Te Masulipatnam en Paliacatta worden de

Kerken dagelijks gesticht door een krankbezoeker in hun taal. Op de overige kantoren nemen de Opperhoofden de dingen van den godsdienst waar.

Provincie Amboina. De gemeente te *Honimoa* en onderhoorigheden worden getrouw bezorgd door Abr. Parent, die zich met Jac. v. d. Vorm zoodanig had bevlijtigd in het aanleeren van het Maleisch, dat men daarvan al goede proeven had gehad in de openbare prediking.

Het Kantoor *Haroeko* wordt waargenomen door den krankbezoeker Bagijn. In de visitatie van de Prov. Amboina zijn in dat jaar 33214 gedoopte christenen en lidmaten *geworden*, (sic) („*gevonden*"?)

Timor en Java's Oostkust zijn bezocht door Stampioen; op het 1ste 34, op 't 2de 35 lidmaten.

Onrust wordt wekelijks bezocht door een predikant buiten bediening. Voor vast aangesteld de krankbezoeker Paats.

Synode Schoonhoven 1712.

Brief Colombo aan Classis Delft en Schieland, 12 *December* 1709.

In het Seminarie te Colombo zijn door den rector Sinjeu de oudste 3 kweekelingen zoover gebracht, dat zij door den predikant van Colombo en Gale geëxamineerd en bekwaam geoordeeld zijn de christen-inlanders in de Malabaarsche taal de gronden van den christelijken godsdienst te leeren, gelijk zij ook door de Hooge Overheid daartoe worden geemploieerd.

Het inlandsch Christendom is in redelijken welstand; velen van de Heidenen komen over; inlandsche Christenen (in het district) 26278.

Synode Gorcum 1714.

Kerkeraad Colombo aan de Classes Delft en Schieland, 9 *December* 1711.

District *Jafnapatnam* 50 Kerken, bij de 100.000 inlandsche Christenen, bediend door slechts 2 predikanten. *Gale*

met 30 Kerken, is aan de zorg van A Gotha toevertrouwd. *Colombo*: De ordinaire Kerkedienst en het bezoeken van 30 Kerken en Scholen, met 35135 Christenen wordt bezorgd door Ds. Doude en Sinjeu, tevens rector van het Seminarie. 4 à 5 predikanten meer noodig, anders komt er verval.

De gewezen Jafnapatnamsche kweekelingen doen dienst met proponeeren en catechiseeren, iederen Zondag in bijzondere gemeenten, wordende hun teksten opgegeven, die dan gecorrigeerd en geapprobeerd zijnde en in het Malabaarsch vertaald, met goeden opgang den inlanders worden voorgedragen.

De 2 proponenten Cramer en van Leesten houden zich bezig met het aanleeren van de taal.

De proponent Conijn heeft Mattheus, Marcus en Lucas vertaald; is door de ordinaire tolken en taalkundigste inlanders geëxamineerd en goed geoordeeld om ten dienste van het Cingalesche Christendom ingevoerd te worden.

Hollandsche proponenten zijn gezonden tot het aanleeren van de inlandsche talen, met verbod zich eenigzins met den predikdienst te bemoeien; zij vragen den raad van de Synode hoe deze proponenten tot predikanten te bevorderen.

Synode Brielle 1715.

Art. 45. Deputatus de la Coste vraagt, aangezien de correspondentie van de Kerken van Indië altijd geweest is met deze Synode, en niet alleen met de Kerken van Delft en Schieland, aan wien het door de Synode gedemandeerd is, — of het niet noodig en betamelijk ware, dat de Indische brieven en hun uittreksels altijd op de tafel der Synode worden gelegd, ten einde men verneme, of die Kerken eenig bezwaar hebben, of onzen dienst ergens in verzoeken. Is besloten ieder jaar de brieven of extracten in de Synode op te lezen of in handen van gecommitteerden stellen, om daarvan verslag te doen, zooals in Noord-Holland geschiedt.

Brief Colombo aan Delft en Schieland, 5 *December* 1713.

Melden den bijzondere ijver van den inlander in het be-

antwoorden van de vraagstukken door de predikanten voorgesteld, den aanwas in de kennis van de leer van Christus, het ontvangen van den Heiligen Doop en het doen van belijdenis van hun geloof, wordende het getal der Christenen jaarlijks grooter.

De rector Sinjeu had 21 November door het examineeren van de kweekelingen veel genoegen gegeven, wordende de minst gevorderden geëxamineerd over de praerequisita van de natuurlijke godgeleerdheid, en die meer geavanceerd waren over de *Waarachtige Wegen* van Tako Hajo v. d. Honert, en hadden proeven van goede hoop gegeven.

Vragen meer leeraars in proportie van den omvang van het werk.

Synode 's Gravenhage 1716.

Art. 45. *Brief Batavia aan de Zuid-Hollandsche Synode*, 5 *November* 1714.

Banda. De visite op Klein-Ceram in het vorig jaar gedaan door D. Hoyer, en die Kerken en Scholen naar vermogen gesticht en 54 personen gedoopt; de andere visite is nog niet gedaan wegens de zwakte der Broeders.

Ambon. Bij de visite bevonden 1520 lidmaten, 17805 gemeene christenen, gedoopt 1144, schoolkinderen 4433, daarbuiten 9149. Klachten over onkunde en ijverloosheid, waartegen alle arbeid niet helpt, wegens het gebrek aan Gods Woord.

Synode Leiden 1722.

Art. 43. *Brief Colombo*, 7 *November* 1720.

De inlandsche proponenten doen wel eenige vrucht bij hun landaard, maar zij mocht wel wat grooter wezen, waartoe zij worden aangespoord. Het getal der Malabaarsche menschen aldaar is 189.388, waarvan 119927 bejaarden gedoopt. De gedoopte kinderen, die in de christelijke religie worden onderwezen, 28488. Zuigelingen die nog ongedoopt zijn 31430. De Christenen te zamen 179845.

De Hollandsche gemeente te Colombo is nog in goeden staat, gelijk ook die van Tutucoryn (32 lidmaten) en van Kalpetti (14 lidmaten). Visitatie inlandsehe Kerken, loffelijke toestand. Inlandsche Christenen 41467, ijverig in den godsdienst, inzonderheid te Negombo alwaar 139 lidmaten zijn. De proponent A. Cramer is aldaar geplaatst om het Malabaarsch te leeren en het volk door prediking en omgang te stichten. Zij danken God, dat Hij over hun dienst schijnsel geeft en dagelijks velen tot de christelijke gemeenschap doet toevloeien.

In het laatste jaar zijn 4 predikanten overleden, vragen 4 nieuwe en eenige proponenten om de taal te leeren.

Synode Gouda 1723.

Art. 47. *Brief Batavia aan de Classis Delft en Schieland*, 9 *December* 1721.

Ternate. Bij de laatste visitatie 22033 Christenen; 19 krankbezoekers ontvangen, 11 vertrokken.

Brief Colombo, 14 *November* 1721.

Examen in het Cingaleesch Seminarie; 7 nieuwe kweekelingen, in het lezen en schrijven van het Hollandsch en het vaardig beantwoorden van de vragen van Borstius gevorderd; leeren uit de *Schets der Goddelijke Waarheden* van d'Outreyn. De studenten worden onderwezen, en waren al grondig geverseerd, in het 1ste boek van Ds. Burmannus.

In het district Colombo zijn 3 nieuwe Schoolkerken, dus nu 38.

De inlandsche proponent Jan Ignatius doet veel dienst met prediken en catechiseeren in de Kerkscholen Topoupetipanchare en Sunampith.

Op *Cotta* wordt de nieuwe Cingalesche gemeente bediend door Conijn.

Te *Jafnapatnam* mocht het gedrag en de ijver van de inlandsche proponenten wel wat beter zijn.

De 6 jongelingen door den Gouverneur Rumph in de kweekschool geplaatst, geven proeven van vorderingen.

Uit alles blijkt, hoezeer het Christendom onder hen door groot getal van belijders vermenigvuldigd wordt; nog meer ware te verwachten zoo meer predikanten en proponenten gezonden werden.

Synode Rotterdam 1724.

Art. 46. *Kerkeraad te Colombo aan Classes Delft en Schieland*, 13 *November* 1722.

Hebben 2 predikanten van Amsterdam en 2 van Batavia ontvangen.

Te *Jafnapatnam* en onderhoorigheden zijn 4 predikanten. De Hollandsche gemeente heeft 192 lidmaten en verkeert in bloeienden en rustigen staat. Daaronder behooren 48 inlandsche Kerken en scholen. 182907 gedoopte Christenen. De Malabaarsche proponenten Philips en Anthonisz gaan slechts zachtjes voort door prediken en catechiseeren de inlanders te stichten, waarom zij worden aangemaand tot meer ijver.

In het Seminarie van Jafnapatnam zijn 6 jongelingen die vlug Hollandsch lezen, spreken en schrijven; kennen ook de ordinaire gebeden en de kleine vraagjes van Borstius van buiten, maar hebben nog niet veel begrip. Dit wordt aan den meester aanbevolen.

Te *Colombo* 4 predikanten; nog één beroepen (Corn. de Bucq), speciaal om zich op het Cingaleesch toe te leggen.

Te *Negombo* 4 maal 's jaars Avondmaal, beurtelings in het Hollandsch, Malabaarsch en Cingaleesch. Ook zoo te *Cota* in het Cingaleesch; 170 lidmaten, 80 bijgekomen.

Proponent Cramer heeft te *Colombo* met grooten toeloop en tot genoegen van de inlanders in het Malabaarsch gepredikt en wordt door zaakkundigen geoordeeld die taal volkomen machtig te zijn. De Malabaarsche proponent aldaar is naarstiger dan zijn collega's te Jafnapatnam.

Ds. Konijn heeft voor de gemeente de gebeden voor en na de leer van den Catechismus overgezet en ook het formulier des Nachtmaals, benevens 4 preeken, van welken

kopyen aan alle Cingaleesche Kerkscholen gegeven zijn en die met stichting gebruikt worden.

Bij de visitatie van de inlandsche Kerkscholen hebben kinderen en bejaarden veel genoegen gegeven. De laatsten deden blijken, dat zij den inhoud van den Catechismus verstonden, zijnde zij begeerig in kennis toe te nemen. Ds. Konijn had in iedere Kerkschool in de landstaal tot genoegen van de inlanders gepredikt. Onder *Gale* zijn verscheiden inlanders op geloofsbelijdenis, na bekomen informatie omtrent hun leven, tot het Heilig Avondmaal toegelaten.

De Gouverneur Rumpt, met veel genoegen den bloeienden staat van het inlandsch Christendom bespeurende, had orde gesteld, dat te *Cola* eene formeele kerk, voor die van Colombo niet onderdoende, zou worden gesticht en maatregelen genomen, dat te *Calture* en *Pajagelle*, naar den kant van Gale (waar reeds veel lidmaten waren en nog meer konden worden verwacht) in de geregelde prediking en Avondmaalsviering in het Cingaleesch werd voorzien.

Petrus Sinjeu blijft de kweekelingen in het Seminarie van Colombo met onvermoeiden ijver institueeren.

De 7 kweekelingen voor 2 jaren aangenomen, hadden de hun voorgestelde cingaleesche woorden prompt in het Nederduitsch vertaald en dus blijken van vordering gegeven. Drie andere kweekelingen waren met genoegen geëxamineerd over de praerequisita van de philosophie. Zij bedienen zich van de dictata van den rector over het eerste boek van de „*Waarachtige Wegen*" van v. d. Honert en kenden de *Schets* van D'Outrein voor het meerendeel van buiten. De overige 5 studenten hadden ook in het examen over de theologie volgens het tweede boek van de *Synopsis* van Burman genoegen gegeven. Wenschen, dat zij, onder Gods zegen bekwame werktuigen mogen worden tot opbouw van Christus' Koninkrijk onder hunnen landaard.

Wat aangaat het praeadvies van de Gecommitteerden, om van Bewindhebbers vermeerdering van predikanten en

verhooging van hun tractement te vragen, vereenigt de Synode zich alleen met de aanvrage van meer predikanten.

De Synode verzoekt de Classis van Schieland spoedig het opstel gereed te maken, dat de Kamer van Rotterdam gevraagd heeft, ter aanwijzing van de plaatsen die behoefte hebben aan meer predikanten.

Op voorstel van de Classis van Delftsland worden de Correspondenten verzocht bij de Synode van Noord-Holland te insteeren op de wederzijdsche communicatie van de ontvangen brieven.

Synode Gorcum 1725.

Art. 47. *Brief Colombo aan de Classen van Delft en Schieland*, 19 *November* 1723.

Te *Tutucoryn* en *Calpetti* zijn de Nederduitsche gemeenten door Wetzelius bezocht. Op de eerste plaats aanwas van 32, op de laatste van 15 lidmaten. Wetzelius geeft van de visite aan dit district loffelijk rapport, als waaruit blijkt, dat de lust en ijver van den Inlander om van de duisternis tot het licht te mogen overgaan nog dagelijks accresceert. Doorgaans gaven alle scholen groot genoegen.

Te *Negombo*, alwaar in vorige jaren het anti-Christendom en het Heidendom op den troon zaten, wordt thans de zaligmakende waarheid van Gods Woord door de meesten zuiver geloofd en beleden. Het Avondmaal is bediend aan 30 Hollandsche en 180 inlandsche lidmaten, Malabaren en Cingalezen.

De proponent Cramer gaat voort te Negombo het Malabaarsch te leeren, en is zoo ver gevorderd, dat hij tot groote stichting van de Inlanders in die taal dikwijls predikt. Zij hopen, dat op hun verzoek om zijne bevordering gunstig mag worden beschikt.

Synode 's Gravenhage 1727.

Art. 48. *Brief Batavia aan de Classen van Delft en Schieland*, 17 *December* 1725.

Wenschen, dat aan hun verzoek om den Maleischen Bijbel met latijnsche letter spoedig mag worden voldaan.

De Kerkeraad is het met de Synode van Noord-Holland eens, dat met het drukken van den Portugeschen Bijbel moet worden gewacht tot dat die van den Maleische is afgedaan.

Niemand der aanwezige Portugesche predikanten heeft (salvo honore) ooit gehoord, dat er reeds een Bijbel in het Portugeesch zoude gedrukt zijn, wel in het Spaansch. Indien zij zich hierin bedriegen, — dat hun die dan moge worden gezonden.

(Over het Seminarie. Zie Noord-Holland *Archief* I, p. 139.)

Synode Woerden 1728.

Art. 45. *Kerkeraad te Batavia aan de Synode van Zuid-Holland*, 18 *November* 1726.

Bedanken voor den ijver in zake de kwade behandeling van Ds. v. Es door den schipper en onderkoopman; verwachten evenwel niet veel verbetering.

Wegens het ongemeen slecht uiterlijk aanzien van de predikanten op de schepen.

Wegens het aan hen onttrekken van het gezag over den scheepsdienst.

Solliciteeren om een vasten predikant op Timor.

Samarang en *Bantam* worden door krankbezoekers bediend.

Zware klachten over de laauwheid van het Christendom in die gewesten, zich vertonende in verwaarloozing van den openbare godsdienst.

Eene van de redenen is, dat jonge lieden, die voor aanzienlijke bedieningen opwassen, mitsgaders de arbeiders van de Maatschappij niet verplicht worden in Gods huis te komen.

Dit aan Majores te remonstreeren.

20 krankbezoekers ontvangen.

Synode Breda 1730.

Art. 44. *Kerkeraad te Batavia aan de Synode van Zuid-Holland*, 15 *November* 1728.

Het handschrift van de portugesche bijbelvertaling hebben zij van Ds. Op den Akker overgenomen, om te be-

waren, tot dat de Majores tot den druk besluiten, wat echter wel zal moeten wachten totdat het groote werk van den Maleischen Bijbel geheel is afgeloopen.

De revisie is afgeloopen, zij zijn bezig met collatie van de formulieren.

Door den Kerkeraad zijn, op voorstel van de Hooge Regeering, Werndly en Seruijs voorgedragen om met 2 inlandsche leermeesters in het vaderland den druk te bezorgen van dit langgewenschte werk, tot bekeering van Joden en Mohammedanen.

25 krankbezoekers ontvangen, 16 vertrokken.

De Gecommitteerden meenen, dat het goed zoude zijn als de oude resolutie van 1649 art. 41 weder in praktijk werd gebracht, namelijk om de berichten over de Indische Kerken uit de Noord-Hollandsche Acta over te nemen.

Hierop wordt geen besluit genomen.

Synode Dordrecht 1731.

Art. 47. Ds. Werndly is present. Bewindhebbers hebben eindelijk naar den wensch van de Indische Kerken gunstig geresolveerd de onkosten van den Maleischen Bijbel met romeinsche karakters te dragen. Hij legt reeds eenige afgedrukten vellen over.

De vergadering verblijdt zich, dat door die overzetting in de taal der Heidenen het den Kerkeraad van Batavia heeft mogen gelukken zoo groote deur open te zetten voor hunnen ingang in Jezus' Koningrijk. Zij wenschen dat de vruchten van dat werk aan de verwachting van den Bataviaschen Kerkeraad mogen beantwoorden, en dat Werndly het heilige, heerlijke werk moge volbrengen, van het geven van Gods Woord aan de Heidenen, die het niet hadden gehoord in hunne eigene taal.

Ds. Werndly wordt verzocht niet uit de stad te vertrekken, alvorens met de Gecommitteerden ad Res Indicas te hebben geconfereerd, om hun inlichtingen te geven, wat door hem gaarne wordt beloofd.

Brief Kerkeraad te Batavia aan de Synode van Zuid-Holland, 12 *Januari* 1730.

Het drukken van den Portugeschen Bijbel is door Bewindhebbers verboden; zelfs is allen predikanten geinterdiceerd dien, voor den druk, naar het Vaderland te verzenden.

Zij notificeeren, dat het Nieuwe Testament, de Psalmen, de Liturgie en de Catechismus al onder hen sedert 1704 geweest waren en dat de Deensche missionarissen op Tranquebar in het Portugeesch uitgegeven hadden den Pentateuch, de Psalmen, en andere traktaten, tot ondermijning van het Pausdom en tot overtuiging van het Heidendom, werkende de Deensche Missionarissen met de onzen mede tot voortplanting van het Heilig Evangelie.

21 Krankbezoekers ontvangen.

Brief Colombo aan de Classes van Delft en Schieland, 23 *November* 1729.

Omtrent het Seminarie, onder directie van Petrus Kalden, wordt medegedeeld, dat uit de 10 inlandsche studenten in tegenwoordigheid van visitatoren tot proponenten geadmitteerd zijn Philip Emanuels, Jan Philips en Paulo Soriana; de andere 7 (5 Cingalezen en 2 Malabaren) zijn gelaten in het Seminarie.

Men is wel genegen bij Bewindhebbers meer predikanten aan te vragen, doch weinigen zijn gezind naar Indië te gaan, waartoe de slechte behandeling van de predikanten in het algemeen, en te Gale in het bijzonder, groote aanleiding schijnt te geven.

Synode Delft 1732.

Art. 47 ad 47. Na het voorlezen van dit artikel en het oplezen van de classicale acten bleek, dat nopens het verschil in Indiën omtrent de scheiding der 2 Sacramenten de Classen hare bedenkingen nog niet gemaakt hadden, waarom deze zaak ad referendum is genomen.

De Classen van Delft en Delftsland gaven in bedenking of niet dienstig ware, om nevens Schieland hare consideratien op dit punt door den druk bekend te maken. De christelijke Synode mag dit wel lijden, en laat het aan hen over.

Ad Res Indicas zijn gecommitteerd ex Correspondentibus Ds. Noordbeek, ex Deputatis Ds. v. Zeeberg, ex Classibus D. D. Vrolijkhart, Vos uit de Classis van Gorinchem, en v. d. Donk, ex senioribus de heer Wentholt.

De Kerkeraad van Batavia heeft bericht aan de classen dat de m[st] portugesche bijbelvertaling van Ferreira nu van Ds. Op den Akker ontvangen is en in de kerkelijke kast ter bewaring nedergelegd.

Brief Batavia aan de Synode van Zuid-Holland, 13 *November* 1730.

Verklaren, dat zij op den wensch van de Synode (om namelijk geinformeerd te zijn, hoe ver zich de macht van de hooge Indische Regeering uitstrekt in betrekking tot de kerkelijke zaken in het gemeen en bijzonder op het stemmen van Ds. Le Boucq) geen antwoord kunnen geven.

In zake de Indische twistzaak over het scheiden of zamenvoegen der beide Sacramenten voor bejaarden, die uit heidendom of turkendom willen overkomen, verklaren zij

A. Dat zij, ten opzichte van hen, die alleen den Heiligen Doop verzoeken, zich gedragen naar het advies van de Synode te Brielle 1726 (*te letten op het meeste nut en stichting van Christelijke Kerk* enz. *Zie Archief* I, p. 147), en 21 Augustus in hun vergadering hebben geresolveerd, „*dat het scheiden der Sacramenten voor de zoodanigen nuttig, heilzaam en conform het sentiment der Synode zijnde, in de Indische Kerken, als van dezelve dependeerende, zonder tegenstreving behoort nagekomen te worden. Dat zij de hooge Overheid eerbiedig zullen verzoeken, dit besluit met haar macht en autoriteit te willen muniëeren en order te geven, dat op dezen voet de Heilige Doop in alle Kerken van Nederlandsch Indië onverbreekelijk mocht worden geadministreerd, tot nadere dispositie van de Synoden.*"

B. En deden blijken, dat zij bij extract uit de notulen van 't gebesoigneerde en geresolveerde in den Raad van India op Dingsdag 26 September 1730 *gelast waren haar te houden aen haare Edele eygene geresolveerde den........*1) *deeses jaars; dienvolgens de saaken in statu quo, en de scheyding der Sacramenten aan de conscientie der leeraaren in hunne respectieve gemeentens over te laten, tot nader order ofte bescheid uyt Nederland.*

C. Zij betuigen groote reden van dankzegging te zullen hebben, indien de Christelijke Synode bij vastgestelde resolutie hen dezen aangaande nog nader gelieve te verbinden, om het werk hunner bediening zonder eenige conscientiedwang te mogen verrichten.

16 krankbezoekers aangekomen, 11 vertrokken.

Brief Colombo aan de Classen van Delft en Delfland en Schieland, 20 *November* 1730.

Verklaren geen merkelijk gebrek aan leeraars te hebben, maar een paar wakkere mannen waren wel noodig om de ouden en ziekelijken te ondersteunen.

Op *Jafnapatnam* en onderhoorige kantoren zijn 169789 gedoopte Malabaren, waarvan slechts 29 lidmaten, zoodat geklaagd wordt „over den weinigen ingang van Koning Jezus bij dien landaard."

Gale. De inlanders, zoo Cingalezen als Malabaren (waarover nadrukkelijk geklaagd wordt dat onder hen het heidendom volslagen en genoegzaam openbaar herleeft, en waarvan bewijzen zijn hun afgodsplaatsen en menigte van omloopende Cingalesche priesters), die Christenen willen genaamd worden, zijn te Gale 44067
te Mature 34447

zamen 78514, waarvan niet meer dan 10 lidmaten.

Colombo. Christenen 40691, waarvan 446 lidmaten.

De schrijver laat zich breed uit over de koelheid in den Christelijken godsdienst, waarvan de schuld ligt aan de

1) Niet ingevuld.

natuurlijke geneigdheid des volks tot hun eigen godsdienst, en aan misverstand, vooroordeel en onkunde van onzen godsdienst, wegens de weinige hulpmiddelen die daartegen zijn, alsmede aan den kleinen ijver in den godsdienst der Nederlandsche gemeente. Hij getuigt echter van deze inlandsche Christenen, dat onder hen geene openbare afgoderij gepleegd wordt, dat zij meer leergierigheid bezitten en hun kennis van het Christendom (immers bij velen) al vrij passabel is; waarom hij zoowel hoopt als wenscht een nadere bevestiging daarvan.

Van het *Seminarium* wordt met roem de groote naarstigheid, de uitstekende memorie en het toenemen in kennis van de Malabaarsche jongelingen Philip Emanuels en Paulo Soeriana, vermeld. Zeven, waarvan geen verwachting was, zijn uit het Seminarie verwijderd, en 12 van beter hoop opgenomen.

Brief Batavia aan de Classen Delft en Delftland en Schieland, 10 *September* 1731.

Op den Akker en v. d. Vorm zijn overleden.

Engelb. Franciscus de la Boucq staat, om huiselijke zaken, een keer te doen naar het Vaderland, met permissie van de Overheid en demissie van den Kerkeraad; de voorspraak van de Synode wordt verzocht bij Bewindhebbers, opdat hij na afdoening van zaken naar de zijnen in Indië moge terugkeeren.

Brief van denzelfden datum aan de Synode.

Gelijkluidend met den vorige, verder als bijvoegsel: De Kerkeraad van Batavia zegt geen groote reden van klagen te hebben over verval der Kerk, ja dat, om de aangroeiende gemeente, het getal der ordinaire leeraars is vermeerderd, doch dat er op de buitenkantoren vacaturen zijn, die niet kunnen worden vervuld. Verzoeken daarom nieuwe predikanten te zenden, niet alleen van beproefde godsvrucht en bekwaamheid, maar ook van jeugdigen leeftijd, omdat zij meer opgang maken en sterker zijn, om de ongemakken te dragen van het land.

Op de Synodale tafel wordt gelegd een gedrukt advies van de Walchersche classe over den Sacrament-Scheiding, waarvan de slotsom is, dat zij (ook na een gesprek met Ds. le Boucq) bevestigd worden in hun vorig advies, dat de Sacramenten niet mogen gescheiden worden.

De Gecommitteerden zijn van oordeel (daar uit het oplezen van de acten der classe blijkt, dat zij de zaak ad referendum genomen hebben) dat de zaak niet kan worden afgedaan; dat nomine Synodi naar Indië moest geschreven worden, dat de Broeders, tot nader bericht, zich houden zullen aan de resolutie van Batavia.

Het zal noodzakelijk zijn, dat in deze gewichtige zaak de Nederlandsche Kerkvergaderingen eenstemmig zijn.

Synode Leiden 1733.

Art. 42. *Sacrament-Scheiding* (zie *Archief* I, p. 147).

De Correspondens gaande naar de Noord-Hollandsche Synode zal aldaar vriendelijk verzoeken en voorstellen, dat zij en hare classen in dit zoo gewichtig stuk eene nadere elucidatie en interpretatie van hun vorige resolutie geven, om zich met de Zuid-Hollandsche Synode vriend-broederlijk in deze of diergelijke gevallen, die zouden kunnen voorkomen, te conformeeren, tot bevordering en bevestiging van de rust der algemeene Kerk; welke eendrachtige concurrentie der beide Synoden ook de bede is van den laatsten brief uit Batavia, en de hartelijke wensch van de Gedeputeerden der Walchersche Classis.

Synode Schoonhoven 1734.

Art. 43. De Correspondens Gelriae las ex actis voor, dat de decisie van deze zoo tedere zaak (zamenvoeging of scheiding der Sacramenten) aan Noord- en Zuid-Holland behoorde te verblijven, maar dat dezelve echter communicative met de andere Synoden diende verhandeld te worden, niet alleen, dewijl dit een stuk is de leer rakende (die alle Nederlandsche Kerken gemeen is), maar ook vermits ruim

30 jaren geleden alle Nederlandsche Synoden, zonder onderscheid, met de Indiën gecorrespondeerd hebben, daarbij verzoekende, dat dit in acht genomen en hierover omvrage gedaan worde.

Hiermede conformeeren zich de correspondenten van Utrecht en Overijssel.

Hun Edel Mogenden (de commissarissen politiek) achten die omvrage onnoodig, omdat de zaak in deze Synode tot beslissing zou komen en de decisie aan Noord- en Zuid-Holland gelaten werd, en ook geene verandering in de leer werd gebracht.

Uit de oplezing van de classicale acten blijkt, dat al de Classen berusten in het hoogwijs praeadvies van de Leidsche Professoren, en wordt dus dat voorzichtig en vredelievend praeadvies in eene synodale resolutie veranderd.

Brief Batavia aan de Classen van Delft en Schieland, 17 November 1732.

De Broeders betuigen hun blijdschap over de achting en eer, die zoowel aan den godsdienst, als aan hun personen betoond wordt, zoowel door de Hooge Regeering, als door anderen, en berichten dat zij den Gouverneur-Generaal van Cloon, als commissaris politiek hebben gehad, die hun vergadering „met zijne minnelijke tegenwoordigheid heeft vereerd, een man, die een sieraad van Gods Kerk en van den openbaren godsdienst is, wiens uitmuntend voorbeeld door den Directeur-Generaal en de overige heeren Raden gevolgd werd, door welke schijnende voorbeelden Gods Kerk aldaar zeer gesticht en opgebouwd wordt."

Van 20 Augustus 1731 tot 15 September 1732 zijn gekomen 36 krankbezoekers en 13 vertrokken.

Naar aanleiding van een schrijven van de Classis Walcheren d.d. 11 Juni 1734 over de Sacraments-kwestie, adviseeren gecommitteerden dat uit het advies van de Classis Walcheren worde overgenomen, deze voorzichtige praecautie, dat zoo nog andere inculpabile gevallen mochten

voorkomen, niet elk predikant naar zijn goedvinden, maar het geheele consistorie daarover zal beslissen en het besluit van de meerderheid gelden zal, tot nader advies uit het Vaderland.

Synode Schiedam 1735.

Art. 46. De Classis van Amsterdam bericht, dat de Maleische Bijbel reeds geheel is afgedrukt en in gereedheid ligt om verzonden te worden, en geeft kennis hoe haar bericht was, dat er ook door Ds. Werndly een Psalmboek van nieuws berijmd, en reeds tot Psalm 80 afgedrukt was. Bij onderzoek is gebleken, dat de compositie van die berijming, immers voor het grootste gedeelte, zijn maaksel was, en wel eerst door Zijn Eerwaarde en Ds. Serruys (medegecommitteerde voor den bijbeldruk) de druk en revisie behandeld was, doch nu onder het opzicht van Werndly werd voortgezet.

Gevraagd zijnde 1°. op wiens order dit maken en drukken van de Psalmen geschiedde?

2°. Of het geschiedt met consent van Bewindhebbers, wel speciaal ter Kamer aan de XVII?

3°. Hoe het kwam dat het thans alleen door hem behandeld werd?

Antwoordde.

a. Daartoe met een kerkelijke schriftelijke commissie, van den Kerkeraad te Batavia, te zijn afgezonden.

b. Dat Bewindhebbers daarvan kennis droegen.

c. Dat geoordeeld werd, dat dit door hem alleen kon geschieden, en hij daarvoor geschikt was.

De Classis, zich herinnerende de communicatie en den handel over den Maleischen Bijbel tusschen de Synode en Bewindhebbers gehouden, vóór de uitvoering, heeft geoordeeld de zaak van het Psalmboek aan de Synode te moeten mededeelen.

Hierop wordt met eenparigheid besloten, dat dit gemelde Maleische Rijmpsalmboek moet worden gerevideerd, en zoo geen reviseurs in het vaderland te vinden zijn, hetzelve

naar Batavia moet worden gezonden, om aldaar gerevideerd en na de revisie uitgegeven te worden, wordende de Classis Amsterdam verzocht op deze zaak toe te zien en zoo veel mogelijk, ten effecte te brengen. 1)

Brief Batavia aan de Classes Delft en Schieland, 14 *December* 1733.

Zij leven thans onder eene zeer gewenschte regeering, hopende nog lang in de eer hunner bediening gehandhaafd te worden, onder zulke dierbare voedsterheeren, waarvan o. a. een doorslaand bewijs was de handeling van de Gouverneur Generaal omtrent Petrus Crane, met hem te verzenden naar het eiland Edam, opdat hij tegen de bespottingen van de dartele wereld mocht gedekt zijn, totdat de repatrieerende Boddens van Ceilon hem kon medenemen.

Wierd ook aldaar van de Kerken zelven alle vrede, liefde en ijver tot opbouw geoefend.

Extract uyt het Rapport van Dos. Jacobus Canter Visser en Joh. Dirk v. d. Tijd over het voorgevallene met Petrus Crane, gewezen predikant in Amboina aan de Kerkeraad van Batavia overgeleverd 14 December 1733.

Bij nauwkeurig onderzoek was gebleken, dat de nieuwe Gouverneur van Amboina, Crane positief op het allervuilste van overspel had beschuldigd, en hem had opgezonden, zoo dat zij het ook eerst geloofden en de Gouverneur van Cloon, (wiens weergalooze ijver in het bevorderen van al wat den godsdienst betreft niet genoeg kan geprezen worden) besloot de Crane bij zijn komst te verzenden naar het eiland Edam, uit het oog der wereld, om ergernis van Mohammedanen, Heidenen en zwakke Christenen zoo veel mogelijk te voorkomen, totdat hij naar Europa kon vertrekken, om eene langdurige, kostbare en schandaal verwekkende procedure af te snijden. Verder voerden zij het pro en contra aan. De beschuldiging komt hun voor ongegrond en een gevolg van vijandschap te zijn.

---

1) Van dit incident spreekt Werndly in zijn boekzaal pag. 275 niet.

Synode Gorcum 1736.

Art. 48. De vergadering der XVII heeft bij resolutie van 26 Maart 1736 in zake de Sacramenten besloten conform de Synoden, en daarvan, bij missive van 27 Maart, kennis gegeven aan de Hooge Indische Regeering. Het extract luidt als volgt:

Bij onsen brief van 30 Augustus 1732 hebben wij na tijds gelegentheit ons gevoelen verclaart over de bedieninge van den Doop en het Heilige Nagtmaal in de Kerken van Indiën, en als doen in generale termen geseyt, dat wy om de rust in dezelve en onder de leeraren te conserveeren best oordeelden, dat men soude blyven by het oude gebruyk, te weten sodanig als het selve by de Kerken ordre tot Batavia op den 9 December 1721, ingevolge van vorige kerkelijke ordres was geresolveerd en gearresteerd, en dat sonder eenige verdere verandering te maken, de scheiding der Sacramenten in dubieuse gevallen sou werden gelaten aan de conscientiën der leeraaren in haare respectieve gemeentens, sullende alle nieuwigheden, die sedert den bovengenoemden jare 1721 ter contrarie mogte werden ingevoerd, weder moeten werden afgedaan, en alles gelaten op den ouden voet, tot onse nadere ordere uyt het Vaderland. Bij welk geschrevene wy althans niets hebben by te voegen, dan alleen, dat wy over dese gewigtige zaken nader hebben gedelibereert, en daar op ingenomen het advys van de Chr. Synoden dezer landen, mitsgaders het Eerwaarde Classis van Walcheren, als nu nader verclaren, dat door de Bataviasche Kerken ordre van 9 December 1721 verstaan worden de constitutie van 't Synode van Dordrecht 1618 en 1619 en de resolutiën van de Bataviasche Kerkenraad van 10 Augustus 1648, benevens alle de resolutiën en constitutiën, dien conform, daarop gevolgt, tot die van den jare 1721 of wel die van 7 Februari 1724 incluys, en dat de scheiding dier Heilige Sacramenten niet anders zal worden gelaten aan 't gemoet van de leeraaren, als

om zulke redenen, waar van mentie gemaakt werd in het hier bygevoegde advys van de theologische faculteit tot Leiden: te weeten, soo veel aangaat de Kerk van Batavia; en ten opzichte van de buyten-comptoiren dat de leeraaren aldaar, met alle omsigtigheit, na gelegentheit van tijd en plaats moeten te werk gaan, het Sacrament des Doops niet ligtelijk toedienen aan bejaarde perzonen, die nog niet genoegzaam onderweesen, of in een omstandigheid zyn, dat hetzelve in haar de vereyste vrugten ter zaligheid niet zoude konnen voort brengen; dat zij de nieuwlijk gedoopte zullen onderwyzen en doen onderwysen in de leere der waarheyd na uytersten vermogen, om met genoegsame kennis, na gedaan belydenis van hun geloof, niet alleen te kunnen toetreden tot de brekinge des broods, maar ook daarin te volharden tot den einde toe.

(Onderstond)

Accordeert met de voorschreven missive

(get.) A. Westerveen.

De Classis van Delft had, contrarie de Synodale resolutie, bij haar Kamer oppositie gevoerd tegen een besluit dat zij ruïne achtte voor de Indische Kerken, en wordt daarover zeer ernstig berispt.

Deputaten geven in bedenking middelen te beramen om meer predikanten voor Oost-Indië te bekomen.

Bij omvraag verklaren hun Edel Mogende (Commiss. politiek) dat dit voorstel tot uitbreiding van het Heilige Evangelie en tot winning van vele zielen uit Heidendom en Mohamedanendom regt gepast en christelijk was, en oordeelden dat het hoog noodig was op bekwame middelen bedacht te zijn en aan de Classes aan te bevelen hierop te letten, en aan den Correspondent gaande naar de Noord-Hollandsche Synode, op te dragen de zaak ook aldaar aanhangig te maken. (Archief I. 149)

Alle Correspondenten hebben behagen in het voorstel van

Deputaten en conformeeren zich met het godvruchtig praeadvies van hun Edel Mogenden. Ook alle classen nemen genoegen in den voorslag.

De Classis Delft vraagt hoe de Deputaten ad Res Indicas zich hebben te gedragen, bij aldien eenige zwarigheden uit de Kerken van Indië hun voorkomen, of zij zich daarover moeten adresseeren aan Bewindhebbers?

Edel Mogenden praeadviseeren, dat de Classis zich eerst met Deputaten huius Synodi moet beraden over het gewicht der zaak en dan daaromtrent het beste redres beramen.

Brief Colombo aan de Classes Delft en Schieland, 10 *December* 1734.

Voor Ceilon is eene volstrekte zamenvoeging van de Sacramenten genoegzaam onmogelijk en inpractibabel, geschikt om, wat gedaan is, met een slag den bodem in te slaan en de afgewezen aankomelingen uit de heidenen aanleiding te geven om zich te laten doopen door eene partij zwervers, die zich voor roomsche priesters uitgeven, wat een ruime deur voor het Pausdom openen zal, en groote zwarigheden zal opleveren, als zulke gedoopten hun kinderen bij ons zouden willen laten doopen. Het getal der gedoopten was wel zeer groot, en dat der lidmaten zeer klein, maar dit kwam niet daarvan, dat het getal der bejaarden die zich laten doopen, zoo groot is, maar eene zeer groote menigte van kinderen worden bij de jaarlijksche visiten aangeboden om gedoopt te worden, wier voorouders door de priesters der Portugeezen voor veele jaren zijn gedoopt. Zij meenen, dat het dus best is het aan de conscientie der leeraars over te laten, te doen zooals meest dienstig is tot rust en stichting der gemeente.

De Gouverneur van Ceilon wil invoeren dat de verkiezing van Ouderlingen en Diakenen aan zijne approbatie onderworpen worde.

Synode Brielle 1737.

Art. 44. Middelen om meer predikanten voor Oost-Indië

te bekomen. Project van de Gedeputeerden van Zuid- en Noord-Holland, geassisteerd door de Gecommitteerden ad Res Indicas van de Classen van Delft en Schieland. (Zie acta Noord-Holland, *Archief* I, p. 150).

De gecommitteerden ad causam van de Christelijke Synode gelast zijnde zich van de voorgeslagen middelen zoo spoedig doenlijk te bedienen, hebben daarop nader in overweging genomen, op wat wijze men de zaak het best zal aanleggen en tot uitvoering brengen.

Zijn eenparig van oordeel het meest geschikt te zijn, de zaak bij de XVII in deliberatie te brengen, en daartoe de zaak wat te prepareeren bij de bijzondere Kamers.

Het is ook billijk en noodig over deze zaak, als zijnde van het uiterste gewicht, vriendelijk te correspondeeren met de Broeders van Walcheren, die uit genegenheid en zorg voor den welstand der Indische Kerken hunne christelijke hulp niet zullen onttrekken. Daartoe hun het beredeneerd project toe te zenden, en hen te verzoeken de zaak vooraf te bespreken met de Kamer van Zeeland. Ook moeten de Deputaten van Noord-Holland de zaak in hunne Kamers voorbereiden.

Het project mede te communiceeren aan den advocaat der Generale Compagnie, Westerveen, en hem de zaak te recommandeeren.

De zaken aldus geprepareerd zijnde, zullen de Gedeputeerden der beide Synoden zich vervoegen bij de vergadering der XVII om hun op de beleefdste wijze te vertoonen het beklagelijk verval van de Indische Kerken en hun het project van redres aan te bevelen.

Het advies wordt, prout jacet, unaniem met het meeste genoegen geapprobeerd.

Synode 's Gravenhage 1738.

Art. 6 ad 44. Deputaten berichten, dat zij conjunctim met die van Noord-Holland, en met medewerking van de Classen v. Delft en Schieland, nomine utriusque Synodi, door den Gedeputeerde Wittebol een verzoekschrift hebben

opgesteld, uit het project gelicht wat aanstoot kon geven, en aan de XVII in November 1737 te Middelburg ingeleverd; met dit succes, dat het onder de punten van beschrijving is opgenomen. Waar over bij de XVII te Amsterdam in Maart 1738 gehandeld zijnde, is bij de vergadering van het Groot-Besoigne in 's Hage door den Heer Hardman, 2[de] advocaat der Compagnie, aan Wittebol mondeling en schriftelijk gecommuniceerd, wat bij provisie geresolveerd en besloten was, te weten:

1°. Dat Bewindhebbers ter Kamer van XVII te Amsterdam verscheiden bedenkingen en zwarigheden hebben gevonden in het overgeleverde concept of project, waardoor deze middelen ter verbetering en uitbreiding van den godsdienst in die gewesten niet licht zouden kunnen gevolgd worden.

2°. Dat er ook redenen waren, om te vrezen, dat hun Edel Groot Mogenden, schoon daartoe verzocht door de Compagnie, de noodige plaatsen om zooveel sujetten te logeeren in het Staten-College uit verscheiden oorzaken niet zouden inwilligen, al waren zij daarvoor te vinden.

3°. Dat ondertusschen de Heeren Bewindhebbers met allen ijver blijven acht geven op de noodige middelen om meer bekwame predikanten te zenden, en daartoe gunstig aan de Deputaten der beide Synoden hebben gelieven over te geven een extract en een lijst uit hun Ed. resolutien, om door dezelven gebracht te worden tot de respectieve Synoden van deze Provintien, bestaande in een voorslag en opgave der tractementen en emolumenten der predikanten in Oost-Indie, als een ander middel om goede predikanten en proponenten op te wekken om zich tot den dienst der Indische Kerken te laten emploijeeren. (Zie *Archief* I, 154).

Bij al hetwelk de Heer Hartman nog voegde, dat zij niet ongenegen waren deze middelen, door de Heeren Bewindhebbers ter Kamer van XVII beraamd, in den Boekzaal ter algemeene kennis te brengen.

Deputatus Probstingh maakte bekend dat Werndly niet naar Batavia was gegaan, maar een beroep had aangenomen

als professor extraordinarius philologiae te Lingen, in welke betrekking hij meende de Kerken in Oost-Indie meer dienst te kunnen doen, dan te Batavia.

Synode Woerden 1739.

Art. 7 ad **6.** Deputati hebben zich bevlijtigd de Bewindhebbers bij hun verblijf in den Haag dank te zeggen voor hunne gunstige resolutie, met eerbiedig verzoek, zoo onverhoopt deze middelen niet hielpen, eene deur open te laten voor de Synode, om bij alle gelegenheden het goede van Gods Kerk in die verre gewesten te zoeken. Dit is door Bewindhebbers gunstig opgenomen, met toezegging van alle gunst en volvaardigheid ter bevordering van den welstand en de uitbreiding van de Kerk in Nederlandsch Oost-Indiën.

Rapport over verschillende stukken, pro et contra, betrekkelijk het drukken van den Mal. Bijbel met arabisch karakter. De Gecommitteerden zijn van oordeel, dat zoodanige druk dienstig kan zijn tot bekeering der Mohammedanen en van Heidenen, die de arabische letter lezen. Zij willen de Compagnie uitnoodigen de kosten te dragen en, zoo zulks mocht worden afgewezen, middelen zoeken, bij inschrijving van liefdegaven; waarmede de Synode zich vereenigt.

Synode IJsselstein 1740.

Art. 12 ad **7.** De Correspondens van Overijssel, met wien zich die van Utrecht, Friesland en Groningen vereenigen, insteert dat de Hollandsche Synoden de andere Synoden op alle stukken, de leer of de orde in de Oost-Indische Kerken betreffende, mogen beschrijven, en die niet buiten hen zullen afdoen.

Dit punt wordt geoordeeld in 1734 reeds finaal afgehandeld te zijn.

Het verzoek van den druk van den Maleischen Bijbel met arabisch karakter, is door Bewindhebbers afgewezen.

Synode Breda 1741.

Art. 12 ad 12. In zake de aanvraag om verhooging der maandgelden, hebben de Bewindhebbers geantwoord, dat het verbeteren van den finantieelen toestand der predikanten thans niet tijdig was, te meer omdat het nieuwe octrooi nog niet verkregen was. Verscheiden Classen bedroeven zich over de schaarschheid van predikanten, en wenschen dat er bekwame middelen mochten uitgedacht worden, om dit verval te herstellen, te welken einde Schieland in bedenking geeft of niet aan de respectieve Classen kon worden verzocht, elk in den hare te vernemen, of niet eenige leeraren onder dezelve waren, die „lustig en rustig zijn, om des Heeren kerk in dien grooten oogst te willen helpen bouwen."

Gecommitteerden zijn van oordeel, dat men dit jaar nog zou kunnen volstaan, met verzoek te doen bij Heeren Majores tot verbetering der tractementen, en inmiddels gunstiger gelegenheid afwachten.

De Synode acht de vraag van Schieland onnoodig, omdat zij die „lustig en rustig zijn," zich van zelf daartoe wel zullen aanbieden.

Synode Dordrecht 1742.

Art. 4. De Classis Schieland legt over een gebonden exemplaar van de 4 Evangeliën in het Cingaleesch, met Cingaleesche karakters, dat zij voor de Synode ten geschenke heeft ontvangen; welk werk, door het overlijden van Adolphus Cramer, niet wordt voortgezet.

De brieven van Batavia en Ceilon doen den erbarmelijken toestand kennen van de Oost-Jndische Kerken, door gebrek aan predikanten, zoo wegens het afsterven en verzwakken der ouden, als te geringe aankomst van nieuwen. In het bijzonder klaagt de Kerkeraad te Colombo over de troubles door eenige Hernhutters aldaar verwekt, met verzoek dat toch geene nieuwe beroerders komen mochten, en over groot gebrek aan predikanten. Deputati hebben zich hier-

over geadresseerd aan Bewindhebbers en toen ook gelegenheid gehad een zeer bekwaam Leidsch student (Abbenbroek), van de loffelijkste testimonia voorzien, aan Bewindhebbers aan te bieden, die hem met de herfstschepen zullen uitzenden.

Op het verzoek, geen Hernhutters meer toe te laten, hebben Bewindhebbers gunstig beschikt.

Nog geeft de Classis te kennen, dat zij voor eenige jaren een project uit Colombo heeft ontvangen, opgesteld door van Imhoff, toen Gouverneur van Ceilon, tot verbetering van het Cingalesche Seminarie, welk project wegens het vertrek van ZEd. naar Batavia is blijven steken, en geeft de Classis dat project over aan de Synode ter deliberatie, of, bij de tegenwoordigheid van gemelden Heer van Imhoff in deze landen, daaromtrent iets goeds voor de Kerken van Indiën mocht kunnen worden geeffectueerd.

Ondertusschen is de Classis van gedachte, dat men op alle efficacieuse middelen behoort te denken, opdat de plaatsen der afgestorvene, verouderde en onmachtige leeraars mochten worden vervuld, ten einde die Kerken, met zoo veel moeite geplant, niet te eenenmale verloren gingen, gemerkt, op het wijduitgebreide Ceilon toen slechts 3 leeraars in leven waren.

Brief Batavia aan de Synode van Zuid-Holland, 26 *September* 1740.

Batavia alleen heeft binnen 11 maanden, 5 predikanten door den dood verloren. Op de buitenposten is het niet beter gesteld; waar vroeger 3 stonden is nu geen één, zoo als te Jafnapatnan, en dit tegenover 185.000 Christenen; en Banda, Ceilon, Amboina en Ternate zijn zeer ontbloot.

De hooge Regeering in Indie laat een maleische letter gieten voor den Bijbel.

De Malabaarsche Bijbelvertaling zal geen klein hinder hebben van den dood van Cramer, die deze taal machtig was.

Het verdwenen portugeesche handschrift van den Bijbel (Oude Testament) was de eigene en genuine versie van Joh. Fereira de Almeida tot Ezech. 48 vs. 20, na zijn dood vervolgd en voltooid.

De Rector Vrolijk van Colombo gaat naar Nederland, om zich voor predikant te bekwamen; hij wordt der Synode aanbevolen.

Brief Colombo aan de Classes van Delftsland en Schieland, 22 *November* 1740.

Op Colombo zijn 2 passagiers gearriveerd, met name Nisman en Ellert, zich uitgevende te behooren tot het genootschap der Hernhutters, die ongepermitteerde conventikelen houden en eenigen hebben overgehaald, o. a. 2 krankbezoekers. De eene krankbezoeker, die hardnekkig blijft bij de schandelijke gevoelens der Hernhutters, is naar Batavia opontboden. De Hernhutters, ziende dat zij in hun kwade oogmerken gestuit werden, hebben verzocht te mogen repatrieeren, wat is toegestaan. De Kerkeraad verzocht, dat in het Vaderland zorgvuldig worde acht geslagen, dat dusdanige passagiers uit het genootschap der Hernhutters niet meer overkomen.

Synode Delft 1743.

Art. 4 ad 4. Uit de acten der respectieve Classen blijkt, dat zij zich allen zeer bedroeven over den beklagelijken toestand der Indische Kerken, en het groote gebrek aan predikanten.

De *Classis Delft* meent, dat er weinig aanmoediging zal zijn derwaarts te gaan, zoolang de versmading der Kerkedienaars aldaar niet wordt weggenomen en zij, om geringe oorzaken, door de politieke Overheid pro lubitu kunnen worden opgezonden.

Gouda en *Buren* willen dat het project 1737 in werking worde gebracht. Voorts verblijden zich de meeste Classen, dat door voorzorg van Bewindhebbers de Hernhutters uit de Kerken van Indiën zullen worden geweerd.

Brief Batavia aan Delft c. a. en Schieland, 30 *November* 1739. (NB. Het origineel was met de schepen vergaan).

Leggen een *ampele deductie* over, op verzoek van den Gouverneur-Generaal opgesteld, *over het onderhouden van den openbaren godsdienst*, die echter niet meer bevat, dan opgave hoeveel predikanten er zijn, en hoeveel er *moesten* zijn.

Klagen over de slechte bezoldiging van de predikanten. Zij ontvangen op verre na zooveel niet, als de staat van 1738 aanwijst; op het traktement der predikanten te Batavia wordt *f* 558 gekort, behalve dat zij de helft in waren ontvangen, waarop zij nog 25 percent verliezen.

Zij verzoeken:

a. Gelijk vroeger, met de Raden van Justitie gelijk gesteld te worden.

b. Of betaling in contanten, in gangbaar geld, stuiver voor stuiver.

Brief Batavia aan de Classes van Delft en Schieland, 16 *October* 1741.

Predikanten kunnen niet langer worden gemist, zal niet het Christendom, tot het uiterste nadeel van de Compagnie zelve, gevaar loopen wederom een woest heidendom te worden.

Van de *Zuid-Ooster* en *Zuid-Wester-eilanden* wordt bericht, dat niet dan een slechte toestand te duchten staat, dewijl in vele jaren geen visite kon worden gedaan.

Op *Rotti*, Negory Thy, zijn 4 lidmaten, gemeente Christenen 964, ongedoopten, zoo bejaarden als kinderen, 182, tot wier doop met allen ernst een predikant verzocht wordt; te meer, omdat de Regent van Soli verzocht had om met zijn Tommegonsen, die wel op 700 werden begroot, te mogen gedoopt worden.

De gemeenten van *Samarang* en *Bantam* staan met *Padang* en *Timor* onder Batavia en moesten om de 2 jaren gevisiteerd worden, doch bij gebrek aan leeraars was dit in lang niet gebeurd, waaruit verzwakking van het Christendom te duchten staat.

De Gecommitteerden zijn van oordeel

Dat het uiterst bedroevend is, dat men maar geene bekwame middelen kan uitdenken om te voorzien in den predikantennood, nademaal te duchten staat, dat het geringe christendom tot het woeste heidendom zal terugkeeren, en dat zoo vele duizende zielen, aan wier behoudenis ons zeer veel moet gelegen liggen, door gebrek aan genoegzame leeraars aan oogenschijnlijk gevaar van verwoesting zijn blootgesteld.

Zien met reikhalzend verlangen uit naar de vruchten van het project omtrent het Cingalesche Seminarie.

Daar Gecommitteerden wanhopen aan de verwezenlijking van de plannen van 1737, moesten de Classen verzocht worden naar bekwame personen om te zien en middelen te beramen.

Synode Leiden 1744.

Art. 5. Aan Gecommitteerden zijn voorgekomen de volgende middelen, zoo bij de Deputaten als bij de respectieve Classen uitgedacht, om in den dringenden nood eenigermate te voorzien, namelijk:

1°. Bij de Majores te blijven insteeren, dat aan het project van 1737 uitvoering worde gegeven.

2°. Dat de predikanten aldaar door bekwame catechisten worden ondersteund; dat de predicatiën verminderd, en de catechisatiën vermeerderd worden, waardoor men het met minder predikanten zou kunnen stellen, en waardoor de toeneming in kennis der waarheid onder de eenvoudige en woeste Heidenen grooter zoude worden, dan door het menigvuldige prediken. Om welke catechisten te verkrijgen, men niet alleen per missive zou kunnen vernemen, of in de Indische gemeenten zelven niet eenige bekwame personen daartoe gevonden worden, maar ook of men zulken van hier niet zoude kunnen zenden, en te dien einde van Bewindhebbers een sortabel traktement voor hen verzoeken.

3°. Aan de Classen opdragen naar bekwame subjecten om

te zien, hoewel alle Classen voor het tegenwoordige betuigen dat haar zoodanigen niet zijn voorgekomen.

4°. Het daarheen zoeken te leiden, dat eenige studenten uit het Statencollege mogen worden verplicht om, na het voltrekken van hunne studien, voor de Indische Kerken te worden gebruikt.

5°. Als dit alles niet genoegzaam wordt geoordeeld, om in den nood der Indische Kerken te voorzien, zoo zijn de meeste Classen van oordeel, dat alsdan, voor eerst en alleen gedurende dezen dringenden nood, bekwame en welgeoefende luiden, zoo catechiseermeesters als bijzondere ledematen, hoewel niet taalkundig, na behoorlijk examen in de theologie, tot predikanten zouden kunnen gemaakt worden, om alleen in de Indische Kerken te dienen.

Synode Gouda 1745.

Art. 6. Wat aangaat de middelen ter vervulling van het groot gebrek aan predikanten in Indiën, wenscht de *Classis 's Gravenhage* dat men bedacht zij om een Indisch Seminarie te Leiden op te richten.

Voorne en Putten prijst ook dit werk, hebbende eenige middelen daartoe uitgedacht.

Andere Classen verklaren nog geen beter middel te weten, dan het project van 1737.

Classis Leiden en Neder-Rijnland deelt mede, dat de jongelingen Sigebertus Abrahamse en Johan Joachim Fybrands van Ceylon door Bewindhebbers in het Statencollege zijn geplaatst en met groot succes studeeren. Verder oordeelen de meeste Classen als vorige Synode n°. 5, mits het getal predikanten daarom niet worde verminderd.

De Gecommitteerden wenschten wel, dat een Indisch Seminarie kon worden opgericht, maar vinden de tijden en gelegenheden daartoe vooralsnog niet favorabel, om met hoop op succes daartoe een voorslag of verzoek te doen. Het project van 1737 komt hun het beste voor, waarom Gedeputeerden ad Res Indicas en de Deputaten utriusque

Synodi zouden kunnen worden verzocht te trachten dit project bij alle bekwame gelegenheden smakelijk te maken. *Verder als Noord-Holland sub B.* (*Archief* I, p. 162).

Synode Rotterdam 1746.

Art. 8. *Brief Batavia aan de Synode*, 15 *October* 1744.

Notificeeren den gezegenden bloei en groei der Indische Kerken, onder de zoo gewenschte regeering van den Gouverneur-Generaal v. Imhoff, dewijl velen door zijn godsdienstig gedrag en godvruchtigen ijver worden gaande gemaakt om mede vlijtig op te komen tot den openbaren godsdienst, waardoor het spreekwoord bewaarheid wordt: „Zooals de Koning is, zoo zijn ook zijne onderdanen."

Hunne Hoog Edelheden hebben onlangs het portugesche handschrift van den bijbel van Fereira ter revisie en vergelijking met het Tranquebarsche exemplaar overgegeven aan de predikanten Mohr en Behmer, die reeds zoover zijn, dat Leviticus is afgedaan en Genesis ter perse is gelegd.

Ook ligt de Maleische Bijbel met arabisch karakter van Werndly voor den druk gereed, waarvan de correctie aan Ds. Braarda is opgedragen, doch vooraf staat een Maleisch Woordenboekje van Braarda, ten dienste der jeugd en van allen die deze taal willen leeren, gedrukt te worden. Behalve Ds. Braarda zal ook zijn Hoog- Edelheid zelf de moeite nemen om daarop het oog te houden en de correctie mede te bezorgen.

Zijn Hoog Edelheid schept veel vermaak in het lezen van het Maleisch met arabische letter, en hij heeft daarin reeds groote progressen gemaakt.

Hun Hoog Edelen hebben de Donderdagmorgen-predicatie, die onnut bleek, afgeschaft en de Dingsdagavond-beurt verzet op Woensdag.

Brief Colombo aan de Classen van Delftsland en Schieland, 31 *December* 1744.

Zij houden 3 predikanten over op het hoofdkantoor, van

welken Wetzelius bezet is met het Seminarie en 3 buitenposten, Negombo, Calitore en Cotta, waarom hij van de ordinaire predikbeurten ontslagen is. Wermelskercken predikt slechts eens 's maands om tijd te hebben voor de studie van het Cingaleesch. Blijft dus eigenlijk alleen over Fabritius, van Gale naar Colombo verplaatst.

Gale is nu herderloos, en wordt door een Krankbezoeker bediend.

Jafnapatnam heeft nu één leeraar, 247 lidmaten, waaronder eenige inlanders, 189899 inlandsche Christenen. Hij moet bovendien nog 3 buitenposten bedienen.

Zij moeten zich wel schikken in hetgeen de Synode in zake der Proponent Anguiar, gewezen Portugeesch Roomsch Catholiek Priester, heeft besloten, ofschoon zij hem op qualificatie van de Hooge Indische Regeering hebben bevorderd. Zij dachten daarin, bij zoo groot gebrek aan predikanten, niet te misdoen. Hij blijkt echter niet veel waard te zijn en is naar Batavia opontboden.

Brief van 2 *predikanten van de Portugeesche Gemeente te Batavia* (*Mohr en Behmer*) *aan de Synode*, 22 *October* 1744. Vol klachten.

1°. De Regeering heeft aan de Lutherschen publieken godsdienst en celebratie van het avondmaal toegestaan.

2°. Men berooft Batavia van predikanten en zendt hen naar provinciën, alwaar de nood der kerk zulks het minst vereischt, bijvoorbeeld het vorige jaar Buurs en Seijlsma naar Banda, alwaar reeds 2 waren, terwijl Amboina, dat er 2 heeft, er wel 6 behoefde, en Gale en Macassar herderloos zijn.

3°. Men heeft Ouderlingen en Diaconen zonder voorkennis hun bank in de Kerk afgenomen om die voor de officieren in te ruimen. Zij bemerkten die beschikking eerst, toen zij in de kerk kwamen.

4°. De Regeering verandert de predikbeurten eigenmachtig, zonder onderscheid van Kerken, zoo Hollandsche als Maleische en Portugeesche, op eene wijze die den ondergang

van de bloeiende Portugeesche gemeente verhaasten moet. Die gemeente had vroeger 4, nu slechts 2 predikanten. De proponent Emanuel Anguiar (een man van hooge jaren, zonder studie), is in strijd met de Synodale resolutie bij die gemeente aangesteld, niet tegenstaande die resolutie den Gouverneur Generaal was kenbaar gemaakt.

5°. Bij de hun opgedragen revisie van de Tranquebarsche overzetting, waarin zij veel fouten vinden, en waaraan zij 5 ochtenden besteden, legt men hun nog vaste beurten op in de Hollandsche taal.

Ex actis Deputatorum Synodi.

Zij hebben volgens Synodale order het project om ook ongestudeerden als predikanten naar Indiën te zenden, gecommuniceerd aan de Kamers van Delft en Rotterdam, met verzoek van approbatie en sortabel traktement. De Heeren hadden beloofd het in de Kamer der XVII te zullen brengen en favoriseeren. De zaak is ook medegedeeld aan Walcheren met verzoek van medewerking. Van de XVII is echter nog niets vernomen.

De Classis Leiden en Neder-Rhijnland bericht gunstig omtrent de 2 studenten te Leiden.

Synode 's Gravenhage 1749.

Art. 5. *Brief Batavia aan de Classen van Delft en Schieland*, 27 *November* 1747.

Vierentwintig wel gevorderde jongelingen zijn in het Seminarie te Batavia, waarin eerlang eene derde klasse zal moeten worden aangelegd.

Goede voortgang van den druk van den Portugeschen Bijbel; zij zenden een exemplaar van de 5 boeken Mozes over.

De Maleische Bijbel is gevorderd tot Leviticus 12 vs. 7, door de onvermoeide vlijt van D^os^. Braarda. Nu deze verplaatst is naar Ternate, is dit werk opgedragen aan D^os^. Schiber.

Brief Colombo aan de Classen van Delft en Schieland, 29 *November* 1747.

Zenden eene deductie, tot wederlegging van Sibert Abrahamsz. Klagen over traagheid in het waarnemen van de godsdienstoefening des voor- en namiddags.

De inlandsche proponenten Simon Perera, Louis en Abr. Pieris, Simon d'Silva en Philip d'Mello brengen het hunne toe tot den opbouw van het inlandsch Christendom; wegens groot gebrek aan predikanten te Colombo, preekt d'Mello om de 14 dagen in het Hollandsch.

Klagen bitter over het verval van het Inlandsch Christendom en van de schooltucht, stijvende de ouders de jeugd in hun ongehoorzaamheid.

Te Jafnapatnam is D^os^. Potken alleen; gedoopte Malabaren zijn aldaar 190.472, waaronder slechts 36 lidmaten, en onder den ganschen hoop van schoolmeesters slechts 13. Schilderen voorts den staat van het Christendom als zeer deplorabel en bijna geheel heidensch af.

Zij zijn verontwaardigd over het tractaatje van Abrahamsz.

De Gecommitteerden hebben het niet noodig geacht van het ingezonden verweerschrift een uittreksel te maken, omdat het Tractaatje, waartegen het gericht is, hun onbekend is en de opsteller (welken de Gecommitteerden, uit hetgeen hun in de wederlegging is voorgekomen, oordeelen veel te los en onbezonnen te werk gegaan te zijn) reeds naar Batavia vertrokken is.

Ex actis Noord-Holland.

De Classis Enkhuizen bericht, dat door Gouverneur en Raden van Nederlandsch-Indië, 7 December 1743, op Batavia eene Kerkorde was vastgesteld, welker Art. 5 medebracht: „dat de examinatie beide van leer en leven staan zal bij „predikanten en Kerkeraad," en Art 8 zegt: „men zal „geen Schoolmeesters, Krankbezoekers, Handwerkslieden, „of eenige andere, die niet gestudeerd hebben, tot het

„predikambt toelaten, tenzij men verzekerd is van hunne „singuliere gaven, godzalig, ootmoedig en zedig gedrag, „goed verstand en discretie, mitsgaders gaven van wel- „sprekendheid. Zoo wanneer dan zoodanige personen zich „tot den dienst presenteeren, zal de Kerkeraad met advys „van de Hooge Overheid hen eerst examineeren, en naar „dat zij hen in 't examen bevindt, een tijd lang in het „privé, ten minste een half jaar laten proponeeren en dan „voorts met hen handelen als zij oordeelen stichtelijk te zijn."

Daar deze artikelen strijden met de Synodale wetten en het constant gebruik van alle Kerken, meent de Classis dat Bewindhebbers moeten worden verzocht om redres.

In zake de Luthersche Kerk te Batavia, gevoelen Gecommitteerden dat dit een zeer teer punt is in den tijd der vredesnegotiatiën met de Luthersche vorsten. Zijne Hoogheid, dien zij daarover aanspraken, was van hetzelfde gevoelen, maar gaf hun nog geen verder bescheid; hij had nog geen tijd gehad er over te denken. Gecommitteerden meenen, dat men met de broeders Lutheranen, die blijven bij de zuivere Augsburgsche confessie, alle gematigdheid moet in acht nemen, als men slechts daarbij in het oog houdt, dat zij *getolereerd* zijn. Men diende Bewindhebbers te verzoeken voor de hooge posten Gereformeerden te nemen, en de predikanten te Batavia aan te manen in predicatiën en catechisatiën de zuivere leer te handhaven, en de dwaling grondig te bestrijden, als het beste middel tot conservatie, bevestiging en voortplanting van den waren hervormden godsdienst.

Synode Woerden 1750.

Art. 5. Gecommitteerden bedroeven zich over den aanwas van het Pausdom op Ceilon, en vinden goed dat de Deputaten ad Res Indicas daaromtrent omstandig bericht inwinnen bij den Kerkeraad te Colombo.

Vinden goed dat Deputati huius Synodi Z. Hoogheid onderhouden over Art. 5 van de nieuwe Kerkorde.

Hebben hoop dat Bewindhebbers geen meerdere luthersche predikanten naar Batavia zullen zenden.

Synode Leerdam 1751.

Brief Colombo aan de Classen van Delft e. s. en Schieland, 30 *Juni* 1750.

In het district Colombo is de Nederl. Kerk in rust en vrede, doch loom en traag in den godsdienst, waartoe niet weinig bijdraagt de toenemende Paaperij, niettegenstaande zich aldaar nog eene schare van boodschappers van de goede tijding bevindt.

Bronsveld heeft 7 December 1749 de eerste malabaarsche leerrede uitgesproken voor eene groote menigte van den landaard.

D^os^. Wermelskercken is ijverig met het Cingaleesch bezig; heeft in die taal reeds gepreekt, en arbeidt aan de omwerking van een oud cingaleesch woordenboek.

Philip de Mello heeft bij de Hooge Regeering te Batavia in het begin van 1749 verzoek gedaan om gepromoveerd te worden tot predikant, waarin hij ook geslaagd is, blijkens extract-missive van hun Hoog Edelen dd. 17 October 1749. Na veel aarzeling heeft de Kerkeraad besloten de orders van de Hooge Overheid te observeeren, oordeelende dat de Hooge Overheid, die hun deze zaak geboden had, hen ook daarin zal mainteneeren. Deze proponent is dus peremtoir geexamineerd, op dezelfde wijze als bij ons gebruikelijk is, zelfs met het detesteeren van de gevoelens van Roël, Bekker en Deurhof. Zij verzoeken een vasten vorm, om zich in die gevallen naar te regelen.

De Gecommitteerden ziende, waartoe men zich uit ontzag voor de Overheid laat voeren, zien hun vrees meer en meer gegrond, dat men zich in Oost-Indië het volle recht om predikanten en proponenten aan te stellen zal aanmatigen, waaromtrent ook die van Colombo zich niet weinig bekommeren, blijkens hun vraag naar een vasten vorm.

Hierover nog niet naar Indië te schrijven, zoolang de Synode zelve niet in het reine is omtrent deze zaak.

Synode Breda 1752.

Art. 5. *Brief Colombo, aan de Classen van Delft en Schieland*, 28 *December* 1750.

Inlandsch Christendom te Jafnapatnam 94477 (30 lidmaten), van welken in het gros getuigd wordt, dat zij dom, ongodsdienstig en afgodisch zijn, hebbende weinig van, of liefde tot het Christendom.

De Melho te Colombo predikt nu en dan in het Hollandsch, en als er hoorders zijn, ook in het Malabaarsch. Hij neemt ook het nieuwe Seminarie waar, in 1747 opgericht door de Overheid, om, ten dienste van de scholen binnenlands, eenige jongelingen (zoo Cingalezen als Malabaren) gereed te maken, die hij onderwijst in de theologische waarheden, waarin zij redelijk vorderen en waarvan goede verwachting is.

Daarbij komt, dat hij het Nieuwe Testament in het Malabaarsch overzet; waarmede hij reeds gevorderd is tot den brief aan de Philippensen.

Ds. Wermelskercken kan na zijne laatste visite niet veel goeds zeggen. De oorzaak ligt in de onkunde en traagheid der scholieren, spruitende uit afkeerigheid en onwilligheid der ouders, die niet alleen zelf niet in de school willen komen, maar ook weigeren hun kinderen te zenden, wat zijn oorsprong heeft in afgodische bijgeloovigheid, die zij van kindsbeen hebben ingezogen, waardoor ze ook licht ten prooi vallen van de verderfelijke roomsche landloopers, die hen van den gereformeerden godsdienst aftrekken.

Brief Batavia aan de Synode, 1 *November* 1751.

Amboina en *Banda* zijn beiden herderloos.

Carel Sezilles (in de acta Noord-Holland wordt hij genoemd Schiller) die reeds sedert 1736 in de Portugeesche en Hol-

landsche taal de gemeente gesticht heeft als proponent, is tot predikant bevorderd.

Qualificeeren van proponenten en predikanten.

Gedeputeerden hebben ten opzichte van deze zaak, de volgende extracten gemaakt:

Die van Batavia, welke de Kerkorde van Nederland niet practicabel, applicabel noch obligatoir houden voor de Indische Kerken, beroepen zich op eene particuliere Kerkorde, samengesteld voor de Indische Kerken uit de Vaderlandsche, en gereguleerd naar den staat der Indische Kerken, waartoe zij bijbrengen de Synode van Hoorn 1623 art. 30, van Enkhuizen 1624 art. 15. 35 en van Woerden 1625 art. 28. En dat die Kerkorde in Indië gebracht en wederom uit Indië naar het Vaderland verzonden zoude zijn, om nader gerevideerd en geapprobeerd te worden, gelijk blijkt uit de Synode Amsterdam 1628 art. 51. Welke gerevideerde Kerkorde weder aan die van Batavia is toegezonden. (Zie Synode Hoorn 1629 art. 35, van Enkhuizen 1630 art. 17, van Delft 1628 art. 22.)

En hebben de Classen van Amsterdam en Walcheren, nevens de heeren Majores, gezamenlijk geschreven en gelast, dat die Kerken naar die orde moesten worden geregeerd, gelijk ook vervolgens is geschied, hebbende die van Batavia, volgens die Kerkorde van tijd tot tijd krankbezoekers tot proponenten en predikanten gequalificeerd.

Zij zoeken verder hunne handelingen in dezen te verdedigen.

Extract uit het copie-antwoord der Synode van Zuid- en Noord-Holland, op de missive des Kerkeraads van Batavia, d.d. 17 *December* 1671. (Archief I. p. 76.)

I. De Kerkeraad klaagde over te scherpe berisping door de Classis van Amsterdam, over hunne qualificatie van proponenten en predikanten.

II. De Synodus, hun brief geëxamineerd hebbende, vindt:

A. Dat de Bataviasche Kerkeraad valt in dezelfde fout van scherpheid, die zij in de Classis Amsterdam taxeert, en

B. De zaak ten principale beschouwende en regard nemende op de bijgebrachte redenen van den Bataviaschen Kerkeraad, heeft dien geen gelijk kunnen geven, noch kan hun, als eene particuliere Kerk, recht of macht tot genoemde qualificatie toekennen.

α. De exceptie van het slechts gedaan te hebben.

a. In cas van nood, wordt geïnfringeerd:

1. Uit de menigvuldigheid en langdurigheid van hun praktijk in deze. En

2. Uit de vervulling van hun gebrek door predikanten uit deze landen, waarvoor hij dank zegt.

b. En aangaande de groote capaciteiten eens krankbezoekers, dit geeft niemand recht om hem te qualificeeren tot proponent, hetwelk hij te voren niet had.

β. En wat de zaak in genere aangaat, die de Kerkeraad meende gefondeerd 1°. in *Gods Woord*, 2°. in de *Nederlandsche Confessie*, 3°. in de *praktijk van meer Gereformeerde Kerken* en 4°. in het *gevoelen van gezonde, rechtzinnige theologen*. Daarop wordt gezegd:

a. In het gemeen, dat Amsterdam dan ongelijk zoude hebben.

b. Doch in het bijzonder, dat dit niet blijkt:

1. Uit *Gods Woord*, waaruit zij geen enkelen tekst bijbrengen, en hetwelk integendeel leert, dat alle dingen met orde moeten geschieden, terwijl hun doen disorder is.

2. Noch uit de *Nederlandsche Confessie*, alzoo art. 31 niet spreekt van personen te qualificeeren om publiek te leeren, maar van de verkiezing van personen, die reeds beroepelijk zijn.

3. Nopens de *praktijk* der *Kerken* in *Nederland;* dat die tegen hen is; dat Beza de Geneefsche Kerkorde andere landen niet wil opdringen, gelijk ook Nederland niet aan degeenen, die niet onder hen staan, doch dat de Indische Kerk de Neder-

land houdt voor moederkerk, en zich dus ook naar haar moet schikken.

4. Eindelijk, betreffende het *particulier gevoelen van gezonde theologanten*, — dat hetzelve het *generale* gevoelen van onze Kerk niet ongezond maakt, en het geval in questie niet raakt.

Dat ook de Synodale Acta 1623. 30 en 33 en 1629. 35 hun in deze niet helpen.

Dat ook het plausibel bijgebrachte uit de Kerkorde 1623, nomine utriusque Synodi, dit geval niet wettigt, want:

I. Dat daardoor aan den Bataviaschen Kerkeraad geen meer recht gegeven wordt tot qualificeering van ongestudeerden, dan aan anderen, en dat elk derzelven verplicht wordt tot assumptie van andere Kerkeraden, welke dan, gecombineerd zijnde, de gedaante van eene Classis krijgen.

II. Dat de Bataviasche Kerkeraad zich ook niet punctueel naar die Kerkorde geschikt heeft, ja die Kerkorde privata auctoritate schijnt geamplieerd te hebben, gelijk uit de bijzondere bijlage schijnt te moeten vastgesteld worden, en dat zij anno 1643 zelfs verandering gemaakt heeft in de toegezonden Kerkorde, welke de Classes Amsterdam en Walcheren 1644 geimprobeerd hebben.

Eindelijk, dat zij zelfs in 1668 in een brief beloofd hebben, ongestudeerden niet te zullen qualificeeren.

γ. Dat de voorgewende stichting ongegrond is, en tegen hun eigen klacht in andere brieven strijdt.

C. Dat de misduiding des woords *Moederkerk* liefdeloos en ongegrond is.

III. Dat de Bataviasche Kerkeraad zich gelieve te houden aan de Kerkorde, zonder zich te separeeren van hare moeder, of hoofdig te handelen met verdere qualificatie van ongestudeerden, als zijnde onordelijk en schadelijk.

Nog hebben Gedeputeerden gevonden:

1. Eene memorie van predikanten en proponenten in Indië gequalificeerd.

2. Een extract uit de acta der Synode Enkhuizen 1624 Art. 25, inhoudende dat de Gedeputeerden van de Noord-Hollandsche Synode met die van Zuid-Holland en Ds. Dankaerts een extract uit onze Kerkorde, naar de gelegenheid van Indië geappliceerd, in handen gesteld hebben van de Broeders te Amsterdam, om aan de Vergadering der XVII overgegeven en gerecommandeerd te worden. Waarop Bewindhebbers van Amsterdam besloten hebben, dit te brengen onder de punten van beschrijving, ten einde in de volgende Vergadering eene algemeene resolutie daarop genomen worde; doch dat tot nog toe daarin niets is gedaan, en dat Ds. Danckaerts ondertusschen eene copie van dat extract heeft medegenomen, om bij provisie te gebruiken, tot dat nader orde op de Kerk van Oost-Indië wettelijk gesteld zou zijn, en dat Gedeputeerden alles doen zullen, om het effect daarvan te bekomen.

3. Item, Art. 33, dat de directie en het opzicht over de Oost-Indische Kerken zal *blijven* bij de Kerken en Classen daar Oost-Indische Kamers zijn.

4. Nog een extract uit de Kerkorde van Batavia, door den Gouverneur Antonio van Diemen en Raden van Indiën geapprobeerd, 18 December 1671, Art. 5.

„De wettelijke beroeping van diegenen, die nooit te voren in dienst geweest zijn, bestaat:

a. In de verkiezing (dewelke na voorgaand vasten en bidden geschieden zal) door den Kerkeraad, ten overstaan en met approbatie van de christelijke Hooge Overheid dezer stede.

b. In de examinatie of onderzoekinge, beiden van leer en leven, hetwelke staan zal bij de predikanten en den Kerkeraad.

c. In de toestemming van de Ledematen der Gemeente, wanneer de naam des dienaars den tijd van 14 dagen publiek in de Kerk afgekondigd zijnde, geen hindernis daar tegen komt.

d. In de openlijke bevestiging voor de Gemeente in de Kerk, en volgens het formulier daar van zijnde.

Art. 8. Men zal geen Schoolmeesters, Krankbezoekers, Handwerkslieden of eenige anderen, die niet gestudeerd hebben, tot het Predikambt toelaten, tenzij men verzekerd is van hunne singuliere gaven, godzaligheid, ootmoedigheid, zedigheid, goed verstand en discretie, mitsgaders gaven van welsprekendheid. Zoo wanneer dan zoodanige personen zich tot den dienst presenteeren, zal de Kerkeraad met advooi van de Hooge Overheid, dezelven eerst examineeren, en naar dat ze dezelven in het examen bevindt, hun een tijd lang in het privé, ten minste een half jaar, laten proponeeren en dan voorts met hen handelen, als zij oordeelen stichtelijk te wezen.

Rapport der Classen.

De Classen van *Delft* en van *Schieland* hebben brieven ontvangen enz. De Classis van Delft is op het stnk der Indische Zaken genoegzaam radeloos; te meer, omdat dagelijks nieuwe ongeregeldheden voorvallen, gelijk uit het geval van den proponent de Melho blijkt.

De Gecommitteerden bedanken de Heeren Deputaten voor de extracten in zake de aanstelling van predikanten, doch vinden zich, bij gebrek aan genoegzaam licht, niet in staat over de zaak ten principale te oordeelen, tenzij hun worde ter hand gesteld copie van het geheele reglement der Bataviasche Kerkorde, waarvoor zij de intercessie van de *Gecommitteerden ad Res Indicas*, ter plaatse waar Kamers zijn, inroepen, en dat de Correspondens gaande naar Noord-Holland hetzelve voorstelle aan de Synode aldaar, gelijk ook, dat de Deputati van Noord- en Zuid-Holland, daarover (als zij het dienstig oordeelen) correspondeeren met Walcheren. — Wordt geconverteerd in eene Synodale resolutie.

Synode Dordrecht 1753.

Art. 11. *Brief Batavia aan de Synode*, 11 *November* 1752.

Verzoeken, dat de Synode het daarheen dirigeere, dat

zij niet alleen behouden mogen het recht om proponenten en predikanten aan te stellen, (hetwelk hun vergund is door eene conventie tusschen de Zuid- en Noord-Hollandsche Synoden, de Classis van Amsterdam, en de Heeren Bewindhebbers bij het oprichten der Colonie, en ook door veeljarig gebruik) — maar ook verkrijgen mogen een vasten voet om ze te mogen aanstellen, zonder qualificatie van de politieke Overheid in te wachten, aan de zijde des Kerkeraads, alleen bij manquement van leeraars, omtrent het despicieeren en tenteeren van bekwame subjecten gedisponeerd wordende; zoo dat eerst communicatie zal gegeven en gehandeld worden met de Hooge Overheden, onder de gewoone termen van handopening en approbatie tot het examen, per extractresolutie te verzoeken. Zulks aandringende door te stellen, dat aan hen voormaals dat recht gegeven, en door verscheiden Kerken in Nederlandsch Indië gepractiseerd is. Voegende hierbij deze belofte, voor hen zelven en met waarschijnlijkheid voor hun opvolgers, dat zij in deze zaak zoo caute, als modice zullen te werk gaan; — dat zij aan onze vaderlijke zorg zullen voldoen, en onze goedkeuring erlangen, door met de Nederlandsche Kerken de eenstemmigheid en goede kerkorde te bewaren, en in alles naar costumes en kerkelijke orde te handelen.

De Heeren Deputaten berichten, in zake de Indische Zaken, en het stuk van de Bataviasche Kerkorde, waarop de Broederen van Batavia zich beroepen, voor het ordenen van proponenten en predikanten; dat zij met alle mogelijke nauwkeurigheid nagelezen hebben, al wat op dit stuk na te lezen is, en in de kast van Deputaten te vinden was, en dat uit al die stukken, te zamen vergeleken zijnde, bijzonder uit den brief van de Bataviasche Kerkeraad aan de Synode van Zuid- en Noord-Holland d.d. 17 September 1671, en het antwoord daarop van de Noord-Hollandsche Synode van 14 Augustus 1674, blijkt:

1°. Dat er eene Kerkorde a° 1623, nomine utriusque Synodi, ontworpen en geëxtraheerd is uit de Nederlandsche

Kerkorde en aan Seb. Danckaerts (uit Amboina overgekomen), medegegeven, om zich in Indië daar stipt aan te houden.

2°. Dat in die Kerkorde een art. is geweest van dezen inhoud: *Wanneer bekwame personen, hetzij dan schoolonderwijzers, krankbezoekers of handwerkslieden, van welker singuliere gaven men verzekerd is, tot den Heiligen Dienst zich presenteeren, dat dan de Kerkeraad, met advies van de naastgelegenste Kerkvergadering dezelven zal examineren enz.* Waardoor dit werk aan geen eenen Kerkeraad alleen gelaten, noch de Bataviasche boven anderen Kerkeraden preferentie gegeven wordt.

3°. Dat men die overgezonden Kerkorde in Indië heeft overzien en naar omstandigheid van tijd, plaats en zaken aldaar heeft getracht te altereeren, en ze zoodanig weder naar het vaderland gezonden ter approbatie, gelijk men uit de Acta Synodi vooral van Noord-Holland 1628 tot 30 kan afnemen.

Doch die gealtereerde Kerkorde, uit Oost-Indië herwaarts gezonden, is onder de papieren bij Deputaten berustende, niet te vinden. Ondertusschen affirmeeren die van Batavia, dat door de Classen van Amsterdam en Walcheren en de Heeren XVII 5 Augustus 1631 hun is aangeschreven en gelast, dat de Kerken naar die Orde moesten geregeerd worden.

4°. Die van Batavia refereeren aan deze Kerkorde, artikel 5 en 8; de Synode van Noord-Holland spreekt in hare brieven van 1674 dit tegen, die van Batavia onder het oog brengende, dat zij de Kerkorde, hun toegezonden, zeer moeten geamplieerd en veranderd hebben, alzoo hetgeen in de Kerkorde, hun toegezonden, was Art. 5 (hoewel geëxtraheerd uit Art. 8 van onze Kerkorde) nu bij hen ook geworden is Art. 8. Daarenboven hun voorhoudende, dat de artikelen, waarop zij zich beroepen, reflecteeren op zekere Kerkorde nieuwelings gesteld bij den Gouverneur-Generaal v. Diemen en Raden van Indië a° 1643, maar welke in vele opzichten terstond in 1644 door de Classen van Amsterdam en van Walcheren is afgekeurd.

Wordt ook in gemeld artikel die verandering genoteerd,

dat, terwijl in de Kerkorde 1623 stond: *van den Kerkeraad met advies van een naastgelegen Kerk etc.*, daarentegen in het artikel der Batavieren staat: *van den Kerkeraad, met advies van de Hooge Overigheid.*

(De Kerkorde van v. Diemen is te vinden bij Valentijn IV 2. p. 22 seqq.)

5°. Dat die van Batavia zich beroepen op een brief van XVII d. d. 6 Mei 1670, waarin deze Heeren toonen van verstand te zijn, dat de Bataviasche en andere Indische Kerken macht en recht hebben om, met goedvinden van de Hooge Overheid proponenten en predikanten te maken en te qualificeeren, gelijk dan ook de praktijk hiervan door eene overgezonden lijst van personen op deze wijs gequalificeerd, van 1617 tot 1667 toe, overvloedig wordt bevestigd.

Om na al deze navorschingen rakende de qualificatie van proponenten en predikanten (waar tegen zoovele jaren op verkeerde onderstellingen, uit onkunde ontstaan, ijdele pogingen zijn in het werk gesteld) de Synode van advies te dienen, deelen Deputaten (ook met het oog op de laatste 2 gevallen v. Tal en de Melho) het volgende mede:

(*Zie het advies Noord-Holland*, *Archief I*, *p.* 171.)

De Gedeputeerden achten het besluit van Noord-Holland, om al de Indische brieven te bewaren, en een kopyboek van derwaarts uitgezonden brieven aan te leggen, navolgenswaardig.

Synode Delft 1754.

Art. 12. Gecommitteerden ad Res Indicas van de Classis Schieland berichten dat zekere jufvrouw Lucia Hofman, te Dordt 12 April 1747 overleden, bij testament haar vermogen, na aftrek van eenige legaten, heeft gesteld ten dienste van de predikanten in Nederlandsch Indië, om jaarlijks de interessen van het kapitaal aan hen te bezorgen, door de Gecommiteerden ad Res Indicas van de Classis Schieland, als door haar geinstitueerde administrateurs. Zij moeten die administratie

gratis voeren, en jaarlijks rekening doen aan de Classis, met kennisgeving aan de Synode.

De Gecommitteerden ad causam vinden bedenking in het aan een kapitein-luitenant ter zee opgedragen toezicht op den maleischen bijbeldruk (*Archief* I, p. 174), en wenschen dat hij mocht worden ondersteund door een leeraar, ervaren in de grondtaal en in het Maleisch.

Synode Leiden 1755.

Art. 12. Deputaten maken bekend, dat zij naar Synodalen last, conjunctim met de Deputati ad Res Indicas der Classen daar Kamers zijn (*Delft* en *Schieland*) een request hebben overgegeven aan Bewindhebbers aldaar, allerhartelijkst verzoekende, dat toch tegen alle geweldenarijen door roomsche en heidensche priesters tegen de Gereformeerden in Indië gepleegd, mocht worden voorzien; waarop hun is ter hand gesteld:

a. Uittreksel uit een brief van Gouvern. en Raden van Ceilon aan Gouverneur-Generaal en Raden van Nederlandsch Indië 3 Mei 1754, behelzende wat tegen de stoutigheid der Roomschen op Negombo was in het werk gesteld, als:

1°. Dat zorg gedragen hadden, om de roomsche militairen van het garnizoen aldaar door gereformeerden af te lossen en naar Ceilon over te zenden.

2°. Aan het hoofd op Negombo gelast, zijn uiterste vermogen aan te wenden om de roomsche priesters bij het doen van eenige publieke roomsche ceremoniën te vatten, in zoover zelfs, dat Zijn Excellentie wordt gequalificeerd premien te geven aan hen, die ze ontdekken zouden, verzoekende hierop goedkeuring van de Hooge Regeering te Batavia.

b. Extract-missive van de XVII, October 1754, naar Indiën, waarin zij schrijven, dat hun klaar gebleken was, dat er niet gevigileerd werd; hetgeen evenwel noodzakelijk was, en dat men die „papen en monniken" zooveel mogelijk, moest

opvangen en naar Batavia zenden, zooals voormaals wel geschied was.

De Classis Delft c. a. wenscht, dat de Kerk aan de de Kaap Goede Hoop ook met Zuid-Holland correspondentie houde, zooals zij begonnen is met die van Amsterdam te doen.

Synode Gorcum 1758.

Art. 14. De Maleische Bijbelvertaling, bij Jeremia opgevat en tot het einde van het Oude Testament gebracht door Ds. Muller, sedert den dood van zijn voorganger, gaat voort voor bijzondere rekening van den Gouverneur-Generaal, zijnde van het Nieuwe Testament, onder toezicht en verbetering van de Pred: Mohr en v. d. Werth, Mattheus reeds gedrukt.

Gedeputeerden hebben conjunctim met Gecommitteerden van Classis Delft (nu Noord-Holland zich excuseert, *Archief* I, p. 185) in zake de afschaffing van het Seminarie te Batavia gerequestreerd bij de Kamers van Delft en Rotterdam, met verzoek van gunstig appui bij de XVII; dat het besluit althans worde opgeschort, totdat met genoegzame kennis zal zijn gedelibereerd en geresolveerd, wat voor de Kerk in Oost-Indië dienstig is.

Te schrijven naar Oost-Indië dat men wenscht, dat de druk van den Maleischen Bijbel spoedig mag zijn volbracht, en in Gods hand een gezegend middel zij, tot rechte kennis en betrachting van den weg der zaligheid voor vele verblinde Inlanders.

Synode Brielle 1759.

Art. 12. *Brief Batavia aan de Classes van Delft en Schieland*, 23 *October* 1758.

f 573,— 11 st. renten, van het legaat van Lucia Hofman, zijn ontvangen en verdeeld.

Het request tegen het afschaffen van het Seminarie is 16 October 1758 ter vergadering der XVII gebracht, welke heeft begrepen, dat het Seminarium voor afgeschaft zouden gehouden worden, en om de zware kosten, en om het weinige nut.

De Classis Delft beklaagt zich, dat de resolutie om Gecommitteerden ad Res Indicas te salarieeren, in 1755 genomen, reeds voor de 3ᵉ maal geratificeerd is, zonder daarvoor een fonds aan te wijzen, waaruit die kosten te vinden. De Classis wil dus geen verdere instantie doen, maar op die kosten zoo veel mogelijk bezuinigen, wat evenwel voor de correspondentie niet voordeelig wezen zal. Excuseert zich dan ook beleefd van het excerpeeren van de Oost-Indische Brieven voor de Commissie ad Res Indicas, stante Synodo, zooals ten vorigen jare werd voorgesteld.

Leiden en Neder-Rijnland zullen nooit gedoogen, dat die kosten gevonden worden uit het *fons charitatis*, en meenen dat de Classes, daar Kamers zijn, die onkosten moeten vinden, waar ze 100 jaren lang gevonden zijn, of dat men anders de besoignes over de belangen van de Indische Kerken, tot hoofden moest brengen. Bijv.

1°. *Dingen die de Classen doen ter requisitie van Bewindhebbers*, die dan de naasten zijn tot bezoldiging.

2°. *Administratie der legaten;* de moeite te betalen door hen, die er voordeel van hebben.

3°. *Andere extraordinaire moeiten*, die, als zij de Classen vervelen, konden overgegeven worden aan de Gedeputeerden, mits men dan naar Indië schreef, dat de brieven niet meer aan de Classen, maar rechtstreeksch aan de Synode verzonden worden.

Classes Gouda en *Schoonhoven* misgunnen aan de Deputati ad Res Indicas de *f* 36,— bezoldiging niet, maar willen die niet genomen hebben uit het fons charitatis, en laat aan de Synode over een meer voegzaam middel uit te denken.

Schieland conformeert zich, in zake salarieëring; met Delft, ook met den voorslag van Ds. Boskoop.

Gorcum wil bekorting van dit artikel, door (zooals Delft

verleden jaar voorstelde) weglating van het breede extract uit de Acta van Noord-Holland. Ook vereenigt zij zich met den voorslag van Ds. Boskoop.

Voorne en Putten vond „*ter wegneming van de jaarlijks op nieuw verdrietige uitgebreidheid van dit artikel*," goed, dat de brieven door de Classen werden geexcerpeerd, en weglating als Gorcum.

Woerden dringt aan op het zenden van bekwame schoolmeesters naar Oost-Indië.

Breda is ook voor bekorting der verdrietige uitgebreidheid; wenscht beknoptheid ten opzichte van de Noord-Hollandsche Acten; de Correspondens kan een resumé geven.

Gecommitteerden geven in bedenking:

1°. Den Kerkstaat niet meer woordelijk op te nemen en aan Gedeputeerden op te dragen de Kerkstaten te verzamelen en te laten binden, ter visie van wie er lust in heeft.

2°. De Acta van Noord-Holland in te krimpen, vooral waar brieven en berichten voorkomen, die de Synode van Zuid-Holland zelve ontvangen heeft, zooals de Scriba dit jaar reeds heeft gedaan.

3°. Niet meer, bij wijze van praemissen, al de berichten en adviesen uit de Acten der *Correspondenten*, der *Gedeputeerden* en *Classen* op te geven, maar alleen *de hoofdzaken*, die tot discussie aanleiding geven, en bij ieder hoofdpunt telkens de verschillende adviezen.

Tot dekking der onkosten wenschen zij, volgens voorstel Gouda, dat iedere classis jaarlijks *f* 3,— bijdrage.

In zake de afschaffing van het Seminarie, willen zij berusten in het besluit van de XVII, dewijl dat Hooge College best kan oordeelen over schade en voordeel.

Dit praeadvies wordt, *met bijzonder genoegen over de bekorting*, in eene Synodale resolutie veranderd.

Synode 's Gravenhage 1760.

Art. 10. *Brief Colombo aan de Classis van Schieland*, 17 *Januari* 1758.

Met het inlandsch Christendom staat het eenigzins beter;

zij hebben gedeelten van Gods Woord en korte Summieren daarvan ontvangen, waarvan zij verwachten, dat zij daardoor beter gewapend zullen zijn, tegen verleidende geesten, gelijk zij met droefheid moeten melden dat 20 belijders van den christelijken godsdienst zijn verleid tot paapsche en heidensche gruwelen.

De jeugd wordt op de buitenposten onderwezen door Schoolmeesters. Zij verheffen inzonderheid den godvruchtigen ijver van den Gouverneur Schreuder, die de overzetting van het Nieuwe Testament in 't maleisch (lees malabaarsch) aan de Melho, en de revisie aan den Kerkeraad heeft opgedragen.

Het inlandsch Christendom is in de visiten te Gale, Jafnapatnam, Trinconomale en Batticoole ruim 200.000 bevonden; zeer onkundig, ook de schoolmeesters; vragen bekwame mannen.

Praeadvies van de Gecommitteerden:

Ernstig op middelen bedacht te zijn, om aan Bewindhebbers bekwame Predikanten en Schoolmeesters te kunnen voordragen, en daartoe de concurrentie van Noord-Holland te verzoeken.

In het verbod van correspondentie met de Kaap te berusten (*Archief* I. pag. 187).

De *f* 3,— van iedere Classis voor de Gecommitteerden ad Res Indicas zijn toegestaan.

Synode Woerden 1761.

Art. 9. Deputaten geven in overweging de volgende middelen om bekwame subjecten tot Predikanten en Krankbezoekers naar Indië te zenden.

1°. De Staten ootmoedig te verzoeken omtrent het Staten-College te Leiden zulke schikkingen te maken. dat er ook eenige predikanten ten dienste der Indische Kerken uit mochten voortkomen.

2°. De heeren Professoren te Leiden, die dispositie hebben over eenige beurzen, te verzoeken, hen die zij aannemen

te animeeren, om na volbrachte studie naar Indië te gaan.

3°. De zaak aan te bevelen aan de corresponderende Synoden.

4°. Bewindhebbers te vragen om meer traktement voor Predikanten en Schoolmeesters.

Gecommitteerden ad hanc causam oordeelen die middelen de allerbekwaamste.

Zouden het niet onvoegzaam vinden. dat uit wees- en armhuizen eenigen van jongsaf voor Schoolmeesters werden bekwaam gemaakt. Dit praeadvies is, met betuiging van bijzonder genoegen over de bekorting van dit artikel, in een Synodaal besluit veranderd.

Synode Buren 1762.

Art. 7. *Brief Batavia aan de Synode*, 23 *October* 1761.

Berichten, dat het inlandsch Christendom aanwies, en dat de publieke rust der Kerk en de bloei der Scholen aan de eene zijde wel stof tot blijdschap gaf, doch aan den anderen kant bleef de algemeene ijver- en geesteloosheid, ongodsdienstigheid, vrijgeesterij en verregaand bijgeloof reden tot klagen geven. Verlangen daarom meer bekwame leeraars, de Synode tevens bedankende voor hetgeen zij deed.

Volgens de laatste schikking der Hooge Regeering zijn op Java's N. O. Kust 9 krankbezoekers geplaatst.

Op Ceilon werkt de godvruchtige voorgang van den Gouverneur gunstig. Door zijn toedoen is de zoo lang getraineerd hebbende vertaling en druk van het Nieuwe Testament in het Malabaarsch geheel afgeloopen. Eerstdaags stond ook de malabaarsche vertaliug van de liturgie, sedert 1755 in het vergeetboek geraakt, de pers te verlaten, ten nutte van de tamulsche gemeente. Zij geven ook reden, waarom niet veel bekwame *leeraars* ten nutte der Indische Kerk uit het Seminarie kunnen voortkomen, wijl volgens de eerste instelling en wijze van doceeren, nu weder in trein gebracht, de kinderen van cingalesche en malabaarsche ouders, behalve in de Nederduitsche, ook in

hun eigene moedertaal moeten onderwezen worden, en zij dus meer tot bekwame Schoolmeesters. Proponenten en sommigen tot Inlandsche Predikanten, ter onderwijzing van hun landaard, in hun afgelegen woning, in hun moedertaal, dan tot gemeen nut der Indische Kerken geschikt zijn.

Deputaten berichten, dat zij getracht hebben aan den hun opgedragen last te voldoen, doch dat zij door de bedenkingen, die zich opdeden in de uitvoering, te rade zijn geworden deze zaak nog eens onder het oog der Synode te brengen, en wel:

a. Dat hetgeen nopens deze middelen in 1737 en 1738 door Deputaten utriusque Synodi gedaan is, met den uitslag daarvan, en andere voorkomende zwarigheden hen hebben teruggehouden het request ten eerste in te leveren.

b. Dat zij met den Raadpensionaris Steyn gesproken hebben, en op het verzoek om zijn veel vermogende hulp, het gunstig antwoord bekomen hebben, dat indien er een request met bekwame middelen, aangedrongen met goede redenen, aan hem werd ter hand gesteld, hij hetzelve overgeven en gaarne het zijne zoude willen doen.

c. Dat zij op hun schrijven aan de professoren te Leiden een antwoord ontvangen hadden, als door Classis Leiden wordt opgegeven.

d. Zij meenen, dat het verzoek aan Bewindhebbers het best geschieden kan door Gecommitteerden ad Res Indicas, bij de Kamers.

e. Betrekkelijk de schoolmeesters, oordeelen zij, dat dit best geschieden zou door de Regenten der Godshuizen, en door tusschenkomst van de Predikanten, die de geschikten bij de Commissie ad Res Indicas aanbevalen.

De Classis Leiden meent, dat het waarschijnlijk niet voegzaam zal geoordeeld worden, ten opzichte der kamers in het Staten-College die dispositie te maken, wijl niemand gaarne de studenten, die aldaar op hunne fundatien studeeren, tot dit werk zoude verplicht zien, en dat daartoe veeleer een bijzondere fundatie vereischt wordt; zijnde

binnenkort verseheiden voorbeelden geweest, dat heeren Bewindhebbers inlandsche jongelingen op hunne kosten in het Staten-College hebben laten studeeren, als de gevoegelijkste weg om de predikanten in Indië te suppleeren. Ook had de Classis uit de professores theologiae vernomen, dat die slechts over eene eenige beurs bestelling hebben, en twijfelen of daarover voor de Indische Kerk te beschikken wel met de intentie der fundateurs zoude overeenkomen.

Synode Breda 1763.

Art. 5. *Brief Batavia aan de Synode*, 18 *October* 1762.

V. d. Parra heeft op eigen kosten, onder opzicht van Ds. Mohr, het Portugeesche Nieuwe Testament en Psalmboek laten herdrukken, en ook eenige duizenden exemplaren van het Portugesche Oude Testament gratis laten uitdeelen.

De paapsche missionarissen ter Kuste Malabar en elders, alwaar zij in groote menigte omzwerven, weten vele eenvoudige schapen zonder herders te verstrikken; zij zullen op aanraden van de Synode den Gouverneur-Generaal verzoeken dit kwaad te stuiten.

Ds. Verbeet is gedeporteerd van ambt, qualiteit en gage, en voor altijd gebannen uit Oost-Indië. Men weet nog niet waarom. Hij moet of enorm misdreven hebben, en verwondert zich dat hij dan ook niet kerkelijk is gestraft, of hij moet met ongemeene gestrengheid door de justitie behandeld zijn.

Synode Dordrecht 1764.

Art. 8. Verbeet is tot predikant naar d'Elmina beroepen. De Classis van Delft c. a. geeft in overweging of eene politieke vierschaar in die Oostersche Gewesten bevoegd zij bij formeele sententie een predikant te ontzetten van zijne qualiteit, gelijk de Raad van Justitie te Batavia gedaan heeft, hetgeen men niet weet dat hier te lande, zelfs bij de hoogste gerechtshoven, ooit gepractiseerd is, omdat dit alleen aan de Kerk competeert.

Aan Deputaten en Classen (daar Kamers zijn) is opgedragen dit op de beste wijze voor te komen, opdat predikanten niet nog meer afgeschrikt worden naar Oost-Indië te gaan.

Synode Delft 1765.

Art. 7. De *Classis Leiden* is van gedachte, dat de opbouw dier Kerken merkelijk zou kunnen bevorderd worden, door de gemeenten van tijd tot tijd te voorzien van jonge, tot aanleering van Oostersche talen en tot het dienstwerk bekwame predikanten, en bekwame en stichtelijke krankbezoekers; en dat men degelijk reflexie moge maken op het verzoek der Bataviasche Broeders, *dat geen gedeporteerde predikanten tot hen gezonden mochten worden.*

(Uit de Synode van 1766 blijkt dat die *gedeporteerden* dan toch waren *gerehabiliteerd.*)

De Gecommitteerden gelooven wel, dat zij niet veel nut zullen doen, maar kunnen hen toch niet uitsluiten. De Classen (daar Kamers zijn) wordt voorzichtigheid aanbevolen.

Synode Gouda 1767.

Art. 7. *Kerkeraad te Batavia aan de Synode*, 22 *October* 1766.

Zij zouden gaarne aan de Synode een vollen afdruk hebben overgezonden van het reeds vergevorderde Portugesche Nieuwe Testament, dat op kosten van den Gouverneur-Generaal wordt gedrukt, maar er is gebrek aan werkvolk op de drukkerij.

Ondertusschen is het Psalmboek mede op kosten van den Gouverneur-Generaal afgedrukt en gratis uitgedeeld.

Brief aan Delft en Schieland, meest gelijkluidend.

Zij schrijven nog over den Gouverneur-Generaal: Dat zij zich verheugen dat het Gode behaagd heeft ten goede van de Kerk mede te werken, door de bijzondere geneigdheid

van den Gouverneur-Generaal v. d. Parra daarheen te doen overhellen, om niet alleen met zijn voorbeeld te stichten, maar ook zijne middelen tot welzijn der Kerk aan te wenden.

Uit den Kerkstaat.

Op *Ceilon* heeft de toevloed van allerlei natien een geruimen tijd zeer veel in de christelijke zeden verbasterd, doch het prijswaardig voorbeeld van den Gouverneur Falck belooft, op goede gronden, verbetering, ja geheele herstelling van den droevigen staat van Land en Kerk.

Hun Edel Mogenden (de Commissarissen politiek) hebben met bevreemding uit den brief van den Bataviaschen Kerkeraad hooren voorlezen, dat die Kerkeraad het besluit om geen *gedeporteerde predikanten meer naar Indië te zenden*, *met vreugde vernomen heeft.* Zoodanig besluit, dat voor berouwhebbende predikanten met *niet-rehabilitatie* zoude gelijk staan (terwijl men hier overvloed heeft), is niet genomen, en kan niet genomen worden; de Kerkeraad van Batavia moet dus, naar hun oordeel, worden gedesabuseerd en vermaand zich met lijdzaamheid aan den goddelijken wil te onderwerpen en, onder gestadig gebed, met stilheid den gezegenden tijd af te wachten, op welken het den Heer des oogstes behagen zal een grooter getal arbeiders uit te stooten, en intusschen de gevallenen, doch weder opgerichten, in liefde te ontvangen, bedenkende dat niet aan de middelen, maar aan Gods genade de zegen verbonden is.

Synode Rotterdam 1768.

Art. 6. *Brief Batavia aan de Synode*, 26 *October* 1767.

Zij betuigen hun vreugde over de hooge gunst en liefderijke toegenegenheid door den Gouverneur-Generaal v. d. Parra tot heil der Kerk en ten dienste van hare dienaren door woord en daad betoond.

Verblijden zich over het besluit van de Synode om de

uiterste nauwgezetheid te gebruiken in het zenden van predikanten, en dus niet licht gedeporteerden te zullen zenden, die weder tot den predikdienst zijn toegelaten.

De Synode zal den Gouverneur-Generaal v. d. Parra bedanken voor zijne liefde aan de Kerk bewezen, en aan den Kerkeraad van Batavia zal, op de aanmerking van de Commissarissen politiek, elucidatie worden gevraagd over het excessief getal van opgegeven schoolkinderen (43.000 op Ceilon).

Synode Gorcum 1769.

Art. 6. *Brief Batavia* 25 *October* 1768.

Door de Synode zijn, bij brief van 19 September 1767, drie vragen gedaan, die zij thans beantwoorden, namelijk:

1. Wat wordt verstaan door *ongedoopte personen*, *die tot de Portugesche en Maleische Gemeente behooren*, en waarom worden die niet gedoopt?

Zij wonen te midden van Mohammedanen en Heidenen en worden eerst bij hunne belijdenis gedoopt, in tegenstelling van anderen, die reeds in hunne kindsche jaren gedoopt zijn.

2. Waar komen de *Proponenten* van daan, van welken in de Ceilonsche brieven telkens gesproken wordt, en waarom worden die niet geordend?

Colombo gaf bij brief d.d. 10 November 1768, de volgende inlichting. In het Seminarie worden alleen onderwezen kinderen van cingalesche en malabaarsche ouders, in de nederduitsche en in hun moedertaal, en in zulke wetenschappen als zij noodig hebben om tot schoolmeesters of proponenten, of, bij gebrek aan de noodige bekwaamheden, tot tolken enz. gebruikt te kunnen worden. Als zij hunne studiën volbracht hebben, worden zij op de gewone bezoldiging tot schoolmeesters aangesteld, en als zij dezen dienst eenigen tijd naar genoegen hebben waargenomen, en door naarstigheid meer bekwaamheid verkregen hebben, worden zij, na voorafgaand examen, tot

inlandsche proponenten aangenomen, op eene maandelijke gage van *f* 24. Ingeval iemand onder hen in bekwaamheid, ijver en deugd ver boven de anderen uitmunt, wordt hij, weder na voorafgaand examen, tot zoogenaamd *inlandsch predikant* aangesteld op *f* 36 's maands, doch zonder oplegging der handen, en alleen tot vermeerdering van qualiteit en gage; waarom zij zeer onderscheiden zijn in hun ambt van de hollandsche predikanten. Zij hebben geene sessie in kerkelijke of schoolarche vergaderingen; hun dienst bepaalt zich tot de inlanders; zij mogen van die plaatsen, daar zij bescheiden zijn, niet afgaan, dan na voorgaande permissie, bij wijze van springtocht. Zij dragen geen mantel en bef, maar eene eenigzins gedistingueerde en zedige inlandsche kleeding.

Eindelijk zoodanige predikanten, proponenten en schoolmeesters worden, als zij in ijver verflauwen, wederom gedegradeerd van predikant tot propenent, van proponent tot schoolmeester, van schoolmeester tot tolken enz.

3. Wat verstaat men door *gelargeerde jongens en meisjes?*

De inlandsche kinderen, die in hun kindschheid gedoopt zijn, worden met hun 6ᵉ en 7ᵉ jaar op de rol der schoolgaande jeugd gesteld, en zijn verplicht dagelijks ter school te komen tot hun 15ᵉ of 16ᵉ jaar, waarna zij doorgaans van het schoolgaan worden ontslagen of *gelargeerd.* Die nu van dit jaar ontslagen zijn, worden genaamd *nieuw-gelargeerden*, die in vorige jaren ontslagen zijn *oud-gelargeerden.* Dit duurt totdat zij 5 jaren zijn ontslagen geweest, zoo zij niet eerder trouwen; na welken tijd zij op de lijst der bejaarden worden gebracht.

Synode Brielle 1770.

Art. 5. *Kerkeraad te Batavia aan de Synode*, 16 *October* 1769.

Hebben, namens de Synode, den Gouverneur-Generaal (v. d. Parra) bedankt voor zijne bijzondere zorg voor de belangen van Gods Kerk; hetwelk beantwoord is met betuiging van dankzegging en „*de verzekering dat het hem*

„eene bijzondere satisfactie is anderen te kunnen verblijden, „achtende het zijn plicht, gelijk zijne meesters, ook zijnen „God getrouw te dienen."

De Kerkeraad voegt hierbij een ampel relaas van zijn godvruchtigen en voorbeeldigen wandel, en dien van geheel zijn huis.

Hij heeft uit privé-beurs voor 4 krankbezoekers 40 rijksdaalders 's maands en voor 2 anderen 10 rijksdaalders 's maands geschonken.

Synode Woerden 1772.

Art. 6. *Kerkeraad te Batavia aan de Synode*, 26 *Oct.* 1771.

Van de Parra blijft voortgaan met het welzijn der Kerk allezins te bevorderen, en heeft aan hen, die hem namens de Synode kwamen bedanken, betuigd dat hij zulks met verdubbelden ijver zoude blijven doen.

De Gedeputeerden ad Res Indicas uit de Classen van Delft en van Schieland hebben met goedvinden van de XVII in de boekzaal eene oproeping van predikanten voor Oost-Indië gedaan, waarvan zij reeds eenige gewenschte uitwerking mogen ondervinden.

Ongeacht alle moeite hebben zij omtrent de Krankbezoekers, die op kosten van de Gouverneur Generaal hier zouden komen studeeren, niets kunnen vernemen.

Synode Culemborg 1773.

Art. 6. *De Deputaten* zijn nu in het zekere onderrigt, dat een der 5 Krankbezoekers, genaamd J. Vos, te Harderwijk studeert en in den zomer proponent staat te worden. Van de anderen 4 is niets vernomen.

De Classis Delft heeft uit Amsterdam een brief ontvangen met ingesloten project (aan de XVII overgeleverd) om in het toenemend gebrek aan leeraren te voorzien, met verzoek dit te ondersteunen bij hunne Kamer, wat zij hebben beloofd.

Schieland zegt: klagen en wenschen helpt niet; daarom

verlangt deze Classis, dat de Classen daar Kamers zijn hunne gedachten er over laten gaan, en een ontwerp gereed maken en aan Bewindhebbers voordragen, om daardoor niet alleen de Gemeenten van Leeraars te voorzien, maar tevens het Evangelie verder uit te breiden onder de heidensche volken.

Gorcum vreest, dat het niets geven zal, zoolang niet meer proponenten komen om de Vaderlandsche Gemeenten te voorzien, ten ware jongelingen uit Indië kwamen, om op kosten der Compagnie te studeeren.

Voorne en Putten meent, dat het niet-verplaatsen van predikanten tegen hun verlangen, en het faciliteeren van het repatrieeren, de lust zou kunnen opwekken om naar Oost-Indië te gaan.

De Gecommitteerden ad causam adviseeren, dat aan de Classen daar Kamers zijn, worde opgedragen een concept van de beste middelen te formeeren, en dat aan de Heeren voor te dragen, zoo als door Delft reeds classicaliter gedaan is, en alles te beproeven wat tot wegneming van den beklagelijken toestand der Indische Kerken kan strekken; kunnende daarbij ook gelet worden op de adviesen van Gorinchem en Voorne. Gecommitteerden geven inmiddels in bedenking, of men den Kerkeraad van Batavia niet zou kunnen machtigen den proponent Pasqual da Sylva, die het Evangelie nu reeds te Malacca verkondigt, tot predikant te ordenen, nademaal van hem zulke loffelijke getuigenissen gegeven worden; immers dat den Correspondent naar Noord-Holland gaande, in last gegeven worde aldaar dien voorslag te doen, opdat het door de beide Synoden geschiede.

Hiermede conformeert zich de Synode.

Synode Breda 1774.

Art. 4. *Kerkeraad te Batavia aan de Synode*, (ongedagteekend).

Het *Portugesche Nieuwe Testament* van Mohr is afgedrukt en staat uitgedeeld te worden.

(Wordt voor het eerst gesproken van Depok als opgekomen gemeente.)

De Classis 's Gravenhage wenscht, dat de vraag der Haarlemsche Maatschappij betrekkelijk Indië wel moge beantwoord worden en van gelukkigen uitslag worde achtervolgd.

Synode Dordrecht 1775.

Classis Zuid-Holland (Classis 's Gravenhage) hoopt, dat nu de vraag over de voortplanting van het Evangelie naar genoegen is beantwoord, dit den weg zal banen voor een nuttig concept, gelijk ook Delft op dien grond hoopt op een gunstig besluit van Bewindhebbers.

Synode Delft 1776.

Art. 4. *Gecommitteerden ad causam* hebben opgemerkt, dat de Synode van Noord-Holland en vele Classen (niet zonder gewichtige redenen) met lof gewagen van de antwoorden op de vraag van de Haarlemsche Maatschappij, inzonderheid van het antwoord van Prof. Hofstede, met den eersten prijs bekroond.

Gecommitteerden, die Prof. Hofstede in hun midden hebben, kunnen zedigheids-halve niet veel tot lof van dat stuk zeggen, doch kunnen niet nalaten hetzelve op het krachtigste aan te prijzen, als waardig om bij de overige synodale boeken bewaard te worden, als een voortreffelijk gedenkschrift van zijn getrouwen ijver ter voortzetting van het Christendom in Nederlandsch Indië.

En naardien de daarin opgegeven middelen niet kunnen uitgevoerd worden, tenzij onder krachtige medewerking van de Hooge Overheid dezer landen, zijn Gecommitteerden van oordeel dat men zich moet wenden tot den Stadhouder en den Raadpensionaris.

Synode Leiden 1777.

Art. 4. Wat de ordening van da Sylva aangaat, wordt door Noord- en Zuid-Holland voor dit geval toegestaan, *zonder consequentie*, maar te schrijven dat zulke verzoeken

verzoeken niet meer moeten gedaan worden, en geschiedende, zullen moeten worden afgeslagen.

Prof. Gillissen hoopt, dat het bewuste project (van Hofstede?) succes zal hebben, maar wijl het door zwarigheden zou kunnen worden verhinderd, althans de uitvoering vertraagd, wil hij zoo veel mogelijk de hand gehouden hebben aan het Seminarie te Colombo. Hij doleert, dat de manier van onderwijzen sedert van Imhof zoo zeer veranderd was, dat men den inlander niet meer in de talen onderwees, en dat de verspreide beschuldigingen tegen de inlanders, als waren zij dom, lui, hoogmoedig enz., zoo veel ingang gevonden hadden. Men had toch zekere bewijzen, dat die beschuldigingen valsch waren; er waren lieden onder de Inlanders, die, behoorlijk onderwezen, wezenlijk nut zouden kunnen doen. Hij geeft tevens getuigenis, dat de proponent *Moergappa*, in het Seminarie te Colombo onderwezen, en thans te Leiden studeerende, door naarstigheid, nederigheid en godsvrucht aanprijzenswaardig is.

Deputaten hebben den Stadhouder en den Raadpensionaris niet kunnen adiëeren, omdat Noord-Holland zwarigheid maakte de XVII voorbij te gaan. Zij hebben zich dus er bij bepaald bij hunne opwachting Zijne Hoogheid in het algemeen ook de belangen der Indische Kerk aan te bevelen, en den Raadpensionaris van een en ander kennis te geven. Bij beiden vonden zij een welwillend gehoor. Quaeritur, of het niet goed zoude zijn de Noord-Hollandsche Synodo op te wekken tot zamenwerking in deze zoo gewichtige zaak.

Synode Schoonhoven 1778.

Kerkeraad te Batavia aan de Synode, 27 *October* 1777.

Klacht over groot gebrek aan predikanten, zoo dat verscheidene gemeenten geheel herderloos zijn. Verzoeken dat de nederlandsche geestelijkheid steeds volharde in het uitzien naar „brave mannen”, van beproefde godsvrucht, om in de behoeften te voorzien.

Zij maken met groot leedwezen den dood bekend van

zijn Hoog Edelheid Jeremias v. Riemsdijk, doch vertrouwen dat dit verlies dubbel zal vergoed worden door Gods goedertierenheid, die hun weder een eminent hoofd geschonken heeft in den persoon van Reinier de Klerk, die het zich al voorlang tot eene eere gerekend heeft de Kerke Gods door zijn vermogen van nut te zijn en bij wien de trouwe dienaren van Gods Kerke altoos in hooge waarde zijn gehouden geweest.

In het Colombosche Seminarie is, na het vertrek van Ondaatje, door de Ceilonsche Regeering tot Rector en Binnen-Regent aangesteld Ds. J. G. Manger.

Brief Jafnapatnam aan de Classis van Delft 23 *October* 1776. (*Geteekend Ph. de Melho.*)

Bittere klachten over de menigvuldige mishandelingen hem door den Commandeur van Jafnapatnam, Chr. Rooze en zijn aanhangers aangedaan, door hem valschelijk te beschuldigen van overspel, van het herdoopen van verscheiden roomsche kinderen, van het trouwen van een man met twee nog in leven zijnde vrouwen etc., door hem het kostgeld en andere emolumenten te onthouden, hem van zijn predikdienst en het gebruik van het Heilig Avondmaal, *buiten den Kerkeraad om*, te suspendeeren. Hij verzoekt de Synode heilzame middelen in het werk te stellen, tegen eene zoo verregaande mishandeling.

De *Correspondens van Noord-Holland* bericht, dat zijne Kerkvergadering zich te allen tijde genegen zal betoonen om conjunctim met die van Zuid-Holland op alle mogelijke wijze den welstand der Indische Kerken te bevorderen, doch dat de Synodus goed vindt vooralsnog te blijven bij het geresolveerde van het voorleden jaar (1776), kunnende geen reden vinden om daarvan af te wijken. Blijven dus van oordeel zich bij niemand anders deswege te adresseeren, dan bij de Bewindhebbers van de respective Kamers en zulks te meer, dewijl hun bericht is, dat de bekroonde stukken van de Maatschappij zijn overgezonden aan zijn

Hoog Edelheid, (den Gouverneur-Generaal) ten einde hierop zijne gedachte te vernemen, in hoeverre die ten uitvoer te brengen zijn; waarom men oordeelt voorzichtig te zullen handelen dit oordeel eerst af te wachten.

De *Deputaten* berichten dat de Raadpensionaris ook van meening is, dat het antwoord van den Gouverneur-Generaal op die stukken moet worden afgewacht.

Synode Gorcum 1780.

Art. 4 ad 4. Tot de Commissie ad Res Indicas wordt door den praeses benoemd 1 ex Correspondentibus, 1 ex Deputatis, 3 ex Classibus, 2 ex Senioribus.

Professor Hofstede brengt het 2de deel van zijne *Oost-Indische Kerkzaken* ter tafel, en verklaart, dat het niet alleen een historisch verhaal is van de loffelijke, doch niet toereikende pogingen sedert 160 jaren aangewend om de Oost-Indische kerken van de noodige bekwame leeraars te voorzien, maar tevens aanwijzing bevat van hetgeen nog kan gedaan worden. Hij onderwerpt zijn plan van de oprichting van een *Vaderlandsch Seminarie* geheel aan het oordeel der Synode, maar verzoekt, indien het goedgekeurd wordt, krachtige ondersteuning en medewerking; hij dringt dit aan door te wijzen op Jafnapatnam, welk district, met 200.000 menschen, slechts één herder en opziener heeft.

De Correspondenten van *Noord-Holland, Friesland, Overijssel* en *Stad en Lande* verklaren, dat hunne Synoden het boek ook ten geschenke ontvangen hebben. *Friesland* had aan alle Classen gelast, zich het boek aan te schaffen en het te bestudeeren, om daarover op de volgende ante-synodale classicale vergaderingen te rapporteeren. *Groningen* zoude daarop ook bij de kerkvisitatie laten aandringen.

De *Zuid-Hollandsche Classen* waren algemeen van oordeel, dat het voorstel van Hofstede het doelmatigste middel was, en sommige Classen hadden hunne Gecommitteerden reeds geautoriseert, stante Synodo, in deze zaak pro re nata te handelen.

De *Commissarissen politiek*, gehoord de eenparige adviezen, meenen dat het onderzoek moet opgedragen worden aan eene speciale commissie, die hare consideratiën en advies schriftelijk aan de Classen zoude indienen vóór de Classis van Paschen, opdat de Gecommitteerden behoorlijk gelast op de volgende Synode kunnen verschijnen. Tot dien tijd reserveeren zij zich hun oordeel. Conform besloten.

Uit den *Kerkstaat* blijkt dat te Batavia in de scholen waren 29 Chinesche kinderen en 58 Mohammedanen.

De Melho schrijft dat hij door den Raad van Justitie te Jafnapatnam definitief van de beschuldigingen is vrijgesproken.

Synode Brielle 1781.

Art. 6 ad 4. Rapport van de Commissie voor het *Seminarie*.

Na resumtie van den hoofdinhoud van Hofstede's redevoering verklaart de Commissie geen beter middel te weten om in den nood der Indische Kerken te voorzien, zonder de Vaderlandsche Kerk te ontblooten. Zij merken daarbij op:

A. Dat alle Europesche natien, zoo protestantsche als roomsche, door welken in hare overzeesche bezittingen Christelijke Kerken zijn opgericht, zich van Seminariën of Genootschappen bedienen, ter aankweeking van predikanten, zulks aanmerkende als een volstrekt noodzakelijk middel.

B. Dat alle geleerden, zoo kerkelijke als politieke, zoo velen ooit over de planting en voortzetting van het Christendom onder de Heidenen en Mohammedanen geschreven hebben, eenparig op het stichten van Seminariën aandringen.

C. Dat de bekroonde schrijvers, die de bekende prijsvraag van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen hebben beantwoord, het daarin eens zijn, dat een Seminarium onmisbaar is.

D. Dat de Vaderlandsche Kerken meermalen haar sterk verlangen naar een Seminarie voor de Oost-Indische Kerken hebben te kennen gegeven, inzonderheid de Noord-Hol-

landsche Synode en de Classen van Zeeland, en hebben zelfs de Staten van Zeeland daarop bij de Staten-Generaal en bij de Bewindhebbers ernstig aangedrongen.

E. Dat het verlangen naar een Vaderlandsch Seminarium niet alleen in Nederland vrij algemeen is, maar ook in Oost-Indiën onder aanzienlijken, zoo in Politie als in Kerk.

F. Dat men zich met gegronde hoop mag vleien, dat zoodanig Seminarie, onder 's Hemels hulp, allezins aan het gewenschte doeleinde zal voldoen. Deze hoop is niet alleen gegrond op den aard der zaak, maar ook op de ondervinding in ons eigen land (Seminarie van Walaeus).

G. Het is het *geschikste*, het *veiligste* en het *minst kostbare middel.*

1. Het *geschikste;* omdat de jeugd voor den Oost-Indischen Kerkdienst bestemd niet alleen alles moet leeren wat een Nederlandsch predikant behoort te weten, maar nog bovendien vele andere zaken, die in een Oost-Indisch predikant vereischt worden. Als zoodanig Seminarie in eene akademiestad wordt gevestigd, hebben zij de colleges der professoren, en bovendien, door de meesters van het Seminarie, het noodige voor de Oost.

2. *Veiligst;* omdat zij in een welingericht Seminarie geplaatst zijn onder goed opzicht; geruststellend voor ouders en voogden.

3. *Minst kostbaar;* men kan toch licht opmaken, dat het goedkooper is 30 à 40 jongelieden onder één dak te laten wonen en aan ééne tafel te spijzigen, dan aan ieder *f* 500 of meer 's jaars te besteden.

Zij achten het voorbarig thans in bijzonderheden te treden en meenen dat, het plan door de vergadering goedgekeurd wordende, aan eene commissie het ontwerpen van eene deductie of memorie kan worden opgedragen, om de Bewindhebbers (de oorlog met Engeland geëindigd zijnde) tot de oprichting te permoveeren.

Conform besloten. (*de commissie bestond uit den Assessor en Scriba*, *Couperus en v. Breugel*, *en de Deputaten Munnekemoolen*, *van Steeneveld*, *Hofstede* en *Kuylenburg.*

Synode 's Gravenhage 1782.

Art. 7 ad **6.** *Kerkeraad Batavia aan de Classen Delft en Schieland*, 25 *October* 1780.

Hartroerende klacht over het diepe verval der Kerken door toenemende onverschilligheid en groote schaarschte van predikanten te Batavia; een tijd lang was er slechts *één*. De predikant Wagter is afgezet wegens wangedrag. Groot verlies door den dood van le Clercq, goede hoop op zijn opvolger, Alting.

Synode Delft 1786.

Art. 4. Bij Deputaten van de Classis Amsterdam was eene resolutie ontvangen van Bewindhebbers d.d. 21 Juli 1785, dat zij geene beurzen voor de studie ten behoeve der Oost-Indische Kerken meer zullen verleenen, voordat, ten genoege van de Compagnie, door de kerkelijke besturen maatregelen genomen zijn tegen het zich afmaken van de verplichting om naar Oost-Indie te gaan, door restitutie van gelden.

Wordt besloten, dat de zoodanigen niet beroepelijk zullen zijn in de Vaderlandsche Kerk; evenmin zij die op particuliere beurzen studeeren, als er over geklaagd wordt. Bewindhebbers vinden (1787) dit te veel en zijn tevreden als het om *onvoldoende redenen* geschiedt.

Synode Leiden 1787.

Art. 3. De Correspondent van Noord-Holland deelt mede, dat de Kerkeraad te Batavia, beschuldigd zijne bevoegdheid te buiten te zijn gegaan, in zake de censuur over een vraagboekje, in brief d.d. 30 October 1784, betoogt dat hij niet maar als een gewone kerkeraad is aan te merken, die geen macht zou hebben leeraren te deporteeren of boeken te visiteren, daar zij reeds in 1626 Ds. Dubbelrijk hebben gedeporteerd en later meerderen gedeporteerd en geapprobeerd. Hij is meer dan een gewone Kerkeraad,

heeft het bestuur over 3 onderscheiden talrijke gemeenten en daarenboven de bemoeienis met de zaken van alle Indische Kerken. Hij doet hetgeen eene Classis doet, en mag daarom, naar zijne meening, ook het voorrecht van eene Classis hebben, ofschoon de gesteldheid van het land niet toelaat, dat die vergadering uit meer afzonderlijke Kerken besta. Verder betoogen zij dat de Indische Kerken niet aan de Dordtsche Kerkorde gebonden zijn.

Synode Rotterdam 1790.

Art. 4. De Gedeputeerden hebben met de Gecommitteerden dezer Synode ad hanc causam, de zaak van het Seminarie weder verlevendigd en aanvankelijk de handen aan het werk geslagen. Zij hebben reeds eene conferentie daarover in 's Hage gehouden, de retroacta nagegaan en besloten om Deputaten der Noord-Hollandsche Synode uit te noodigen, om deze gewichtige zaak voort te zetten, die zich daartoe bereid hebben verklaard.

In de volgende vergadering (1791) wordt het door Hofstede geconcipieerde request gememoreerd, dat met eene memorie ook aan Walcheren gezonden is.

Synode Dordrecht 1798.

Art. 5. Komt bericht in van de oprichting van het *Nederlandsche Zendeling-Genootschap, tot voortplanting en bevordering van den Christelijken Godsdienst onder de Heidenen.* Met instemming vernomen, doch de wensch wordt uitgedrukt, dat die pogingen niet mogen strekken tot nadeel van de Hervormde Kerk, en dat Synode en Classen zullen waken voor de stricta examina.

Synode Delft 1799.

Art. 4. Eenstemmige belangstelling van alle Classen en Correspondenten der Synoden in de oprichting van het Zendeling-Genootschap. De Synode vereenigt zich met den

wensch der Commissie, dat daardoor het zaligend Evangelie bij de verst afgelegen volken worde uitgebreid, doch dat zal worden zorg gedragen voor de, volgens kerkorde, stricta examina en voor de betamelijke ordening der zendelingen, evenals voor de naar Indië bestemde leeraren in gebruik is.

De Synode van 1800 wil bovendien dat zij de formulieren van eenigheid zullen onderteekenen.

Synode Schoonhoven 1801.

Art. 4. *Zendeling-Genootschap.*

De Correspondens van Utrecht bericht, dat zijne Synode besloten heeft geene correspondentie met het Zendeling-Genootschap te houden, hoe zeer zij overigens over deszelfs pogingen zegen wenscht, van welke resolutie aan het Zendeling-Genootschap kennis zal worden gegeven.

De Heeren Deputaten en alle Classen, behalve Gouda en Schoonhoven, verwachten, dat het Zendeling-Genootschap zich naar het aan hetzelve ten vorigen jare gecommuniceerde zal gedragen, en dat de Classis Schieland het antwoord van Directeuren zal inbrengen.

Delft wenscht, dat het Genootschap nimmer door eene onvoorziene uitkomst van eenige besluiten of handelingen tot nadeel van onzen gezuiverden Hervormden Godsdienst zal mogen strekken. De Classis vindt zich verplicht te insteeren op de stricta examina der zendelingen, en hunne verbintenis, om zich te houden aan de leer van den Christelijken Godsdienst, zoo als die in onze Hervormde Kerk beleden wordt, en is begeerig te weten of de Directeuren van het Genootschap ook eenige geneigdheid hebben laten blijken om aan den wensch en de verwachting der Synode te voldoen.

Classis *Leiden* verwacht, dat er wel naauwkeurig zorg zal gedragen worden, dat geene Zendelingen, *werwaarts het ook wezen moge*, afg evaardigd worden, tenzij zij nauwkeurig in de Godgeleerdheid onderzocht zijn, de formulieren van eenigheid geteekend hebben, en behoorlijk geordend zijn,

en dat vooral niemand als Predikant zal gezonden worden, tenzij hij classicaal, zoowel in de talen, als in de godgeleerdheid strict geëxamineerd zij, opdat onze zuivere Hervormde leer nergens gevaar loope van vervalscht te worden.

Classis *Schieland* bericht, dat zij aan het verzoek van de Synode voldaan heeft, doch van Directeuren nog geen antwoord ontvangen heeft.

Classis *Gorinchem* wenscht, dat vooral gelet worde op zulke gemeenten in Indië, die reeds Christengemeenten zijn, maar volstrekt gebrek hebben aan onderwijs in den Christelijken Godsdienst.

Classis *Breda* verneemt met innige droefheid, dat Directeuren van het Zendeling-Genootschap zich niet verwaardigd hebben een enkel woord op de ten vorigen jare toegezonden resolutie der Synode te antwoorden. Zij wordt daardoor te meer bevestigd in haar vermoeden, dat dit Genootschap zich als geheel onafhankelijk van deze Synode, en dus ook van de Kerkorde der Nederlandsche Kerk beschouwt. Zij gevoelt meer en meer de volstrekte noodzakelijkheid, dat ter bewaring van de zuivere leer en goede orde, het Zendeling-Genootschap (onder welks leden zich een groot aantal leeraren der Hervormde Kerk bevindt, die zich tot de bewaring en stipte onderhouding der Kerkorde plechtig verbonden hebben) zich ook aan die Kerkorde onderwerpe, zonder dat het geposeerde van *Prof. Krom*, in eene aanteekening op deszelfs „*Aanspraak bij de eerste openbare bidstond der leden van het Zendeling-Genootschap te Middelburg,*" pag. 14, haar van het tegendeel overtuigd hebbe.

De Classis vermeent, dat geen particulier genootschap van Hervormden, veel min van hervormde leeraren in ons Vaderland, zich het recht en de macht mag aanmatigen om iemand tot eenigen openbaren dienst in de Kerk, hetzij hij predikant, proponent, catechiseermeester, krankbezoeker of zendeling genoemd worde, te ordenen, te qualificeeren of af te zenden om buitenslands gevorderd of gequalificeerd te worden, tenzij zulk een door eene hoogere of lagere wettig vastgestelde Kerkelijke Vergadering bekwaam en ge-

schikt geoordeeld en toegelaten zij. De Classis erkent, dat men thans, daar de Kerk van den Staat gescheiden is, hun die dit willen doorzetten, zulks moeielijk zou kunnen beletten, schoon zij echter dit niet onmogelijk acht. Maar zij hoopt, dat leeraren en leden der Hervormde Kerk door overtuiging zullen kunnen gewonnen en overreed worden, om niet mede te werken ter verbreking en ondermijning van die godvruchtige verordeningen, welke onze wijze en brave voorvaders zoo noodzakelijk geoordeeld hebben, ter bewaring van het dierbaar pand der zuivere geloofsleer, en bij welker onderhouding de Vaderlandsche Kerk zich zoo wel bevonden heeft; terwijl de door professor Krom geopperde zwarigheid, alsof het vasthouden aan de Kerkorde, eene brug zou kunnen leggen om meer ongestudeerde of half gestudeerde personen in de Hervormde Kerk van Nederland te brengen, zeer gemakkelijk, door gepaste beperkingen aan het werk der Zendelingen te geven, kan worden voorgekomen. De Classis is om dit een en ander van oordeel, dat eene zaak van zooveel gewicht de allerernstigste en gemoedelijke deliberatien dezer Hooge Kerkvergadering vereischt, en dat dezelve zoodanige, naar Gods Woord en de Kerkorde geregelde besluiten neme, als, onder Gods zegen, dienen kunnen om de waarheid en goede orde, zoowel als de eensgezindheid, vrede en liefde te bewaren en te beveiligen.

Gecommitteerden dit alles rijpelijk overwogen hebbende, zijn s. m. van oordeel dat:

A. Gedeputeerden ad Res Indicas behooren verzocht te worden, langs den eenen of anderen weg (*het was oorlog*) bij de eerste gelegenheid brieven met duplicaat naar Batavia en de Kaap Goede Hoop te zenden, om bericht omtrent den toestand der Kerken aldaar.

B. Het hoogst wenschelijk is, dat het Inlandsch Seminarium door gelukkiger omstandigheden eens eindelijk tot stand moge gebracht worden.

C. En wat het Zendeling-Genootschap aangaat, zijn zij wel ernstig bedacht geweest, ten einde alle blijken van minzaamheid en liefderijke behandeling te geven, deze

vergadering aan te raden eene commissie te decerneeren, om daarover op de vriendelijkste wijze met Directeuren van 't Zendeling-Genootschap te confereeren. Dan, wijl daartegen bij hen gewichtige bedenkingen zijn opgekomen, hebben zij het beter en meer aan het gewicht der zaak beantwoordende geoordeeld, te adviseren:

a. Te verklaren, dat geen particulier genootschap van Hervormden, veel min van hervormde leeraren, in ons vaderland zich het recht en de macht mag aanmatigen om, tegen onze Kerkorde aan, iemand tot eenigen openbaren dienst in de Kerk, veel min tot de bediening der Sacramenten te qualificeeren en te ordenen, of buitensland te laten qualificeeren en ordenen, tenzij door eene wettig vastgestelde Kerkelijke Vergadering daartoe bekwaam geoordeeld en toegelaten.

b. Dat derhalve, vermits er nog geen bericht van het Zendeling-Genootschap is ingekomen, Directeuren van het Zendeling-Genootschap bij vernieuwing behooren te worden opgewekt, en door den Scriba der Synode aangeschreven, om zich toch naar de Kerkorde te gedragen en tot geruststelling der Synode daarvan spoedig bericht aan Deputaten te laten toekomen.

c. Dat de Classen behooren te worden aangespoord, om hare leden, die tot het Zendeling-Genootschap betrekking hebben, of daarvan leden zijn, daartoe ten ernstigste aan te zetten.

Uit naam der Commissie,
(get.) J. J. HOFSTEDE, *Scriba.*

Synode Schiedam 1802.

Art. 4. Stante Synodo is de volgende brief van het Zendeling-Genootschap ontvangen:

Het Christelijk Nederlandsch Zendeling-Genootschap aan de Hoog Eerwaarde Synodus van Zuid-Holland.

Hoog- en WelEerwaarde Heeren!

Zoodra wij ontvangen hebben het ons toegezonden extract

uit de Handelingen van de Christelijke Synode van Zuid-Holland, in Juli 1801 te Schoonhoven gehouden, hebben wij onze gewone jaarlijksche vergadering, welke anders eerst in de maand Augustus, en dus na het houden van uwe Synode, zoude invallen, voor deze reis vervroegd en tevens al onze mede-Directeuren verzocht ons, zoo veel zij deze vergadering niet zouden kunnen bijwonen, omtrent de zaak in het voornoemd extract gemeld, schriftelijk hunne gedachten te willen mededeelen, terwijl wij Uwe Deputaten intusschen van dit ons voornemen hebben kennis gegeven.

Wij hebben dan ook nu in deze onze vergadering rijpelijk overwogen het voornoemd extract, en geoordeeld aan U Hoog- en WelEerwaarde Heeren het volgende te kunnen verklaren, gelijk wij doen bij dezen:

Het Nederlandsche Zendeling-Genootschap heeft nooit iemand tot eenigen openbaren dienst in de Kerk, en veel min tot de bediening der Sacramenten geordend en gevolmachtigd, noch ook afgezonden om buiten 's lands geordend en gemachtigd te worden, dan die door eene wettige aangestelde Kerkelijke Vergadering in Nederland daartoe bekwaam en geschikt geoordeeld was. En al is het, dat door het bezorgen van Zendelingen uit ons Vaderland aan een ander Genootschap, hetwelk in bedoeling met het onze overeenstemt, eene ordening van dezelven buiten 's lands heeft plaats gehad, zoo blijft het daarom in de volkomenste vrijheid van de Kerkelijke Vergaderingen in ons Vaderland, om de zoodanigen niet als geordenden bij de Nederlandsche Hervormde Kerk te erkennen.

Voorts willen wij niet af zijn, U Hoog- en WelEerwaarde Heeren te berichten, dat schoon wij als een Nederlandsch Zendeling-Genootschap, bestaande uit leden van verschillende gemeenten, bij welken onderscheiden Kerkordeningen plaats hebben, ons niet kunnen onderworpen achten aan besluiten van eenige *bijzondere Synodus*, echter al onze besturende en medewerkende Leden zich bij handteekening verbinden niets te zullen ondernemen, hetwelk tegen de orde in Kerk en Staat zoude aanloopen.

Dus meenende aan U Hoog- en WelEerwaarde Heeren eene verklaring gegeven te hebben, welke tot uwe geruststelling dienen kan, bevelen wij Uwe personen, vergaderingen en beraadslagingen aan den zegen van den Godlijken Verlosser, den Koning der Kerk, en aan de verlichting en lijding van Zijnen Heiligen Geest eerbiedig aan, en betuigen enz.

A. RUTGERS, *Voorzitter.*
J. FORTUIN, *Secretaris.*

Uit onse Vergadering, 18 Juni 1802.

De Synode besluit, op voorstel der Commissie:

1°. De Deputaten ad Res Indicas te qualificeeren, om in het volgende jaar een welberaden plan voor de tot standbrenging van het Inlandsch Seminarie in te brengen.

2°. Wat het Zendeling-Genootschap aangaat, den brief voor notificatie aan te nemen, en de onberoepelijkheid van personen buiten de Kerkbesturen om geordend, als wet vast te stellen.

Synode Gorcum 1803.

Art. 4. Deputaten ad Res Indicas rapporteeren over het Inlandsch Seminarie. Geven een overzicht van wat sedert 1776 in deze zaak is gedaan, — eigenlijk niet gedaan. De Commissie meent dat op den ouden voet moet worden voortgegaan; heeft zich in rapport gesteld met Noord-Holland en Walcheren. De zaak schiet tot dus verre niet op; de Deputati wenschen weder eene speciale Commissie ad hoc; de oude is toch zoo goed als uitgestorven.

De Classen verlangen een plan om een Inlandsch Seminarie in werking te brengen.

Uit de Kaap is klacht ontvangen, dat de Zendelingen uitgezonden door het Hollandsche en Engelsche Genootschap het werk onder de Heidenen veronachtzamen, en zich ophouden met gewoon dienstwerk in gevestigde gemeenten, de Kaapstad, Stellenbosch enz.

Synode Brielle 1804.

Art. 4. Deputaten ad Res Indicas uit de Classen van Delft en Schieland, en Deputaten uit de Synode ten vorigen jare gecommitteerd tot het ontwerpen van een plan voor het Inlandsch Seminarie, hebben over deze zaak geconfereerd met de Deputaten ad Res Indicas uit de Classis Amsterdam en Deputaten ad hoc uit de Noord Hollandsche Synode, en zijn overeengekomen, alsvorens een plan te concipieeren, uit naam van de beide Synoden een adres te zenden aan den Raad der Aziatische Bezittingen en Etablissementen, welk concept-adres thans bij de leden rondgaat.

Synode 's Gravenhage 1805.

Art. 4. De Commissie heeft het adres in zake het Inlandsch Seminarie overgegeven aan den tijdelijken Voorzitter van den Aziatischen Raad, den Heer Mollerus, die haar zeer vriendelijk heeft ontvangen. Sedert ontvingen zij een vriendelijken brief van den Heer v. Stralen met communicatie, dat de Raad eene commissie voor de kerkelijke zaken had aangesteld, in wier handen de stukken waren gesteld en die daarover gaarne in onderhandeling wilde treden.

Synode Buren 1807.

Art. 4. De Commissie heeft hare opwachting gemaakt bij den Heer Brouwer, lid van den Aziatischen Raad en Gecommitteerde voor de kerkelijke zaken, die mededeelde, dat op het request nog niet is gedisponeerd, en dat het pecunieele het voornaamste obstakel is, en de tijdsomstandigheden ontraden om dringender voorstel te doen tot het oprichten van een Inlandsch Seminarie.

EXTRACTEN

UIT DE

ACTA DER PROVINCIALE SYNODEN VAN UTRECHT.

Synode 1624, Sessio 6.

Art. 4. Verstaat deze Christelijke Synode, dat de zaak der Kerken in Oost- en West-Indiën, zoo wel raakt en concerneert deze Provincie, als de andere; daarom, opdat de zaken communi nomine worden verhandeld, zullen hare Gedeputeerden daarvan kennis moeten hebben en nevens anderen daarin besoigneren; ondertusschen hoopt deze Synode hun Edel Mogenden daartoe te zullen disponeeren, dat zij de noodige kosten verstrekken, gelijk daarvan door de Deputaten dezer Synode aan de Deputaten der Synode van Zuid- en Noord-Holland zal geschreven, en de meening dezer Synode bekend gemaakt worden.

Synode 1625, Sessio 6.

Art. 2. Op het punt van de Oost- en West-Indische Kerken is geresolveert als volgt:

„Nopende d' opzicht van de Oost- en West-Indische Kercken verstaet dese tegenwoordige Synodus iterativelick, in conformité van haer voorgaende resolutie, a° superiori binnen Utrecht, en by de Synoden van andere corresponderende Provinciën mede genomen, dat deselvige in effect sy en behoort te blyven een gemeene saecke, alle respectivelyke Provinciale Synoden toucherende, eñ dat dienvolgens de

sorge, ordre eñ opsigt derselver niet alleen de Zuid- en Noord-Hollandsche Kercken, maer oock alle andere Provinciën en Synoden competeert. Syn derhalve van dese vrientelyck en serieuselyck versocht de Gedeputeerde der Zuid- en Noord-Hollandsche Synoden, dat haer W. de billickheyt deser saecke den Deputatis haeres Synodi remonstreren, en soo veel mogelick is bearbeyden, datter nyets tot preiudicie deser Synodi gedaen en werde: Specialick D. Rudolphus Petri, dat syn W. gelieve den Eerwaerden Kerckenraet van Amsteldam eñ andere, die het eenichsins soude mogen aangaen, 't selfde ernstelick te remonstreren, eñ te versoecken, datter in gedaen werde nae behooren. Blijven daer en tusschen Deputati huius Synodi belast dese saecke ad proximum Zuid- en Noord-Hollandiae Synodum te syne tyt wederom te brengen eñ nomine Synodi praedictae ernstelick te versoecken en aen te houden, dat daerinne, om alle swaricheden voor te comen, eenmael een bequame eenparige voet beraemt eñ vervolgens onderhouden werde."

Synode 1631, Sessio 4.

Art. 6. Komt mede in consideratie Art. 39 Synode 1630, te zullen doen bezending aan de E. Heeren van de Oost-Indische Compagnie te Amsterdam, om te hebben een Kerkelijke vergadering, by welke de gravamina, uyt Oost-Indië overkomende, zouden mogen worden verhandeld; en naardien 't zelve by andere Synoden mede wordt geurgeert, verstaat de tegenwoordige Synodus, dat door hare Gedeputeerde zoo veel mogelyk zulks zal worden benaarstichd.

Synode 1636.

§ **37.** Dewijl tot dezen Coetus (correspondentium) mede was gerenvoyeerd het bezorgen van de Oost- en West-Indische Kerken, en wie het recht daarop zoude toecomen, is gearresteerd, dat nomine Synodi aan die Kerken, die deze macht aannemen en gebruiken, zal worden aange-

schreven en verzocht, dat zy zich met deze zaken, die de Kerken in 't gemeen competeeren, tot preiudicie van zoo veel andere Kerken, niet meerder, noch nader dan anderen willen bemoeien.

Synode 1638.

Art. 25. De Synodus blijft bij hare resolutie van 1636, en hoort met groot genoegen dat de Eerwaarde Synodi van Gelderland en Overijssel zich daarmede conformeeren en geneigd zijn om met deze Synodus de handen in een te slaan tot redres van deze gemeene zaak.

Synode 1639, Sessio 4.

Art. 8. Besloten zich met de mede dolerende Synoden te verstaan. om redres te zoeken van het exces der usurperende Kerken, en ieder in den hare de Staten der Provinciën te adiëeren, opdat hun Gedeputeerden de zaak brengen bij Hoog Mogenden.

Synode 1640, Sessio 8.

Art. 15. Ds. Nicolaus Ketelius is van Woudenberg beroepen en vertrokken naar de Gemeente van Brasilie.

Synode 1641, Sessio 3.

Art. 17. Rev. Rud. Petri, predikant te Amsterdam heeft de Synode toegezonden de Classicale Acta van de Kerken in Brasilie, die in de Synode zijn voorgelezen.

Sessio 4.

Art. 9. De Synodus als nog ter harte nemende de zorg en correspondentie van de Kerken in Oost- en West-Indiën, gemeen zijnde allen Kerken dezer landen, heeft hare Gedeputeerden gelast de beletselen, dezen aangaande, te vertoonen bij de Edel Mogende Heeren Staten dezer Provincie, ten einde vóór de expiratie van het Octrooi eenmaal, met be-

hulp van de andere dolerende Provinciën, daartegen mocht worden voorzien. Zal middelertijd bij de Gedeputeerden der Synode gelet worden op de redenen, die door de Eerwaarde Gedeputeerden der Synode van Noord-Holland, contrarie dit voornemen, binnen den tijd van 6 weken zullen overgezonden worden, om, zoo het noodig zij, bekend gemaakt te worden ter plaatse, daar het zal behoren.

Synode 1642, Sessio 4.

Art. 2, 3 ad 4. Deputati doen rapport, dat door Deputaten der Synode Noord-Holland, zekere missive was overgezonden, waarmede hunne Eerwaarden deze Synode zochten te doen eenig contentement. „Waerinne Deputati Synodi huius Provinciae volgens haren last haer in Synodo antecedenti gegeven, geen contentement nemende, hebben haer WelEerwaerde, beneffens de Gedeputeerde der dolerende Synoden in 's Gravenhage aen haer Hoog Mogenden per iterative requesten versocht, dat het hare Hoog Mogenden geliefde ordre te stellen, dat de sorge voor de voornoemde Kercken van Oost- en West-Indië, als sijnde een gemeyne saecke, mochte leggen tot laste van alle de Synoden dezer Geunieerde Provinciën in 't gemeyn, ende niet van d'een of d'ander Kercke in 't particulier, alles naerder blyckende by de redenen in de requesten geallegeert. Hebben ooc vertoont, dat tot noch toe by hare Hoog Mogenden egeen appoinctement op beyde de requesten was gestelt, maer dat hare wel gemelte Hoog Mogenden dese saecke eerst naerder geliefden te communiceren met hare principalen. Is ooc by dese occasie gelesen seecker project, 't welc in den Synodo van Zuid-Hollant de Edel Gedeputeerde van Zuid- en Noord-Hollant, ten overstaen van de corresponderende broederen predicanten (die het selve niet verder hebben aengenomen, als te communiceren met hare principalen) tot accomodatie van dese handelinge by provisie hebben gelieven te stellen. 't Welk rypelic overwogen zijnde, heeft deze Eerwaarde Synodus geoordeelt datse om goede en gewichtige redenen, soodanich project niet en connen

approberen; verstaet veel meer, datmen sal blyven by de voorgaende resolutie. Werden dien volgens D. Deputati Synodi belast dese goede resolutie des Synodi, voor so veel als in haer is, met alle gevoechlicke middelen t'effectueeren, des noot synde, so bij de Edel Mogende Heeren Staten deser provintie, als bij de Hoog Mogende Heeren Staten Generaal."

Heeft D. Praeses de vergadering voorgesteld, — „also hare Edel Mogenden in de naestcomende weecke souden besoigneren over het stuck van de prolongatie van 't Octroy van de Oost-Indische Compagnie oft het niet geraden dient, datmen dese occasie waerneme, ende haer Edel Mogenden per Deputatos huius Synodi ter handen stelle volcomen bericht van alles, dat sal connen dienen tot de sake ten principalen; met een versoeckende, dat het hare Edel Mogenden gelieve alle debvoiren aen te wenden, ten eynde dese Eerwaerde Synodus, nopende de correspondentie met de Oost- en West-Indische Kercken moge geraecken tot haer gewenscht ende billic wit en oochmerck."

De Eerwaerde Synodus verstaat, dit in alle manieren billyk te wezen, en geeft haren Gedeputeerden deze zake in last.

Synode 1643, Sessio 4.

Art. 46. Is opening gedaan a Deputatis Synodi, dat hun Eerwaarden bij requeste aan de Edel Mogende Heeren Staten dezer Provincie verzocht hebben de goede hand te bieden tot bevordering van deze stichtelijke correspondentie, en dezen aangaande favorabele voorschrijving aan hun Edel Mogende Gecommitteerden ter vergadering van de Hoog Mogende Heeren Staten Generaal te geven. En is voorts geinhaereert aan de vorige resolutie, dat de correspondentie aller Synoden met de Oost- en West-Indische Kerken bevorderd worde.

Synode 1649.

Art. 19. Rakende de zaak der Oost- en West-Indische

Kerken, zijn na voorgaande opening van hetgeen tot die materie dienende was, de resolutiën der respective Classen (ad eam causam genomen) gelezen, en daar uit vernomen, dat de zaak wordt gelaten in statu, zich conformeerende met hetgeen in Synodo Zuid- Hollandiae 1648 gearresteerd en goed gevonden is.

Synode 1653.

Art. 30. Na aanroeping van Gods Heiligen Naam is opgelezen „seecker schrickelick ende grouwelick placcaet, waerby de christenen dewelcke in Japon handelen, wort verbooden op straffe des doods eeniger-hande maniere van godsdiensticheyt te plegen." En alzoo uit R. D. Goethals, Correspondens van Noord-Holland wordt verstaan, dat het bij den Eerwaarden Synodus van Noord-Holland wordt geoordeeld niet van de Christenen, maar van den Keizer van Japan voortgekomen te wezen, worden de Deputaten der Synode gelast zich hierop nader te informeeren, en indien het door de Christenen, ('t welk niet verhoopt wordt) zoude moge zijn gepubliceerd, dat men alsdan bij hun Edel Mogenden ernstig zal aanhouden, ten einde dezelven, voor zooveel in hen is, alles daartoe gelieven te contribueeren, „dat sulcke schrickelickheyt moge worden tegengegaen, ende oock, nae bevindinge, neffens de Gedeputeerden des Noort-Hollantsche Synodi by haer Edel Grootmogenden, en voorts daert behoort, reparatie te versoecken."

Synode 1654.

Art. 34. Is voorgekomen Art. 30 Synodi praecedentis, handelende van het „grouwelick Placaet in Japan"; hebben Deputaten gerapporteerd aan Ds. Rulaeus, predikant te Amsterdam, geschreven te hebben, tot nader opening van deze zaak; en is ook de brief van Zijn Eerwaarde voorgelezen, o. a. inhoudende, dat deze zaak aan de XVII was vertoond, en door hen geantwoord was, dat dit „grouwe-

lyck Placaet" door den Keizer van Japan was uitgegeven, en dat de Opperhoofden van onzen handel aldaar het hadden moeten publiceeren op last van voorzegden Keizer. Deputaten der Synode worden gelast bij de Deputaten der Synode van Noord-Holland nader aantehouden, „ten eynde alle aenstootelickheden, die int zelve Placaet syn, mochten werden wechgenomen."

Synode 1655.

Art. 48. Is op Art. 34, over het placcaat van Japan, door den Correspondent van Noord-Holland medegedeeld, dat hetzelve placcaat zoo „groulick eñ afgryselick nyet en was, als voor desen wel was gerapporteert, maer dat de christenen aldaer wierde toegelaten, haere gebeden en dancksegginghen totten waeren Godt des morgens, smiddachs savonts te doen, ende dat de Chinesen alsdan uyt de cameren ofte scheepsplaetsen voor een tyt vande christenen vertrecken om haere vryheyt in die Godtsdienstige wercken te hebben."

Hetwelk de Eerwaarde Synode vrij wat beter dan voor dezen heeft gesmaakt, en is ook bericht, dat van de heeren XVII een nieuw placcaat dienaangaande was geconcipieerd, en zullen Deputaten kopie daarvan zoeken te bekomen.

Synode 1656.

Art. 44. Art. 48, sprekende van het Placcaat in Japan, heeft Ds. Blesius, gecorrespondeerd hebbende met de Eerwaarde Synode van Noord-Holland, deze vergadering ter hand gesteld een kopie van *„naerder waerschouwinge aengaende den godtsdienst in Japan*," en in dese vergadering voorgelezen. En is bij deze occasie de vergadering bericht, dat binnen Batavia publiek, in het midden van de stad, door de Heidenen een zeker beeld is opgericht, „het welcke representeert den Duvel, ende publyckelycke, soo in huyse als op strate, wort gedient," welke duivelsdienst door de Regenten en Gevol-

machtigden der Oost-Indische Compagnie tot contentement der Heidenen wordt getolereerd en toegelaten. Hetwelk de Christelijke Synodus met zonderlinge droefheid gehoord hebbende, „dat sulx wort toegelaeten by de waere christenen en volmachtigen aldaer," wordt de Eerwaarde Synodus van Noord-Holland zeer vriendelijk door deze Synode verzocht bij hare principalen te bewerken, dat dit „gruwelycke placcaet ofte naerder waerschouwinge in Japan mocht ingetrocken, ende alle andere duvelsche diensten, soo in Batavia als elders, gestuyt eñ geweert worden."

Synode 1657.

Art. 30. Ds. Hanefeld heeft uit last van de Noord-Holl. Synode voorgesteld: 3e dat over 't placcaat van Japan was bekomen resolutie van de vergadering van de XVII, van dato 18 Augustus 1657, alhier ook in Synodo geexhibeerd, houdende toezegging, „dat sorge sal werden gedragen, dat gemelt placcaat zal werden naer behoren geredresseert, en sulx d'aeñstotelycke woorden daer uyt gelicht" etc.

Art. 42 ad **Art. 44.** De correspondens Noord-Hollandiae heeft de Eerwaarde Synode uit zijne acta voorgelezen de vigilantie van hare Deputaten in deze zaak, als ook dat de Eerwaarde Synodus van Noord-Holland nog steeds daarin door de Classis van Amsterdam werkt. Welk rapport deze Synode zeer wel is bevallen, gelastende haren ordinairen Gedeputeerden deze zaak voorts naar vermogen te bevorderen.

Synode 1658.

Art. 30 ad **Art. 42.** Over het placcaat van Japan hebben de Deputaten der Synode voorgelezen zekere missive van de Gedeputeerden der Synode van Noord-Holland, op hun voorgaande aanschrijven, waaruit is verstaan, dat Bewindhebbers hun hadden geantwoord, „daer inne sulcken

redres nu gedaen te hebben, dat vertrouwden de respectieve Synoden souden contentement nemen; doch dat geen gewoonte hadden van haere resolutie copyen uyt te geven. Ende soo yet verder daer inne mochte gedaen syn, sal men cunnen verstaen van de Eerwaarde Correspondens, ofte uyt de Acten des Noord-Hollandsche Synodi."

Synode 1659.

Art. 35. Nopende Art. 30, vant placcaat van Japan, blijkt ex actis Zuid- en Noord-Hollandiae, laatst gehouden, dat men verneemt, „dat het nu daermede soo aenstotelyck niet en is, als wel voor dezen," doch dat men tot nog toe de rechte kopie niet had kunnen bekomen. Worden hun Eerwaarden van deze Synode hoogelijk bedankt voor hun genomen moeite en getrouwe zorg in dezen aangewend. En zal insgelijks door de Deputaten huius Synodi het beste gedaan worden, dat het geredresseerde placcaat moge worden bekomen.

Art. 50. Bij het oplezen van Art. 50 wordt verstaan, dat de Indische extracten gekomen zijn; en zullen dezelven in de Classen mede opgelezen worden; namelijk ex actis Synodi Zuid-Holl. 1659, Art. 68, 69 en 70, en ex actis Synodi Noord-Holl., Art. 25 en 26, waarvan aan de respectieve Classen copie zal worden verleend.

Synode 1660, Sessio 4ª.

Art. 21. Na aanroeping van Gods heiligen naam, is men in 't resumeeren van de acten Synodi praecedentis gekomen tot Art. 35, sprekende van het placcaat van Japan, en is door Gedeputeerden der Synode verhaald het nader bericht, hetwelk hun Eerwaarden daarover van goeder hand ontvangen hadden, en in derzelver Gedeputeerden memoriaal geïnsereert, nader en breeder kan gelezen worden in hun acten van den 8 en 9 Augustus 1660 dat namelijk „de aenstootelyckheden zoo verre waren geremedieerd, dat zich

deze Synodus conformeert met de Eerwaarde Synodus van Noord-Holland, raadzaam oordeelende het hierbij tot nader te laten.

Synode 1670, Sessio 9.

Art. 4. Over het 2e Quaeritur, sprekende van de bekeering der Heidenen, zijn ook voorgelezen de adviezen der 3 respectieve Classen.

Daartoe heeft de Eerwaarde *Classis van Utrecht* deze middelen voorgeslagen:

1°. Dat nomine Synodi verzocht worde aan Bewindhebberen der Compagnie, inzonderheid der Oost-Indische, dat een meerder getal van predikanten gezonden worde, aangezien men verstaat dat in geheel Oost-Indiën zoo een klein getal is, dat onder het Pausdom meer papen op één eiland worden gevonden.

2°. Dat daar ook heen mochten gezonden worden mannen, die in vroomheid en godzaligheid van leven uitstekende zijn; en allen Christenen in 't gemeen gerecommandeerd worde, en door goede orde en discipline bevorderd, dat zij met een godzalig, vroom leven de Heidenen voorgaan, en zich voor allen aanstoot hoeden.

3°. Dat nevens de overzetting des Nieuwe Testaments in de Maleische taal, ook het Oude Testament daarin mocht overgezet worden, inzonderheid de historische boeken, dewijl men verstaat dat de inboorlingen tot het lezen der historiën genegen zijn.

4°. Dat ook de heeren Bewindhebbers verzocht worden eenige studenten van de Academie ten dienste der Kerk aldaar op te laten voeden, en door de Professores Theologiae inzonderheid te laten instrueeren in de dingen tot de bekeering der Heidenen noodig, en zij, eer ze vertrekken (dewijl een geruime tijd tot de kennis van die taal noodig is) met zoodanige kennis van de Maleische taal worden toegerust, dat zij daardoor den volke mochten dienstig zijn.

5°. Dat men God ernstelijk bidde in publieke en parti-

culiere gebeden, gelijk als voorheen van de bekeering der Joden is gezegd.

[Dit artikel luidt als volgt: *„Dat men God in 't bijsonder en opentlyck bidde, dat het Syne Godlyke Majesteit gelieve de voorgaande middelen te segenen, en dat ook alle predikanten door speciale beloften, in classibus te doen, haar sullen verbinden om in haare gebeden den stant der Joden indaghtigh te sijn, en sulx ook aan haare toehoorders ernstigh in de predikatien voordragen, opdat sij ook voor de Joden in den gebede intercederen.*]

De Eerwaarde Classis van Amersfoort heeft deze middelen bij de voorschrevene gedaan, tot bekeering der Heidenen:

1°. Te vernemen bij de Gedeputeerden van de Eerwaarde Classe van Amsterdam ad Causas Indicas, hoeveel predikanten daar zijn, en meteen aan te wijzen dat er meer behooren gezonden te worden.

2°. Aan de heeren Zeventien te verzoeken, dat in ieder landschap, daar Opperhoofden of Kantoren zijn, ook goede scholen mochten zijn, doch in 't bizonder, dat op Batavia eene illustre school mocht opgericht worden, om de landzaten en anderen, daar geboren, op te kweeken tot predikanten.

3°. Dat er geen predikanten naar Indiën mochten gaan, dan die van een zeer godzalig leven zijn, en zoo naar advenant ook de ziekentroosters en schoolmeesters. En dan hun zoodanig tractement te geven, als zij waard zijn, en zulks ook om de negotiatie en wereldsche afairen af te snijden, die somtijds anders worden ter hand genomen.

Van de Eerwaarde Classis van Rheenen-Wijk zijn deze middelen tot de bekeering der Heidenen ontworpen en voorgesteld:

1°. Dat zoodanigen tot predikanten geroepen en gezonden worden, die van harte betuigen en verklaren, dat zij in zich gevoelen eene zonderlinge inwendige beweging en drift des Geestes tot dit heilig werk; gelijk zulks vereischt wordt in allen die tot den Heiligen Kerkedienst beroepen worden, zoo bizonderlijk ook hier.

Van welken men ook weet en verzekerd is, dat zij niet geldgierig of vuilgewin-zoekend zijn, en dien het niet te doen is om tijdelijk gewin, om conquesten te maken en te prospereeren in tijdelijke goederen. Die in waarheid kunnen verklaren, en ernstig voorstellen onder de Heidenen, ook metterdaad betoonen, dat het hun daarom niet te doen is, maar alleen om hen te bekeeren en hunne zielen te behouden, en dat zij om die oorzaak hun vaderland en alles verlaten, en eene zoo moeilijke, langdurige reis met gevaar aanvaard hebben; 't welk dan groote kracht kan hebben op de gemoederen van die menschen.

Die ook in philosophia en, zooveel mogelijk is, in medicina wel ervaren zijn, alzoo deze wetenschappen bij vele Heidenen in groote estime zijn, en aanleiding geven tot geestelijke zaken.

2°. Dat de predikanten (behalve de godzaligheid en stichtelijkheid van leven) naarstig en ijverig zijn in het waarnemen van hun dienst, zoo in het prediken als in het het catechiseeren, en dat zij de dingen en poincten der christelijke religie, des geloofs en des levens klaar en duidelijk voorstellen, naar het begrip van die blinde menschen. Ook door particuliere aanspraak bij de huizen zoeken wat goeds te doen tot hun onderwijzing en bekeering, alle gelegenheden daartoe waarnemende en zoekende. En dat zij inzonderheid zoeken de vooroordeelen weg te nemen, die zij mochten hebben, en waardoor zij teruggehouden worden van het aannemen der christelijke religie.

3°. Zoude ook zeer dienstig zijn, dat behalve den Catechismus ook eenige goede, korte en klare catechetische vraagboekjens wierden gemaakt, of overgezet in de Maleische taal, en zoude mogelijk niet ondienstig zijn, dat de Catechismus en eenige andere dingen op rijm wierden gesteld, dewijl de menschen doorgaans daar vermaak in scheppen, en tot zingen genegen zijn.

4°. Dat men hen zoeke te bewegen en te trekken door werken van liefde en barmhartigheid aan de armen en zieken onder hen.

5°. En dat men ook inzonderheid omtrent de Grooten, Regenten en andere lieden van aanzien en vermogen, alle mogelijke devoiren aanwende, om hen te winnen. 't Ware ook niet vreemd, dat de predikanten somtijds eens verplaatst wierde, om door dat middel nieuwe lust en ijver bij de menschen te verwekken.

Ten laatsten, dat goede zorg gedragen worde en order gesteld, dat onze Politieken de zaak handhaven, alleszins behulpzaam zijn en de hand bieden tot bevordering en voortzetting van dit noodige werk.

Art. 5. De Edele heeren Commissarissen van hun Edel Mogenden 1) en al de Eerwaarde Broederen dezer vergadering, hebbende deze middelen, zoo tot bekeering der Joden als der Heidenen gehoord en verstaan, hebben daarin zeer groot genoegen genomen, en daar over toegewenscht dat de Heere God zijn zegen wil geven; en zijn de Deputaten belast naarstig bij alle tijden en gelegenheden en door alle bedenkelijke middelen deze zaak aldus te bevorderen, daar en zoo het behoort te geschieden.

Synode 1671.

Art. 44 ad art. 5. Zijn opgelezen de projecten geconcipieerd tot bekeering van Joden en Heidenen, en rapporteeren de Deputaten dat zij deze zaak door alle mogelijke middelen hadden getracht te bevorderen, en worden de Deputaten, die dit jaar hebben gediend, voor al hun moeite en devoiren, zoo in deze als in voorgaande zaken, hun in last gegeven, ten beste van Gods Kerke aangewend, zeer hartelijk bedankt.

---

1) Die Commissarissen waren Everhard van Weede van Dijkveld, Decanus van St. Marie. Jhr. Diederick Borre van Amerongen, heer van Sandenburg, Coninxvrij enz., en Johan van Mansveld, eerste Burgemeester van Utrecht. Voor de Classis Utrecht compareerde als ouderling prof. Leusden. In 1666 en '67 wordt door de Classis van Utrecht de bekeering der *Joden* reeds aangeroerd en de vertaling van het Nieuwe Testament in het Hebreeuwsch door prof. Leusden besproken.

Synode 1685.

Art. 43. De Praeses vraagt de respectieve Classen of zij iets particuliers hebben medetedeelen; en hebben de Broeders der Classis van Utrecht verhaald, dat zij in last hadden een *quaeritur* op deze vergadering te brengen, luidende aldus: „*Zullen die ad Synodum gaen, mo-* „*veren als een quaeritur, of men niet behoorde bedacht te* „*wesen op meerder middelen tot bekeeringe der heydenen,* „*zynde tegen hondert dusenden inlandsche Christenen, soo* „*gerapporteert wort, maar eenige weynige Predicanten*"?

Hebben bij deze occasie de Correspondenten van Zuid- en Noord-Holland uit hun acten opgelezen de extracten der Indische Kerken, waar uit blijkt, dat de oogst aldaar zeer groot is, maar de arbeiders weinigen zijn, waarom ook die Kerken verzoeken om een meerder aantal van Predikanten, en hebben de Synoden van Zuid- en Noord-Holland heilzame resolutiën genomen, om die Kerken te helpen. De Vergadering bedankt de Broeders Correspondenten voor de opening, die zij de Vergadering hebben gegeven, en prijst den ijver, dien zij in dezen betoonen.

En alzoo hierin door deze Vergadering niet veel kan worden gedaan, zullen dienstdoende Deputaten den Bewindhebber van de Oost-Indische Compagnie te Utrecht daar over begroeten; gelijk ook de Burgemeester van Weede aanneemt onzen Bewindhebber en anderen, die buiten deze provincie zijn, daarover te spreken, en dit heilzame werk naar zijn vermogen te helpen voortzetten, waarvoor de Vergadering Zijn-Edel-Achtbare van harte bedankt.

Synode 1686, Sessio 8.

Art. 43. Na het uitstorten van een vurig gebed tot God, is men gekomen tot het 43ᵉ Art., waarin gesproken wordt van het *quaeritur* van de Classis van Utrecht om bedacht te zijn op meerder middelen tot bekeering der Heidenen en op den staat van de Indische Kerken. Dienst-

doende Deputati hebben medegedeeld, dat zij, na verscheiden malen aan des heeren Bewindhebbers van Rhoyen's huis geweest te zijn, hem eindelijk dienaangaande hadden gesproken, welke beloofd had, hoewel zijn tijd bijna was geëxpireerd, het zelve nog in het Collegie van heeren Bewindhebbers serieuselijk te zullen recommanderen.

Is bij deze gelegenheid ook gebleken de ijver van de Christelijke Synode van Noord-Holland, doende de heer correspondens Roldanus bericht van de gelegenheid en den staat der Indische Kerken, welker brieven laat waren aangekomen. De Christelijke Synode had de schaarschheid van predikanten in dien grooten oogst aldaar zeer ter harte genomen, ten welken einde was goedgevonden de heeren van de Compagnie te verzoeken om een goed getal van kweekelingen te hunnen koste ter studie te houden, om die, speciaal tot den dienst in Indiën geprepareerd zijnde, successievelijk daartoe vóór anderen te gebruiken, en dat men ondertusschen zoude omzien naar jongelingen, die reeds tot de academische studiën zijnde geprepareerd, uit gebrek van eigen middelen belemmerd worden in hun studie voort te gaan. Wijders deze Synode informeerende tegen het vooroordeel van slecht onthaal der predikanten aldaar, daar integendeel de affectie en voorzorg zeer liberaal waren, waarvan de Synode verzocht werd haar Classen bericht te geven en de predikanten te animeeren, doch alleen dezulken die van goede studie, en in hun leven exemplair en onberispelijk waren; wordende dit gemelde goed onthaal door den Correspondens Frisiae bevestigd.

De Synode verheugt zich ten hoogste over den ijver en de vigilantie van de Correspondeerende Synoden, bedankt de heeren Correspondenten hartelijk voor de gegeven opening, verzoekende dat zij daarin gelieven te continueeren, conformeerende deze Christelijke Synode zich daarin met de Correspondeerende Synoden en belastende hun Deputaten den tegenwoordigen Bewindhebber dezer Provincie, den heer Martens, daarover te begroeten, hem deze zaak

zeer ernstig te recommandeeren en te verzoeken om die in het Collegie der heeren Bewindhebbers te willen bevorderen.

Synode 1687, Sessio 7ª.

Art. 37. De Praeses met een bewegelijk gebed de vergadering aangevangen hebbende, is men met het oplezen der Acten synodi praecedentis voortgegaan. Gekomen zijnde tot Art. 43, handelende van de Indische zaken, heeft de Correspondent van Zuid-Holland in het breede uit zijn Acten opgelezen den toestand der Indische Kerken, en de Correspondent van Noord-Holland den voorslag tot een *Seminarium*, om jongelingen aan te kweeken en bekwaam te maken tot den Heiligen Dienst der buitenlandsche kerken, opdat het Evangelie te beter zijn loop mocht hebben. De Christelijke Synode, de Eerwaarde Broeders Correspondenten bedankende voor de gedane opening, prijst de vigilantie der Zuid- en Noord-Hollandsche Synoden en gelast haar Deputaten zooveel mogelijk te bezorgen, ter plaatse daar het behoort, dat zoodanig Seminarium mocht worden opgericht.

Synode 1688, Sessio 7ª.

Art. 37. Nadat de Praeses met een vurig gebed tot God deze sessie had aangevangen, heeft zijn Eerwaarde opgelezen Art. 37, sprekende van de Indische zaken, en den voorslag tot een Seminarium. Waarop dienstdoende Deputaten verhalen, dat zij den heer Bewinthebber Martens hadden begroet over het oprichten van het Seminarium, die hun had geantwoord, dat die zaak bij de heeren Bewindhebbers op het tapijt was geweest, en beloofde verder het zijne daartoe te zullen contribuëeren. Waarop, volgens verzoek van den Correspondent van Noord-Holland, die zijn afscheid had genomen, is opgelezen Art. 15 van de laatste Noord-Hollandsche Synode, dat de Vergadering voor notificatie aanneemt, belastende haar Gedeputeerden de zaak van het Seminarium bij den heer Bewindhebber Martens te bevorderen.

Synode 1689.

Art. 32. Ad art. 37, sprekende van de Indische zaken en den voorslag van het oprichten van een Seminarium, verhalen dienstdoende Deputaten dat zij daarover hadden gesproken met den Bewindhebber Martens, welke zeide, dat de Compagnie reeds eenige studenten te Leyden had, welke ten dienste van de Indische Kerken werden aangekweekt; dat er ook waren, die ten zelven einde eenigen in de Maleische taal te Amsterdam institueerden, doch hij wist niet of een zeker getal was vastgesteld. Zijn Edele nam aan dat werk te Amsterdam te helpen bevorderen. En alzoo gehoord wierd, dat tegen het jaar 1700 weder een nieuw octrooi voor de Compagnie zou verzocht worden, geven dienstdoende Deputaten de vergadering in bedenking, of niet noodig ware de andere correspondeerende Synoden in overweging te geven dat tegen den tijd van het verleenen van het octrooi op deze zaak door alle Synoden worde gelet, alzoo tot voortzetting van 't Christendom in Indiën daar zeer veel aan gelegen is. De Vergadering bedankt hare Gedeputeerden voor hun goede devoiren.

Bij deze occasie hebben Correspondenten, bizonder die van Zuid- en Noord-Holland, uit hun acten opgelezen de extracten der Indische Zaken en Kerken etc., voor welke opening de Vergadering hun Eerwaarden hartelijk bedankt, en verstaat, dat het artikel zal levend gehouden worden, om tegen den tijd van het verleenen van het octrooi gelast te mogen worden, om aan te houden dat een meerder getal predikanten derwaarts mocht gezonden worden.

Synode 1690.

Art. 29. Ad art. 32, rakende de Indische Zaken en den voorslag van het oprichten van een Seminarium, heeft de Synode verstaan, tegen den tijd van het verleenen van het octrooi te bewerken, dat een meerder getal van predikanten derwaarts mocht gezonden worden. En hebben bij deze gelegenheid de heeren Correspondenten, en inzon-

derheid die van Noord-Holland, de extracten wegens den toestand van de Indische Kerken uit hun acten voorgelezen, voor welke gedane opening de Vergadering hun Eerwaarden van harte bedankt.

Heeft ook de heer professor Leusden, ouderling en medelid dezer Vergadering omstandig bericht gedaan van de Kerk in Nieuw-Engeland, en zulks uit een brief, die aan zijn Eerwaarde, alsook aan de Academie van Utrecht geschreven was, gedateerd den 12 Juli 1687, van zekeren *Crescentius Matherus, apud Bostonienses v. d. m. et collegii Harvardini, quod est Cantabrigiae Nov. Anglorum Rector.* Waarin gemeld wordt hoe op de goede gronden, voor eenige jaren gelegd door zekeren *Johannes Elliotus*, toen ter tijd Pastor ecclesiae Ripensis, Novae Angliae, die ook door een bizonderen ijver tot bekeering van de Amerikaansche Heidenen den geheelen Bijbel in de Indische taal had overgezet, nevens een Catechismus en eenige andere engelsche tractaten, de praktijk rakende, en aldaar in de stad Natick uit bekeerde Indianen eene Kerk had opgericht, waarover nu predikant was een Indiaan, genaamd Daniel. Daar thans verscheiden Kerken in die gewesten waren gesticht, die uit bekeerde Heidenen bestaan en door predikanten uit hun eigen natie, met grooten ijver en vrucht worden bediend, en door Kerkeraden uit de hunnen bestierd, zijnde in alles aldaar in die contrijen 24 Indianen, die het Woord Gods voorlezen en verkondigen in de Indische taal, waaronder was een vader en zijn zoon, nevens nog 4 Engelschen, die ook in de Indiaansche taal het Evangelium verkondigden. De Christelijke Synode verheugt zich over deze progressen en de uitbreiding van de Kerken en het Rijk van Jezus Christus in die Amerikaansche Gewesten, en bedankt den heer professor Leusden voor zijne gedane communicatie dienaangaande 1).

---

1) Die brief is, in het Hoogduitsch vertaald, te vinden achter de vertaling van 2 brieven van Jo. Fronto, door Georg Michael Laurentius. Gotha 1704. 12°.

Synode 1691.

Art. 33. Ad art. 29, sprekende van de Indische Zaken en het op te richten Seminarium, hadden Correspondenten van Zuid- en Noord-Holland daarvan een breed artikel en verscheiden extracten, die zij bereid waren op te lezen, maar omdat derzelver acten bij ons overgenomen worden en de tijd kort was, is geresolveert deze artikelen slechts in onze Acten levend te houden.

Synode 1694.

Art. 44. Ad Art. 44, rakende de Indische Zaken, hebben de Heeren Correspondenten van Zuid- en inzonderheid Noord-Holland, deze Eerwaarde Vergadering van den staat dier Kerken bericht gedaan, en las D. Deputatus Synodus Noord-Hollandiae, van Wesel, de Vergadering een brief voor bij hem ontvangen, rakende hetgeen D. Gordon aldaar was wedervaren, omtrent wiens mishandeling de Classis van Utrecht in last had de tusschenkomst der Synode te verzoeken, doch vond de Synode zich niet in staat, daar omtrent iets te kunnen doen.

Synode 1695.

Art. 46. Ad Art 44, betreffende de Indische Zaken, hebben de Correspondenten, bijzonder die van Noord-Holland, uit hun acten voorgelezen 't geen zij daaromtrent hadden, met name dat door den Hoogen Raad van Batavia, alsmede door de Heeren XVII orde was gesteld op de zaak van de predikanten, om die na dezen volgens hun fatsoen en waardigheid beter te behandelen, en alle exorbitantiën voor te komen: waarin de Synode genoegen schept.

Synode 1699.

Art. 52. Ad Art. 41, waarin gesproken werd van de Indische Zaken, hebben de Heeren Correspondenten van Zuid- en Noord-Holland mondeling een kort relaas en ope-

ning gedaan van den Staat der Indische Kerken, waaruit blijkt, dat die Kerken nog in een bloeijenden staat waren, en dat er een debat was voorgevallen wegens de overzetting des Bijbels in de Maleische taal, tusschen Ds. Leydekker en Ds. Valentijn.

Synode 1700.

Art. 34. Voor het eerst is een kort extract uit de Zuid-Hollandsche Acta overgenomen.

Onder Ternate staat aangeteekend: „Op de Noorder-Eilanden ontvingen wel veele Heidenen den doop, maar beleefden dien niet. Het getal der gedoopten was naar hunne calculatie 25 à 26 duizend."

De Correspondent van Noord-Holland verhaalde „dat Ds. Fr. Valentyn weder had gesisteerd voor hun Synode, met verzoek, dat zijne translatie van den Bijbel in 't Maleisch mocht worden gedrukt," en verhaalde welgemelde Correspondent, „dat het bij zijne Synode wat verdacht was, dat Valentyn tot noch toe de visie van die translatie had gedeclineerd." De XVII hadden naar Batavia daarover geschreven, zoodat de Synode in afwachting van het antwoord, de zaak aanhield.

In 1703 wordt besloten de Indische extracten achter de Acta te schrijven (om daaruit te kunnen zien hoe het met den voortgang der Kerk staat, Synode 1707 § 34).

Synode 1733.

Art. 37. De Christelijke Synode blijft bij haar resolutie om de extracten te insereeren.

Is bij deze gelegenheid voorgesteld, of ons niet eenige stukken aangaande de scheiding van Doop en Avondmaal, in Actis Zuid- en Noord-Hollandiae vermeld, behoorden gecommuniceerd te worden. Ds. Praeses dit in omvraag gebracht hebbende, oordeelde de Vergadering, na ingenomen praeadvys van hun Edel Mogenden Commissarissen, zich te conformeeren met de Christelijke Synode van Gel-

derland, wier correspondent berichtte, dat zij van oordeel was, dat de decisie van deze zoo tedere zaak wel aan Zuid- en Noord-Holland behoorde te verblijven, maar dat dezelve echter communatief met al de andere Christelijke Synoden diende te worden behandeld; niet alleen dewijl dit een stuk is, rakende de leer, die allen Nederlandschen Kerken gemeen is; *maar ook*, *vermits ruim* 30 *jaren geleden alle Vaderlandsche Synoden*, *zonder onderscheid*, *met Indiën gecorrespondeerd hebben*. 1)

Synode 1734.

Art. 31. Nopens de onscheidbare zamenvoeging van de 2 Sacramenten bracht *Gelderland* het wezenlijke uit zijne Acten voor.

Zuid-Holland geeft te kennen, dat men na verscheiden handelingen, zich geconformeerd had met het hoogwijs praeadvies van de theologische Professoren te Leiden.

Noord-Holland gaf een ruim verslag van al het voorgevallene; las insgelijks ex Actis, dat in de zamenvoeging der beide Bondzegelen al de Eerwaarde Classen het eens waren, en hoopten het weinige, waarin zij van Zuid-Holland verschilden, te zullen vereffenen.

Gaf ook de *Classis van Amsterdam* te kennen, dat de Maleische Bijbel reeds is afgedrukt, en een Rijm-Psalmboek door Werndly vervaardigd was, waaromtrent de Synode eenparig heeft verstaan, dat het moet worden gerevideerd, en zoo in het Vaderland al geen reviseurs werden gevonden, het noodig was, het naar Batavia te zenden, wat aan de Classis Amsterdam is opgedragen.

Synode 1745.

Art. 33. Er was eene bezending van de Hernhutters gedaan aan de Classis van Amsterdam, met verzoek, „dat de Classis hunne Zendelingen mede wilde autoriseeren tot

---

Uit de Acta van Utrecht blijkt daarvan niets.

bekeering der Heidenen in de Indiën," welk verzoek, om gewichtige redenen was afgeslagen.

Synode 1780.

Art. 35. Van Professor Hofstede was present ontvangen een exemplaar van de *Oost-Indische Kerkzaken*, met begeleidend schrijven, waarin hij vooral de aandacht der Synode vestigde op het *plan van oprichting van een Vaderlandsch Seminarie.* Hierop gedelibereerd zijnde is op hoogwijs praeadvies van hun Edel Mogenden verstaan.

1°. Hofstede te bedanken voor zijn geschenk.

2°. De zaak ernstig te demandeeren aan de aankomende Deputaten, om met de afgaanden de zaak in ernstig beraad te nemen, en de Classen aan te bevelen zich een exemplaar van het werk aan te schaffen en ter lectuur bij de leden te doen rondgaan.

Voorts correspondentie te zoeken, daar en zooals hun Hoog Edel Mogenden best zullen oordeelen, tot bevordering van dit heilzaam werk.

Synode 1781.

Art. 35. Uit de rapporten van de Correspondenten blijkt, dat al de Synoden met de zaak zijn ingenomen. Deputati huius Synodi hebben aan hun last van het vorig jaar voldaan en zijn na rijpe overweging in principe van oordeel, dat het Seminarie hoog noodig is en voor de Indische Kerk van groot nut zal zijn. Alleen was men verlangend, vooral omtrent de *modus quo*, de gedachten van de andere Synoden te hooren, ten einde daarover met bescheidenheid de noodige consideratiën te maken en in overweging te geven, om vervolgens aangaande dit heilzaam en gewichtig stuk tot een algemeen en heilzaam besluit te komen, en daarop de goedkeuring te bewerken bij den Souverain en daar het verder noodig zal geoordeeld worden.

De Synode vereenigt zich met dit praeadvies.

Synode 1782.

Art. 28. In zake het Seminarie af te wachten wat in die zaak, bij die vergaderingen zal gedaan worden, daar Kamers zijn, om alsdan daarover nader te delibereeren.

Synode 1792.

Art. 27. In conformité met Noord- en Zuid-Holland wordt besloten, dat de persoonen, die voor rekening van de Oost-Indische Compagnie, of van particuliere beurzen gestudeerd hebben, om zich ten dienste der Indische Kerken te begeven, en zich door restitutie van de uitgeschoten penningen van hunne aangegane verbintenis ontslagen achten, in de Provincie Utrecht onberoepelijk zullen zijn.

(*Dit besluit wordt telken jaren herhaald.*)

Synode 1798.

Art. 27. Circulaire ontvangen over de oprichting van het Nederlandsehe Zendeling-Genootschap (zie Noord-Holland, Archief I, pag. 217).

Commissie benoemd om een concept van antwoord te ontwerpen, Haar rapport luidt als volgt:

„De Commissie door de Hoog Eerwaarde Synodus van Utrecht benoemt om te examineeren, en de Vergadering te dienen van praeadvies op de ingekoomene missive van Heeren Directeuren van het „*Nederlandsch Zendeling-Genootschap tot voortplanting en bevordering van den Christelijken Godsdienst*, *bijzonder onder de Heidenen*, *opgericht te Rotterdam den* 19 *December* 1797" heeft de eer aan de Synodus te berichten, dat zij met behoorlijken aandacht de missive gelezen en de zaken daarin vervat overwogen hebbende, s. m., van advies zijn:

I. Dat de Vergadering in hare besluiten zou betuigen hare hartelijke blijdschap, over die welmeenende pogingen, om het Evangelie van den Heere Jezus Christus

te brengen tot de blinde Heidenen, laudeerende deselve pogingen en met het Zendeling-Genootschap hartelijk wenschende, dat deze onderneming wel gelukke, opdat velen, die Jezus nog niet kennen, Hem als den Zoone Gods, den Verlosser van Zondaren leeren eerbiedigen.

II. Dat de Synodus zou kunnen verklaren wel te willen ondersteunen de wel ingerichte pogingen van dit Genootschap, en ten dien einde besluiten:

III. Eene Correspondentie met het meergemelde Genootschap, volgens hunne voordracht, te willen openen.

De redenen, waarom de Gecommitteerden vooral ook dit laatste de Synodus aanraden, zijn:

1. Omdat langs dien weg de Synode altijd gelegenheid heeft de handelingen van dat Genootschap te kennen, waardoor te gelijk de verbinding van hetzelve met en aan deze Synodus te beter bewaard en bevorderd worde.
2. Omdat men langs dien weg beter genot kan hebben van de hulp van dit Genootschap.
3. Dat men zich dan te meer kan gerust stellen, dat de pogingen dier Maatschappij, die zich ten regel gesteld heeft bij Neerlands Kerkenordening in hare werkzaamheden te blijven, niet ten nadeele, maar ten voordeele van de zuivere Hervormde leer, en de inrichting onzer Kerken zullen strekken.

IV. Dat de Synodus tot die correspondentie staande de vergadering, drie of vier leden behoorde te benoemen.

V. Eindelijk zou de Commissie van advies zijn, dat de Synodus, ter rescriptie van den bovengemelden brief, extract van deze hare resolutien zond aan heeren Directeurs van het voornoemde Zendeling-Genootschap.

De Commissie onderwerpt dit haar praeadvies aan het oordeel der Vergadering, en meent hiermede aan hare last voldaan te hebben.

Uit naam der Gecommitteerden,
G. W. J. Bonnet.

Pro ut jacet door de Synode bij meerderheid overgenomen. Zij die haesiteerden hadden bezwaar in n°. III, buiten toestemming van de Classen.

De Correspondenten deelen mede, dat ook de andere Synoden met de zaak waren ingenomen. Overijssel prijst de oogmerken van de oprichters, doch begrijpt dat de belangen van het „Hervormde Kerkgenootschap" in ons Vaderland al onze werkzaamheden te zeer vorderden, dan dat wij onze aandacht op de heidensche gewesten zouden kunnen vestigen, en besloot dus de zaak vooralsnoch in advies te houden.

De Synode benoemt eene Commissie van Correspondentie, uit elke Classis 1 predikant, en Taets v. Amerongen, Ouderling der Engelsche Kerk te Utrecht.

Synode 1799.

Art. 22. Al de Classen keuren de resolutie ten vorigen jare genomen af, als onwettig, zijnde de Gedeputeerden niet gequalificeerd geweest tot het nemen van zoodanige resolutie; zij beschouwen dus die resolutie als niet genomen, en de Commissie als niet benoemd. De Synode is derhalve genoodzaakt de resolutie in te trekken en de Commissie te ontbinden, en geeft de zaak aan de Classen over ad referendum. Utrecht en Wijk hebben de correspondentie reeds verworpen.

Synode 1800.

Art. 22. In zake de *Correspondentie met het Zendeling-Genootschap* las de classis Amersfoort het volgende uit hare Acta voor.

De Classis van Amersfoort oordeelt, dat men in dezen conjunctim met de andere Synoden moet handelen, zonder dat de eene Synode de andere vooruitloopt, of tegenstrijdige besluiten bij de andere Synoden genomen worden in eene zaak, die de gansche Nederlandsche Kerk raakt. Intusschen besluit de Classis:

1°. dat zij hare verwondering niet verbergen kan, dat dit Zendeling-Genootschap de te voren gebruikte titulatuur veranderd heeft, zoodat het zich nu noemt *Christelijk Zendeling-Genootschap*, met achterlating van het woord *Gereformeerd*, waardoor eene wijde deur geopend wordt voor allen, die zich Christenen noemen, om zich tot dat genootschap te voegen, zonder acht te slaan of zij gevoelens omhelzen, die met de aangenomen leer der Hervomde Kerk en van Vrije Genade, al of niet overeenstemmen; en dat men uit de milde giften, door de Remonstranten aan dat Zendeling-Genootschap geschonken, schijnt te moeten besluiten, dat zij overreed zijn, dat dit Zendeling-Genootschap hunne gevoelens begunstigt, of ten minste niet tegenwerkt.

2°. Dat zij verzoekt geinformeerd te worden, alvorens op het verzoek van het Zendeling-genootschap iets te besluiten, of het de gevoelens van den heer Van der Kemp, in zijne Theodicé van Paulus voorgesteld, en door Prof. Krom in zijne ample voorrede aangeprezen, *al* of *niet* amplecteert, als gevoelens, die door zijne Zendelingen vrij kunnen en mogen geleerd worden; dan of het die gevoelens, als strijdig met de aangenomen leer onzer Hervormde Kerk, verwerpt, en belooft te zullen zorgen, dat dezelven door hunne Zendelingen nimmer geleerd, noch verspreid worden, naardien anders de Synode tegen de inkruiping en spargeering van zulke gevoelens ten sterkste zou moeten waken.

3°. dat zij dient verzekerd te wezen, dat de leden van dat Genootschap en zijn Zendelingen zich in alles, met onderteekening, onderwerpen willen aan de Formulieren van Eenigheid van onze Nederlandsche Hervormde Kerk, en ook, dat zij zich plechtig verbinden, dat geen personen zullen gebruikt en afgezonden worden, dan die den behoorlijken tijd op eene der vaderlandsche academiën zullen geweest zijn, en 2 jaren in collegiis theologicis gerespondeerd hebben. Hetgeen te meer noodzakelijk is, omdat volgens het geresolveerde in de Synode Gelriae 1798, deze personen mede zouden gezonden worden naar Maastricht en

in de Landen van Overmaas, en daar de nood het vereischen zoude, om door dat middel de belangen van het Hervormd Kergenootschap in deze landen mede bevorderlijk te zijn. Waarom ook, met reden, de Synoden van Zuid- en Noord-Holland hebben te kennen gegeven, dat de Synoden en Classen zullen waken, dat de pogingen van dat Genootschap in geenen deele tot nadeel van het Hervormd Kerkgenootschap mogen strekken; alsook, dat de synodale wetten omtrent de stricta examina nauwkeurig mogen in acht genomen worden omtrent diegenen, die door dat Zendeling-Genootschap zullen worden afgezonden. Zooals ook de Synode van Zuid-Holland aº 1799 den vruchtbaarsten zegen over de pogingen van het Genootschap wenschende, tevens aan haar besluit, aº 1798 genomen, inhaereert, dat men namelijk nauwkeurig zorge, dat de stricta examina, ten overstaan van dienstdoende Deputati Synodi, omtrent allen, die derwaarts worden afgezonden, op dezelfde wijze worden ingericht, als omtrent hen, welke naar Indiën en de andere Koloniën van den Staat bestemd zijn, in gebruik is. Gelijk men zich ook gaarne en volkomen vereenigt met het geresolveerde bij de Synode van Overijssel, die, in hare vergadering 1798 oordeelde, dat de belangen van het Hervormd Kerkgenootschap in ons vaderland, in deze dagen al onze werkzaamheden vereischen, en dat wij onze aandacht op de heidensche gewesten zoo bepaald niet vestigen kunnen, zonder onze eigene godsdienstige belangen te benadeelen.

4º. Oordeelt de Classis, dat, indien men, niettegenstaande al deze bijgebrachte redenen en bedenkingen, tot zulk eene Commissie van Correspondentie besluiten mocht, (schoon zij niet weet, dat bij de andere Synoden alsnog daartoe geresolveerd is), men alsdan daartoe niet behoort, noch gevoegelijk kan benoemen zoodanigen, die zelf leden zijn van dat Genootschap; gelijk het ook bedenkelijk is, in hoeverre de leden van dat Genootschap, die tot classicale vergaderingen bevoegd zijn, over dit referendum sinodale, en dus over den brief door hun Eerwaarden zelf aan de Synode

gezonden, als zijnde in hun eigen zaak, kunnen en mogen voteeren en helpen concludeeren.

De Eerwaarde Classis verzoekt, dat men deze remarques bij de Synode bedaard gelieve te overwegen, eer men op dit gewichtig stuk een synodaal besluit neme, en verlangt, dat men hierin conjunctim met de andere Synoden handelen zal, om in deze zaak, die de gansche Nederlandsche Kerk raakt, eenpariglijk in de respectieve Synoden te kunnen concluderen. Hetgeen ten aanzien van deze Synode des te meer in aanmerking komt, omdat zij jaarlijks de laatste van allen vergaderende, uit de berichten der Correspondenten, zoowel als uit hunne synodale acten vernemen kan, wat bij de andere Synoden hierop besloten is; terwijl zij intusschen wenscht, dat de pogingen van het Genootschap met den vruchtbaarmakenden zegen door den Heer der Kerk mogen worden bekroond.

Daar alle Classen tegen de correspondentie zijn, hoewel zegen toewenschende, zal in dien geest de voor 2 jaren ontvangen brief worden beantwoord.

EXCERPTEN

UIT DE

ACTA VAN DE CLASSIS AMSTERDAM.

1636. 7 April.

„Ds. Geldorpius is van de besoignen van de Indische Saecken, die hij nu 2 jaren besorght heeft, ontslagen en voor sijnen dienst bedanckt, eñ is het getal der Gecommitteerden, door bijvoeginge van 2 Broeders der Classis van buyten, vermeerdert, eñ daerom Ds. *Mourcourtio*, die dit jaer noch continueert, bij de meeste stemmen toegevoecht Ds. *Claessenius*, Ds. *Mattheus Meursius* en Ds. *Simon Wilmerdonckius*.

Sijn oock eenige Broeders bij de Vergaderinge gecommitteert om te concipieeren eenige articulen en ordre, waerna de Gecommitteerde Broeders tot de voorsegde Saecken in toecomende haer sullen hebben te reguleren, en sullen de articulen gestelt worden bij Ds. praesidem *Jacobum Laurentium*, Ds. *Rudolphum Petri*, Ds. *Herm. Antonidem* eñ Ds. *Joh. Bautium*, en sullen de voorsegde Broeders die articulen inbrengen op de naeste Classicale vergaderinge om bij de selvige gevisiteert te worden."

Ds. *Geldorpius* en Ds. *Rolandus* blijven alsnog gecommitteerd om de Indische Zaken te bevorderen bij de XVII.

5 Mei.

De Broeders in de voorgaande vergadering gecommitteerd om eenige artikelen en order te concipieeren voor de gecommitteerden tot de Indische Zaken, hebben de artikelen, bij hen gesteld, aan de Vergadering overgeleverd; welke door de Vergadering gelezen en geëxamineerd zijnde, zijn geapprobeerd en allen voor goed gekend en „*hier vooren in dit boeck geregistreerd geworden.*"

Die instructie luidt als volgt:

NAEDER ORDRE OP DE OOST-INDISCHE EN WEST-INDISCHE KERCKEN ETC.

1. *Van de Predikanten.*

1. De persoon sal hem presenteren voor de Classis en behoorlycke attestatie van leer eñ leven vertoont hebbende, sal in plena Classi, de welck daertoe bij extraordinaire gelegentheyt sal beschreven worden, geëxamineerd worden.

2. Soo eenich persoon hem quam te presenteeren in de winter tijd, als daer geen ordenarys Classis gehouden wordt, sullen dan de selvige Broeders de saken met malcanderen communiceren eñ oordeelen off noodich sal sijn een extraordinairen Classem daer over te beschrijven.

3. Gelijcke voet sal gehouden worden met de Proponenten.

4. D'opleggingе der handen eñ confirmatie der Predikanten sal geschieden in de Classe, zoo veel mogelijck is, andersins bij ongelegentheyd van tijd, sullen de Gedeputeerden bij haer versoecken alle de Predikanten van Amsterdam, met een ouderlingh der selver Kerck, eñ in die vergadering sal deese saeck verricht worden.

2. *Van Sieckentroosters.*

1. Sullen de Sieckentroosters haer hebben te presenteren, sooveel doenlyc is voor de Classe, de welcke sal trachten een goet voorraat der selver te hebben, en sal de Classis oordeelen welck eerst door de Gedeputeerden sullen gerecommandeert worden.

2. Het examen van de Sieckentroosters sal geschieden bij de Gedeputeerde Broeders, de welcke daer van rapport inbrengen sullen in de eerste Classe.

3. *Van de presentatie aeñ Heeren Bewinthebbers.*

Sullen de Predikanten, Proponenten en Sieckentroosters aeñ Ed. Heeren Bewindhebberen gepresenteert worden en gerecommendeert bij de 2 outste Gedeputeerden, één uyt de stad en één van buyten.

4. *Van de Instructien.*

Sullen de instructien vañ Predikanten, Proponenten en Sieckentroosters geschreven worden bij een van de Broeders Gedeputeerden, eñ geteeckent bij 2 van de oudste, mitsgaders bij een ouderlingh der Kercke van Amsterdam, die laetst in de Classis geweest is, en sullen de formulieren, tot noch toe gebruyct, in de naestcomende classe geresumeert worden.

5. *Van Brieven te ontvangen en te beantwoorden.*

1. Sullen de brieven comende uyt Oost- en West-Indiën etc. eñ aende Classe geaddresseert, terstond nae den ontfangh by de Gedeputeerden geopent werden, eñ gelesen synde, sullen den inhout der selven uyttrecken eñ daer van rapport doen in de aenstaende Classe eñ de brieven selve opentlyc aldaer overleveren.

2. De Classis op alle saecken bij de Broeders Gedeputeerden gerapporteert, ofte in de gemelte brieven vervat, punctuelyc gelet en geresolveert hebbende, sullen de Gedeputeerden deselvige resolutie in forma, als die in de Classis genomen sijn in geschrifte stellen, 'twelck wederom in de Classis geleesen en gerapporteert synde, sullen by de Gedeputeerden, invougen als voren, geteekent worden, en alsoo aen de Kercken van Oost- en West-Indiën etc. overgesonden worden.

3. Brieven raeckende de voorseyde Compagnien en comende van eenige Kercken deeser ofte anderer Provincie

aen de Classen geaddresseert, gelyc de voorgaende, sullen door 'de Gedeputeerden geopent eñ geleesen worden.

6. *Van Schoolmeesters.*

Wanneer oock eenige Schoolmeesters ergens souden mogen gesonden worden, zal daerin gehouden worden deselve voet, als van de Sieckentroosters hier boven gestelt.

Bijvoegsel.

In dien buyten dese ordinare saecken yets mochte voorvallen te remonstreren, 't sy aan de 2 respectieve Cameren van de Oost- en West-Indische Compagnie, 't sy aen haere respectieve vergaderingen van de XVII ofte XIX, ofte oock elders, sal sulx staen ter dispositie van de Classe, om daerin te doen eñ soodanige te deputeren, als by de Classe sal goet gevonden worden.

Vinden oock de Gecommitteerden ad hanc instructionem noodich en gedienstich, dat alle Acten, Resolutiën etc., dewelcke de Oost- en West-Indische etc. Saecken aengaen, apart geprotocolleert sullen worden in een bysonder boeck, daertoe gemaeckt. Waerin oock int begin de formulieren van instructien van Predikanten, Proponenten en Sieckentroosters, de welcke nu by de Classen sullen weesen geratificeert, sullen gebouckeert worden.

1 September.

Alzoo de Vergadering geïnformeerd is, dat Abr. de Roy aan de Kerken van Oost-Indiën heeft geschreven, om aldaar op haar eigen autoriteit eene zekere Kerkorde te stellen en die aan hem over te zenden, om daarop het advies van de Professoren te Leiden en van de Synode van Zuid-Holland te verstaan, en voorts daarop approbatie te verzoeken. Zoo ist, dat de Vergadering verstaat dat zulks onbehoorlijk is gedaan, en dat de Roy voornoemd en de Kerken aldaar zullen worden vermaand en gewaarschuwd zich zulks niet te onderwinden. En alzoo mede verstaan wordt, dat aldaar,

zonder kennis en last van de Classis, Proponenten en Ziekentroosters tot het predikambt worden beroepen, zal men hen ook aanschrijven zich in het toekomende hiervan te onthouden, ten ware de nood zulks op het allerhoogste kwam vereischen.

17 December.

Ds. Geldorpius, Ds. Mourcourtius en Ds. Meursius, gelast zijnde om met Bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie te spreken over het verbod des huwelijks in Indië, over het College voor eenige studenten, en over den brief aan de Synode gezonden, verklaren met de Heeren gesproken te hebben, die zeiden: tot het eerste geen generale last gegeven te hebben, aangaande het tweede: dat zij „om verscheyden swaricheden, tot het houden van een College niet wel connen verstaen," maar consenteeren dat de Vergadering uitzie naar 2 of 3 goede en godzalige mannen, die zij derwaarts voor Predikanten mogen zenden na behoorlijke ordre, terwijl zij presenteerden, wanneer eenige studenten hun dienst in Indiën willen laten gebruiken, hen nog een weinig tijds op hun kosten in studiis te onderhouden.

1637. 6 April.

Ds. Mourcourt, zijn tijd van 2 jaren in de Commissie uitgediend hebbende, vraagt ontslag. Ds. Claessen is overleden. De Commissie wordt aangevuld met Ds. Trelcatius en Ds. Joh. Ambrosius.

2 November.

Alzoo verzocht wordt door Rob. Junius, dat eenige kinderen uit Ilha Formosa mochten herwaarts overgezonden worden, om hier in de studiën geoefend en daarna aldaar gebruikt te worden; is goedgevonden door de Gedeputeerden tot de Indische Zaken dit verzoek aan Heeren Bewindhebbers voor te stellen.

Alzoo een A B C boekje, met gebeden en gezangen in

de maleische taal, gezonden was om gedrukt te worden, is goed gevonden, alzoo het hier niet wordt verstaan, het met het dictionarium, dat daarbij is, te sparen tot de overkomst van Rob. Junius en Justus Heurnius.

1638. 2 Augustus.

Is binnen gestaan Ds. Georgius Candidius, in 1623 uitgevaren voor Predikant naar Oost-Indië, en heeft deze Vergadering uit naam van de Kerk van Batavia begroet en bedankt voor hare goede correspondentie en zorg. Hij heeft zeer goede en loffelijke attestatiën overgeleverd, en is daarover door de Vergadering vriendelijk bedankt met presentatie van goeden dienst.

1639. 25 July.

Ds. Justus Heurnius, uit Oost-Indië tehuis gekomen zijnde, nadat hij 15½ jaar uit was geweest, staat op zijn verzoek binnen. Nadat hij de Vergadering vriendelijk had begroet uit naam van de Oost-Indische Kerken, heeft hij bij monde opening gedaan van den kerkelijken toestand, verhalende welke Predikanten, Ziekentroosters en Schoolmeesters aldaar zijn, hoe groot het getal ledematen is, mitsgaders hoeveel predicatiën, en in welke talen, gehouden worden, ook welke manier van catechiseren aldaar gevolgd werd en met welke vrucht. Hij levert ook eene schriftelijk rapport over van zekere reis op last van den Gouverneur-Generaal gedaan naar Flores, Ende en Bali, om te onderzoeken welk uitzicht er was om de inlanders aldaar tot het Christendom te brengen. Ook brengt hij brieven mede van de Kerken aldaar aan deze Vergadering, die den Deputaten zijn ter hand gesteld om daarover rapport te doen in de naaste Classe. Voorts verzoekt hij uit naam van die Kerken, dat de wederoprichting mocht bewerkt worden van zoodanig Seminarium, als voor dezen onder het opzicht van Walaeus, piae memoriae, geweest was, en dat hun eenige geleerde en godzalige predikanten mochten worden toegezon-

den. Hij zelf recommandeert daartoe Jan Jansz. Brunt, die voor Ziekentrooster heeft gediend en nu met hem is tehuis gekomen; hij is wel geoefend, en bijna bekwaam om voor Proponent uit te gaan; is ook wel genegen met zijne vrouw de reis te doen.

Zeer eerlijke attestatiën van de Kerkeraden van Batavia en Amboina en van den Generaal Antonio van Diemen en Jan Ottens, Gouverneur van Amboina overgelegd hebbende, wordt hij door den Praeses namens de Vergadering bedankt voor zijne zeer getrouwe diensten in die landen, en voor de opening van zaken alhier gegeven.

Bij deze gelegenheid wordt door de Vergadering ook gedacht aan *Holthenus*, die aldaar vroeger 6 jaren Predikant was en zich nu te Elburg ophoudt, van wien gemeld wordt dat hij wel wederom derwaarts zoude willen gaan. Deputati zullen het onderzoeken.

Men zal Brunt (die zelf zich ook aanmeldt) onderzoeken.

Daar men vernomen heeft, dat Bewindhebbers Heurnius hebben verzocht hun eene schriftelijke declaratie te leveren omtrent den staat der Kerk in Oost-Indie, zullen Deputaten hem aanmanen dit stuk ter kennisneming aan de Classe mede te deelen, eer hij het aan Bewindhebbers overlevert.

17 October.

Heurnius heeft verklaard, dat op het eiland Ende goede hoop en apparentie was voor de religie, indien men bij de begraving der dooden eenige ceremonien kon gedoogen. De Classe heeft op het een en ander eenige orde gesteld.

Wat het Seminarie aangaat; alzoo men verstond, dat Heurnius zijne verzochte remonstrantie reeds bij Bewindhebbers had ingediend, eer men hem de resolutie van 5 September had kunnen bekend maken, en dat Bewindhebbers op sommige punten reeds resolutie genomen hadden, — acht deze vergadering, als onbekend zijnde met die remonstrantie. en de daar opgenomen resolutien, meest geraden vooreerst niets te doen.

1640. 2 Juli.

De Scriba heeft aangediend, dat Ds. Simon van Breen, predikant op Texel, niet ongenegen zoude zijn naar Oost-Indiën te gaan, als hij goede conditien bedingen konde. Gesteld in handen van de Commissie ad Res Indicas.

20 September.

Is door de Gedeputeerden medegedeeld dat Simon van Breen's aanbod om als predikant naar Oost-Indië te gaan „onvruchtbaarlijck bij de Heeren Bewindhebbers afgeloopen was", verzoekende zij dat men naar twee andere bekwame personen wilde uitzien. Is te dien einde door Bewindhebbers voorgesteld de persoon van Pieter Jansz. Baes. Doch alzoo men niet gaarne derwaarts meer ongestudeerde personen zoude zenden, vindt de Vergadering goed dit af te slaan, gelijk nog van een ander, wonende te Koedijk. Daarentegen vindt de Vergadering goed aan Ds. *Candidius* te schrijven, en uit naam van hun Eerwaarde verzoeken, zich wederom voor den dienst der Kerk in Oost-Indië beschikbaar te stellen. Zullen ook Gedeputeerden S. v. Breen aan Bewindhebbers van de West-Indische Compagnie voordragen.

1641. 6 Mei.

Ds. Rudolphus Petri heeft de vergadering aangediend, door 2 Bewindhebbers van de Oost-Indische Compagnie aangesproken te zijn over den persoon van Anthonius Hornhovius, tegenwoordig predikant te Eemnes, te kennen gevende dat hij lichtelijk mocht gezonden worden naar Oost-Indië. De Vergadering dezen persoon kennende als in groote opspraak staande, heeft geoordeeld dat dit niet dan met groote schade van de Kerke Gods zouden kunnen geschieden; en is dus goedgevonden, dat de Broeders die gecommitteerd zijn tot de Indische Zaken, de 2 Bewindhebbers, zijnde de Heeren Petit en de Rode, zullen aanspreken, en hun in het algemeen de bedenkingen der Classis zullen te kennen te geven, met aanbod, des noods zijnde,

nader hare bezwaren aan Heeren Bewindhebbers mede-tedeelen. Blijven ondertusschen de Broeders in het algemeen belast zich, zooveel doenlijk, te informeeren op zijn leer en leven.

3 Juni.

Aangaande den persoon van Hornhovius gaat een zeer kwaad gerucht uit; men zal dit aan Bewindhebbers te kennen geven, en zoo zijne bevordering naar Oost-Indië daardoor niet zal mocht verhinderd worden, zal men verzoeken, dat al zijne getuigschriften aan de Classis mogen behandigd worden, om door haar ingezien en geëxamineerd te worden en dan verder Bewindhebbers van advies te dienen, tot de meeste stichting van de Kerk Gods in Oost-Indië.

1 Juli.

Gedeputeerden tot de Indische Zaken hebben in zake Hornhovius gerapporteerd, dat zij de resolutie der Classis aan den heer Burgemeester Pancras, toenmaals praeses van het collegie van Bewindhebbers, hadden gecommuniceerd; dat zij uit Zijn Ed. genoegzaam hadden verstaan, dat de Bewindhebbers van meening waren hem voor predikant te laten gaan, ten ware iets gewichtigs tegen hem mocht ingebracht worden, alzoo zij zeer goede publieke getuigenissen, zoo van zijn Classe, alsook van zijne Kerk hadden ontvangen. De Broeders verzochten dat de Classis daarvan lectuur mocht hebben, om na examinatie Bewindhebbers te dienen, tot de meeste stichting der Oost-Indische Kerken; doch de Burgemeester verklaarde, dat er besloten was, dat de getuigenissen onder de Heeren moesten blijven, zonder dat zij die door de Classe of iemand anders wilden laten examineeren. Daarop zijn de Broeders gegaan bij den heer Petit, onder wien de attestatien berusten; die voor zijn particulier geen zwarigheid had gemaakt de Broeders, niet als leden der Classis, maar als particulieren, daarvan lectuur te geven. Zij hadden bevonden, dat zijne getuigenissen zeer goed, favorabel en in de beste forme tot zijne

bevordering waren ingesteld. Hierop is geresolveerd, dat de Gedeputeerden tot de Indische Zaken „de Bewinthebberen in haere Collegie sullen te kennen geven, dat in dese saecke de gewoonlycke ordre der Kercke wordt tegengegaen; en met eenen sullen sy ernstelyck aenhouden om de attestatien ten fyne voorschreven te mogen bekomen."

5 Augustus.

De Gedeputeerden tot de Indische Zaken hebben gerapporteerd by de Heeren Bewindhebberen van de Oost-Indische Compagnie te zijn geweest en met hen te hebben gesproken van de zaak van Hornhovius; „dat sy haer Ed. hadden te kennen gegeven, datter wiert gehandelt tegen de gewoonlycke ordre; dat haere Ed. geliefden te gaen, als tot noch toe met groote stichtinge was geschiedt; dat haer Ed. geliefden de attestatien Hornhovio gegeven te communiceren met den Eerwaerde Classe, opdat naerder eñ na behooren op de meeste stichtinge van de Kercke mochte gelet worden; doch dat Bewinthebbers wel hadden laten blycken, dat deze propositie haer niet aengenaem was, dat haer Ed. meenden wel geprocedeert te hebben; dat ze ook niet van meeninge en waeren dat recht haer uyt de handt te laten nemen. Gaven oock te kennen, alsoo de Broeders tot noch toe niet besonders tegen hem hadden ingebracht, dat het haere Ed. soude vremt duncken, dat de Classis daerna yedts soude willen doen, alsoo de meeninge van Bewinthebbers in deese hadden geweeten."

Ds. Hermannus Antonides heeft gerapporteerd in absentie van Ant. Schreverii, dat zy alle mogelyke devoir hadden gedaan om zich te informeeren op den persoon van Hornhovius; dat zy in 't algemeen hadden vernomen, „dat hy een seer quaedt gerucht heeft; dat sy int bysonder hadden verstaen verscheydene enorme schandaleuse stucken. Onder andere verhalende, dat een weerdinne hem hadde geldt gegeven, alsoo hy na Uytrecht ging, om wyn voor haer te koopen, 't welck hy gedaen heeft, maer de wyn onbetaelt gelaten,

niettegenstaende hem het geldt was medegegeven, ende en weet alsnog het geldt van Hornhovius niet te bekomen. Verder verhaelt, dat Hornhovius gebruyckt synde met eenige andere in een goede manschap, dat getuygenisse wierdt gegeven, dat hij was een ongeregelt man, geen predicants manieren en hadde; dat, soo haest als hij in de herberch was gekomen vraechde na goede brandewijn en toback. In den Hage met anderen gelogeert geweest synde in de herberge, daer Gorinchem uytsteeckt, wierdt hem 't geldt vertrouwt, om den weerdt te betalen, en is sonder denselven te betalen vertrocken. Dat hij op eenen seeckeren tyt te Eem was geweest, eñ syn geselschap in de herberge hadde verwacht, ondertusschen drinckende 2 mutgens brandewyn eñ niet weynick toback, so dat een eerlyck man sulcx siende, verclaerde so hy so veel binnen gehadt hadde, dat hy noch gaen noch staen soude hebben connen. Is oock ingebracht, dat hy binnen Schiedam yemand hadde afgeborcht hondert guldens, om na weynich dagen weder te geven, maer weet nergens minder af. Doet hoge belofte, ja versweert hem genoechsaam, dat hij binnen een weeck tydts sal betalen eñ daer en volgt niet op."

„Aangaande zyne attestatien is bevonden, dat die hem door zyn nood geperst zynde, gegeven is; dat ook de personen wenschten die niet gegeven te hebben, ook verklarende, dat die niet gegeven zyn om hem te bevorderen tot den Kerkedienst in Oost-Indië. Zoodat zy verklaarden dat zy bevonden hadden dat de attestatiën, daar men zoo veel werk van maakt op schroeven staan." Binnen Soest in een herberg komende „dadelyck seer lichtvaerdich meermalen met eene luyde stemme geroepen heeft om toback". Heeft gepredikt over Joh. 3 v. 16 eñ die tekst verklaard of hy een formeel Remonstrant ware geweest, „het woordt weereldt uytstreckende tot allen eñ een yeder mensche." Dat gemelde Hornhovius in zeeker gezelschap zynde binnen Eemnes onder andere bedenkelyke propoosten had geantwoord op de vraag: „of 2 persoonen de predicatie horende, den eenen geloofde en hem

tot Godt bekeerde, wat hy gevoelde van den anderen, of die oock conde gelooven?" Sou geantwoord hebben, „dat hy hem daarin so diep niet en stack."

Is geresolveerd dat men dit den Edelen Heeren Bewindhebbers zal met den eersten bekend maken en de Classis van Amersfoort afvragen of zy in conscientie verstaat dat Hornhovius tot stichting voor Predikant naar Oost-Indië zou kunnen gezonden worden.

Men zal verder op deze saak vigileeren en alles by Bewindhebbers waarnemen 't geene tot weeringe van dezen persoon zou mogen dienen.

Ds. Wittewrongel en Ds. Britmannus hebben gerapporteerd datse de Heeren Bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie hadden bekend gemaakt de voornaamste beswaren die de Classis heeft tegen Hornhovius, doch dat zy geen antwoord hadden bekomen, dan „dat sy niet compleet waeren, dat sy het ad notam souden nemen eñ daarna in een compleete vergaderinge daervan soude spreecken, eñ met gelegentheyt, den Broeders naerder antwoordt souden geven."

1641. 18 November.

Alzoo men verstaat dat Ant. Hornhovis door de Heeren Bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie tegen alle waarschuwingen aangenomen is om gezonden te worden naer Oost-Indie 1) is goed gevonden voor eerst te vernemen hoe het staat „met syne attestatie, die hij geseyt wordt verthoont te hebben aen de Bewinthebbers voornoemt, daerna den Heeren Bewinthebbers te verthoonen de goede sorge, die de Classis altydt getragen heeft, dat derwaerts personen mochten gesonden worden gesondt in den geloove, en vroom van leven. Midts oock betuygende te willen onschuldich wesen aen alle de onheilen die in tijdt eñ wijlen hier

1) Uit een brief van Gedeputeerden aan den Kerkeraad van Batavia dd. 17 October 1645, blijkt dat hij gezonden is. Hij was toen echter ook reeds overleden.

uyt sullen mogen komen te reysen." Eñ zullen dit doen Gedeputeerden ad Causas.

1642. 7 April.

Ds. Petrus Wittewrongel en Ds. Henricus Britmannus van hun commissie voor de Oost-Indische Kerken met dankbetuiging ontslagen zijnde, zijn bij de 2 blijvende broeders gevoegd Ds. Eleazar Swalmius en Ds. Echtenius.

1644. 6 September, (Conf. Acta Deputatorum).

Is ook ingeroepen Ds. Robertus Junius gewezen predikant op Formosa, die aldaar 14 jaren den Kerkedienst bekleed had en ingeleverd heeft een zeer loffelijk testimonium van de gemeente te Soulangh, mitsgaders een schriftelijk verhael van den staat der Kerken op Formosa. Maar alzoo uit eenig particulier geschrift eenige klachten ingebracht werden, is goetgevonden dat stuk nader te onderzoeken ende alzoo de Kerk van Soulangh zich aan zijn mondeling rapport refereert is goedgevonden dat hy in het kort door onze Deputaten zal gehoord worden, ende aangaande de klachten, dat men zyn Eerwaarde die in Classi voorstellen zal. „'t Welck geschict synde, syn bevonden lasterlicke nieticheden ende loutere lasteringhen, welcke hem tegen alle waerheyt opgeleght werden." Heeft overzulks de vergadering zyn Eerw. vriendelyk verwelkomd, voor zyne langdurige getrouwe diensten, met welke hy 14 jaren die Kerk gesticht had, ten hoogste bedankt.

Brief aan den Kerkeraad te Batavia in antwoord op den hunne (voorgelezen in de vergadering der Deputaten 6 *September* 1644).

„Wat aengaet de predikanten die uwe Eerwaerde is versouckende, soo is het dat wy, insiende uwe hooch dringende noot, alle naersticheyt na ons uyterste vermogen gedaen hebben om uwe Eerwaerde met den eersten daerinne te

gerieven, en hebben tot dien eynde aen alle kanten uytgesien na bequame predikants soonen, maer wat wy gedaen hebben, hebben op onsen slagh niet connen coomen, soodat wy voor dese reyse hebben moeten patientie nemen tegen onsen danck en wille, 't welck uwe Eerwaerde oock neffens en met ons voor desen tydt sal moeten doen."

Na 6 September (zie Acta Deputatorum).

Is ook pertinent rapport gedaan door Gedeputeerden van den staat der Oost-Indische Kerken. „1°. Hoe het op Ilia Formosa gestelt was, gelyck se die uyt het rapport van Ds. Rob Junii en uyt de brieven van Batavien geextraheert hebben; 2°. Staet der Kercke; 3°. brief uit Zeeland aen de Classe, waerinne verscheyden dingen desen Classe in bedenckinge gegeven werden, onder welcke dese syn van gewichte bevonden.

1°. Dat die inwoonderen op Formosa eenige contributiën van de Compagnie opgeleit wierden, welcke zij weeten dat tot nadeel van de religie strecken zal.

De vergadering vindt goed, dit als politiek van de hand te wyzen.

2°. Dat de Formosanen wierden vervoert buyten 's lants om voor slaven van en dienstknechten voor de Compagnie gebruyckt te worden, 't welck gevreest wiert tot naedeel van de verbreydingh der religie aldaer strecken zal.

Is goed gevonden bij de Bewindhebbers te verzoeken, dat niets in dezen mocht gedaan worden 't welk tot nadeel van de religie en vervreemding van die natie zoude mogen strekken.

3°. enz.

1646. 1 October.

Ds. Wittewrongel heeft gerefereerd, dat zyn Eerw. nu onlangs in Zeeland geweest zijnde aldaar *aan de Gedeputeerden tot de Indische Zaken* versocht heeft dat zy onze Classe kopie wilden geven van de missive met de laatst aangekomen schepen aan hun Classe gezonden door de

Kerken in Oost-Indiën; die hem ten antwoorde hadden gegeven, dat zij onze Classe de kopie niet wilden weigeren, maar alzoo dezelve brief zeer lang was, wel vijf of zes vellen volgeschreven, zoo verstonden zy, dat onze Classis die onkosten moest dragen, 't welk de Vergadering goed gevonden heeft, en zal hierover door Ds. Wittewrongel aan die van Zeeland geschreven worden.

Deputati ad Res Indicas hebben verhaald, dat hun ter hand waren gekomen zekere postillen in de Maleische taal door de Kerken in Oost-Indië overgezonden aan de Classis, verzoekende die Kerken dat onze Classis wilde bezorgen, dat dezelve postillen op kosten van de Compagnie mochten gedrukt eñ in goeden getale hun metten eerste overgezonden worden, dewijl zy vertrouwen dat die exemplaria aldaar onder het volk verdeeld zynde, zeer groote stichting zouden doen onder de Heydenen.

Zal worden gerecommandeerd.

1647. 5 Februari.

Deputati ad Res Indicas hebben te kennen gegeven dat de Kerken van Oost-Indië zeer klagen over gebrek aan Predicanten.

1648. 7 September.

Alzoo Ds. Rogerius in zyn concept (archief I. p. 30) ook mentie maakt van de noodwendigheid van 't leeren der talen in Indië gebruikelyk, is goed gevonden dat van nu voortaan al de Predicanten, die naar Oost-Indië zullen afgezonden worden, vermaand zullen worden om zich metten eerste te begeven tot het leeren van die talen.

Deputati ad Res Indicas hebben voorgesteld, dat de Heeren Bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie hun aengezegd hadden, dat zy gaarne met de eerste schepen 2 Predicanten zouden opzenden, die ze de Classe verzochten hun ten spoedigste te bezorgen.

1649. 14 September.

Deputati ad Res Indicas hebben (aan de Classis) overgeleverd sekere poincten ter vergadering vañ XVII te Middelburgh, door de Gedeputeerden van de Classis van Walcheren ende Amsterdam overgegeven, met de resolutiën daarop.

De punten zyn deze navolgende:

1°. Wert uyt den name vañ Kercken in Oost-Indiën versocht, dat de Vergaderinge gelieve tot voorder uytbreydinge eñ voortplantinge van het Coningrycke onses Salichmakers Jesu Christi onder de blinde Heydenen in die quartieren, toe te staen een suffisant getal van predikanten, insonderheyt op de plaetsen van Tajouan ende Amboina, alwaer tot bevorderinge vañ voller incomste der Heydenen, bysonderlyck een matich getal van predikanten wert vereyscht.

Bewindhebbers staan voor dit jaar 4 Predikanten toe.

2°. Dat de gemeynte van Batavia mochte hebben hare eygene ende bevestichde predicanten, die bysonder tot den dienst vañ selvige verbonden blyvende, meer liefde souden dragen tot hare kudde, ende door een langer verblyf onder de selvige oock meerder liefde van haer ontfangen, ende also meer vruchten van haren dienst connen trekken, gelyck dan oock daerdoor souden ophouden de onderlinge contentien eñ jalouzyen tusschen de Broeders Predikanten, die lange jaeren in Gods Kercke in die quartieren hebben gedient, eñ die eerst uyt het vaderlant overgesonden werden, welcke niet anders dan tot groote ergernisse ende ontlichtinge connen strecken.

Dit punt blijft open staan.

3°. Dat nevens den maleytschen, oock den portugyschen dienst op Batavia mocht werden gecontinueert, also dezelve met seer groote stichtinge voor desen altyts is waergeno-

men, bysonder tzedert den grooten toeloop vañ inlandsche Christenen, welcke uyt de veroverde portugysche plaetsen op Batavia gecomen syn; gelyck dan oock bysonder voordeel daerdoor gedaen wert aeñ Maerdyckers, alsmede lyfeygene vañ Compagnie, en de burgers, die geboortich syn van Manilha, Maccau, Conchyn, Malacca etc. Weshalven het oock gansch beclaechlyck soude syn, dat so vele Christenen het voetsel harer zielen souden moeten missen, want in haer de portugeesche papen seer souden verblyden, die in hare geintercipieerde brieven aen hare geestelycken meest clagen dat dezen dienst haer ten hoochten in den wegh is.

Dit is toegestaan.

4°. Diaconie-zaken.

5°. Dat de duyveldienst der Chinezen op Batavia t' eenemael geweert ende weggenomen mochte worden, also de groote overblijfselen van deselvige niet dan tot de hoogste oneere vañ naeme onzes grooten Gods, ende synen heyligen dienst syn streckende.....

Dit is toegestaan.

6°. Dat op alle de schepen die vañ respectieve Cameren naer Indiën gesonden werden (onaengesien dat op de grootste gemeynlyck een predikant gestelt wert) oock een sieckentrooster gesonden mochte worden, also de Kercken van Indiën deselvige tot den Kercken- en Schooldienst insonderheyt noodig hebben, ende bij gebreck van bequaeme stoffe (daarover in de kerckelycke missiven wert geclaecht) dickmaels onder de soldaten eñ matroozen deselvige moeten soecken.

Dit is toegestaan. 1)

1650. 5 September, uit rapport over de Indische brieven.

De Classis van Formosa verzoekt dat „haer formulier des

1) Deze punten zijn onderteekend door *Daniel Swaeff*, Deputatus Classis Walcheren en *Petrus Wittewrongel* Deputatus eccles. Anstelod.

Christendoms in de Formosaensche taele eñ oock iñ duyts gedruckt worde. Men zal dit bevorderen, doch zullen de visitatores librorum het gemelde formulier eerst overlezen eñ wel bevindende approbeeren. Quod factum est.

Ds. Balthasar Obie de Meteren, predicant op Malacca, verzoekt door eene missive de hulp der Classis, opdat de gereformeerde catechismus met de liturgie, door zijn Eerw. in de portugeesche taal met hulp van een geboren Portugees overgezet, tot nut eñ stichting der kerken in Indien, met consent eñ op costen van de Heeren Meesters gedrukt eñ overgezonden moge worden. Deputati hebben dit verzoek aan gemelde Heeren voorgedragen.

Wordt door de XVII geweigerd omdat de Gouverneur-Generaal hierin gepasseerd is.

3 October.

Alzoo verstaan is, dat de Heer Gouverneur op Ceylon zeer harde proceduren gebruikt tegen de Predikanten aldaar, en over hen zeer scherp aan de Heeren XVII geschreven heeft, zoo blyven de Deputati voornoemd belast dit in de vergadering der XVII te remonstreeren en met allen ernst eñ discretie tegen te gaan.

1651. 2 October.

Deputati ad Causas Indicas hebben de vergadering medegedeeld, dat zij volgens de resolutie der Classis aan de Heeren Bewinthebberen hadden voorgesteld den persoon van D. Johannes Backerus ten einde hy als predikant naar Oost-Indiën mocht gezonden worden; maar dat zy zwarigheid hadden gemaakt met hem te handelen, „alsoo se protesteeren geen tijd genoech te hebben om naer denselven persoon te vernemen, verclarende dat se het voor dese tijt met een siekentrooster souden afsien."

Extract brief van den Kerkeraad van Batavia aan de Classis van Walcheren, 30 *Januari* 1651.

Zij zenden zeker project in, door hen en door de Broe-

ders op Formosa opgemaakt, om den Kerkeraad van Batavia, versterkt met eenige aanzienlijke ledematen, te maken tot college van appel, om niet aanstonds iemand onder censuur naar het vaderland te zenden, alvorens zijne zaak nader is onderzocht. Zij vragen hierop het advies van de Classes van Walcheren en Amsterdam.

1653. 24 April.

Extract uit het register der resolutiën genomen bij de Heeren Bewindhebbers uit de respective Kameren van de Oost-Indische Compagnie gecommitteerd ter vergadering van de Heeren XVII binnen Amsterdam.

Ende wat aengaet de beroepinge ende versendinge der Predicanten, mitsgaders derselven versoeck uyt Indiën aen dese vergadering gedaen, ende by den Synode alhier gesecondeert, naementlijck, dat de kercken van Indiën souden mogen dependeren niet aen den Gouverneur-Generaal eñ Raeden, maer aen den kerkenraet van Batavia, — met advys ende communicatie van den Gouverneur eñ Raeden, is na deliberatie goet gevonden eñ verstaen, dat daer inne geene verandering, immers voor als noch, mach werden gedaen, maar allès zal gelaten worden op den ouden voet. Dat echter den Gouverneur en Raeden zal aengeschreven worden, dat in die zake met alle circumspectie sullen hebben te gaen en sodanich te handelen, dat aen de eene syde die kerckelycke die minste redenen van klachte gegeven werden, ende aen de andere syde behouden ende ongekrenckt gelaten het recht der hooge overicheyt aldaer notoyrlyck competerende, ende by dezelve tot noch toe geexerceert.

Brief kerkeraad Batavia aan de Classis, 27 *Januari* 1653.

Te Batavia staat het nog wel met de kerk; er zijn zes duytsche scholen, onder opzicht van de predikanten verdeeld. De rector van de latijnsche is wegens onzedelijk gedrag afgezet en provisioneel door den proponent Martinus Frederici

vervangen. Zij hebben eene catechisatie voor de inlanders ingesteld, die geschieden zal door Ds. Lindius in het Portugeesch en door Ds. Roman in het Maleisch. De predikanten hebben eenige middelen uitgevonden tot afschaffing van den duiveldienst der Chinezen, die zij aan de overheid hebben voorgedragen en waarvan zij kopie overzenden. Doch het heeft nog niet veel effect gehad, evenmin als de weering van het toppen en tuisschen der Chinezen, niettegenstaande hun herhaald verzoek; misschien wel (gelijk zij schrijven) omdat de Compagnie daaruit groot profijt trekt, want in het vorige jaar werden alleen de topbanen voor 1750 Rijksdaalders per maand verpacht.

Zij klagen over het menigvuldige concubinaat.

Te Batavia zijn 5 predikanten, Roman, Teschemaker, Lindius, Gravius en Happart; laatstgenoemde op zijn verzoek uit Formosa overgekomen, ontwijkende de gestadige onlusten met den Gouverneur, maar hij wil, bij verandering van de regeering, derwaarts wederkeeren.

De kerk van *Formosa* heeft thans slechts 3 predikanten, Kruyff op Tayouan, Hambroek in het district van Mattau Teschemaker in het district van Soelang, blijvende de Noorderkwartieren van Favorlang en Takeys onbezet, aangezien Wilhelmus Brakel, die derwaarts in plaats van Happart bestemd was, op de reis aan de heete koorts bezweken was. Happart was toen nog niet vertrokken; de kerkeraad besloot daarom hem aan te spreken over langer verblijf. Happart verklaart zich daartoe gezind „indient de Gouverneur also verstonde," doch deze wilde hierin niet verwilligen, zeggende dat hij, als hij dit wenschte, Happart niet zou verzoeken, maar gebieden. Hij achtte het echter beter dat hij ging, dan dat hij bleef; zoodat de kerk aldaar groot gebrek aan leeraars heeft, en die daar nog zijn zuchtende hun dienst verrichten, dewijl niet nagelaten wordt wat tot hun hoon kan strekken. Hoe men almede aldaar de krankbezoekers behandelt, bleek uit het geval van den onderkoopman Keert de Koe, zijnde opperhoofd in Tanchin. Deze liet zekeren krankbezoeker ontbieden om een zieke

te troosten; hij wees hem, naar den kranke gevraagd, op een ledig arakvaatje zeggende „daar is de zieke." Een andermaal liet hij een anderen krankbezoeker roepen om voor hem te bidden ofschoon hem niets deerde, dan dat hij beestachtig dronken was, en toen de krankbezoeker hem ernstig bestrafte, sloeg hij het in den wind en zeide: „kom, doe, laat ons samen een pimpeltje drinken."

Op *Amboina* heeft de uitbreiding van het Christendom in den laatsten tijd niet veel voortgang gemaakt, door den oorlog en de geschillen tusschen de 2 predikanten.

Op *Banda* staat het met kerk en scholen nog goed, vrij wat beter dan in den tijd van Pantherus; er is thans eenigheid tusschen kerk en politie.

Brief van de kerk op Banda aan de Classis, 4 *Sept.* 1652.

Goede toestand van kerk en scholen; groote eenigheid tusschen de kerk en politie. Hun Gouverneur, W. v. Outhoorn uit Delft, is een zeer goed man voor de kerk.

Zij klagen deerlijk over de instructie van Bewindhebbers van 10 September 1650, inhoudende, dat het verzenden en verplaatsen alleen bij de politieken berust. De ongehoorzamen zullen terstond van den dienst ontslagen en naar het vaderland gezonden worden, doch zij zijn met de predikanten te Batavia en op Formosa geresolveerd liever hun dienst te verlaten, dan aan zulke orders, strijdig met Gods Woord en met de Confessie, zich te onderwerpen.

Extract Brief uit Formosa, 26 *October* 1652.

Zie Acta Synode Noord-Holland 1654. (*Archief* I, p. 46.) Hier is er bijgevoegd: „als de predikanten iets willen zeggen tegen de onbillijke bevelen van de Overheid, worden zij uitgeroepen voor wrevelmoedigen tegen hunne Overheid, en voor huurlingen, omdat zij soldij van de Compagnie trekken."

Bovenstaande extracten zijn de Classis den 22 December 1653 voorgelezen en is goedgevonden de origineele brieven

nader te onderzoeken, om te vernemen op welke punten remonstrantie bij de XVII noodig is; en zijn hiertoe, nevens de ordinaire Gedeputeerden ad Res Indicas, gecommitteerd Petrus Wittewrongel, Rob. Junius, Matthias Meursius en Abraham Oosterlandt, die 29 December in de classicale kamer te zamen gekomen, hebben goedgevonden dat al de zaken, die voor de Kamer van Amsterdam zullen dienen, door de ordinaire Gedeputeerden aanstonds zullen worden behartigd, terwijl de klachten die door resolutie van de XVII moeten geremedieerd worden, door eene serieuse en bondige remonstrantie tot hen zullen worden gebracht. Het ontwerpen van die remonstrantie is opgedragen aan Wittewrongel en zal die toekomenden maandag in Conventu Deputatorum ad Res Indicas overzien en daarop door Wittewrongel, Junius, en Meursius aan de XVII worden overgegeven; doch zal vooraf de inhoud aan de respectieve leden der XVII worden gecommuniceerd, om den weg tot eene heilzame resolutie te banen.

Remonstrantie boven genoemd.

1654. 5 Januari.

De Eerwaarde Classis van Amsterdam, nevens alle andere Classen deser provintie, daer de respectieve Cameren der Oost-Indische Compagnie syn, sinodalycken gelast omme te onderhouden de correspondentie met de Kercken in Oost-Indiën ende sorge te dragen dat derselver bloeyende gemeente in die verre gelegen quartieren mogen blyven by deselffde leere der waerheijt ende kerckelyke ordre eñ regieringe met de Kercken deser landen, heeft van tyt tot seer gevoelich geweest van die meenigerley grieven ende clachten, die nu en dan deselvige Gemeynte ende eenige van hare leeraren int bysonder druckten, en hare beweechlycke en droevige missiven dienaengaende soo verre moeten ter harte nemen, datse menichmael, hoewel ongeerne, met hare doleantiën in den name van dezelve verre gelegen Kercke ende gedruckte Kerckendienaren, voor Uwe Hooch-

achtbaerheden heeft moeten verschijnen. Ende hoewel in verscheyde gelegentheden Uwe Hoochachtbaerheden door gunstige resolutie getracht hebben soodanige doleantiën te doen ophouden, — soo ist nochtans, dat ten principalen noch noyt en syn wechgenomen die oude grieven, die steets deselve Kercke blyven becommerèn, namentyck, dat tegen het oude eñ loffelycke gebruyck in deselvige, tegens de gewoonlycke order der Kercke hier te lande, tegens het woort Godts, de predikanten van Indiën voor 't aengesichte van die Gemeynte (daer sy haren dienst souden vervullen) niet en werden bevesticht, 'twelck, gelyck het deselve Kercken ten hoochsten schadelyck is geweest, ende veele onbeylen nu en dan gebaert heeft, soo heeft het derselver leeraers niet weynich moeten bedroeven, dat Uwe Hoochachtbaren, in plaetse van dit haer soo billycke versoeck gunstelyck in te willigen, in hare Hoogachtbare generale missive aen den heer Gouverneur Generaal eñ Raad van Indië in dato 10 September 1650 hare meyninge soodanich dezen aengaande hebben verclaert, dat alle predicanten geen vaste plaetse van residentie langer gegeven mach werden, als den dienst van de Compagnie bij de regieringe aldaer bevonden sal werden te vereysschen, en dienvolgende schuldich syn te gaen ter plaetse, daer sy gesonden sullen werden, sonder op eenich ander ordre ofte instructie, buyten die van de Compagnie, van hier off daer haer gegeven, te mogen excipieren, alsoo by de Ministers van de Compagnie de respectieve quartieren en residentiën, ende deselve als één plaetse te syn, aengesien moeten werden, omme van d'een tot d'ander te gaen, nae dat de gelegentheyt vañ Compagnie vereyschen sal. Sulcx oock, dat de Kercken aldaer als één Kercke over geheel Indië gehouden moeten werden, ende alle één reglement, onder het oppergesach van de regieringe in India onderworpen wesen. Ende off des niettegenstaende ymandt goetvinden mochte sich daer tegens te opposeren, dat deselve heer Generaal en Raad soodanige daer toe sullen houden, off licentieren, omme nae het vaderlandt te keeren.

Welcke resolutie dan de respectieve Kerckendienaers niet anders en conden opnemen, dan datse daermede merckelyck wierden geprejudiceert in die weerdicheyt ende recht, dat sy als dienaers Christi, met de gemeynte van haren grooten Meester Christus ontvangen hadden, connende niet anders van deze saecke oordelen, dan dat het de respectieve Kerckenraden, naer den regel van Godts Woort, competeert ende toecomt te delibereren, en onder approbatie van de regieringe te resolveren van de stichtelyckheyt ende nootsaeckelyckheyt des vertrecks of verblyffs, het behouden off versenden van hare predicanten. Sulcx, dat het gantsch vreemt ende buyten de oude eñ ordinaire practycke dier Kercke is, dat de Kerckendienaers niet anders en souden werden geconsidereert, als de gemene dienaers van de Compagnie, ende in gelycker voegen gestelt worden onder een ongelimiteerde politycque macht van versendinge, niet alleen van den heer Generaal en Raad, maer van alle de Ministers van de Compagnie in hare respective quartieren ende residentiën. Dewelcke meenichmael niet lettende op de stichtinge ende den dienst van Godts Kercke, maer naer haer eygene passien, (wanneer de Kerckendienaers in haren sin wat te yverich syn geweest in het bestraffen van de sonden, soo wel in de groote, als mindere) niet sonder merckelijke mishandelinge, de versendinge der respective predikanten gedaen hebben, off ten minsten willen doen, tot merckelycke ondienst der Gemeynten, gelyck al van outs, ende tegenwoordich op verscheyde plaetsen daer van seer lamentable ende kerckennaerdelige exempelen geweest ende noch syn.

Welckers clachten, soo verre by de Christelycke Sinodus van Noord-Hollandt ter herten genomen syn, datse nevens het redres van eenige particuliere saecken (de ruste ende stichtinge derselver Kercken raeckende) bysonder hierop door hare Gedeputeerden voor Uwe Hoogachtbaren noch syn aenhoudende, ten eynde dat het uwe Hoogachtbaren gelieve deze saecke soo in te sien, dat de respectieve Kercken van Indiën van de bovengemelte grieven mochten

werden ontlast en tenselven eynde favorabelyck geresolveert, dat:

1°. De Kercke van Batavia mach in toecomende, volgens haer oude ende loffelycke gebruyck, hebben een seecker getal van ordinare ende eygen herders, die coram facie Ecclesiae mogen werden bevesticht, die dan oock, met advys van den gantschen kerckenraedt, onder approbatie van de Hoge Regieringe aldaer, moge werden geauthoriseert, om naar goede kerckelycke order, eñ volgens Godts Woort de andere verder affgelegen Kercken vañ nodige herders ende leeraers te versorgen, ende de gewoonlycke versendinge te doen. Twelck, gelyck het ordinaris daer alsoo is, ende noch wert gepractiseert, soo en wert daertoe niet anders in tegenwoordicheyt vereyscht, als dat sulx door een speciale order ende resolutie van Uwe Hoogachtbaren werde geconfirmeert ende bevesticht, opdat alle onheylen ende verwerringen, die hier uyt gemeenlyck (selffs onder kerckelycke persoonen) tot merckelycke ondienst der Kercken comen te rysen, in toecomenden mogen ophouden.

2°. Dat insgelycx oock alle andere predikanten, die tot eenige gemeynten, daer meer predikanten syn, alsoo van Batavia sullen affgesonden werden, door speciale bevestinge tot den dienst dier Kercken sullen toegeeygent blyven, soo lange als den tyt hares verbants zal duyren, opdat sy op het versoeck derselver Kercke, ende approbatie van de Regieringe aldaer, gewillich souden syn haer zelven tot een nieuw verblyff by hare gemeynte te verbinden, off datse by affsterven der predikanten (in andere nabuyrige gemeynten, daer sich een pregnante noot mochte opdoen) met kennisse van deselve Kercke, haer souden laten gebruycken, off ook datse tot den dienst van eenige andere grooter eñ aensienlycker Gemeynte, (daer apparentie mochte syn van meerder stichtinge) naer goede kerckelycke order beroepen werden. Welverstaende nochtans, dat gene kerckenraedt en sal vermogen den Heer Gouverneur van de plaetsen

haerder residentie, den dienst eenes predicants te weygeren, wanneer Syn Achtbaren op eenigen tocht, tot dienst vande Compagnie sich soude moeten begeven.

De Eerwaarde Classis van Amsterdam genoechsaem verseeckert synde, dat de gemelte Synodale Gedeputeerden op uwe favorable resolutiën ende om redres in allen desen sullen aenhouden, souden dese saecke haer alleen hebben laten aenbevolen syn; maer alsoo met dese laeste schepen de Kercken respective onder dese tegenwoordige Regieringe in Indiën seer beweechelyck klagen over den onverdraechelycken last, die haer, op het fondament Uwer Hoogachtbaren bovengenoemde resolutie, wert aengedaen, soo verre gaende, dat oock de Sinoden deser landen daer van kennisse moeten nemen:

Soo ist, dat de Classicale Vergaderinge van Amsterdam op het hoochste nodich heeft geoordeelt, dat dese hare lamentable clachten by provisie in uwen schoot souden werden uytgestort, om Uwe Hoogachtbaren tot wechneminge van dese hare grieven te bewegen, ten eynde oock de ordinare Gedeputeerden onzer Sinodi, op hare albereyts gedane petitiën te favorabelder antwoorde mochten becomen.

Het is sulcx, Hoogachtbare Heeren, dat de respectieve Kerckendienaren sulcke droevige effecten alle dagen sien van soodanigen ongelimiteert politycq gesach, dat Uwe Hoogachtbaren soo aende Hoge Regieringe, alsmede de resp. Ministers van de Compagnie in de plaetsen van hare residentie, over het kerckelycke, ende de kerckendienaren gelieft heeft op te dragen, datse eenparichlyck verclaren, soo daerin geen redres en comt, datse niet anders cunnen te gemoet sien, als een gantsche vernietinge vande eere ende stichtinge van den Kerckendienst, rondt te kennen gevende, liever dan sy onder soo onverdraechelycken jock de Kercken souden helpen brengen, datse alle niet en soude dencken, naer expiratie van den tyt hares verbants in Indiën te blyven; ja, des noot synde, oock gedogen, datse volgens het slot ende de begeerte van Uwe Hoogachtbaren meergemelte resolutie naer het vaderlandt souden

werden opgesonden; willende liever in de kleynste gemeynte, onder de ordentelycke regieringe van de Kercken hier te lande, haer talent tot stichtinge ende vreuchde aenleggen, als dat sy daer met meerder uytterlyck voordeel onder soodanige overlast souden blyven suchten.

Niet alleen de bekende ende gantsch ongefondeerde procoduyren op Ceylon tegens verscheyden kerckendienaers gehouden, maer de versche exempelen van Tayouan ende Formosa ende andere quartieren, doen haer schricken, wat hoon ende smaetheyt datmen de kerckendienaren ende andere daer heeft aengedaen. Hoe men alle kerckelycke order met de voeten heeft getreden; het kerckelycke acteboeck door den fiscael met gewelt heeft uyt de consistorie doen halen ende langen tyt tot yders contemplatie in de secretarie heeft laten slingeren, soo dat adsistenten en andere naer haer gelieven daer uyt copyen hebben gelicht, diemen daernaer in processen eñ andere gelegentheden schandelyck heeft weten te misbruycken, — is maer al te bekent, en can niet gelogent werden. Jae heeft de goddeloosheyt van sommige opperhoofden soo hooch gegaen, datse haer niet en hebben ontsien met de kranckbesoekers openbaerlyck den spot te dryven, een derselven latende ontbieden, om den krancke te comen troosten, ende als hy nae de krancke vraeghde, gewesen wierd op een leedich aracqvaatje, seggende dat het kranck was, en dat hy daerover een gebet soude spreecken. Jae, op een andere tyt, hebbende sich selven als doot kranck gehouden, willende dat de kranckbesoeker een gebeth soude doen voor hem, daer hem nochtans niet als beestachtige dronckenschap en schorte, ende over sulcken goddeloosheyt bestraft synde, niet anders antwoordde als: „Dominé laet ons een pimpelken met malcanderen drincken."

Veele eñ diergelycke eñ grover staeltgens souden wy hier connen geven eñ Uwe Hoogachtbaren laten sien in wat een verachtinge den Heiligen Kerckendienst ende de kerckelycke persoonen op veele plaetsen syn gecomen, daermen seer gereet de kerckendienaers voor wrevelige, moeyelycke

hoofden ende huyrlingen uytschelt, ende alle hoonende smaetheyt aandoet. Maer wij hebben geen vermaeck hierin verder te particulariseren, maer sullen Uwe Hoogachtbaren hier uyt alleen selffs laten oordeelen, wat troost eñ contentement het eerlycke predicanten geven can, als hare persoonen ende dienst onder een absoluyt gesach eñ gebiet van sulcke opperhoofden aengebracht wert, ende dat dan noch desulcke van hoger handt gestyft worden, sulcx datmen op Batavia niet en ontsiet opentlyck te beweeren ende staende te houden de alderschadelyckste maximen raeckende het stuck van kerckelycke regieringe ende 't recht derselve; als dat de predicanten in alle de deelen harer bedieninge maer instrumenten syn vande Overheden, waerdoor sy, hetgeene kerkelyck is, laten verhandelen in haren naem, behoudende nochtans int geheel aen haer selven de executie, de approbatie ofte verniettinge van alle kerckelyke resolutien ende besluyten. Welcke dispuyten, gelyck alsse voor desen de Kercken deser landen niet weynich hebben ontroert, soo sullense oock merckelyck nadeel geven de respective kercken in Oost-Indiën, soo Uwe Hoogachtbare niet by tyts hier tegens en vigileren, ende met der daet betoonen, dat sy van sulcken schadelycken en verderffelycken opinie niet en syn.

Ende bysonder, Hoogachtbare Heeren, en konnen de Kerckendienaren ende de respectieve Kercken in Indiën, bysonder op Batavia, niet verstaen, wat Uwe Hoogachtbaren beweecht door den heer Generael derzelve Kercke de nieuwe eñ noyt gepractiseerde dienstbaerheyt op te leggen, ende soo grooten ongelyck te vergen, dat deselve Kercke wert gelast alle de missieven van den Kercken deser landen, niet alleen die aen haar quamen, maer oock die aen andere Kercken mosten overgesonden werden, te openen, ende in tegenwoordicheyt van den polityequen Commissaris in hare vergaderinge te leesen, maer dat sy oock voortaen alle brieven, die sy naer 't vaderlant, ofte andere plaetsen versenden, moesten open aldaer aen de Heeren overhandigen, op dat die, eerst van haer gelesen

synde, inde gemeene doose vande Heeren by andere hare papieren gepackt, ende mede open overgesonden mochten worden. Een saecke, gelyck billycken den Kercke op Batavia druckt (die haer niet sonder reden beswaert vint sulcken order sich te onderwerpen), oock seer vreemt klinckt in onse ooren, alsoo daer door eenen wech gebaent wort om alle onderlinge correspondentie tusschen de Kercken aff te snyden, die men nochtans niet en can, onder eenige ook de minste schyn van recht ook niet en mach, de respective Kercken benemen. Oock is noyt yets desgelycken de Kercken deser landen onder onse Souveraine Overichheden gevercht, 't welck men oock niemandt, dan op suspicie van verdachte conspiratie (daer doch kerckelycke persoonen vreemt van syn) met reden soude dencken te vergen. Ende derhalven versoeckt d' Eerwaarde Classis van Amsterdam, dat Uwe Hoogachtbaren gelieve het subject van de ernstige doleantiën, die by dese gedaen werden in den name van de gemelte Kercken, onder uwe regieringe staende, sulcx in te sien, dat met den aldereersten, tot contentement van deselve Kercken ende Sinoden deser landen, een favorable resolutie mach genomen werden. Volcomentlyck ons verseeckerende dat Uwe Hoogachtbaren in toecomenden de Kercken in Indiën sullen mainctineren by die orde ende regieringe, die hier de Nederlandtsche Kercken, onder de gunstige regieringe vande hoge machten onses Vaterlandts tot soo grooten dienst derselviger ende verheerlickinge van den name Godts, in een soo goeden ruste ende segen soo veele jaren hebben genoten.

Ende opdat wij dese eyndigen, sullen alleen hier nevens, in den name van deselve Kercken, tot bevorderinge van den wasdom, ende de gemeene stichtinge der selver gemeynten onder de blinde Heydenen, versoecken:

1°. Dat Uwe Hoogachtbaren gelieven favorabel daerop te letten, dat deselve Kercken van een suffisant getal van arbeyders in den dienst des Heeren mochten metten eersten voorsien werden, alsoo op verscheyde plaetsen, ende by-

sonder Tayouan, groot gebreck van leeraers is, ende het ordinaris getal van 28 (t'welck veel te kleyn is tot vervullinge van den dienst in soo veele bloeyende Gemeenten) door veeler affsterven is gecomen tot 20 in getale.

2°. Dat oock, door Uwe Hoogachtbaren ernstich schryven ende authoriteyt, de nodige informatie van eenige roepende sonden ende grouwelycke schandalen (die Godts toorn over den staedt van uwe gezegende Compagnie seeckerlyck souden brengen) met meerder ernst mochte werden voortgeset, alswel tot noch toe is geschiet. Want 1°. de affschaffinge van den seer ergerlycken duyvelsdienst der Chinesen (niettegenstaende Uwe Hoogachtbaren's voorige resolutie daertegens) en wert naer den wensch der Kercke op Batavia niet gevordert, welcke Kercke oock seer geerne soude sien, datter wat meer devoiren wierden aengewent tot bekeeringe vande Chinesen, hebbende ten selven eynde aende Hoge Regieringe aldaer eenige middelen voorgeslagen. diese geerne sagen, dat door uwe Hoogachtbare recommandatie tot beter voortsettinge van dit haer pieus voornemen by de Regieringe aldaer mochte werden gesecundeert. Ende bysonder soo ist, dat 2°. d'selve Kercke oock geerne soude sien, dat benevens haren duyvelsdienst oock verboden mochte werden het toppen en tuysschen der Chinesen; want off wel door de verpachtinge van derselver topbanen de Compagnie eenich voordeel mochte toecomen, soo behoorden nochtans Uwe Hoogachtbaren (die Godt de Heere sulcken rycken segen toebrengt over hare eerlycke commerciën) hare cassen met soo ergerlycken winste van duyvelsche tuysscherye (die tot oneere van den grooten name Godts, merckelycke schade ende naedeel van veeler sielen, met veel duyveldienst vergeselschapt gaet) niet te verontreynigen. Ende 3°. eyndelyck, alsoo in deselve gemeynte meer ende meer toenemen allerley oncuysheden, soodat het concubinaetschap ende andere onordentelyckheden omtrent het houwelyck soo gemeen werden, dat d'selve Kercke eens in Februario 1652 een rolle van 110, ende wederom in November desselven

jaers een van 95 paren Christenen, die op alsulcke wyse leefden, aen de Overicheden heeft ter handt gestelt, dat doch dese saecke, ende de reformatie van dien, door Uwe Hoogachtbare ernstich schryvens oock mach behierticht werden, — is het seer vriendelyck versoeck van d'selve gemeynte.

Dit syn, Hoogachtbare Heeren, de principaelste grieven, die de Kercken in Indiën drucken ende bedroeven; versoeckende gedienstelyck. dat dese onse clachten, die wy hier in haren name voor Uwe Hoogachtbare brengen, mogen gehoort ende geremedieert worden, opdat den toorn Godts over den staet van Uwe gesegende Compagnie niet verder ontsteecken, maer uwe beroemde negotie ende rycke coopmanschappen in syne genadige gunste hoe langer hoe meer vastgestelt ende uytgebreydet mochte worden. Het eenige ende beste middel daer toe synde, dat de roepende sonden gereformeert, Godts diergekochte Kercke hoe langhs hoe meer uytgebreydet, ende by hare goede ordre ende regieringe bewaert ende gemainctineert, ende derselver leeraers in eere ende weerde gehouden werden, om hares wercxs wille, ter eere van Godts groote name ende uytbreidinge van Syn Heilig Evangelium onder de blinde Heydenen. Amen.

Uytten name ende last der Eerwaerde Classis van Amsterdam, by ons ondergeschrevenen,

PETRUS WITTEWRONGEL, Eccles. Amstellodamensis.
WILHELMUS SCHOTANUS,
Eccles. Amstelod.
ROBERTUS JUNIUS.
MATHIAS MEURSIUS, Eccles. tot Slooterdyck.

Actum in Amsterdam,
den 5 Januarij a° 1654.

Resolutiën van de XVII betrekkelijk deze zaken d.d. 8, 10, 12, 13, 14, 15 *January* 1654.

8 Januarij.

Syn ter vergaderingh verscheenen d'Eerwaarde Ds. Petrus

Wittewrongel, Robertus Junius eñ Mathias Meursius, als Gecommitteerden van het Classis van Amsterdam, en hebben by monde voorgedragen, en vervolgens by geschrifte overgelevert de remonstrantie eñ deductie achter het slot van deze notulen geinsereert, principalycken raeckende de versendinge vande predicanten in Indiën, en dat de Kercken aldaer souden mogen hebben hare bevestichte predicanten, eñ wyders behelsende eenige clachten wegen verscheyden misusen aldaer gepleecht. Versoeckende vorders, dat op alles naerder by monde door Commissarissen souden mogen werden gehoort, eñ daer over in conferentie getreden.

Waerop gedelibereert synde, is goet gevonden en verstaen haer Eerwaerde aen te zeggen, dat de gemelte deductie bij de vergaderingh sal werden gelesen eñ geëxamineert, en om haer Eerwaerde de ongelegentheyt niet aen te doen van daer nae te blyven wachten, dat het goetvinden vande vergaderingh haer Eerwaerde sal werden bekent gemaeckt. Mits welcken getreden synde totte lecture vande voorgemelte deductie, is geresolveert mits desen te versoecken eñ te committeren d'heeren Carpentier, Roode, Boudaen Courten, Pauw, Rippersen ende den advocaet vande Compagnie, eñ uytte hooftparticipanten d'heer Le Sage, omme de saecken inde meer aengeroerde deductie vervath, naerder te overwegen, ende mette voor verhaelde gecommitteerde predicanten, volgens derselver versoeck daerover in naerder conferentie te comen.

Ende alsoo by d' Heer President wierden voorgestelt verscheyden consideratiën by Ds. Junius voornoemt syn Edele tegemoet gevoert, raeckende de predicanten die van hier naer Indiën gesonden werden, en onder anderen dat nae deszelfs, Ds. Junii, oordeel gantsch dienstich wesen soude, dat deselve eenigen tyt te voren souden mogen werden geinstrueert eñ geimbueert vande gelegentheyt eñ constitutie vande Kercken, Natiën eñ Volkeren aldaer, oock mede vooraff eenige kennisse becomen vande talen aldaer gebruyckelyck, tot alle t'welcke Ds. Junius voornoemt synen gewilligen dienst aen syn Edele hadde gepresenteert,

en dat syn Edele meende, dat deselve consideratiën wel meriteerden, daerover met denselven door Commissarissen naerder wierde gesproocken, is goetgevonden te versoecken eñ te committeren de voorgemelte heeren Commissarissen, omme dien aengaende een besoigne te formeren, Ds. Junius te hooren eñ ter vergaderingh rapport te doen.

Eodem Die.

Nochmaels gedelibereert synde over de deductie by de gecommitteerde predicanten op huyden ter vergaderingh overgelevert, is verstaen de heeren Commissarissen daertoe gestelt nochmaels te authoriseren van daer over mette gemelte gecommitteerde predicanten in communicatie te treden, mitsgaders op te nemen de veranderinge die voorgegeven wort gevallen te zyn in de kerckelycke regieringe van Indiën, en het bevestigen vande predicanten aldaer, omme daer van rapport te doen.

10 Januarij 1654.

Hebben d'heeren Commissarissen volgens resolutie van den 8^{en} deser, in conferentie geweest synde met de gecommitteerde predicanten van het Classis alhier, gerapporteert, dat haer Edele hebben bevonden, dat de redenen van doleantien onder de respective kerckendienaren in Indiën principalycken resulteren uyt het gene by de generale missive van dese vergaderingh in dato den 10 September 1650 den Gouverneur-Generael eñ Raden van Indiën aengeschreven is, raeckende de Kercken en Kerckendienaren van Indiën inde overgeleverde deductie van gemelte predicanten weder aengeroert. Sustinerende de geseyde Kerckendienaren, dat daer door soude werden gerenverseert eñ vernieticht de ordre int reguarde van de bevestigingh ende versendinge vande predikanten, te vooren geobserveert; met byvoeginge dat inde Kercke van Batavia eenige jaren herwaerts veel twist eñ oneenicheyt tusschen de predikanten selfs is geweest, en waer uyt verder onheylen te verwachten staen, soo daerinne niet werde versien. Ontstaende daer

uyt, dat de ordinaris predicanten vande Kercke van Batavia aen haer syde allegeren, dat de nieuwe aencomende predicanten, soo uyt het vaderlandt als van eenige andere Kercken in Indiën, in hare kerckenrade alleen mogen hebben een adviserende en geen concluderende stemme, eñ d'andere ter contrarie seggen, dat sy inde gemelte vergaderingh mede als leeden van dien moeten werden aengesien, en dat haer mitsdien gelycke stemme als de ordinaris predicanten competeert; haer tot dien eynde fonderende, en tot haer voordeel applicerende het voorgemelte aenschryvens van den 10 September 1650. Mits welcken de gemelte gecommitteerde predicanten reitereerden haer voor desen te meermalen gedaen versoeck, namelyck dat de Kercken van Indiën souden mogen hebben hare ordinaris predicanten, die coram facie Ecclesiae souden mogen werden bevesticht, en ten anderen, dat de versendinge van de predicanten niet door de politycque Overheyt, gelyck de meergemelte missive deselve daer toe volcomentlyck authoriseert, en volle macht geeft, maer door den Kerckenrade van Batavia, met approbatie van den Generael eñ Raden, souden mogen werden gedaen. Ende alhoewel de voors. saecken door de gemelte predicanten seer hooch werden opgehaelt eñ voorgestelt, en waer door uytterlyck schynt datmen seer verre van malcanderen is verschelende, eñ groote nieuwicheden eñ veranderinge soeckt te introduceren, dat echter sy, heeren Commissarisen, by naerder ondersoeck hebben bevonden, datmen malcanderen veel naerder is, als men tot noch toe wel heeft gemeent. Dat wel waer is, dat de meergemelte missive aen de politycque Overheyt seer ample en absolute macht geeft over de kerckelycke regieringe, ende ecclesiastycquen, maer dat die in dier voegen niet is, noch wert gepractiseert. Want wat voor eerst aengaet de bevestinge der predicanten, dat ondervonden hebben, dat de Kercken van Indiën doorgaens uytgeseyt tot Batavia, hare bevestichde predicanten hebben,— dat oock seer selden, off by nae noyt gebeurt en voorgevallen is, dat de predicanten binnen verbouden tyt verplaetst off

versonden syn van, off uyt die Kercke, daer sy bevesticht syn geweest, nae een andere, ten ware om politycque misusen off delicten, eñ waervan noch almede weynich exempelen syn, invoegen dat de predikanten in der daet genieten t'gene waeromme sy tot noch toe soo dickwyls hebben aengehouden, behalve alleen in de Kercke van Batavia, alwaer wel ordinaris, maer geen bevestichde predicanten syn, hoewel sy haer bevesticht houden, en waer uyt dese onlusten eñ disputen resulteren. Want door dien sy daer niet bevesticht syn, meenen de aencomende predicanten uyt het vaderlandt en andere quartieren, dat sy aldaer hetselve recht als d'ordinaris predicanten hebben, en welcke disputen gemeent wort, dus voorgecomen souden werden, by aldien men daertoe conde verstaen, dat de Kercke van Batavia, gelyck geseyt wort van outs geweest te syn, mede, gelyck d'andere, hare bevestichde predicanten hadde.

Op welck poinct voor aff in deliberatie getreden synde, is goet gevonden eñ verstaen, mits desen den Advocaet van de Compagnie te gelasten een concept van een kerckenordeningh int regarde vande bevestinge der predikanten in te stellen, omme, t'selve gesien, geëxamineert eñ vastgestelt synde, nae Indiën gesonden te werden, omme de consideratiën eñ het advys van den Gouverneur-Generael eñ Raden daer op te verwachten.

12 Januarij.

Ter vergaderingh gebracht synde de kerckenordening by den Gouverneur-Generael eñ Raed van Indiën den 7^{en} December 1643 geapprobeert eñ vastgestelt, en vervolgens d'selve gelesen synde, voor soo veel daer by vande bevestinge der predicanten wert gesproocken; — oock gehoort het verder rapport vande heeren Commissarissen, met de gecommitteerden predicanten gebesoigneert hebbende aengaende het poinct vande versendinge der predicanten in Indiën: Is naer voorgaende deliberatie goetgevonden eñ verstaen, datmen int regarde van het bevestigen der predicanten tot Batavia ende andere plaetsen en residentiën van

India, sal volgen eñ nacomen de voorgemelte kerckenordeningh in den jare 1643 gearresteert eñ vastgestelt, eñ wat aengaet de versendinge van de predicanten, datmen daerinne sal persisteren by het oude gebruyck, werdende de gemelte heeren Commissarissen versocht, omme de voorgeroerde kerckenordeningh aende voornoemde gecommitteerden predicanten, mitsgaders dese resolutie, vervolgens daer op genomen, te willen communiceren eñ bekent maecken, eñ soo daer op eenige naerdere consideratiën hebben, die te hooren eñ op te nemen, mitsgaders daer van rapport te doen. Synde wyders geresolveert, dat boven eñ behalve de predicanten, die mette schepen van den voorleden jare affgegaen syn, met dese gearresteerde equippages noch nae Indiën zullen werden gesonden seven predicanten, te weten by de Camer Amsterdam 4, by Zeelandt 2, ende Camer van Enchuysen 1, te weten soo een bequaem leeraer souden weten te becomen, en anders niet.

Dat wyders de voorgedachte gecommitteerde predicanten sulcx door de gemelte heeren Commissarissen sal werden aengedient, met versoeck, dat haer Eerwaerde na vier bequame mannen voor de gemelte Camer van Amsterdam willen despicieren, niet alleen die van een stichtelyk leven, maar insonderheyt mede van een pacifyck humeur syn, eñ daer de Kercken van Indiën goeden dienst van sullen te verwachten hebben.

Ende omme de predicanten, nae desen aen te nemen, meerder te animeren eñ t'encourageren, en des te bequamer persoonen te becomen, is goetgevonden de respective Cameren te authoriseren de vereeringe van twee hondert en vyfftich guldens aende getrouwde en die een beroep hebben, voor desen voor haer opbreecken toegeleyt, te mogen vergrooten, nae de gelegentheyt eñ gaven van de leeraers tot 500 guldens toe, ende aende ongetrouwde van hondert en vyfftich tot twee hondert guldens toe; des dat de ongetroude, soowel als de getroude haer sullen moeten verbinden den tyt van thien jaren in Indiën te blyven, gaen eñ comen daeronder niet gereeckent; met dien ver-

stande nochtans, dat na expiratie vande eerste vyff jaren verbetert, eñ haer maentelyck tractement verhoocht sal werden tot hondert en twintich guldens toe.

Eodem die.

In deliberatie geleyt synde, is goet gevonden en verstaen den Gouverneur-Generael en Raed van Indiën aen te schryven, dat haer Edele de predicant Gravius willen herwaerts laten comen, omme de vergaderingh alhier mondelinge onderrichtinge te comen doen vande gelegentheyt vañ Kercken in Indiën, en insonderheyt op Formosa, en syne consideratien en advys daerop te hooren.

13 Januarij.

Gehoort synde het rapport vande heeren Commissarissen, volgens resolutie op gisteren genomen in naerder conferentie geweest synde mette Gecommitteerde van het Classis van Amsterdam, syn haer Edele voor hare genomen moeyten bedanckt, en is wyders goetgevonden eñ verstaen, dat op de gravamina in derselver overgeleverde deductie vervath, behoorlycke achtinge sal werden genomen, en in de generale missive nae Indiën daer van gedacht, met ordre aen den Gouverneur-Generael eñ Raed van Indiën, om daer op te letten, dat de godtsdienst in de respective quartieren en residentiën van Indiën behoorlyck werde geëert eñ gerespecteert eñ alle schandael daertegens geweert. Van gelycke, dat de Kerckendienaren niet alleen geen cleynachtinge werde aengedaen, maer ter contrarie met alle respect bejegent, eñ sulcx d'selve geen oorsaeck van clachte die aengaende werde gegeven.

Dat bovendien mede ordre sullen hebben te stellen tegens het concibunaetschap, dat met leetwesen verstaen wort tot Batavia eñ elders sooveel iñ swangh te gaen; oock mede dat den duyvelsdienst der Chinesen, volgens voorgaende schryvens, werde geweert eñ tegen gegaen.

Dan wat aengaet de vordere clachten vande Kerckendienaren over het openen van der selven brieven door die van de Regieringh aldaer, alsmede datse hare brieven,

diese aen de Kercke off Classis hier te landen schryven, ongeslooten inde doosen van de Compagnie moeten leggen: Is geresolveert, datmen dienaengaende den Gouverneur-Generael en Raed van Indiën by forme van consideratie sal aenschryven off de voorsegde doleantiën daermede niet souden connen werden voorgecomen, eñ de Kerckendienaren soo verre te gemoet gegaen, dat de brieven uyt het vaderlandt aen de Kercken aldaer comende alleen werden geopent ende gelesen by den Kerckenrade, in presentie en ten overstaen vanden politycquen Commissaris, gelyck mede, dat de brieven, die by den Kerckenraedt aldaer herwaerts werden gesonden, in presentie en ten overstaen als vooren gearresteert eñ geslooten synde, inde doosen vande Compagnie neffens andere brieven geleyt worden. Synde wyders goetgevonden datmen aende meergemelte gecommitteerde predicanten, des versoeckende, copye van dese resolutie, en die op gisteren, t'haren regarde genomen is, sal laten.

Eodem die.

Is by de heeren Gecommitteerden, volgens resolutie van den 8^{en} deser in particuliere conferentie geweest synde met Ds. Junius, gerapporteert, hoe dat syn Eerwaerde openingh gedaen heeft vande consideratiën, die hy heeft opt stuck vande jonge predicanten, van hier nae Indiën gaende, meenende dat die alvooren behooren te werden geinstrueert en geimbueert van de gelegentheyt vande Kercken, Natiën eñ Volckeren aldaer, alsmede vande manier eñ ordre die int prediken binnen scheepsboort, alsmede daer te lande, en insonderheyt onder de Heydenen behoort gebruyckt, eñ dat hy tot dien eynde eenige poincten van consideratiën voorgebracht heeft, daerinne ten principale bestaende.

Datmen soude verkiesen proponenten, die ad publicas conciones albereyts syn geadmitteert, voorsien met goede getuygenissen van leven, en dat d'aenneminge van deselve soude geschieden by Bewinthebbers off eenige uytten haren, daertoe gecommitteert.

Datmen haer, voor haer vertreck, tot costen vande Compagnie den tyt van vyff off uytterlyck ses maenden souden connen laten instrueren van alle t'gunt voorsegt is eñ wyders de beginselen vande Formosaensche en Maleytsche tale haer laten leeren.

Doch met dien verstande, dat, indien by naerder ondersoeck bevonden mochte werden, datse tot den dienst van van de Kercke niet wel bequaem, off van geen goet en en pacificq humeur souden wesen, datse alsdan weder souden mogen werden gedimitteert.

Datse haer den tyt van thien jaren aen de Compagnie souden moeten verbinden.

Presenterende hy, Ds. Junius, tot alle t'selve synen goetwilligen dienst, oock mede d'voorsegde proponenten, des goetgevonden wordende, t'synen huyse in te nemen eñ geduyrende de voorsegde tyt te logeren, omme haer des te bequamer te connen instrueren eñ leeren, met die verder aenbiedinge van haer by de siecken, ende in derselver besoeckinge met hem te sullen nemen, ten eynde daerinne mede bequaem soude mogen werden gemaeckt.

Waer op in deliberatie getreden synde, is goetgevonden eñ verstaen de Camer van Amsterdam te authoriseren omme met Ds. Junius naerder daerover te spreecken eñ te corresponderen, en een preuve daer van te nemen.

14 Januarij.

Syn ter vergaderingh verscheenen d'Eerwaerde Henricus Rulaeus, Adrianus Tegularius eñ Petrus Lupenius als Gedeputeerden van het Sinodus van Noord-Holland en Classis van Amsterdam respective, eñ hebben by monde gedaen ende vervolgens by geschrifte overgelevert de remonstrantie hier nae geinsereert:

Hoogachtbare Heeren.

De Gedeputeerden der Noord-Hollandsche Synode, geassisteert met de Gedeputeerden des Classis van Amsterdam,

hebben op den 27[en] November des voorleden jaers 1653 gedoleert uyt de name des gemelten Sinodi over dry dingen, raeckende de Oost-Indische Kercken:

1°. Over het niet bevestigen der predicanten in de plaetsen hares dienstes.

2°. Over het versenden der predicanten aldaer, door authoriteyt vanden Heer Generael eñ Raden.

3°. Over een placcaet in Japan geëmaneert eñ voorde mast geaffigeert door des Compagnies Opperhoofden, verbiedende de onderhoudinge van den rustdach etc., gelyck uyt deze bygaende copy te sien is.

Over de twee eerste poincten is op de nieuwe clachten der Kercken in Indiën door eenige Gedeputeerden des Classis van Amsterdam naerder onderhandelinge met Uwe Hoogachtbare voorgenomen, eñ, soo bericht zyn, hoop gegeven omme daerinne veranderinge te doen, dat wy van harten wenschen, en versoecken andermael, dat in Uwe Hoochachtbare vergaderinge sulcke resolutien mogen genomen worden, dat de Kercken aldaer vergaert eñ geregeert mochten worden onder d'selve ordre als hier te lande; waer aen Gode eñ de Kercke Christi groote dienst sal geschieden.

Maer alsoo wy noch niet vernomen hebben, dat over het laeste poinct, raeckende het Japans placcaet, eenige resolutie is genomen, off geëntameert, gebruycken de vrymoedicheyt om door dese remoratie Uwe Hooachtbare te binnen te brengen het versoeck voor desen gedaen, namelyk dat soodanich placcaet, verbiedende de onderhoudinge van den dach des Heeren, gebeden voor en nae de maeltyt eñ andere christelycke oeffeningen, als strydende tegen Godts gebot, het ampt der Overheden, synde executeurs van beyde taeffelen des wets, en onse christelycke professie, mocht off ingetrokken en niet geaffigeert worden, off ten minsten daerin sulcke veranderinge werden gemaeckt, dat het niet soo directelyck aenloopt tegen de geboden Godts eñ de practycque des christelycken godsdiensts, op dat het voor al de werelt blycke, dat Uwe Hoogachtbaerheden door haer Ministers niet hinderlyck syn de christelycke religie,

veel min secunderen de rigoureuse placcaeten van den Japansen Keyser, maer integendeel trouwe voedsterheeren van Godts Kercke bevonden worden, ten eynde Godts segen over Uwe Hoochachtbaere persoonen en Compagnies landen en negotien, oock over de Kercke Jesu Christi aldaer continuere en overvloediger worde.

Was met verscheyde handen onderteeckent.

HENRICUS RULAEUS.
ADRIANUS TEGULARIUS.
PETRUS LUPENUS, nomine Classis.

EXTRACT uyt een schriftelyke origineel placcaet, mandaet off bevel van Jan van Elseracq, de anno 1644, den 4en Augusty, daernae vernieuwt den 15en September 1648 door Fredrick Coyet, oppercoopman eñ opperhooft over de Compagnies comptoir, schepen en volckeren in Japan.

Allen dengenen, die desen sullen sien en hooren leesen, saluyt.

Sy een yder gewaerschout, soo lieff hem syn leven en welvaren is, en by desen geinterdiceert, niemant eenige christelycke ornamenten van psalmboecken, als andere geestelycke autheuren aen den Japanders, ofte eenige andere natiën, die alhier traffiqueren, niet alleen sullen mogen verkopen, verruylen, vereeren off behendich toesteecken, maer selffs dat hun wel wachten sulcx off diergelycx in der Japanderen en andere hier synde natiën, hare oogen gehouden werden, jae, t' gebruyck daer van te nemen, soo lange in Japan syn.

Insgelycx, dat voortaen geene Sondagen off andere feestdagen vieren, maer soo wel op die, als ordinaire werckdagen, gelyck in Japan gebruyckelyck is, allen voorvallenden arbeyt sullen moeten doen en waernemen.

Item, dat gene uytterlycke byeencompsten, gebeden, soo voor als nae de maeltyt, noch eenige andere diergelycke christelycke exercitiën, by de Portugesen mede in

usantie wesende, soo lange in Japan syn, sullen vermogen te plegen. Ende niet tegenstaende dit alles voor een christelyck gemoet hard ende swaer valt om t'observeren, so ist echter, dat omme alle swaricheyt, soo veel mogelyck is, voor te comen, die hier daer over Compagnies rycke capitalen, schepen eñ volckeren mochten mogen t'ontstaen, ons, soo lange in Japan syn, daer na sullen moeten voegen. Ondertusschen betrachte een yder met heylige innerlycke gedachten synen Godt te dienen.

Derhalven sy een yder gewaerschout, soo lieff hem syn eygen leven en welvaren van zyn heeren meesters is, dit soodanich ter herten te nemen, dat vande voorsegde onheylen exempt mogen blyven, gemerckt perpetreurs sonder eenige conniventie den Japansen richter om straffe te ontfangen overgelevert werden moeten.

Waerop in deliberatie getreden synde, is goet gevonden en verstaen haer Eerwaerde tot antwoort toe te voegen, dat aengaende de twee eerste geproponeerde poincten door Commissarisen uyt dese vergaderingh met de Gedeputeerden des Classis van Amsterdam eenig besoignes eñ conferentie synde gehouden, mette antwoort, haer eyntelyck door last van dese vergaderingh te gemoet gevoert, contentement genomen hebben, met versoeck alleenlyck dat copye vande resolutie souden mogen becomen, om aen hare principalen daervan rapport te cunnen doen, en dat die haer Eerwaerde niet sal werden geweygert.

Maar belangende het derde poinct, dat het placcaet aldaer gementioneert niet anders moet werden genomen als een waerschouwinge; dat echter aengaende de forme vandien naerder sal werden overleyt, en daer over geconfereert met diegene, die als Opperhoofden in Japan syn geweest en haer jegenwoordich binnen dese stadt laten vinden, en daer toe gearbeyt, dat het, voor soo veel doenlyck, mach werden gebracht in termen, die geen aenstootelyckhcyt medebrengen, omme vervolgens gesonden te werden aen den Gouverneur-Generael en Raed van Indiën, met last

ende ordre vant selve te resumeren en in die forme te brengen, soo eñ gelyck haer Edele, naer de gelegentheyt eñ constitutie van die landen sullen meenen te connen geschieden, des, dat mede alle aenstootelyckheyt soo veel mogelyck sullen hebben te eviteren.

Synde buyten des, by naerder ondersoeck bevonden, dat de gemelte waerschouwinge, soo en gelyck die daer leyt, niet en wort onderhouden ende gepractiseert, maer dat het volck vande Compagnie, soo langh sy ten tyde van hare aencompste in Japan binnen scheepsboort syn en blyven, hare christelycke exercitie en oeffeninge hebben, oock mede aen landt synde, voor en nae den eeten hare gebeden en dancksеggingen doen, eñ voor die tyt de Japannesen, daer vanse gedient worden, doen vertrecken, gelyckse mede gewoon syn des Sondaghs van haren arbeyt meest te rusten, en hare christelycke meditatien te hebben.

Synde wyders geresolveert te versoecken en te committeren d'heeren commissarisen huyden iñ besoigne geweest synde over de equippagie nae Indiën, omme over 't gunt voorsegt is, met de Edele Pieter Sterthemius eñ Andries Frisius te spreecken eñ een ontwerp op het papier te brengen omme aen den Gouverneur en Raeden als voiren gesonden te werden.

15 Januarij.

De heeren Commissarissen, volgens resolutie op gisteren genomen, gesproocken hebbende met d' Edele Petrus Sterthemius ende Andries Frisius, voor desen als Opperhoofden in Japan geweest synde, hebben gerapporteert, dat volgens de naerder onderrechtinge, die haer Edele hebben becomen, in Japan alleenlyck verboden wort 't gene eenige de minste offensie off aenstoot aende natie aldaer int stuck vande religie souden connen geven. Eñ gelyckse aende eene syde seer sensibel daerin syn, eñ oock nauw reguard nemen, ten eynde in haer ryck geen nieuwe religie werde geintroduceert off ingevoert, dat oock daer tegens aende andere syde niemandt vande christenen daer comende, tot haer

soecken te trekken off eenige de minste moeyenisse off moeyelyckheyt daerom aendoen, mits haer stil eñ nedrich houdende eñ geen nieuwicheden aldaer voortbrengende, gedogende niettemin dat de Ministers vande Compagnie hare bybels en andere boecken in haer camer hebben, en aldaer hare Godtsdienst in 't particulier plegen.

Doch wat aengaet het placcaet inde overgeleverde remonstrantie vande Gecommitteerde vant Sinodus van Noord-Holland gementioneert, dat haer Edele uytte rapporten vanden voornoemden Sterthemius eñ Frisius hebben ondervonden, dat die acte van waerschouwinge off notificatie 't zeedert den jare 1648 in dier voegen, en met soodanige aenstootelycke woorden, als inde copye aende gemelte remonstrantie gehecht, verhaelt staen, niet soude syn affgecondicht off aende mast geaffigeert, maer dat ter contrarie inde notificatie t'seedert gedaen, uytgelaten souden syn de woorden van den Sabbath niet te vieren off geen gebeden off dancksegginge voor off nae de maelttyt te doen, off eenige christelycke oefeningen te plegen, en dat sulcx de acte, die alsnu wert gebruyckt, soude luyden als volcht:

Allen dengenen, die desen sullen sien en hooren leesen, saluyt.

Sy een yder gewaerschouwt, soo lieff hem syn leven eñ welvaren, en by desen geinterdiceert niemandt eenige christelycke ornamenten van psalmboecken, als andere geestelycke autheuren aenden Japanderen off eenige andere natiën, die aldaer traffiqueren, niet alleen sullen mogen verkoopen, verruylen, vereeren off behendich toesteecken, maer zelfs, dat hun wel wachten sulcx of diergelycx in der Japanderen ende andere hier synde natiën hare oogen gehouden worden, jae t'gebruyck daervan te nemen, soo lange als hier ter rheede off in Japan syn. Ende niettegenstaende dat alles voor een christelyck gemoet hart eñ swaer valt, dat, omme alle swaricheyt, soo veel mogelyck is, voor te comen, die hier daer over 's Compagnies rycke capitalen, schepen ende volckeren mochten comen te onstaen,

ons, soo lange in Japan syn, daer nae sullen moeten voegen. Ondertusschen betrachte een yder met heylige innerycke gedachten synen Godt te dienen.

Derhalven enz.

Eodem die.

Dat wyders den voornoemden Sterthemius noch bekent gemaeckt heeft, dat hy de originele acte, soo en gelyck die by syn tyt geaffigeert is geweest, noch onder hem heeft, doch in Zeelandt t'synen huyse berustende is. Waer op in deliberatie getreden synde, is goetgevonden en verstaen de heeren vande Camer van Zeelandt te versoecken, dat haer Edele gelieven de voorgeroerde originele acte den voornoemden Sterthemius af te vorderen eñ deselve in den Hage te produceren, als wanneer de Gecommitteerde uytte respectieve cameren totte resumtie van de indische brieven eñ papieren aldaer sullen vaceren, omme by d'selve naerder geëxamineert eñ gedresseert te werden, met uytlatinge van alsulcke aenstootelycke woorden als daarinne noch souden mogen werden bevonden, eñ t'selve in dier voegen ter naester vergaderingh in te brengen.

1654. *Opleiding van Proponenten voor Oost-Indië.*

't Classis van Amsterdam den 2 Martii a° 1654 extraordinaris vergadert, om op de Kerkelycke saaken van Oost-Indië te letten ende in het besonder op de resolutie bij den Edele Heeren XVII genomen, ende door de Deputaten ad Res Indicas bekent gemaekt, naementlyk dat het Eerwaerde Classis gelieve ommetesien nae eenige proponenten, denwelken, nadat se haer by den Classe souden aengegeven hebben eñ op goede genoegsaeme attestatiën in leer eñ leven ende uitwendige gaven bequaem bevonden ende approbeert waren, harer Achtbaren dan voor te dragen om eerse na Oost-Indiën tot predikant overgesonden werden, door Ds. Robertus Junium in de Maleyse ende Formosaense tale ende practique van de kerckelyke regieringe op For-

mosa onderwesen te worden, ten eynde sy met meerder vrucht de Kercke Godes aldaer onder de blinde Heydenen opbouwen ende stichten mochten, ende dat dese proponenten, gelyck oock die in actuelen dienst staen en derwaerts gaen, voor 10 jaren verbonden sullen blyven.

En zyn op dato voorschreven voor de Classe verschenen: Ds. Petrus Keslerus, predikant te Oudcarspel, desgelyks Ds. Joh. Campius, proponent, wonende te Amersfoort en Petrus Mees, proponent, wonende te Amsterdam, verzoekende voor predikant naar Oost-Indië gevordert te worden.

Zij worden aan Bewindhebbers aanbevolen, die den predikant Keslerus benoemen en de beide proponenten voor eenigen tijd onder Junius stellen.

13 April.

Phil. Baldaeus biedt zich aan; hij zal aan Bewindhebbers worden voorgesteld.

11 Mei.

Deputati maken bekend, dat Baldaeus voor Bewindhebbers is geweest en door hen aangenomen zijnde, zijne residentie genomen heeft ten huize van Rob. Junius.

7 September.

Ds. Cossius dient aan, dat eenige Bewindhebbers Deputatis hebben bekend gemaakt, dat door hen geresolveerd is 6 predikanten naar Indiën te zenden, daarby verzoekende dat de Candidati ten huize Ds. Junii residerende met de naaste schepen, die over drie weken zullen afvaren, mogen worden geexpedieerd. De Vergaderinge dit in deliberatie genomen hebbende, stemt het toe ende zal te dien einde het examen geschieden op 14 dezer. Examinator zal zyn Ds. Cossius; Petrus Mees zal verklaren Gen. 15 vs. 1, Joan Camp, Phil. 2 vs. 12, Phil. Baldaeus, Gal. 4 vs. 8.

14 September.

Zij voldoen en worden met oplegging der handen door Ds. Mourcourtius in den dienst bevestigd.

1655. 22 Maart.

Ds. Cossius dient aan dat door Bewindhebbers is geresolveert, dat wederom bij Ds. Junius 4 proponenten zullen onderwezen worden in de Maleische ende Formosaansche talen en in de practyk van de Indische Kerken. De Vergaderinge wenschte wel, dat dit gansche werk begin hadde mogen nemen van de Eerwaarde Classe, maer nu zoo staande, staat het voor dit mael toe, onder conditie van niet te prejudicieeren het recht der Classis, en zonder nadeel van persoonen die bekwamer geoordeeld worden, en voor behooren te gaan. Voor tegenwoordig zullen genomineerd zyn de vier volgende candidaten, om door Ds. Junius onderwezen te worden, te weten: Ds. Bernardus Matthei Brochboren te Franeker, Ds. Joannes Bierum te Haarlem; Ds. Guilhelmus Vinderus te Delft; Ds. Sas te Cuylenborgh; en zullen Deputati die aan Bewindhebbers voordragen.

Omtrent den op pag. 147 genoemde *Keert de Koe* schrijft de Gouverneur van Formosa in een brief, dato 24 October 1653:

„'T is voorwaer beclaechelyck, dat de Compagnie zoodanige guyten en baetsuchtige Ministers in haeren dienst is hebbende als desen Keerdekoe bevinden te wesen. Want heeft door dronckenschap, tegens wil en danck der raetspersoonen, eenen chinees, zonder denselvigen met recht aengesproocken te hebben, doen onthalsen, niet jegenstaende den Vaendrager Jacob Baers met alle vlyt trachttede hetselvige voor te comen, die hy doenmaels voor eenen ouden hont uytscholt. 't Is oock waer dat 1600 pond buscruyt in 't schieten van eerschooten, soo wanneer droncken was, of wanneer eens naer de dorpen ginck heeft geconsumeert."

En in een brief van 19 November 1654.

„Den geweesen coopman Simon Keerdekoe is bij den achtbaren Raadt van Justitie gedeporteert van ampt en gagie, en vorder gecondemneert, met een keten aen 't been, met d'eerste vertreckende schepen van hier na Battavia gesonden te werden, ende van daer naar Rossingain of Mauritius, soo het haare Edele best gelieven zal, voor den tyt van vyff jaren gebannen, insgelyxs prys gemaackt syne verdiende gagie 't sedert 21 October verleden, verbeurende niettemin een amende van 600 realen, met de kosten van 't procés; voorwaar een genadigh vonnis."

EXCERPTEN

UIT DE

ACTA DER GEDEPUTEERDEN VAN DE CLASSIS AMSTERDAM

VOOR DE

OOST- EN WEST-INDISCHE KERKEN.

1658. *Extract brief Oost-Indie*, *December* 1638.

Verzoeken de wederoprichting van het Seminarium theologicum, recommandeerende daarvoor *Ds. Heurnius.*

1639. 15 Augustus.

Zeker Predikant in een welbekende stad (in margine Petrus Eyckenberg) biedt zich voor Oost-Indie aan, onder voorwaarde: 1°. dat hij verzocht en beroepen worde; 2°. dat hem *f* 150 's maands worde toegelegd en zijn weduwe *f* 300 's jaars worde toegezegd. Onder die conditie wil hij zich voor 8 jaren verbinden. Hij zal op het schip het maleisch wel aanleeren. Men zal bij Bewindhebbers onderzoeken, of zij hiertoe genegen zijn.

Candidius heeft, op de vraag of hij zich weder voor Indie wilde beschikbaar stellen, geantwoord dat de zorg voor een onmondig zusterskind hem vooralsnog verhindert zich beschikbaar te stellen, ofschoon zijne genegenheid grooter is voor den dienst Indie, dan voor dien in het Vaderland.

22 Augustus.

Holthenus heeft schriftelijk geantwoord, dat hij, daar

zijne zaken zeer veranderd zijn, zich niet voor Indië kan laten gebruiken.

12 September.

Marinus Gideons, uit Indie geretourneerd, deelt mede dat hij, conjunctim met Heurnius, van den Kerkeraad van Batavia in last had eenige dingen voor te dragen, dienstig voor den welstand van de Kerk in Oost-Indie. De remonstrantie van Heurnius wordt in zijn handen gesteld om te zien of hij daarbij iets te voegen heeft.

18 October.

Candidius zal opnieuw worden gepolst.

31 October.

Hij kan zich nog niet decideeren.

1640. 2 Januari.

Op grond van de remonstrantie van *Heurnius* en de consideratien daarop van *Gideons* zullen de Gedeputeerden aan Bewindhebbers de volgende middelen voordragen tot bevordering der christelijke religie in Indie:

1°. Wederoprichting van het Seminarie, daar men hoe langer zoo meer bevindt, dat geen Predikanten te krijgen zijn.

2°. Den diensttijd der predikanten, als zij daartoe te vinden zijn, langer dan nu (5 jaren) te stellen, dewijl zij bij korte verbintenis minder moeite doen om de inlandsche talen te leeren.

3°. Voor de weduwen een jaar van gratie en *f* 100 pensioen, gelijk hier te lande.

4°. Aan de predikanten te Batavia, die 8, 9 à 10 realen voor huishuur 's maands moeten betalen en daarvoor slechts 4 realen ontvangen, vrij huishuur te verleenen, zooals op Amboina, Banda en de Molukken geschiedt.

6°. De ziekentroosters, die de inlandsche talen hebben

geleerd, een premie toe te leggen, en hun op plaatsen, waar het duur leven is, meer gagie te geven, daar zij den zwaarsten dienst waarnemen.

Ook zal gevraagd worden op Amboina een „*Collegiken*" op te richten.

5 Maart.

Daar in de *instructie* aan de ziekentroosters *door Bewindhebbers* is opgedragen bij terugkomst aan de Classis, die hen heeft gezonden, rapport te doen van het kerkelijke, wordt besloten, dat de Classis zich hieraan voortaan ook zal houden, en is van Jan Jansz Brunt rapport gevraagd omtrent den kerkelijken toestand op *Batsian*. De scriba zal daarover rapport doen.

29 October.

Alzoo men verstaat, dat Bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie geresolveerd zouden zijn het Seminarie weder in te stellen, wordt gevraagd of het niet dienstig zoude zijn hen te verzoeken zich over deze zaak met de Classis te beraden.

11 December.

Ds. Rudolphus rapporteert, dat hij met de Heeren over het Seminarie had gesproken, dat hij voor bescheid had ontvangen, dat zij reeds 4 candidaten hadden, en dat zij in onderhandeling waren met Heurnius om hen in het Maleisch te onderwijzen, doch dat zij over het Seminarie zelf in de vergadering der XVII zouden handelen.

Candidius heeft alle hoop om naar Indie te gaan opgegeven; hij wenscht in het vaderland in dienst van de Kerk te treden.

1641. 12 Augustus.

Brief uit Batavia, *dato* 30 *November* 1640.

Ds. Molinaeus is overleden; heeft goede getuigenis.

Te Batavia zijn 158 kinderen en 112 bejaarden gedoopt, afkomstig van Heidenen en Mooren; 121 paren getrouwd.

Junius is van Formosa vertrokken. Blijft aldaar Merckinius en is nieuw gekomen Joh. Bavus, met verbintenis voor 10 jaren.

In Banda op Neira Vertrecht, die om de 14 dagen te Lonthoir predikt. In de eilanden, met name de Uliassers, goede vruchten: in November zijn aldaar 286 kinderen en eenige bejaarden gedoopt, 73 paren getrouwd. Goed voorbeeld en voorgang van den Gouverneur Ottens. Zoo ook van den Gouverneur Caan in de Molukken.

Zij wenschen de wederkomst van Heurnius en Candidius.

1642. 19 Augustus.

Brief Batavia, 10 *December* 1641.

130 kinderen en 124 bejaarden uit Heidenen en Mooren gedoopt.

Junius heeft zich weder voor 3 jaren verbonden; hij bedient het Woord te Sincan onder blinde Heidenen. Mirkinius is tot predikant en Agricola tot proponent bevorderd, als personen die de inlandsche taal wel verstaan. De Gouverneur Antonio van Diemen biedt de Kerk trouwelijk de hand.

16 October.

Deputaten dringen bij de XVII aan op het Seminarie, doch dezen hebben er geen ooren naar, *omdat zij daarvan voor dezen weinig vrucht genoten hebben.* Zij zouden echter altijd bereid zijn een redelijk stipendium te geven aan eenige studenten, die hun studiën ten deele voltrokken hebben, al waren zij nog in trivialibus, zoo zij maar vroom van leven waren.

1643. 31 Juli.

Brief kerkeraad Batavia, 11 *December* 1642.

Meester Cornelis, gekomen uit het heidendom, wordt door de predikanten Sonnevelt en Rogerius te Batavia voor proponent gebruikt.

In Tayouan ware meerder vrucht te plukken, zoo er meer geleerde predikanten waren, waar op te meer te letten is omdat nog 4 staan te vertrekken.

Brief van Formosa, 10 *October* 1642.

In Formosa en Kelang is groot gebrek aan arbeiders, want aldaar is „groote apparentie op winninge."

Brief Tayouan, 1 *October* 1642.

In Mattau, Zelan (Soulangh?) enz. hebben zich 2000 heidenen bekeerd en zijn gedoopt, behalve de kinderen; verzoeken daarom meer arbeiders.

Brief van Rob. Junius aan den Kerkeraad te Batavia, 12 *Maart* 1642.

In het gebergte Devoran zijn 9357 volwassenen en 44 kinderen gedoopt; zijn zeer ijverig. Verzoeken dat eenige jonge lieden aldaar (te Batavia of te Amsterdam?) mochten gebracht worden om aldaar onderwezen te worden.

Doen naarstigheid om den huwelijken staat eerlijk te onderhouden; over de 300 paren zijn in den huwelijken staat in de Kerk bevestigd.

In Sinam (Sincan) heeft een uit het heidendom gekomene voorgelezen in de Kerk.

Alle dagen wordt in de scholen tweemaal catechisatie gehouden, met zeer goede vrucht.

4 Augustus.

Candidius verzoekt lectuur van de laatst uit Indie gekomen brieven, alzoo hij uit Indie wordt uitgenoodigd aldaar terug te komen. Fiat, als hij in de Classis wil komen.

24 Augustus.

Candidius verschijnt voor de vergadering; vraagt lezing van de laatst gekomen brieven, rakende den staat van de Kerk op Formosa, wat hem vergund is. Hem is voor-

gedragen of hij, daar Junius staat te huis te komen, niet weder derwaarts zou willen gaan; de Broeders oordeelen, dat hij daar ten hoogste noodig is, als kennende de gelegenheid en de taal. Bij hem daartoe inclinatie ziende, zijn 2 leden gecommitteerd om dadelijk de XVII te wijzen op het gebrek aan predikanten, speciaal op Formosa, ten einde Candidius ten spoedigste derwaarts mocht gezonden worden. Bewindhebbers hebben beloofd dat zij hierop zouden letten.

Candidius verklaart zich bereid te gaan als hij daartoe geroepen wordt.

6 September.

Ds. Georgius Candidius is voor predikant naar Oost-Indie gezonden; zij vertrouwen dat hem aldaar weder vergund zal worden zijn oude plaats te bezetten, om onder de blinde Heidenen het Evangelie te verkondigen.

1644. 6 September.

Rob. Junius staat binnen en geeft opening omtrent den staat der Kerk, vooral op Formosa.

1°. De Compagnie legt de Formosanen contributie op; schadelijk voor de religie.

2°. Kunnen genoegzaam op hun eigen inkomsten bediend worden, want de Chinezen hebben onder hen de jacht van herten en ander wild 1), daar benevens wordt ook een hoofdgeld van de Chinezen geheven, $^{1}/_{2}$ reaal 's maands.

3°. Weinig uitzicht om iets onder de Chinezen uit te richten, daar zij bij verandering van religie uit hun land gebannen zijn, en Nederlanders willen zij in hun land niet toelaten.

4°. Misschien waren zij te bereiken door een halfslag, die als Chinezen moesten worden opgevoed, om, gechristianiseerd zijnde, wat goeds te doen onder de Chinezen of hun kinderen. Te meer, daar de Chinezen onder de Formosanen als Formosanen leven. Zij zijn daarvoor geestig en verstandig genoeg.

---

1) Waarvoor zij pacht betaalden.

5°. De taal der Formosanen is zwaar om in de perfectie te leeren.

6°. Onder de Formosanen zijn leeraressen, tooveressen, hoeren, booze menschen, wel 50 in getal, die groot gewin trekken uit haar afgoderij. Zij zijn met de wapenen uitgeroeid; eenigen zijn door een krankbezoeker bekeerd en hebben haar afgoderij weggeworpen.

7°. De Formosanen kunnen niet meer heidenen genoemd worden, want zij weten daar nu niet meer af. Zij zijn vurig in hunne gebeden en in de bewoordingen van het gebed.

8°. De politieken zoeken hen in slavernij uit hun land te voeren en hen in hun dienst te gebruiken.

7 September.

Brief uit Zeeland ontvangen, over den staat der Oost-Indische Kerken, rakende Formosa.

1°. Hooger gagie te vragen voor de inlandsche schoolmeesters.

2°. De afgodendienst der Chinezen aldaar te stuiten.

3°. De Formosanen niet uit hun land te vervoeren en tot slaven te maken, alzoo zulks de voortplanting der christelijke religie kon benadeelen.

4°. Dat de Chinezen de Formosaansche vrouwen niet mogen tot hoeren en concubinen gebruiken.

5°. Dat hun geen contributie mag opgelegd worden.

6°. De Formosanen boven de Chinezen te gebruiken voor het maken van indigo.

7°. Eenige studenten aan Junius toe te voegen om hen in het Formosaansch te onderwijzen, opdat zij naderhand te geschikter aldaar zouden te gebruiken zijn.

Daar de gravamina van Formosa door Junius in een bijzonder geschrift nader zijn aangewezen en met redenen omkleed, zal de scriba verzoeken dat hun dit opstel worde toegezonden.

1646. 27 Augustus.

Brief van Jacobus Vertrecht. (5 *September* 1645).

Hij maakt de Classis bekend met het uitzicht op de bekeering van veel duizenden eenvoudige Heidenen, wonende in eenige versch gevonden eilanden, niet veel boven de 60 mijlen om de Oost en Zuid van Banda gelegen, ontdekt in 1645 door den fiscaal Dortsman.

Het grootste, genaamd Arouw, stijf 32 mijlen lang, ligt 66 mijlen oostelijk van Banda en 15 van Nieuw-Guinea, is zeer volkrijk, vol negorijen. Die van de Zuid-, Oost- en Westzijde zijn reeds met de Compagnie vereenigd, tegen welken die van de Oost- en Noordzijde oorlogen, doch die oorlog ware door ontzag voor eenige jachten en sloepen spoedig te eindigen; is een minnelijk volk en hun taal niet moeijelijk te leeren.

Het oostelijkste en grootste is Timorlaut, omtrent 55 mijlen van Banda, met 20 groote negorijen; heeft nog 3 eilanden annex, Tenimber, Larat en Sera, die met eede aan de Compagnie verbonden zijn. Dezen, en die nog westelijker, zijn zeer heidensch en met het Moorsdom niet besmet. Zij aanbidden Zon en Maan, hebben zonnebeelden en houten afgoden die zij dienen; zij geloven de onsterfelijkheid der zielen, hebben het gevoelen van Pythagoras.

Zuid- en Zuid-Oost van Banda strekt het eiland Damensland, hetwelk aan het land Arnhem schijnt vast te zijn en dan wel 200 mijlen groot zoude zijn, maar gesepareerd zijnde, echter de 2 grootste eilanden bezuiden Banda zouden zijn. Er wordt getwijfeld of dit niet wel de Austraaleilanden van Banda mochten zijn, „van vele kostelijke waren in zeker tractaat vermaard." Van Damma, een eiland 45 mijlen Zuid-West van Banda, is ontdekt dat het noten en foelie geeft.

Naderhand zijn zij nog tot beter kennis gekomen van eenige eilanden westelijker van Banda gelegen, als Nijle, Teeuk (Teon?), Niffemassen (?), Serematta, Wesen, Babber en anderen, wel bewoond en digt bij elkander gelegen. De

inwoners toonen zich tegen vreemdelingen goedaardig, zij hebben ons volk goed onthaald, vooral die van Teeuk en Serematta, welke laatste de „schikkelijkste zijn in habite."

Vertrecht, hoewel zijn tijd 3 maal verlengd is, biedt zich aan om zich tot hun bekeering te laten gebruiken, en acht het best met Arouw te beginnen, op deze voorwaarde:

1°. Dat Neira van een andere predikant voorzien worde.

2°. Dat eerstens 2 Krankbezoekers met hem gaan om de taal te leeren, waartoe zich wil verbinden Jacob de Boever, krankbezoeker op Lontoir, een bekwaam man, ervaren in het Maleisch, zeer genegen tot dit werk; maar dan diende zijn gage verbeterd te worden. Bovendien biedt zich aan Simon Jacobsen, krankbezoeker op het schip de Snoek. Hij zoude tot dit werk zeer geschikt zijn, hij verstaat de chirurgie, is gewend met zwarten om te gaan, maar diende dan ook van medicamenten uit den winkel in het Kasteel Batavia voorzien te zijn, om hen in ongelegenheid te dienen.

3°. Dat zij tegen de Macassaren, Boelanders en andere vreemdelingen met 25 goedaardige, nuchtere, stille lieden voorzien worden, te weten een sergeant met 17 soldaten, een kwartiermeester, een chaloupe met 6 bosschieters, 4 kleine bassen, om in tijd van nood zich te weeren, en ook, waar zij zich nederslaan, een houten wambuis op te werpen. Item een adsistent om rantsoen aan de soldaten en bosschieters te geven etc. Tot het beleid van het gansche werk stelt hij voor den gewezen fiscaal, Adriaan Dorsman, die de eilanden ontdekt heeft en die tot dit werk zonderling bekwaam schijnt te zijn.

4°. Dat hem toegestaan worde eenige kleine vereeringen aan dezen en genen Orang-Kayer, die hun toegedaan is, te geven. Hij zal niet „buiten schreef" gaan. Item dat aan de negorijen die hen eerst toelaten en meer zullen aantrekken, beloofd worde, voor zich en hunne kinderen tolvrij op Banda te kunnen komen, om daardoor anderen te lokken.

5°. Dat, terwijl hij in dit werk bezig is, zijne huisvrouw

en 4 kinderen in het predikantshuis op Lontoir bij Jacob de Boevers huisvrouw zullen blijven, en beiden maandelijks rantsoen genieten mogen, tot dat hij oordeelt hen tot zich te kunnen laten komen.

Hij rekent dat voor het gansche werk *f* 6000.— á *f* 7000.— 's jaars genoeg zal zijn, welke kosten eerlang uit de negotie zullen terugvloeien. Oordeelt ook dat men alle hostiliteit moet vermijden.

Hij verzoeke dat de Classis deze zaak met allen ernst bij de Amsterdamsche Kamer en de XVII ondersteune of aandringe. Als het van de hand gewezen wordt, verzoekt hij met ernst zijne demissie.

1647. 12 Augustus.

De Kerkeraad van Batavia vraagt bij brief van 20 December 1646 de volgende boeken:

Een casse met psalmboeken van diverse sorteering.

6000 A B C boeken, duitsch.

1000 groote Catechismus.

1000 Kleine idem, van Mr. Burs te Middelburg herdrukt en vermeerderd.

50 Postillen.

25 Portugeesche dictionaria Cardosi, indien die nog niet gezonden zijn op hun vraag van 1644.

100 Bijbels in 8°., ook eenigen in folio met annotatien, voor de kerken.

1000 Historien van David en Tobias.

1000 Vraagboekjes van Aldegonde in het Hollandsch, en zoo er nog eenigen in het Maleisch te bekomen zijn, die alleen voor Banda en Amboina.

Schrijven om de Psalmen, Maleisch en Portugeesch, door Rogerius, als ook Vraagboekjes van Aldegonde 1) en den Kleinen Catechismus van Burs met texten, idem het ordinaire Maleische Postil, dat in Banda en Amboina voorgelezen wordt, die zij vroeger verzochten. De herdruk van

1) Waarschijnlijk de portugeesche vertaling van Rogerius.

Danckaart's woordenboek is zeer noodig, Heurnius worde verzocht het wat uit te breiden.

22 Augustus.

Brief Batavia, 17 *December* 1646.

Klagen over het verval der Kerken, door gebrek aan goede arbeiders, inzonderheid op Banda, Formosa en Amboina.

Banda heeft sedert geruimen tijd slechts 2 predikanten van geen goede getuigenis. Gideons is twistgierig, onrustig, een schadelijk instrument, daarom ook opontboden.

Op Formosa zijn *van Breen*, *Happart* en *Bavius*, de eerste twee vrij wat indispoost, en van Breen zoekt demissie na afloop van zijn 5 jarig verband. Vragen voor de predikanten bepaling van 10 jaren dienst, daar zij in de volle kracht van den dienst weder weggaan.

Het getal predikanten is 17, waarvan een volgend jaar 6 vertrekken.

Excuseeren zich over de Kerkorde, door de tijds-noodzakelijkheid hun opgedrongen. Zij klagen over het onverdragelijk juk der Kerk opgelegd.

16 September.

Remonstrantie aan de Vergadering der XVII.

I. Alzoo het gebrek aan predikanten in Oost-Indie groot is, en toekomende jaar nog 6 staan te vertrekken, wier jaren van verband verstreken zijn, wordt door Classis van Amsterdam, uit naam van de Oost-Indische Kerken verzocht dat een goed en genoegzaam getal van Predikanten derwaarts mag gezonden worden, tot opbouwing van het Christendom.

II. Om de predikanten, die derwaarts lust hebben, te beter te bewegen, wordt verzocht dat de weduwen van predikanten die in dienst van de Compagnie sterven, met eenig traktement gedurende haar weduwstaat mochten begiftigd worden.

III. Dewijl niet beter is tot stichting dan dat de predikanten wat lang daar blijven, ten einde zij niet alleen de talen leeren, maar die kennende, goeden dienst onder hen mochten doen, vragen zij Bewindhebbers of het beste middel daartoe niet zou zijn hen zoo te tracteeren, dat zij niet voor 5, maar voor 10 of meer jaren zich willen verbinden. Welke behandeling de Classis meent hierin te bestaan, dat zij, naar de vermaning van Paulus, 1 Thes. 5:12, om huns werks wille erkend worden; maar ook dat de predikanten aan geen ander regiment dan hier te lande onderworpen zijn, en dat zij niet gefrusteerd worden in hun vertrouwen op de conditiën waarop zij worden uitgezonden, als daar o. a. is vrije woning of genoegzame huishuur.

IV. Dat Vertrecht in zijn wensch tot bekeering der nieuw gevonden eilanden moge ondersteund worden.

V. Enz.

1648. 31 Augustus.

Staat binnen *Abrah. Rogerius*, in 1630 door de Classis Amsterdam als predikant naar Oost-Indie gezonden, overleverende zeer loffelijke attestatiën van getrouwheid in den dienst, 16 jaren lang, in verscheiden kwartieren van Indië, zoo in de Nederlandsche als in de Portugeesche taal. De vergadering heeft die met blijdschap gelezen, en noodigt zijn Eerwaarde uit den naastvolgenden Maandag in de gewoone Classicale Vergadering rapport te doen van den toestand der Indische Kerken, waarin hij zooveel jaren met goede stichting heeft gearbeid. Hij verklaart zich hiertoe bereid.

24 September.

Extract uit Brief Batavia, 23 *December* 1647.

Het eerste deel van den brief, zijnde antwoord op dien van de Classis van 10 September 1646 (zie excerpten „Acta „Classicalia"), is vol *„scherpigheid; beschuldigen Junius*, *„houdende het op zijn Eerwaarde, dat wij van den staat*

„*der Kerken op Formosa niet wel en naar waarheid be-„richt zijn.*"

Berispen Vertrecht, dat hij te hoopgevend heeft geschreven van de nieuw gevonden eilanden, alzoo het aldaar slecht is uitgevallen.

Overleden op Formosa *Bavius* en *Happart*, en *Candidius* te Batavia.

Vragen o. a. 2000 Kort Begrip van Aldegonde, Hollandsch en Maleisch.

Het *rapport van Rogerius* geeft voor de zending niet veel, alleen dit:

3°. Dat het zeer dienstig ware, dat alle predikanten ook hun „devoir" deden om de inlandsche natie het Evangelie te kunnen prediken. Daarvoor zijn noodig (te Batavia) 2 die in het Maleisch, 2 die in het Portugeesch kunnen prediken. Bij zijn vertrek bleef te Batavia niemand over, die aan de inlandsche natie het woord Gods kon verkondigen.

8°. Middelen tot bevordering van des Heeren werk.

a. Langer verbintenis van de predikanten.

b. Dat de predikanten, zoodra zij in Indië komen, mogen gehouden zijn tot het leeren der talen, en dat de taalkundigen boven andere bevoordeeld worde.

c. Door de predikanten in de landstalen tractaten te schrijven en woordenboeken enz. te maken.

1649. 26 Juli.

Junius verzoekt, indien brieven uit Indië komen, ten nadeele van zijn persoon, dat die hem mogen worden gecommuniceerd, om zijn verantwoording te doen ten beste van de Kerk.

27 September.

Brief Formosa 3 *November* 1648.

Beweren, dat zij wel hebben gelet op de voortplanting van de ware Christelijke Religie onder de blinde Heidenen, en dat zij ten onrechte door Junius worden aangeklaagd.

Zij klagen van hunne zijde over Junius, dat hij niet

alleen den rijken zegen Gods over de Formosaasche Kerk, maar ook de eer, den ijver en den getrouwen dienst van Happart en Bavius in twijfel trekt.

Maken bekend hoe „mager" de onderwijzing der Formosanen door Junius geweest is. Daar tegenover stellen zij hunne formulieren, en welke goede vruchten daaruit voortgekomen zijn.

Maken mede den vorm van onderwijzing van Junius bekend, en welk slecht effect die gehad heeft.

Leggen den tegenwoordigen toestand der Kerken op Formosa open, met aanwijzing van de dorpen en aan wie die zijn toevertrouwd. Zij verhalen dat de kinderen met goed succes in de Hollandsche taal onderwezen worden.

Zij verzoeken dat de Classis optrede als beschermster van hun goeden naam.

Zij zullen alle stukken in dezen gementioneerd en andere noodige bewijzen een volgend jaar overzenden. Zij vragen:

3000 Gebedenboekjes.
2000 Catechismussen.
1000 Historien van Joseph.
100 Gebeden Havermans.
100 Catechismi Boma.
50 Historien des Bijbels.
1000 Psalmboeken.
1000 Evangeliën.
500 Spiegel der Jeugd.
50 Praktijk der Godzaligheid.

Brief Batavia 12 *Januari* 1649.

Op Formosa zijn thans *Van Breen*, *Gravius*, *Vertrecht* en *Hambroek*.

1650. 12 September.

Brief van de Classis (zooals zij zich noemt) *van Formosa*, 14 *November* 1649.

Zie *Archief* I, p. 39. Alhier wordt nog vermeld:

6°. Zij verkleinen zeer den dienst en arbeid van Junius

in het oprichten en stichten der Kerken, *sprekende spottelijk en smadelijk van hem en van zijn arbeid*, *daarmede vervullende* 4 *vellen papier*.

Zij zenden een boekje door hen gemaakt, dat zij noemen: *een kort formulier des christendoms* in het Hollandsch en Formosaansch, verzoekende dat hetzelve, beide *in het Formosaansch alleen* en *in de* 2 *talen tegenover elkander*, moge worden gedrukt op kosten van Bewindhebbers. Van beide uitgaven vragen zij 3000 exemplaren.

26 September.

Rulitius en Meursius hebben het verzoek van *Formosa* bij Bewindhebbers overgebracht en toezegging ontvangen dat het formulier op de verlangde wijze zal worden gedrukt.

1652. 29 Juli.

Brief Batavia, 18 *December* 1651.

§ 10. Van *Formosa* hebben zij nog geen kerkelijken brief ontvangen; alleen hebben zij uit verscheiden rapporten gezien dat het aldaar niet best staat. De Gouverneur is zeer tegen de predikanten ingenomen; hij heeft Gravius, zonder forme van justitie en buiten kennis van den Raad, om nietige zaken geschorst bij openbare publicatie, aangeplakt te Tayouan en Soulang, alwaar hij resideert; zoodat hij in dien stand van zaken dagelijks te Batavia wordt verwacht.

Tegen Happart heeft men, door langdurige, gevangenis, 2 schoolmeesters van zijn dorp attestatie afgeperst, die zij daarna hebben herroepen.

Op *Amboina* 2 predikanten, die elkander bestrijden. Door den oorlog heeft het Christendom aldaar geen kleine afbreuk geleden.

Vragen predikanten; 6 overleden, 1 geschorst; anderen staan op hun vertrek, zooals Vertrecht en vermoedelijk ook Gravius.

26 Augustus.

Is gelezen eene missive van Daniel Gravius, benevens

nog vier stukken tot oplegging van de onbehoorlijke procedures van den Gouverneur Verburcht en den fiscaal Hend. Snouck tegen zijn persoon ingesteld, mitsgaders zijne justificatie door den Gouverneur-Generaal en Raden van Indie, met verzoek dat voorzegde missive aan de Classis worde voorgelezen.

1655. 2 December.

Brief aan den Kerkeraad van Batavia, 2 *December* 1655.

„U Eerwaarden geven te kennen veel en zware bedenkingen tegen het opgericht Seminarie van proponenten onder Rob. Junius. — Het heeft Gode behaagd onzen waarden medebroeder, benevens 3 kinderen en 2 dienstmaagden kort na elkander door de droeve pestilentie uit deze bedroefde wereld thuis te halen in het laatst van Augustus laatstleden. Door zijn overleden houdt nu op, en gaat te niet dit werk om proponenten nader te prepareeren voor de Kerken in Oost-Indie."

1658. 23 September.

Brief van Batavia, 14 *Januari* 1658.

Elke plaats in de gezonde kwartieren van Tayouan en Formosa is nu met een predikant bezet, in het geheel 8. Verhalen dat de inwoners aldaar van alle kennisse Christi ontbloot zijn, en onder al de gedoopten niet een eenig lidmaat is, die belijdenis zou kunnen doen, alzoo zij in eene hun onbekende taal als papegaaien geleerd zijn, weshalve goedgevonden is het hollandsch in te voeren in de kerken en scholen.

Verzoeken dat Bewindhebbers afgebracht mogen worden van hun voornemen om de predikanten op Formosa te verminderen.

1659. 29 September.

Brief van Batavia, 14 *Januari* 1659.

Op *Formosa* overleden Ds. Ampsing. Bewindhebbers schrijven hem niet te willen vervangen, en nog andere predikanten

van daar te willen verplaatsen om andere noodlijdende Kerken te bedienen, waarover de predikanten aldaar zeer bezwaard zijn.

In het groote district van Amboina blijven slechts 2 predikanten over, en in gansch Indie slechts 23.

15 December.

Uit brief aan den Kerkeraad te Batavia, dato 15 *December.*

„Volgens uw voorstel zijn wij geweest bij de Heeren XVII, om te verzoeken dat 2 predikanten speciaal mochten worden aangenomen om op de Zuid van Formosa te resideeren, en dit op hooger tractement wegens de ongezondheid aldaar. Waarop hun Edel Achtbaren hebben geantwoord, dat er nog geen genoegzame kennis was van de gelegenheid dier plaatsen, dat men naar vermogen arbeidde om de inwoners te informeeren en al verscheiden schoolmeesters, ja ook ziekentroosters derwaarts gezonden had, als preparatie voor den Kerkedienst. Zij zouden Gouverneur-Generaal en Raden aanschrijven, dat zij, wanneer de gelegenheid mocht geboren zijn, derwaarts geschikte predikanten zouden zenden, met traktement tot hun contentement. De Classis, gehoord dit rapport, heeft besloten U te adviseeren bij provisie *inlandsche proponenten* te gebruiken, om alzoo het werk meer te prepareeren . . . .

„Dat in Amboina over de 200 inlanders den christelijken godsdienst hadden beleden, heeft onze harten vervuld met vreugde en dankzegging. Zoo brenge de Heer aldaar en elders nog velen over uit de duisternis tot het licht . . . . . .

„Dat er tot nog toe zoo weinig succes op Formosa onder de inlanders gezien is, bedroeft ons zeer, en bidden den Heer des oogstes dat het Hem behage zoodanige middelen te verschaffen, waardoor beter aanwas in kennis en ware godzaligheid onder die blinde menschen mag worden uitgewerkt. Bewindhebbers schrijven dit daaraan toe, dat de predikanten niet langer blijven, en dat de tijd van hun verband om is, als zij de taal goed beginnen te kennen en

naar het vaderland verlangen. Dat Bewindhebbers het getal der predikanten aldaar willen verminderen is ons niet gebleken."

1660. 14 Februari.

Is ingeleverd een schriftuur van de Heeren Bewindhebbers van de Oost-Indische Compagnie aan de Eerwaarde Classis van Amsterdam, behelzende de namen van zekere personen, bij hen voorgesteld om geëxamineerd te mogen worden voor het ziekentroosterschap, met verzoek om hun Ed. van hun bekwaamheid te adviseeren, ten einde door hen uit dezelven eenigen tot ziekentroosters mogen worden aangenomen, ...

Bij het onderzoek van *hun bekwaamheid in de leer en manier van vertroosten*, hebben zij zoo wel geantwoord, dat zij allen voor recommandabel kunnen voorgedragen worden.

(Anders liep het onderzoek meestal slechts over *lezen en zingen.*)

1661. 18 Juli.

Brief van Batavia, 14 *December* 1660.

Batavia is alsnog in wenschelijken toestand. Het getal der hoorders en belijders, zoo inlandsche als nederlanders, neemt zeer toe.

De staat der *andere Kerken* is in het gemeen wel, doch zoude gunstiger wezen indien het getal der predikanten op 36 kon worden vastgesteld.

Op *Formosa* is Ds. Vinderus gestorven. Er blijven 6 predikanten over; veel te weinig voor die wijd uitgebreidde, ver afgelegen gewesten, gelijk te zien is uit een bewegelijke, omstandige remonstrantie door die Broeders gesteld en overgegeven. Zij hopen dat de Edele Heeren daaruit zullen afnemen, dat het werk in voorzegde gewesten niet kan gedaan worden door weinige predikanten, door schoolmeesters en ziekentroosters, maar dat de nood een meerder getal predikanten vereischt; te meer omdat in die kwartieren zoovelen door den dood weggesleept worden.

Insereeren het verhaal van een periculeus dessein van een vermaarden Chineeschen zeeroover, om in die landen met krijgsmacht te vallen, doch zij zijn uit Japan bericht, dat voorzegd gevaar door Gods genade is verdwenen.

Amboina is wit tot den oogst; over de 1000 lidmaten, en voor dien grooten omslag, van zoo verscheiden eilanden en negorijen, maar 3 predikanten. Voor die kwartieren zijn 6 à 8 predikanten noodig.

Ternate, voor dezen bediend door Ds. Warmeloo, eene Kerk van goede hoop, blijft na het overlijden van Ds. Abbema eene bedrukte weduwe. Als de Heeren de onkosten voor een predikant ontzien, loopt aldaar alles terug.

Banda heeft slechts 1 predikant, den ouden Molanus, die naar rust verlangt. Zij kunnen aan het smeeken van die Kerk om meer predikanten niet voldoen.

Op *Ceilon* staat het beter met Gods Kerk; doch aangezien de palen van de Compagnie op dat eiland wijd uitgebreid zijn, en vele duizenden tot het Christendom genegen zijn, is het getal der predikanten aldaar onvoldoende.

De Classis heeft geantwoord dat Bewindhebbers weder 8 predikanten hebben toegestaan; doch omtrent het normale getal van 36 durft zij niets te zeggen.

1662. 31 October.

In aanmerking genomen dat de Kerk van Tayouan op het Kasteel Zeelandia in droevige ongelegenheid is geraakt door den inval der Chineezen, is besloten uit naam der vergadering een troostbrief te zenden

Brief van Batavia, 20 *Januari* 1662.

Ernstige klacht, dat door gebrek aan predikanten verscheiden plaatsen, of weinig, of slechts ten deele kunnen bediend worden, ja dat in veel plaatsen het teeder en opluikend Christendom door vertrek of sterven der predikanten terugloopt, of wel met gansch verval bedreigd

wordt, tenzij dit spoedig voorkomen worde door het zenden van anderen.

In verscheiden kwartieren is groote aanwas der Kerk.

Van *Formosa* en *Tayouan* erbarmelijke klachten over den inval van Coxinja met eenige honderden jonken op 30 April 1661, gevolgd door de inneming op 3 Mei van het fort de Provinciën. Hij heeft zich vervolgens meester gemaakt van gansch Formosa. Veertien van Gods dienaren zijn terstond in handen van de vijanden gevallen. Hun toestand is, volgens het schrijven van de Kerk van Tayouan (die alleen overgebleven is) bedroevend; of zij door hun vijanden gedood zijn, dan wel van miserie gestorven, of door Gods wonderbare voorzienigheid bewaard zijn, is onbekend. Alleen Ds. Maes was met zijne familie kort te voren over Japan vertrokken en op Batavia aangekomen. Het groot getal van weduwen en weezen, op Batavia aangeland, levert een erbarmelijk gezicht, en toont het droevig wee die kwartieren overkomen. Het Kasteel Zeelandia houdt het hoofd nog boven, inzonderheid door de onverwachte komst van de vloot onder den Heer Cauw, doch zij hebben voortdurend den vijand van buiten, en ziekte en ellende van binnen. Worden op hun verzoek aanbevolen aan onze christelijke gebeden, of het Gode nog geliefde uit die droeve duisternis een aangenaam licht te scheppen en dien tiran een ring in den neus te leggen.

Amboina. Op Amboina zijn slechts 3 predikanten. Spiljardus neemt den maleischen dienst waar; Caron den hollandschen op het kasteel. Walraet bedient het district Honimoa. De komst van Sweerdius en Akendam is eene noodige versterking voor zoo grooten aanwas van Christus' Rijk; het werk zou anders te zwaar zijn voor zoo weinige schouders.

1663. 4 April.

Is a D°. Praeside voorgelezen de remonstrantie by zyn Eerwaarde ontworpen tegen zekere resolutie door de XVII genomen om proponenten naar Indie te zenden, om die aldaar door de Kerken van Indie te laten qualificeeren,

waartegen uit naam der Classis, nevens de andere Classen daar Kamers zyn, ernstig verzocht wordt, dat hun Edel Achtbaren daar op nader gelieven te delibereeren. De vergadering vindt goed de gestelde remonstrantie, die haar wel bevalt, aan de Heeren XVII ten eersten in te leveren. Hiermede worden belast de predikanten Menso en Sloot, die tevens vermeerdering van predikanten zullen verzoeken.

25 Juni.

Uit Brief van de Kerk te Batavia, 21 *December* 1662.

Zeggen, dat zy Ds. Wallius ontvangen hebben, zonder Kerkelyk getuigenis, of brieven van de Classis, en dat zij hem, op recommandatie van de Edele Heeren Bewindhebbers, na gedaan examen hebben gequalificeerd en gezonden naar de kust van Malabar.

Amboina: door den trouwen dienst van 5 predikanten (Spiljardus, Caron, Walrand, Akendam en Sweerdius) bloeit de Kerk aldaar, doch er is onlust ontstaan tusschen eenige leeraars aan het kasteel, waaruit zij zwarigheid vreezen.

Doen een zware en bedroefde klacht over het verlies van Formosa; geven te kennen dat 3 predikanten door de Chineezen jammerlijk vermoord zijn (namelijk Hambroek, Musch en Vinsemius) met wel 300 menschen. Verzoeken dat de bedroefde staat van de weduwen der vermoorde predikanten aan de Bewindhebbers op het hoogste mag worden gerecommandeerd; verzoeken ook de gebeden der Classis, dat God die Kerken en dat land herstelle, waarop zij goede hoop hebben.

6 November.

Brief van de Classis aan de Kerk te Batavia, 6 *November* 1663.

. . . .

De bedroefde klachte die de Broeders doen van het verlies van Formosa, heeft onse herten doorsneden; wij hebben

alrede letteren van beklach ende vertroostinge aan de Eerwaerde Broederen voor desen afgesonden, die wij hoopen dat Uw Eerwaerden al ter hand sullen gekomen sijn. De groote God, wiens rechterhand alle dingen kan veranderen, wil dit schoone land weder rucken uyt de hand der vijanden, syn verwoeste Kercken aldaer herstellen, ende het overige saet syner heyligen bewaeren inden gelove. Waertoe wij oock sullen, sonder ophouden, soo by God in de gebeden, als bij de menschen, daer het behoort, aenhouden, om alle middelen daertoe te willen aenwenden. De bedroefde staet dier naegelaete weduwen van de predikanten hebben wy aan de Heeren XVII serieuselyck gerecommandeert ende hebben tot antwoord gekregen, dat er alrede een vast traktement voor alle weduwen der predikanten is, eñ dat evenwel noch de voorsegde weduwen der overleden predikanten op Formosa, in dese bedroefde toeval noch yets voor eens soude worden toegelegt . . . .

. . . .

Eindelyck, alsoo Uw Eerwaerde Broeders in haer laetste, als oock Ds. Baldeus in de syne, uyt het leger te Couchin seer breed spreecken van het groote getal Christenen op de Malabaarsche kust, ende de groote deure die aldaer soude geopent syn voor het Evangelium, soo is ons vriendelyck versoeck, dat de Eerwaerde Broeders ons wat pertinente eñ fondamentele openinge daer af gelieven te geven, alsoo differentelyck alhier daer af gesproocken wert; opdat wy op dien grond des te krachtiger souden mogen urgeren eñ aenhouden tot vermeerderinge van het getal der Predicanten. Hiermede enz.

Actum in onze Vergadering,
dese 6 November 1663.

Onderteekend:

Gov. Croesius,
Otto Belcampius,
Menso Johannis,
Engelb. Sloot, } Deputaten ad Res Indicas.

1664. 8 September.

Brief van den Kerkeraad te Batavia aan de Classis, 17 *December* 1663.

...... *Formosa* is nog in de macht der Chineezen; de Predikant Leonard is bij de Chineezen gevangen; de Classis houde bij de XVII aan op de lossing van hem en andere gevangen Christenen op Formosa.

Amboina heeft 3 predikanten (Walrand, op Honimoa; Caron en Sweerdius) die hun ambt met groote naarstigheid en vrucht waarnemen.

1666. 2 Augustus.

Henrick ter Burg, die de Compagnie 18 jaren als ziekentrooster heeft gediend, verlangt opnieuw als zoodanig te worden uitgezonden en zal aan Bewindhebbers worden voorgesteld.

18 October.

Brief uit Batavia (ongedateerd).

...... De kerk op *Banda*, alwaar de dienst eenigen tijd met groote stichting is bediend door de predikanten Masius en Casier, verkeert thans in droevigen toestand, doordien de nieuwe Gouverneur aldaar „veranderinge sochte in te voeren aengaende de sitplaets eñ stemminge van den politycken Commissaris in den Kerkeraed, de verplaetsinge der predikanten en de administratie van alle kerk- en armmiddelen; tot welcke nieuwigheden de Kerckenraed aldaer niet konnende verstaen, ootmoedelyck hadde versocht, dat de kerck van Banda bij haer oud en goed gebruyck mochte worden bewaert. Doch in plaetse van dien syn Ds. Masius en Ds. Casier beyde van haer ampt en gagie rigoreuselick gesuspendeert, ende oock de ouderling en diaken op Neira dieswegen van haere bediening afgeset. Welcke al te samen hebbende geappelleert tot den Heer Generaal ende Raden van Indien, soo hebben haere Achtbaren deese ongemeene

ende harde proceduren van den Gouverneur geimprobeert, den afgesetten ouderling ende diaken in haere kerkelicke digniteyten herstelt en de predikanten van haere suspensie ontslagen, doch met de clausule, dat sy omtrent 2 maenden gagie soude missen, in welcke sy geen dienst hadden gedaen" . . . .

Ds. Joh. Arkelius is aan de Kaap gearriveerd en aldaar als eerste predikant gebleven, met een krankbezoeker.

10 December.

De Heeren XVII hebben op verzoek van de Gedeputeerden om meer predikanten, besloten 8 predikanten te zenden, 4 voor de Kamer Amsterdam en 4 voor de overige Kamers.

1667. 14 Maart.

De Kerkeraad van Amboina vraagt in brief d.d. 14 September 1665.

1000 Heidelb. Catechismus, door S. Danckaerts in het Maleisch vertaald.
1000 Maleische vraagstukken van Aldegonde.
200 „ Predicatieboeken van Wiltens.
300 „ Evangelien.
1000 „ en Hollandsche A-B-Boekjes.
Eenige hollandsche Bijbels in 4°.
Eenige Psalmboeken met Nieuwe Testamenten ingebonden.
Eenige postillen Bulaei.
Eenige kleine hollandsche Psalmboeken.
Voornamelijk papier en pennen, om de kinderen te leeren schrijven.

De XVII verwijzen de vragers naar den Gouverneur-Generaal, aan wien jaarlijks eene zeer groote quantiteyt van zulke kerk- en schoolbehoeften wordt toegezonden; gelijk ook hun Achtb. aannemen dat goede werk verder te helpen voortzetten.

9 Mei.

Is voorgelezen een brief van Ds. Ph. Baldaeus, gewezen predikant in Oost-Indie, d.d. Hage 30 Junij 1667, in welken hij verzoekt, dat het geschrift aangaande de kerkelijke zaken in Indiën, door hem opgesteld en voor eenige maanden aan de Classis overgeleverd, mocht medegegeven worden aan een der Broeders, die van wege de Noord-Hollandsche Synode in die van Zuid-Holland, thans te Delft vergaderd, zal compareeren, dewijl aldaar zeker wel over de Indische zaken zal worden gehandeld, in welk geval zijn opstel dienst zou kunnen doen.

Gedeputeerden schrijven terug, dat zij van Baldaeus' hand alleen nog hebben een opstel, houdende bedenkingen over den staat der Kerken en Scholen in het rijk Jafnapatnam, maar dat zij over dit stuk, dat aan de Classis is overgegeven, niet kunnen disponeeren zonder goedvinden van de Classis.

1669. 2 April.

Nopens het traktaatje van Joan Fereira d'Almeyda, Portugeesch predikant te Batavia, uit het Spaansch in het Portugeesch overgezet en door de visitatores rechtzinnig en stichtelijk bevonden, wordt besloten aan bewindhebbers den druk aan te raden.

In de vergadering van 3 Julij komen zij hierop terug, daar de brieven uit Batavia van dat traktaatje geheel zwijgen. Het is later te Batavia gedrukt.

1671. 11 November.

Brief van den Kerkeraad van Batavia aan de Classis, 3 *Januarij* 1671.

..... Van *Formosa* was niets dan de oude bedroevende tijding nopens de ellendige gevangenen aldaar. De Engelschen aldaar negotieerende, hadden de gevangenen wel mogen zien, doch op lijfstraf niet mogen spreken.

Timor is voor 't eerst van een predikant voorzien, namelijk Ds. Keyserskint, die echter spoedig daarna overleed.

Extract Brief van den Kerkeraad te Amboina, aan de Classis, September 1670.

..... De Kerk is nog in den toestand van het vorige jaar; er wordt goede zorg gedragen dat de Kerken en Scholen, hoewel zij niet merkelijk vooruitgaan, geene verachtering lijden.

Zij hebben, door voorspraak en zorg van de Classis, ettelijke gedrukte testamenten, door Ds. Brouwerius in gemeenzaam Maleisch overgezet, ontvangen, en verzoeken dat hun evenzoo mogen toekomen de Catechismen van Danckaerts en de Sermoenen van C. Wiltens, die daar zeer noodig zijn, dewijl de inlanders daaraan gewend zijn.

Zij kunnen zich niet regelen (conform de resolutie van de Synode nationaal, op de vraag of de bejaarden uit de Mooren en Heidenen, als zij den Doop ontvangen, zich ook zullen bereiden voor het Heilig Avondmaal), naar het advies van de Classis, dewijl het strijdt tegen de oude praktijk op Amboina en derhalve daaruit vervreemding van de christelijke religie te vreezen staat. Zij nemen evenwel aan, langs alle mogelijke wegen de gemeente allengs van de redelijkheid, noodwendigheid en nuttigheid van dat advies te overtuigen. Hiervoor worde hun echter het noodige uitstel verleend.

Wat belangt het advies van de Classis omtrent het doopen van geadopteerde heidensche kinderen, daarnaar kunnen zij zich geheel voegen.

1672. 19 Julij.

Extract Brief van Ds. Oudewater te Delmina, 14 *Augustus* 1671.

Maakt zijn gelukkige overkomst op Delmina, 13 Julij 1671 en het beleefd onthaal aldaar genoten, bekend.

Refereert zich voor den toestand der Kerk aan zijn voorganger Isebout.

Had zijn eerste predicatie gehouden met redelijken toeloop. De dood heeft velen weggenomen.

Klaagt over te nauwen omgang en vriendschap van eenige ledematen met de zwartinnen, hetwelk hij door alle mogelijke middelen zal zoeken te stuiten.

Door den inlandschen oorlog staat bijna alle handel stil en is er niet veel te doen.

Wenscht en hoopt dat door vromen wandel onzer natie de blinde Heidenen tot Christus Koningrijk zullen kunnen worden gebracht.

Hij is in 1672 *reeds overleden.*

UITTREKSELS

UIT DE

ACTA DER CLASSIS VAN SCHIELAND.

1636. 21 Augustus.

Is mede voorgelesen seekere missive van *Robberto Junio* uyt de Oostiendische quartieren, versoekende eerstelyck: dat syn moeder mogte by vertroostinge aengesproocken worden. Voor 't tweede, dat eenige jongelingen uyt Oost-Indiën hier te lande mochten werden overgesonden, om in de Christelycke religie onderwesen eñ dan naderhant weder derwaerts gesonden te werden, eñ dat tot stichtinge der blinde heydenen aldaer, eñ dat hy selfs met eenen mocht hier te lande worden gerevoceert eñ gelicentieert, op dat hy in de onderwysing derselver jongelingen mocht werden geemployert.

Is geresolveert by de eerste gelegentheyt Ds. Junium te bedancken, nomine classis, van syne goede devoiren; wijders te animeren tot een goeden voortganck in syn goddelick voornemen eñ dienst; eñ wat het tweede aengaet, dat den brief Ds. Junii eñ den inhout eñ 't versoeck van dien, sal met den Gedeputeerden der Suyt- eñ Noord-Hollandsche Synode gecommuniceert worden om te sien, wat in dese mocht worden gedaen.

1644. 3 October.

Is voor de vergaderinge verscheenen de Eerwaarde, Godsalige, Welgeleerde Ds. *Robbertus Junius*, gecomen onlangs uyt Oostindyen eñ geweest predicant op Ilia Formosa, voor desen by dese classe geexamineert, geconfirmeert eñ van Rotterdam op het schip genaemt ..... 1) uytgevaren. Die daeromme oock acht billyck te syn syne aencomst dese vergadering bekent te maken; exhibeerende syne testimonia, die syne Eerwaarde hadde medegebracht, meldende synen getrouwen, iverigen, onverdrietigen en loffelycken arbeyt, die syne Eerwaarde met goet succes by den Formosanen in hare bekeringe hadde gedaen; waerby oock was een afschryven van de Eerwaarde classe van Walcheren in Zeelant, behelsende een narree en openinge van den Staet eñ gelegentheyt der Kercken in Ilia Formosa, die hem oock over synen loffelycken dienst waren bedanckende; seggende oock overbodich te syn dese vergaderinge de selve opening te doen, gelyck oock van alle andere saken de de Kercken van Oost-India betreffende.

De classis uyt de openinge die sy ex scripto fratrum walachriorum hadde verstaen, mitsgaders uyt syne loffelycke testimonia haer is bekent geworden, heeft geachtet groote oorsake te hebben God de Heere te loven over de extraordinare segeninge waermede syne Almagtig Hooge Majesteit heeft gelieft de dienst Ds. Robberti te segenen eñ zijne Eerwaerde te prysen in synen onverdrietigen iverlycen arbeyt gedaen by de gemelde Formosanen.

Houdend noodich te syn eñ tot haer te behooren de openinge der voors. saken eñ syn rapport, om daer naer behöorlycks voorts te letten op de saken, die syn Eerwaerde seide noch te sullen voordragen eñ in communicatie leggen, aengaende den staet der voors Kercke en continuatie der predicatie des Heilige Evangelium, in Ilia Formosa in Oost-

---

1) Niet ingevuld.

indien, omme te doen naer gelegentheit der sake eñ te rapporteren daer eñ waer 't behoort.

1647. 2 April.

Op het rapport Ds. Berckelii, nopende het versouck vañ Oost-Indische Camer tot Rotterdam om te hebben een predicant, eñ dat sy Ds. Hambrouck alrede daertoe hadden verwilligt, syne dimissie van syne Kercke tot Schipluyden hadden geobtineert, eñ datse die vañ Classe van Delffland, als oock vañ Edele Heere derselve plaetse Donderdagh eerstcomende verhoopten te verkrygen, ende dat oversulx, opt versouck der welgemelte Camer, de Classe met den eersten wilde vergaderen ende syne afsendinge bevorderen. Is geresolveert hier toe te vergaderen tot Rotterdam Maendagh eerstcomende, wesende den 8en deser.

8 April.

Alsoo in voorgaende Classe Ds. D. Berckelius, Ds. de Stercke eñ Ds. Heemstede speciaelyc waeren gecommitteert om tegens desen dagh seeckere acte te ontwerpen van de besendighe Ds. Hambroeckii nae Oostindien, soo is de selve in de Classe voorgelesen ende nader overwogen synde, eenstemmelyc geapprobeert ende voor goet opgenomen, ende na vertoninghe van de goede eñ loffelycke getuygenissen Ds. Hambrouckii, soo van de Kercke van Schipluyden ende den Ambachtsheer aldaer, als ooc van de Classe van Delfland; — mede gesien hebbende syne dimissie van alle die voorschrevene, is de voorseyde acte Ds. Ambrouckio overgegeven, eñ daermede naer ordre syne besendinge gedaen naer de Kercken van Oost-Indien, met herten wensch van allen, dat de Heere syne beroupinghe en dienst aldaer gelieve te segenen tot uytbreydinghe van het rycke Jesu Christi onder de Heydenen, tot winninghe van vele sielen, om tot de gemeente en gemeenschap Jesu Christi gebracht te worden.

De acte van bezending luidt als volgt.

Alsoo by geleghentheyt van de Oostindische scheepvaert

door bysondere schickinghe en genade Godts in verscheyde plaetsen van Oost-Indien een groote deure geopent is om het Euangelium onses Heeren Jesu Christi te prediken, met werckelycke hope, dat daerdoor vele inwoonders tot de kennisse des eeuwigen, eenigen en waren Godts en syns Soons Jesu Christi, en alsoo tot de eeuwige saligheyd sullen werden gebracht, gelyc daer van alrede merckelycke goede begintselen syn gespeurt, soo dat tot dien oogst ooc werckelyc meer arbeyders van noden syn, die ooc de honorabile geoctroyeerde Oost-Indische Compagnie voor nodigh ingesien heeft uyt verscheyde plaetsen onses vaderlands van de respective Classes des selfs met behoorlycke berouping daer henen te senden, ende de Edel Achtbaren Heeren Bewindhebberen der Camere van Rotterdam een schip, genaemt Nieuw-Rotterdam, gereet hebben om door Gods genade een voyagie naer Oost-Indie te doen, en dat ooc niet sonder een bequaem en wel gequalificeert persoon, die als wettelyc, na den woorde Gods en gebruyckelycke ordre der Synode en Classen onses Vaderlands, geroupen en gesonden predicant, het predicampt in alle syne deelen bedienen, forme van Kercken en Kerckeregeringhe, conform Gods Heilig Woord en de loflycke gewoonte van de gereformeerde Kercken hier te lande soude aenstellen. Soo ist, dat de Classis van Schieland volgens de berichtinge en aenmaninge van de Edel Achtbaren Heeren Bewindhebberen tot Rotterdam geensins heeft konnen noch willen stilstaen, maer heeft, nadat se hadde gedespicieert en gedelibereert van verscheyde gequalificeerde personen, ende bericht synde, jae wel verseeckert van de goede bequaemheyd, geleertheyd, godsaligheyd en andere stichtelycke gaven van den Eerwaerden, godvruchtigen en welgeleerden Ds. Antonius Hambrouck, seer getrouw dienaer Jesu Christi tot Schipluyden in de Classe van Delffland, de oogen op den selfden gemelten Ds. Antonins Hambrouck geslagen hebbende en verworven wettelycke dimissie van syne gemeente off Kerck, Classe en daer het voort behoort, met behoorlycke approbatie van de Edel Achtbare Heeren Bewindhebberen

tot Rotterdam, — de gemelde eerwaerde, godvruchtige, seer wsl geleerde Ds. Antonium Hambrouck hebben beroupen om te senden, soo sy hem beroupen en senden by dese, nae de Oost-Indien, volgens ordre en last van de Suyd-Hollantsche Synodo haer gegeven, omme als wettelyc predicant, sso onderwegen opt water en aen land, als ooc in Oost-Indiën, daer hem de Heere sal gelegentheyd geven Gods heylige en alleen saligmakende Woord, begrepen in de Heilige Schriften der Propheten en Apostelen in den Ouden en Nieuwe Testament te prediken en te verkondighen, den menschen uyt Gods naem de bekeeringhe tot God en de versoeninghe met hem door het geloove in Jesum Christum, de Heilige Sacramenten, Doop en Avondmael, segelen de genade Jesu Christi, te bedienen, de gemeente met openbare gebeden voort te gaen, Kercken, Onderlingen en Diaconen te formeren en te ordineren, naer het voorschrift Pauli, 1 Tim. 3 en Tit. 1, om neffens den selfden en met raed en hulpe van dien, de Gemeente Gods in goede discipline en ordre te houden en te regeren, alles nae Gods Heilig Woort en in corformite van de Nederlandsche Kerckeordeninghe, Confessie en Catechismus, midsgaders Canones der nationale Synodi tot Dordrecht, by hem tot dien eynde in den aenvanck synes diensts met syn eygen hand onderteeckent en nu wederom by dese syne missie en sendinghe heyliglyc belooft. Vertrouwende, uyt aenmerckingh van syne goede gaven van godsaligheyd, geleertheyd, voorsichtigheyd en discretie, en de goede vruchten en stichtinghe met dewelcke hy syne Kercke met loff heeft bedient, dat hy door Gods genade tot dit alles dat voorseyt is, en goet instrument sal wesen.

Versoucken over sulx aen allen en een ygelyc, die dese soude mogen lesen of sien, desen onsen Godtvruchtigen welgeleerden, waerden en seer lieven medebroeder ende medearbeyder in den Kercke des Heeren, Ds. Antonium Hambrouck, voor eenen wettelyc beroupen en daer henen gesonden dienaer Jesu Christi te erkennen, hem in waerde te houden om syn ampts en werx wille, ende inder liefde

ontfanghende in alles na vermogen en behoren behulpelyc te wesen, ten eynde hy syn ampt onverhindert, sonder suchten en met blydschap magh bedienen, tot grootmaekinge van Gods Heyligen Naem, uytbreydinge des rycx Jesu Christi onder de Heydenen en tot bekeeringhe van vele arme en blinde menschen.

De Almachtige Godt, die hem tot desen dienst geroupen en desen yver in het herte gestort heeft, om Christum den gekruyschten in soo verre gelegene landen onder de Heydenen te verkondigen, wil hem in dit syn voornemen hoe langs hoe meer verstercken en met allerley nodige gaven verrycken en synen getrouwen arbeyd overvloedelyc segenen, en wanneer den oppersten Herder Jesus Christus verschynen sal met de onverwelckelycke crone der heerlykheyd beschencken. Amen.

Aldus gedaen in onse classicale vergaderinghe van Schieland, gehouden tot Rotterdam den 8en April 1647.

1648. 30 Juni.

Is gelesen een missive van de Classis van Amsterdam, inhoudende dat eenige personen tot sieckentroosters voor desen na Oost-Indie synde aengenomen en nu wederom hier int land gecomen, onder deselve N. Verbeeck, Lowys Foutier, Jan van Dort en Jacob Dinclagen, van een seer quaad geruchte syn en haer selven seer ergerlyc hebben aengestelt, derhalven aen desen Classe versouckende, dat deselve personen niet wederom aengenomen noch in diergelycke qualiteyt gevorderd mochten werden.

1649. 11 October.

Is men gecomen tot het lezen van den brief J. Happartii uyt Oost-Indie, en bevonden in te houden rapport van syne clachte over de vyv Predicanten binnen Batavia, vanwegen haer al te grote gesagh in de Kercke en Kerckenraed aldaer (alwaer sy selfs noch niet bevesticht waren) bysonder over het versenden en bysitten van anderen Predicanten in hare vergaderingh.

En is hierop na deliberatie goet gevonden desen brief, als particulier aen particulier geschreven, daer te laten en ondertusschen te schryven aen den vader Ds. Happartii om dese sake nader by hem te onderstaen.

1650. 25 April.

Is van Ds. Berckelo gerapporteert nopende seekere casus van kerckelycke saeken in Oost-Indien, dat hy dienaengaende een brieff hadde afgesonden aen Ds. Happartium, om byaldien syn Eerwaerde yets raekende de Kerken, int gemeen en niet particulier synde, voorviel, dat hy sulx wilde overschryven, ende dat alsdan de Classis hem geerne van advys soude dienen.

1659. 20 October.

Syn binnen gestaan Ds. Samuel Coop a Groen, predicant tot Amsterdam ende David Clinckam, predicant tot Wesop, dewelcke nae overleveringe van behoorlycke credentie van de Classis van Amsterdam, hebben bekent gemaeckt, hoe dat op het ernstige versouck van de Kercken in Oost-Indien, by de Heeren Bewinthebbers van de Oost-Indische Compagnie tot Amsterdam was toegestaen aen de Classis van Amsterdam om eenige bequaeme en godtsaelige predicanten, en sooveel mogelyck die nu al in actieven dienst waren, te verkiezen ende te senden nae de Oost-Indische Kercken.

Dat dienvolgende de Classis voornoemt, hebbende kennisse gecregen van den persoon Ds. Nicolaum Heusseum, predicant in Portugael en van deszelfs bequaemheyt, hadden beroupinge gedaen op denselvige, gelyck haer Eerwaerden daertoe ..... 1) overleverden. Maeckten oock bekent, dat sy dese berouping aen Ds. Heuseo alreede hadden gepresenteert, dewelcke deselvige op behoorlycke wyse albereyds hadde geaccepteert. Ende was oock dese saecke soo verre by de Kerckeraedt en Magistraet van Portugael

1) Onleesbaar.

uytgewrocht, dat sy, alhoewel ongaerne, doch siende nochtans op de providentie Gods, haeren predicant hadden gedemitteert. Versochten dieshalven de gemelte afgesondene broederen, dat onse Classe dese dimissie van de Kerck van Portugael geliefde te ratificeeren.

Hierop Ds. Heusse gehoort synde, verclaerde sigh in deser maniere: dat hy van jonghe af sigh hiertoe geneygt hadde gevoelt om die Oostersche Kercke te dienen, ende nu siende sigh voorkomen soo een wettige beroupinge, sonder syn kennisse en gedachten, terstont syn toevlucht hadde genomen, niet om sigh te beraeden met vleesch ende bloet, maer met Gode den Heere, en daarop sigh gevoelt geroupen tot dien grooten ooghst onder de Heydenen, soo dat hy in syn conscientie niet en conde verstaen om deselvige af te slaen, maer bereydt was om Gods stemme te gehoorsaemen. Versouckende dat de Classe hem geliefde te dimitteren.

Hierop mede de Kerckeraedt en Magistraet van Portugael gehoort synde, hoe sy, alhoewel met droufheyt, haeren predicant hadden ontslaegen, soo heeft de Classe, die gewicht vant voorval in de vreese des Heeren overwogen hebbende, denselvigen Heusseum, haeren waerdigen en gewenschten medebroeder gedimitteert, syn Eerwaerde toewenschende des Heeren rycken seegen, soo op syn reyse als op syn aenstaende dienst onder de Heydenen.

1660. 21 Juni.

Rapporteert Ds. Ridderus, volgens last van de Synode gehouden te Gouda, over hetgeen ten vorigen jare in de Noord-Hollandsche Synode te Hoorn verhandeld is in zake een brief uit Banda, die alhier wordt opgenomen. (Cf. *Archief* I p. 551).

Brief uit Banda aan de Noord-Hollandsche Synode.

Eerwaerdige, godvruchtige, wyse, hooghgeleerde medebroederen in den Evangelio Christi.

14

Nae toewenschinge van des Heeren zegen over Uw Eerwaerden diensten, personen ende familien, soo heeft het ons goet gedacht Uw Eerwaerden bekend te maecken den redelycken toestant der dierbaere Gemeynte Jesu Christi, door Godes genade geplant in de verre van ons vaderlandt afgelegene eylanden van Banda, tot welcken dienst het Uw Eerwaerden gelieft heeft ons te beroepen en die van Batavia ons te versenden. Wy hebben niet alleen eenen goeden toeloop tot het gehoor van Godes Heylig Woort, van onse natie, maer immers noch grooter tot het selvige van de inlandsche natie in de Maleytsche tael, synde dienvolgens het getal van ledematen vande inlandsche natie overtreffende het getal der ledematen vande duytsche natie, Oock hebben goede hope van noch meer mettertyt, met de hulpe des Heeren, aen te winnen, niet alleen hier in Banda, maer oock in de omleggende Zuyt-Oost van ons afgelegene eylanden van Arouw, alwaer de Orangkayen ofte de voornaemste van eenige negoryen ofte dorpen en bysonder Woccan, soo voor haer als uyt den naem van haere ingesetene, niet alleen aen de Commandeur Josua Braconier (als deselve haerlieden met de syne tegens haerliede vyanden hadde bygestaen), maer oock mede naderhandt aen den Edelen en Achtbaeren Heer Gouverneur Abraham Weyne selfs persoonlyck voorgestelt ende versocht, als sy inden voorleden jaer 1657 met haere kleyne koopmanschappen inde maent October verschienen waeren. Naementlyck dat sy uyt gront haerer herten wenschten in de waerachtige kennisse Godts mochten onderwesen werden, omme alsoo met ons eenen en denselven Godt te mogen kennen en dienen. Twelck ons dan oock alles in eene missive den Edele Heere Gouverneur voornoemt, in onse Kerckelycke vergaederinge gelieft heeft, volgens syne Achtbaeren loffelycken yver ende hertelycke genegentheyt tot de voortplantinge der Goddelycke waerheyt, bekent te maecken; met die intentie omme te despicieren en uyt te kiesen eenen bequaemen leermeester, opdat die haerlieden mochte met de eerste gelegentheyt toegesonden worden. Soo is het dat wy met ongemeene

blytschap syn ontsteeken geweest over de onbegrypelycke genaede Godts aen die arme, onwetende, ellendige heydenschen luyden bewesen, en hebben haer, op haerlieden versoeck, met approbatie onser Overheyt, eenen vromen en wel inde Maleytsche tael ervaeren sieckentrooster, genaemt Gabriel Nacken, toegesonden, omme haerlieden met de onvervalschte redelycke melck spyze van Godes Woort te brengen tot de rechte kennisse des eenigen ende warachtigen Godts. Gabriel voornoemt heeft syn schuldigen plicht aen haer betracht, en nae de gelegenheyt des tyts, die aldaer is geweest, met haer van God ende de wercken Godts gesproocken, gelyck hy in onse Kerckelycke vergaderinghe verhaelt heeft. Heeft de 10 Gebooden, het Vader-ons en en de 12 Articulen des Geloofs haerlieden voorgehouden, en mondeling sommige van haer ook dese selvige geleert en ingeplant, ende vermaent alle daegen deselvige met aendacht en eerbiedinge op te seggen; eenen Orangkay in syne absentie in syn plaetse gestelt, om dagelycks, des morgens ende des avonts, te vergaederen, en dan deselvige stucken voor haer uyt te spreecken, 't welck sy oock belooft hebben te achtervolgen, en syn van voornemen, met Godes hulpe, met de eerste gelegentheyt haer op nieuws een a twee onderwysers toe te senden en dan na eysch en bevindinge van saeken vorder met haer te handelen. Voorts soo is tusschen de Kercke en politie door Gods genaede alhier een lieffelycke eendracht, harmonie en vreedsame correspondentie, 't welck de Godt des vredes geeve dat lange alsoo en mag continueeren. Amen. Amen.

Het overige van den brief betreft de gravamina, besproken in de Noord-Hollandsche Synode (zie *Archief I. l. c.*)

1662. 4 December.

Na aenroepinge van des Heeren Naem is gelesen een brieff, in welcke de Eerwaerde Classis van Amsterdam ende hare Gedeputeerden ad Res Indicas te kennen geven, dat de Edele heeren Seventiene geresolveerd hadden op 't aenstaende voorjaer ses proponenten, als proponenten, en

wel lichtelyck van tyt tot tyt twee derde parten proponenten, in qualiteyt als proponenten, eñ een derde part predicanten na Oost-Indien af te senden, in welcke resolutie sy verklaerden swaricheyt te maken en dienshalven goet gevonden hadden dit aen alle de respectieve Classen van Zuid- en Noord-Holland, daer Kameren zyn, bekent te maken, met versoeck dat een yder aende respectieve Bewindhebberen van haere Kamer soude versoecken (gelyck oock by de haren doen) dat in dese d'oude voet mochte ghehouden worden. De Eerwaerde Classis heeft dit haer versoeck toegestaen en tot uytvoering van dien gecommitmitteert Deputatos Classis ordinarios, doch haer in last gevende eerst uyt de Eerwaerde Classis van Amsterdam te verstaen de redenen van haer beswaernisse en oock van de Bewindhebberen ter Kamer van Amsterdam te vernemen wat van dese sake sy.

1663. 2 April.

Over de Indische saken wort van de Gecommitteerden geraporteert, dat de Heeren Bewinthebbers ter Camer alhier (Rotterdam) over dat subiect van haer zynde aengesproken, goede hope hadden gegeven dat de saken soude blyven op den ouden voet. Dat oock de gedeputeerde Broeders haer wedervaren aen de gecommitteerde Broeders over de Indische saken tot Amsterdam hadden overgeschreven.

9 Mei.

Deputati Classis maken bekent, dat, navolgens de resolutie vañ Vergadering der XVII, de Oost-Indische Camer alhier was gelast een predicant te senden na de Oost-Indische Kerken, en dat Ds. Simon de Bucq, op recommandatie van eenige Broeders, alhier soo verre was in consideratie gecomen, dat syn Eerwaerde van heeren Bewinthebberen gehoort synde, soodanig hadde behaegt, dat deselve Bewinthebberen aen Deputaten voorsegt hadden versocht, dat opt spoedigste de Eerwaerde Classis moghte

bycengeroepen werden om ordre te stellen dat Ds. Simon de Bucq als predicant na Oost-Indie moght worden afgesonden op den ouden voet. Waerop na omvrage is goetgevonden hier in op den ouden voet te precedeeren. En is Ds. Simon de Bucq ingeroepen en gevraegt of hy genegen was derwaerts als predicant te gaen, daerop hy jae geantwoort hebbende, soo heeft de Eerwaerde Classis geordineert dat de acte van sendinge sal ingestelt worden als voor dese in gelycke gelegentheyt is geschiedt, 'twelck Ds. Meysterus versocht synde, heeft aengenomen te doen. En wat aengaet de manier van beroeping, verstaet de Vergadering niet verbonden te syn aen een persoon alleen, die van Bewinthebberen wort bekent gemaeckt, maer de vryheyt te hebben om oock andere daar by te stellen. Doch nu geen andere personen voorcomende, heeft sy Ds. Simonem de Bucq, als synde haer wel bekent, geerne derwaerts willen senden, eñ sal, volgens 't overgeschreven advys Ds. Heussenii, versocht worden dat de acte van sending oock van eenig Bewindhebber werde onderteeckent.

1666. 1 Juli.

Is voorgelesen een brieff gesonden aen desen Classem, van de Classis van Hoorn, daerin de Eerwaerde Broeders bekent maken, dat de brieven uyt Indien van den toestant der Kercken aldaer, aen haren Classen toegesonden, bevonden werden opengebroken te syn en wederom gesloten en met het signet van de Heeren Bewinthebbers versegelt; met versoeck om te mogen verstaen of oock sulx in de brieven aan desen Classem gesonden was bemerkt. Waer op tot antwoort geschreven is, dat soodanigen casus desen Classi niet voorgekomen was, eñ dat wy int voorleden jaer geen brieven uyt Indië hebben ontfangen.

1667. 23 Mei.

Heeren Bewinthebbers antwoorden op de deswege ingediende remonstrantie:

„Dat sy wel zorg souden dragen dat de visitatie der brieven *in alle plaatsen* daer Camers syn door de XVII werd geordonneerd en vastgesteld."

Zij roepen de hulp van Schieland in om eene zoo zeer de kerkelijke vrijheid verkortende resolutie te keeren.

1671. 27 Mei.

De Classis zal trachten een predicant, die zich ex confesso in overspel verloopen heeft, naar Indie te bevorderen.

1677. 19 Mei.

Wordt eene Commissie voor de Indische Kerkelijke zaken ingesteld.

CLASSICALE ACTA VAN BRAZILIE.

I.

ACTA primae Classis Pernambucensis, gehouden op 't Recif. den xvi^{en} Xbris anno 1636.

Sijn op dese vergaderinge verschenen:

Predicanten:

Ds. Daniel Schagen.	Ds. Johannes Oosterdagh.
„ Samuel Batiler.	„ Joachimus Soler.
„ Jodocus a Stetten.	„ J. Teodorus Polhemius.
„ Cornelius van der Poel.	„ Davit a Dorenslaer.

Ouderlingen:

Den heere Wilhelm Schot.	Cap. Richart Lavei.
„ Paulus Serotskerken.	Den here Johan Robberts.
	Singr Jan Rooman.

Nae aenroepinge van Godts H. Naam zijn gekoren tot:

Preses	Ds. Daniel Schagen.
Assessor	„ Samuel Batiler.
Scriba	„ Jodocus a Stetten.

SESSIO prima.

Ds. Tomas Kempius, eene propositie hebben gehouden uyt Joh. 3: 16, is de broederen des Classis wel gevallen.

SESSIO 2.

Dn. Samuel Batiler is verkoren tot Examinator ende heeft sulcx in latin gedaen. De broederen des Classis

gevraecht zijnde wat vergenoegen datse hadden over de antwoort van candidato theologiae gekregen, hebben geantwoort daer over gecontenteert te wesen, ende is oversulcx tot proponent in d'Engelse tale door gemene stemmen toegelaten, sullende zijnen dienst in 't leger tot Serenhaim bedienen, waer toe hem eene acte van de Gedeputeerden des Classis sal mede gegeven worden.

Sessio 3.

Art. 1. Alsoo D. Presidi een sekere missive behandicht was, waer in de ledematen des Classis een misgenoegen hadden vertoont over sijn E. missieve, uyt last des Kerkenraets op 't Recif uytgeschreven, tot convocatie deses Classis, is van de E. vergaderinge verstaen, dat Ds. Schagen wel hadde gedaen, hebbende den last des Karkenraets gevolcht.

Is gevraecht geworden, waerom

2. Ds. Samuel Folkeri, tegenwoordich de kercke tot Pariba bedienende, niet ontboden was. — Is geantwoort, van wegen de ongelegenheyt der plaetse te deser tijt, oock dat de kerke beyder absentie niet en conde derven.

3. Ds. Polhemius, bedienaer des Heilige Godtsdienst in 't leger, sal continueren tot dat sijne 3 maenden geexpireert sijn, welcken tijt altoos sal geopserveert worden van degenen, die succesivelijk tot den legerdienst sullen gesonden worden, en sal hem succederen Ds. Schagen; denselvel sal volgen Ds. Dorenslaer.

4. De bedininge der kerke op 't Recif is bevolen Ds. Schagen eñ Ds. van der Poel. De karke van Tamarika Ds. Jodoco a Stetten. De karke van de Cabo S. Augustijn Ds. Polhemio. De karke van Pariba in de stadt Ds. Dorenslaer. De Nederduytse karke bevonden in de forten Ds. Folkeri. De Engelsen in deselve forten Ds. Batilaer. Ds. Oostedach sal in den legerdienst continueren tot naeder order.

Sessio. 4.

Ds. Polhemius eenige misnoegen hebbende over sijn plaetse,

heeft de Eerwaerde vergadering goet gevonden deselve plaetse alleen bij provisie hem te laten gerecommandeert te wesen, nae 't expireeren van sijnen legerdienst. Is goet gevonden, dat de deputati Classis aen de Eerwaerde Heren vriondelijk sullen versoeken een plackaet in 't Neerduyts eñ Portugies tegens degene die in bloetschande syn levende in dese landen.

SESSIO 5.

Art. 1. Is de sake van Ds. Johan Oosterdagh over het trouwen van een sekere vrouwe, genaemd Sara Hendricks, tegen het believen en advys van de Eerwaerde karkenraet, op 't Recif. voorgevallen. Oock is hem voorgehouden sijn quaet gevoelen, dat hij in zijn brief bekent gemaeckt hadde, over de plaetse Matt. 19: 9. Hier over gevraecht sijnde, of hij niet qualijck gedaen hadde, heeft geantwoort, ja, belovende in toecomende sich voorsichtiger te dragen; oock heeft hij afstant gedaen van sijn verkeerde opinie. De Eerwaerde Vergaderinge syende op sijn neerslachticheyt en ootmoedige suplicatie, dat de Eerwaerde broederen het selvig hem voor dit mael willen oversien, hebben hem desen mislach en foute gepardoneert, met een scherpe vermaninge sich in toecom̃ende voorsichtiger wilde dragen, ofte bij faute van dien, datse genootsaeckt souden wesen met meerder rigeur tegen hem te procederen. Is oock goet gevonden, dat hij de plaetse Matt. 19, in 't leger comende, soude nae den rechten sin des Heiligen Geestes verklaren; ook degene onderwijsen, die misschien van dit sijn verkeert gevoelen hadden mogen kennis hebben.

2. Den Deputatis Classis is last gegeven bij de Eerwaerde Heren Raden te versoeken, dat de voornoemde Sara Hendricks, als noch in overspel levende, uyt het leger mocht ontboden worden, om haer nae 't Vaderlant te senden.

3. Aengaeñ de questie geresen tussen Cap. Stalpaert eñ Polhemius is van de Eerwaerde Vergadering verstaen, soo veel Polhemius belangt, dat hij in manier van spreken qualijck en onbedachtsaem gehandelt hadde. Ds. Praeses

uyt naem van de Eerwaerde Vergaderinge, heeft hem daer over een vermaninge gedaen. recommanderende sijn Eerwaerde in toecomenden sich voorsichtiger te dragen.

4. Ds. Samuel Batiler versocht hebbende 2 Neerlantse siekentroosters, een in 't fort, d'ander in d'Aldea, die daer omtrent opgerecht wort, is sijn Eerwaerde geantwoort, dat hij met den Eerwaerde Kerkenraet aldaer hem soude omsien nae 2 bequame personen, die deselve diensten bekleden mochten.

5. Sijn tot Deputati Classis genomineert Ds. Schagen, Ds. Batiler eñ Ds. Soler.

6. Wort den Eerwaerden Deputatis in last gegeven om bij de Edele Heren Raden te versoeken een seker tractement voor Ds. Joh. Oosterdach, van die tijt af dat hij tot predikant bevesticht is.

7. Insgelijcks te versoeken dat Ds. Kempius mocht een seker tractement als proponent toegelecht werden.

Censura morum gehouden sijnde is de Vergadering in vrede eñ liefde gescheyden.

Daniel Schagen, p. t. *Preces.*
Samuel Batiler, *Assessor.*
Jodocus a Stetten, *Schriba.*

II.

CLASSICALE Vergaderinge, gehouden in Brasil op 't Recif de Parnambuco, anno 1637 den 3en Mert.

Zijn op dese Eerwaerde Vergadering verschenen:

Ds. Jodocus a Stetten	predic. op 't	Tamarika.
„ Samuel Batiler		Noorder fort v. Pariba.
„ Fredericus Kesselerus		Recif.
„ Cornelius van der Poel		Recif.
„ Joachimus Solerus		Recif.
„ Teodorus Polhemius		de Cabo S. Augustijn.
„ Samuel Folckerus		Suyder fort v. Pariba.
„ David van Dorenslaer		in Frederick-Stat.

Den heer Jan Robbertss., ouderling op 't Recif.
Den heer Majoor Goudlad, ouderling van Pariba.

Nae aenroepinge van Godts Heyligen Naem door Ds. Cornelium van der Poel heeft Ds. Kesselerus ingelevert sijn brief van beroeping en commissie, sijn Eerwaerde van de Classis van Amsterdam mede gegeven; waer in verhaelt wort sijn wettelijck beroep om Godts woort in Brasil te helpen bedienen, eñ Godts Kerke aldaer te helpen stichten eñ bouwen, met seer goede getuygenissen van syn persoon aengaende leere ende leven eñ behülpsaemheyt in de kerckelijcke regering. Oock garen voor sodanich heeft willen erkennen, ende voor een litmaet des Classis aennemen, Godt danckende eñ lovende met vruecht des herten, over het toeschicken van een goeden harder ende leeraer, die met de hulpe des Heren in dese landen grote stichting sal kunnen doen; waertoe hem de Here sijnen segen wil geven.

Hier nae is van dese vergaderinge verkoren tot Praeses Ds. Fredericus Kesselerus, Assessor Ds. Cornelius van der Poel, Scriba Ds. David van Dorenslaer. Ende andermael het gebet gedaen sijnde door Ds. President, isser toe getreden tot de handelinge.

1. SESSIO.

Art. 1. Is voorgelesen seker instructie, Ds. Frederico Kesselerio van de Classe van Amsterdam mede gegeven, waer over uyt sijn Eerwaerde een verklaring gehoort hebbende, is de Classis vergenoecht geweest.

2. Is oock voorgelesen een missive van de Classis van Amsterdam, gelijck oock van Walcheren, aen de Kerkenraet op 't Recif gesonden, waer in sij haer beklagen over de naelaticheyt van deselve Kerkenraet in het overschrijven van den staet der Kerken in Brasil, ende over het quaet comportement van eenige dienaren des Woorts aldaer, met een eernstige vermaninge om daer in voor den volgenden tijt te versyen; over dewelcke verstaen is, dat naederhant sal gehandelt worden.

3. Zijn daer nae overgelesen de acten des voorleden Classis ende vooreerst in 't opnamen der Broederen, doe ter tijt verschenen, aengemerkt, dewijl alsdoen alle, of de meeste ouderlingen van de Kerckenraet op 't Recif tegenwoordich waeren, ende daer uyt eenigen twist geresen was, of het niet goet en ware, dat nu een vaste ordre beraemt wierde, hoeveel ouderlingen uyt yder Kercke op de Classicale Vergaderinge sullen mogen gesonden worden. En is verstaen, dat men sich hierin reguleren sal volgens het Sinode Nationael, laest tot Dordrecht gehouden, dat is, dat een ouderling uyt elcke Kerke sal gedeputeert worden, ende Gedeputeerden samentlyk, soo predicanten als ouderlingen, sullen gehouden sijn aen de Classis de behoorlijcke credentiebrieven te vertonen.

4. Door indachtenisse van de bevorderinge Ds. Kempii tot proponent (waer van gehandelt wert in de eerste Sessie) is gevraecht, of men in toecomende oock imant in deze landen sal aennemen of promoveeren tot predikant, buyten seer hogen noot? Is geantwoort neen, dewijl men uyt het Vaderlandt genoech kan becomen, waermede wij de vrijheyt deses Classis niet en willen hebben vermindert. 1)

5. Bij gelegenheyt dat in de 3ᵉ. sessie reden gegeven wort waerom Ds. Daniel Fockerius niet tot het Classis geroepen was, is besloten, alle leden des Classis voortaen, sonder eenige uytsonderinge, te verschrijuen, laten̄ een iegelijck Kerck haere vryheyt in 't deputeren.

6. Is vorder besloten, dat den predicanten eerst uyt het Vaderlant hier gecomen, van de Classicale Vergaderinge, of soo die niet tesamen kan comen, immers bij provisie van de Gedeputeerden des Classis, de plaets sal toegewesen worden, daer men haren dienst sal mogen gebruyken.

7. Wort onnodich geacht meer predicanten als één, neffens Ds. Kempius, in 't leger te gebruyken; ten waere dat het leger verde van een ander verdeelt wierde, als dan

1) Deze kwestie gaf voortdurend aanleiding tot veel geschil tusschen de Kerken in de Kolonien der Hollandsche Synoden.

de Gedeputeerden gelast worden te overslaen, offer noch een predicant van node sal wesen of niet, en soo ja, imant daer toe te verkiesen. Ende dewijl Ds. Plante, neffens de proponent voornoemt, den dienst in 't leger waer neempt, wort over sulcx Davidt van Doorenslaer vrye gekent van het sucsederen in Schagens plaets, tot der tijt toe hem anders geordoneert wort.

8. Predicanten sullen niet meer, onder 't decksel van den legerdienst, paerden mogen houden; maer sal van de Classis aen de Hooge Raden versocht worden, dat hare Achtbare gelieve, den predicant nae 't leger sullende gaen, een paert in 't leger te beschicken.

9. D[i]. Deputati refereren, datse aen de Heren Raden versoeken (volgens den last de 4[e]. Sessie gegeven), dat doch een placcaet mocht uytgegeven worden tegen die gene die in dese landen in bloetschande sijn levende, vertonende dat haere Eerwaerde sulcx op haer naemen. Maer alsoo tot noch toe geen effeckt gesien is, worden daerom gelast op een nieu bij sijn Excellentie ende de Hoge Raden daerom aen te houden.

10. Bij gelegenheyt deser wort goetgevonden sijn Excellentie eñ Hoge Raden aen te spreken van wegen die jodinne te Pariba, schuldich aen schrickelijke Godtslastering tegens onsen Salichmaker Jesum Christum ende den Heilige Doop, dat hare Achtbare gelieve haer nae waerde daer over te straffen, hetwelck verstaen wort tot noch toe niet geschiet te sijn.

11. Van Ds. Johan Oosterdach (waer van in de 5[e]. Sessie) sal daer nae gesprooken worden.

12. Aengaende Sara Hendricks wort besloten sijn Excellentie eñ de Hooge Raden te versoeken, datse uyt het leger ontboden ende nae 't Vaderlant gesonden mach werden. Ende also de kercke Godts meer eñ meer gelastert wort over het onwettelijck houwelijken van Sara Hendricks, voorts is goet gevonde Ds. Schagen eñ Ds. Oosterdach, beyde tegenwoordich in 't leger sijnde, met de eerste gelegenheyt daer over te horen, als die de huwelijcken aen Sara Hendricks voorñoemt bevesticht hebben; ende met

een Ds. Oosterdach te vragen of hij den text Matt. 19 al verclaert heeft, gelijck hem van den Classis was opgeleyt.

2e Sessio, naemiddagh.

Art. 1. Refereren D. D. Deputati datse, gelijck haer last was in de 5e Sessie, een stipendium voor Ds. Oosterdagh eñ Ds. Kempio versocht eñ verkregen hebben.

2. Nae desen is van Ds. Preside ondersoeck gedaen nae den staet der kerken in dese landen, aengaende het prediken, het bedienen des Heiligen Avontmaels, oefeninge van de kerklijcke dissipline, houden van consistorien, aenteygeningen vande Acten, het getal der ledematen, huyssoekinge voor de bedieninge des Heiligen Avontmaels, ende meer andere saken daer toe horende. Ende alsoo in vele derselver verscheyden gebreken bevonde werden, is besloten deselve met alle ernst te vertekenen, eñ insonderheyt nauwe achtinge te nemen, dat de attestatien der ledematen bewaert worden, de huyssoekinge voor het bedienen des Heiligen Avontmaels gedaen, de naemen der gener, die haer tot den Heiligen Avontmale begeven, aengetekent worden, als oock van die gene die gedoopt worden ende trouwen, vooral dat de kerklijcke dissipline na behoren mach werden geoeffent.

3. Is vorders goet gevonden, dat de Kerckenraet op 't Recif alle weken eens sal te samen komen, ende elders, daer het mogelijck is, desgelijcks; maer die van Pariba alle maenden, alsoo, verscheydene plaetsen bedienende, niet wel meer bij der anderen kunnen komen.

4. Oock staet te bearbeyden, dat in alle plaetsen daer kinderen sijn, ende met namen op 't Recif, scholen mogen worden aengestelt; oock dat aldaer een Portugeese schoolmeester mochte becomen worden.

5. Wort verstaen datter een Duyts siekentrooster van doen is op Tamarica, gelijck oock in Ristinga, ende oock in Moerbeeck, welck gebreck met d'eerste gelegenheit sal vervult worden.

6. Alsoo oock de Predicanten behoort ter harten te gaen

de bekeringe der Brasiliaenen, Portugesen eñ Negers, ende die sonder bequame middelen niet verhoopt kan worden, so sijn voor tegenwoordich daertoe dese middelen beraemt: Voor eerst, dat een cort begrijp der Christelijcke Religie met eenige gebeden in Spaens mogen worden gestelt. Waer toe van dese Vergaderinge versocht sijnde Ds. Joachimus Solerus, verklaert bij hem alrede soo een boeckjen ontworpen te sijn. Ten 2ᵉ, dat men sal versoeken aen sijn Excellentie eñ de Hooge Raeden, dat haere Achtbare gelieve op Compagnies kosten eenige Brasilianen op 't Recif te onderhouden, ten eynde sij aldaer in de gemeente der Christelijcke Reliegie mogen onderwesen worden van Ds. Joachimus Soler, die sijnen arbeyt gaeren daertoe te bestedigen belooft. Het derde middel, om in de Aldeeën der Brasiliaenen eenige schoolmeesters, soo Duyts als Brasiliaens, indien 't mogelijck waer, te setten. Welcke middelen besloten is met sijn Excellentie eñ de Hoge Rade te communiceren, ende worden de Deputati gelast haer op alle goede middelen te bedencken.

7. Wort oock voor nodich geoordeelt, dat personen, haer willende begeven tot den houwelijcken staet, verschijnen voor de gehelen Kerkenraet, of immers soo veel ledematen derselver alser bij den anderen sijn.

8. Item te versoeken, dat de Synodale Acten der Noort-Hollantse Synoden van 't jaer 20 af ons mogen werden medegedeylt, ende voorts van jaer tot jaer.

9. Item ons te schicken, aengaende het houwen, nae de houlijcxse ordonantien, daer over in 't Vaderlant beraemt ende bevesticht; personen die haer uytgeven voor getroude luyden sullen haer moeten vertonen voor den Kerkenraet om blijck van de trouwe te geven.

3ᵉ Sessio, voormiddach.

Art. 1. Is binnen gestaen Cristiaen Cristiaenss., siekentrooster op de Cabo S. Augustijn, versoekende, naedemael hij alred 40 maenden lanck in dese landen, en daer van 34 als siekentrooster, geleeft heeft, dat de Eerwaerde

Classis geliefde vermeerderinge van sijn gagie, die nu slechts 20 gulden bedraecht, te versoeken; belovende, indien sulcks toegestaen wierde, sich noch een wijl tijts naerstich ende gewillich in den dienst van de Compagnie te sullen dragen. Welck sijn versoeck (also getuycht wert, dat hij daer naerstich is in sijnen dienst eñ stichtelijck van leven) dese vergaderinge hem niet en heeft willen afslaen.

2. Is oock in dese Vergaderinge bekent gemaeckt, dat seker vroupersoon van Sedan, een predicants dochter, genaemt Antonette Cantei, in dese landen gecomen met seker soldaet, genaemd Lucas Harmon, nu behorende onder de compagnie van Captein Doncker, haer uytgegeven voor getroude luyden, bevonden is in onecht te leven; dat meer is, in overspel, verlaten hebbende haren wettelijcken man, een dienaer des Goddelijcken woorts, tegen den welcken sij al in 't Vaderlant met openbare hoerdom haer verloopen hadde. Dat oversulx van de Kerkenraet van 't Recif bij de Politique Raden alrede voordesen verworven was haer na 't Vaderlant te stieren, maer dat sulcks door andere is verhindert geworden. Derhalven de vrage is, wat men vorders hier in doen sal. Waer op goet gevonden wort die Harmon eñ Antonnette Cantei voor dese Vergaderinge te ontbieden, om haer hierover eens naerder te ondersoeken; waer van vorders art. 4. eñ 6.

3. Verstaen hebbende uyt D°. Preside, dat Christianus Wachtelo in 't Vaderlant met soo goeden eñ eerlijcken attestatie was aengecomen, dat de Eerwaerde Classis van Amsterdam, hoewel dicwils van hem gehoort hebbende van sijn boos en ergerlijck leven in dese landen, nochtans heeft moeten contentement nemen, soo wort getuycht, dat geen ander attestatie van de Kerckenraet op 't Recif hem was mede gegeven, als soodanich, die meer tot sijn nadeel als recommandatie heeft kunnen stercken. Is derhalven besloten de Eerwaerde Classis van Amsterdam daer van te verwittigen, op dat sy weten mach wat voor een persoon Christianus voornoemd zij, eñ andere, onder dewelcke hij sich houden mochte, de waerheyt bekent maken.

4. Is ingestaen Lucas Harmon, die gevraecht sijnde of hij hier een getroude vrouwe hadde, sulcks met sijne kaken bevestichde, niet tegenstaende hij daer van (geen) blijck heeft kunnen doen, ende sich selven met eygen mont opentlijck quam tegen te spreken.

5. Dewijl het exempel ons leert van Christianus Wachloo, hoe dat sommige haer weten te behelpen met valse getuygenissen, soo is beslooten, dat de getuygenissen die van predicanten eñ siekentroosters worden nae 't Vaderlant mede gegeven, in het kerken boeck opgetekent ende een copie daer van aen de respectyve Classen in 't Vaderlant overgestuyrt sal worden; oock mede, dat geen predicant of ouderling vrij sal staen aen eenige ledematen getuygenisse te geven, sonder goetvinden van de Kerkenraet.

6. Antonette, gevraecht synde ofse met Lucas Harmon getrout was, is hertneckelijck daer bij gebleven. Oock, ofse niet wist dat haer voorgaende man noch leefde, seyt geduerich neen, maer sij heeft haer selven mede al verscheyden mael tegen gesproken. Komt oock met Lucas Harmon in haer sake voor te staen gansch niet overeen, ja lopen sy bijde recht tegens malkander. Sij secht, dat in de kercke van Amsterdam haere geboden gegaen sijn; hij, datse in den Hage. Sij, datse een houwelijckse getuygenisse van de predicanten tot Amsterdam ontfangen heeft, diese aen de Kamer der Heeren Bewinthebberen aldaer soude overgelevert hebben; hij, datse geen getuygenisse van eenich predicant oyt gehat hebben.

7. Dewijl het dan blijckelijck is, dat dese 2 personen, Lucas Harmon eñ Antonette Cantei niet wettelijck sijn te samen gegeven, eñ ofse al, nochtans sij niet en kan verschoont worden over het verlaten van haren wettelijcken man, die wij verstaen alsnoch in 't leven te sijn, soo is 't, dat geoordeelt wort sijn Exellentie ende Hoge Raden daer van opening te geven, eñ haere Achtbare eernstelijck te porren, dat over sodanige boosheden behoorlijcke straffe mach geoeffent worden.

8. De Classis van de Gedeputeerde van de Kerkenraet

van Pariba versocht sijnde, dat haer geliefde den voorsegde Kerkenraet met haer autoriteyt bij te staen, om bij sijn Excellentie eñ de Hooge Raden aen te houden voor een vader van 't gasthuys in Pariba, alsoo daer wel een van node soude wesen, ende met een dat de melisen die onder de soldaten aldaer verbuert worden, mochten uytgekeert werden ten profijt van hetselve gasthuys, heeft sulcx garen opgenomen te doen.

9. Wiert voorgestelt, of de ouderlingen, van d'eene plaets nae d'ander metter woon vertreckende, voor ouderlingen aldaer erkent mogen worden, sonder nieuwe voorgaende verkiesinge van de Kerkenraet aldaer, ende is geoordeelt van neen. Bij welke gelegenheyt de Classis oock recomandeert voortaen goede sorge te dragen, dat tot ouderlingen mochten gecoren werden mannen, niet alleen der Gereformeerde Religie toegedaen sijnde, maer oock belangende haren handel eñ wandel van een goet ende eerlijck gerucht. Sal oock niemant langer dan 2 jaren aengenomen worden, hoewel nochtans, als 't van noden is, continuatie sal mogen geschieden.

10. Ds. Batilerus heeft versocht, dat den Classis geliefde te arbeyden bij sijn Exellentie eñ de Hoge Raden, dat Samson Calvert, een jaer tijts op het Noorder-fort van Pariba het voorleserschap bedient hebbende, gedurende welcken tijt bij hem wel eñ neerstelijck gedragen heeft (hoewel naederhant sich heeft komen te verlopen), mochte als soodanig voor dat jaer op het Compagnie boek gestelt worden. Is toegestaen, dat het versoeck geschieden sal.

11. Wort gevraecht, of een perticulier kerck, sonder kennisse van andere, vrij staet een siekentrooster te examineren ende te bevorderen. Is besloten, dat het alleen van den Classe behoort te geschieden.

12. Is goet gevonden, dat een kerk op de Caap St. Augustijn (hetwelck tot nochtoe niet geschiet en is) sal geformeert worden, hetwelck de deputaten Classis sullen soeken te effectueren.

13. Bij gelegenheyt dat dese Classi is bekent gemaeckt,

hoe dat seker Sergeant, sich verbonden hebbende met een Portugese dochter, versocht hadde, dat een predicant van hier mochte gaen ter plaetse daer sij wonachtich is, om de trouwe te bevestigen, eñ dat de Kerkenraet van hier daer niet toe heeft kunnen verstaen, om gewichtige redenen; wort geoordeelt, niet alleen, dat de Kerkenraet hier in wijslijck is bedacht geweest, maer oock dat sulcks nimmermeer behoort toegestaen te worden, eñ die begeren getrout te worden, datse gehouden sullen wesen te komen ter plaetse, daer sulcx gewoonlijck geschiet, ten waer dat de Classis daer anders in quaem te voorsien.

4e Sessio, naemiddach.

Art. 1. Dewijl Ds. Jodocus a Stetten ons bekent maeckt, dat hij niet wel stoffe weet te vinden om ouderlingen te verkiesen in sijn gemeente, wort goet gevonden, dat de visitatores in de visitatie der kercken, nae de gelegenheyt vande kerck, desen aengaende oock sullen vernemen.

2. Oock heeft Ds. Jodocus a Stetten desen Classis te kennen gegeven, dat seker Pieter van Haesten bevonden is op dieverie van armegelt, wel veroordeelt was om̄e het gestolen weer te geven, maer tot noch toe geen restitutie geschiet is. Is daerom geresolveert dies wegen den heer Fiscael aen te spreken.

3. Belangende de prophanatie der sabbaten, die in dese landen bijnaest in alle plaetsen seer grof toegaet, met singen, springen, opentlijck arbeyd te doen, kopen en verkopen, droncken drincken eñ spelen, ende veel verscheyden wulpsheden eñ overstallicheden te bedrijven, waar door den toorn Godes hoochlijck ontsteken wort, is seer hoochnoodich geacht bij sijn Excellentie eñ de Hoge Raden met alle vlijt eñ instantie aen te houden, dat al sulke prophanatien en schenderijen des sabbaths teenemael mochten geweert worden. Oock wanneer in de weecke de opentlijcke predicatien geschieden, dat doch de godtsdiensten door 't geraes op de straat, om eñ bij de kercke (gelijck veeltijts op 't Reciff geschiet), niet geinterturbeert en worden.

Sessio 5, voormiddach.

Also de missiven van d'Edele Classen van Amsterdam en Walcheren, aen den Kerckeraedt van 't Reciff gesonden, nu wederom sijn voorgelesen, in welcken geklaecht wort over 't argerlijck leven, niet alleen van de ledematen, maar oock van eenige predicanten hier te lande, is goet gevonden in dese vergaderinge ondersoeckinge te doen na een yeders comportement.

Sessio 6, namiddach.

Art. 1. In welcke ondersoeckinge gecomen sijnde tot Ds. Polhemium, isser yet tegen sijn persoon ingebracht, waer op de Classis goetgevonden heeft Ds. Polhemium te vermanen.

2. Is oock bevonden dat Jodocus a Stetten, hoewel in voortijden vermaent eñ gecensureert sijnde, nochtans in sijn argerlijck leven is voortgaande, waar over de Classis dan geoordeelt heeft, dat sijn dienst de kercken Godts in dese landen niet langer dienstich sal cunnen wesen, en oversulx goet gevonden dat hij na voorloop van 5 a 6 maanden naa 't Vaderlant sal vertrecken.

3. Ds. Samuel Folckerus versoeckende van de Classe, dat haar gelieve sijn dimissie nae 't Vaderlant te geven, met een getuygenisse van sijn p̄soon, wort hem sijne dimissie toegestaen, onder ratificatie van sijn Excellentie eñ Hooge Raden; te meer om dat geoordeelt wort, dat hij onwettelijck tot het predicamt is beroepen, en hij daarenboven in het uytvoeren desselven in gebreke bevonden wort, so ten aensien van den ommegang sijns levens, als voornamelijck van sijn kennisse. Is hem oock toegestaen sekere getuygenissen, waar van de copye gestelt sal worden in het Classicaale boeck.

Sessio 7, voormiddach.

Art. 1. Omme gevraacht sijnde of men oock in desen Classe ondersoeck soude doen na het comportement van Ds. Schagen en Ds. Oosterdach, beyde niet tegenwoordich

op dese Vergaderinge, is geconcludeert, ja; so nochtans, dat men tot gene definitive sententie sal comen, voor en aleer datse selve gehoort sullen sijn, ofte van den Classe of Gedeputeerden van dese tegenwoordige, ofte van andere, die daer toe van desen Classe sullen geauctoriseert worden.

2. Waar op ten eersten ondersoeck geschiet is ten aensien van Ds. Schagen, en daar na van Ds. Oosterdach, en vele saaken tegen beyde ingebracht, waar over sij beyde nootsakelijck sullen moeten gehoort worden, waer toe Deputati deses Classis, te gelijck met de Kerckenraet van 't Reciff geautoriseert sijn, als oock om definitivelijck haare saken af te doen.

3. Wort goet gevonden de proponenten, die gebruyckt worden in dese landen, toe te laten omme mede in alle Classicale Vergaderingen te verschijnen als toehoorders, niet hebben eenige deliberative of definitive stemmen, sullen oock gehouden sijn, als personalia verhandelt worden, uit te staen.

4. Tot Deputati Classis sijn genoemt Ds. Preses, Frederick Kesslerus en Ds. Joachimus Solerus.

5. Wort oock goetgevonden de H. Hoge Raden door de twe tegenwoordige ouderlingen te begroeten, also volgens het decreet vañ Camer der XIX, gelijck alle andere, oock also de predicanten haar rantsoengelt sal gegeven worden, — dat haare Achtbaarheden doch gelieve te letten op degene die vrouwe en kinderen hier te lande te voeden hebben.

SESSIO 8, namiddach.

Art. 1. De 2 Broeders ouderlingen refereren, datse, haar versoeck de Hoge Raden voorstellende, tot antwoort becomen hebben, dat haare Achtbare, wanneer het op het uytdeylen van het rantsoengelt quam, daer aen gedencken of daar van spreken souden.

2. Ds. Jacobus Dapper, heden aengecomen sijnde met 't schip Orangien, heeft in dese Vergaderinge ingelevert sijne brieven van wegen de Classis van Schouwen eñ andere van wegen de Classis van Walcheren, waar inne getuycht wort sijn wettelijck beroep eñ commissie tot de bedieninge

des Godtlijcken Woorts en de ophouwinge der kercke Christi in Brasilien, met seer goede getuygenissen van sijn persoon. Waarom hem de broederen des Classis gesamentlijcke oock geerne voor soodanich erkennen, met vreuchde den Heere onsen Godt danckende, dat hem gelieft noch so goede eñ vaderlijcke sorge voor sijn arme kercke alhier te draagen, met het toesenden van sodanige godtsalige eñ bequame harders, eñ daarenboven sijn Eerwaerde aennemende voor een ledemaet deser Vergaderinge, met toewenschinge van den rijcken segen des Heeren over sijnen dienst.

3. Over het doopen vañ kinderen der Brasilianen eñ Negros sijn twe questien voorgevallen; eene van de kinderen, welcker ouders niet sijn gedoopt, d'ander van de kinderen, welcker ouders immers gedoopt sijn. Waer op van de broeders gelijckelijck is geoordeelt, dat de kinderen van ongedoopte ouders niet en mogen gedoopt worden, voor en aleer de ouders sullen sijn onderwesen in de waare Christelijcke Religie eñ den doop sullen ontfangen hebben. Maar so de ouders gedoopt sijn en Jesus Christus belijden, dat men dan haare kinderen mach eñ behoort tot den doop toe te laaten. Welcke resolutie den Eerwaerde Classen van Amsterdam en Walcheren sal bekent gemaackt worden, omme met de Synoden te communiceeren eñ ons derselver sententien te laten toecomen.

4. Hier op wierde voorgestelt, of de ouders, die haare kinderen ten doop meynen te presenteren, niet verbonden souden sijn een predicant, immers sdaachs te vooren, daar van te verwittigen. Hetwelcke bij allen wel gewenst wert dat het geschieden konde, maar dewijle, dat sulx niet wel so strickt soude kunnen ingevoert worden, wort beslooten dit sijnen loop te laaten hebben. En moet dit verstaan worden niet van de Brasilianen of Negros, maar van onse natie.

5. Also de Classis van Walcheren een missive hadde gesonden aen den Kerckenraedt van 't Reciff, waer in sij versoecken, dat seker Jan Michiels hier als proponent mochte gebruyckt worden, gelijck hij voor desen tot sulck eynde in Brasil was afgesonden, is gevraacht, of men Jan Mi-

chiels voornoemt voor proponent soude aennemen? Is geantwoort, dat hem voor desen van den Kerckenraat van 't Reciff een text was voorgeschreven, om een proeve van hem te nemen, waer in hij so slecht bevonden wierde, dat het niet geraden geacht wierde hem tot proponent aen te nemen, gelijck het oock noch om diergelijcke oorsaacken wil wort uitgestelt.

SESSIO 9, voormiddach.

Art. 1. Wort bevonden, dat 7 Duytsche predicanten voor tegenwoordich van doen sijn om de plaatsen in Brasil te becleden. Te weten: 3 op 't Reciff te gelijck met Antoni Faas, waer toe genoemt worden door Ds. Preses, Fred. Kesslerus en Jacobus Dapperus: van den derden sal men spreken na dat sijn Excellentie uyt het leger sal gecomen sijn. Eñ de kercke van Pariba sal bedient worden bij Ds. Corn. van der Poel en Ds. David van Doorenslaer, welcke beyde haare woningen in de stadt sullen hebben, mits dat sij bij beurten oock het Suyder-fort sullen waarnemen. De Caap St. Augustin sal alsnoch voor dese tijt bij Ds. Theodorus Polhemius bedient worden, die goede naarsticheyt sal doen om de kercke aldaer in een goede forme te brengen. Sullen oock de broederen des Classis indachtich sijn hem bij gelegentheyt te .... 1)

Aengaende Ds. Plante, die tegenwoordich bij sijn Excellentie in 't leger is, wort geraden gevonden, dat men eerst sijn Excellentie sal begroeten, eer dat men hem eenige plaatse comt toe te wijsen.

2. Heeft mijn heere Gijseling, Hoge eñ Secrete Raadt, so datelijck in dese vergaderinge doen inleveren een sekere missive, gesonden van den Eerwaerde Classe van Walcheren, overeen comende met de missive van den Eerwaerde Classe van Amsterdam, waar over hier vooren in de 5e en 6e Sessie is gehandelt. Oversulx wort geoordeelt, dat aengaande dese tegenwoordige missive niet meer te verhandelen staat.

1) In het H.S. opengelaten.

3. Dewijl het oock bevonden wort, dat wij behalven de predicanten hier te lande sijnde, noch twe van doen sullen hebben, wort goet gevonden so aen de Eerwaerde Classe van Amsterdam eñ Walcheren, als oock aen de Vergaderinge vañ XIX te versoecken, dat haar gelieve de kercke alhier met noch 2 geleerde, godtsalige, ervarene eñ vreetsame mannen te versien.

4. Wort oock goetgevonden de Classis van Amsterdam eñ Walcheren op haare missiven te antwoorden, en haare Eerwaerde tot meerder contentement de acten deses Classis over te stuyren, waar uyt sij mogen sien wat van ons daar in gedaan sij, eñ met een te versoecken dat haar Eerwaerde gelieve deselve acten met de kercken van Noortholiant eñ de Mase te communiceren, dewijl het tegenwoordich geen tijt noch gelegentheyt geeft deselve so dickwils te copieren.

5. Nademael oock niet lichtelijck eenige beschuldinge behoort aengenomen te worden tegen een ouderling of predicant, so wort besloten, dat men geen aenclage sal inbrengen in het Classis tegen iemant van de ledematen derselve, voor dat hij in privé daer over sal aengesproken wesen, en so hij niet luysterde, alsdan noch eerst van den Kerckenraadt vermaant sijn.

6. Wort oock eyndelijck besloten, dat het Classis 2 maal sjaars, in 't begin eñ in 't eynde van den somer, ordinaris sal te samen comen, en dat op 't Reciff. Sal oock de dach der bijeencomsten door D.D. Deputatos in tijts bekent gemaackt worden.

Hier op, na gedane vermaninge van Ds. Preses aen de broederen tot getrouheyt in haaren dienst en na aenroepinge van Godts Heilige Naem, is de Vergaderinge in goede vrede eñ eenicheyt gescheyden.

Was geteyckent:

Fredericus Kesselerus, Classis p. t. *Preses.*
Cornelis van der Poel, *Ass.*
David van Dooreslaer, p. t. *Scriba Classis.*

III.

CLASSICALE Vergaderinge gehouden in Brasil op 't Reciff de Pernambuco 1638, 5 Jan.

Sijn op dese Vergaderinge verschenen, uyt de kercke van 't Reciff: Ds. Joachimus Solerus, Ds. Fredericus Kesslerus, Ds. Jacobus Dapperus, predicanten; Jacob Altrichs, ouderling.

Uyt de kerke van Tamarica: Ds. Johannes Theodorus Polhemius, predicant, Jan Huygen, ouderling.

Uyt de kercke van Pariba: Ds. Samuel Baziler, Ds. Cornelis van der Poel, Ds. David van Doorenslaer, predicanten; Pieter ter Weyden, ouderling.

Ds. Franciscus Plante eñ Ds. Johannes Oosterdag, predicanten, sijn verexcuseert van wegen den legerdienst.

Sessio 1.

Art. 1. Na aenroepinge van Godts Heilige Name sijn de credentiebrieven gelesen eñ sijn alle richtich bevonden. Die van Tamarica, vermits de Kerkenraadt niet heeft cunnen vergaderen, sijn verexcuseert.

2. Hier op d'electie gevolcht, en sijn met meeste stemmen vercoren tot Preses Ds. Dapperus, Assessor Ds. Kesslerus, Scriba Ds. Polhemius.

3. Het gebet wederom gedaan sijnde door Ds. Preses, sijn geleesen de acta van 't voorgaende Classis, gehouden op 't Reciff den 3en Mart 1637. Eñ voorgevallen:

4. Aengaende de persoon Ds. Kempii, tot proponent bij het Classis aengenomen wesende, wert gerapporteert van Ds. Deputatos dat van wegen de groote swacheyt sijns lichaams deselve op sijn eernstich versouck dimissie is vergunt na 't Vaderlant, met approbatie van sijn Excellentie eñ d'Hooge Secrete Raden. Het Classis heeft daar bij geacquiesceert.

5. Op den 8en art. Sessio 1, van wegen een paert te sullen verwerven voor de dienaars in 't leger, hebben deputati gerapporteert, dat het van sijne Excellentie eñ d'Hooge eñ Secrete Raden was toegestaan eñ belooft.

6. D. Deputati doen rapport, datse volgens haaren last, Sessio 1, art. 9 gegeven, te versoecken een placcaat tegen de bloetschande, omme gepubliceert te werden, daer toe consent hadden vercregen; maar also daar niet op gevolcht en is, worden alsnoch belastet dienswegen instantelijck aen te houden bij de voorgemelde Heeren.

7. Op Sessio 1, art. 10, van de jodinne te Pariba, is gerapporteert van D. Deput., dat de Heeren Hooge Secrete Raden hadden toegestaan, dat van den Rechter der plaatsen daar over informatie soude genomen werden; maar also de Eerwaerde Broeders van Pariba ons hebben bekent gemaackt, dat deselve naerstich te kercken gegaan heeft en groote hoope gegeven van haare bekeeringe, is geresolveert, dat men noch met haar soude aensien; ende is den Broederen van Pariba bevoolen voortaen goede opsiehte op haer te willen nemen.

8. Art. 12, Sessio 1, is mede gerapporteert a D. Deput. dat de Heeren Hooge en Secrete Raden hadden geresolveert Sara Henrichs van wegen haare onbehoorlijcke houwelijcken na het Vaderlant te versenden; maar also daar niet op gevolcht en is, versoeckt het Classis dat D. Deputati als vooren sullen aenhouden.

9. Ds. Schagen over het bevestigen van dit onwettelijck houwelijck aengesproken wesende, hadde geantwoort, dat hij hadde geoordeelt beter te wesen, datse gehouwt was, als in hoerdom leefde; hetwelck D. Deputati, als mede het geheele Classis, gants voor onfatsoenlijck hebben gehouden, en heeft hem oock gedient tot sijnen laste in sijne dimissie.

10. Aengaende Ds. Johannes Oosterdach sal na desen daar van gehandelt werden.

11. Bij Sessio 2, art. 2, is omgevraecht, off volgens resolutie des voorgaañ Classis de kerckelijcke plichten in swange gaan, als daar sijn: catechisatie, oeffeninge van kerckelijck discipline, houden van consistorien, aenteyckeninge vañ acten, huysbesoeckinge voor het Avontmaal. Eñ is bevonden, dat sulx door Godts genade in alle kerc-

ken so veel mogelijck wert geobserveert eñ naargecomen, insonderheyt op 't Recif en Pariba. Die van Tamarica beloven insgelijcks hetselve in effecte te sullen brengen.

12. Volgens Sessio 2, art. 4, wert bevonden, dat alle scholeñ na gelegenheyt van plaatsen werden gehouden.

13. Bij occasie Sessio 2, art. 5, wert geclaacht bij D. Deputati datter veel te weynich sieckentroosters, soo te water als te lande, sijn, hetwelke het Classis mede verstaande, is geresolveert dat aen de Vergaderinge van de XIX meer sullen worden versocht.

14. Sessio 2, art. 6, de middelen raeckende vañ bekeeringe der Brasilianen, rapporteren D. Deputati op 't

1. dat Ds. Solerus een cort begrijp der Christelijcker Religie, met eenige gebeden, hadde nae 't Vaderlant gesonden, waar van d'exemplaaren alsnoch verwacht werden.

2. Van eenige Brasilianen alhier op Compagnye costen te houden, omme in de Christelijcke Religie te informeren, hebben de Hoge en Secrete Raden 'tselve in suspensie gehouden, of het Classis betere middelen op dese tegenwoordige Vergaderinge mochte uytvinden.

15. D. Deputati afgevraacht sijñ of eenige beter middelen op dese art. hadden bedacht tot bekeringe der Brasilianen, hebben bekent gemaackt, dat haar goetdunckt eenen predicant te stellen in de Aldeeën 1) der Brasilianen eñ het Woort Godts te prediken, de Sacramenten te bedienen, kerckelijcke discipline te oeffenen; daar beneffens, dat tot sijne assistentie noch 2 voorlesers, ervaren in de Spaanse taale, omme ouden eñ jongen te leeren lesen en schrijven en in de fondamenten der Christelijcker Religie te onderwijsen, souden bijgevoecht werden. Welcken voorslach den Eerwaerden Broederen des Classis heeft welgevallen. So veel te meer, om dat de Broederen van Pariba hebben te kennen gegeven, dat de Brasilianen, dewelcke bij haar eenen tijt lanck waren bedient geweest, seer begeerig waaren om

1) *Aldeas*, pachthoeven.

predicanten te hebben, eñ oock hetselve expresselijck aen dese Eerwaerde Vergaderinge hebben doen versoecken. Heeft oversulx dese Vergaderinge Ds. David van Doorenslaer, van welckers bequaamheyt eñ goeden ijver, oock ervarentheyt in de Portugese taale, sij haar versekert houden, goetgevonden hem te bewegen, dat hem mede gelieve dit Christelijk beroup aen te nemen. Gelijckse dan oock datelijck desen voorñ waarden medebroeder met redenen daar toe hebben versocht, onder belofte datse met raadt, hulpe eñ gebedt tot Godt hem in desen dienst wilden de hant bieden. Blijvende deselve, als d'ander, een lidtmaet van de Kerckenraet tot Pariba eñ des Classis.

16. Ds. David van Dorenslaer, gehoort hebbeñ het eernstich versouck eñ goede meyninge des Classis, eñ sijnde door den noot eñ gewichtigheyt van de saecke in sijn gemoed overtuycht, heeft in de vreese des Heeren hetselve aangenomen. Tot dien eynde Deputati Classis gelastet sijn approbatie hier van sijne Excelentie en de Edele Hoge eñ Secrete Raden te versoecken.

Sessio 2.

Art. 1. Is bevonden dat d'inhout van Sessio 2, art. 7, namelijck dat de personen, haar begevende tot den houwelijcken staat, verschijnen sullen voor den kerckenraadt, over al gepractiseert wert.

2. Also wij tot noch toe geen antwoort hebben gecregen uyt het Vaderlant aengaende het senden van de Synodale acten eñ houwelijcksche ordonnantien, volgens art. 8 eñ 9, Sessio 2, wert gestemt datse alsnoch sullen versocht werden.

3. Sessio 2, art. 9, Is nochmaals den Broederen gerecommandeert d'examinatie van personen, die haar voor getroude luyden uytgeven, omme daar van blijck te vertoonen.

4. Volgens Sessio 3, art. 7, is Antonette Cantei, leveñ in overspel met Luc. Hermens, vañ Hoge Raden naa 't Vaderlant gesonden.

5. DD. Broederen Deputati volgens Sessio 3, art. 12, antwoorden, datse op de Cabo d'Augustijn souden hebben

gegaen, omme aldaer een gemeynte te formeren, maar also se verstaan hebben. door den Broeder Polhemius, datter weynich stoffe daer toe geweest is, hebben 't in mora laten verblijven.

6. Sessio 4, art. 1, hebben Deputati gerelateert, datse op Tamarica geweest sijnde, de predicant absent wesende eñ de kercke seer desolaet staende, niet geraden gevonden hebben tot formeringe van eenigen Kerckenraat te gaan, aleer daar een ordinaris predicant soude wesen.

7. Sessio 4, art. 2, van wegen Peter van Haarlem, die eenige berovinge vañ armegelden op Tamarica hadde gedaan, is goet gevonden dat de predicant hem daar op sal informeren en d'informatie aen Deputaten over te senden, omme bevordert te worden.

8. D. Deputati, volgens Sessio 4, art. 3, rakende d'heylinge des Sabbats, verclaren sulx op 't Reciff ten goeden eynde gebracht te hebben; maar op andere plaatsen sulx noch niet geschiet wesende, is goetgevonden, dat tot dien eynde een gñaal placcaet van sijne Excellentie eñ Hooge eñ Secrete Raden sal versocht worden.

9. Deputati rapporteren, dat volgens Sessio 6, art. 2, Ds. Jodocus a Stetten sijnen dienst in Tamarica hadde verlaaten.

10. Ds. Samuel Folkeri is volgens resolutie Sessio 6, art. 3, met approbatie van sijn Excellentie eñ Hooge eñ Secrete Raden naa 't Vaderlant gesonden, en is hem seekere getuygenisse gegeven volgens het goetvinden des Classis.

11. Sessio 7, art. 2. Aengaende den persoon Ds. Schagen rapporteren D. Deputati datse volgens haaren last, met t'samen den Eerwaerden Kerckenraet van 't Reciff, hebben gedaan, eñ daarvan blijck hebbende vertoont uyt het voorlesen van d'acten uyt 't kercken protocol, heeft 't Classis hetselve goetgekent eñ gepresen.

12. Bij occasie van art. 3, Sessio 8, is gelesen een sekere missive vande Gecommitteerden tot de kerckelijcke saecken in West-Indien uyt de Classe van Walcheren, van ontrent desen inhout. Voor

1°. approberense onse resolutie aengaeñ den doop van de kinderen der Brasilianen en Negros, hetwelcke bij de Broederen oock so gepractiseert wort.

2°. Dat de Bewinthebberen ter Camer van Zeelant clagen, dat noch aen de XIX, noch aen haer geschreven was van het Classis eñ kerckendienst rakende. Verclaaren Moderatores Classis niet te min van haer geschiet te sijn aen de XIX in Mart 1637, met d'oversendinge van d'acten des Classis.

3°. Van Jan Michielss. wort vernieuwt het versoeck om hem te willen tot proponent aennemen, en daar bij noch Marcus de Foer, om bij sijn persoon insgelijx te doen.

Waar op stemmen gecolligeert wesende van, ten

1. Jan Michielss. heeft het Classis geordonneert, dat also de voorñ Broederen seer schijnen aen te dringen tot promotie van sijn persoon, eñ goede getuygenissen sijn ingecomen van sijn vroom leven eñ wasdom in de leere, eñ dieshalven noch naarder soude werden ondersocht, eñ van D. Deputati na bevint van saken eñ sijne bequaamheyt worden geprocedeert.

2. Aengaeñ Marcus de Foer, van wegen ouderdom en swackheyt, die van hem wort getuycht, stemmen de Broeders hun hier van te willen excuseren.

SESSIO 3.

Art. 1. Is verclaert van D. Deputati dat, met communicatie van sijn Excelentie, Ds. Plante soude wesen de derde predicant op 't Reciff.

2. Aengaende Sessio 9, art. 4, is volgens resolutie des Classis aen de XIX, aen de Camer van Amsterdam en Zeelant geschreven eñ versocht dat haare Edele geliefde noch 2 predicanten te senden.

3. Waerom het Classis niet op gestemden tijt gehouden is, werden verscheydene redenen a D. Deputatis, ingebracht, welcke bij het Classis voor goet sijn gekent en aengenomen.

Sessio 4.

Generale Gravamina.

1. Is een clachte over de groote liberteyt der Papisten, oock in plaatsen die sonder accoord hier te lande sijn overgegaen. Want sij sonder verhinderinge prediken in publijcke kercken, de monniken bewoonen de cloosters eñ genieten d'incomen van dien, houden processie op vrije straaten, bouwen tempels, sonder haer overheyt daar in te kennen, trouwen selfs Nederlanders sonder proclamatien, dien sulx om vaste redenen bij ons is geweygert, eñ nemen de biechte af, die ter doot sullen geexecuteert worden. Hier van heeft het Classis goet gevonden sijne Excellentie eñ Hooge Secrete Raden aen te spreken eñ bidden, dat sulx, waar van wij geen exempel in 't Vaderlant hebben, in toecomende worde belet.

2. Ondertusschen Jan Take geroepen wesende, ten eynde omme hem t'ondersoecken of hij bequaam sij als voorleser d'Aldeen der Brasilianen te bedienen. Maer also men verstonde, dat hij so veel kennisse noch niet en hadde, als daar soude noodich toe wesen, oock daar bij vernomen heeft, dat hij sonder kerckelijcke instructie nu alhier gecomen is, so is hij voor desen tijt verexcuseert geworden, eñ sal aen het Classis van wegen desen geschreven worden.

3. Carel Carelss., voorleser eñ sieckentrooster op 't Reciff, ingestaan sijnde, heeft van het Classe versocht, dat hij door intercessie van hetselve mochte sijn rantsoen vrij hebben, sonder last van sijne gagie, dat deselve mochte worden verbetert ten aensien van sijnen schooldienst; heeft tot antwoort gecregen dat hij hem soude adresseeren aen de Kerckenraadt op 't Reciff, bij den welcken hetselve versoeck aen sijne Excellentie en Hooge Secrete Raden alrede geschiet is.

4. Ten anderen wort niet weyniger geclaacht over de groote vryheyt, die de Joden genieten in haaren godtsdienst, so datse op 2 plaetsen op 't Reciff genoech publyck vergaderen in huysen, hier toe bij haar gehuyrt. Alle dese

dingen sijn strijdende tegen de voortplantinge der waarheyt, tot ergernisse der gelovigen, der Portugysen, die meynen dat wij halve Joden sijn, tot onderdruckinge der Gereformeerde Kercken, alwaar sodanige vijanden der waarheyt beneffens haar gelijcke vrijheyt genieten. Wort oversulx wederom hoochnodich geacht met allen eernst hetselve als boven aen sijne Excellentie en hooge Secrete Raden te recommanderen, dat sodanige vrijicheyt door haare auctoriteyt mach worden benomen.

5. Het derde Gravamen is de groote disordre eñ godtloosheyt, die ontrent de Negros wort gepleecht, want voor

1. komen niet ter kerke;

2. bij coopen en vercoopen worden dickwils getroude luyden gescheyden;

3. bedrijven overspel en hoererije, sonder daar over gestraft te werden:

4. arbeyden op den Sabbath.

't Classis verstaat dat tot remedie daar tegen gestelt sullen worden navolgende dingen, sonder nochtans aen te voeren tegenwoordich, of het eenen Christen geoorlooft sij Negros te coopen eñ vercoopen, om tot slaven te gebruycken:

1. Remedium. Dewijle bij christelijcke Regenten het principaalste ogemerck in 't verkrijgen van de Negros behoort te sijn, omme haar tot kennisse Gods eñ der salicheyt te brengen, soo behoorense ter kercken gebracht eñ in de Christelijcke Religie onderwesen te worden, waar de gelegenheyt is dat sulx kan geschieden, van wat religie haare heeren en meesters oock sijn mogen; hetwelcke een conditie can weesen, wanneerse deselve comen te vercoopen. Item behooren vrome eñ godtsalige capiteynen gestelt te worden. die haar te kercken doen comen.

2. Remedium. Dat in kopen eñ verkoopen sorge sal gedraagen worden, dat persoonen die wettelijck getrouwt sijn, niet gesepareert worden.

3. Remedium. Overspel en hoererije sal onder hen, als onder de christenen, door de Overheijt verboden, en die daar tegen doen sullen, na behooren gestraft worden.

4. Remedium. Sullen gehouden sijn den dach des Heeren te vieren, noch voor haare heeren, noch voor haar selven te arbeyden, en indien daar tegen yet gedaan wort, sullen haare meesters, onder wien sij staan, daar over aangesien worden.

De Vergaderinge verstaat, dat dese dingen door een placcaat behooren bekent gemaackt te worden, en hierom sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden sullen gebeden worden.

Ten 4en wort geclaacht, dat de sonde van hoererije eñ overspel sijn op 't hoochste gecomen bij velen, dat geen wonder was dat Godts wraacke daar door over het geheele lant gehaelt wierde.

De Vergaderinge verstaat, dat de navolgeñ dingen als remedien daar tegen cunnen gebruyckt worden. Voort

1e. Een placcaat te versoecken van sijn Excellentie en Hooge Secrete Raden in houwelijx saken in 't gemeyn, eñ in 't bijsonder tegen dese sonde, eñ dat hetselve door de Officiers mach geexecuteert worden.

2. Aen het Collegium der XIX reverentelijck te versoecken, dat haare Edele gelieve gene vrouwluyden met manspersonen hier te lande gelieven te laten comen, onder dat pretext datse met malcanderen verlooft sijn en hier willen trouwen; noch die vrouwens die seggen, hier te lande haare mannen te hebben, noch die gene, die voorgeven aen manspersonen hier te lande verlooft te sijn, sonder eerst genoechsaam bewijs van alles te hebben, overmits dickwils veel quaats hier onder schuylt. Altemets hebbense noch een ander man of vrouwe in 't leven; altemets sijnse met andere in 't Vaderlant verlooft; altemets blijvense hier te lande lange in hoerdom met malcanderen woonen, tot dat het bekent wort, datse noch ongetrout sijn.

3. Sal vande kercke vlijtich ondersoeck gedaan worden, wanneerse hier comen, ofse oock wettelijck getrout sijn; tot dien eynde sullen die ongetrout sijn door de Officiers geconstringeert worden voor de Kerckenraden te compareren, so haast sij hier te lande aencomen, omme haare

getuygenisse eñ trouwbrieven te laten sien; gelijck oock goet gevonden is Clas. praeced., Sessio 2, art. 9.

7. Ten 5, wert mede ingebracht. dat bij eenige van onse natie in 't begin van 't suycker maalen is toegelaaten, dat, na de paapsche maniere, haere ingenien 1) sijn ingewijt door eenen mispaap met segeninge, superstitieuse ceremonien en gebeden, so binnen als buyten hare huysen, sprengen van wijwater enz.

Remedium hier tegen is, dat de naastgeseten predicanten aen de segnoors d'ingenios sullen versoecken en vermaanen, datse 'tselve in toecomende niet meer en willen toestaan.

Sessio 5.

Art. 1. Tot het 6de gravamen is voorgecomen: also meer eñ meer het vloecken eñ sweeren bij jongen eñ ouden so gemeyn wort, insonderheyt onder militare en scheepspersonen, dat het bijna van vele voor geen sonde meer gehouden wort: waar door Godts toren over ons ontsteken wort. Is goetgevonden, dat men niet alleen op den predickstoel datselve eernstelijck straffen moet, maar op alle occasien, tijdich en ontijdich, de krijchsofficieren, gelijck oock de schippers aengesproken sullen werden, datse die grouwelijcke sonden aen hare soldaten en scheepsvolck willen straffen, volgens den articulbrief, en haar daar in met een goet exempel voorgaan.

2. Tot het 7[de] gravamen wort van de Broeders gesamentlijck geklaacht, dat het niet mogelijck is, datse met haare kostgelden cunnen toecomen; werden oversulx genootsaackt om bij sijne Excellentie en Hooge Secrete Raden door DD. Deputatos verbeteringe te versoecken van hetselve.

3. Gravamen speciale 1:

Wort ingebracht dat de Portugysen in sulcke plaatsen, die met accoord sijn overgegaen, de vrijheyt van haaren godtsdienst so verre uytstrecken, gelijck in Pariba geschiet, datse haer niet te vreden houden met den onverhinderden

---

1) *ingenhos*, d. i suikermolens.

godtsdienst binnen de wanten des tempels, maar oock opentlijck haare processie en camerspelen over straaten aenstellen t'eeren van haare Santen. Onder ander oock oprechten een staack met een vaendel daar boven, met voorstelling van eenige prijsen om die af te halen, waar door groote ergernisse onder d'onse ontstaan en lichtelijck d'onse met haare afgoderije, uyt begeerlijckheyt van de prijsen, gemengt worden. En wort hier over gevraacht, of niet nodich sal sijn hier tegen remedie te versoecken. Wort geantwoort, noodich te sijn sijn Excellentie en Hooge Secrete Raaden te begroeten en daar tegens placcaat te versoecken, also hetselve stucken sijn die groote argernisse causeeren.

4. Gravamen speciale 2:

De Broederen Gedeputeerde van de kercke van Pariba geven dese Eerwaerde Vergaderinge te kennen, hoe dat seer groote argernisse onder haare gemeynte ontstaan was door openbare eñ straatruchtige hoerdom van Elske Groenewals, litmaat derselve gemeynte. Waar over de Kerckenraat aldaar, om de argernisse so veel mogelijck was te weeren, na scherp ondersoeck en blijckelijcke overtuyginge van vier getuygen, die haar op de daat hadden betrapt, eñ bereyt waaren sulx met eede te bevestigen, eñ dan noch een vijfde, tegen welcken Elske voorñt haare misdaat hadde geopenbaart, bekenneñ noch daarenboven haaren boel dese getuygenisse warachtich te wesen, — hadden goetgevonden haer daarover aen te spreken, eñ so het mogelijck ware haar tot bekentenisse haarer sonden eñ leetwesen te brengen. Dit meermaals, met geduyrich aenhouden, uyt last des Kerckenraedts, door besendige geschiet sijnde in haer huys, also sij door swackheyt niet en conde verschijnen in de Vergaderinge, heeftse nochtans hartneckelijck de blijckelijcke waarheyt altoos ontkent, sonder eenich teycken van berouw of leetwesen, ja lasterende eñ scheldeñ die gene die haar vermaanden. Waar op sij door goetvinden des Kerckenraets, als onboetvaerdich, voor d'eerste maal met bedeckten naam de Christelycke gemeynte was voorgestelt, om voor haar van den Almachtigen Godt de genade eñ

bekeeringe te bidden. Waer nae de Kerckenraet voorts met haaren vlijt eñ naarsticheyt was voortgegaan, hebbende haar alrede tot 3 maal toe ontboden om voor den Kerkenraat te verschijnen, hetwelck sij telkens heeft geweygert, niettegenstaande sij onderwijlen, uyt last derselver Kerckenraadt, meer eñ dickwils door de 2 predicanten in alle mogelijcke vrientlijckheyt eñ sachtmoedicheyt is aengesproken, tot schultbekenninge eñ boete. Die doch anders niet en hebben cunnen verwerven, anders als dat eenmaals ofte twe haar schult bekennende eñ beklagende, so het scheen, nochtans deselve naderhant heeft herroepen, seggeñ het voorgaañ geschiet te sijn uyt dwanck eñ sinneloosheyt, eñ datse immers voor de Kerckenraadt niet en begeerde te comen. Oversulx de Kerkenraat den Broederen, uyt haer gedeputeert tot desen tegenwoordigen Classen, hadden belast dese gantsche sake aldaar te vertoonen, eñ met het goetvinden desselven te comen tot het twede voorstel. En bij aldien sij, Elsgen voorñt, alsdan noch in haare hartneckicheyt quam te blijven, 'twelck God verhoede, eyndelijck tot de excommunicatie toe te treden, sonder noch eenmaal den Classe nootlijck te moeten verwachten, also de gelegenheyt haarer kercken so langen uytstel niet soude cunnen lijden.

Waar op de Broederen des Classis, de saake rijplijck overwegeñ in Godts vrese, goetvinden en besluyten: Also sij, Elsgen Groenewals, noyt en is geweest van eenen goeden naam eñ alsnoch persisteert in hare hartneckicheyt; dat men noch twe maanden gedult sal nemen, in welcken tijt de Broederen des Kerkenraats tot Pariba eernstelijck eñ gedurichlijck haar te vermanen, eñ bij aldien dan noch gene verwinninge sal bevonden worden, het twede voorstel, hetsij met bedeckten of onbedekten name doen, gelijck als het de Kerckenaadt ter plaatse sal geraden vinden. Ende so in vier achtereenvolgeñ maanden door continuele vermaningen de hartneckicheyt niet en comt te vermurwen, het alsdan de kercke van Pariba vrij sal staan den ban of afsnijdinge tegen haar te gebruycken, of Godt

gave dat haare siele door dit middel mochte behouden worden.

5. Questiones.

1. Of kinderen van lijfeygen Negros, die selfs niet gedoopt sijn, op de belijdenisse haarer heeren sullen mogen gedoopt worden? Wort geantwoord. Neen, maar te blijven bij de resolutie Class. praeced., Sessio 8, art. 3.

6. 2. Of een predicant, die om sijn ergerlijck leven van sijnen dienst kerckelijck ontslagen is, in een ander beroepinge, buyten de kerkendienst, hier te lande soude mogen blijven. Het Classis verstaat, dat het niet sonder groote argernisse geschieden kan, van wegen de tederheyt der kerken alhier. En vermits hier onder ons sodanige predicant bevonden wert, namelijck Jodocus a Stettum, gelijck boven te sien is, Sessio 2, art. 9, so is goetgevonden sijn vertreck aen sijn Excielentie en Hooge Secrete Raden te versoecken, ten waare hij de kercke satisfactie dede.

7. D. Deputaten gevraacht wat aengaañ de persoon D[s]. J. Oosterdach van haar was gedaan, hebben verclaart, datse tot hier toe hem hadden getolereert in 't leger, niet in de meyninge dat hij soude blijven, maar alleen bij gebreck van een ander. Het Classis stemt desen mede eñ vinden goet, dat daar mede so lange werde gewacht, dat eeñ ander uyt het Vaderlant mag aencomen, eñ sal dan ontboden eñ sijne sake bij D. Deputaten en den Eerwaerde Kerckenraat op 't Reciff afgehandelt worden.

8. Aengaeñ d'ordre der plaatsen in 't bedienen der kercken in Brasil, laten het de Broederen berusten bij de resolutie des voorgaañ Classis, Sessio 9, art. 1.

9. Deputati hebben bekent gemaackt, hoe datse op Tamarica, in plaatse van Ds. Jodocus a Stettum, beroepen hebben Ds. Polhemium van de Caap St. Augustijn, omme deselve Gemeynte als ordinaris harder te bedienen, doch met approbatie van Sijne Excellentie en Hooge Secrete Raden en ratificatie des Classis, hetwelck beroep den Classis hen wel laat gevallen en mits desen approbeert.

10. Wort voorgestelt of Ds. Dorenslaer nu met den eer-

sten na d'Aldeen der Brasilianen sal gaan, dan of hij sal wachten dat een ander predicant in sijn plaatse uyt het Vaderlant sal gecomen sijn, om sijn plaatse te becleden? Wort geantwoort, dat hij met den eersten vertrecken sal, en sal ondertusschen Ds. van der Poel den Kerckendienst tot Pariba na sijn vermogen waarnemen.

SESSIO 6.

Art. 1. Also vele verscheyden suycker molens bij Nederlanders gecocht sijn en oock bij haar bewoont werden, doch sommige so verre gelegen sijn, datse tot de publycke godsdiensten in andere gemeynten niet cunnen comen, eñ nochtans een redelijck getal der menschen daar woonen, soo wert bij dese Vergaderinge nodich geacht, dat deselve, insonderheyt de molens ontrent Gojana gelegen sijnde, voorsien werden op dese wijse, dat door een predicant verscheyden molens bedient werden, blijvende leden van dese classe eñ subject de wetten van dien, gelijck dander predicanten; eñ dat daar van sijn Excellentie en Hooge Secrete Raden, mitsgaders d'ingenios, in name van dese Vergaderinge sullen aengesproken werden, eñ sullen ondertusschen de naast gelegen predicanten deselve altemets besoocken eñ haer met een predicatie vereeren, eñ arbeyden dat smorgens eñ tsavonts het gebet voor het volck gedaan wert.

2. Bij dese occasie is ondersoeck gedaan, wat plaatsen in Brasil predicanten souden van doen hebben. En is nodich geacht, dat volgende plaatsen met den eersten voorsien worden, als daar sijn: Pariba noch een, Cabo Augustijn een, Boverson een, 't groote fort Mauritius op Rio Francisco een, Gojana een, een om altijt den legerdienst waar te nemen. Oversulx vint de Classis geraden sulx aen 't Eerwaerde Collegie der XIX te remonstreren, eñ te bidden dat ons met den eersten so vele predicanten mochten toegesonden worden.

3. En vermits seer weynich sieckentroosters aen lant, eñ maar 2 op de heele vlote sijn, en nochtans bevonden wort dat veele plaatsen deselve van doen hebben, als namentlijck in het leger een Duyts, een Engels, een Frans; in

den Vijfhoeck een, in 't fort Ernesty een, in Gojana een, in 't fort Orangie op Tamarica een, in Serenhain een, in Siara een, eñ mede eenige om de plaatse te vervullen van sulcke die haaren tijt uytgedient hebben en naa 't Vaderlant gaan. So wert mede goetgevonden aen het Collegium der Edele Heeren XIX te versoecken, dat ons meer toegesonden werden.

4. Vermits de stadt Olinda hoe lanx hoe meer begint bewoont te werden, en dat die van het dorp bij het ... 1) daar bij lichtelijck cunnen comen, verstaat het Classis, dat men van sijne Excellentie en Hoge Secrete Raden sal versoecken, datter een kercke in de stadt werde opgemaackt om den godtsdienst daar te plegen.

5. Alhier wort aen het Classis bekent gemaackt, dat Frederick Alken, sieckentrooster in Rio Grande, hem niet wel soude hebben gedraagen, verstaat het Classis, dat daar over informatie sal werden genomen, eñ na bevint van saacken daar in sal werden gehandelt.

6. Wert voorgestelt, off niet een proponent in d'Engelsche tale in locum D^i^. Kempii wort gerequireert, eñ is geoordeelt van neen.

7. Heeft het Classis neffens Ds. Kesselerus in locum D^i^. Soleri tot Deputatum gestelt D^m^. Dapperum.

8. Heeft het Classis geordineert, dat de namen der predicanten eñ sieckentroosters, en den tijt datte Classis heeft begonnen gehouden te worden, in het Classicale Protocol sullen werden geteyckent.

9. Censura morum gehouden sijnde is, Godt lof, niet strafwaardich bevonden, waar op Ds. Praeses dese conventum met het gebet sluytende, sijn de Broeders in goede vrede eñ eenicheyt gescheyden.

Was onderteyckent:

Jacobus Dapper, *Praeses Classis.*
Fredericus Kesselerus, *Assessor.*
Johannes Theodorus Polhemius, *Scriba.*

---

1) In het H.S. opengelaten.

IV.

CLASSIS gehouden in Brasil op 't Reciff van Parnambuco, in den jare onse Heeren 1638, den 29en Oct.

Sijn op dese Vergaderinge verschenen:

Uyt de kercke van 't Reciff:

Ds. Jacobus Dapperus. „ Fredericus Kesselerus. „ Joachimus Solerus. „ Franciscus Plante.	Predicanten.

D'heer schepen Samuel Halters, Ouderling.

Uyt de kercke van Tamarica:

Ds. Johannes Polhemius, Pred.
Cap. Bartolomeus Metting, Ouderling.

Uyt de kercke van Pariba:

Ds. Samuel Bachiler. „ Cornelius van der Poel. „ David a Dooreslaer.	Predicanten.

D'heer schepen Isaac de Rasiere, Ouderling.

Na dat Ds. Jacobus Dapperus de Name Godts hadde aengeroepen, sijn de credentiebrieven ingelegt eñ gelesen, en alle als richtich aengenomen. Ds. Johannes Oosterdach, die om sijn legerdienst niet heeft cunnen verschijnen, wert om deselve reden verexcuseert.

Hier op is gevolcht d'electie, en sijn bij de meeste stemmen vercoren:

tot Praeses Ds. Fredericus Kesselerus.
„ Assessor „ Jacobus Dapperus.
„ Scriba „ David a Dooreslaer.

Waar na andermael de Naam des Heeren sijnde aengeroepen door Ds. Praesidem, is men toegetreden tot de handelinge.

SESSIO 1, voormiddach.

Art. 1. Sijn voorgelesen d'acta des naastvoorgaande Classis, en voor eerst a D. Deputatis gerefereert op den 6te artt. Sessio 1, aengaende een placcaet tegen de bloetschande, dat haare EE. daar toe instantelijck hadden aengehouden, en dat sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden niet alleen en hebben belast eenen te publiceeren, maar rede oock al belast een ontwerp daar van te maaken, hetwelck evenwel tot noch toe niet en is geschiet: waaromme goet gevonden is bij sijne Excellentie en haare Edel Achtbare hier toe op nieu eernstelijck aen te spreken.

2. Op 't 7de art. Sessio 1, dat spreeckt van de jodinne te Paraiba, also deselve noch al voortgaet in de gegeven beginselen haerer boetveerdicheyt, is goet gevonden te blijven bij de voorgaañ resolutie.

3. Wat belangt Sara Henricks (van wien Sessio 1, art. 8), die tot nochtoe niet is wechgestuyrt na 't Vaderlant, sal gearbeyt worden, dat de resolutie des Classis aen haer ten effecte mach comen, also de argernisse vrij lang geduyrt heeft.

4. De kerckelijcke plichten (waar van art. 11 Sessio 1) verclaren de Broeders alle datse na gelegentheyt worden onderhouden; dat oock de scholen, waar van art. 12, in goede ordre staan: alleen waar te wenschen, dat wat meer leerlingen mochten ter schoole gehouden worden, waar toe d'ouders na gelegenheyt sullen moeten worden aengeport.

5. Aengaande den 12^{en} art. Sessio 1, van eenige siekentroosters te versoecken aen de Eerwaerde XIX, dat is geschiet, gelijck dan oock eenige meer dan te voren herwaarts gesonden sijn.

6. Op 't 14de art. Sessio 1, sprekende van de bekeringe der Brasilianen, wort goetgevonden, vermits het boexken Ds. Soleri, voor desen na het Vaderlant gesonden, achterblijft, dat Ds. Solerus eñ Doreslaer tsamen sullen stellen een kort, grondig en klaar onderwijs in de Christelijcke Religie, twelck daar na in den name des Classis sal over-

sien worden door Ds. van der Poel en Ds. Polhemium, en also na 't Vaderlant gestuyrt om gedruckt te worden; waar mede ons sullen behelpen ter tijt Godt geve meerder kennisse in de inlantsche tale.

7. Aengaande den 15en art. Sessio 1 wort bekent gemaackt, dat het besluyt des Classis van een predicant, en met namen Ds. Doreslaer, in de Aldeen te stellen, bij sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden is aengenomen, en daar op Ds. Doreslaer langer in sijn dienst ingetreden; dewelcke bij desen gevraecht, hoe 't met dese bedieninge toeginck, verclaert, dat na gelegenheyt des tijts en volx de vruchten niet berouwelijck sijn, comende het volck in de dagelijcksche gebeden en sangen eñ tot 't gehoor des Godts Woorts, luysterende oock met gehoorsaemheyt na de vermaninge haares predicants, alleenlijck dat het noch niet rijp genoech en is het Heilig Avontmaal te bedienen. En bij dese gelegenheyt wort geresolveert, tot meerder stichtinge der Brasilianen, aen sijn Excellentie en hoge Raden te versoecken, dat de ordre van de Regeeringe der Aldeen, bij sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden nieuwlinck geraemt, met den eersten in de Aldeen mochte bekent gemaeckt eñ ingevoert worden.

8. Is ingestaan Ds. Jodocus a Stettum, verclaarende, dat hij, voor desen van den Eerwaerde Classe uyt sijnen dienst om eenige sijne begangen fauten ontset wesende, oversulx alsnu in alle ootmoedicheyt sich voor dese Vergaderinge comt vertoonen om deselve satisfactie te doen, biddende hem sijn begangen fouten te willen vergeven en hem wederom in sijn vorigen dienst herstellen, belovende met eenen sich voortaen also te sullen dragen, dat den Classis geen oorsaeck soude gegeven worden haar te berouwen over sijne herstellinge.

Waar op de Classis, met christelijcke mededogenheyt over haaren gevallen medebroeder ontsteken sijnde, goet geacht heeft na te speuren, of oock mogelijck ware hem sijn ootmoedich versoeck in te willigen. Heeft oversulx voor alle dingen ondersoeck gedaan na den ommeganck sijns

levens tsedert sijn deportement, voornamelijck bij den broederen van Tamarica, daar de fauten begaan sijn; dewelcke, benevens vele andere broederen, seer goede getuychenisse geven van Ds. Stettum voorñt, van sijne neerslachticheyt eñ stichtelijcken wandel, so in 't openbaar, alsmede in sijne huyshoudinge een geruymen tijt herwaerts.

Voorts is dese sake D[i]. a Stettum den broederen in bedenckinge gegeven tot na de middach, eñ dat om haare gewichticheyt wille.

SESSIO 2, nademiddach.

Art. 1. Resumerende de saake D[i]. a Stettum, also hij sich uytbiet de kercke satisfactie te geven over sijne begangene misslagen, wort hetselve gaerne van dese vergaderinge aengenomen, en geoordeelt deselve stichtelijxt te sullen geschyeden, so de satisfactie beyde voor dese Vergaderinge eñ voor de kercke van Tamarica, daar de misslagen begaan sijn, gedaan worde; namelijck, dat hij sijn berou en leetwesen alhier doe eñ deselve aen de kercke van Tamarica door den predicant aldaar opentlijck in sijne presentie wort bekent gemaeckt. Waar op Ds. a Stettum van D[o]. Preside dese resolutie is voorgedragen, eñ gevraacht, of hij sijn begangen sonde niet en bekende met hartelijck berouw, eñ d'argernissen, daar door gegeven, door eenen godtsaligen voorganck van sin was weder wech te nemen eñ anderen een goet exempel te geven.

Hier op antwoort Ds. a Stettum het Ja; betonende een groote nederslachticheyt met ootmoet, oock te vreden wesende, dat dese sijne boetvaardicheyt de kercke van Tamarica worde voorgedragen, in voegen dat dese vergaderinge desen aengaande sich t'eenemaal vergenoecht hout, biddende Godt dat Hij hem door sijnen goeden Geest in dit goede voornemen wil stercken.

Vorders so wort op dese gemelte satisfactie eñ goede getuygenisse der Broederen van Tamarica, als oock van andere, besloten Ds. a Stettum weder beroupelijck te stellen, maar dat sijne beroupinge niet sal worden in het

werck gestelt, dan na gedane bekentmakinge van sijne boetvaardicheyt en satisfactie aen de gemeynte van Tamarica, 't welck dan metten eersten sal moeten geschieden; waar na Deputati noch een tijt lanck opsicht sullen nemen op sijn leven, en alles na hoop eñ wensch uytvallende, als dan Ds. a Stettum voorñt, met communicatie van de naastgelegen predicanten, tot den dienst bevorderen. Waar over dese Vergaderinge van Ds. Stettum bedanckt sijnde, heeft hem verders toegewenscht Godts rijcken segen.

2. Op 't 2ᵉ art. Sessio 2, wort bekent gemaeckt, dat de Classis van Amsterdam antwoort heeft gesonden op 't versoeck van de Synodale acten en houwelijcksche ordinantie, 'twelck hier na den Classis sal worden vertoont.

3. Art. 3 Sessio 2, van d'examinatie der gener die haar voor getroude luyden uytgeven, wort alom in 't werck gestelt.

4. Wat belangt de saake van Peter van Haerlem, die voor desen eenich armengelt tot sich heeft getrocken, en daar over rede is gecondemneert het gestolen te vergoeden, wort goetgevonden alsnoch te vernemen of hij sijne condemnatie heeft genoech gedaan.

5. Op 't 8ᵉ art. Sessio 2, refereren Deputaten datse een gñaal placcaat tegen de ontheylinge des Sabbats aen sijne Excellentie en Hoge Raden hebben versocht en beloften daar toe vercregen; maar also het placcaat noch niet en is te voorschijn gecomen, sullen Deputaten 't selve vorders soecken eñ bearbeyden.

6. Van Deputaten wort bekent gemaackt, hoe datse volgens art. 12 Sessio 2 hebben Jan Michielss. t'examinatie gestelt, eñ denselven sodanich bevonden, datse hem gaarne tot proponent hebben willen bevorderen. 't Welck de Broeders alle haar wel hebben laaten bevallen, te meer also men verstaat, dat hij hem in sijn dienst lofflijcken quijt.

7. Belangende het gravamen van de grote liberteyt der Papisten (waar van Sessio 4 art. 1), verclaaren Deputati, datse daar over bij sijne Excellentie en haare Hoog Achtbaren hadden gedoleert, eñ gebeden om deselve met haare auctoriteit tegen te gaan. Waar op tot antwoort gekregen,

dat de Papisten haare vrijheyt was geaccordeert eñ toegestaan; dat evenwel sijn Excellentie en haar Hoog Achtbaren souden besorgen dat den paapschen godtsdienst binnen de kercken bleve, dat oock papen, sonder proclamatien trouwende, souden gestraft worden. Maar dat nochtans dies niet tegenstaande der Papisten vrijheyt eñ stouticheyt seer toeneemt en aenwast, waaromme hoochnodich geacht wort noch maal eernstelijck aen te houden, dat dit gravamen mach werden afgedaan, eñ met een uytlegging te versoecken, hoe verre de vrijheyt der Papisten sich uytstreckt, omme also onse conscientie allenthalven te quijten, eñ ons d'afgoderije niet deelachtich te maken.

8. Op 't 4ᵉ art. Sessio 4, van d'opentlijcke vrijheyt eñ stoutheyt der Joden, refereeren Deputaten, dat alhoewel sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden verclaren, dat de Joden sodanige vrijheyt niet toecomt, eñ oversulx oock al belast hadden aen den Fiscaal deselve in te binden, evenwel haare stouticheyt meer en meer aenwast, gelijck op 't Reciff, so oock tot Paraiba, alwaarse hare handen aen den Schout hebben geleyt, die haar vraachde na haar gepretendeerde vrijheyt. Hetwelck een sake sijnde gants argerlijck eñ nadeelich voor de Gemeynte Godts eñ sijn eere, so is 't dat Deputati andermael gelast worden ook hier in bij sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden te arbeyden, dat hare Hoge Achtbare gelieve tegen sodanige vermetelheyt te ijveren.

SESSIO 3, voormiddach.

Art. 1. Is binnen gestaan Ds. Kempius, voor desen als Engels proponent na 't Vaderlant gegaen, versoeckende van dese Vergaderinge, dat hij wederom voor sodanich mochte aengenomen worden, of andersins in eenige andere dienst, na gelegenheyt van de kercke, sonder dat hij ondertusschen eenige attestatie van de Kercke in 't Vaderlant, noch commissie van de Camer van Amsterdam kan vertoonen. Om welcke oorsaeck, gelijck oock insonderheyt om dat geen Engels proponent voor tegenwoordich hier van doen

is, de Classis hem voor proponent niet can aennemen, volgens den 6en art. Sessio 6, Class. praeced. Soude nochtans wel genegen sijn hem yewers anders toe te gebruycken; waer òm hem beproevende of hij eenige kennisse hadde in de Portugyse tale, eñ bevindende een genoechsame om de Brasilianen te onderwijsen, vint de Classis goet hem hier hiertoe te gebruycken. Sullen derhalven Deputaten dit selve sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden bekent maken, met versoeck om behoorlijck tractement. Sullen oock indachtich sijn D°. Kempio sijn plaets, die bequaamst mach sijn, aen te wijsen.

2. Op 't 3e Gravamen, waar van art. 5 Sessio 4, van disordre en godtloosheyt onder de Negros, — Deputaten rapporteren, dat niet alleen de remedien, daar tegen bedacht eñ besloten, van sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden worden voor goet gekeurt, maar oock een placcaat aen te slaan belooft, om deselve remedien in 't werck te stellen, waarom Deputati niet anders sullen hebben te doen als dit op nieus aen te bevelen.

3. Rapporteren Deputaten, dat sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden niet alleen een placcaat tegen hoererij en overspel (waar van art. 6 sessio 4) seer hoochnodich achten, maar al over lange ordre hadden gestelt om eenen te ontwerpen. Dat evenwel de sake meer en meer verloopende, tot noch toe geen placcaat was uytgecomen, waar over de Vergaderinge, die wat meer gehoopt hadde, haar hoochlijck bedroevende, so om dat sulcx is streckende tot groote schande des Heilige Evangeliums eñ Godts heylige Name, als oock om dat dusdoende den toorn Godts over dese landen soude ontsteken, lasten nochmaels Deputaten niet na te laaten zijn Excellentie en Hoge Secrete Raden met alle vlijt eñ naarsticheyt te bidden en aen te prickelen, dat eenmael het beloofde placcaat mach worden aengeslagen.

4. Is ingestaan Daniel Hesta Bellombre, Frans sieckentrooster, versoeckende sijn dimissie na 't Vaderlant; maer also hij onlanx is bevordert tot het sieckentroosters ampt, so en kan het Classis niet verstaan hem te veroorloven,

sonder eerst eenige dienst van hem genooten te hebben. Sal derhalven noch een jaer ten minsten hier moeten dienen.

5. Het remedium tegen de superstitieuse manieren om de molens aen 't malen te helpen, waar van art. 7 Sessio 4, wort alomme gebruyckt, en sal noch verder gebruyckt werden, daar 't nodich sal sijn.

6. Op 't gravamen tegen vloecken en sweeren, waar van art. 1 Sessio 5, seggen Deputaten, dat een placcaat versocht eñ belooft, doch geen gepubliceert is, weshalven daar op van nieus sal moeten aengehouden worden en het vloecken eñ sweeren in kerck eñ elders eernstich bestraft, als voren.

7. Refereren vorders Deputaten op 't 2e art. Sessio 5, dat sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden de vermeerderinge van costgelt der predicanten hebben aengenomen aen de Camer der XIX te recommanderen.

8. Aengaande het Gravamen speciale van de groote stoutheyt der Papisten tot Pariba, verclaren Deputaten dat sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden, op haar versoeck, belooft hebben voor te sien, dat sulcx niet meer soude geschieden; gelijck dan de vrucht daar van rede gespeurt is.

9. Van Elske Groenewals, waar van art. 4 Sessio 5, verclaren de Broederen van Paraiba, datse haare schultbekenninge eñ boete, so in 't bijsonder voor predicant eñ ouderling, als oock voor de Kerkenraet gedaan heeft, die oversulx met haar niet is voortgegaan tot de 2de voorstellinge, maar goetgevonden heeft een wijle tijts het ooge op haar te houden, eñ ingevalle sij goede vruchten der bekeeringe vertoont, haar alsdan, wanneerse versoeckt, weder ter tafel des Heeren, met wechneminge vañ gegeven ergernissen, toe te laten. Waar over dese Vergaderinge haar verblijdende, Godt bidt, dat Hij de goede beginselen ten saligen eynde wil voltrecken.

10. 'Tgene van Jodocus a Stettum in 't 6e art. Sessio 5 beslooten was, is afgedaan en nedergeleyt art. 8 Sessio 1, hunner Classis.

11. Nopens art. 7 Sessio 5, daar Deputaten eñ de Kerckenraat van 't Reciff gelast wert de sake Di. Oosterdach af

te doen, refereren Deputaten, dat hen in de Kerckenraad op 't Reciff de aenclachten des Classis sijn voorgedragen, eñ also hij over de swaarste al voor desen sijn censure hadde gedragen, eñ d'andere niet verdienden om afgeset te worden, eñ oock een geruymen tijt herwaerts goede getuygenissen worden gegeven over sijn persoon en dienst, dat haare EE. hem niet hebben willen ontslaan van sijnen dienst, maar deselve, na voorgaande scherpe vermaninge, in 't leger gebruycken; waar inne het Classis haar oock te vreden hout.

12. Nopens art. 10 Sessio 5, wort gerefereert, dat David a Doreslaer sijnen dienst al lange onder de Brasilianen heeft aengegaen, en ondertusschen Ds. van der Poel de kercke van Pariba alleen met goeden vlijt waergenomen, ter tijt toe hem bij provysie is bijgevoecht geworden de proponent Jan Michielss., om den dienst in 't Suyder-fort waar te nemen.

13. Aengaende van in de molens, insonderheyt die in Gojana sijn, een predicant te stellen, waar van art. 1 Sessio 6, refereren Deputati, dat sijn Excellentie eñ Hoge Secrete Raden de resolutie des Classis haar wel hebben laaten gevallen, waaromme, om deselve in 't werck te stellen, alleenlijck overich, dat eenige predicanten uyt het Vaderlant overcomen, daar op wij wachten sullen.

Sessio 4, voormiddach.

Art. 1. Het versoeck van eenige predicanten aen de Camer van de XIX, is volgens art. 2 Sessio 6 wel geschiet, maar tot noch toe geen predicant herwaerts gesonden; waar door grote verwilderinge ontstaat onder onse natie, die noyt het Woort Godts kunnen hooren, noch Sacramenten gebruycken, overmits de plaatsen seer wijt van den anderen gelegen sijn, eñ daarentegen het lant vol is van papen eñ afgodische priesters. Weshalven wederom een brief sal moeten geschreven worden, eñ dat niet om minder, maar wel om meerder predicanten, alsoder noch eenige plaatsen bij de voorgaande sijn toegecomen, als Alagoa, Sierenhayn, S. Augustino etc.

2. So is oock nagecomen art. 3 Sessio 6, handelende van

eenige sieckentroosters uyt het Vaderlant te ontbieden, en sijn eenige ons rede toegestuert, hoewelder noch vrij vele gebreck sijn; daarom oock wederom de XIX sullen moeten beschreven worden, om op alle compagnyeschepen een sieckentrooster te stellen.

3. Op 't 4de art. Sessio 6, refereren Deputaten, dat het opbouwen van den kercke 't Olinda van sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden was aengenomen, maar bij gebreck van werckluyden tot noch toe niet is begonnen. Ondertusschen verstaande, dat de Papisten daer rede een kerck hebben opgetimmert, beneffens 2 cloosteren, eñ versoecken noch twe andere, so wert besloten bij sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden te arbeyden, dat onse kercke daar opgebout mach worden eñ de Papisten het verder bouwen verboden.

4. Van Frederick Alken, sieckentrooster op Rio-Grande, waar van art. 5 Sessio 6, wort verstaan, dat sijn bedieninge aldaar niet stichtelijck kan wesen, eñ daarom raatsaam dat hij van daar ontboden worde, eñ gelijck hij selve versoeckt, na 't Vaderlant veroorloft.

5. Daniel Hesta Bellombre levert in een geschrift, streckende ten selven eynde, 't geen hij voor desen mondelinge versocht heeft, om na 't Vaderlant veroorloft te worden. Welck geschrift, also 't met alle onbeschaamtheyt eñ oneerbiedicheyt, eñ niet sonder lelijck lasteren op dese Vergaderinge is ingestelt, ons doet verstaen hem sijn oorlof te geven, vermits hij niet waerdich is sijn dienst langer te betreden, en dat men sijn onbeschaemt overdringen aen sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden sal vertoonen, ten eynde hem geen siecketroosters tractement en volge, van den tijt af dat hij desen dienst heeft aengenomen, doch gene gedaan: 'twelck van sijn Excellentie en Hoge Raden oock is aengenomen.

6. Gravamina.

1. Wenschen de broeders gesamentlijck dat d'oude gravamina, aengaande de grote vrijheyt der Joden eñ Papisten, ongeregeltheyt onder de Negros, ontheylinge des

Sabbaths, vloecken en sweren etc. eenmaal mochten afgedaan worden.

2. Wort ingebracht, hoe dat meest alle segjoors d'ingenios van onse natie, te gelijck met de Portugysen, juyst op den Sondach hare molens aen 't malen stellen, om geen ander insicht, als dat het so 't gebruyck is deser landen, derhalven het anders niet en is als den Sabbat te ontheyligen eñ sich deelachtich maken aen de superstitie der Papisten. Waar op geresolveert wort sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden te versoecken, dat hare Edel Mogende gelieve dit exempel in 't placcaat tegen d'ontheylinge des Sabbaths in 't bijsonder oock uyt te drucken, en so wel Portugysen als Nederlanders de sake verbieden.

3. Wort ingebracht, dat sommige sieckentroosters, bij gebreck van predicanten, den Heiligen Doop bedienen, welck eygentlijck eñ allen gehoorende tot het predickamt, so wort besloten dit misbruyck in geener maniere toe te staan.

Quaestiones.

1. Off de personen, die hier te lande tot het sieckentroosterschap worden bevordert, haar niet behooren voor sekeren tijt aen de Compagnye te verbinden?

Antw. Ja. De tijt wort gelaten aen 't goetduncken van de promotores.

2. Off niet behoorlijck ware, dat onse Classicale Vergaderinge met een predicatie wierde begonnen?

Antw. Ja, en dat door eenen, die daar toe sal verkoren worden, eñ wert voor tegenwoordich genoemt Ds. Praeses Kesselerus.

Sessio 5, na de middach.

Art. 1. 3. Dewijle bevonden wort, dat vele gehoude Brasilianen, so mans als vrouwspersonen, gelijck door den oorloch, also oock door moetwillige verlatinge, een tijt lang herwaerts van haare egade blijven afgescheyden, eñ ondertusschen haar niet en cunnen met andere laaten vertrouwen, hoewel sij 't begeren en de houwelijcksche t'samencomste niet wel missen cunnen, so is de vrage op wat manier en

middel men hen in desen haaren noot sal cunnen te gemoet comen?

Antw. Dat door een openbaar edict de wechgelopene door den wereltlijcken richter moeten worden ingedaacht, om bij haare portueren binnen sekeren tijt te vervoegen, na verloop van welcken tijt de verlatene personen gehouden en verclaart worden voor los en vrij van de verlatende partij, soo se quamen achter te blijven. Waaromme Deputaten sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden sullen vragen, bij wien sulck edict sal moeten versocht worden.

4. Off een manspersoon, sich bij 't leven van sijn wijf met een vrij vrouspersoon verloopen hebbende, eñ een kint gewonnen, na 't overlijden van sijn wijf sal mogen trouwen met de vrouwspersoon voornoemt? Welck geval tegenwoordich gevonden wort in Pojouha, onder de Brasilianen, hebbende beyde personen nu lange met den anderen geconverseert eñ niet willende den anderen verlaten?

Antw. Dat wat aengaet 't exempel verhaalt, sulx sal toegelaten worden, also de Brasilianen noch niet al te wetich en sijn; sal nochtans de trouwe niet geschieden sonder voorgaande bestraffinge voor al het volck. Sal oock dit exempel in geen consequentie getrocken worden.

2. Op het versoeck van de broederen van Paraiba wort Jan Lodewijckss., sieckentrooster in Frederica, om sijn ouderdom en swackheyts wille, van den Classe veroorloft omme tegen May na 't Vaderlant te vertrecken, tegen welcken tijt D. Deputati sullen indachtich sijn, hier van approbatie van sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden te versoecken.

3. Ds. Jacobus Dapperus stelt voor, hoe de twee jaaren, die sijn Eerwaerde aengenomen was hier te lande de Kercke Godts te dienen, bij na verloopen sijnde, hij van sins is toecomende Maert wederom na sijn kercke te vertrecken, die doch sijn Eerwaerde niet langer heeft willen uytleenen, eñ hij met sijn langer uytblijven niet gaern de gemoederen van sijn Gemeynte eenichsins soude willen vervrembden. Welcke propositie van allen Broederen is aengehoort met geen kleyne droefheyt, van harten wenschende dat sijn

Eerwaerde van sin quam te veranderen, om sijnen dienst, behulpsaamheyt eñ raat in de kercken deser landen noch voor een tijt te mogen gebruycken; te meer om dat ons in twe jaaren tijts gene predicanten uyt het Vaderlant sijn toegesonden, waarom oock het Classis gaerne haaren dienst heeft willen aenwenden, of 't mogelijck ware sijn Eerwaerde te bewegen, om noch een jaar tijts bij ons te blijven. Belovende sijn verblijven bij ons aen sijn kerck en Classis op 't beste te willen verschoonen, buyten twijfel, dat sijn yever meer soude strecken tot verweckinge, dan uytblussinge der liefde in de harten sijner Broederen eñ Gemeynte. En of wel Ds. Dapperus door dit al sich niet heeft laten afsetten van sijn voornemen, so en kan nochtans het Classis geen volcomen besluyt maken, maar geeft sijn Eerwaerde dese sake Christi, onderwijl sijn tijt noch niet is verloopen, in verder bedenckinge, hoopende sijn Eerwaerde noch sal resolveren te blijven. Besluyt nochtans het Classis, in gevalle sijn Eerwaerde immers gelieven sal te vertrecken, dat Deputaten hem sijn behoorlijck afscheyt in de name des Classis sullen geven, met Classicale attestatie, na meriten eñ waarde.

4. Is voorgelesen de missive des Amsterdamschen Classis (waer van hier voren is gewach gemaackt, art. 2 Sessio 2), waer in beneffens een verschooninge over langsaemheyt in 't schrijven, eñ verclaringe haerer goeder genegenheyt eñ sorchvuldicheyt over de kercken van Brasil vertoont wert:

1. Dat haare Eerwaerde de copyen onser Classicale Acten de kercken van Noort-Hollandt eñ Mase, gelijck wij begeert hadden, hebben medegedeylt.

2. Dat ons versoeck wegen de Acten des Noort-Hollantschen Synodi, van den jaare 1620, en voorts van jaar tot jaar, deselve ons mede te deylen, bij den Synodum is toegestaan, eñ de Acten oock rede tot so verre gecopieert, dat wijse met den eersten hebben te verwachten, gelijck oock de casus matrimoniales.

3. Dat het oordeel Synodi Nort-Hollandicae, gelijck oock des Classis van Amsterdam, over den doop der kinderen

van ongedoopte ouders met het oordeel onses Classis overeencomt.

4. Dat het Classis groote naersticheyt hadde gedaan om onse kercken te voorsien met twe seer goede eñ fijne predicanten, eñ rede deselve uytgevonden eñ d'Ed. Heeren Bewinthebberen voorgedragen, maar noch geen consent en hadden gokregen, eñ dat het Classis dieshalven niet versuymen soude daarom aen te houden.

5. Dat de Classis van Amsterdam de sake Di. Wachtelo, conform d'acten onses Classis, hadden t'hant genomen, waar door Ds. Wachteloo grote moeyte eñ swaricheyt was gebaart, dewelcke dan daar door gedrongen wesende sich voor de Classis van Amsterdam te verantwoorden, so vele hadde te wege gebracht, dat sijn sake nu is twijffelachtich geworden; — dat oversulx de Classis van Amsterdam ons toestuyrt copyen van de testimonien die hij, Wachteloo, haare Eerwaerden vertoont heeft, eñ die hem schijnen t'eenemaal van sijn beschuldinge te verschoonen.

6. Haare Eerw. blijschap en applausus over 't voorcomen der kercken in Brasil, als mede haar Eerw. eernstich versoeck aen de Heeren Bewinthebberen om ons in de goede sake de hant te bieden.

Eyndelijck besluyten onder een vertrouwen, dat uyt al 't voorgaande blijcklijck sij hare Eerwaerde bereytwillicheyt neven den Classen en kercken in Brasil, eñ met een gebet over onse persoonen eñ dienst.

SESSIO 6, voormiddach.

Art. 1. Is andermaal voorgelesen de missive van den Eerwaerde Classe van Amsterdam, eñ overmits in deselve van ons begeert wort naarder onderrichtinge eñ bescheyt aengaande de persoon Di. Wachtelo, en het getuygenisse hem vañ kerck medegegeven, — so is 't dat dese Classis, hoewel ongaerne eñ als gedrongen, alles wel nauw en scherpelijck heeft gaan ondersoecken, principalijck bij kerckelijcke personen, die met Wachtelo gedient hebben, uyt welks geloofwaerdige berichtinge de Classis bevint en verclaart:

Voor eerst, dat Wachtelo hier te lande so niet geleeft heeft, dat hem in goeder conscientie een goet of eerlijck yemanden te recommanderen, als buyten vermoeden, dat een sodanich testimonium tot so verre soude worden aengenomen, als nu wel verstaan wort dat het doet. Waarom de Classis eendrachtelijck besluyt, so hier van, als van de gantsche sake Di. Wachteloo, belangende sijn persoon eñ leven, een genoechsaam bericht aen de Eerwaerde Classis van Amsterdam te laaten toecomen.

2. Sijn binnen gestaan d'Heer Admiraal Willem Corneliss. eñ d'Heer Majoor Mañsveld, versoeckende aen de Classis haar E. te willen voorsien op de aenstaande tocht met een predicant eñ sieckentrooster; waar op goetgevonden is, hare E., nevens een sieckentrooster, toe te voegen den proponent Jan Michielss.

3. Is voorgelesen een missive van d'Eerwaerde Classis van Walcheren aen den Classe van Brasil, waar inne haare Eerwaerde vertoonen hare blijschap over 'tgene bij onsen Classe is verricht, met dancksegginge tot Godt eñ begeerte om sijnen segen. Vertoonen oock, dat haare Eerwaerde aen de Camer van Selant vertoont hebben, volgens onse schrijvens, de schadelijckheyt des Jodendoms hier te lande. Aengaande het tafelrantsoen te vermeerderen, hebben rede daar toe gearbeyt, eñ sullen noch meerder arbeyden daar 't behoort. Bedroeven haar datse onse gebreck van predicanten, onaengesien haaren vlijt eñ devoiren, niet en kunnen vervullen; dan beloven alsnoch te doen wat mogelijck is. De Heeren Bewinthebberen van Seelant sijn geresolveert bequaame sieckentroosters hier na toe te stieren. Eyndelijck bedancken onsen Classi voor de bevorderinge van Jan Michielss.

Wort besloten, desen brief te beantwoorden met een vriendelijck versoeck, dat de Eerwaerde Broederen des Classis van Walcheren gelieve in haare goede geneegenheyt eñ devoyren nevens de kercken deser landen te volharden.

4. Daniel Hesta Bellombre levert andermaal in een geschriftjen, versoeckende daar in een attestatie van dese getuygenisse conde medegegeven worden. En wat ten

tweden belangt het testimonium ecclesiasticum, bij hem in 't Vaderlant vertoont, dat hij geen heeft vercregen, dan na verscheyden maal afgeslagen te sijn, eñ door sijn importuyn aanhouden; oock niet sonder voorgaande scherpe vermaninge eñ bestraffinge; oock niet om hem daar mede bij Vergaderinge over sijn persoon en leven, 'twelck hem, mits hij se niet verdient heeft, wort geweygert.

5. In plaatse Ds. Frederici Kesseleri, die voor sijn twejaarigen getrouwen dienst bedanckt is, is bij de meeste stemmen tot Deputatum Classis vercoren Ds. Joachimus Solerus. Eñ of gebeurde, dat Ds. Dapperus quame te vertrecken ('twelck tegen onse hoope soude sijn), so sal Ds. Kesselerus in sijn plaatse treden.

Censura morum gehouden en niet strafwaerdich bevonden sijnde, is dese Vergaderinge, na gedaane vermaninge door Ds. Praesidem aen alle broederen tot getrouwicheyt in haaren dienst, eñ na dancksegginge tot Godt, in goede eenicheyt eñ vrede gescheyden.

Was geteyckent: David a Dooreslaer,
p. t. *Scriba Classis.*

V.

EXTRAORDINARE Classicale Vergaderinge, gehouden op 't Reciff de Pernambuco, den 25en Martij 1639.

Op welcke verscheenen sijn:

Uyt de kercke van 't Reciff.
- Ds. Fredericus Kesselerus, *Pr.*
- „ Jacobus Dapperus, *Ass.*
- „ Joachimus Solerus.
- „ Franciscus Plante.

(Predicanten.)
- D' Heer schepen Samuel Halters, Oud.

Uyt de kercke van Pariba.
- Ds. Samuel Bachiler.
- „ Cornelius van der Poel.
- „ David a Dooreslaer, *Scr.*

(Predicanten.)
- D' Heer schepen Menso Franss. a Turnhout, Ouderling.

Uyt de kercke van Tamarica. { Ds. Theodorus Polhemius, Pred.
D'Heer schepen Jan Wijnantss., Oud.

Na aenroepinge van Godts Heilige Name is men getreden tot de handelinge.

SESSIO 1.

Art. 1. Is van Ds. Praeside bekent gemaackt de oorsake waarom de Broederen evtraordinaris waaren tsamen geroepen, namelijck van wegen geen cleyne swaaricheyt, rakende de persoon Di. Oosterdach, voor tegenwoordich predicant in Rio Francisco, dewelcke tsedert sijn laatste censure wederom op nieuw de kercke Christi swaarlijck geargert eñ den Heiligen dienst becladt soude hebben met sekere bedrichlijcke schriften en actien, waar mede hij sommiger luyden gelt soude gesocht hebben te onttrecken of rede oock ontroken; waar over D. Deputati hadden goetgevonden dese op den Classem, als daar gehoorende, te brengen, met voorgaande kennisse van sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden.

2. Waar op D. Deputaten de voornoemde sake Ds. Oosterdach d'Eerwaerde Vergaderinge nader hebben geopenbaart, met aenwijsinge van de namen der gener aen wien, eñ de somma die hij, Oosterdach, schuldich te sijn gehouden wert, inleverende met eenen sijne verantwoortbrieven, waar in hij van sommige dingen, daar hij van verdacht is, bekentenisse doet, en daarenboven dat hij, om eenige misnoegens, bij wijlen met de verkeerde wel was wechgeruckt: sulx hij tot noch toe niet wel hadde cunnen gevoelen eenige innerlijcke versekeringe de particulari sua et interna vocatione, eñ daarom duysentmaal liever hadde van sijn dienst gedimitteert te werden, dan noch een maant aldus sijn dienst te continueren, met besmettinge van sijn conscientie en despect des H. Ministerij.

3. Om dan dese so gewichtige saken af te doen met de beste ordre, is geresolveert eenige interrogatorien aengaende de bovengemelte dingen te stellen, eñ deselve Do. Joanni Oosterdach voor te dragen.

SESSIO 2.

D'interrogatoria, Ds. Oosterdach voorgedragen, te gelijck met hare antwoorden sijn dese, en vooreerst:

Belangende het scheel met Sr Jacob Coets.

1. Off hij, Oosterdach, ontfangen heeft van Christiaen Cobus de somma van elf honderd vier en dartich gls.?

Antw. Ja, so in gelt als oncosten.

2. Off hij, om Christaen Cobus ondertusschen te vreden te stellen, hem een wisselbrief gepasseert heeft op Sr Jacob Coets van vijftien hondert gls.?

Antw. Ja.

3. Off dan Sr Jacob Coets dese 1500 gls. hem, Oosterdach, sij schuldich geweest?

Antw. Neen, maar seker persoon in 't Vaderlant hadde hem, Oosterdach, geschreven, dat Sr Coets aen hem, Oosterdach, de voornoemde somma soude uyttellen.

Waar op getoont sijnde, dat dan hier van in de wisselbrief gewach mochte gemaackt sijn, eñ de voornoemde somme niet geeyscht als verschoten gelt; daar en boven, dat gene sijner vrienden machtich sijn hem sodanigen somme bij te setten.

Antwoort. De broeders nement dan voor een groot abuys, en doen daar in gelijck sij goet vinden.

Belangende het scheel met Jan de Backer.

1. Off hij, Johannes Oosterdach, ontfangen heeft van Jan de Backer de somma van 300 gls.?

Antw. Ja.

2. Off hij Jan de Backer daar voor heeft genoech gedaan?

Antw. Neen, uyt oorsaeck dat hij de beesten, waar mede belooft hadde Jan de Backer te betalen, niet heeft cunnen krijgen, gelijck sij wel schuldich waaren te leveren.

Waar op vorder gevraacht sijnde, van wien det Portugys briefgen, dat hij Jan de Backer hadde gegeven, tot bewijs dat hij vele beesten eerstdaachs te verwachten hadde, geschreven was?

Antw., van een Fransman.

Waar op gerepliceert sijnde: 't is een Portugysche naam en geen Fransche, die daar onder staat; oock is blijckelijck dat dit u eygen hant sij.

Antw. op 't eerste niet een woort. Op dit ander, een wijl tijts geswegen hebbende, heeft na instantie eyndelijck niet anders als vragender wijse geantwoort: Sou mij dan niet geoorloft sijn een copye van een brief te houden?

Hier na Ds. Oosterdach uytgestaan sijnde is goet gevonden de vorder handelinge uyt te stellen, om haar gewichticheyt wille, tot morgen, en sijn de Broeders vermaant alles in de vrese des Heeren wel te overleggen, om daar na te besluyten wat dienstich sal wesen voor de eere Godes eñ de stichtinge sijner Gemeynte.

Sessio 3.

Na dat Johannes Oosterdach weder was ingeroepen, is hem volgens goetvinden des Classis afgevraacht, of hij oock raad weet sijne schulden te voldoen? Hier op antw.: hij verhoopt dat hij soude kunnen, hoewel voor tegenwoordich geen macht daar toe hebbende.

Vorders is hij vermaent, also hij gister ons geantwoort hadde, belangende de wisselbrief aen Sr Coets, dat wij 't voor een groot abuys hadden te nemen, ons rondelijck te verclaaren, wat dit voor een abuys geweest sij. Hier op antwoort hij, dat die brief (waar van in 't derde interrogatorium, belangende het scheel met Sr Coets, gewaacht wort) sijn eygen is, gelijck hij dat bij desen oock wel rondelijck bekent, dat die andere brief, van die beesten (waer van in 't 2de interrogatorium, belangende 't scheel met Jan de Backer), mede sijn eigen is.

2. Dewijle dan uyt alle dese voorgaande onbedwongen en vrijwillige antwoorden Joh. Oosterdach openbaerlijck is blijckende, dat hij met een lelijcke bedriechlijckheyt heeft omgegaan, om der luyden gelt tot sich te trecken, verdichtende daar toe eenige valsche geschriften, als een wisselbrief en seker Portugeesch geschrifte van eenige beesten, hem quansuys

toebehoorende; — dewijle openbaer is in sijne brieven uyt clare en naacte woorden, dat hij sijn dienst niet langer can betreden, sonder despect van 't heylich ministerium, oock sonder beswaarnisse sijner conscientie, vermits sijn voorgaande quaat leven, eñ dat hij sich niet recht heeft cunnen versekeren van de particuliere eñ inwendige beroepinge, eñ dieshalven ook begeert ontslagen te wesen, — So ist, dat de Classis, na aenroepinge van Gods Heilige Name en alles overwogen hebbende, in sijn heilige vrese eendrachtelijck besluyte, hem, Johannem Oosterdach, uit sijnen dienst te ontsetten, als die voor desen door sijn argerlijck leven verscheyden maal gecensureert, oock met suspensie van sijn dienst voor 3 maanden, en noch laast conventualiter wel scharpelijck vermaant sijnde, op pene van remotie, sich voor allen argerlijcken handel en wandel te wachten, edoch dies niet tegenstaande sich weder op nieuw so groflijck verlopen hebbende als oyt te voren, sich daar door teenemaal so Heilige bedieninge onwaardich heeft gemaackt, en, sonder de meeste opspraack eñ ergernisse van Godts gemeynte, daar in niet kan, dies oock niet behoort gedult te worden.

3. Welcke resolutie des Classis Joanni Oosterdach sijnde voorgelesen, heeft sich daar mede te vreden gehouden; vertrouwende de Classis in sijne sake na goeder conscientie gehandelt te hebben, hoopende oock dit sal strecken tot sijner verootmoedinge voor Godt.

4. Eyndelijck is besloten dese resolutie des Classis aen sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden door D. Deputaten bekent te maken, met versoeck deselve te willen hanthaven.

5. Voorts, also D. Deputati openinge doen van het eerlijck eñ vroom comportement Ds. Jodoci a Stettum, volgens de goede getuychenissen daar op tsedert de laatste bijeencomste des Classis, eñ effter tot noch toe niet en is herstelt in sijnen dienst, hetwelck bij dese occasie wel dienstelijck soude sijn; — Wort beslooten alsnu Ds. a Stettum te herstellen eñ d'approbatie daar van bij sijne Excellentie en Hoge Secrete Raden te bevorderen.

6. Refereren D. Deputati, dat de resolutie des Classis

aengaande d'ontsettinge Johannis Oosterdach van sijnen dienst sijnen Excellentie en Hoge Secrete Raden wel is gevallen. Dat oock sijn Excellentie eñ Hoge Raden goet vonden Dm. Oosterdach voornoemt hier op, om des schandaals wille, met den eersten na het Vaderlant te stieren. Refereren desgelijx, dat sijn Excellentie en haare Edel Achtbare met de bevorderinge Di. a Stetten seer wel te vreden sijn. Waar op dan vorders goet gevonden wort met sijn Excellentie te communiceeren aengaande de plaatse, daar a Stetten sijn dienst sal hebben aentegaan.

En hier mede sijn de handelingen deser Vergaderinge geeyndicht, die beslooten is met den gebede tot Godt.

Was onderteyckent: David a Dooreslaer,
p. t. *Classis Scriba.*

VI.

CLASSIS, gehouden in Brasil op 't Reciff de Pernambuco, in den jaare onses Heeren 1640, den 20en April.

Eer de Vergaderinge is aengevangen, is van Ds. Kesselero een predicatie gedaan uyt 2 Thess. 1: 3, eñ voor ortodox aengenomen, en sijn Eerwaerde daar voor bedanckt.

Sijn op dese Vergaderinge verscheenen uyt de kercke van 't Reciff: Ds. Fredericus Kesselerus. } Predicanten.
„ Joachimus Solerus.
„ Franciscus Plante.
D'Heer commissaris Lintsenich als Ouderling.
Uyt Tamarica: Ds. Joan. Theodorus Polhemius, Predicant.
Uyt Sierenhain: Ds. Joh. Eduardus, Predicant.
Uyt de Caab Augustijn: Ds. Jodocus a Stetten, Predicant.
Uyt Porto Calvo: Ds. Nicolaus Vogelius, Predicant.

Ds. David Doreslaar, Pred. onder de Brasilianen, gelijck oock de broeders van Paraiba worden alsnoch verwacht.

Ondertusschen wort goet gevonden de Vergaderinge te beginnen, also twe dagen te vergeefs gewacht is.

Ds. Rabirius Eeckholt, Predicant in Rio Francisco, wort geexcuseert wegen de grote distantie.

Na dat Ds. Keslerus den Name Godts hadde aengeroepen, is de credentiebrief overgelevert van de kercke op 't Reciff eñ geapprobeert.

D'excuse van D[i]. Polhemii, waarom hij noch credentie, noch ouderling had met gebracht, is niet aengenomen.

Hier op is men getreden tot d'electie, eñ sijn met de meeste stemmen gecoren tot Praeses Ds. Franc. Plante, Assessor Ds. Fred. Kesselerus, Scriba Ds. Joh. Eduardus.

Hier mede, de naam des Heeren andermaal aengeroepen sijnde, is men getreden tot de handelinge.

SESSIO 1.

Art. 1. Aengaende het langh uytstel van de ordinare Classe hebben Deputaten gerefereert, dat het niet wel mogelijck is geweest de Vergaderinge eer bijeen te roepen, mits het geduyrich wachten des vijants te water eñ te lande, waar door de Broeders niet costen hare garnisoenen verlaten.

2. Ad art. 1 Sessio 1. Nopens het placcaat tegen de bloetschande, is van sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden geantwoort, dat hare Ed. dat achten hooch nodich te wesen sonder uytstel te volstrecken, en hadden d'Heer Asssssor belast 'tselve te maken eñ aen te laten slaen.

3. Ad art. 7 Sessio 1. Wat aengaet 't Reglement der Brasilianen is geschiet.

4. Ad art. 4 Sessio 2. Aagaande Peter van Haerlem, die eenich geldt van de armen genomen hadde en alsnoch geen satisfactie daar over gedaan, wort de Kerckenraat op Tamarica belast hem nader te ondervragen, eñ daar van bescheet te geven aen de gedelegeerde des Classis.

5. Ad art. 5 Sessio 2. 'T placcaet tegen de schendinge des rustdachs is tot noch toe niet aengeslagen, dan is belooft van siju Excellentie en Hoge secrete Raden metten eersten daar in te willen voorsien.

6. Art. 7 Sessio 2. Aengaande de liberteyt der Papisten, hebben sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden geantwoort,

dat haar Edele haar devoor daar in doen souden, om dat te beletten, so vele den staet deser landen lijden cost; dat haar Edele oock alreede de monnicken hadden wechgesonden. Hebben oock belooft een publyck placcaat, dat den godsdienst der Papisten alleen soude mogen geschieden binnen de muyren der kercken, om geen argernissen aen andere te geven, eñ dat, op straffe van haar vrijheyt te verliesen, so daar tegen quam te geschieden. Oock dat geen Papen souden mogen trouwen, sonder voorgaande proclamatien, op gelijcke pene, eñ privatie van haer ampt. Doch dewijl men verstaat, dat hier en daar noch publijcke processien en afgodische comedien geschieden, sullen haar Edele gebeden worden dit te voltrecken, eñ het placcaat aen alle plaatsen aenslaan.

7. Heeft binnen gestaan Boudewijn Maarschalck, siekentrooster op de Cabo, versoeckende na het Vaderlant te gaan om sijn huysvrouw te halen, en is goetgevonden, om de quade consequentie, hem dit af te slaan.

8. Art. 8 Sessio 2. Aengaande de liberteyt der Joden is van sijn Excellentie en Hoge Secreten Raden apostille op het versoeck der Broederen gegeven, dat de Joden sal alle excercitie, die ergernisse mochte geven, geboden worden in te binden, eñ haar dingen in 't secreet te doen, dat den passanten op de straat geen ergernisse gegeven worde; oock den fiscael gelast hadden tegen deselve te vigileeren. Deputaten sullen oock bij den Fiscael aenhouden daar in sijn devoor te doen, en voorts alle middelen aenwenden om haare vrijheyt meer en meer te beletten.

9. Art. 2 Sessio 3. Nopende de godtloosheyt der Negros, hebben sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden oock apostille gegeven, datter ordre sal gestelt worden, datse des Sondaachs tot het gehoor der predicatie sullen comen, en den Sabbat niet ontheyligen met wercken ofte dansen. Dat oock yeder sijn eygen vrouw sal hebben, en hoererij en overspel, so veel mogelijck is, onder deselve voorgecomen. En hebben haare Ed. daer na weder belooft een placcaet hier tegen te stellen.

10. Art. 3 Sessio 3. Tegen de grote hoererije en overspel hebben sijn Excellentie en Hoge Raden belooft in het placcaat, tegen de bloetschande gesteit, te handelen, en de predicanten sullen daar tegen insonderheyt haare predicatien aenstellen.

11. Art. 6 Sessio 3. 'T placcaat tegen het lichtveerdich vloecken en sweeren is van sijn Excellentie eñ Hoge Secrete Raden belooft, en d'heer Assessor belast te maken eñ aen te laten slaen.

12. Art. 7 Sessio 3. Rapport gedaan van het costgelt der predicanten, als dat sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden geschreven hadden aen de Vergaderinge der XIX en hetselve gerecommandeert, eñ belooft 'tselve noch eens te vernieuwen.

13. Art. 9 Sessio. 3. Aengaande Elsken Groenewals refereert de kercke van Paraiba, in de attestatie haar gegeven, haar satisfactie gedaan te hebben van de voorgaande misdaat, en is also op 't Recif tot de communicatie toegelaten.

Sessio 2.

Art. 1. Ad art. 1 Sessio 4. Aengaande 't getal der predicanten, blijft vrij cleyn; doch dewijl men verstaat, dat de XIX besloten hebben noch negen predicanten herwaarts over te senden, sal aen haare Ed. geschreven worden, sij geliefden haare beloften te voltrecken.

2. Art. 2 Sessio 4. Wat aengaet 't getal der sieckentroosters, is nu redelijck in getal, doch evenwel, dewijl men verstaat, datter noch capitale schepen en garnisoenen sijn, dewelcke noch niet voorsien en sijn, sal de Ed. Vergaderinge der XIX gebeden worden in 't senden te continueren.

3. Art. 3 Sessio 4. 'T versoeck van een kerck in Olinda is toegestaan eñ gevolcht, eñ de Papisten is verboden nieuwe kercken wederom te bouwen.

4. Art. 4 Sessio. 4. 'T vertreck des sieckentroosters in Rio Grande is toegestaan.

5. Ad art. 7 Sessio 4. Betreffende d'oude Gravamina aengaande de groote vrijheyt der Joden, Papisten, Negros, ontheyligen des sabbats, vloecken, sweeren etc., is gesproken art. 6, 8, 9, 11, Sessio 1. Aengaande het maalen op den sabbat is van sijn Excellentie en Hoge Raden geantwoort, dat daar in sal geremedieert worden, door het placcaat tegen de profanatie des Sabbaths. Nopens het doopen der sieckentroosters, daar in is voorsien, eñ de delinquanten daar over behoorlijck gecensureert.

6. Art. 1 Sessio 5. Aengaande de moetwillige verlatinge der Brasilianen, of die door oorloch geschiet, is van sijn Excellentie eñ Hoge Raden geantwoort, dat die sake, also se van verder consequentie is, in verder bedenckinge genomen werde. Ondertusschen recommanderen de predicanten, principalijck de predicanten der Brasilianen, devoor te doen bij yeder der gescheydene Brasilianen in 't particulier, om deselve bij den ander weder te brengen, daer toe de Capiteynen der Aldeen haar de hant sullen bieden. Doch overmits de predicanten daar in haar beste doen eñ het selfde van weynich effect is, worden haare Eerwaerde gebeden hier over haar Eerwaerde breder te verklaren eñ te stellen een directeur, door welcken de gesepareerde mogen geciteert worden.

7. Art. 3 Sessio 5. Na alle vriendelijck versoeck van de Classe gedaen aen D^e. Dappero, sijn Eerwaerde woude dese Gemeynte langer met sijnen dienst bijstaan, is hem sijn vertreck toegestaan.

Sessio 3.

Art. 1. Op dese Sessie sijn aengecomen de Broeders van Paraiba, welcke belet waaren geweest, door stille en contrarie winden, eer te arriveren, met namen: Ds. Samuel Bachiler, predicant; S^r. Menso Franss., als ouderling; Ds. David Dooreslaer, predicant onder de Brasilianen. En sijn van de Vergaderinge gewellecomt, eñ hebben haar credentie overgelevert en is voor goet aengenomen.

2. Is goetgevonden de verhandelinge van de voorgaande

dach de Broederen van Paraiba voor te lesen, eñ is de resolutie derselve toegestaan.

3. Volgens het besluyt Classis Extraordinarii anno 1639, is Ds. Oosterdach afgedanckt eñ na huys gesonden eñ Ds. a Stetten aengenomen en na de Cabo gesonden.

Sessio 4.

Art. 1. Is gerapporteert van de predikanten van Tamarica, hoe bijna in een jaar tijt geen consistorie aldaar is gehouden, eñ dat dewijl de ouderlingen na Gojana vertrocken waaren. Doch vermits men in sulcken grooten swaaricheyt de kercken niet moet laten vervallen, is goetgevonden D^m^. Kesselerum eñ D^m^. Dooreslaar daar na toe te senden, om den predicant aldaar behulpelijck te sijn eñ na andere ommesien, die daer toe bequaam mochten sijn.

2. Betreffende de plaatsen daar geen Kerckenraat is, sullen de predicanten aldaar allen vlijt aenwenden, om een Gereformeerde Kercke te krijgen, eñ dewijl der so een strickte order niet gehouden kan worden omtrent de communicatie, sullen met goede cautie haer daar in dragen, de namen der genen die als passanten communiceeren, aenschrijven oock alle kerckelijcke saeken, eñ sullen gehouden sijn met de naaste consistorie correspondentie te houden, ja, haare difficulteyten aen de selve over te senden.

3. Is rapport gedaan van Ds. Dooreslaer, predicant der Brasilianen, hoe hem niet berout des arbeyts onder haar; dat de kinderen redelijck avanceren in kennisse, ja, eenige bedaachde door daachlijx onderwijsen tot so verre gecomen, dat sij het Heilig Avontmael metten eersten hadden cunnen ontfangen, so den troebel sulx niet hadde verhindert. Oock rapport van de twe schoolmeesters D°. Dionysio eñ D°. Kempio dat sij haar oock naerstig queten in de kinderen te onderwijsen.

4. Maer wert bij denselven a Dooreslaer geclaecht, dat het reglement, bij sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden voorgeslagen, in 't regeren van de Aldeen, niet werde ge-

practiseert, eñ wenscht oversulx, dat hier inne order mochte worden gestelt.

5. Claacht oock, dat somtijts eenige Brasilianen wechliepen, eñ also van hare vrouwen scheydende, opgehouwen wierden van de Portugysen. Remedie hier tegen wort bij de Vergaderinge gestelt, dat sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden werden aengesproken, dat geen Brasiliaen, sonder consent van sijn opsiender, mochte uyt sijn Aldea gaan woonen, noch dat geen inwoonder deselve sal mogen ophouden, sonder verwittinge van de Capiteyn der Aldeen.

6. Wort vorder bij denselven a Dooreslaar geclaacht, dat sijn Eerwaerde den swaaren dienst alleen niet conde uytvoeren; wenschte derhalven dat hem een van de Broeders mochte worden toegevoecht, om het werck des Heeren met meerder vrucht te cunnen uytvoeren. Hier op heeft de Vergaderinge hoochnodich geacht na een hulpe uyt te sien, dewijl de distantien eñ menichte der Aldeen dit vereyschte.

SESSIO 5.

Art. 1. Is goetgevonden D^m. Eduardum aen te spreken, van welcken de Vergaderinge bescheyt hadde nu redelijck in de Portugysche tale geoeffent te sijn, om met vrucht onder de Brasilianen te verkeeren, eñ hem met redenen te persuaderen, hij wilde sich daar inne laten imployeeren.

2. Ds. Eduardus heeft dit goetvinden des Classis en het versoeck toegestaan.

3. Is vorder geordineert dat Ds. a Dooreslaar d'Aldeen bij Paraiba, en Ds. Eduardus, die van Gojana en Tapizerica soude waarnemen, doch alles onder ratificatie van sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden, welcke daar van aengesproken sijnde 'tselve hebben geapprobeert.

4. De predicanten der Aldeen sullen gehouden sijn nauwe correspondentie te houden, eñ so dickwils als mogelijck bij den anderen te comen.

5. Art. 6 Sessio 1. Aengaende de corte onderwijsinge des geloofs, bij eenige Broeders gestelt en oversien, is goet

gevonden na 't Vaderlant over te senden, om in drie talen gedruckt te worden, te weten Nederduyts, Portugys, Brasiliaens.

6. Dewijl d'inwoonderen van Gojana over lang geclaecht hebben, hoe haer een predicant nodich was, is verstaan, also Ds. Eduardus, als de naastgesetene, daar alle 3 weken sal gaan prediken.

7. Sijn voor dese Vergaderinge gecompareert een Jode eñ Jodinne, welcke te voren van de Gereformeerde Religie professie doende, eñ van haar eerste man, welcke oock van de religie was, een soontgen hebbende, 'tselve tot het Jodendom gebracht hadde eñ laten besnijden. Waar over de vrienden van 't kint in Vranckrijck doleerende, versochten hulpe in desen, om het kint bij haar te krijgen. De Jodinne eerst binnen geroepen sijnde, is gevraacht van wat religie sij in Vranckrijck professie dede?

Antw. Van de Gereformeerde.

Daer na: Wie haar vader was geweest?

Antw. Jean Ay Sjeur de Parier, Collegii Toarcensis.

Voorts: Waer sij desen man getrouwt hadde?

Antw. Te Rochelle, eñ dat in de paapsche kerke.

Daar na: Waar sij afgevallen was van haar eerste religie?

Antw. 't Amsterdam.

Gevraacht waar haer kint besneden was, in wat ouderdom eñ waarom sij het daar toe geperst hadde?

Antw. 'tAmsterdam, out tien jaaren, en dat het kint sich selfs vrijwillich hadde laten besnijden, dat het selfs de moeder daar toe gequelt hadde.

Daar na de Jode binnen geroepen sijnde, sijn hem oock eenige vragen voorgestelt eñ heeft daar op geantwoort: Hij was van natie een Fransman, sijn vader van professie een papist, die in sijn jonckheyt wert gedoopt, maar van sijn vader heymelijck in 't Jodendom onderwesen en besneden in Hollant over drie jaaren. Dat hij dese vrouwe te Rochelle in de paapsche kercke hadde getrout; — dat sijn wijfs voorsoontjen eerst over 14 maanden besneden was, doch tegen sijnen wille; — dat het kint selfs daar om

hadde gebeden; dat hij oock sijn wijf daer toe noyt gequelt hadde om haar vorige religie te verlaaten. 'Twelck aangehoort sijnde, is goetgevonden dat D. Deputati bij sijn Excellentie eñ Hoge Secrete Raden sullen aenhouden, dat deselve personen na 't Vaderlant mogen gesonden worden, eñ het soontjen bij sijn vaders vrienden, om van deselve in de Christelijcke Religie onderweesen te worden.

Sessio 6.

Gravamina.

Art. 1. Wort geklaecht, dat veel vrouwen van hare mannen wonen, eñ op andere plaatsen huyshouden in tijt van vrede, selfs de mannen in vaste plaatsen wonende.

Remedie: Behooren echte luyden, van wat staat sij sijn, bij malcanderen te woonen, en sullen Deputaten hier over sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden begroeten.

2. Dat de sieckentroosters alhier met onlust haaren dienst betreden, clagende over het cleyn rantsoen datse ontfangen en geensins tot nootlijck onderhout kan strecken; datse minder rantsoen hebben als de schoolmeesters, daar sij nochtans van hoger qualiteyt sijn, eñ de schoolmeesters van de kinderen so vele trecken, datse hebben te leven.

Remedie: Deputati sullen bij sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden verhooginge van rantsoen der sieckentroosters versoeken.

Quaestiones.

2. Of het niet geraden is, om het cleyn getal der predicanten, dat die Broeders, die eenige garnisoenen ontrent haar hebben gelegen, deselve altemet met een predicatie versorgen, so het sonder schade haarer Kercken geschieden kan.

Antw. Ja, en sullen Deputaten versoecken, dat sulx op kosten van de Compagnie geschiede.

2. Alhoewel dat de Kercken verre van malcanderen gelegen sijn, of niet nodich was, dat evenwel de visitatie der Kercken door D. Deputati wat dickwilder geschiede.

Antwoort: Ja, so het kan geschieden sonder versuyming van sijn eygen Gemeynte.

3. Wie de macht heeft de predicanten te senden, als het de noot vereyscht, so uyt d'een plaats in d'ander, off als deselve uyt 't Vaderlant comen eñ noch geen gemeynte hebben.

Antw. Wort verstaan, dat dit alleen toecomt den Classis, en wanneer deselve niet kan gehouden werden, D. Deputatis, en dat op dese wijse: Daar Kerckenraden sijn, sullen sy dat doen met voorgaande communicatie en consent van dien, op dat niet schijne dat hen predicanten werden opgedrongen. Daar geen Kerckenraat is, sullen het doen de Gedelegeerde na haar goetduncken; alles bij provisie tot den naaste Classe eñ met kennisse eñ approbatie van sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden.

SESSIO 7.

Art. 1. Men is gecomen tot het lesen der brieven, en voor eerst den brief van d'Edele Heere Jacob Hamel, uyt naam van d'Edele Heeren Bewinthebberen, gedateert 16 Januari 1640.

1. Haar· vlijt aengewent om het getal der predicanten hier te vermeerderen.

2. Haare vreuchde over den goeden segen des Heeren over den dienst D[i]. a Dooreslaer onder de Brasilianen.

Over welcke 2 pointen haar Edele beleefdelijck sal bedanckt worden.

3. Een voorslach of de Brasilianen niet so wel in de Duytsche tale souden cunnen onderwesen worden, als in de Portugysche? En is geoordeelt voor eerst, dat men uytsien sal na 2 schoolmeesters, die huysgesin hebben, en deselve in de Aldeen te laaten wonen om de Brasiliaensche kinderen in Nederlants te leren lesen, schrijven etc., eñ op dat de Brasiliaantgens, door conversatie der kinderen van de schoolmeesteren, oock de tale mettertijt mochten leeren. 'Twelck sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden voorgedragen sijnde, 'tselve hebben geapprobeert.

4. Hoe de Camer van Amsterdam de Synodale acten, mitsgaders eenige boecken hadde gesonden. waar van men

geen bescheyt gekregen heefs, als dat de boecken souden gecomen sijn.

2. Daar na is gelesen de brief des Classis van Amsterdam, inhoudende: 1. Een verwonderinge dat wij d'Acta Synodi Noortholl. niet gekregen hebben, welcke wij alsnoch verwachten. 2. Hoe de Classis 't meeste part van onse Gravamina de Vergaderinge der Edele XIX hadden voorgedragen eñ op 't hoochste gerecommandeert, waar over de Classis sal bedanckt worden, hoewel wij de goede vruchten noch maar verwachtende sijn. 3. Een versoeck dat men voortaan aen hare Eerwaerde, so der eenige kerckelijcke personen sonder attestatie overcomen, met een advysbrief soude verwittigen wat d'oorsaeck van sulx sij, ofte so sij in eenige acten genoteert sijn geweest, in hare attestatien of nevensgaande brieven soude aenwijsen, op datse door d'eerste niet bedrogen, noch door d'andere in twijfel gebracht wierden: 'twelck voortaen sal geschieden.

3. Voorts sijn gelesen brieven van de Classe van Walcheren, begrijpende: 1. Haer goetwillicheyt eñ yever om voor onse Kercken te sorgen, waar over haar Eerwaerde sal bedanckt worden, eñ gebeden daar in te continueren. 2. Een eernstich versoeck dat de proponent Jan Michielss. tot de Heilige Dienst mochte gepromoveert worden. Waar op de Vergaderinge acht nemende, na rijpe deliberatie geoordeelt heeft voor tegenwoordich noch niet dienstich te wesen, maer met hem noch een weynich te patienteren, tot dat de Vergaderinge wederom bijeen soude comen, eñ dat men alsdan op sijn promotie soude letten. Redenen daar van sullen Deputaten den Classi van Walcheren schrijven.

Sessio 8.

Art. 1. Ds. Joannes Michielss. de resolutie des Classis verstaan hebbende, oock also sijne jaaren ten eynde gecomen waaren, heeft aen dese Vergaderinge sijn afscheyt na het Vaderlant gesocht, daar bij oock een getuygenisse van sijn persoon; eñ is hem beyde toegestaan, eñ sijn attestatie sal hem geschreven worden bij de Gedelegeerde.

2. Is voorgestelt, offer oock eenige veranderinge der plaatse soude geschieden onder den Broederen, eñ goetgevonden, dat neen; dan dat voortaen de Porto Calvo en de Cabo St. Augustijn sullen staan onder de consistorie van 't Reciff, de predicant van d'Aldeen in Gojana onder Tamarica, eñ de predicant van d'Aldeen van Paraiba onder de kercke van Paraiba.

3. Ds. van der Poel heeft op sijn versoeck van de Kercke tot Paraiba verlof gekregen na Hollant te gaan, doch na 7 of 8 maanden weder te keeren, dat de Gedeputeerde consenteerden, met approbatie van sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden, also sijne jaaren geexpireert waaren.

4. De Kerke van Paraiba, also Ds. van der Poel na Hollant vertrock, heeft beroupen Ds. Bachiler, Engels predicant, om voortaan in haar gemeynte in duyts te prediken; en is van de Gedeputeerde voor goet gevonden, onder ratificatie des Classis, welcke het daar bij laet blijven.

5. In plaatse D^i^. Kesseleri, die in Dapperi plaatse getreden was, is met de meeste stemmen tot Deputatus Classis vercoren Ds. Plante.

6. Ds. Bachiler is geordineert de toecomende Classe te prediken.

7. Henrick Straten heeft een requeste overgegeven om hier te lande het ampt van sieckentrooster aen te vangen, allegerende dat hij daar voor aengenomen was; 'twelck hem afgeslagen wort, dewijl hij geen instructie van de Kerckenraet mede brocht, off eenich getuygens van sijn leven.

8. Censura Morum gehouden, niet straffwaerdich gevonden, is de Vergaderinge na aenroepinge van Godts Heilige Name met vrede gescheyden.

Onder stont:

Joh. Eduardus,
p. t. *Scriba Classis.*

VII.

ACTA Classis Brasilianae, gehouden op 't Reciff de Pernambuco, 21 November 1640.

Bij aenvang van de Vergaderinge heeft Ds. Bachiler gedaan een predicatie uyt Heb. 2 vs. 14, eñ is daar over bedanckt, nadiense stichtelijck eñ met Godts Woort conform geoordeelt was.

Na aenroepinge van de Naam des Heeren door Ds. Plante, sijn gelesen de credentien der afgesondene Broeders, die geformeerde kercken hebben, en sijn geapprobeert.

Sijn verschenen:

Fredericus Kesselerus, Joachimus Solerus, Franciscus Plante,	Predicanten	van 't Reciff.
Mattijs Becks, Ouderling.		
Samuel Bachiler, Cornelis van der Poel,	Predicanten	tot Paraiba.
Eduart van Munnickhoven, Ouderl.		
Theodorus Polhemius, Predicant Lambert Lievenss., Ouderling		tot Tamarica.
Nicolaus Vogelius, Jodocus a Stetten, David a Doreslaer, Johannes Eduardus,	Predicanten tot	Porto Calvo. Cabo St. Augustijn. Mauritia. Tapezerica. Onder de Brasilianen.

Ds. Rabberius Echolt wort wegens de veerheyt der plaatse geexcuseert.

Sijn gelesen beroepinge, dimissie, testimonia Ketelii, eñ sijn de Vergaderinge wel gevallen, en is hij oock geerne voor een lit derselver aengenomen.

Tot Directores sijn vercoren: Praeses Ds. Fred. Kesselerus, Assessor Ds. Sam. Bachiler, Scriba Ds. Fran. Plante.

De tijt van bijeencomste is beraemt des voormiddaachs van 8 tot 11, namiddaachs van 3 tot 6.

Sessio 1.

Art. 1. ad. art. 2 Sessio 1. Aengaende het placcaat tegen

de bloetschande is door diligentie van de heer .... 1) Walbeeck, voort na 't voorleden Classe ingestelt en aengeslagen, rapporteren de Broeders van Tamarica, datse met Peter van Haerlem, die in voortijden eenich goet van den armen genomen hadde, veraccordeert sijn, mits betalende een sekere somme gelts, so vele sijn gelegentheyt vermochte, waar bij het Classis dese sake laat berusten.

3. Art. 5 Sessio 1. Het placcaat tegen d'ontheylinge des Sabbats is mede gepubliceert.

4. Art. 6 Sessio 1. Wat aengaat de vrijheyt der Papisten, waar tegen een placaat belooft was van sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden, datse haaren godsdienst souden alleen binnen de muyren van haare kercken houden, of geen ergernisse geven aen anderen, op pene van haare vryheyt te verliesen etc.; doch sij, blijvende bij hare meer als voorgaande excessen, ja oock eenige munniken, voor desen van hier vertroken, wederkeren met brieven van den Paus: — Wort goetgevonden 'tselve placcaat van sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden wederom ootmoedelijck te versoecken, om tegen sodanige abuysen en incruyperije derselver na vermogen te arbeyden.

5. Van de stouticheyt der Joden (art. 8) sal in gravaminibus gehandelt worden.

6. Wat belangt de Negros in hare godtloosheyt, hadden sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden belooft, datter ordre soude gestelt worden, datse soude comen tot 't gehoor van Gods Woort, eñ dat een yegelijck sijn eygene vrouwe soude hebben, hoererij en overspel verhindert worden; waar toe oock een placcaat soude worden gemaackt. Doch also 'tselve tet nochtoe niet is geschiet, sal men sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden instantelijck versoecken, dat voornoemde placcaat metten eersten mach in 't werck gestelt worden.

7. Het placcaat tegen overspel, hoererij, vloeken en sweren is in voorgaande gepubliceert.

---

1) Door vocht uitgewischt.

8. Verclaaren sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden brieven ontfangen te hebben van d'Edele Heeren XIX, waar in bekent gemaackt wert, dat de predicanten voor yeder van hare kinderen hier te lande ontfangen souden tot kostgelt 6 gl. ter maant.

9. Van 't getal der predicanten sijn nu al eenige aengecomen, eñ wort met blijschap verstaan datter noch 4 onder wegen sijn, waar bij desen articul blijft berusten.

10. Het maalen op den Sabbat is bij placcaat verboden, eñ belooft 'tselve wederom te vernieuwen.

11. Apostilleeren sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden, dat bij publicatie van placcaat in de Aldeas, alle Brasilianen sullen belasten sich bij haare vrouwen te vervoegen, ter plaatse daar se gewent sijn hare woningen te hebben, en dat de Capiteynen van d'Aldeen scherpelijck sal aengeschreven worden datse sullen sulx doen nacomen. Doch also dit selvige noch niet en is geschiet, sullen sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden aengesproocken worden, sulcx mochte metten eersten vernieut worden.

12. Rapporteert Ds. Keslerus, dat sij volgens haren last op Tamarica sijn geweest, eñ alhoewel daar noch weynich stoff was, datse nochtans twe bequame personen tot ouderlingen eñ een tot diaken hadden gestelt, waarin het Classis te vreden is en haare Eerwaerde bedanckt.

Sessio 2.

Art. 1. Is ingestaan Cornelis Jacobss., siekentrooster in Poujouha, versoeckende dat hij met den eersten na 't Vaderlant gaan mochte, om oorsake sijn vrouwe andersins lichtlijck in armoede vervallen soude. Geantwoort: Hij sal sijn tijt uytblijven.

2. Rapporteren D. Deputati het apostil sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden, luydende aldus: „De Capiteynen in d'Aldeen sal oock aengeschreven worden haar precijs na haare instructie te reguleeren, op pene van cassatie, en d'ongehoorsame cunnen ons door de predicanten D°. a Dooreslaer eñ D°. Eduardus aengedient worden, op dat door

straffe van deselvige onse goede intentie dies te beter effect geniete"; waar op de Broederen predicanten der Brasilianen te kennen geven, dat het reglement in d'Aldeen ingevoert is.

3. Apostil van sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden tegen de clachte van het wechloopen der Brasilianen van haare egaden: „Fiat, eñ is naar luyt van haare instructie." Maar also door experientie van de voorsegde Brasilianen bevonden wort, dat nootsakelijck dese sake door een placcaat sal moeten geremedieert worden, eñ daarom goet waar, dat in 't placcaat d'indaginge der gener die hare egaden moetwillichlijck verlaten hebben ..... 1), Sessio 1 art. 6, huius Classis, wierde bijgevoecht een verbodt, dat niemant van d'inwoonders des lants sal vermogen eenige Brasiliaansche man of vrouw, buiten weten, veel min tegen wil en danck van diegene die opsicht op d'Aldeen hebben ...... 1) dienst op te houden. Eñ moste dit verbodt uytgestreckt worden sowel ten aansien van ongehoude als gehoude 2), op dat niemant over het ophouden van de gehoude sich quame te verschoonen, mits te seggen niet geweten te hebben dat het een gehout persoon was, 'twelck andersins meermalen soude geschieden, so ...... 1) met waarheijt.

4. Is alles volvoert door de versendinge D^i^. Eduardi onder de Brasilianen, die verclaart sijn dienst tot noch toe niet vergeeffs geweest te sijn.

5. Correspondentie wort onderhouden tusschen de predicanten onder den Brasilianen so vele mogelijck is.

6. Belangende de corte onderwijsinge des geloofs in 3 taalen, verclaaren Deputaten dat deselvige van haare Eerwaerde is overgesonden aen de XIX om gedruckt te worden.

7. Refereert Ds. Eduardi, dat hij volgens d'orde des Classis de bedieninge in d'Ingenios van Gojana waarneemt, maar versoeckt, dat aldaer een ander predicant mochte worden ingevoert, vermits hij het niet wel can waernemen, sonder versuym der Brasilianen. Hier in sal voorsien wor-

---

1) Dit en eenige volgende woorden door vocht uitgewischt.

2) d. i. ongehuwden en gehuwden.

den, so haest alsser eenigen predicanten uyt 't Vaderlant sullen aencomen.

8. Noopens de jood en jodinne met haar kint, refereren Deputaten, dat het kint door ordre van sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden is versonden na het Vaderlant aen Ds. Rivet, als aen 'tselve verwant; dat oock sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden beloften gedaan hebben tot het versenden der ouders, 'twelck niet is geschiet. Wort oversulx goetgevonden, sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden andermael te versoecken, dat dit oock mochte worden volvoert.

9. Op de clachte van het verscheyden wonen van vele geechte luyden, refereren Deputaten het volgende apostille van sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden: „Men is geresolveert, tot wechneminge van dese ongeregeltheyt, hier eñ in andere quartieren de getroude personen onder één Compagnye te brengen, eñ die Compagnye als dan te houden leggen, sonder van daer te lichten, op dat also de bijeenwoninge van d'geëchte luyden na het versoeck des Classis mach geduyrich wesen." Wort oock vorders verstaan, dat so een Compagnye is opgericht, sulx dat de Classis sich gaerne vernoegen soude, so niet verscheyden exempelen van echte luyden, van een woonende, overbleven. Sulx goetvinden sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden met alle eerbiedicheyt andermaal te begroeten, om een placcaat te laten aenslaen, ten eynde also gehoude luyden geconstringeert worden in alle vaste garnisoenen den anderen bij te woonen.

10. Sijn Excellentie en Hoge Raden sullen den sieckentroosters so hogen costgelt laten volgen als den schoolmeesters, en wort alrede gepractiseert.

11. D'oncosten der predicanten in 't waarnemen der bijgelegener garnisoenen, of waarse amptswegen mosten wesen, sullen vallen tot last van de Compagnye.

12. De visitatie der Kercken sal geschieden so dickwils alst mogelijck sal sijn.

13. Sullen ('tgene noch niet geschiet is) 2 duytsche schoolmeesters in d'Aldeen gestelt worden bij d'eerste ge-

legenhyt. Wort oock verstaan, dat eenige boecken uyt 't Vaderlant ontboden, aengecomen sijn, als oock Acta Synodi Noortholландiae, ab anno 1618 usq. ad 1637 etc. Waar bij verstaan wort, dat de navolgende van jaar tot jaar sullen begeert worden. De andere nagelatene boecken, als Postillen Schulteti, kleyne psalmboecken, hebben sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden aengenomen 'tselve aen de Edele XIX te remonstreeren.

14. De brieven aen den Eerwaerde Classen van Amsterdam en Walcheren sijn door Deputaten volgens last des Classis geschreven, gelijck oock testimonium Johannis Michielss.

15. Is binnen gestaan Peter Willemss., sieckentrooster op 't fort Orangie, versoekende metten eersten na 't Vaderlant te mogen verlost worden. Is hem sulx afgeslagen.

16. Den 2en art. Sessio 8, is te verstaan alleen van correspondentie.

17. Wort allesins verstaen, dat nodich is datter meer predicanten in d'Aldeen gestelt werden. Ds. a Dooreslaer maakt bekent de bequaemheyt D[i]. Kempi, tegenwoordich schoolmeester onder de Brasilianen, om tot het predicampt te kunnen gepromoveert worden. Wort geantwoort denselven tot de propositie toe te laten, nademael hij voor desen hier schoolmeester geweest is, eñ in de Portugysche tale wel ervaren, goede getuygenisse hebbende van sijnen goeden dienst eñ ijver, eñ dat ondertusschen op sijn wijder ...... 1) in de toecomende Classe sal achtinge gegeven worden. Hier bij sal veranderinge van sijn tractement als proponent versocht worden.

8. Deselve versoeckt mede Ds. Dionysius, schoolmeester onder de Brasilianen. De Vergaderinge hout sijn versoeck voor gerecommandeert, en dat in den naasten Classe hier van sal gesproken worden. Doch also hij, vrouw en kinderen hebbende, in groote arbeyt sijn tractement niet genoech is, sal bij sijn Excellentie eñ Hoge Secrete Raden vermeerdinge van dien versocht worden.

---

1) Uitgewischt.

SESSIO 3.

Art. 1. Aengaende kerckelijcke plichten is omgevraacht, of oock deselve na behooren wierden geobserveert, de kerckelijcke discipline geoeffent, de consistorien gehouden, het Nachtmael des Heeren bedient, visitatien aengestelt etc. Doch en is, Godt lof, niet anders als goede ordre in vele, en redelijcke, na vermogen en gelegenheyt, in d'andere plaatsen bevonden.

2. Ds. a Dooreslaer rapport doende van den aenwas der Brasilianen in de religie, verclaert so verre gecomen te sijn, dat hij onder haer voor d'eerste maal het Nachtmaal des Heeren gehouden heeft met eenige personen.

3. Ds. Eduardus maact mede bekent het sijne na vermogen gedaan te hebben, in het catechiseeren en onderwijsen in de beginselen der religie; dat oock haare 2 schoolmeesters haar devoor deden. Verhoopt door Godts genade, dat haar arbeyt niet te vergeefs wesen sal. Wort hier bij vernieut, ex Classi anni 1638, dat de ouders bij gelegenheyt vermaant sullen worden haar kinderen school te senden.

4. Ds. Soler stelt voor, dat in d'Aldea van sijn Excellentie een Brasiliaen is, in de beginselen de religie, leesen en schrijven redelijck ervaren, bequaam om de Brasilianen t'onderwijsen. Wort gevraacht of sijn hulpe daar nodich is. 'Tselve stelt voor Eduardus, die gelijcken heeft in sijn plaatse. Wort geantwoord: Ja, en dat van sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden een tractement voor haer sal versocht worden.

5. Is ingestaan Carel Carelss., sieckentrooster vertoonende sijne instructie, begerende te gelijck een plaats van sijne residentie. Is beneffen dese bij sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden goetgevonden, dat hij op 't Reciff sal blijven, en dat den tegenwoordigen siekentrooster hier ter plaatse so lange tot sijn aenstaande vertreck sal gecontinueert worden, eñ den schoolmeester alhier in Mouristadt, en den sieckentrooster in Mauristadt in 't clooster sal verplaatst worden.

6. Wort gevraacht of oock een proponent, bij gebreck of absentie van de predicant, sal vrij staan te trouwen? Wort geantw. Ja.

7. Wort gevraacht of oock persoonen, die hare voorige proclamatien sonder verhinderinge hebben gehadt, souden mogen trouwen in hare privé huysen, insonderheyt bruyt of bruydegom swaarlijck sieck sijnde eñ de noot de confirmatie vereyste? Wort geantw. op de vrage in 't gemeyn: Neen, maar in gestelden casu sal 't geschieden, met kennisse van den Kerckenraet.

SESSIO 4.

Art. 1. Is ingestaan Jan Lodewijcks, sieckentrooster, vertoonende sijn instructie eñ attestatie, die de Vergaderinge wel behaachde, soeckende commoditeyt van plaats tot sijne residentie. Wort verstaan dat d'sieckentrooster, so tegenwoordich is in 't gasthuys, na St. Antoni sal vertrecken, also hij een Engelsman sijnde, aldaer de meeste Engelsen sijn, en Jan Lodewycks voornoemt in sijn plaats succederen.

2. Philippina Penbroeck, wed. van S. Jan Bernaertss., woonende tot Paraiba clagende datse onder beloften van Domingo Strigt, vendrich onder Captein Robbert, versoeckt met denselven in den echten staat bevesticht te worden. Wort dese saake den Broederen van Paraiba bevolen, daerse nu woont.

3. Wort gevraacht, offer niet sowel sorge behoort gedragen te worden tot de bekeringe der Portugysen, als der Brasilianen .... 1) waer toe also Ds. Soler sijn dienst presenteert met prediken .... 1) Excellentie en Hoge Secrete Raden gesprooken worden op wat plaatse dit ...... 1) geschieden kan. Also oock op andere plaatsen daar de predicanten in die tale ervaren sijn, sullen de Portugysen soecken te bekeeren. Maar also weynich predicanten in die tale ervaren bevonden worden, sullen alle predicanten, insonderheyt de jonge, vermaant worden om sich in die tale so veel mogelijck

1) Uitgewischt.

is te oeffenen, en sullen dit Ds. Keslerus en Ds. Plante sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden bekent maken.

4. Versoeken eñ vragen de Broeders van Pariba, of niet Peter de Bruyn, gewesen sieckentrooster tot Paraiba, om sijn quaat leven, 'twelck alsnoch duyrt, eñ sijne lasteringe tegen Jan Michielss., waar van hij schult bekentenisse gedaan heeft, na 't Vaderlant behoorde te vertrecken, gelijck hem voor desen is belast geweest, waer toe de Edele Heeren, na dien hij van sijn dienst ontslagen was, consent gegeven hebben. Deputaten sullen dit selve wederom bij sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden versoecken.

5. Wort gevraacht, of een predicant, — van dien kerckelijck geoordeelt is dat hij de kercke Christi hier te lande niet langer stichten kan, oock een eerlijck testimonium hem bij sijn afscheyt is geweygert en geen valeet (sic) predicatie doen mogen, alles met approbatie des Classis eñ der Hoge Ovricheyt, — wederom mach in deselve qualiteyt, sonder voorgaande schultbekenninge eñ satisfactie der Kercke, die hij geergert heeft, aengenomen werden? Wort geantw. Neen.

6. Wort gevraacht, of oock een sieckenstrooster publyck sal mogen prediken, sonder in 't privée voor een tijt lang van een of twe predikanten gehoort eñ daar na proparatoor geexamineert te sijn? Antw. Neen.

Sessio 5.

Gravamina.

Art. 1. Niet tegenstaande sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden placcaten tegen hoererij eñ overspel, prophanatie des Sabbats eñ het schrickelijck vloecken en sweeren, hebben doen publiceeren, doch bevonden wort dat deselve sonden noch even seer grasseeren; wort nodich geacht sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden te bidden, dat ordre worde gestelt, dat deselve door hare officiers na behooren mogen geexecuteert worden.

2. Aengesien in 't gemeyn, eñ in 't bijsonder van de Compagnyes dienaars, geclaacht was op een quaatsprekende manier, dat uyt haar gagie de predicanten hier te lande

betaalt werden, so wort de E. Vergaderinge in bedencken gegeven, wat daar tegen te doen sij. Sal geremonstreert worden aen het Edele Collegie der XIX, en versocht worden aen sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden, intercessionales aen 't selve Collegie, op dat dese klachte mach wechgenomen worden, dewijl het heilige predicampt eñ onse diensten daarom worden gelastert, en in alle Republycken en Landen het heilige predickampt eñ predicanten bij souvereyne Magistraten en Overheden uyt de geestelijcke of uyt andere gemeyne middelen worden onderhouden.

3. Wort geklaacht over het onwettelijck bijslapen der gener die aen malcander verlooft sijnde, dadelijck oock bij malcanderen gaan wonen, voor de solemnisatie; item over het lang uytstellen in de bevestinge van de trouwe, na dien oock 3 houwelijcksche proclamatien gedaan sijn. Tegen 't eerste sal placcaat van de Hoge Overicheyt versocht worden; tegen 't twede, dat in 't placcaat geinsereert worde dat de solemnisatie niet langer als 4 weken mach opgeschort worden, ten sij de contrahenten door sieckte of absentie worden verlet.

5. Also verstaan wort, dat bij 't versenden der Brasilianen tot den oorloch somtijts eenich misnoegen ontstaat onder deselve, mits de schade, die sij daar door in hare huyshoudinge comen te lijden, eñ bovenal groot achterdeel comen te lijden aen harer sielen salicheyt; wert goetgevonden sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden ootmoedelijck te versoecken, dat hier inne so veel mogelijck voorsien worde, dewijl oock d'armoede onder den Brasilianen seer groot is, door dien sij in hare ...... 1) swaricheden, deck, medecyne, chirurgijn eñ diergelijcke nootsakelijckheyt derven, waar door haar geslachte comt te verminderen. Wert goet gevonden denselven noot sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden voor te dragen, ten eynde daar in op 't gevoechlijckste worde voorsien.

6. Vermits bevonden wort, dat sommige Brasilianen haar egade verlatende, haer gaan versteken in andere Al-

1) Onleesbaar.

deen dan daarse eygentlijck thuys hooren; dat oock sommige daerenboven haar bedriechlijck met andere hebben laten hertrouwen; overmits oock eenige in andere Aldeen wonachtich, geerne in d'Aldeen daar de predicanten sijn, woonen souden, maar uyt vrese van haare Capiteynen niet en derven. So wort den Classi in bedencken gegeven. of niet nodich waare sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden aen te soecken, om de Capiteynen der Aldeen te belasten, dat sij op schrijven of aensoecken der predicanten laten volgen sulcke en sulcke luyden, ten eynde:

1. Het wechloopen der getroude luyden mach worden voorgecomen.

2. Het hertrouwen mochte worden gestuyt.

3. Den aenwas van Godts Kercke door bijvoegen van de geschickste uyt de Aldeen mochte bevordert worden.

7. Also lichtveerdiche duellen en moetwillige dootslagen in vele plaatsen seer gemeyn sijn, sal men versoecken de voorgaande placcaten desen aengaande te vernieuwen en te executeren.

8. Also verstaan wort, dat de Joden hoe langer hoe meer in dese landen arriveeren, en door hare bedriegerijen de negotien aen haar treckende, oock al reets verre het grootste deel der winkelen aen haar hebben gecregen, eñ te vresen staat, dat alles noch arger worden sal, tot schand eñ schade der Christenen, ergernisse der Brasilianen en Portugysen, eñ verswacking van onsen Staat. Daarbenevens haar stoutheyt in het geestelijcke oock so groot wort, datse niet alleen publyckelijck op de marckt hier op 't Reciff, tegen verbot van de Hoge Overicheyt (siet Classis 1638, Sessio 8, art. 2), tot argernisse van andere, bij malcanderen comen, maar oock noch preparatie maken om aldaar een synagoge te bouwen. Sij trouwen aen Christenen, sij verleyden Christenen tot dat godtslasterlijcke Jodendom, besnijden Christenen, gebruycken Christenen tot haare dienstboden, in haare huysen, en Christinnen tot hare concubijnen. So oordelen de Broeders tsamentlijck haer ampt eñ schuldige plicht te wesen, sulx aen sijn Excellentie en Hoge Secrete

Raden niet alleen te remonstreren, maar oock, om den Naam Jesu Christi, onses eenigen Salichmaakers wille, die door den Joden meer als door alle andere vijanden gelastert wert, te bidden, dat de boven geschreven dingen in tijts mogen geremedieert worden. Eñ gelijck geen lant in de gansche werelt is, daar de Joden niet worden gelimiteert, dat 'tselve oock in dit lant mach geschieden, eñ die daar tegen doen, na behooren mogen worden gestraft. Wort mede goetgevonden dit selve aen 't Edele Collegie der XIX door een missive te remonstreeren.

SESSIO 6.

Art. 1. Is gelesen den brief van de Classe van Amsterdam eñ daar bij aengemerkt: 1°. geven sij reden waarom de boecken niet gesonden waaren; doch dese sijn nu gesonden, maar niet gelijck versocht is, gelijck te sien is boven, art. 13, Sessio 2. Ten anderen wort gesproken van predicanten eñ sieckentroosters; hebben met blijschap twe becomen. Sullen de Broeders bedancken voor haare sorge eñ naersticheyt. Verstaan oock, datter noch andere onder wegen sijn. Wat ængaet het miscontentement, dat bij sommigen bestaet over eenige sieckentroosters, insonderheyt op de schepen, bevinden meermalen de schult te wesen bij sommige schippers, die haar niet kunnen lijden in de cajuyte, om opsicht in deselvige te hebben. Ten derde, over het senden van de Acta onses laastgehouden Classis; dient daar op, dat in 't jaar 1639 geen Classe gehouden is van wegen de troublen. De laatste eñ naaste acten sijn nu alrede gesonden eñ sijn alsnoch genegen nauwe correspondentie te houden eñ onse acten altijt over te senden. Versoeckende oock vriendelijck haar Eerwaerde believe oock de Synodale Acten van jaar tot jaar te laten toecomen.

2. Aengaande de verplaatsinge der predicanten, so weet het Classis geen veranderinge te maken, maar wort bij den Kerckenraet op 't Reciff bekent gemaackt, dat sij een derde predicant hooch nodich hebben, in plaats Ds. Lantmanni sal: 'T Classis recommandeert hen de persoon Dᵗ.

Ketelii, met de laatste schepen hier gecomen, 'twelck de Broeders op 't Reciff hebben aengenomen met haaren Kerckenraat te communiceeren. De Gecommitteerde des Kerkenraats doen rapport, dat sij van harten versoecken den persoon van D[i]. Ketelio tot haaren ordinaris predicant. Versoeckende te gelijck van de Eerwaerde Vergaderinge approbatie daar van, 'twelck de Classis heeft toegestaan. Hier op is mede approbatie versocht van sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden, die hier mede te vreden sijn, mits conditie, dat hier eenen vierden predicant, uyt Zeelant comende, sijn plaatse oock hebben sal, eñ dat, daar eenige predicant van noden wesen sal, een van allen uyt dese plaetse sal gesonden worden.

3. Rapporteren D. Deputati, dat Ds. Leoninus, met approbatie van sijn Excellentie en Hoge Secrete Raden, gesonden is na Rio Grande, om aldaar sijn dienst in de vrese Godts te volvoeren, waer bij het Classis het laat berusten, eñ sal hem bekent gemaackt worden, dat hij de Brasilianen so vele mogelijck onderwijse en op deselve achtinge geven sal.

4. Wort gevraacht, of niet raatsaam is dat Ds. Echolt, die nu 2 mael niet heeft cunnen verschijnen op de Classicale Vergaderingen, van wegen de groote veerte der plaatse, wierde verplaatst, wanneer meer predicanten sullen gecomen sijn? Antw. ja.

5. Of niet nodich is, dat alle acten aen d'absente predicanten werden gesonden? Antw. ja.

6. De predicanten sullen op alle plaatsen, daar scholen sijn, goede achtinge geven, dat de kinderen mede in de hooftstucken van de Christelijcke Religie eñ gebeden mochten onderwesen worden.

7. D'Aencomende predicanten sullen in actis van 'tselve jaar aengeteeckent worden.

8. .... van de Classicale Vergaderinge sal geen predicant mogen scheyden, sonder eerst d'Acta voor sijn gemeynte gecopieert te hebben.

9. Also de Broeders verstaan, datter aen d'Acten Synodi Noorthollandiae een index nodich is, sal 'tselve in-

stellen Ds. Plante eñ 'tselve tegen toecomende Classe bereyt maken.

10. In plaatse Di. Soler, die voor sijn dienst bedanckt is, is gesuccedeert tot Deputatus Classis Ds. Kesselerus eñ naast hem Ds. Ketel.

11. Is geordineert toecomende Classi te prediken D°. Polhemio, en naast hem D°. Vogelio.

Is dit jaar aengecomen Ds. Ketel, predicant op 't Reciff, Leoninus, predicant in Rio Grande.

Afgegaan Jan Michielss., proponent tot Paraiba.

Censura morum gehouden sijnde eñ niet straffwaardich bevonden, is de Vergaderinge, na aenroepinge van den Name des Heeren, in goede vrede eñ eenicheyt gescheyden.

Onderstont: Franciscus Plante,
Classis p. t. *Scriba ac Deputatus.*

VIII.

APOSTILLEN bij sijn Excellentie en d'Edele Heeren Hoge Secrete Raden verleent op de Extract-Acta Class: Brasil: de a° 1640 in Nov.

Op art. 4, Sessio. 1. Hier tegens sal bij sijn Excellentie en d'edele Heeren Hoge Raden in tijde eñ wijle sodanich werden voorsien, als de gelegenheyt van onse Staat sal cunnen lijden, eñ middeler tijt sal goede sorge gedragen worden, dat alle publycklijcke schandalen mogen wech genomen en nagelaten worden. Over de twe moniken is alrede aen de Vergaderinge van de XIX geschreven, om dies aengaende hare intentie te verstaan.

Op art. 6, Sessio 1. Kunnen op dit point, noch bij placcaat, noch bij eenich ander expedient voor alsnoch niet sien yet te cunnen statueren, dat ons vruchtbaar effect belooft, eñ worden derhalven de Broeders versocht, bij aldien sij eenich bequaam concept hebben dit stuck betreffende, hetselve aen de Vergaderinge te exhiberen, om te sien welck bequamelijck sal cunnen in 't werck gestelt worden.

Op art. 11, Sessio 1. Fiat.

Op art. 3, Sessio 2. Men sal bij placcaat gebieden, dat geen inwoonder eenich Brasiliaen tegen sijn danck ophoude, maar deselve laate gaan na d'Aldea daar hij sijn woonplaatse gehadt heeft.

Op art. 8, Sessio 2. Wort dese sake voor alsnoch in naarder bedencken genomen.

Op art. 9, Sessio 2. Wort tegenwoordich gepractiseert, gelijck den Deputatis belooft is.

Op art. 4, Sessio 3. Fiat, eñ wort een yeder van haar bij provisie 12 gl. ter maant toegeleyt voor tractement.

Op art. 4, Sessio 4. Bij aldien de persoon misdoet, kan hij gelijck andere inwoonderen in recht betroken eñ daar over gestraft worden.

Op art. 1, Sessio 5. Men sal den Advocaat Fiscaal eñ den Scholtesen op nieu belasten de placcaten, hier op geemaneert, en haren inhout in 't werck te doen stellen.

Op art. 2, Sessio 5. Is alrede daar over geschreven, en wort van de Vergaderinge van de XIX daar op antwoort verwacht.

Op art. 3, Sessio 5. D'Ordonnantie van d'Heeren Staten van Hollant eñ Westfrieslant over de politye geemaneert, sal alhier gepractiseert werden.

Op art. 4, Sessio 5. Men sal dese hare Eerwaerde recommandatie so veel in acht hebben, als de tijt en de Compagnye dienst sal cunnen lijden.

Op art. 5, Sessio 5. Men sal na discretie hier in disponeren, eñ de predicanten die in d'Aldeas wonen, tot verquickinge van siecken en behoeftigen, met 't een of 't ander versorgen.

Op art. 6, Sessio 5. De predicanten van de respective Aldeas, begerende eenige Brasilianen van andere Aldeas tot haar plaatsen te trecken, sullen haar daar over niet aen de Capiteynen van d'Aldeas, maar aan sijn Excellentie hebben te addresseren.

Op art. 8, Sessio 5. Aen de Vergaderinge van de XIX is over dese sake ernstelijck geschreven, om dat wij hier

.... cunnen gaan, als d'order van ons Vaderlant mede brengt. Indien eenige in 't particulier haar misgrijpen, so sijn d'Officieren schuldich, volgens haaren eet en onsen last, deselve bij den wech van justitie te doen straffen, eñ sullen wij d'Officieren daar toe houden, datse haar in haar ampt na behoren quijten.

Op art. 7, Sessio 5. Fiat.

Aldus gedaan in onse Vergaderinge op 't Recyff, den 18en Januari 1641.

Onderstont: Ter ordonnantie van sijn Excellentie,
Hoge eñ Secreete Rade.
Was geteyckent: J. Van Walbeeck.

IX.

ACTA Classis Brasilianae, gehouden op 't Reciff den 17en October anno 1641.

Na aenroepinge van den Name des Heeren door Ds. Kesselerum, Praeses sup. Classis, sijn de credentien der gener, die geformeerde Kerckenraaden hebben, overgelevert eñ geapprobeert. Eñ sijn op dese Vergaderinge verscheenen:

Van 't Reciff:

Ds. Fredericus Kesselerus.
„ Franciscus Plante.
„ Nicolaus Ketel.
„ Joachimus Soler.
} Predicanten.
Sr. Hans van der Goes, Ouderling.

Van Paraiba.

Ds. Samuel Bachiler, Predicant.
Sr. Peter Coets, Ouderlinck.

Van Tamarica.

Ds. Theodorus Polhemius, Predicant.
Sr. Peter Solijn, Ouderling.

Van Caap Augustijn.

Jodocus a Stettum, Predicant.

Sr. Casper Ley, Ouderlinck, dewelcke sich door een brief excuseert, eñ d'excuse aengenomen.

Ds. Nicolaus Vogelius, Predicant op Porte Calvo.

„ David a Doreslaer, Predicant in Mauritia, onder de Brasilianen.

Ds. Johannes Eduardus, Predicant in Tapezerica, oock onder den Brasilianen.

De testimonia van Ds. Samuel de Coninck, den 21en December lestleden uyt het Vaderlant aengecomen en tot den kerckendienst op 't Reciff beroepen, gelesen sijnde eñ den Classis welgevallende, is tot een lidt desselven, met toewenschinge van den segen des Heeren in sijnen dienst, aengenomen.

Van gelijcken sijn met goet genoegen gelesen de testimonia Di. Petri Doornici, predicant, tegenwoordich tot Paraiba, eñ is gaerne tot een litmaat des Classis aengenomen; so mede Di. Gilbertus le Vaulx, tegenwoordich predicant in de Fransche Gemeynte op 't Reciff; Di. Johannes Offringa, die, op vertooninge van sijne testimonia, tot den kerkendienst in Gojana door DD. Deputatos Classis afgeveerdicht was. Doch (also) sijne testimonia niet bij hem en hadde, is wel bij provisie toegelaten, doch sal deselve noch in den naasten Classe hebben te vertoonen. 'Tselve sal oock plaatse hebben in Do. Casparo Velthusio, jegenwoordich predicant in Sierenhain.

Absenten waaren Ds. Cornelius van der Poel, om sijne sieckte geexcuseert; is evenwel noch voor het scheyden des Classis verschenen.

Ds. Cornelius Leoninus, predicant op Rio Grande eñ Ds. Johannes Ongenade, predicant op Rio Francisco, sijn van wegen verre gelegenheyt der plaatsen geexcuseert.

Sessio prima.

Tot Directores Classis sijn vercooren: Nicolaus Ketel in

Praesidem, Ds. Fredericus Kesselerus in Assessorem, Ds. Samuel de Coninck in Scribam. De Sessien in de Vergaderinge sullen sijn, na dat een yeder vande Eerwaarde Broederen hier te lande sullen aengecomen wesen.

Also D°. Polhemio in voorgaanden Classe opgeleyt was te prediken, sal hetselve publice gedaan worden, gelijck dan oock 'tselve gedaan is uyt Act. 4 v. 24 et seq. eñ is sijne Eerwaerde daar over bedanckt.

Den tijt van vergaderinge sal sijn ab 8va, ad 11^{mam} eñ namiddach a 3^{tia} ad semisextam.

Sessio secunda.

1. Wert den Classis a DD. Deputatis bekent gemaackt, hoe dat sijn Excellentie eñ d'Edele Heeren van den Hoogen Raade doen voorstellen, of niet geraaden waare, dat een uyt haare Edele Collegie in onse Classicale Vergaderinge (als sijnde tot noch toe in dese landen de hoochste, so vele het kerckelijcke betrefft) soude mogen verschijnen, tot geen ander eynde, dan om deselve Vergaderinge meerder auctoriteyt te geven; oock mede om te gevoechlijcker der kercken gravamina wech te nemen, gelijck oock om van die resolutien, die hier in Classi genomen worden, en niet anders als door haare Edel Mogenden auctoriteyt ten effecte moeten worden gebracht, dies te beter openinge in haare Edel Mogende Collegie te cunnen doen?

Vint de Classis goet, dat een van haare Edel Mogende, sijnde litmaat van de Christelijcke Gereformeerde Kercke, op haar versoeck sal worden toegelaaten. Eñ sijn gelast om 'tselve haar Edel Mogende voor te draagen Praeses en Ds. Scriba.

2. Sijn na ordre voorgelesen Acta Classis de anno 1641. Aengaande art. 4 Sessio 1, daar gesproken wort van de vrijheyt der Papisten, daar op bij haar Edel Mogende was geapostilleert, dat in tijt eñ wijlen sodanich sal worden voorsien, als de gelegenheyt van desen staat sal cunnen lijden. Verstaat de Classis, dat hier na van dit stuck weder sal gesproken worden.

3. Art. 6, handelende van de Negros, om die tot een godtsalich leven te brengen, waar op geapostilleert, dat haare Edele noch bij placcaat, noch eenich ander expedient yet voorderlijx cunnen statueren, eñ oversulx aen de de Broeders versoecken, bij aldien sij eenich bequaam concept hebben, 'tselve aen haare Edele te exhiberen, vint de Classis goet dat men de media, beraamt Classi 3[tia] Sessio 4, art. 5, so vele mogelijck sal practiseeren; mede dat een schoolmeester werde gestelt, om deselve in de beginselen der Christelijcker Religie te onderwijsen. Alles onder approbatie van sijn Excellentie en Heeren Hooge Raaden.

4. Art. 10, daar belooft was dat het suycker maalen op den Sabbath soude verboden worden, bevint de Classis daar op niet te volgen. Sal daar over nochmaals aen sijn Excellentie en Heeren Hoge Raaden worden vertoont door D. Deputati.

5. Art. 11, daar gesproken wort van de Brasilianen, omme haar bij haare egaaden te vervoegen, 'twelck wel bij sijn Excellentie en Heeren Raaden belast was door placcaat, en nochtans bevonden wort weynich effect te sorteeren, wort nodich geacht dit door DD. Deputatis wederom aen sijn Excellentie en Heere Hoge Raaden te vertoonen, ten eynde de placcaaten mogen worden geexecuteert.

Sessio tertia.

1. Is ingestaan Cornelis Andriessen, sieckentrooster in Curassou, versoeckende dat hij om sijn lastige familie voor te staan, van plaatse mochte worden verandert, ofte so dat niet conde vallen, dat hij dan tot de propositien mochte toegelaten worden. Wort goetgevonden dat men op sijn versoeck ten aensien van gesochte verplaatsinge sal letten; doch d'admissie tot de propositien wort absoluyt geweygert.

2. Is ingestaan Eduard Ooms, schoolmeesters in Tamarica, mede versoekende veranderinge van plaatse. Wort geantwoort, dat men nevens anderen oock op sijn persoon sal letten.

3. Sessio 2, art. 3, daar verboden wort dat geen inwoonder eenich Brasiliaen tegen sijnen danck op houde, maar deselve sal laaten gaan na de Aldea, daar hij sijn woonplaatse gehadt heeft. Vint de Vergaderinge goet, also dit versuymt wordt, te versoeken, dat het geemaneerde placcaat met den eersten mach ter executie worden gestelt.

4. Art. 6, wort de afgesondene corte onderwijsinge in 3 taalen als noch verwacht.

5. Art. 7, Tot verlichtinge Di. Eduardi in Goiana is alrede een ander predicant gesonden.

6. Art. 8, Also het versenden van die Jode en Jodinne bij sijne Excellentie en Heeren Hoge Raaden in naarder bedenckinge wort genomen, doch dat het kint bij Dm. Rivetum was aengecomen, die ons daar over oock bedanckt heeft, sal men dese saacke daar bij laaten berusten.

7. Art. 9, daar geapostilleert wort in practijcke te sijn, dat echte luyden onder de soldatesque bijeen woonen, eñ nochtans bevonden wort groote foute in desen te sijn, is noodich geacht hier op naarder aentehouden.

8. Art. 13, daar onder andere gesproocken wort van d'Acta Synodi Noorthollandiae, worden DD. Deputati gelast deselve t'ontbieden van 't jaar 1637 af tot noch toe, eñ voorts te versoecken met de Kercken in Brasil goede correspondentie te willen houden.

9. Art. 17, sprekende van de bequaamheyt Di. Kempii om tot het predickampt bevesticht te worden, vint de Vergaderinge goet Dm. Kempium, onder approbatie van sijn Excellentie eñ Heeren Hoge Raden, te promoveren, mits volstaande in een goet examen, 'twelck op 't eynde des Classis sal gedaan worden door Ds. a Doorenslaer, en een predicatie uyt Rom. 8 vs. 1, en dat in Portugys.

10. Sessio 3, art. 4. Daar den schoolmeesters in de Aldeen, voorgestelt door Dm. Soler en Dm. Eduardum, een tractement belooft was, daar op d'aposille volgt: fiat. Verstaat de Vergaderinge, also hier op niet en comt, Ds. Soler eñ Ds. Eduardi sullen aenhouden om ordonnantie tot haar betaalinge te becomen.

11. Art. 5, sprekende van een plaatse voor Mr. Carel, is geschiet.

12. De saake van Philippina Pembroeck is bij den Broederen tot Paraiba afgedaan.

13. Sessio 4, art. 3. Refereert Ds. Soler sijn devoor gedaan te hebben om in Portugys te prediken, doch sonder vrucht, also de Portugysen, uyt vreese van excommunicatie door den papen ofte vicarisen, van de paaperije niet af te brengen sijn.

15. Sessio 5, art. 1. Wort bij den Eerwaerde Classen verstaan, dat men weder van nieus eernstelijck bij sijn Excellentie en Heeren Hooge Raaden sal aenhouden, dat de grouwelen van overspel, hoererije, lasteren etc. mogen worden geweert.

15. Art. 2. Betreffende de betaalinge der predicanten, daar de Edele Heeren seggen geschreven te sijn aen de XIX, eñ antw. verwacht wort, sullen Deputati vernemen of noch geen antwoort gecomen is, also den predicanten meermaal verweten wort.

16. Art. 3. Handelende van 't bijslapen van persoonen aen malcanderen verlooft; item over het lange sitten onder houwelijcksche proclamatien. Wort goet gevonden haare Edel Mogende te versoecken, datse believen in een placcaat uyt te drucken den tijt van solemnisatie.

17. Art. 4. Apostilleeren haare Edele dat (nopende het versenden der Brasilianen) des Classis recommandatie in achtinge sal genomen worden, so veel den tijt en des Compagnyes dienst sal cunnen lijden. Dan de wijl dit niet geremedieert en wort, verstaat de Classis, dat men de novo sal aenhouden, 'twelck doen sullen de predicanten van de Aldeën.

18. Art. 5. Apostilleeren haare Edel Mogende, dat men de Aldeen eenige behoefticheden tot verquickinge der siecken sal toesenden. Doch als in desen niet gedaan en wort, sullen de Predicanten voornoemt haare Edele 'tselve remonstreren.

19. Art. 6. Also op 't eerste lit van dit gravamen (be-

treffende de Brasilianen, die haare egaaden verlaaten) geen apostille gevallen is, sal 'tselve mede vertoont worden.

20. Art. 8. De Joden betreffende, daar haare Edele apostilleeren, dat aen de XIX over dese saacke eernstelijck sij geschreven, sal men vernemen of haare Edele antwoort ontfangen hebben, en sal voorts desen artyckel gereserveert worden tot onse Gravamen.

SESSIO 4ta.

1. Art. 1, Sessio 6, daar gesproken wort van sekere missive van Amsterdam, nopende het oversenden van eenige boecken: 't is wel sulx datter sommige gecomen sijn, doch niet tot dienst van de Kercke alhier, also in plaatse van groote Bijbels cleyne sijn gesonden. Wort verstaan, dat tot invoeringe van de nieuwe translatie 20 groote Bijbels tot dienst van yeder sullen ontboden worden.

2. Art. 3, nopens Ds. Eecholt, is van Rio Francisco ontboden en na St. Antoni gesonden.

3. Art. 7, Ds. Plante heeft op versoeck des Classis gestelt een indicem op d'Acta Synodi Noorthollandiae, eñ 'tselve overleverende is daar over hoochlijck bedanckt.

4. Na lecture van d'acta des voorleden Classis hebben D. Deputati vertoont, dat haare Eerwaerde versocht waaren van sijn Excellentie en Heeren Raaden, dat met den E. H. Admiraal Lichthart een predicant mocht medegesonden worden op den tocht, eñ datse tot dien eynde de oogen hadden geslaagen op Ds. Velthusen, predicant tot Zierenhain. Doch also Ds. Velthusen eenige swaaricheyt maackt, wort sulx den Classis voorgedragen. Oordeelt de Classis, dat Ds. Velthusen niet alleen hier toe bequaam is, maar oock met de minste schaade van sijne Gemeynte kan gesonden worden, onder approbatie van sijn Excellentie eñ Heeren Hooge Raaden, die ook versocht sullen worden, so hem, als allen anderen, die op tochten gesonden sullen worden, een honorarium in stede van haar costgelt ('twelck dan cesseert) te vereeren, gelijck oock voor haar extraordinaris diensten en moeyte.

5. Ds. Velthuysen dit verstaande, versoeckt, dat indien eenige plaatse mochte worden geconquesteert, het hem mochte vrij staan weder na sijn plaatse te keeren. De Classis verstaat sulx niet te kunnen geschieden; dan sal hem evenwel op sijn aenschrijven ten besten accommodeeren, so vele mogelijck.

6. Refereeren wijders D. Deputati, hoe datse, op het schrijven en recommandatie van die van Amsterdam, in een Extraordinaare Classicaale Vergaderinge hadden geexamineert eenen Meynart Henrickss., sieckentrooster in Guinea, in welck examen (gedaan door Ds. Plante) hij sodanige satisfactie gedaan hadde, dat stichtelijck geacht was hem tot het Heilige Predickampt te bevoorderen, waar inne de Classis sich gecontenteert hout.

7. Is oock geleesen sekere missive van Ds. Meynart Henricks, predicant op 't Casteel de Mina in Guinea, daar bij sijne Eerwaerde versoeckt correspondentie te houden met de Vergaderinge, 'twelck gaerne aengenomen wort, en sijn DD. Deputati gelast hem te antwoorden.

8. De Kercken yeder na haaren stant ondervraacht sijnde, wort verstaan alles na ordre wel te sijn.

Sessio quinta.

1. Ds. Dooreslaer, na de geleegenheyt der Brasilianen gevraacht, verclaart wel eenige progressen gedaan te hebben, doch niet sodanige als hij wel hadde gewenst, vermits deselve door de loopers comen te verwilderen. Versoeckt oversulx, dat hem ex Classi mochte eenich schrift mede gegeven worden, ten eynde sij door sulx in beter ordre mochten worden gebracht, 't welck sijn Eerwaerde toegestaan is.

2. Ds. Eduardus stelt oock voor d'ongemacken, die hem in sijne Aldea ontmoeten, namelijck dat de Brasilianen verstroyt worden door geduyrigen arbeyt, die haar van buyten opgeleyt wort; datse oock seer worden vermindert door het wechvoeren in vreemde oorlogen en andersints. Vint de Classis goet sijn Excellentie en Heeren Hooge Raden

te begroeten, ten eynde die gene insonderheyt verschoont mochten worden, daar eenige hoope van bekeeringe verwacht wort.

3. Gravamina.

1. Off in een Gemeynte, daar meer als een predicant is, niet noodich sij, dat oock ten tijde der Classicaale Vergaderingen een bij sijne Gemeynte blijve, om den dienst waar te nemen. Wort verstaan: Jae.

2. Of men de verre geseten predicanten, als van Rio Francisco eñ Rio Grande niet en behoorde den tijt des Classis bekent te maacken, om haare gravamina, diese mochten hebben, over te senden, en haar oock onse acta te communiceeren? Wort verstaan: Also sij mede leden des Classis sijn, haar oock selfs te ontbieden.

3. Wort gevraacht: Also vast het getal de predicanten in dese quartieren toeneemt en geen hooger vergaderinge en is als de Classis, of niet geraatsaam waar, dese Classem in tween te verdeylen, om also uyt die twe een Synodum te formeeren? Wort verstaan ja, en sal de approbatie hier toe bij sijne Excellentie en Hoogen Raad worden versocht door D^m^. Praesidem en D^m^. a Doorenslaar.

De Kercken van het Reciff en plaatsen suytwaert aen gelegen, oock de Kercke van Tamarica sullen staan onder den Classe van 't Reciff. De Kercken noortwaarts onder den Classe van Paraiba.

Off oock een predicant vrij staat sijn gemeynte een tijt lanck te verlaaten en buyten consent van sijn Kercke yet anders te aenvaarden? Wort verstaan: Neen.

5. Off niet en behooren meer predicanten ontboden te worden, insonderheyt also dese conquesten vermeerderen? Wort verstaan: noch 6 a 7 met den eerste te versoecken. Oock mede, dat conform Classe 5, Sessio.. art. 6, yegelijck predicant sal arbeyden om de Portugysche taale te leeren.

6. Wort gevraacht: Also een merckelijck aental van weesen hier te lande bevonden wort eñ apparentelijck meer sullen aenwassen, wat middel tot derselver onderhoudinge sal cunnen gevonden worden?

Antw. Men sal aenhouden bij sijn Excellentie en Heeren Raaden, dat haare Edele in desen believe te voorsien, so op 't Reciff als tot Paraiba.

Sessio sexta.

1. Also de Joden hier op 't Reciffe een Synagoge, buyten consent van d'Hooge Overicheyt, hebben getimmert; dat oock de Papisten ongehoorde vrijicheyt gebruycken, wort verstaan dit beyde te remonstreren en te versoecken dat in sulx alles na behooren werde versien.

2. Is in Classi verscheenen d'Edele heere Dirck Codde van der Borcht, Hooge Raadt, gecommitteert uyt het midden van haare Edele Mogende Collegie, om dese vergaderinge bij te woonen en met advysen te dienen, en heeft na vertooninge van sijn credentie sitplaatse genomen. Is van de Vergaderinge gewellecomt.

3. Also den Kerckenraat op 't Reciff seker geschrift ter hant gestelt was bij sijne Excellentie en Heeren Hooge Raaden, bij den Papisten gestelt tot maintenu van haare papen eñ vicarisen, waar op haar Edele Mogende het advÿs des Kerckenraats voornoemt hadden versocht. — So is, na lecture van hetselve geschrift en provisionele advys des Kerckenraats, goetgevonden noch boven gemelte Kerckenraats advys, 'twelck de Classis oock verstaat wel gefondeert te sijn, sekere remonstrantie in te stellen, waar inne sulck een geschrift wijtloopiger mach worden beantwoort; nevens dien te versoecken, hoe verre sich de vrijheyt der Papisten hier te lande uytstreckt.

4. En also bij occasie van desen bij d'Edele Broederen van Paraiba vertoont wort, wat een groot quaat gedaan wort door de grouwelijcke excommunicatien, die de vicarisen over haare onderdaanen excerceeren, die haar niet alleen ad spiritualia, maar oock tot temporalia selfs uyt strècken, ja tot gevanckenissen selfs, waar door dan gemeyne lieden so van de waare Christelijcke Religie worden afgeschrickt, datter gene hoope en is tot eenige bekeeringe derselver, so lange die macht der vicarisen duyrt; oock mede van

meest alle Broeders vertoont, wat groote en onlijdelijcke excessen de Papisten in haare processien en andere superstitien dagelijx begaan; — Is hoochnoodich geacht oock eenige particuliere casus desen allen aengaande, in de voorgemelte Remonstrantie te vertoonen, en bij de Hooge Overicheyt aen te houden, dat tot weeringe van veel onheyls in desen moge worden voorsien.

Hier toe sijn gelast Ds. Plante, Ds. Soler, Ds. Dooreslaar, Ds. Doornick.

5. Ds. Vogelius predicant in Porto Calvo, vertoont hoe dat in sijn plaatse seker vervallen kerck staat, die met kleyne kosten soude cunnen worden gerepareert eñ tot dienst der Gereformeerden gebruyckt. Wort verstaan nodich te wesen hier over sijn Excellentie en Heeren Hooge Raden te begroeten.

6. Stelt gemelte Ds. Vogelius noch voor, hoe en door wat middelen men best soude voorcomen het doopen van de vroetvrouwen, principaalijck over de kinderen van Nederlanders. Wort verstaan, dat men bij de ouders aenhouden sal om sulx te weeren; oock, indien sij tegen ouders danck sulx doen, door auctoriteyt der Overicheyt deselve te straffen; sulcken doop oock voor nul en geener waerden te houden.

7. Het trouwen van Negros met blancke wort geraden tegen te staan, so vele mogelijck.

SESSIO septima.

D. Velthuysen stelt voor, hoe dat tot Zierenhain seker ongemack ontstaan was over het ommedragen van d'afgodinne Rosario, alwaer goede Christenen, die haar op heeren straaten, sulx siende en weygerende te eeren, niet alleen quaalijcken bejegent, maar oock nu en dan geslaagen wierden. Wort verstaan dit nevens andere diergelijcke vuylicheden der Papisten aen sijn Excellentie en Heeren Hooge Raden te vertoonen.

2. Wort gevraacht, of in plaatsen, daar twe of meer kercken sijn, niet een van dien tot oeffeninge van onsen godtsdienst behoorde gebruyckt te worden? Verstaan in alle

manieren noodich te wesen, en sullen hier over haar Edel Mogende begroet worden.

3. Gevraacht, off een predicant, sijnen tijt uytgedient hebbende eñ gesint omme na het Vaderlant te vertrecken, gehouden sij sulx in de Classe aen te dienen, dan of 'tselve bij den Gedeputeerden kan afgedaan worden? Antw. Heeft yemant volle resolutie in Classi, sal hem openbaaren, maar tusschen tijden resolverende, sal door D. Deputatos kunnen gedepescheert worden, welke hem, nomine Classis, testimonium geven sullen.

4. Is goetgevonden in Classi niets te verhandelen, dan 'tgene bij geschrifte gestelt en den Presidi geexhibeert is.

5. Men sal oock in posterum alle daage de Acta Classis des voorgaanden daachs resumeeren.

6. Wort gevraacht, off men kinderen van negerinnen, welcker vaders Nederlanders sijn, doopen sal. Antw. jae.

7. D. Deputati vertoonen gehoort te hebben van den Commandeur Lystri, hoe nodich sij een predicant te hebben onder de Brasilianen in Rio Grande. 't Welck vertoog de Edele Heeren van den Hoogen Raade voorgedraagen sijnde, haar aan dese Vergaderinge hebben gerenvojeert. De Classis verstaat sulx billick, indien een bequaam persoon kan uytgevonden worden; op 'twelcke Ds. van der Poel sijnen dienst presenteert. En wort gevonden sijnen dienst, soo onder de Duytsche als onder de Brasilianen, aldaar te gebruycken; en sal, mits approbatie van sijn Excellentie en Heeren Hoge Raden, beroep in forma door de Gedeputeerde des Classis op sijn persoon tot desen dienst gedaan worden.

SESSIO octava.

Dewijle verstaan wort datter noch andere Aldeen sijn, die oock predicanten van nooden hebben, so is goetgevonden D^m. Devaulx op sijn eygen versoeck te senden na d'Aldea D^i. Eduardi, om sich te oeffenen in de Portugysche taale eñ naemaals sijnen dienst te besteden onder den Brazilianen, sonder prejudicie van de Kercke van 't Reciff,

daar van hij een lit is, mitsgaders met approbatie van sijn Excellentie en Heeren Hooge Raden.

2. D. Deputati vertoonen verstaan te hebben van d'Heeren Hooge Raaden, hoe dat een groot getal Engelschen in Mauristadt ingegeven hadden seker request, versoeckende dat haar een engels predicant mochte worden vergost 1); waar op haar Edele versocht hadden het advys des Kerckenraats op 't Recyff. Eñ wort, so bij den Kerckenraat als bij den Classe verstaan sulx nodich te sijn, en sal den Kerckenraat met den eersten na een bequaam persoon uytsien.

3. Also de paalen der conquesten van de geoctroyeerde West-Indische Compagnye sich beginnen verder uyt te strecken, also dat oock in Angola met het veroveren van de stercke stadt van Loanda de St. Paulo goede conqueste is gedaan, — So ist, dat sijn Excellentie eñ Heeren Hooge Raaden versoecken, dat uyt den onsen een predicant en 2 sieckentroosters afgesonden worden, omme aldaar in het eerste goede fondamenten te leggen. Waar op de Classis, niet liever siende als den opbouw van Godts Kercke in die nieuwe conqueste, naarstich ondervraacht heeft, of yemant in de vergaaderinge mochte sijn, die tot desen dienst geneegen waare, eñ heeft hier toe, nevens andere, sijnen dienst gepresenteert Ds. Ketel, Classis Praeses. Daar op de Vergaderinge goetgevonden heeft hem, Ketel, tot den selven dienst te nomineeren, sonder prejudicie nochtans vande Kercke op 't Recyff, als mede onder approbatie van sijn Excellentie en Heeren van den Hoogen Raade, wenschende hem hier toe den seegen des Heeren.

4. Aengaande de verplaatsingen der predicanten wort goet gevonden stichtelijck te wesen, indien het gevoechlijck geschieden kan, dat Ds. Polhemius, predicant tot Tamarica, met consent van sijne Kercke, verwisselt werde met Ds. Offringa, predicant tot Gojana; 'twelck sij beyde gewillich aennemen, en blijft die saacke in last van den Gedeputeerden.

---

1) d. i. *vergund.*

5. Wert goetgevonden dat, so haast eenige predicanten uyt het Vaderlant overcomen, gelet werde op de predicanten van Rio Grande eñ Rio Francisco.

6. In plaatse D[i]. Plante, die voor sijnen tweejaarigen dienst bedanckt is, wert gecooren tot Deputatus Classis, nevens D[m]. Fred. Kesselerum, Ds. Samuel de Coning.

Sessio nona.

1. Is ingestaan d'Edele Heer Johan Tollener, Secretaris van sijn Excellentie, overleverende seker schrift, waar bij van sijn Excellentie vertoont wort, hoe dat, na dien sijn Excellentie gesint was na het Vaderlant te vertrecken, sijne goede genegenheyt tot de Kerken alhier aenbiet, en daar nevens versoeckt, dat van wegen dese Vergaderinge sijn persoon mochten verleent worden literae testimoniales van sijnen handel en ommeganck alhier, na dat de Classis bevint te behooren. Waar op geantwoort, voor eerst dat sijn Excellentie voornoemt ten hoochsten bedanckt wort wegen alle faveur aen de Kercken deser landen bewesen, met eernstich versoeck daar in te willen continueeren. Oock mede een ampel testimonium te verleenen, omme hetselve te cunnen bij alle geleegenheyt, des noot sijnde, te gebruycken, met toewenschinge van den seegen des Heeren, in alles daar sijnen dienst tot nut van het Vaderlant en Godts Heilige Kercke mochte worden gebruyckt. Sijn oock gelastet Ds. Praeses en Ds. Assessor omme, uyt naam en van wegen deser Vergaderinge, den selven sijn meergemelte Excellentie te begroeten eñ dese resolutie bekent te maaken, gelijck oock 'tselve noch stante Classi is gedaan. Het testimonium in te stellen eñ over te leveren is den Deputatis bevolen.

2. Ds. Doreslaer doet rapport van de propositie eñ examen D[i]. Kempii, sijnde beyde sulx, dat geoordeelt wort, dat hij met vrucht den dienst van Godts Kercke sal cunnen betreden, en sullen tot sijn promotie gedaan worden drie behoorlijcke proclamatien in de kercke tot Paraiba; maar de bevesting sal geschieden in sijne Aldea door Ds. a Doo-

reslaer, alles met approbatie van sijn Excellentie en Heeren Hoge Raden.

3. Wort a D°. Praeside eñ D°. a Dooreslaer gerapporteert, dat den voorslach (genomen Sessio 5ta questione 3tia huius Classis) sijn Excellentie en Heeren Hooge Raaden wel hadde behaacht, begeerende dat sulx bij provisie werde gepractiseert. Dat ondertusschen haare Edele aen de Vergaderinge van de XIX dit selfde vertoonen en volle approbatie hier toe versoecken sullen; sullen evenwel alle generalia, die hier verhandelt sijn, blijven gelijckse nu sijn, tot op het naaste Synodus toe.

4. Ds. a Dooreslaer eñ Ds. Baziler rapporteeren, dat se, volgens last, bij de Kercke van 't Reciff de dimissie Di. Ketel tot den kerckendienst in Angola hadden versocht, doch voor antwoort becomen dat wel hij, Ketel, tot gemelten dienst voor den tijt van een jaar, en niet langer, beleent sal mogen worden, so nochtans, dat haar wederom een ander predicant geduyrende dien tijt worde toegestaan; 'twelck de Classis om de schaarsheyt van predicanten niet wel heeft cunnen toestaan. Daarover deselve Ds. Dooreslaar en Ds. Baziler en nevens haar Ds. Eduardus nochmaals aenhouden sullen.

5. De Kercke van 't Recyff draacht voor, hoe dat sij, tot dienst van d'Engelsche Kercke in Mouristadt, beroepen hadden Dm. Samuel Baziler, in Classi als een godtsalich eñ vroom predicant genoechsaam bekent. Welcke beroepinge de Classis gaerne geapprobeert heeft, en sal sijne dimissie per D. Deputatos uytgewerckt worden.

Sessio decima.

1. Wort wederom a D°. Doreslaer, D°. Baziler eñ D°. Eduardo vertoont, hoe dat over de demissie Ketelii nochmaals in den Kerckenraat van 't Recyff was gedifficulteert; dat oock tot deselve niet en hadde cunnen verstaan worden, ten sij onder die expresse conditien boven gemelt, waar over de Classis, geen ander expedient vindende, haaren eysch eyndelijck ingewillicht heeft.

2. Worden D. Deputati gelast Dm. Ketel mede te geven behoorlijcke brieven van instructie. Oock wort hij, Ketel, speciaalijck geauctoriseert Dm. Fredericum Vitteum, van wiens gaven, geleertheyt, wandel, de Classis genoechsaam is versekert, welcke tegenwoordich alleen den dienst van Godts Kercke in Loanda becleet, te examineeren en voorts, na gewoonlijcke ordre, door opleggine der handen in den Heyligen Dienst te bevestigen.

3. Prediken sal in proxima Classi Ds. Dooreslaar, of in absentie Doornick.

Censura morum gehouden eñ Godts Heilige Name door Dm. Praesidem gedanckt sijnde, is de Vergaderinge in liefde en vrede gescheyden.

Was geteyckent: Samuel de Koninck, *Classis p. t. Scriba.*

X.

ACTA van de gemeente t'samenkomste, bestaende uyt beyde de Classes, bijeen vergadert op 't Reciffo de Parnambuco, den 18en Julij anno 1644 ende geeyndicht den 26en Julij.

SESSIO 1a.

Deze Eerw. Vergaderinge is begonnen met den gebede, ende is geschiet van De. Jacobo Cralingio, ende naer hetzelve zijn overgelevert de credentien van de respective Kercken, uyt beyde de Classes, dewelcke wierden bevonden te zijn deze navolgende personen:

Van 't Reciffo.

Ds. Jacobus Cralingius. „ Samuel Bachiler. „ Nicolaus Vogellius. „ Nicolaus Ketelius.	Predicanten.

De Hr. Jacob Atrichs, Ouderl.

Van Gojana.

Ds. Theodorus Polhemius, Pred.
Sr Michiel Henrichz., Ouderl.

Van...... 1)

Ds. Casparus Velthusen, Pred.
Sr Roelof Carpentier, Ouderl.

Van Paraiba.

Ds. Cornelius van der Poel. „ Joannes Haselbeek. „ Thomas Kempius.	Predicanten.

Van Tamarica.

Ds. Joannes Offeringa, Pred.

Van de Cabo St. Augustijn.

Ds. Jodocus a Stetten, Pred.
Sr. Henricus Reinvaen, Ouderl.

Van St. Antonio de Cabo.

Ds. Petrus Ongena, Pred.

Hierop zijn wij wijders getreden tot de electie van de Directores van beyde de Classes, ende zijn met de meeste stemmen verkoren tot Praeses, Ds. Jacobus Cralingius, Assessor, Ds. Cornelius van der Poel, Scriba, Petrus Ongena.

Sessio 2da.

Naer aenroepinge van den naem des Heeren is verschenen in deze Vergaderinge de Hooge ende Secrete Raet, de hr Dirck Codde vander Burgh, als Commissaris, welkers credentie de Eerw. Vergaderinge voorgelezen zijnde, is wel gevallen ende van de Vergaderinge bewellecoemt.

---

1) Uitgewischt: men zou verwachten, dat er *Sierenhain* stond; doch de overgebleven trekken veroorloven niet, het daarvoor te houden.

Art. 1. Alsoo de Vergaderinge bestaet uyt de Gedeputeerde van haere respective Kercken in Brazil, ende de ouderlingen niet en sitten naest haere respective predicanten, noch oock alle predicanten, komende van een Kercke, bij malkanderen hare sitplaetse hebben, zoo heeft Ds. Praeses bij die occasie voorghestelt, of het niet gevoeglicker en zoude zijn dat de Gedeputeerde van eene ende deselfde Kercke bij malkanderen saten, ende dat die gene, die heden het voorzitten hebben, op morgen het lest sitten zoude hebben. De Vergaderinge vint goet te blijven bij de oude ordre, waer van art. 1 van de Vergaderinge, gehouden anno 1641.

Art. 2. Dionysius a Biscarreto, voor desen praeparatorie geëxamineert ende ad publicas propositiones toegelaten, als te zien is art. 29, 46 van de Vergaderinge des jaers 1642, versoect peremptorie geëxamineert ende alsoo ad ministerium gepromoveert te worden. Dit versoeck verstaen zijnde, wort geoordeelt, dat men Dionysium eerst zal onderzoecken, off hij eenige progressus in de theologie gedaen heeft, aleer dat men op sijn versoeck finalijck concludeert, ende om dat te doen zijn gedeputeert Ds. Kempius, Ds. Ketelius, Ds. Polhemius.

Art. 3. Is ingestaen Theophilus Labes, heeft versocht aen de Eerw. Vergaderinge hem in seker Aldea onder de Brasilianen als schoolmeester te gebruycken. De Vergaderinge hier op lettende, vint dat niet gheraden, alsoo hij de Portugiesche, noch de Brasiliaensche, noch de Duytsche tale niet en kent, ende raedt hem te keeren na het Vaderlant, ende men zal voor hem bij de Heeren Raden intercederen, dat hij vrij magh overcomen ende genieten een eerlijck viaticum.

Sessio 3ª.

Art. 4. Joannes Apricius, hebbende goede getuygenisse van leven ende bequaemheyt, versoect, dat de Eerw. Vergaderinge hem gelieve praeparatorie te examineren ende ad publicas propositiones toe te laten. De Vergadering verstaet, dat Ds. Haselbeeck ende Ds. Kempius hem zullen

examineren om ad publicas propositiones te comen; 'twelke geschieden zal als de Gedeputeerde ad causam zullen t'huys gecomen zijn, om daer naer, nae bevint van zaken, vorders met hem te procederen, volgen art. 8 der kercken-ordre 1619; 'twelck gelaten wort tot discrete van de Eerwaerde Classis van Paraiba.

Art. 5. Alsoo art. 21 gesproken wort de bonis misericordiae, zoo verstaet de Vergaderinge, dat de Gedeputeerde zullen gelasten worden dat de diaconen (des noots zijnde) behulpelick te wesen om 't genot van die goederen te mogen becomen.

Art. 6. Dewijle art. 23 gehandelt wort van sekere paeps geschrifte eñ de refutatie van dien, 'twelck tegenwoordich gemist wort, soo vint de Vergaderinge geraden, hierover de Heeren Raden te begroeten, om te vernemen of het onder hare Edele berust. Soo jae, ten minsten te versoecken copie van 't voornoemt geschrift.

Art. 7. Naedien Ds. Ketelius, Ds. Polhemius ende Ds. Kempius rapporteren, dat zij Dionysium a Biscarreto, de quo art. 2, orthodox hebben bevonden, soo vint de Vergaderinge geraden hem een text te geven om sijne gaven te hooren, om daer naer, nae gelegentheyt van saecken, over sijn verzoeck te disponeren. Waer toe hem is gegeven dezen text: Gal. 5 v. 4. Gehoort hebbende het rapport van de Eerw. broeders, die sijn gaven gehoort hebben, heeft de Vergaderinge goet gevonden hem te geven 2 maenden tijts, om hem te praepareren tot het examen peremptorium, ende hem volgens art. 44 Synodi, gehouden zijnde anno 1643, te promoveren ad ministerium.

SESSIO 5ta.

Art. 8. Nopende het 1e gravamen, handelende van de ontheylinge des Sabbaths, (waer van oock art. 5, 37, 57, 76, 87, coetus praeparatorii anno 1642) wort verstaen, dat de Deputati op alle abusen, oock bij de Negros gepleeght, wel zullen letten, ende de selfde aen de Heeren Raden remonstreren, ende verzoecken, dat haere Edel Mogende

door placcaten ende executien van dien, gelieven te voorzien.

Art. 9. Wat aengaet het 2e gravamen, 'twelck spreect van godslasteraeren, vloecken ende lichtveerdich sweeren, als oock de vrijheyt der Joden, (waer van oock art. 16, 19, 22 coetus praeparatorii) vint de Vergaderinge geraden, dat D. Deputati aen de Edele Raden zullen versoecken, dat de placcaten, daer tegen gestatueert, vernieuwt ende geexecuteert worden.

Art. 10. Het 3e gravamen, sprekende van de stouticheyt der Papisten in 't gemeen, (waer van oock art. 24, 39, 61, 71 coetus preparatorii) als oock in 't bijsonder datse nieuwe capellen timmeren, cruycen oprechten, processien doen onder het dexel van begravingh, affgoderije voortplanten onder het dexel van comoedien; datse bannen die persoonen, die aen de onse het minste gehoor geven; als oock het incomen van nieuwe Molucken 1), Jesuyten of Papen, komende uyt Vranckrijck off uyt de Bahia, door ordre van de Bisschop aldaer; jae, dat oock hare stoutigheyt zoo verre gaet, datse dorven slaen, die haren afgod niet eeren.

De Vergadering oordeelt, dat hare stoutigheyt in 't brede zal gededuceert worden ende aen de Heeren Raden geremonstreert, ten eynde hierin door hare Edel Mogende authoriteyt tijdelick en bequamelick mach voorsien worden.

Bij dese occasie wort gevraegt, of men niet en behoorde te letten op den persoon van Emanuel Morais, te vooren gewesen Jesuyt in deze conquesten, alsoo hij een schadelick instrument bevonden wert, zoeckende de menschen te vervoeren tot de paepsche affgoderije ende superstitien. Ten 2en off het ledematen van de Gereformeerde Religie toestaet capellen te bouwen, te timmeren, tot oeffeninge van de Paepsche Godsdienst. Ten 3en, off die van de Gereformeerde Religie hare kinderen mogen laten gebruycken tot paepsche superstitien?

1) Zoo staat er: er schijnt *monicken* gelezen te moeten worden.

Op het 1e wort geantwoort, dat de Heeren Raden zullen versocht worden daer in te willen voorsien. Op het 2e, dat het t'eenemael ongeoorloft is. Op het 3e, dat het niet vrij en staet.

SESSIO sexta.

Art. 11. Over het 4e gravamen, handelende van de namiddaegs predicatie, (waer van art. 35 coetus praeparatorii is gehandelt), verstaet de Vergaderinge, dat over al nae de middagh de Catechismus zal gepredict worden, ende zullen oock Deputati ghelast zijn, des noot zijnde, door brieven de predicanten, kerkenraden ende gemeenteleden elck tot den schuldigen plicht aen te manen. Bij dese occasie wort gevraegt, off niet noodigh en zij, dat de schoolmeesters de kinderen dan leeren de vragen ende antwoorden des Catechismi, om die van haer, al eer de predicatie nae de middag begint, opgeseyt te worden? De Vergadering hout dit noodig en stichtelick, ende zijn oock Deputati gelast tot die plaetsen, zoo veel mogelick is, met siekentroosters te versorgen.

Art. 12. Over het 5e gravamen, sprekende beyde van het openen der Kerken voor de Gereformeerde, belooninge voor het bedienen van combinatien, als oock van bijsondere diensten, — waer van art. 17, 58 en 59 coetus praeparatorii is gesproken, — verstaat de Vergadering, dat het bij de Heeren Raden zal verzocht worden, ende sijn oock Deputati gelast sorge te dragen voor den opbouw van de kercke van Gojana.

SESSIO 9a.

Art. 15. Nopende het 6e gravamen, sprekende van huwelijcxsche saken, (waer van art. 6, 12, 14, 38 coetus praeparatorii) wort verstaen, dat versocht zal worden renovatie ende executie van de placcaten. Bij deze occasie vraegt de Kercke van Paraiba, off een man, die in 't Vaderlant een getroude vrouw heeft, die hem, so hij seyt, door haer broeder onthaeld is; die oock daer nae, als hij seyt, sich

niet eerlick gedragen heeft en in 't Vaderlant met een ander man getrout is, hier oock met een ander mach trouwen?

Op welcke vrage de Vergaderinge antwoort, dat die persoon eerst moet doen blijcken, dat sijn huysfrou de bant des houwelijcx door overspel gebroken heeft ende dat hij zij innocens, ende daer op versoecken aen de Magistraet behoorlicke scheydinge, ter plaetse daer zij woont.

Bij dese occasie wort oock verhaelt: Ten 1^{en}, dat een Braziliaen onkuysheyt pleegt met sijn stiefmoeder, den welcken bij een Portugies opgehouden wort. Ten 2^{en}, dat een ander Braziliaen 2 vrouwen heeft. Ten 3^{en}, dat seker man, wiens vrouwe oock in onecht leeft, met eens anders vrouwe boeleert. Ten 4^{en}, dat seker man sijn huysfrou voor 5 guldens verkoopt aen een ander man, ende dat de kooper de verkochte vrouwe behout, ende daer bij kinderen teelt. Waer op gevraegt wort, wat tot weeringe van zoodanige grouwelen dient gedaen?

De Vergadering oordeelt ten aensien van het 1^{e} en 2^{e}, 'twelck de Braziliaenen en Portugys raect, dat men zulx aen de Heeren Raden zal remonstreren, dat hare Edele gelieve zulx te statueren, waer door sulck een grouwel mach belet worden. Wel verstaende, dat op het versoeck van de Edele Heere Dirck Codde van der Burg, door eenige leden deser Vergaderinge, die de nature der Brazilianen best kennen, een ontwerp zal gemaect worden, vervattende remedie, waer door de Brazilianen niet alleen van sulken grouwel, maer oock alle andere zouden mogen affgebracht werden. 'Twelck gedaen zal worden door D^{m}. van der Poel, D^{m}. Haselbeek, D^{m}. Kempium, D^{m}. Velthuysen; d'welcke oock geschiet is, om de Heeren Raden te dienen bij forme van advys. Ten aensien van het 3^{e} ende 4^{e}, 'twelck slaet op onse Natie, verstaet de Vergaderinge dat men zulx aen de Heeren Raden zal bekent maken, ende versoecken, dat de Heere Fiscael mach gelast worden sich daer op te informeren, ende tegen soodanige nae behooren te procederen. Wort oock gevraegt, off men niet

behoort te verzoecken placcaet, om te verhinderen dat de Papen geene van onse natie mogen trouwen, als oock dat geen trou voor wettelick mach gehouden worden, dan die of in de kercke, of van de Overheyt geschiet. De Vergadering oordeelt zulx noodich te zijn.

Sessio 10.

Art. 14. Wat belangt het 7e gravamen, handelende van de Acta Synodi uyt het Vaderlant, (waer van oock art. 10 coetus praeparatorii is gehandelt) oordeelt de Vergadering, dat niet alleen het dese Kerke vrijstaet met andere Kerken te corresponderen, maer oock goet ende stichtelick, dat de Kercken in de conquesten van Brazil corresponderen met alle de respective Synoden in 't Vaderlant, in dezer voegen, dat de Kercken in dese conquesten aen de respective Synoden versoeken, dat haer jaerlijcx hare Acta Synodalia mogen toegesonden werden, ende dat de Kercken in dese conqueste oock hare acta van haere gemeene Vergaderinge jaarlijcx aen de respective Synoden in 't Vaderlant oversenden. Doch vint geraden dese haere goede meeninge, al eer men tot de practijcke comt, de Edele Heeren XIX, om sekere insichten, te communiceren, niet twijffelende off hare Edele zullen dit ons goet voornemen in dese laten welgevallen.

Art. 15. Soo veel aengaet het 8ste gravamen, sprekende van de civilisatie ende onderwijsinge der Brazilianen ende Negros, (waer van art. 8 en 87 coetus praeparatorii is gehandelt) oordeelt dese Vergadering, dat de maniere om de Brazilianen te civiliseren eñ onderwijsen, art. 87 voorgeslagen, niet wel practicabel en is, ende het selfde gevoegllicker kan geschieden in hare Aldeen. Wat belangt de Negros, wort verstaen, dat niet alleen een ygelick lidtmaet schuldich is hare Negros in de Christelicke Religie te onderwijsen, maer oock datter tijd beraemt wort, waer op de Negros zullen hebben hare bijeenkompsten in een bequame plaetse, om door een sieckentrooster onderwesen te worden; 'twelck gelaten wort tot dispositie van de respective Kerken.

Bij dese gelegentheyt wort gevraegt, off niet een schoolmeester behoort de kinderen .... 1) Negros van sulcke persoonen, die in Compagnyes dienste zijn, om niet ende gratis te leeren. De Vergadering meent, dat haer voor haren arbeyt eenige belooninge toekomt; doch laet dit ter dispositie van de Heeren Raden.

Art. 16. Nopende het 9e gravamen, vragende hoe men handelen zal met zulke ledematen, dewelke, tegen de goede ende getrouwe vermaninge van haere predicanten, haer onmundige kinderen willen laten doopen bij de Papen; oordeelt dese Vergaderinghe, dat men tegens zoodanige lidtmaten, die haere kinderen bij de Papen doopen laeten, met voorsichticheyt kerckelijck zal procederen.

Art. 17. Over het 10e gravamen, vragende hoe dat men handelen zal met sulcke lidtmaten, die, off uyt nieusgiericheyt, off haer werck maken van de superstitien ende affgoderijen der Papisten te gaen besien, 't zij in hare comoedien ofte anders? Wort goet gevonden soodanige ledematen te vermanen tot affstant.

Art. 18. Aengaende het 11e gravamen, vragende of het een lidtmaet vrijstaet den Papisten, de welcke op seker geluyt van haere klocken haere reverentie doen, in dese maniere van doen te volgen ende haer in desen gelijck te zijn? Antwoort der Vergadering, Neen.

Art. 19. Van het 12e gravamen, vragende of men niet en behoort de persoonen, komende uyt het Vaderlant, haren troubrief aff te eyschen? meent de Vergadering van jae.

PARTICULARIA.

SESSIO 12a.

Art. 20. Alsoo art. 70 coetus praeparatorii goet gevonden is met de Synodo van Noort-Hollant te communiceren, hoe men handelen zal met de gheene die van siekentroosters gedoopt zijn, ende dit tot noch toe niet en is geschiet, zoo

---

1) Door vocht uitgewischt.

wort gevraegt off het niet voltrocken sal worden? De Vergadering antwoort, dat het zal geschieden per D. Deputatos.

Bij dese occasie wort oock gevraeght: Ten 1en, of siekentroosters ymant vermogen in den houwelijcken staet te bevestighen? Ten 2e, hoe te handelen zij met soodanige getroude? Op het 1e verstaet de Vergadering, Neen. Op het 2e, dat soodanige persoonen bij de Overheyt hebben te verzoeken voor getroude erkent te worden.

Art. 21. Off men niet en dient te schrijven aen de Edele Heeren XIX, ende te verzoecken datter predicanten, ende onder die een fransch predicant, als oock siekentroosters mogen gesonden worden? De Vergadering verstaet, jae, ende dat het schrijven met dese schepen zal overgesonden worden, 'twelck geschied is.

Art. 22. Off niet dient versocht, dat Carel Walsingam, corporael, ende Janne Mikels, om datse in onkuysheyt leven ende haer zoeken te behelpen met een versierde attestatie om haere onkuysheyt te bedecken, datse mogen nae merite gestraft worden ende versonden nae 't Vaderlant? De Vergadering oordeelt, jae.

Art. 23. Alzoo de Brazilianen op Rio Grande versoeken: 1en dat hare kinderen mogen bevrijt worden van de dwang, die de Portugysen over haer gebruken. Ten 2en, een schoolmeester om haere kinderen te onderwijsen. Ten 3en, een ordinaris predicant, welck derde oock versocht wort van de andere natien daer woonende, als oock van die van Rio St. Francisco, Anagras, de Zuyt, Porto Calvo; — Zoo ist, dat de Vergadering goet vint het eerste te recommanderen aen de Heeren Raden. Nopende het 2e, dat haer drie Brasilianen tot schoolmeesters door ordre van de Classe van Paraiba zal bestelt worden. Belangende het 3e, alsoo hier gebreck van predicanten is, dat Ds. vander Poel ende Ds. Kempius eerst die van Rio Grande bij leeninge bedienen zullen, ende nae gelegentheyt kerckenraden formeren, ende daer nae, des noot zijnde, Ds. Haselbeeck, ende dat volgens haere praesentatie uyt den naem des Kerckenraeds gedaen, voor welcken zij oock zijn bedanct.

Wat aengaet die van Rio St. Francisco, Anagras, de Zuyt ende Porto Calvo, die zullen bij leeninge versorgt worden, ende daer kerckenraden gestelt door D^e^. A. Stetten, D^e^. Velthusen; wel verstaende dat om den anderen sondag Ds. Ongena D^i^. a Stettens gemeynte bedienen zal, ende dit alles onder approbatie van de Edele Heeren Raden, mits dat door ordre van hare Edele Mogende van d'een tot d'ander plaatse een peert genieten, om over wegh te geraeken.

Art. 24. Wort gevraegt, of men de Negros met hare negrinnen niet behoort te trouwen? De Vergadering antw. jae.

Art. 25. Ds. Offeringa vraegt, off het niet vrij en staet een ouderling te kiesen uyt de ledematen die tot Carassou woonen? Wort verstaen: jae; doch dat het geschieden zal ten overstaen van de Visitatores.

Art. 26. Ds. Offeringa vraegt, off hij niet en behoorde dan in d'eene dan in d'andere plaetse van sijn combinatie het avontmael te bedienen? Wort geoordeelt: jae.

Art. 27. D̀s. Offeringa versoect, dat die van Carassou met een siekentrooster mochten versien worden? De Vergadering antwoort, dat voor haer sorge zal gedragen worden, zoo haest alsser stof is.

Art. 28. Wort gevraegt, of de broeders predicanten, die komen nae het Vaderlant te gaen, niet en zullen versien worden met een behoorlicke attestatie, uyt name van dese Vergadering.

De Vergadering verstaet, dat hare Deputati gelast worden, om dit selfde, alvoren gesien hebbende hare kerckelicke attestatie en testimonium, nae behoren uyt den naem van dese Vergadering te geven.

Art. 29. Alsoo wij in dese conquesten genieten ruste ende vrede, ende daer en tegen de gemeenten in Duytslant, Engelant etc,, suchten onder den bloedigen oorloch, soo wort gevraegt, off het niet noodig en zij te verzoeken een algemeenen bededagh, ten deele om God te dancken voor de weldaden in dese conquesten, als oock voor den

bedroefden staet der gemeenten Christi in het bedroefde Christenrijck.

De Vergadering vindt dat ten hoogsten noodig ende dienstig, ende dat het met den eersten zal versocht werden.

Art. 30. Wort gevraegt, of het den lidtmaten vrij staet cramerie te houden van pater-nosters ende andere vindingen des Pausdoms, dienende tot affgoderie eñ superstitie. De Vergaderinghe hout zulx ongeoorloft.

Art. 31. Wort noch gevraeght, of het niet dienstich en zij, dat in toekomende voor het houden van de gemeene Vergadering de respective Kercken, resorterende onder de Classe van 't Reciffo, hare gravamina den Deputatis tijdelick doen behandigen, om aen de Classe van Paraiba overgesonden te worden, ende off oock sulx niet en dient te geschieden in de Classe van Paraiba, op dat hare gravamina den Classi van 't Reciffo mogen toegesonden worden. De Vergadering hout zulx noodich ende dienstich.

Art. 32. De Visitatores van het Classis van 't Reciffo, rapporteren, dat zij de Kercken volgens ordre gevisiteert hebben ende wel bevonden, uytgenomen dat eenige ledematen in Porto Calvo haer verlopen in overspel, ende dat het Classis van 't Reciffo, als representerende den Kerkenraad, op sodanige gelieve te letten, 'twelck oock in acht zal genomen worden.

Art. 33. De Visitatores des Classis van Paraiba openen, dat zij oock de visitatie der Kercken gedaan hebben, ende alles nae gelegentheyt wel bevonden.

Art. 34. Zijn tot Deputati van dese Vergadering verkoren Ds. Jacobus Cralingius, Ds. Cornelius van der Poel ende Samuel Bachiler, niet alleen om te behertigen 'tghene, uyt krachte van de voorgaende resolutien, aen de Heeren Raden te versoeken is, maer oock om te senden, met approbatie van haere Edel Mogende, de aenkomende predicanten ende sieckentroosters in vacerende plaetsen, ende om bij sieckte ofte verstervinghe der Deputati te vervullen; hebben naer haer de meeste stemmen Ds. Ketelius, Ds. Vogelius, Ds. Kempius.

Art. 35. In 't jaar 1643 zijn vertrocken naer het Vaderlant Ds. Fredericus Kessellerus, Ds. David Dooreslaer, Ds. Petrus Door .... 1), Ds. Joh. Eduardi.

Ende is overleden Ds. Lambertus Ritzma.

Ende anno 1644 zijn vertrocken Ds. Franciscus Plante, Ds. Joachimus Solerus, Ds. Jacobus Leoninus.

In 'tzelve jaer alhier gearriveert Ds. Jacobus Cralingius, en hier op 't Reciffo beroepen.

'Tselfde jaer op 't Reciffo voor ordinaris predicant beroepen Ds. N. Vogellius.

Art. 36. De Directores van dese Vergaderinge zullen de Heeren Raden uyt den naem van dese Vergadering bedancken.

Art. 37. Zijn verkoren tot Visitatores des Classis van 't Reciffo Ds. Bachiler ende Ds. Vogellius, ende des Classis van Paraiba Ds. Kempius ende Ds. Hazelbeeck.

Censura morum gehouden zijnde, is de Vergadering nae gedaene dancksegginghe in vrede gescheyden, ende is, God lof, niet straffbaers bevonden.

Subscript: Cornelis van der Poel, pred. in Frederica de Paraiba, p. t. Deputatus et Assessor.

Samuel Bachiler, Ecclesiastes Anglicanus Mauristadii, coet. gener. p. t. Deputatus.

Nicolaus Vogellius, Ecclesiastes Reciff, coetus generalis p. t. Deputatus.

Het is ons niet gebleken of meerdere Synoden gehouden zijn. Wel hebben wij in de Acta van de Z.-Holl. Synode aangeteekend gevonden uit een brief van Gedeputeerden der Classis van Brazilie dato 23 Nov. 1649. „Dat in soo langen tijt geen Classicale Vergaderinge is gehouden, dewijle der predicanten soo weynich zijn ende den tegenwoordigen toestant des landts niet wel lyden en can."

1) Onleesbaar.

ARCHIEF

VOOR DE

GESCHIEDENIS

DER

OUDE HOLLANDSCHE ZENDING.

III.

FORMOSA.

1628—1643.

UTRECHT,
C. VAN BENTUM.
1886.

ARCHIEF

VOOR DE

GESCHIEDENIS

DER

OUDE HOLLANDSCHE ZENDING.

ARCHIEF

VOOR DE

GESCHIEDENIS

DER

OUDE HOLLANDSCHE ZENDING.

III.

FORMOSA.

1628—1643.

UTRECHT,
C. VAN BENTUM.
1886.

Gedrukt ter „Utrechtsche Drukkerij" te Utrecht.

Het verschijnen van dezen Bundel, uitsluitend aan de Zending op Formosa gewijd, die in den loop des jaars, zoo ik hoop, door een tweede staat gevolgd te worden, is eene afwijking van het plan, dat ik mij oorspronkelijk had voorgesteld.

Ik was voornemens, nadat de Kerkelijke Acta waren geexcerpeerd, onder den algemeenen titel van *Brieven en Memoriën*, dooréén in chronologische orde de stukken te geven, die over de verschillende Gouvernementen, mij (meest uit kerkelijke archieven) waren ter hand gekomen. Enkele belangrijke en curieuse stukken uit het Archief van de Classis Amsterdam, betrekkelijk den arbeid van Robertus Junius op Formosa, zouden daarvan een interessant bestanddeel hebben uitgemaakt. De van verbazende bronnenstudie getuigende mededeelingen van den Hoogleeraar Millies 1) hadden mij echter geleerd, dat in het Oud-Koloniaal Archief heel wat bouwstoffen voor de geschiedenis der Christelijke Kerk in O. Indie verscholen lagen, en ofschoon mijn onderzoek slechts een onderdeel betreft van het omvangrijke veld, dat die Geleerde tot doel zijner nasporingen had gekozen, ik mocht toch de hoop voeden, ook meer bepaald voor de Zending, aldaar het een en ander te zullen opsprokkelen. Wat daarvan zij, ik begreep, dat mijn arbeid onvolledig zoude zijn, zoo ik dat Archief, alware het met negatief resultaat, niet raadpleegde. Ik besloot eene proeve te nemen met Formosa, steeds het glanspunt van onzen ouden zendingsarbeid genoemd, als omvattende een licht te overzien tijdvak van circa 40 jaren.

Betreurde de Heer Millies het (l. c.), dat het Archief der

1) Verslagen en Meded. Kon. Akademie afd. Letterkunde VII.

O. I. C., door de verplaatsing naar het Rijksarchief te 's Gravenhage hem voor zijne nasporingen ontrukt was, — voor het historisch onderzoek in het algemeen, ook voor mijn onderwerp, is die verplaatsing een groote aanwinst te achten. Men behoeft toch thans niet langer, gelijk de Heer Millies, te zoeken in de verwarring op de zolders van het W. I. Slachthuis (l. c. p. 44), doch vindt alles, wat althans is overgebleven, in orde gerangschikt, en voor geschiedkundige nasporingen gemakkelijk beschikbaar.

Ruimschoots heb ik dàt ondervonden, toen het mij, door de welwillendheid van den Heer Rijksarchivaris, en de hulpvaardigheid van den Heer Hingman, vergund werd het geheele Archief van Formosa te raadplegen.

Zelden is mij grooter verrassing te beurt gevallen, dan bij het doorloopen van die lange serie van lijvige dossiers. Ik stelde mij voor toch wel eenige graankorrels te zullen opzamelen uit de massa van handels- of staatsberichten, en zie, volle garven vielen mij in den schoot. Ik vond de Correspondentie tusschen het Bestuur op Formosa en de Hooge Regeering te Batavia; de Resolutieboeken en Dagregisters van Gouverneur en Raad te Taijouan; Rapporten, Brieven enz.; al te zamen officieele stukken, in originali, of in geauthentiseerde kopien door Gouverneur Gen. en Raden van Indie aan de Heeren XVII overgezonden, en daardoor deel uitmakende van het Archief der O. I. Compagnie.

Formosa had het voorrecht opvolgend in de Gouverneurs Putmans (1629), van der Burch (1636), en Traudenius (1640), mannen te bezitten, wien het Christendom en zijne uitbreiding ter harte ging. Ten bewijze daarvan strekt, dat onder die documenten weinigen zijn, waarin niet eene min of meer ruime plaats wordt ingeruimd voor berichten omtrent hetgeen zij noemden den „geestelijken bouw"; te meer te waarderen, daar die veelzins gunstige beschouwingen niet van de Predikanten (die hun eigen zaak bepleitten), maar van de politieke macht uitging, die geen onvoorwaardelijke lofredenaar was van der Predikanten bedrijf.

Ofschoon het niet te ontkennen is, dat de Hooge Regeering in Indie en Bewindhebbers der Compagnie in de uitbreiding van het Evangelie onder de Heidenen ook politiek- en handelsbelang zagen — ware het nog zoo, — toch spreekt uit de stukken in dezen Bundel meer dan voorbijgaande belangstelling in de uitbreiding van het Christendom. Wat op Formosa geschiedde is althans eene rectificatie van de opvatting, dat het zendingswerk slechts een aanhangsel was van het werk der Predikanten voor de hollandsche gemeenten in onze kolonien.

Ik schrijf geene geschiedenis der Zending. Wie daartoe lust gevoelt, zal in dezen en den volgenden Bundel daarvoor, naar ik meen, wat Formosa betreft, ruime stoffe vinden. Te hoog gespannen opvatting zal daardoor worden gematigd. Wat men uit O. Indien schreef: „De Formosanen zijn nu niet meer heidensch" (Archief I. p. 20) is bepaald overdreven; maar te groote geringschatting van het aldaar verrichte, zal voor het onbevangen gemoed plaats moeten maken voor billijker oordeel.

Tenzij men Christianisatie onbepaald en in alle gevallen verwerpe, en ik schaar mij niet aan hunne zijde, moet worden getuigd, dat op Formosa veel, en niet gansch verwerpelijk is gewerkt. Velen, die over Christianisatie een beslist ongunstig oordeel uitspreken, zouden misschien blijde zijn van hunne evangeliseerende zending veel berichten te kunnen mededeelen, als hier nu en dan van Formosa worden vernomen. Wat daarvan zij, veel heldere inzichten en uitspraken leggen getuigenis af, dat men niet enkel in dogmatische begrippen (gelijk wel beweerd wordt) heil zocht.

„Heidenen te bekeeren, vordert tijd", schreef Junius (p. 209), en wat beteekenen de 30 jaren, waarin het Evangelie op Formosa onder de Heidenen werd gepredikt, voor de omzetting van een woest volk in eene Christelijke Natie? Hoeveel eeuwen waren daarvoor in Europa noodig? Toen de tijd kwam om door opvolgende aanhoudende Evan-

gelisatie de vruchten te plukken van wat voorgangers hadden geplant, ging alles te niet in bloed. Doch wij loopen vooruit; zoover komen wij in dezen Bundel niet.

Wij openen deze verzameling met eene gedrukte, doch moeijelijk te vinden en voor de meesten onbekende Memorie, waarin de eerste predikant en zendeling op Formosa, *Candidius*, uit eigen aanschouwing ons het beeld schildert van den maatschappelijken en zedelijken toestand des eilands, waarnevens hij zijne eigene zendingstheorie ontwikkelt. Men moge het daarmede niet geheel eens zijn, — dat Candidius daarin toont hart voor zijn werk te hebben, zal niet licht iemand met recht ontkennen. Vele plaatsen in de volgende stukken vinden hare verklaring in deze Memorie, die ook de bron is, waaruit Valentijn zijne ethnographische mededeelingen omtrent Formosa heeft geput.

Het vertrek van Junius kwam mij voor een geschikt punt te zijn tot sluiting van dezen Bundel. Wij eindigen dien met de stukken, die Junius bij zijn terugkomst in het vaderland bij de Classis Amsterdam overbracht (p. 225).

Het curieuse vraagboekje is door de mededeelingen van Dr. G. J. Vos Az. niet gansch onbekend; van de *Groote Vraagstukken* zal niet met algemeene instemming kennis worden genomen. Zeker is de beschrijving van het huwelijk van onze eerste voorouders (p. 254) allercurieust. Onze Godgeleerden mogen beoordeelen of o. a. hetgeen hij (p. 281 volg.) omtrent den kinderdoop leert, wel gereformeerde theologie mag genoemd worden, en of de *Vraagstukken* over het algemeen voor Christenen uit de Heidenen wel geschikt waren.

Van 2 zijner leerredenen, in het archief der Classis Amsterdam bewaard, geef ik er eene, die ook na zijn vertrek nog werd gebruikt, opdat men zie, hoe op Formosa voor de Christenen uit de Heidenen werd gepredikt. Het was mij eene teleurstelling dat ik buiten mijn toedoen belet werd, de proeven van de laatstgenoemde stukken naar de origineelen te corrigeeren.

I.

Discours ende cort verhael van 't eylant Formosa, ondersocht ende beschreven door den Eerwaerdigen Do. Georgius Candidius, dienaer des Heyligen Euangelium ende voorplanter der Christelijcke Religie op 't selve Eylant.

Dit eylandt (segge ick) tot het welcke Godt de Heere ghelieft heeft mij te zenden om de inwoonders des selver plaetse het Euangelium van Christo den Salichmaecker te vercondigen, is gelegen op 22 graden benoorden de Linie; heeft in sijn begrijp omtrent 130 mijlen, is vol dorpen ende seer volckrijck. Heeft niet een, maar verscheyde spraecken; hebben geenen Coninck, Heer ofte Overhooft, diese regeert ende die se onderworpen zijn. Leven niet in vrede ende paeys met malcanderen, maer voeren continuele oorloge, t'eene dorp tegen het ander; is rijck van vele schoone versche visch rijcke riviere; is vol van herten, wilde verckens, reethiens, steenbocken, hasen, coninen, velthoenderen, patrijsen ende duyven. Heeft oock groote beesten, als koeijen ofte paerden, die mede hoorens dragen, seer dick ende met tacken, welckers vleesch seer lieflyc ende smaeckelijck is om te eeten, werden van de inwoonders *Olavangh* genoemt; dese zijnder in groote menichte in 't geberchte. Het heeft oock tijgers ende een ander ghedierte, dat se op haer spraecke *Tinney* noemen; is van gestalte als een beyr, doch wat grooter, welckers vellen in groote extime gehouden werden. Het landt in sich selven is seer vruchtbaer ende vet, doch werdt weynich gebouwt ende besaeyt; het gheboomte is meestal wilt, doch zijnder eenige boomen die vrucht voortbrenghen, dewelcke van de inwoonders met groote smaeck gegeten werden, maer van onse natien souden se niet willen geproeft werden; anders

soo isser oock te vinden gember ende caneel. Men seght oock datter silver ende goutmijnen soude wesen, 't welck de *Chinesen* besocht ende proef daer van in *Jappan* soude ghebracht hebben; doch wij hebben hetselve niet ghesien, ende is van onse natie noch niet daer op geattenteert.

Dit in 't generael van 't gansche eylandt, welckers costume, manieren, religie ende spraecke mij niet in 't geheel bekent is, derhalven sulx maer met een woordt aenroerende, gae voorbij ende begeve mij tot de particulire plaetse, welckers sprake, manier ende costume, gelijck oock hare religie mij bekent is.

Om u daer van te onderrichten, dese plaetsen dan sijn acht in 't getal: *Sinkan*, *Mandauw*, *Soulangh*, *Backeloang*, *Taffacan*, *Tifulucan*, *Teopan* ende *Tefurangh*. Dese acht plaetsen hebben een ende deselve maniere ende costume, religie ende spraecke, doch weynich verschillenden waer van deselve ligghen inde lengde naer de zeekant toe, ende connen alle van ons Fort af te voet binnen twee dagen doorreyst werden ende in deselve 2 daghen gemackelyc weder in 't Fort komen.

Het achterste dorp is *Tefurangh* ende leyt in 't geberchte, 3 dage reysens in 't heen ende weder keeren van ons Fort. De inwoonders van dese plaetse sijn wilde, rauwe ende barbarische menschen om aen te sien. De mannen sijn meestendeel lang van stature, sterck van lichaem ende van leden, als halve reusen, hebben een coleur tusschen swart ende bruyn, gelijck den meestedeel der *Indianen*, doch niet heel swart, als den *Caffers;* loopen des soomers tijden gansch naeckt, sonder eenige schaemte te hebben, noch sonder de schamelijcke leeden te bedecken. De vrouwen daer en teghens sijn cleyn ende kort van stature doch heel vet ende sterck, hebben coleur tusschen bruyn en geel, gaen ghekleet ende hebben natuerlijcke schaemte, behalven wanneer sij sich wassen, 't welck sij daechs 2 reysen met warm water doen; als dan sullen sij niet licht voor den voorbij gaende man beschaemt wesen. Dit volck is den meestendeel seer vruntlijck, ghetrouw ende goethertich; sullen onse

natie naer haer vermogen met cost ende dranck seer vrientlijck onthalen, soo maer niet al te veel en komen ende gheen onbeleeftheyt en gebruycken; sullen niet licht yets ontwenden ofte steelen, ja, vreemt goet gevonden hebbende, sullen 't wederom 't huys brenghen, daer se meynen daer 't behoort; uytghenomen het dorp *Soulangh*, 't welck seer van dieverij ende struyckroovers beschuldight werdt. Sijn seer trouw teghens de ghene, daer se mede in vrundtschap of in verbondt staen, niet verradich, ja souden selver liever sterven, ofte alle ongemack lijden, eer sij andere door haer verraet in 't verdriet souden brenghen (wel te verstaen onder haer eygen natie); hebben goet verstant ende memorie om een dinck licht te begrijpen ende te onthouden. Doch hoewel d'inwoonders bedelachtig zijn, soo hebbe ick nochtans door gantsch *India* onder de *Indianen* geen bedelachtiger, soo in 't eyschen ende begeeren onbeschaemt ende stouter als dese Natie bevonden. Al wat sij sien en schamen haer niet om 't selve te eyschen ende te begeeren, doch konnen met weynich gepaeyt ende te vreden gestelt werden.

Hare principale neeringhe ende hanteeringe is het velt te bouwen ende rijs te zayen. Hoewel sij velts genoegh hebben, 't welck goet, vet ende vruchtbaer is, jae soo veel, dat dese seven dorpen met haer velden, indien se gebouwt waren, noch hondert duysent mannen souden konnen voeden, so ist nochtans dat se niet meer bouwen ende zaeyen dan datse selver tot haerder onderhoudinge nootlijck van doen hebben, iae altemets noch te kort komen. De vrouwen bouwen meest het velt ende doen de swaersten arrebeydt van het velt te bouwen. Zij hebben gheenen peerden, ossen, nochte ploegen, maer hackent al met houwelen om, 't welck dan veel tijts vereyst. Wanneer den geseyden rijs voortspruyt, op d'eene plaets dick ende op d'ander dun uytcomt, soo ist datse den selven verplanten, 't welck oock met veelen moeyten geschiet. Den rijs, wanneer die rijp is, gebruycken sij geen zickelen om deselven af te snijden, zeysen om af te mayen, maer hebben een ander seecker instrument als een mes, waermede sij halm

voor halm, een span ontrent onder sijn aeren afsnijden. Desen rijs alsoo afghesneden, vergaderen sij bij malcanderen in haer huysen, sonder uyt te dorsschen ofte te stampen, tot dat sij hem tot haeren nootdruft van doen hebben; alsdan stampen sij voor elken dag so veel als sij effen op mogen, 't welck mede der vrouwen werck is. Des avonts hangen sij 2 ofte 3 bondelkens over het vyer om te droogen; des anderen morgens, twee uyren voor dach, staen de vrouwen op ende stampen den rijs ende maken hem claer voor de selven dach; also continueeren sij dagelijcx, jaer uyt, jaer in, ende maken niet meer claer als voor eenen dach. Sij zaijen oock noch 3 andere slach van vruchten, waervan sij 't eene *Ptingh*, 't andere *Quach*, het derde *Taraun* noemen, niet ongelijck van onse vaderlantsche melie. Noch hebben sij twee andere soorten van vruchten, niet ongelijck onse vaderlantsche boontjens. Sij hebben noch drie andere soorten van wortelen die sij planten, d'welcke sij in plaetse van broot eten, met d'welcken sij sich soude onderhouden, al waert oock datse geen broot, rijs ofte andere vruchten en hadden.

Gember, suyckerriet, waterlimoenen planten sij oock, maer niet meer als sij voor haer selfs van doen hebben. Bannanuis, clappusnoten, lamoenen van verscheyde soorten, gelijck oock Pinangh, hebben sij in grooten abondantie; sij hebben oock noch weynich andere vruchten, d'welcke niet veel te beduyden hebben, welcke ick in onse taele niet weet uyt te spreecken. Dit is het ghene datse van haere velden ende thuynen haelen tot haers lijfs onderhoudinge.

Van wijn ofte eenige andere stercken drancken, die in andere quartieren van *Indien* uyt de boomen ghetapt werden, hebben sij niet; nochtans hebben eenen anderen drank van krachten so sterck, ende van smaeck so lieflyck, die soo wel droncken maeckt als spaensche ofte rijnsche wijn, welcke de vrouwen op dese maniere bereyden ende toerusten. Sij nemen rijs, die se op de walmte setten ende gewalmt sijnde stampen sij de selven rijs tot het deech is, dan nemen sij meel van rijs, kaeuwen 't selve in den mont, ende dan

spouwen sij wederom uyt in een potgien, totdat se ontrent een pint nats hebben. Als dan doen sij 't selve onder den voorschreven deech, kneden ende wercken den deech daermede tot dat hij soo fijn wert als backersdeech om broot af te backen; dit kausel is in plaetse van zuerdesem. Dit ghedaen zijnde, doen sij den deech in een grooten pot, gieten water daerover, latent staen tot ontrent 2 maenden, dan isset een schoonen, stercken, lieflycken, smaeckelycken dranck, 't welck ondertusschen koockt als eenen nieuwe most in een vat. Hoe langer dat sijt laten staen, hoe beter ende stercker dat den dranck werd; hij kan wel dueren een, vijf, thien, twintich ofte dertich jaren, dan is hij eerst op sijn beste. Wanneer sij van desen dranck opschaffen, soo schijnent tweederley te wesen, want het bovenste is so klaer als een helder, klaer fonteynwater, maer 'tonderste is soo dick als brij, twelck sij met lepelen pleghen te eten, of, indien het willen drincken, moeten se water daerinne gieten, want van dickheyt kan het niet gedroncken werden. Wanneer sij in haer velden gaen nemen se van dat dicke een pot ofte bamboes vol, ende een bamboes water, twelck hen voor kost ende dranck den gantschen dag verstrecken mach, maer van het bovenste ende klaerste nemen sij maer een kleyn weynich, 't welck hun dan is tot versterckinge ende vrolijckheyt ende niet tot verslavinge des dorsts; den meestendeel van hun rijs consumeeren sij in desen dranck te maken.

De vrouwen, wanneer sij niet met haer velden besig sijn, varen oock met haer *champans* uyt om vischkrabben ende garnaet te vangen ofte oesters te halen, 't welck sij naer den rijs voor hare beste ende principaelste kost houden. De visch souten sij in met haren schobben ende ingewant, ende eenen tijdt lanck gestaen hebbende, eten sij die op, met vuylicheyt ende alles. Als zijse uyt de potten weder uythalen om te eten, connense wegens wormen ende maden qualijck sien, doch sij en hebben geen arch daerinne ende schijnt hun leckerder ende delicater kost te wesen als andersints.

De mannen gaen ondertusschen meestendeel leech, principalijc de jonge stercke luyden van 17 tot 3 a 24 jaeren, doch de oude van 40 tot 60 jaren sijn meest met hare wijven in hunne velden, bij nacht ende bij daecht; hebben een cleyn hutgien daer sij in rusten ende slapen, comen altemet in den tijt van 2 maenden qualijck in 't dorp, ten sij datter feest ghehouden wert. De anderen helpen altemet de vrouwen in den velden, doch weynich; haer meeste werck datse doen is jagen ende backeleyen. Haer jagen is drie derley, met stricken, asegayen ende met pyle ende boog. Met stricken is weder twee derley; eenige stellen sij in de bosschen ende paetgens, daerse weten dat de herten ende wilde verckens met menichte commen; dan omsinghelen sij deselve ende jagen de herten also inde stricken die van rattangh ofte bamboesen ghemaeckt sijn. Anderen stellen sij op de paeden oft in het vlack veldt ende clarent aldus: sij slaen een stercken bamboes diep ende vast in der aerden; dan buijghen sij deselve voor over, maeckent onder met eenige kleyne houtgens vast, breyden daer over heen een strick, deckent met een weynich eerden toe, ende als de herten (die bij 2 a 300, ja, bij duysende in haer velden loopen) den selve aenroeret, snapt het op ende hout het hert ofte vercken bij een been vast staende; dan commen sij ende doorschieten hem met een asegaey; op dese manier werden der jaerlijcx veel duysende ghevanghen. Met asegaey klaren zijt aldus; het gantsche dorp, ofte wel 2 a 3 dorpen met malkanderen, jagen t'samen, elck met 2 a 3 asegayen, nemen met sich honden, die 't wilt opjagen. In 't velt gecomen zijnde, verdeijlen sij haer van malkanderen, begrijpen altemet in een circkel wel een heelen ofte ½ mijlen velts, gaen dan op malkanderen aen; al het wilt dat in desen circkel begrijpen, kan niet een ofte swaerlijck ontvlieden, want als hij een asegaey in 't lijf heeft, hij is soo goet als ghevangen. De asegaeyen, daer se de herten mede schieten zijn dusdanich: den steel is ontrent een manslenghde van een bamboes, heeft een belleken daer aen gebonden met een langk touw, welck touw voor

aen 't ijser vast is. Het ijser heeft drij ofte vier wederhaecken, omdat het in 't hert soude blijven steecken ende niet weder uytvallen; 't selve ijser is niet heel sterck inde steel vast gemaeckt, omdat het hert geraeckt zijnde, den steel soude uytvallen ende naer sleepende door de ruychte, 't hert sijn loop verhinderen tot het meer geraeckt, ofte niet verder soude loopen tot dat hij sich verbloet hadde. Het belleken wert in dien eynde daer aenghehangen, opdat men altijdt kan hooren waer dat het hert henen loopt; op dese maniere werden oock bij menighte ghevangen. Met pijlen ende boogen klaren sij 't aldus: een man alleen, ofte 2 a 3, gaen int velt daer sij een trop herten sien, loopen deselve naer (want sij bijkans so hart als een hert connen loopen) schietende den eenen pijl voor den anderen naer, tot datse eyndelijck geraeckt hebben; op dese maniere schieten zijder oock niet weynich. Maer ghij sult vragen, bij aldien sij soo veel herten op dese maniere schieten, waer sij met al het vlees blijven? Sij en etent niet, maer verkoopen 't aen de *Chinesen* voor cleetjens, hout ende andere waren; selden dat sij een voor haer houden. Het ingewant houden sij en etent met vuylicheyt ende alles op, ende wanneer sij veel hebben, wortet met vuylicheyt alsoo gesouten ende dunckt haer sulcken wel smaeckende kost te wesen. De herten soo haest zijse gheschooten hebben, noch warm zijnde, snijden sij een stuck daer van, etent also raeu op, dat het bloet bij haren mondt neder loopt. De jongen, die se inde oude vinden, hetsij datse volwassen ofte onvolwassen sijn, eten sij oock met huyt ende hayr op. Dit is een vande principaelste wercken die de mannen doen, het andere is datse uytgaen teghens haer vijanden te backeleyen, 't welck sij op sodanigher maniere claren.

Wanneer sij nieuwe oorloch een dorp aen doen, seggen sij den peys van te vooren op, ende waerschouwen also malcanderen; als dan consenteren 20 of 30, soo veel haer lust, gaen ofte varen met een *Champan* naer de plaetse toe; ontrent de plaetse gecomen zijnde, wachten sij tot in de nacht op datse niet gesien ofte verraden soude werden,

(want haer meest backeleijen maer een verraet is) gaen als dan in des vijants velden, sien ofte iemant soude vinden in haer velthuysen, want (gelijcker boven gheseyt is) soo slapen de oude luyden meest in haer velden. Vinden sij yemant, 't zij out ofte jonck, man ofte wijf, dien slaen sij doodt, smijten hem het hooft af, met handen ende voeten, jae nemen altemet 't heele lichaem mede, in stucken ghekapt, naer dat haerder veel zijn (ende yeder wil daer wat van hebben om weder thuys comende, daer mede te proncken) ende naer de ghelegentheyt van plaetse ofte de perijckels. Want als sij met menichte vervolcht werden, nemen sij maer 't hooft, ofte, bij aldien haer inde vlucht soude beletten, snijden alleenlijck 't hayr daer af ende salveeren sich met de vlucht. Ofte, bij aldien niemant inde velde vinden, gaen sij naer het dorp toe ende sien haer beste kans uyt, overrompelen een huys, slaen alle doodt daer inne, dat sij voor eerst in 't doncker vinden, ende dan metter haest met de hoofden, handen ende voeten op de loop, eer dat het alarm int dorp wort. Somwijlen beurt het wel datse maer 't hayr van des doodt geslagens hooft nemen ende vluchten eer sij overvallen worden, want als sij in een huys breecken, konnen sij 't soo stil niet klaren ofte den eenen ende den anderen wort wacker, dewelcke dan datelijck een moortgeschrey maeckt, ende alsoo in een ommesien het gantsche dorp in de wapenen zijnde, op deselve plaetse vergaderen. Somwijlen slaen sij wel d'een ofte den anderen op sodaniger maniere doodt, maer moeten daer over ontloopen eerse 't hooft ofte 't hayr krijgen. Somwijlen vermoorden zijse maer; somwijlen rechten sij niet uyt door dien het doncker is ende het volck in huys sich versteeckt; somwijlen werden sij oock verrast ende selfs doodtgeslagen. Altemets connen sij oock wel alarm maken, locken het volck uyt tot ontrent de plaetsen daer hare *champans* liggen; dan slaensij ende vechten dapper ende mannelijck tegens malcanderen soolange, datse overmant worden, ofte datse dooden ofte gequetste krijgen; dan nemen sij de vlucht, want alser een van haer volck doodt gheslagen

is wert het soo hooch bij haer gehouden als bij ons een gansch leger geslagen ofte inde vlucht gedreven is. Haer wapenen, daerse haer vijanden mede bevechten, sijn asegayen (doch een ander slach als daer sij de herten mede schieten, want dese en hebben geen tacken, hebben geen touw, oock geen belletjes daer aen; sijn oock vast inde steel, soodatse niet connen uytvallen), schilt ende sweerden. De schilden sijn heel lanck ende breet, soodatse daer achter connen schuylen sonder gesien te werden; hare swaerden, diese ghebruycken, sijn heel kort ende breet; ghebruycken oock korte Japansche houwers in haren oorloge, pijl ende booge. Somwijlen treekt oock wel een geheel dorp, ofte spannen wel 2 a 3 dorpen tesamen, trecken bij dage tegens een andere plaetse om het selve opentlijck te bevechten. In hare oorloge en hebben geen sekere Capiteyn ofte Hoofden, diese onderdanich zijn, ofte nae wiens seggen sij luysteren; maer soo daer yemant is, die voor desen veel hoofden heeft ghekregen ende deselve lust heeft om te backeleyen, kan lichtelijk 10 a 20 mannen krijgen, die met hem uytgaen ofte verthoonen om te backeleyen. Dese wert quansuys voor een Hooft ghehouden, want de gantsche actie van den selven dien name krijght alsse maer een hooft krijgen; al ist dat dese persoon met zijnder handt niet ghedaen heeft, nochtans wert hij geseyt een hooft gekregen te hebben. Sij gebruycken oock listigheden ende bedroch; wanneer sij met 5 a 6 *champans*, dat is met 50 a 60 man, om te backeleyen uyt varen, soo laten sij bij nacht de meeste part van 't volck op d' eene zijde van 't dorp; de andere des smorgens vroech aen 't tarten haer uytmaeckende, ende maken alarm; dan meynen die in 't dorp datter anders geen vyant en is, komen tegens dien vyant aen, laten 't dorp meest leech; ondertusschen komen die van d' andere zijde invallen ende slaen doot dat haer eerst voor komt, ende als sij 2 a 3 hoofden hebben nemen de vlucht tot hare *champans*, vergaderen bij den anderen, meynen groote victorie begaen te hebben. Somwijlen klaren sij 't oock so inde dorpen die te landewaerts in ghelegen zijn, comen met weynich volck

aen 't dorp, maken een allarm, locken 't volck uyt, vechten een tijdt lanck totdat sij overmant zijn; alsdan vluchten sij. Ondertusschen comen die op de baen, diese in een achter hoede ghestelt hebben ende bespringhense van achteren ende van vooren. Sij klarent oock alsoo: wanneer sij een huys in een van haer vijants dorpen bij nacht wilde overvallen, setten sij de weghen allenthalven vol voet angels, opdat de vyant haer vervolgende, daer inne soude loopen; ondertusschen houden sij eenen open wech voor haer, die ongebaent is.

Die voetangels maken sij van eenig scherp riet, niet gelijck onse natie doen, dat men der met de voeten souden in treden, maer maecken se omtrent een elle langh ende setten se niet steyl op, maer wat voor overhangende naer de plaetse daer den vyant moet van daen comen; als sij haer dan achter volghen, loopen sij met de scheenen daerinne (want sij gansch naeckt ende soo strenghe bijkans als een hert loopen) ende quetsen haer ten hoochsten, so dat sij haer te vervolgen gedwongen werden naer te laten. Sij sien oock door opentlijck bedrog haer vyant te verrassen, door schijn van vruntschap, gelijck sulx hier bij mijnder tijdt gebeurt is.

Daer is een seecker eylandt, omtrent drij mijlen van dit ons *Isla Formosa* gelegen, ghenaemt in haer spraecke *Tugin*, 't welck onse natie *Goude Leeuws eylandt* noemen, omdat voor desen 't schip de *Goude Leeuw* aldaer wilde ververschinghe halen, den Coopman, Schipper, met eenich volck sijn dootgesmeten. Dit eylandt heeft oorloghe met d'inwoonders van ons eylandt ende laten geen vreemde natie in haer eylant toe. De *Chinesen* comen altemet daer om te handelen, moghen te lande niet gaen, maer blijven in haer *joncken* sitten; dan comen die van 't landt bij haer *joncken*, reycken malcanderen de goederen toe, die se willen ruylen; met de rechterhant gheven sij 't eene ende met de slinckerhant nemen sij 't ander, ende laten haer goet niet uyt de hant, tot datse 't ander alreede wederom hebben; betrouwen malcanderen niet.

Onlangs ist gheburt, dat dese inwoonders van dit ons dorp *Soulang*, 60 in 't getal met de *Chinesen* daer naer toe ghevaren zijn, hebben sich in chineesche habiten verthoont ende haer gelaten als ofse met haer eenige goederen ruylen wilden. Als een van dit voors. eylant wat dichte by quam, sijne goederen haer toe reyckten om met haer te ruylen, hebben sij hem bij den arm gevat, in haer *joncken* getrocken ende in stucken ghekapt en met grooter victorie van daer weder naer huys gevaren; dusdanich zijn hare oorlogen. Wanneer sij van hare vyanden nu een hooft krijghen, ofte alleen 't hayr daervan, ofte een asegaey, ende t'huys comende maken daer over groote feesten, juychen ende jubileren hier over in 't gantsche dorp. Het hooft nemen sij eerstelijck, gaen daer mede door 't gansche dorp ten thoone, singen liedekens ter eeren van hare afgoden, door wiens hulpe sij meynen sulx ghecregen te hebben; waer sij comen, werden seer heerlijck ontfanghen ende sijn seer wellekom; van den besten dranck diese hebben wordt haer opgheschaft; dan nemen sij 't hooft ende brengen 't in de kercke aen die dit ghekreghen hebben (want 15 a 16 huysen een bijsonder kerck heeft),koockent aldaer in eenen pot, tot 't vlees heel versiet ende afvalt, dan laten sij 't droogen, begieten 't selvighe met haren stercken dranck, slachten veel varckens ter eeren van hare afgoden, houden grooten (op haer maniere) gasteryen; dese victorie duert wel 14 continuerelijcke daghen aen malcanderen. Alsoo klaren sij 't oock als sij maer wat hayrs van haer vyanden ofte eenigewapenen ghekregen hebben.

Dese hoofden, haer wapenen, armen, beenen ofte stucken van eenich gebeente, worden in groote extime ende waerde bij haer ghehouden, als bij ons silver, goudt, peerlen ofte eenige kostelijcke ghesteente. Alsser een huys brandt, sullen sij voor eerst alles laten staen ende dit voor alle andere dinghen berghen. De ghenen die soodanigh hooft hebben ghekreghen, werden seer ontsien ende gheëert, jae bijkans veertien dagen isser niemandt soo stout, dat hij haer opentlijck soude durven aenspreecken; dit is de maniere hoese met haren overwonnen vyandt leven.

Dese dorpen en hebben gheen ghemeen Hooft diese regheert, maer elck dorp is voor sich selven ende elck dorp en heeft oock gheen particulier Hooft, die het segghen ende ghebiedt over haer heeft; nochtans hebben quansuys een Raet, die bestaet uyt twaelf persoonen, sedighe mannen, die se quasi Raet noemen; worden alle twee jaeren verandert ende verkooren van persoonen, die ontrendt veertich jaeren ende ghelijck van eenen ouderdom zijn. Hoewel dat sij van het ghetal der jaeren niet en weten, noch niemandt bekendt is hoe langh hij gheleeft heeft, nochtans soo isset dat sij wel onthouden welcke in eenen dagh, jaer ofte maent gheboren zijn. Wanneer desen Raet nu sijne 2 jaren uytghedient heeft, laet een yegelijck van dese persoonen hem 't hayr op 't hooft ende op beyde zijde van 't voorhooft uytplucken, hetwelck een teycken is, datse Raetspersoonen sijn geweest ende wederom daer van ontslagen zijn; alsdan worden weder nieuwe Raetspersoonen vercooren van eenen ende deselve ouderdom. Dese digniteyt ende macht is niet sodanich dat 't gene sij goedt vinden ofte besluyten van andere moet aengenomen ende achtervolcht werden. Haer ampt bestaet daer inne, dat so wanneer swarigheyt komt, sij bij malcanderen vergaderen en daarvan spreken, wat daar inne te doen soude wesen. Dit gedaen zijnde doen sij het gants dorp op een van de kercken vergaderen. Stellen de saecken voor, spreken pro ofte contra wel een geheel half uyr aen malcanderen, naer vereyschen van de saecken. Als den eenen moede is ofte uytgesproken heeft, vervangt hem een andere ende soecken alsoo door veel redenen het volck te persuaderen tot het gheen sij goet gevonden hebben. Houden oock goede ordre daer inne, want als den eenen spreeckt, sullen d'andere al te mael swijgen ende luysteren, al waren sij oock bij veel duysenden. Haer welspreeckentheyt is sodanig, dat ick ten hoochsten daer over verwondert ben, jae meyne niet Demostenes in woorden rijker ende vloeijender geweest te hebben. Als sij nu uytgesproken hebben, beraedtslagen het volck daer over met malcanderen; willen sij doen 't gene daer over

gestelt is, 't is wel: willen sij 't niet doen, 't is oock wel; niemant wert gedrongen; een yegelyck denkt wat profijt ofte schade uyt dese voorgevalle sake soude connen voorkomen. Haer ampt is oock verder wanneer hare Leeraressen yets belasten, daer op te letten dat het selve int werck ghestelt worde; item te verhinderen waer door sij meynen, dat hare afgoden souden vergramt worden. Wanneer sij nu sich te buyten gaen in yets dat hare afgoden aengaet, of yets dat yemant perticulierlijck, maer niet het algemeyne, belangt, soo hebben dese 12 persoonen daerover te seggen ende straffen haer, doch niet met gevanckenissen, boeyen ofte eenige andere lijfstraffe, veel wijniger met de doot, maer om een cleetjen ofte om een hertevel ofte wat rijs, of een pot van hare stercke dranck; doch elck naer vereysch van saecke. Daer sijn sekere tijden van 't jaer, dat sij ontrent drij maenden heel bloot ofte naeckt loopen ende seggen sulcs daeromme te zijn, indien dat sij niet geheel naeckt en liepen, hare goden en soude hun geen regen geven ende soo soude den rijs op het veld bederven. Bij aldien nu dese Raedtspersoonen yemandt vinden met een cleetgen te gaen, hebben sij de macht hem het cleetgen afte nemen ofte om 2 hertevellen, ofte rijs ofte yets anders te straffen. Hierom ist dat den Raedt smorgens ende savonts, wanneer het volck int velt gaet, ofte wederom komt, op de wegen gaen sitten daer het volck voorbij moeten, om te sien ofter eenige zijn die cleetgens dragen om deselve af te nemen ende te straffen, 't welck ick gesien hebbe op de reyse gaende van *Sinckan* naer *Mattau*. Onderwegen ben ick *Mattauwers* ontmoet, die van haer velden quamen, onder dewelcken een was die een cleetgen om 't lijf hadde, dewelcke van verre Raetspersoonen sach sitten, verghde mijn, dat ick doch sijn cleetgen soo lange wilde nemen tot dat sij dien Raedt voor bij waren, anders soude gestraft worden. Ick nam 't ende alsoo ick bij de Raetspersoonen quam toonde ick dat selve cleetgen ende seyde dat yemandt van 't volck bij mij zijnde, toequam. Sij woudent met gewelt van mij hebben ofte weten wie het toebehoorde; ick

weygerde sulx ende ginck voor bij. Dicht aen 't dorp gecomen zijnde, gaf ick 't den eygenaer weder, welcke bethoonde hem groote vrientschap van mij gheschiet te zijn. Daer sijn seecker getijden dat sij wel cleetgens mogen draghen, maer geen zijde; bij aldien dat dese Raetspersoonen yemandt vinden die zijde cleetgens ofte rocken dragen, die nemen sijse af, ende straffense in yets anders. Wanneer op seeckere feestdaghen de wijven om te pronck te staen comen ende een van haer schijnt te veel cleetgens aen te hebben, ofte aen haer cleetgens hovaerdye gebruycken, wort sij oock van dese Raetspersoonen gestraft ofte in aller presentie wort 't gene sij meynen al te hoovaerdich te wesen, in stucken gesneden. Dese Raetspersoonen hebben oock eenen seeckeren tijdt dat sij sich van eenighe saecken onthouden moeten. Ontrent dien tijdt wanneer den rijs half rijp, ofte half gewassen is, mogen sij haer niet droncken drincken, geen suycker, pietang ofte eenich vet eeten. Ick vraeghde waerom sij sulckx deden; gaven voor antwoort: bij aldien sij dat soude doen, soo soude de herten ende varckens in haer rijsvelden comen ende deselve verderven, ende als sij sulckx niet onderhouden ende observeren, komen sij in kleynachtinghe bij het volck; dit is soo veel aengaet hare regeringhe.

Om dieverijen, doodtslach, overspel werden niet publyck gestraft; elck wreeckt sich selven naer dat hem dunckt dat hem onghelijck gheschiet is. Wanneer yemant yets steelt ende 't selve notoyr ende openbaer wort, soo gaet de gheen, die 't ontnomen is met sijn vrientschap in 't huys van den dief, die 't hem ontnomen heeft, haelter soo veel goet uyt naerdat hem goedt dunckt, ofte met den anderen accordeeren; wilt het den anderen niet toelaten, so haelt hij 't met den swaerde ofte met ghewelt, vergadert al sijn volck ende vrienden ende doet hem perticuliere oorloghe aen. Alsoo oock wanneer yemant een ander in oneerlijcke conversatie bij sijn vrouw ghevonden heeft, gaet in desselfs huys, haelt 2 a 3 varckens uyt sijnen stal, ende dit is voor de straffe van dit overspel. Soo wanneer yemandt werdt doodt-

gheslagen, soo handelen de vrienden ter beyde sijde met malkanderen voor so veel varckens ofte harte vellen tot datse tevreden ghestelt sijn; dan komt den dootslager wederom.

Hoewel dat bij dese natie eygentlijck noch minder, noch meerder, noch knecht noch heer is, maer al even veel sijn, ende dies halven in haere spraecke den naem van heer ofte knecht niet en hebben, soo ist nochtans datse malcanderen groote eere ende coutosyen aen doen op haer maniere; welcker eere sij malkanderen aen doen, niet omdat den eenen in meerder aensien, digniteyt, statie ofte rijckdom soude wesen als den anderen, maer ten aensien harer ouderdom. Wanneer sij malcanderen op de strate gemoeten, sal de genen die jonger is een weynich uyt den wegh gaen ende den genen, die ouder is, den rugge toe keeren tot dat hij voor bij is; al ist oock sake datse malkanderen spreken, so soude hij sich al evenwel niet om keeren soo lange tot dat hij voor bij is. Wanneer een oude aen een jonge yets wat belast, sal hij 't herte niet hebben om 't selve te weygheren, al soude hij hem oock 2, 3 a 4 mijlen om een bootschap ofte om yets wat anders stuyren. Wanneer in een geselschap oude zijn, sullen die gene, die noch wat veel jonger sijn, sich niet derven verstouten om te spreecken. Wanneer sij maeltijden houden ofte om te drincken bij malkanderen vergaderen, sullen sij eeten ende drincken eerst aen den outsten gheven, sonder eenich insicht van andere qualiteyt te hebben; dit is hare gouverno ende eerbiedinge diese malkanderen toe dragen.

Laet ons sien, hoe sij sich verhouden in haeren houwelijcken staet ende bij haere dooden. Belanghende den houwelijcken staet, den selven mach niet yeder man nae sijn believen aengaen, want de mans eenen seeckeren tijt hebben op de welcken sij dan eerst moghen trouwen, 't welck is ontrent het 20e, ofte 21e jaer. Ende alhoewel sij geen reeckeningh van jaren houden, so weten sij 't nochtans wel te onthouden welcke ouder ofte jongher sijn. De gene die in een maent, half ofte heel jaer gebooren sijn, die rekenen

sij te samen ende houden deselve van eenen ouderdom, 't welck sij in haer spraecke *Saat cassiuwangh* noemen. Desen nu tot haren tijdt ghecomen zijnde, moghen trouwen, maer de gene die van 't *cassiuwangh* niet en sijn, maer noch daer onder sijn, die en moghen niet; dit onderhouden sij en merckent alsoo successievelijc. Van hare jonckheydt tot ontrent het 15ᵉ ofte 17ᵉ jaer en mogen het hayr niet langer laten wassen als dat effen de ooren komt bedecken, ende laten sich fraey scheeren, ghelijck onse natie, die 't hayr tot de ooren laten wassen, doch sij en hebben geen scheer nochte scheermessen. In plaetse van scheer ghebruycken sij een *parringh*, leggen onder 't hayr een hout ende snijdent also op 't hout met een *parring* af. Het cleyn hayr en snijden niet met een scheermes af, maer pluckent uyt, waertoe sij een cooperen ofte ijseren instrument hebben. Sij gebruycken oock tot dien eynde een draet van een bamboes, den welcken sij dubbelt nemen, doen het hayr in 't midden door, dan drayen sij 't om ende trecken alsoo het hayr op dusdanigher maniere uyt, soo aen de baert als op andere plaetse des lichaems, want sij geen hayr op deselve plaetse mogen lijden.

Van haer 17ᵉ jaer laten eerst de mannen 't hayr op 't hooft wassen so lange het wil, gelijck de *Chinesen*, ende als sij weder lanck hayr hebben, dan beginnen sij te vrijen; dit is het gheene wat de mannen aengaet. Wat de vrouwen belangt, die laten sij trouwen, soo vroech sij meynen tot den houwelijck bequaem te zijn; desen laten oock haer hayr wassen sonder deselve eens af te snijden. Wat aengaet haer trouwen ende vrijen, 't selve geschiet aldus: te weten, wanneer een jonghman sin in een jonghe dochter krijght, stuert hij sijn moeder, suster, nichte ofte yemant anders van de vrienden, vrouwen zijnde, in 't huys daer de dochter is, die hij begeert, met het goedt, ghewoonlijck bij haer aen een vrouw te geven; versoeckt de dochter tot het houlijck van de vader, moeder ofte vrienden voor den vrijende jonghman, toont de goederen. Ist dat de vader, moeder ende vrienden te vreden zijn, soo blijft het ghegeven goet

daer ende het houwelijck is klaer, sonder andere sermonien te gebruycken ofte bruylofsteest te houden, ende de toecomende nacht mach hij bij slapen. Het goet dat gegeven wort is verscheyden; den een geeft meer als den anderen, ende alsoo geven sij oock naer advenant. De alderrijckste geven 7 of 8 rockjens, soo veel cleetjens om 't lijf, 3 ofte 400 armringen, die sij van bamboesen vlechten; 10 ofte 12 vingerringen (dewelcken van metael ofte wit hartshooren gemaeckt wort ende elcken ring is soo groot als een ey, die beyde hoecken afghesneden zijn, ende heeft 't middel nae advenant de hoecken gelijck gemaeckt; sijn soo breet, dat sij een lit aen de vinger bedecken, welcke ringen sij tot cieraet aen elcke van haer vinger een draghen aen een roodt snoerken van hondtshayr gevlochten). Wanneer sij dese ringen aen hebben, staen de vingeren (van de groote der ringen) soo veer van malcanderen als sij konnen, oock tot seer doens toe, 't welck lelijcke staet, maer wordt bij haer voor een cieraet ghehouden; 4 a 5 gordels om 't lijf van grof lijnwaet; 10 a 12 cleetgens, die sij *etharao* noemen, van hondtshayr gemaeckt; 20 a 30 *cangans* ofte chinesche cleetgens, daer van een voor 3/8 realen van achten kan verkoft werden; een groote bos hontshayr, 't welck sij in haer spraecke *ayam mamiang* noemen ende wort voor heel kostelijck bij haer ghehouden; een cieraet op 't hooft, bijcans gelijck een bisschopshoet, van stroo ende honts hayr fray ghewrocht; 4 a 5 paer cousen van herte velle, noch onbereyt, dewelcke sij maer van een rauw hertevel afsnijden ende dan om 't been vast binden. So veel sullen de rijcksten voor eerst gheven ende oock niet meer, 't welk op 't hoochste soude beloopen 40 realen, alst een duyts man koopen soude, maer andere die niet rijck en sijn geven 3 a 4 armringen van bamboesen, 2 a 3 rockjens ende oock so veel cleetgens om 't lijf, 't welck in alles maer soude beloopen de waerde van 2 realen, op 't hoochste 3 realen. Die middelmaet zijn geven wat meer, sooveel haer goet dunckt ende so veel sij connen t'samen brenghen. Dat nu aldus gegeven zijnde ende geaprobeert, mach hij den anderen nacht bij slapen. Ende

sij houden niet de maniere dat het wijf bij den man komt in een huys te woonen, maar het wijf blijft in haer huys, werckt, drinct, eet ende slaept daer ende de man in sijn huys, maer des nachts komt de man in 't huys van sijn vrouw, moet heymelijc kruypen, bijcans als een dief, mach niet bij het vyer ofte keersse komen, moet dadelijck stil swijgent op de koy gaen liggen, sonder te spreken. Indien hij toeback ofte yets anders begeert, mach het niet eyschen, maer hoestet een weynich, 't welck als sijn vrou hoort, comt bij hem ende brenght hem 't gene hij van doen heeft ende gaet dan weder bij het ander volck; alst volck al wech is, soo komtse bij hem op de koy leggen.

Sij hebben op haer koyen geen bultsacken ofte kussens; in plaetse van een bultsack legghen sij op een herte vel, ende in plaetse van een kussen leggen sij een hout onder 't hooft. De koyen maecken sij van bamboesen, leggen daer op een plancke ende op de plancke een herte vel of leggen maer op de vloer neder op een vel. Des anderdaeghs weder, vroech voor den dach, moet de man op staen, heymelijck wech gaen sonder te spreecken, als een kat uyt het hoendercot, ende mach des daechs niet wederom in huys komen.

De vrouwen hebben met haer volck ende geslachte haer eygen velden diese bouwen ende daer van leven, ende alsoo bij malkanderen alletijt in een huys sijn ende eeten. De man daer jeghens met sijn volck ende geslachte, heeft wederom sijn eygen velden, blijft, werckt also in sijn huys. De vrouwe vergadert voor de man niets, nochte de man voor de vrouwe, maer elck huys sorcht voor sich selve. Den man werckt des daechs in sijn velden ende de vrouwe inde hare en comen des nachts niet lichtlijcke bij den anderen, ten sij datse malcanderen op een heymelijcke plaetse alleen bescheyden. In presentie van 't volck en sullen niet lichtlijcke met den anderen spreken, doch het gebeurt dat den man des daegs bij sijn vrouw in huys sal komen, maer dan moet niemant te huys wesen als de vrou. Want van te vooren, eer hij derft in comen moet

hij yemant senden ende laten vraghen aen de vrouwe dat de man buyten is, ofte hij soude mogen binnen comen; dan comt de vrou voor eerst buyten; wil sij hem binnen hebben, so volgt hij haer; so niet, hiet sij Hannes weder door gaen. Wanneer sij kinderen krijgen, blijven die bij de moeder meest in huys, doch wanneer de kinderen 23 jaren out sijn, comen sij oock bij den vader. Doch voor eerst en crijgen sij geen, want hare wet, maniere ende costume is soodanich, datse voor haer 35, 36 ofte 37 jaren geen kinderen mogen voor den dach laten comen; des halven wanneer sij bevrucht sijn, dooden sij de vrucht in haer lichaem, 't welcken sij aldus claren. Sij roepen een van hare leraressen; die gecomen zijnde leggen sij op de koij ofte ergens anders op neder, dan douwen ende persen sij soo langhe totdat de vrucht afgaet, 't welcke geschiet met grooter pijne als of sij het kindt levendich ter werelt brochten. Dit doen sij niet ofte sij geen naturelijcke liefde tot hare kinderkens souden hebben, maer dewijle sij soo gheleert werden van haere leeraressen. Jae 't soude voor een groote sonde ofte schande bij haere natie ghereeckent sijn, bij aldien sij haer kinderen te voorschijn souden laten comen, des halven veel tijdts de vrucht haers buijcx op deser maniere vernielt wert, want mijn selven verscheyden bekent hebben datse 15 ofte 16 so afgedreven hadden, ende datse tegenwoordich met haren seventhiende vrucht swanger ginge, 't welcke sij nu wilden laten op de wereld comen. Wanneer sij nu tot omtrent 37 a 38 jaren ghecomen sijn dan laten sij eerst de kinderen, sonder in haers moeders lichaem te dooden, des werelts licht aenschouwen. En als sij ontrent 50 jaer out sijn mogen sij eerst bij haer wijven woonen; dan vertrecken de mannen van haer afgoden, uyt haer huys ende van haer gheslachte ende comen woonen bij haer vrouwen 't welck dan op het laetste van haer leven is: doch dan sijn sij weynich te huys, maer meesten tijdt nacht ende dach in 't veldt, maecken een cleyn huysken daer sij des nachts in slapen; dit is haer trouwen.

Nu ist niet sodanich datse gehouden wesen altijts bij haer

vrouwen te blijven tot aen 't eynde van haer leven, sonder vande selvige te scheyden ofte deselvige te verlaten; maer bij aldien sij geen sin ofte behagen inde selvige hebben, mogen sijse verlaten ende een ander trouwen; doch wanneer sij geen ander reden en hebben als dat sij geen sin in haer en hebben, moeten sij 't goet aen haer gegeven bij haer laten blijven. Maer isset dat sij eenige andere redenen hebben, als dat de vrouw heeft overspel ghedaen ende met andere geboeleert ofte den man geslagen, ofte diergelijck, ofte yets anders bedreven heeft, mach hij alle sijn goet aen haer ghegheven wederom halen. Tgene wij nu seggen van mannen is mede geoorloft aende vrouwen; deshalven gebeurt het wel, dat soo veel maenden in een jaer comen, so veel vrouwen sij repudieeren ende anderen trouwen. Sij houden oock dese maniere, dat sij niet twee ofte meer, maer een vrouwe trouwen, hoewel dat daer eenighe zijn die oock twee vrouwen hebben; maer 'tselve is heel raer ende werdt bij haer selve niet voor wel ghedaen gehouden. Doch sijn sij groote hoerejagers; al hebben sij vrouwen, soo sullen sij evenwel niet laten om met andere wijven te boeleeren; dan mach niet geschieden dattet haer eygen vrouwen, ofte de mannen van andere vrouwen, te weten comen. Sij houden oock dit ghebruyck, dat sij in haer vrientschap niet sullen aen malcanderen trouwen, ja, tot inde vierde linie toe. Hebben oock dese maniere, dat sij niet sullen lijden ofte verdragen, dat ghij haer soude vragen van vrouwen hares geslachte, in presentie van andere volckeren, als hoese varen, ofse moy ofte lelijcke zijn, jae soude het uyt jockerye niet mogen seggen, dat ghijse wilde vrijen ofte trouwen, want worden over sulck seggen hoogelijck beschaemt. De mannen die ghetrout zijn (hebben wij gehoort) woonen in bijsondere huysen, niet met haer vrouwen noch en slapen niet in haer eygene huysen, maer gaen bij haer vrouwen in huys slapen. Het ander mans volck, het welcke niet getrout is, ofte getrout zijnde en bij haer wijven niet en slapen, hebben aparte plaetsen int dorp daer sij slapen.

Elck 12 ofte 14 huysen hebben haere besondere kerck, in welcken sij koyen ghemaeckt hebben op welcke alle de mans, oock tot de vier jarige kinderen toe, moeten slapen; elck moet sich bij sijn kerck vervoegen. Dese natie hebben schoone, groote huysen, so schoone ende seltsaem van gebouw, dat ick diergelijcke in *Indien* niet gesien hebbe; al van bamboes ondersoldert, met 4 deuren, Oost, West, Zuydt, Noorden. Somwijlen oock acht: twee int Oosten, twee int Westen, bij Zuyden ende Noorden. Elck een bout deselvighe op eene hooge plaetse, diese van kley ontrent een mans lengte hebben opgeworpen.

Hare verciersselen buyten ende binnens huys sijn herten ende verckens hoofden; 't gene sij in 't huys hebben sijn eenighe cleetjens, diese vande *Chinesen* ruylen voor rijs en herten vleijs; item herte vellen, diese gebruycken in plaets van silver ende goud, 't welcke sij niet en hebben. Haer huysraet sijn houwelen om het velt te bouwen, asagayen, schilden, swaerden ende boogen, om mede te jagen ende tegen hare vyanden te gebruycken; doch de beste ende kostelijckste cieraet in haer huysen, die sij hebben, sijn doodtshoofden, hayr ende gebeente, die sij van hare vyanden gehaelt hebben. Haere vaten, daer sij uyt eten ende in opschaffen, sijn uytgehouwen hout, ghelijck als een troch daer men verckens in te eten geeft; hare drinckvaten sijn aerde potten ofte bamboesen; hare vaten daer sij in koocken sijn aerde potten ende kannen. Haren kost, behalven den rijs, is al meest vuyl ende stinckende; haer dranck is voor de geene, die niet heel vies zijn, goet, gesont ende welsmakende.

Dese natien hebben gheen rust- ofte vier dagen, maer alle dagen sijn bij haer even gelijck, doch hebben sekere allegemeene feestdagen op dewelcke sij te samen comen; sijn vrolijck ende maecken goede cier, elck op haer kercken; dansen, springhen ende doen wonderlijcke vertooningen. Hare wijven comen oock ten voorschijn op het kostelijckste (nae hare maniere) opgepronckt met wonderlijcke fatsoenen van habyten ende kleederen, dewelcke ick oock soude beschrijven, soo ick den selven manieren in

Duyts conde uytspreken ende den tijdt niet in noodige dinghen te besteden ware. Hare meeste kostelijckheyt der kleederen die sij hebben, wordt van honts hayr gemaeckt; want ghelijck wij in onse landen schapen hebben, ende de wol daer van genieten, om laeckenen ende kleederen daer van te maken, hebben sij in die plaets honden, diese jaerlijcx 't hayr uyt plucken, hetselve te samen binden, roodt verwen ende dan haer kleederen daermede vercieren, 't welcke bij haer soo veel is als goude ende silvere passementen ofte kostelijcke koorden bij ons.

Als sij sterven begraven niet, gelijck wij ofte de meestendeel van de wereld doen, nochte verbrandense oock niet, ghelijck de *Mallabaren* ende *Gentiven* op de custe van *Coromandel* doen; maer nae dat den doode veel ceremonien hebben aengedaen, 't welcke gemeenlijcke is den tweeden dagh naer het overlijden, soo leggen sij 't lijck op een stellagie, dewelcke sij in hare huysen van kleyne gespoude bamboesen, ontrent 2 ellen hoogh van de vloer op maken, binden hem daer op vast met handen ende voeten, maecken een vyer, niet recht onder, maer nevens den dooden ende laten hem alsoo droogen; dan houden sij dootfeesten, slachten varckens, naer dat sijn middelen vermoghen, vreten ende suypen op hare maniere niet weynich. Veel volcx van 't dorp komt bij dese doode, want soo haest yemant doodt is, worter voor dat selvige huys een trommel gheslagen, dewelcke van een uytgeholde boom gemaakt is. Daer sij den trommel hooren, vergadert 't volck op de selvighe plaets, ende weten alsoo dat yemant ghestorven is. Elck van de vrouwen brengt een pot met dranck mede, ende wel ghedroncken hebbende, dansen voor des doodens huys, maar een wonderlijcke maniere van dansen. Sij hebben groote uytgeholde troggen van groote boomen, bij naer gelijck een oosterse kist, doch wat langer en breeder; die keeren sij om en daer op dansen zij; dit geeft een gheluyt, alsoo sij van binnen hol zijn. Ende op die troch sijn twee reyen van vrouwen, die malcanderen de rugge toe keeren; op elcken rijge 4 ofte 5 vrouwen, dansen, springen, hippelen nochte

loopen niet, maer verroeren beijde armen ende voeten een weynich ende dansen also soetjens om den troch; als dese moede sijn gheworden zijnder wederom anderen diese vervangen. Dit dansen duert ontrent 2 uren; dit is haer doodtfeest. Ondertusschen leyt den dooden te drooghen tot den negenden dach, 't welcke bijkans een onlijdelijcke stanck in 't huys verweckt; doch wert alle dagen eens gewassen ende ghereynicht. Den negende dach nemen sij hem weder van de stellagie, winden hem in een matgen, maken een andere stellinge in huys, wat hooger, behangent rontsomme met cleetgens, als een paviljoen, ende leggen de doode daer op en houden wederom doodtfeest gelijck int eerste. Op deze stellagie blijft hij leggen tot int derde jaer; als dan nemen sij 't weder af (doch is anders niet meer als been) ende begraven hem int huys, wederomme feest houdende, doch dan dansen niet; dit is kortelijcken hoe sij met haer dooden leven.

Noch een maniere dient hier verhaelt, die sij bij hare siecken ghebruycken in een van dese seven dorpen, genaemt *Theosang*; wanneer sij yemant hebben die heel sieck is en grooten pijn heeft, maecken hem een strick om den hals ende halen hem om hoogh op, alsof sij hem wilden laten wippen ofte stroplakorden; laten hem dan weder nedervallen, om alsoo den patient daer door van sijne pijne te verlossen ende aen een korten doodt te helpen.

Laet ons oock besien hare religie, weshalven ick daer ben gesonden om de selvige te veranderen ende het ware Christelijke gheloove daer in te planten. Hoewel datse op dit eylant gheen schriften, nochte boecken, nochte niet een mensch van haer natie (wij en spreecken van de *Chineesen* niet, die uyt *China* komen, daer woonende, die soo wel schrijven als wij, ende een andere spraeck ende religie hebben) die een letter lesen ofte schrijven can, soo ist noghthans datse een gedaente van religie hebben, van ouders tot ouders mondelijcke overgelevert. Van 't beginsel der werelt, tot dat deselvighe een eynde hebben sal, en weten gansch niet, maer meenen dat deselvige van

eeuwicheyt geweest sij ende datse oock eeuwich dueren sal. D' onsterflijckheydt der zielen is bij haer bekent, waeromme sij dan dit gebruyck hebben, dat wanneer yemant sterft, so maecken sij voor desselfs huys een stellagie-hutken, besteecken het rontomme met groente en maecken wel andere cieraedt daer aen; laten vier vlaggen, op elcken hoec een, daer van afwayen. Binnen in 't selvige hutgen stellen sij een groote calebos vol vers water, legghen een cleyn bamboes daer bij, om water daer mede uyt de calebos te scheppen, want sij meenen dat de zielen der gestorvene menschen dagelijcx comen tot het selvige hutghen om sich te baden ende te wassen. Dit wert onder hare natie bij allen dooden onderhouden, doch den hondersten mensch van haer en weet niet waerom sulcx geschiedt; meenen dat het also behoort ende dat het de maniere ende costume sijn; dencken aen de verstorvene zielen niet, doch de heele oude luyden is het bekent, bij wiens ik mij des aengaende onderricht hebbe. Sij weten oock van een belooninge ende straffe der zielen naer desen leven, waer van de oude luyden wel weten te verhalen. Sij seggen, bij nadien een mensche hem in desen leven niet wel en comporteert, dat daer naer sijn sterven een groote gracht is van vuylicheyt, daer hij moet quellinge lijden. Ter contrarie, die haer wel dragen, comen over de grachte, alwaer een heerlijck ende playsandt leven is. Over dese diepe vuyle gracht segghense een brugghe ghemaeckt te sijn, heel smal van bamboesen, daer de zielen der verstorvenen moeten overgaen ende also in *Campum Eliseum*, ofte dit beloofde lant comen. Die geenen die haer niet wel gedragen hebben, wanneer sij willen overgaen (segghense) dat de brugghe omdraeyt ende vallen also in dese vuyle gracht, daerse groote pijn ende quellinghe moeten lijden; doch dat is heel weynich onder haer bekent; meene oock, dat onder hondert qualijcke een gevonden wert, die dese wetenschap heeft. De sonden nu, om de welcken sij nu dese pijne moeten lijden, sijn geen sonden in onse tien geboden, ofte inde Wet Gods verboden, maer sijn andere seeckere versierselen, diese selver versieren,

van gheender waerde: als datse op seeckere tijden moeten heel naeckt gaen; datse oock op seeckere tijden wel moeten cleetgens draghen, maer niet van sijde; dat sij gheen kinderen voor het 37 à 36 jaer mogen ter werelt brengen; datse, op seeckere tijden geen oesters moghen halen; datse sonder op haer vogelgesangh gelet te hebben, niet mogen uytgaen rechten, ofte yedts sonderlinge beginnen ende diergelijcke veel andere ongerijmde dingen meer, alles te lange om hier te verhalen, welcken wij tot op een ander tijt sullen aten berusten, als wanneer wij onse reden daer van sullen maecken. Doch eenighe uyterlijckc sonden, ons verboden, achten sij oock ongheoorloft, als liegen, steelen, doodtslaen. Ende hoewel sij eygentlijck gheen *Juramentum* hebben, soo ist nochtans datse in plaets van een eedt te doen, een strootjen met malkanderen breecken, 't welcken haren eedt is, ende 't selvige stricktelijke houden. Dronckenschap werdt bij haer voor geen sonden ghehouden, want sij daer veel van houden, soo wel de vrouwen als de mans; noemen 't selvige maer een vrolijckheyt. Hoererij ende overspel werdt mede voor geen sonden geacht, soo verre het maer heymelijcke mach geschieden, want het is een seer hoerachtige ende libindieuse natie, doch souden niet lichtelijcke van een *Duytsman* tot oncuijsheydt connen bepraet werden. Ja, sij seggen (als ick haer over 't stuck van hoerdom bestraften) dat haer goden daer behagen in hebben; daerom ist, al weten de ouderen dat hare kinderen hoereeren (soverre het maer niet openbaer en geschiet) sullen daer mede lachen ende hun 't selvige niet verbieden, want de manspersoonen en derven niet trouwen (gelijc vooren geseyt is) tot op ontrent 21 jaren, maer op 't hoereren wert niet ghelet.

Van een verrijsenisse des lichaems en weten sij oock niet.

Sij en bekennen niet een Godt, maer hebben veel ende verscheyde goden, diese aen roepen ende hunne offerhanden doen, doch hebben twee principaelsten. Den eenen wort *Tamagisanhach* genaemt, segghen die in 't Zuyden te woonen, die maeckt de menschen ende maecktse fray ende schoon;

wiens huysvrouwe woont in 't Oosten ende heet *Taxankpada;* ende wanneer 't in 't Oosten dondert, seggen sij, dat de godinne met haer man spreeckt, ende hem bekijft, waeromme hij geen reghen geeft; sulcken stemme dan hoort hare man, welcke niet lange daer naer regen sendt. Dese goddinne met haren man worden meest gedient ende geoffert, doch principalijcke van de vrouwen. Daer naer hebben sij een ander godt, die woont in 't Noorden, ghenaemt *Sariafingh;* die deucht niet veel. Wanneer den godt *Tamagisanhach* den menschen schoon maeckt, maeckt hijse wederom lelijck, vol pockdalen ende diergelijcke. Dese roepen sij aen ende bidden hem, dat hij haer geen quaet en doet, ende bidden den anderen godt *Tamagisanhach* tegen den *Sariafingh*, dat hij hem bekijven ende straffen soude, want dese is den opperste godt ende heeft het meeste te segghen. Noch hebben sij twee andere goden, die sij aenroepen wanneer sij uyt oorloghen gaen, den eenen is ghenaemt *Talafula*, den anderen heet *Tapaliape*; dese werden meest van de mannen aengheroepen ende ghedient. Sij hebben veel meer andere goden, diese aenroepen ende dienen, altelangh om te verhalen. Alle andere natien, die ick noch hebbe gesien, hebben hare papen, priesters ende leeraers, welcken bestaen in manspersoonen, die 't volck onderrichten ende den opentlijcke dienst aen hare goden doen. Maer dese natie alleene hebbe wijven, die sij *Inibs* noemen. Den opentlijcke dienst die sij nu aen dese goden doen, bestaet in tween, ten eersten in 't aenroepen, ten anderen in offerhanden; daertoe brenghen gheslachte verckens, ghewalmde rijs, pinangh ende menichte van dranck, dat sij alle hare goden op offeren (dit doen sij principalijck op haere kercken), veel harten ende varckens hoofden. Dit ghedaen zijnde, staet een ofte twee van hare leeraressen op, roepen hare goden aen met een lang sermoen. Onder haer geroep gebeurt het, datse hare oogen int hooft verdrayen, vallen neder op der aerde, schreeuwen seer jammerlijcke; alsdan verschijnen haer de goden. Dese leeraressen leggen op der aerden als doode menschen, connen niet weder opgerecht

werden, jae, van 5 ofte 6 persoonen niet; doch eyndelijcke comen sij weder tot haer selven, zitteren ende beven als in grooter benautheyt zijnde; als dan zijn haer de goden verscheenen, die sij aengeroepen hebben. Onderwijlen doet het omstaende volck niet anders als schreyen ende weenen. Ick hebbe het selve aengesien, maer noyt haer goden, ofte connen vernemen wat haer verschijnt. Dit ontrent een uyr geduert hebbende, klimmen hare leeraressen op het dack van de kercke, staen op beyde de hoecken, hebben wederomme lange oratien tegens hare goden. Eyndelijcke doen sij haer cleetgens af, diese om 't lijf hebben, toonen aen hare goden hare schamelheydt. Kloppen met de handt daerop ende laten haer water brengen, wasschen het gantsche lichaem, aldus moedernaeckt staende, in presentie van alle het volck, doch de meeste ommestanders sijn wijven, welcken haer soo vol suypen, datse qualijcke staen connen; het is een werck dat grouwelijck is om aen te sien; doch hebbe ick hare goden ofte eenige spoockerijen daer bij noyt connen vernemen. Dit is een dienst, die in't openbaar geschiet op hare kercken. Elck huys heeft oock sijn eygen plaetse, daerse dese goden elck in't perticulier aenroepen ende hem offeren. Maer wanneer daer eenige swarigheden voor handen zijn, werden haer *Inibs* in huys gheroepen om dese dienst te doen, 't welcke gheschiet met veel ceremonien ende fantasyen. Het ampt van dees *Inibs* ofte leeraressen is oock geluck en de ongeluck; oordeelressen van regen, schoon ofte quaet weder; van onreyne plaetsen, den duyvel bannen, want onder haer veel duyvelen zijn, gelijck sij seggen. Dese *Inibs* bannense uyt met groot ghetier ende roepen, dragen bloote *jappansche* houwers inde handt, jagen den duyvel soo lange naer, tot hij eyndelijcke int water moet springen ende sich verdrencket. Zij setten oock allenthalven op de straten ofte wegen offerhande voor dese afgoden, die ick tot meenige reyse toe hebben om veer gesmeten.

Dit is aldus kostelijcke de maniere, coutume ende religie der inwoonderen op 't eylant *Formosa*, tot den welcken ick

ben ghecomen. Hebbe groote naerstigheyt gedaen hare spraecke te leeren om alsoo met den eersten haer van het Christelijcke geloove te onderrichten; hebbe het oock alsoo verde ghebracht, datter 14 daghen voor den Karsdach in 't jaer 1628 hondert twintigh waren die hare gebeden conden ende op de principale artyculen onser Christelijcke gheloove fraey wisten te antwoorden, doch om seeckere reden noch niemandt van deselvige ghedoopt. Ik hebbe bij haer geweest tot dato in alles 16 maenden. Hoope Godt de Heere sal dit werck segenen ende een eerlijcke gemeente hem in haar herten aldaer vergaderen. Datum Sinckan, op 't eylant *Formosa*, den 27 December 1628.

Naer korte verhandelinge der coutumen, manieren ende religie der inwoonderen des eylandts, ghenaemt Formosa gevraecht zijnde van den Heer Gouverneur Pieter Nuyts, wat mijn dachte, ofte men de Christelijcke religie bij haer souden connen inne planten ende aengenomen werden; mede op wat maniere sulcx best ende bequaem zoude connen geschieden, soo hebbe niet connen ofte willen weygeren 't selvige mijn ghevoelen daer van voor te stellen. 1)

Ick twijfel gantsch niet ofte (post ponendis) het Christelijcke geloof soude van haer aengenomen werden, ende hare religie ende manieren, soo verre tegens Godes wetten sijn strijdende, verlaten ende verworpen werden. Dat noch meer is, ik houde ende vertrouwe vastelijcke, dat op dit *Isla Formosa* niet alleene de principaelste ende heerlijckste

1) Dit stuk dateert, blijkens de verwijzing naar een brief aan I. P. Coen, dato 1 Februari 1629, van later tijd.

gemeente in gansch *India* (want de bekeeringe der Heydenen in alle quartieren van *Indien* tot noch toe [doch 't heeft zijn groote redenen] heel weynich ende daer bij seer slecht gheweest is) sal verandert werden naer onse beste vaderlandsche ghemeente, de treffelijckste wesen sal. Want belangende haer verstant ende memorie, 't selvige is goet ende scherp, soodat ick haer binnen acht dagen tijdts hebbe connen leeren ende wijs maken 't welcke aen andere *Indianen*, ofte oock van onse natie, binnen 14 daghen niet hebbe connen doen. Belangende hare wille om dese onse religie aan te nemen, deselvige hoewel hij noch veele, principaelijcke bij de oude luyden, tay is ende tot onses godsdienst ende manieren sich niet sonder moeyten willen laten buygen, soo ist nochtans, dat deselve williger ende bereyder sijn als eenige natien van gansch Indien, daar wij mede verkeeren. Jae ghenomen, dat haren wil den onwillighsten was van gantsch Indien tot onsen godtsdienst, soo souden sij doch eer als eenige natie van gantsch *Indien* connen geboogen werden; want de natie daer wij mede verkeeren in gantsch *Indien* zijn *Mooren*, *Gentilen* ofte *Chinesen*, die alle hebben hare Koningen, Hoofden ofte Regeerders, sonder welckers wille sij geen andere religie derven aannemen, ende dat op straffe om 't leven te verbeuren. Dese natie heeft noch ontsach, noch particulier Hooft, daer sij behoeven naer te luysteren ende deshalven elck particulier persoon in dit cas doen mach wat hem belieft. Ten anderen, elck van de dry voornoemde natien hebben haer religie ende manieren in schrift; hebben hare gestudeerde ende wel geleerde priesters, die hare leere voortplanten, met aller ijver ende ernst voorstaen, daer dese natie hebben schriften nochte boeken van hare religie, oock gheen beroemde nochte kloecke voorstanders om deselvige voorts te planten; hebben maer eenige wijven tot hare priesteressen, die alsoo weynich weten als de geheele reste; waer omme hare religie hedendaeghs maer eene opinie ofte gewoonte is, om sus ofte soo te doen. Ik achte, dat hare religie binnen den tijdt van 60 jaren so vervallen is, dat hij nu gantsch verandert is, ende houden

het daer voor dat hij noch in tsestich jaren wederomme (al waren wij Christenen oeck niet bij haer) gantsch veranderen ende dese nu staende ongelijck wesen sal, ende dit, omdat geen schriften en hebben ende niemant schrijven can ende haere ghevoelen opteeckenen, om die naar deselvighe voor te planten; want heele oude luyden mijn wel heel anders onderricht hebben, als nu bij haer geleert ende gelooft werd. Ten derde: soo ist, dat wij in 't stuck der religie aen de *Gentilen* op de custe *Coromandel* (nae den inhout van seecker verbont, alsoo mij *Marten Ysbrantz* doen ter tijdt, anno 1624, commandeur bericht heeft) niets en derven attenteeren. Anders soo en verkeeren wij met geen *Gentilen Oost-Indien;* des soo en connen wij dan der *Gentilen* wille tot ons niet buygen. Aengaende de *Mooren*, sijn van diergelijcke verbondt inde eylanden van de *Mollucken*, soo mij de Heer Gouverneur *Le Febvre* anno 1626, doen ter tijdt het gouvernement in de *Mollucke* hebbende, aanghewesen heeft. Want hebbende onderrecht sekere *moorsche* vrouwen ende mannen die *christenen* wilden worden, haer oock hare gebeden geleert, mostense weder laten, sonder te doopen ofte christenen te maecken. Genomen nu datter geen sodanich verbod ware, hoe swaerlijck nochtans, haren wille om het christelijcke gheloove aan te nemen, soude gheboogen connen werden, betuygen niet alleene hare schriften, maer hare dagelijckse exempelen alhier in *Indien*. In Amboyna heeft het de name als ofter wat over de *Mooren* soude uytgerecht wesen, maer hoe het inder daet selver is, daervan laet ick anderen discoureren. In Banda, wie is daer van de oude *Mooren* Christen gemaeckt? Noemt mij eene ende ick sal u veel uytgerecht te hebben noemen. Het is wel waer, daer wierden schoolen gehouden, in de welcken der *Mooren* kinderen werden onderwesen, maer der kinderen hare wille wert niet gheboogen door kracht, doch soetelijcke geflateert. Ende gelijck wij komen tot de Hooftstadt *Batavia*, die der *Mooren* stadt was, ende met *Mooren* bewoont wiert, daer alle predicanten ende sieckentroosters aenkomen, ende wederomme van daer naer 't Vaderlant vertrecken;

daer dry ordinarise predicanten, nevens 3 a 4 siecketroosters ghehouden werden, wie is aldaer vande oude Mooren tot het Christen geloove gheboogen? Ick en weet voorwaer niet een. Eenige wijven weet ick wel die gedoopt zijn, maer hoe quamt? Dat sij waren verlost van onse *duytsche* natie, en wilden sij trouwen, sij mosten van te vooren Christenen worden. Ick wil hebben ende soecken een natie, diens wille men soude konnen buygen ende trecken tot onse religie om hare waerdigheyts selfs wille, niet om eenige andere uytterlijcke bijvallende dingen, ofte profijts-wille. Dit sijn de inwoonders op 't eylant *Formosa;* met desen en staen wij niet in een sodanigh verbondt; hare wille soude om de waerheyt selve van onse religie tot ons connen geboogen werden, gelijck alreede de proeve daer van ghedaen is, datter binnen den tijdt van tsestien maenden hondert ende twintigh sijn gevonden ende onderwesen ghe-worden, soo jonck als oudt, wiens wille bereyt was om tot onse gheboden te buygen.

Wij komen tot de derde natie, welcke sijn de *Chinesen*, op welcke natie bij de onsen niet en is gheattenteert, maer houde vastelijcke, dat indien daer ooc yets gheattenteert wierde, nochtans weynich mede soude uytgerecht werden.

Tot noch toe gediscoureert ende met redenen bewesen zijnde, waeromme ick achte dat op *Isle Formosa* de prin-cipaelste *Indiaensche* gemeente soude connen vergadert ende gecolligeert werden; kome tot het andere, waeromme ick achte, dat deselvige ghemeente, die op *Isle Formosa* metter tijdt soude connen wesen, heerlijcker ofte alsoo eerlijcke als een gemeente int Vaderlant soude connen gevonden werden. Int Vaderlant sijn dicmaels so menich huys, so menich ge-voelen inde religie. Jae altemet soo menich mensch in een huys, so menich verschil in haer gheloove. Dese natie van een ofte eenige getrouwen ende *orthodoxe* leeraers onderwesen zijnde, souden een ende 't selvige gheloove hebben. Int Vaderlandt, al wilde men haer dwalingen uytroeijen, sij hebben schriften in de welcke 't selvige ge-

print is, uyt welcken sij ende hare naerkomelingen in valsheyt connen onderrecht werden ende kan also niet gesuyvert werden. Dese natie en hebben geen schriften, daerinne sij haer dwalingen ende hare afgoderyen, haren posteriteyt souden connen overleveren, ende inde welcken haren naerkomelingen souden connen onderricht werden; in welcker plaetse men haer soude connen leeren lesen ende schrijven, ende also het cort begryp onser religie haer leeren ende naer laten; uyt dewelcke sij eenstemmichlijcke van een ende 't selvige soude connen onderricht werden ende alsoo uyt een mondt Godt aenroepen, met een herte, sinne ende ceremonie hem dienen ende eeren. Dit is aldus cortelijcke mijn gevoelen ende opinie over de mogentheyt der invoeringe van de Christelijcke religie op het eylant *Formosa.*

Laet ons voort gaan tot het tweede deel, ende besien door wat middelen sulcx bequaemst soude mogen geschieden. Om dit te doen, soo ist van noode, dat dese plaatse niet verlaten ofte aen de *Jappanders* overghegeven werde, want bij aldien sij verlaten wierden, buyten alle twijfel de *Spanjaerden* souden se aensnoeren, ende bij aldien sij onder 't ghebiet der Jappanders souden comen, soo soude de christelijcke religie aldaer geen plaetse ofte herberge connen hebben. Dese plaetse behouden werdende, wordt vereyscht datter voor eerst een predicant, met approbatie der Heeren Majors ofte des Heer Generaals, aldaer ghestelt worde, ende van haer gheresolveert ende beslooten werde successivelijcke, naar vereysch der saecke, altijdt predicanten te stueren, sonder dese plaetse eens te ontblooten, want door ontblootinge van een jaer veel schade soude connen gheschieden. Den predicant, die daer vereyscht wert, dient gehouden ende verbonden te wesen van alle sijn leven lanck daer te blijven, ofte ten minsten 10 ofte 12 jaren, want maer 3 ofte 4 jaren te blijven is niet raetsaem ende beter niet te comen, want binnen 3 ofte 4 jaren sullen sij de spraeck niet prompt ende perfect leeren; binnen 10 ofte 12 jaren sal eerst een perfecte volkomentheyt volgen. 't Is waer, dat se binnen een jaer ofte twee wat sullen leeren

spreecken ende het volck wel wat connen onderrechten; maer dit en is eygenlijck geen spreecken, maer kromtongen, ende onaengenaem voor haer te hooren. Doch binnen 10 ofte 12 jaren sullen sij eerst *animi sui sensus* recht connen exprimeeren ende uytspreecken, 't welcke dan met een gratie ende aenghenaemheyt van haer sal aengehoort worden; ende so verre gecomen zijnde sullen eerst het volck naer haren wil buygen connen. Hiertoe is mede van noode, datter bij tijdts successeuren gesonden worden, die de spraeck leeren, om dat alsoo bij vertreck ofte overlijden van de ordinarise predicanten datelijcken begonnen wert te continueren. Desen predicant, bij aldien hy donum castitatis niet en soude hebben, behoorde met sich een wijf te brengen, eensdeels om onkuysheydt, ende alsoo de stricken des satans te vermijden, anders om alsoo sich selven met sijn huysgesinde den toehoorenden een spiegel ende levendigh patroon van een eerbaer, behoorlijck ende deuchtsaem leven voorstellen, waer inne de toehoorderen haer souden connen spiegelen, hare acten ende huyshoudinghen daer naer connen reguleeren. Doch veel beter soude wesen, dat hij, noch jongman sijnde, een vande inlantsche vrouwen soude trouwen, want ick dit in alle maniere raetsaem achte om veel redenen. Desen predicant behoorde oock d'andere deuchden te hebben (ende dat nootsaeckelijcke) die ick in den brief aan den Heer Generael verhaelt hebbe 1). Hier toe souden noch wel dienen 10 ofte 12 persoonen van onse natie, van een goet ende zedich leven, oock tamelijcke van middelen, om aen de inlantsche vrouwen op deselve plaetse te trouwen; desen souden wesen de magneet, die 't gantsche landt soude uyttrecken; op dese maniere sal het lucken ende Godt sal door dese middelen sijn zeghen geven.

Ondertusschen moeten de Magistraten, die dan sijn sullen, alle schandalen ende ergenissen, die onder dese natie van ons volck souden mogen ghegeven werden, weeren ende

---

1) In den brief van 1 febr. 1629. Zie n°. 3. p. 48.

ten hooghsten straffen ende den predicant den hant bieden, opdat de onkosten behouden ende yets goedts gedaen werde. Eenige weinige *cangans* connen het wel af sien, doch de principaelsten, wanneer se om laech bij ons volck comen, behoorden met eeten ende drincken onthaelt, met vriendelijckheyt ende beleeftheyt bejegent, ende met een cleetgen vereert te werden.

Dit zij aldus kortelijcke de middelen waer door ick meene dat het christelijcke gheloove onder dese natie op *Isla Formosa* soude connen ingevoert werden; doch op dese maniere sal 't wat tijt vereyschen, maer evenwel eyndelijcke lucken. Maer wanneer ick mijns herten grondt heel moet uytspreken ('t welcke mijn doch beswaert), vinde ick noch eenen andere, beteren ende naderen wech, tot noch toe niet verhaelt, hetwelcke gheschiede conde, maer de Magistraten moeten anders te werck gaen. Dewijle geen republijcke sonder regeerders ende wetten kan bestaen, ende dese plaetse Hooft nochte wetten heeft, soo mosten de Magistraten hier regeerende, dese seven dorpen hulpe ende bescherminge aenbieden ende presenteeren, bij soo verre sij haer hunne ordonantien, wetten ende manieren wilden onderwerpen ende aen de selvige gehoorsaemheyt betoonen; want sonder wetten ende obedientie sal veel tijdts vereyschen eer alles sal connen uytgheroyt werden. Maer of sij niet en wilden, sult ghij vragen? Soo niet en wilden mosten haer dreygen. Maer of sij naer geen dreygen en vraegden? Men mosten de dreygementen int werck stellen. Maer bij aldien sij vluchten naer 't ghebergte toe? Neen, dat en sullen noch en connen sij altemael niet doen. Bij aldien men een van dese seven dorpen alleen soude willen dwingen, dan souden mogen vluchten een deel naer 't gheberchte, ende het andere deel soude gaen inde ses dorpen schuylen. Maer bij aldien sij alle seven over een kam gheschooren wierden, dan sullen sij niet vluchten. Maer of sij haer met de wapenen ter weer stelden ende ons oorloch aen deden? Om dit voor te comen mosten in elck dorp 2 ofte 3 vañ principaelste hebben, daer men vrient-

schap mede hielt, welcken 't volck lichtelijcke naer haren willen souden connen trecken. Doch ick ben van opinie dat sij haer niet ter weer souden stellen, want sij vreesen haer al te seer voor de *Hollanders*.

Dit dunckt mij de rechte maniere te wesen, waerdoor de Compagnie profijt van dit landt soude connen verkrijgen, ende waer door oock haere afgoderije ende godtloose wercken eerder souden connen uytgheroeyt ende de rechte religie ingevoert werden. Doch niet segge ick, dat men haer tot onse geloove souden dwingen, dat is gans en gaer mijn meeninge niet, maer alleenelijcke datter behoorlijcke wetten gestelt werden, welcken sij sich mosten onderwerpen: als van doodtslach, diefstal, overspel etc., ende dat se haerder recht en vonnissen van onse Overicheydt, alhier regeerende, mosten halen, deselven kennen voor haere Hoofden ende Heeren ende sich haer onderwerpen. Dit is kortelijcke 't geene ick gevoele van de middelen. De Heere, die alle goede middelen schickt ende voorsiet, wil hier oock sodanigen verwecken, die tot Zijns eere ende deser blinde heydenen zalicheyt zijn streckende."

ORATA FIANT RATA.

Overgenomen uit: *„Begin en Voortgangh der O.-I. Compagnie"*, 2e deel, in het Journaal van Zegert de Rechteren.

II.

GEORGIUS CANDIDIUS AAN DEN GOUVERNEUR-GENERAAL J. P. COEN.

Dankzegging voor betoonde belangstelling. Beletselen tegen de planting van den Chr. Godsdienst. Voorslagen aan den Gouverneur om die uit den weg te ruimen. Wenscht verlost te worden; hij zal de vruchten van zijne taalstudie aan zijn opvolger overgeven.

SINCKAN, 20 Augustus 1628.

Edele, gestrenge, manhafte, seer voorsiennige etc. Heer Generael.

Het schrijven van sijn Edele, in dato 26 Junij, is my wel geworden; waer wt ick hebbe verstaen de goede affectie, gratie en genegentheyt die zijn Ed. heeft, soo tot voortplantinge des H. Evangelii onder de Heydenen, als oock tot de bedienaers van deselven, waer voor ick zijn Ed. ten hoochtsten bedancke.

De inplantinge Christelicker religie, onderwijsinge in het salichmakende gelove, wtroyinge heydenscher superstitien, affgoderyen ende ongeregeltheden wil alhier, tot onsen groot leetwesen, onder de Zinckanders tegenwoordich weynich voortgang meer hebben.

De beletselen hier van zijn principalyck dese.

Eerstelick der Japponners aencomste met de Zinckanders, die voor een jaer met haer naer Japon sijn getrocken. Want van dien tijd aen, in den April voorleden, is der Sinckanders herte tegen ons verandert eñ verbittert ge-

worden; want als de Japonners met de Sinckanders alhier op de reede quamen, eer zy aen lant mochten comen, ofte ververschinge van water ende ander goet aen boort crijgen, (door reden den E. H^r Gouverneur bekent) sijn al eenige dagen voorby gelopen. tWelck de Sinckanders seer qualick genomen, als begerende eensdeels haer volck, diese nu langh niet gesien, aen landt en alsoo thuys te hebben. Anderdeels vresende, dat haer nu eerst eenich ongeval op de reede soude mogen overcomen, geen verversinge hebbende, want daer waren al reede vijff van haer gestorven.

Daernae, als d'E. H^r Gouvern^r met de Japonners geaccordeert, ende Sinckanders in der Hollanders handen zijn overgelevert, in boyen gesloten, ende in onse schepen bewaert geworden, was gants Sinckan anders niet aen te sien, als een leeuwe dien sijn jongen ontstolen sijn. Veel schreyen, kermen, scheltwoorden was te hooren; begosten te dreygen, principalicker my, als leggende alleen onder haer met een jongen. Ick schreeff sulcx aen den E. Gouverneur, die terstont acht soldaten met een corporael naer boven sonde, en liet my daer by weten, soo ick my gantschelick niet en betroude, dat ick aff soude comen; ick bleeff noch, maer richtede doen weynich wt. Ondertusschen hebben de Japponners de logie ingenomen, den E. H^r Gouvern^r met sijn soontie gevangen; dese gevanckenisse noch duerende, hebben 4 van de principaelste Sinckanders haere boyen in stucken gebroocken, sijn des nachts heymelick overboort gesprongen, aen lant geswommen ende alsoo in Sinckan weder gecomen, niet veel goets van de Hollanders seggende. Eyndelick soo is ons volck met de Japonners veraccordeert, d'E. H^r Gouvern^r onder seeckere conditien weder los gelaten worden. Onder andere conditien was oock dit eene, dat de Sinckanders, die noch in de boyen saten, souden vry gelaten, hen hare goederen allegaer, diese in Japon hadden gecregen ende van ons affgenomen waren, soude weder gerestitueert werden. Dese Sinckanders nu al dus gelargeert sijnde, sijn met een menichte van Japonners, diese geconvoyeert ende begeleyt hebben, boven

naer haer dorp Sinckan getrocken; hebben feest gehouden ende groote vrolickheyt bedreven, prijsende ende lovende de Japonners, als van de welcke zy seer heerlick ende mangnificq, soo in Japan als op de reys zijn getracteert geworden, veel schenkagien, gelt eñ goet ontfangen hebben, daer en tegen verachtende ende met leelicke coleuren affschilderende de Hollanders, als van de welcke zy qualick ende onbeleefdelick bejegent waren (naer haer seggen) ende tgene zy vañ Japonners gecregen, van ons ontnomen ende ontstolen was. Hebben alsoo hiermede der inwoonderen herten eñ gemoederen van ons affgewendet, ontstolen ende verbittert. Dit is het eerste beletsel 't welcke my van April voorleden tot noch toe is in den wech gestaen ende eensdeels noch staet, te weten: het quade contentement datse in ons hebben om boven gemelte reden.

Het ander eñ principale beletsel zijn hare leraerssen, eenige oude wijven, diese noemen Inip, die my contrarie in allen dingen leeren, en int minste niet en willen toelaten, dat oock het cleynste tittelken van hare superstitien, afgoderyen ende ongeregeltheden zoude gederogeert eñ affgedaen werden. Veele onder haer hebbe ick alrede soo verre gebracht, datse hare gebeden tamelick connen ende antwoort weten te geven op de vraechstucken eenen mensche tot sijner salicheyt van noode, ende derhalven bequaem souden wesen om gedoopt te werden. Ja bekennen oock, by my sijnde, dat haere leraerssen maer leugenen leren eñ dat mijne leere goet ende warachtich is; maer de practic en willense daarvan niet thonen. Ick was vastelicken gesint eenige te doopen, ende met dit schip de namen der selven, als de eerstelingen der geestel. vruchten alhier in Sinckan, aen sijn Edele over te senden. Maar 't en heeft nog niet willen lucken, want hoewel de wtterlicke wetenschap aengaende sy bequaem waren om gedoopt te worden, soo heeft my nochtans niet goet gedocht haer te doopen, ten ware datse van te vooren niet alleen beloofden alle hare afgoderie, superstitien ende ongeregeltheden aff te leggen, maer oock eenen tijt langh sich daerinne te

oeffenen te vooren, alsoo dat ick sien mochte dat de wercken met de confessie overeen quamen, hebben sy sulx niet willen doen. Want sy deeden hare offerhanden noch van verckens, visch, vleesch, ousters, rijs, stercken dranck etc., even als van te vooren, voor herten- ende verckenshoofden. Sy reguleerden sich ende deden alle hare wercken noch naer haer droomen, naer het vliegen ende gesang der vogelen ende diergel. ontallicke dingen. Ende alwaert oock, dat ick noch door reden haer soo verre mochte brengen, datse zulcke superstitien ende affgoderyen nalieten, soo zoude ickse nochtans niet connen persuaderen ofte daer toe brengen datse de kinderkens niet en souden dooden, want sulx soo gemeyn by haer is, als by ons het kinderen doopen, te weten, van personen die noch over haer 30, 33, 35 jaer niet en sijn gecomen. Sy dragen haren roem daer van wanneer se veel gedoot hebben, gelijck my verscheyden vrouspersonen bekent hebben, dat de eene 8, de andere 12, de ander 15 alrede gedoot hadden. Jae hare leraerssen leeren haer, dattet sonde ende schande soude wesen deselve niet te dooden, waerom sy dan oock selven geroepen eñ gehaelt werden om deselve te dooden. Ende genomen, datse alle haere superstitien ende afgoderyen verlieten, ende dese meer dan beestelicke wreedsaemheyt aen hare kinderen noch oeffenden (want sonder een scherpe wet eñ straffe sullen syt niet laeten) soo zoude ickse niet connen noch mogen doopen.

Dese nu ende diergelijcke ongeregeltheden, gelijck oock hare superstitien ende affgoderyen en willense door mijn simpel seggen ende leeren alleen niet nalaten om dese redenen. Eerstelick seggense is dese costuyme van outvaders tot outvaders ons nagelaten, die wy niet en willen te niete doen. Ten anderen onse leraerssen, die dagelicx met de Goden spreecken, die weten 't recht ende leeren ons sulcx, gelijk oock onse oudsten. Ten derden onse Goden souden op ons quaet wesen, mogelick geen rijs geven ende vyanden ons op den hals stieren, die ons verjagen eñ doot slaen souden.

Hier hebben zy noch andere superstitie, want van der Japonners aencomste aff, dat is in den April, en hebben sy geen goet ooge op ons; sy meynen, dat wy haer van haren godtsdienst soecken aff te trecken, omdat de goden op haer vergramt souden worden.

Hierom soo hebbense my voorgeslagen, dat ick één huys alleen soude onderwijsen, ende dattet selve huys zijne wetten ende manieren soude verlaten, ende de onse aannemen. Indien nu de Goden 't selve huys segenden, veel rijs ende andere goederen gaven, ende sulcx twee, drie jaer achter malcander, soo woudense onsen godtsdienst oock aennemen. Sy comen by my om my te beproeven, willen hebben, dat ick wonderwercken doe, regen ende wint maecke, ofte weder verdrijve, toecomstige dingen voorsegge ofte 'tgene geschiet openbaren, eñ dewijl ick sulcx niet en can doen verachten sy my, seggen dattet haere leraerssen doen connen; dit is het tweede beletsel, te weten hare leraerssen met hare leugenen.

Het derde beletsel tot noch toe is geweest, datter geen seker hooft onder dese natie is, met dien ick in den naem van de gantschen volcx wegen spreken conde. Een yder doet wat hem belieft: leere ick van daech ymant, deselve gaet morgen int velt, comt altemets in een maent qualick weder thuys. Synder eenigen die my gewillich hooren, ende comen by een deel, die my niet en willen hooren, soo verbreken en verderven sy meer in een ure, als ick in thien opgebouwt hebbe. Ick behoorde aen haer gerecommandeert te werden, datse naer my souden luysteren; hebbe sulx versocht aeñ E. H^r Gouvern^r naer 't vertrek der Japonners, dewelcke haer om laech ontboden, maer sy en wouden niet by hem comen, vresende om oock in de boyen geset te werden. Hebbe sulcx een tijt lang daernaer weder aen hem versocht, dewelcke belooft met my te willen boven trecken om met haer selven te spreeken. Maer ('t schijnt datter wichtiger saecken sijn voorgevallen) is met de vloote naer de cust van China vertrocken. Dit is oock het derde beletsel, te weten disordre eñ geen recommandatie.

Dit nu aldus sijnde, ick weynich aldus wtrechtende ende (indien datter geen ander middel soude aengewend werden) weynich hope om yet wtterechten siende, soo isset, dat ick den 1n Augusty ben omleech getrocken by den E. Hr Gouvernr, hem alle ding hoe het stonde geseyt, om raet gevraecht wat verder hier in te doen soude wesen, dewelcke my geantwoort, dat hy geen raet en wiste. Ick seyde hem mijn goetduncken, hoe dat ick meynde dattet soude connen lucken, te weten, dat eerstel. hare leraerssen moste verboden werden niet meer te leeren, noch hare affgoderyen te bedrijven, het volck niet meer naer hen moste luysteren, noch sich naer haere voorige leeringen moesten reguleren, maer datse naer my moesten hooren ende haer leven daer naer aenstellen.

Ten tweeden, datter moeste ordre in het leeren gestelt werden, 't welck op dusdanige maniere bequamelick soude connen geschieden. Het gantse dorp Sinckan is affgedeelt in 14 deelen ofte quartieren. Indien nu belast wierde des achtermiddachts de wijven van deselven 2 quartieren, omtrent 9 tot 12 uren toe alle de kinders van 't gantse dorp mosten comen om te leeren, soo soude gantse dorp alle seven dagen eens connen onderwesen werden, ende de kinderen, daer de meeste hoope op is, alle dagen. Ende dit en soude haer niet verhinderen in haer arbeyt, want het soude elck mensch alle seven dagen maer twee uren costen. Ende dit soude al met soeticheyt geschieden, eñ doch eenen dwangh causeren op dusdanige maniere.

De Mattauers eñ Backelonners sijn bittere vyanden tegen het dorp Sinckan; souden hetselve voor 2 jaren verbrant, alle de inwoonders vervolcht ende dootgeslagen hebben, ten waere, dat de Hollanders sich haer hadden aengenomen, hen met omtrent 100 musquettiers secours gedaen ende alsoo de Mattauers ende Backelonners in de vlucht geslagen. Dit dorp Sinckan is tot nochtoe in der Hollanders bescherminge genomen, en sonder dese bescherminge en soude Sinckan geen maent staen. Nu tegenwoordich vresen de Sinckanders vande Hollanders, ofte datse van

haer selven souden verjaecht werden (om de saecken tusschen de Japonners ende haer gepasseert), want sy voor desen door een roep, die onder haer wtgestroyt was, dat de Hollanders haer souden verjagen, alle haer beste goet naer 't geberchte toegevlucht hebben. Ofte, alwaert, dat sy haer geen quaet en souden doen, datse al evenwel haer niet meer souden willen beschermen. Indien nu de E. H^r^ Gouvern^r^ dese beseherminge haer vernieude ende seyde, dat hy voortaen altijt haer patroon ende beschutter soude willen wesen, by aldien sy ons hier inne souden willen gehoorsamen, onse wetten ende manieren aennemen ende soo niet, dat hyt omder Religie wille niet meer en vermochte te doen; ick meyne vastelicken zy souden wel luysteren ende gehoor geven. Het can altoos niet schaden; willen syt doen, soo is alle dinge wel, ende willen zyt gantschelicken niet doen, eñ wy begeren al evenwel haere vrientschap, soo can ick van daer gelicht ende om laech genomen werden ende sy sullen even degeene wesen, diese van te vooren waren.

Hierop antwoorde de E. H^r^ Gouvern^r^, dat hyt doen woude als 't schip naer Batavia vertrocken was. Ick hadde wel gewenscht sulx geschiet te hebben eert schip vertrocken was, om alsoo alles volcomen aen sijn Ed. te refereren. Maar het mochte niet wesen, omdat de E. H^r^ Gouvern^r^ in andere dingen heel besich was. Ist nu dat door sulcken middel wil lucken, soo hebbe ick goeden moet, ende soo niet, soo ist best met den eersten noch wt te scheyden, eer meer tijt verderft soude worden.

Dit is aldus cortelicken den toestant der kerckelicke saecken in Sinckan. Godt de Heere wil haer bekeringe geven, haer steenen herten in vleeschene veranderen ende vermorven, opdat het saet des Goddelicken Woorts daerin gesayt, niet verdorre, maer vruchten der gerechticheyt, heylicheyt ende des eeuwigen levens soude mogen voortbrengen.

Eer ik dese noch sluyte, en can noch en behoore ick niet te laten sijñ Ed. met zijn lieve gemaelinne over de

geluckige eñ voorspoedige aencomste alhier weder in Indien te gratuleeren en wilkom te heeten; danckende Godt wt gront mijns herten, dat hy deselve soo vaderlicken behoet ende beschermt heeft. Bidde oock denselven sonder onderlaten, dat hy zijn Ed. met zijn lieve gemaelinne oock int toecomstige in zijn almogende beschuttinge wille aennemen, voor alle onheyl behoeden eñ bewaren, geluck, heyl ende voorspoet verlenen, op dat alsoo onder zijn generael gouvernement kercken, schoolen eñ republycken mogen floreren, wassen ende toenemen; dat ick bidde en wensche, geve Godt.

Datum Sinckan 20 Augustus anno 1628.

Onderstondt:

Sijn Edele willechsten, onderdanichsten dienaer,

GEORGIUS CANDIDIUS, *verbi Divini inter gentes praeco.*

Mijnen tijt is toecomstige verlossinge geexpireert, wensche hertelicken, om grote redenen, verlost te wesen. Ick hebbe alle de gebeden, gelyck oock de vraechstukken eenen mensche tot syne salicheyt nodich om te weten, in de Sinckansche spraeck overgesettet, gelyck oock een dictionarium vergadert van alles 't gene ick tot noch toe gehoort hebbe. Het soude goet wesen datter een predicant gesonde wierde wiens tijt noch lang duerde ofte die gesint was om altijt te blijven, om my te verlossen. Ick sal hem al myn Sinckansche schriften overlaten, dat, soo het al hier deugen wil, hy metter haest met haer te recht geraecken sal.

Kopie
Rijksarchief.

III.

GEORGIUS CANDIDIUS AAN DEN GOUVERNEUR-GENERAAL J. P. COEN.

Berichten omtrent de ontwikkeling van het werk onder de Heidenen. Dringt opnieuw aan op ontslag. Vereischten voor een predikant op Formosa.

CINCKAN, 1° Febrii 1629.

Heyl, vrede en voorspoed in allen dingen, van te vooren.

Ed. Erntfeste, gestrenge etc. heer Generael.

Onse laeste aen sijn Ed. sijn geweest met het Jacht Battavia door brenger coopman Ham, waerin wy sijn Ed. verhael hebben gedaen van den kerckelicken standt in Cinckan op Ilia Formosa, hoe verre daerin al gearbeydt is, wat hope ende apparentie was, ende wat middel tot bevorderinge derselver saecken diende ter hand genomen te worden. Tegenwoordelicken dienen deese om sijn Ed. verder te verwittigen het vervaeren, progres ende voortganck van dier tijdt aff, tot nu toe, in gemelder saecken.

Soo haest het jacht Battavia sijn ancker gelicht ende onder zeyl gegaen, is den Hr Gouverneur selven in eygen persoon naer Cinckan vertrocken, heeft my aldaer, mitsgaders mijne bedieninge, die ick onder haer soude waerneemen, ten hoochsten aeñ inwoonders gerecommandeert, seggende bij aldien sy naer mijn leere souden hooren ende

daernae doen, dat het hem lieff ende aengenaem soude wesen, dat hy haer beschermen, jae gelijck een vader over sijne kinderen soude weesen, ende soo niet, dat hy voortaen hen oock niet in haer versoeck te wille soude staen, maer over haere vergramt soude wesen; doch en vonde niet geraeden seeckere ende perticuliere wetten haerluyden, met bygevoechde straffinge aen de overtreders derselver, (om seeckere reden, die hy hadde) te stellen. Heeft haere principaelsten oock met eten ende drincken wel onthaelt, ende daerby noch 30 cangangs ofte cleeties gegeven, niet uyt sijn, maer uyt mijn naeme, seggende dat Candidius haer dese cangangs vereerde, omdat ze neerstich naer hem souden luysteren, hem gehoorsaem weesen ende naer sijn leere haer leven aenstellen. Het effect hiervan is geweest, datse naert vertreck des H^r Gouverneurs seer diligent sijn geweest om my te hooren, soo dat ick bycans noch dach, noch nacht ruste hadde, voor de mennichte die quamen. Want een deel, des dachs int velt arbeydende, quamen by nacht om te leeren; den anderen deel, die te huys bleven, by dach. Soo dat ick alleen niet meer sufficant sijnde, hebbe eenige vande bequaemste inlanders met mijn jongen, die ick de gebeede geleert, tot assistentie moeten gebruycken. Waer door dan oock de saecken soo verde gebracht, datter op den voorleden Corsdach 110 persoonen, soo jongh als out, waeren, die haer gebet conden ende die bequàmlicken wisten te antwoorden op de principaelste vraechstucken eenen mensch noodich te weeten. Soo verre was de saecke gebracht op den Corsdach a° 1628. Veertien dagen omtrent voor den Corsdach vond de H^r Gouverneur goet, ende liet my weeten, dat ik moeste om leech int fort comen, om het Avontmael te vercondigen, de visiten eñ de voorbereydinghs predicatie te doen, om alsoo op den Corsdach het heylige avontmael met malcanderen te houden, het welcke geschiet is. Ben alsoo doen omtrent 14 dagen van haer absent geweest. Op den nieuwen jaersdach is den H^r Gouverneur selve weeder naer booven gecomen, om haer te besoecken, haer te exami-

neeren eñ de gebeden af te hooren, haer meer ende meer tot gehoorsaemheyt van my te vermanen; heeft met sijn vriendtl. onthaelen ende beleeffden ommegangh veel by haer uytgerecht, mits in haer verweckende lieffde gesintheyt, goede affectie ende genegentheyt tot onse hollandsche natie. Naer dat de Hr Gouverneur voor dese reyse vertrocken, is hy binnen weynich dagen met een partij volck weder naer Cinckan gecomen om eenen Cinckander, met name Dika, hooft vande geenen, die voor een jaer veel quaets in Jappan aengericht hebben (om reden den Hr Generael bekent) gevangen te nemen. Maer alsoo hy ontsprongen ende in der Cinkanders huysen schuylde, en sy nochtans hem in generhande manieren wouden openbaren ofte op de beursch brengen, wat beloften ofte dreygementen oock gedaen wierden, ende dewijle oock noch 10 andere van sijn maets in Cinckan waeren, die met hem in Jappan geweest hebben, hadde de Hr Gouverneur een quaet achterdenken ende vonde goet, dat ick haer voor een tijd langh verlatende, met sack ende pack met hem om leech weder naert fort soude trecken, ende haer den peys op, ende den oorloch aen soude seggen, by aldiense desen Dika binnen sess dagen niet op de beursch souden brengen, twelck geschiet is. Ondertusschen geduerende deese 6 dagen noch hebbense al haer goet uyt Cinekan gevlucht, ende hebben gaen schuylen in bosch ende ruychten. Naar tverloop deeser sess dagen, als Dika niet op de beursch gebracht wierde, is den Hr Gouverneur selven weder met een tamelick getal van volck naer booven gecomen, om soose noch niet en wilden Dika voorden dach brengen, haer dorp in brandt te steecken. Maer boven comende, was noch goet noch volck meer int dorp te vinden, behalve eenige oude mannen. Dit siende den Hr Gouverneur datse alreede gevlucht, ende datse van haer leven mogelicken niet en souden wederom comen, heeft hy sijn voornemen verandert, met hen op haere maniere weder veraccordeert, tot straffe opgeleyt 30 verckens, elck huys tien bundelkens rijs te geeven, een nieuw huys voorde Hollanders te bouwen,

ende datse de elff huysen dergeenen die in Jappan geweest hebben souden ruyneeren ende onder voeten werpen, 'twelck sy hebben ge(con)sendeert, waerop den H^r Gouverneur weeder met syn volck vertrocken.

Den 26^n Januaij a° 1629 ben ick weeder op den nieuws, opt ernstich versock ende aenhouden der Cinckanders, met consent van den H^r Gouverneur naer booven getrocken, om in ons heylich, heerlick ende welbegonnen werck te continueren, maar vinde groote veranderinge, want den grooten deel dergeenen, die gevlucht sijn, binnen noch niet wederom gecomen; een deel willen niet wederom comen; die der noch sijn binnen bevreest om by my te comen; sy en betrouwen niet meer, hebben quaet achterdencken. Sal deesen eersten maent noch weynich uytrechten, doch hoope eñ hebbe goede moet door vriendlickheyt haer weder aen te locken.

Dus staen de saecken in Cinckan tegenwoordich; ben seer bevreest, dat op de coemste vande Jappanders dit nieuw begonnen werck in Cinckan weder eenen grooten aenstoot sal moeten lijden. Godt de Heere, tot wiens heiligen naems eer sulcks geschiet, wil raet en daet verleenen.

Niet meer voor deese reyse, dan sijn Ed. met sijn lieve gemaelinne, inde bescherminge Godts bevolen, dien ick sonder onderlaeten bidde dat hy haer beyde naer lichaem eñ siele wil segenen ende behoeden, gesontheyt ende voorspoedich regiment hier tijdtlycken, hier naemaels de croone des eeuwigen levens verleenen. Datum Cinckan op Ilia Formosa 1° febr. a° 1629. Was onderteyckent syn Ed. onderdanigen, dienstwilligen eñ gehoorsamen dienaar

GEORGIUS CANDIDIUS, *verbi Divini praeco inter gentes.*

Leeger stondt

Gelijck ick in mijn voorgaende schrijven van sijn Ed. mijn verlossinge versocht hebbe, soo versoeck ick se tegenwoordelicken wederom seer instantelicken, biddende ootmoedelicken my te willen verlossen. Verlange seer, om

groote reeden, naar mijn Vaderlandt. Een bequaem persoon, die gesint waer om altijt int landt te blijven, ofte die gesint was om alhier aen deese Cinkansche vrouwen te trouwen (twelck verre tbeste soude weesen) ofte die ten minste tien jaer int landt moeste blijven, gelijck daer sijn, die op Comp^{e} beursch studeert hebben, diende alhier gestiert te werden. Sijn gaven, principalicker alhier, behooren te weesen: Godsalicheyt, nuchterheyt, cuyschheyt; hy behoorde minnelick ende vriendelick, niet corsel ofte stuers van hooft te weesen. Geen moeyte en arbeyt moet hy vresen, groote patientie ende verdraechtsaemheyt moet hy hebben; van goeder memorie moet hy oock weesen, om metterhaest de spraeck te leren. Een dictionarium, de gebeden met de principale hooftstucken onser christelijcker religie, die ick selve gecolligeert eñ in de Zinckanse spraeck overgeset hebbe, sal ick hem naerlaten. Ick sal noch, soo langh mijn tijt duurt, bouwen ende saeyen, doch mogelick weynich maeyen, maer die persoon, dusdanich beschreven, sal eenen grooten oogst in vergaeren.

Kopie
Rijksarchief.

IV.

UIT DE RESOLUTIEN VAN GOUVERNEUR EN RADEN VAN FORMOSA.

Zij achten het dienstig dat de bevolking van Mattauw en Baccloan, door strenge maatregelen tot civilisatie en onderwerping, worde voorbereid en gezind gemaakt tot aanneming van het Christendom.

17 November 1629.

Vande predicanten Georgius Candidius ende Robbertus Junius affgevraecht, namentlyck door wat middel best de verbitterde gemoederen der ingesetenen alhier tot onse devotie ende gehoorsaemheyt soude connen gebracht, ende de voortplantinge der christelycken religie gevordert werden: Oordeelen de beste middelen, die voor eerst, ja voor al aengewendt connen werden, om deselve te civiliseeren ende subject te brengen, een totale ruyne aen persoon, goederen etc. der ghene die principale autheurs van dese moordt ende andere dagelycse geuseerde insolentie geweest waaren, namentl. die van Mattauw ende Baccalouan; hoopende hier door haer soodanige vreese eñ schrik sal aencomen, dat eerlangen sullen commen ons het hooft inden schoot te leggen en onse vruntschap op het vierrichte te versoucken. Dat zoo sijnde, was weynich te twyffelen ofte soude voorders dan soo geciviliseert eñ ons onderdanich gemaeckt connen worden, dat der chr. religie voortplantinge door Godes genade een gladder voortganck zoude nemen als voor desen gedaen hadden, daer anders naar alle apparentie met vruntschap niets goets van haerlieden te verwachten, veelmin voorderinge tot de Christenheyt te hoopen hadden.

Weshalve by den raadt naar rijpe overweginge goet gevonden eñ geresolveert is, soo haest de Jachten uit China alhier weder verschijnen, datmen 't dorp Baccalouan, sijnde wel het swacste van volck, niet boven de 300 coppen sterck, alleenl. sal aentasten om by dat middel te sien ofte weder tot onse devotie ende civilisatie soude connen gebracht werden . . . .

Actum Tayouan 17 Nov. anno 1629 in de Stadt Zeelandia.

(Get.) Hans Putmans, Nicolaes Couckebacker, Aryaen Sonnius, Jan Isebrantsen, Jong, Minne, Willemse, Caertekoe.

Kopie
Rijksarchief.

V.

UIT BRIEF VAN HANS PUTMANS AAN DEN GOUVERNEUR-GENERAAL J. P. COEN.

De bevolking is wat ingetoomd; de uitzichten voor het Christendom verbeteren; Candidius schort daarom voorloopig zijn vertrek op. Putmans meent dat hij onder goede conditiën zich wel weder voor 3 jaren zou verbinden. Het schijnt dat hij tot een huwelijk met eene inlandsche overhelt.

Uit het Jacht Texel, liggende voor Amoy, 24 Febr. 1630.

. . . .

Den predicant Candidius, siende de groote verslagentheyt ende nedricheyt van dese brutale menschen, waer door zich de zaecke tot de voortplantinge vande cristelycke religie mede schoon begonst te verthoonen, heeft zich door onze goede toeseegginge van hem in alles de handt te bieden, (alhoewel geresolveert was te vertrecken) wederom laaten bepraaten om tot het naaste jaar te continueren, ende meyne

vastelyck, ofte onse opinie most ons bedriegen, by soo verre UEd. hem 't naeste jaar een redelyck tractement gelieft toe te leggen, dat hy hem selve noch drye jaeren in Comp. dienst sal laaten gebruycken; dat voorwaer een gewenschte saecke voor de Comp. soude wesen, want een nieuwelinck hier comende sal wederom 2 a 3 jaaren moeten besich sijn, eer hy soo veel in de tale als Candidius sal geleert hebben, twelck datelyck wederom een groote verachtering soude geven; ick segge wederom, ten aensien dit schoone begonne werck alreets over het jaer heeft stille gestaan. Wie hiervan occasie sy twyffele niet ofte Domine Candidius sal hetselve aen UEd., ofte altyts voorseecker aen Domine Hornius 1) geschreven hebben. Wy vertrouwen oock vastelyck dat hy hem onderentuschen met een van dese inlantsche vrouwen inden houwelycken staat zal begeven, het welcke voor desen, ten waare dat hem de H[r] Nuyts van Sinckan hadde gelicht, naer sijn eygen seggen apparent al soude geschiet zijn geweest; dat in sulcken gevalle buyten alle twyffel eenen grooten aenwasch tot de christelycke religie ende verbintenisse van dese natie aen ons soude voortbrengen . . . .

. . . .

Kopie
Rijksarchief.

VI.

DE OPPERKOOPMAN NICOLAES COUCKEBACKER AAN DEN GOUVERNEUR-GENERAAL J. P. COEN.

TAYOUAN, 27 Maart 1630.

. . . .

Den Predicant Candidius, volgens ordre van de Ed. H[r] Gouv[r] op 9 passado naer Sincan, omme aldaer te resideren

---

1) Justus Heurnius.

ende zijn voor dese heerl. begonnen werck weder byder handt te nemen vertrocken, heeft ons op 22 d°. aengeschr. hoe dat het selfde goede hoope hadde ende niet en twyffelde ofte zoude nu eenemael belangende de bekeeringe der Sincanders sijnen voortganck nemen, als UEd. wt dese sijne hiernevens gaande sal connen bespeuren, waeraen ons gedraagen. . . . .

Kopie
Rijksarchief

VII.

UIT DE RESOLUTIEN VAN GOUVERNEUR EN RADEN VAN FORMOSA.

Gunstige uitzichten voor het Christendom. Voor Candidius zal te Sincan eene degelijke woning worden gebouwd.

10 July 1630

Alsoo sich den standt der Zincanders tot voortplantinge der Chr. religie, volgens haere aen sijn E. gedane beloften ende 't gevoelen van Domine Candido, seer schoon vertoont ende d' Ed. Hr Generael in sijne jongste missive de continuatie ende verbreydinge desselfs, als mede het opbouwen vant voor desen geproiecteerde huys aldaer seer ernstig recommandeert . . . . , hebben goet gevonden . . . . met de eerste gelegentheyt, soo veel tijt en materialen sullen toelaten, 't huys in Zincan in debita forma tot residentie van Domine Candidius eñ by wesende persoonen op te doen bouwen. Midsgaders dat den Caffer Francisco, dienaer van gem. Candidio, de Comp. tegenwoordich den tijt van thien jaeren als lyffeygen behoorlycken dienst gedaen hebbende, om verscheyden in-

sichten vrydom sal vergunt worden ende voortaen acht guldens per maent in des Comp. dienst sal winnen.

Aldus gedaen ende gearresteert int comptoir Tayouan de 10 July anno 1630 (get.) HANS PUTMANS, GEDION BOUWERS, PAULUS TRAUDENIUS, AARIS SCHELLINGER, PAULUS CLAESS, PAULUS PIETERSS, J. VAN SANDT als Secr[s].

Kopie
Rijksarchief.

VIII.

UIT EEN BRIEF VAN DEN GOUVERNEUR PUTMANS AAN DEN GOUVERNEUR-GENERAAL SPECX.

Onderhandeling met Candidius over de voorwaarden waarop hij eene nieuwe verbintenis wil aangaan. Putmans acht die conditiën niet onbillijk, en wenscht ze, onder hooger goedkeuring, in te willigen.

Uit het Jacht Bommel, 3 mylen benoorden TAYOUAN, 5 Oct. 1630.

. . . .

Met domine Candidius connen noch niet wel in gagie ende conditien, (die hij bespreecken wilt om hem op novo te verbinden) over een commen, de welcke sijn dese. Ten eersten: Pretendeert t sedert dat uyt t vaderlant is gevaaren, negen gulden per maant meer als tot noch toe op syn reecqueninge gestelt is, alsoo by d' Ed. Heeren Majores uyt Patria commende seeckere ordre beraamt was, dat de drye predicanten, te weten domine Hurnij, de Praet ende hy Candidius, souden winnen yder per maent 84 gl., doch de geene van hun drye, diet sijn beurte viel naar de Custe Cormandel te gaan, soude niet meer als 75 gl. per maant winnen. Ende in zee ontrent Cabo de Bona Esperance comende, is het hem, Candidius, te beurte gevallen.

Dan op de Cust comende was de plaatse aldaar van Battavia met een predicant versien, ende is alsoo nevens de andere twee, zijne confraters, op andere plaatsen gebruyct geworden, ende vermits zijne reeckeninge (naar de custe Cormandel gaende) op 75 gl. gesloten was, is deselve alsoo geduirende zijnen tijt over al gebouct geworden. De tweede pretensie is 250 R^a, voor soo veel hij segt geduyrende het gouvernement van d' heer Gouv^r Nuyts aan d' inwoonders (als niet van gem. H^r Nuyts connende becommen) verstrect te hebben. Ende het derde: als hy quame te trouwen, dat hy alsdan maentlyck zijn gagie contant mocht ontfangen; ende ten vierden, in gevalle d' Heer Nuyts hier weder als Gouv^r quame te liggen, dat soude mogen verlost werden, en dat ten aansien hy seecker briefken dat d' Heer Nuyts in Sincansche taal geschreven ende aan hem opgesonden heeft, geloff geeft, seggende 't selve noch wel mocht geschieden, ende luyt aldus getranslateerd zijnde. „Domine Candidius, segt aan de Sincanders dat hare „vader, de gouv. Nuyts, haar veelt goets laat ontbieden, „ende laat haar weeten dat hij binnen thien maenden by „haar sall commen, ende dat het gewis sij ende dat hy „niet en jocke; en als hy dan daar compt, dat hy haar „groote feest wil maacken, verckens slachten en veel van „stercken dranck ofte maschecau op schaffen." Onderstondt int nederduytsch „laat my eens weeten wat de Sincanders „hier op seggen, oock ofse naar haaren vader noch wel eens „vraaghen ende offse zoo well als by myn tijt getracteert „werden, soo boven, als wanneer se om laagh 1) commen."

Desen dus verre geschreven zijnde compt Domine Junij van Sincan, ende rapporteert ons, ingevalle wy Candidius dese bovenstaande vier artyckelen op UEd. approbatie willen toestaan ende sulcke gagie als Domine Hurnij heeft, sijnde 120 gl. per maant toeleggen, dat wy aan UEd. moghen advyseren sich weder op novo voor dry jaaren verbonden heeft. tWelck wy hem (siende dit goede begonnen werck

1) Saccam, met het fort Provintia, lag beneden aan de baai.

wederom anders grooten intarest soude comen te lyden ende hy sich selve apparent inden houwelycken staat sall begeven) van meyninge sijn op UEd. approbatie toetestaan, verwachtende hier op UEd. naarder ordre. De conditien en sijn wel soo onbillick niet, maar hebben de selve (alsoo hy secht u Ed. door domine Hurnij hier kennisse van zijt hebbende) niet absoluyt over my willen nemen. Soo U Ed. hier van hadde aangeroert ende waare sulcx toe gestaan geweest, twyffelen niet, gelyck selfs bekent, ofte soude datelyck met een Sinkansche vrouwe getrouwt hebbe, waar by Godts kercke, als mede de Comp. een sonderlingen dienst soude geschieden . . . .

. . . .

Kopie
Rijksarchief.

IX.

DE GOUVERNEUR PUTMANS AAN DEN GOUVERNEUR-GENERAAL JACQUES SPECX.

Na eene expeditie tegen Tampsui neigt gansch Sincan zich tot het Christendom. Het komt den Gouverneur minder raadzaam voor Sincan thans reeds onder politiek gezag te brengen. De materialen voor het predikantshuis zijn verzameld.

22 Februarij 1631.

Na het relaas van een tocht tegen het aan Sincan vijandige Mattau, wat volgens het oordeel van Candidius en Junius het krachtichste middel was om de religie in Sincan en andere dorpen te verbreiden, het volgende:

Alhoe wel den aanslach op die van Tampsui tot hulpe en contentement der Sincanders, door hare ignorantie vande

toegangen tot het dorp bynaa vruchteloos uyt gevallen is, zy maar een hooft gecregen hebben eñ noch 3 a 4 andere Tampsuiers onder den voet geschooten zijn, die terstont int lang gras ende riet sleypten, soo dat de hoofden niet crijgen conden, is nochtans doort zelve sulcx te wege gebracht eñ de gemoederen der Sincanders soodanich tonswaerts getrocken, dat tegenwoordich 't geheele dorp zich begint te neygen om onse religie aan te nemen, alreede eenige vande principaelste, daar de meeste andere tot noch op gesien hebben, haare afgoderye verworpen ende dagelycx van Candidius onderwesen werdende, soo dat de apparentie tot voortganck vant selve heel groot eñ meer als oyt voor desen haar verthoonen. d'Heere verleene daartoe meer eñ meer sijnnen goddelycken zegen.

T gevoelen van Candidius omme de Zincanders onder politicque wetten te brengen, door hem aan zijn Ed[t] geadviseert, can bij ons oock voor als noch niet geapprobeert werden, ende hebben voorn. Candidius, die aen ons versocht om een politicq persoon tot rechter in Zincan te hebben, daar over sulcken contentement gegeven, dat als nu met sustineert veel gevoechlycker te zijn voort eerste alles noch by den takasach raat vant dorp met zyn advis aff gedaan wert, totdat zyluyden wat meerder geciviliseert ende onse manieren gewoon zijn. Tot voltreckinge vant g'ordonneerde huys in Sincan sijn meest allen materialen derwaerts gebracht; soodat verhoopen tselve in corten tijt behoorlyc volmaackt eñ tot wooninge voor gem. Candidius ende byhebbende persoonen in essie (sic) sal gebracht sijn, wanneer vryelyck eñ sonder eenige der Mathauers, als andere te vreesen, het goede begonnen werck sal mogen vervoorderen

. . . .

Int Jacht Wieringen, ter rheede voor Aymoy inde riviere Chincheo, den 22 Febr. a° 1631.

UE. D[w] Dienaer,
HENDRIK PUTMANS.

Kopie
Rijksarchief.

X.

HANS PUTMANS AAN DEN GOUVERNEUR-GENERAAL J. SPECX.

TAYOUAN, 17 Maart 1631.

. . . .

T huys in Zincan sal in corten tijt voltrocken wesen. Het goede begonnen werck staet daer geheel heerlyck en sullen in 10 a 12 dagen by Candidius 50 persoonen, die hy daer toe bequaem oordeelt, gedoopt werden. Wy verhoopen dat Godt dagelycx tot volvoeringe vant selven meer eñ meer sijnen segen sal verleenen . . . .

Actum int comptoir Tayouan ady 17 Martii a°. 1631.

UED^t dienstw. Dienaer,
HANS PUTMANS.

Kopie
Rijksarchief.

XI.

DE GOUVERNEUR-GENERAAL J. SPECX AAN PUTMANS, GOUVERNEUR IN TAYOUAN.

Hij heeft den aanwas van het Christendom met genoegen vernomen; beveelt echter matiging aan, wat de onkosten betreft. De conditien van Candidius kan hij nog niet inwilligen. Zijn huwelijk met eene Sincansche acht hij bedenkelijk. Beveelt in alles zuinigheid aan.

BATAVIA, 31 July 1631.

Achtbaere, wijse, zeer voorsienighe Heere: UE. missiven gedateerd 5 Oct. en 28 Dec. 1630, midsgaders 20, 22 Febr.

6 en 17 Martii 1631 sijn ons ter behoorlycker tijt wel geworden daarop in desen antwoorde volgen sal.

. . . .

Den aenwas ende voortplantinge van de Chr. religie onder de Sinckanders hebben gaerne verstaen, ende den goeden yver van Domine Candidius, als andere, daertoe bethoont, is gants prijselyck, maer gelijck in alle saecken seecker maete en proportie verheyscht werdt, moeten U E. dit werck oock soo mesnageren, ende door sulcke middelen bevoorderen, daer by de Comp. niet en werde beswaert. Aelmoessen behoorden mettertijt uyt de Sinckanderen tot soulagement van de nederlandsche gemeynte, ende geensints yets uytte beswaerde nederlandsche gemeynte, tot onderhout vande Sinckanders getrocken te werden. Hier, noch op andere plaetsen, gebreken geen waere, oprechte nederlandsche christen gemoederen, daer d' aelmoessen voor als noch beter als aen Sinckanders van noode sijn, ende de negotie vande Comp. is door verscheyde inconvenienten tot deser tijt soo veel besneden, dat het gants ongelegen compt, daer van yets voor de Sinckanders aff te steken. T' is voor eerst genoech, dat de Comp. ten welstandt van de Sinckanders jaerlijcx met omtrent 4000 guldens aen tractementen ende onderhout van ecclesiasticque persoonen in Tayouan werden beswaert. Ende gedenckt daerbij, dat de Comp. oock behoeftige weduwen ende wesen sijn, die jaerlijcx soo wel naer de vruchten haerer lange uytgeleyde capitalen, als de Sinckanders nae haere gewassen pady uytsien, sulcx dat wy voor als noch omme eenich gelt uyt casse van de Comp. te lichten, tot voldoeninghe vant geene eenige aldaer ten behoeve van de Sinckanders hebben geteyckent, niet en connen verstaen.

De conditien die den predicant Candidius tot een nieuwe verbintenis voorstelt, sijn precys ende tegen de gemeene ordre strijdende, waerover wy deselve in dese conjunctie, soo ten respecte van de contrarie ordre der Ed. heeren Majores nopende d' affbetalinge van gagien in India, als vorige gementioneerde onsekerheden oock voor als noch

niet en connen approberen. De geestelijcke winsten ende schatten behoorden sijn E. te considereren, ende by eenen christelycken yver te betoonen, dat hy sich niet alleene aende wereltsche en bindet. Van sijn pretensie van 250 realen van 8^{en}, die sijn Ed. ten tijde van de H^{r} Nuyts seght verschoten te hebben, verheyscht meerder blijck. Gemelten H^{r} Nuyts seght daervan geene kennisse te hebben, maer vermeynt dat sijn E. tot op sijn affscheyden van alles is voldaen; radet sijn E. aen te continueren, ende dat hy vertrouwe sijnen goeden chr. yver ende gepresteerde diensten altijt sulcx te sullen erkent werden, dat sijn E. in toecomende geen oorsaecke sal hebben sich te beclagen.

Sijn E. geententeert houwelijck vertrouwen wy uyt eenen goeden yver ten gemeenen beste te spruyten, maer overwegende de generale als particuliere voordeelen ende onheylen, die uyt alsulcken houwelijck naer de jegenwoordige tijts gelegenheyt te verwachten staen, oordeelen voor sijnen persoon betamelijcker ende voor 't generael dienstiger, de saecke alnoch niet te verhaesten . . . .

. . . .

D'inclinatie van Domine Junius met sijne familie in Sinkan te gaen resideeren heeft sijne consideratie; laet derhalven hierinne niet te haestich sijn, maer by tijt ende loop van saecke naerder inwachten hoe sich des Comps. affairen apparent staen toe te dragen. Den Proponent Pieter Bonnius, die nu al over de vier jaeren in India geweest, ende na geseght werdt van goede apparentie is, gaet met 't jacht Zeeburgh derwaerts, omme des noodich aldaer gebruyckt te werden, ofte, onnoodich sijnde, wederom herwaerts te keeren.

Om noch drye a vier jonge geschickte kerckelijcke persoonen tot 't gebruyck op de dorpen aldaer te senden, hebben niet connen verstaen; oock hebben alsulcke stoffen niet by der handt, als daer toe werdt verheyst.

Wy recommanderen U E. dese grooten omslach ende ontijdigen yver doch wat te matigen, ende ons in toecomende niet meer te heysschen, als daer U E. ons effective

middelen toe weet aen te wijsen, omme de lasten ende costen daer uyt te vervallen . . . .

Actum int Casteel Battavia ady 31 Julij 1631.

(Eigenhandig onderteekend)

U. E. Vrundt,
J. SPECX.

Kopie
Rijksarchief

XII.

HANS PUTMANS, GOUVERNEUR VAN FORMOSA, AAN DEN GOUVERNEUR-GENERAAL JACQUES SPECX.

De bouw van het predikantshuis te Sincan was niet alleen uit een christelijk oogpunt noodig, en heeft reeds goede diensten gedaan. Putmans wil niet ontkennen, dat de eischen van Candidius wel wat hoog zijn. Daar hij die echter niet wil matigen en Junius goed in de taal begint te vorderen, is aan Candidius ontslag gegeven.

Putmans heeft, wat de uitgaven aangaat, slechts gevolg gegeven aan de opdracht van den Gouv.-Gen. Coen.

10 October 1631.

. . . .

Wat belanght het huys te Zincan, was noodich geboudt, zoo tot bevorderinge vande christelijcke religie, als om die andere dorpen in toom te houden eñ die van Zincan voor ruine te beschermen, alsmede om int toecomende goede quantiteyt hertevellen van daer te becomen. Wat voor vruchten gemelte huys alreets gebaart heeft, zal UEd. uyt domine Candidius connen vernemen (al soo deselve veel ende verscheyde zijn) waeraan ons voorders gedragen.

Gem. Candidius is naer veele aenraadens, dat zich tot

het schoone begonne werck noch voor eenen tijt lanck soude laten gebruycken, niet te bewegen geweest, ten waere den Raadt hem toe wilde leggen 120 gl. per maent; van gelijcken tsedert dat uyt Vaderlant was gescheyden, in plaetse van 75 a 84 Gl. per maant, zoodat hy, gelijck UEd^{e} schrijven, hierin al vrij wat te precijs is, weshalven, alsoo domine Junij in de tale vrij verde gecomen ende tot sulcx inclinerende is, goet gevonden hebben gem. Candidius, om de Comp. van voirdere lasten te bevrijden, zijn versouck toe te staen en per desen te largeeren, ende dat domine Junij, met noch een ander stil bequaem persoon, om intrim in de tale wat ervaaren te werden, hem in zijn plaetse sal vervangen, zoo dat den proponent Bonnius den dienst in Tayouan voortaan sal waarnemen.

UEd^{e}, zien wy, noemen dit werck van Zincan eennen grooten ommeslach, ende seggen, dat wy onsen ontijdighen yver matygen zouden. UEd^{e} is ommers kennelijcken hoedanich t'selve ons by d'Ed^{e} Heer Generael Coen zal. ende UEd^{e} t' verleden jaer gerecommandeert is te bevoirderen. De voirdre redenen, die ons beweecht hebben tzelve naer behooren te bevoorderen, hebben hier boven ten deele aengeroert, ende t'is zulcx, Ed^{e} Heere, dat, al waart schoon dat de bevoorderinge vande Christenheyt aen d'een zijde gestelt wierde, ons de politieke redenen ende insichten 't selve, tgene daer gedaen is, (willen wy vreede ende ontsach onder de inwoonders hebben ende t'avont ofte morgen ons profijt daer van trekken), by na gemandeert hebben te doen . . . .

Int comptoir Tayouan den 10 Oct. 1631.

UEd^{e} dienstv. Dienaer,
HANS PUTMANS.

Kopie
Rijksarchief.

XIII.

HANS PUTMANS, GOUVERNEUR VAN FORMOSA, AAN DEN GOUVERNEUR-GENERAAL JAC. SPECX.

Gansch Sincan heeft den chr. godsdienst aangenomen. Junius heeft hulp noodig tot uitbreiding van het werk.

TAYOUAN, 18 Janŷ 1633.

. . . .

De voortplantinghe van de chr. religie in Sincan heeft (Godt loff) soodanich toegenomen, dat alle die daer woonen hunne affgoderyen wech geworpen, ende nu altsamen den eenigen Almogenden, Waren Godt willen aenroepen ende dienen. De andere dorpen, als Mattauw ende Zoulangh, houden hun stil. Alleen dat die van Mattauw somtijts noch achter onsen rugge hun beroemen vant leelijcke moordadige faict aen d' onse begaen; doch wy hoopen, gelijck het oock hoochnodich zij, dat nu Jappon weder open is, dese eyndelings noch eens loon naer verdienste sullen ontfangen. Waerender meer werckers inde wijngaert des Heeren, daer wierden meer sielen gewonnen ende Gode toegebracht.

Soo veel hier aengaet is geen stoffe om domine Juny te assisteren, soodat u Ed. in toecomende daer aen sal gelieven te gedencken.

. . . .

Int comptoir Tayouan den 18 Januario a° 1633.

UEd. dientsw. Dienaer,
HANS PUTMANS.

Kopie
Rijksarchief.

XIV.

HANS PUTMANS AAN DEN COMMANDEUR VAN DE VLOOT KOMENDE VAN BATAVIA.

De zaken in Sincan staan heerlijk. De Overste van Mattauw zal eens op zijn plaats dienen gezet te worden; daarvoor dient echter de komst van de schepen van Batavia te worden afgewacht

31 Mei 1633.

. . . .

Volgens het aanschrijven van den Predykant Robertus Junius staen de saecken in Sincan seer heerlyck, maer Taccaran, overste in Mattouw, kan sijn groots gemoet, ende de luyden in Wankan visschende, die sijn pas ofte liscentie niet hebben, exactie ofte overlast te doen, noch niet naer laten. Gemelte Taccaran, soo hy selver voorgeeft, soude vastelyck voorgenomen hebben met een der Japansche Chyneesche joncquen ...., neffens noch eenige andere naer Japan te vertrecken. Hierinne te versien ende 't zelve voor te coomen is omme verscheyde insichte, tot de comste van de schepen van Battavia naer te laeten goet gevonden . . . .

Int casteel Zelandia adi 31 Maey 1633.

HANS PUTMANS.

Kopie
Rijksarchief.

XV.

DE BEVELHEBBERS VAN DE VLOOT, LIGGENDE ONDER HET EILAND LAMOA, AAN DEN GOUVERNEUR-GENERAAL HENDRIK BROUWER.

Door Candidius tracht men Taccaran, Overste van Mattauw, van zijn tocht naar Japan terug te houden. Als zoete woorden niet helpen wil men hem door bedreigingen te huis houden. Candidius zal bij zijn komst te Batavia nader opening daaromtrent doen.

9 Julij 1633.

. . . .

Domine Candidius met sijn huysvrouw zal vooreerst inde twee camerkens, ter sijde aende Kerk in Sincan staende dienen gelogieert te werden tot dat het regenmosson over ende bequaem weer is, om volgens d'ordre van de Ed. H. Gouverneur-G[l] noch een ander redute in Sincan tot sijne woningen te bouwen, ten waere gemelte Candidius op Teyouan versocht te blijven.

Met voorz. Candidius hebben wytloopich gediscoureert, op wat wijse eñ by wat middelen men Taccaran van sijn vertreck naer Japan best soude mogen oft connen doen desisteeren, dan den selven met alle beleefth[t] ende vriendelijckh[t] door gem. Candidius op sijn nieuwe aencomste met een aengenaem schenkagie te laeten onthaelen, ondertusschen hem te verstaen gevende, dat wy met een vloote van 15 scheepen eerstdaechs staen te vaeren, met apparentie van binnen 2 a 3 maenden costy te verschijnen om die vant Goude Leeuw eylant aen te tasten ende ruineeren, in welcken tocht hy als principaelst hooft door Candidius voorspraecke zoude connen gebruyckt werden, doch dat sulckx aen de hoofden van d'andere dorpen niet mosten

openbaren om geen jalousie te baeren, ende soo hier na niet en luystert, soo ist seecker, dat gem. Tacaran van eenige Chyneesen ofte Japanders gestijft wert, en souden als dan beeter, onses oordeels, weesen. dat men zage, ofte door schenckagie ende soete reedenen niet te bewegen soude sijn, ende soo dit oock niet wilde lucken vryelycken aenseggen, dat soo wanneer wy daer coomen, ende hy, Tacaran, naer Japan waere gegaen, 't selve soo qualyck soude connen genoomen werden, dat wel lichtelycke sijn dorp deshalven zoude mogen resolveeren aen te tasten. U E. can met domine Candidius hier naerder van discoureeren, ende zulckx den dienst ende welstant vande generale Comp. vereyscht, noch by voegen ofte affdoen.

UE. weten wat onlusten de Sincanders met hun vertreck naer Japon ons aldaer veroorsaeckt, ende zoude desen Taccaran naer alle apparentie, nu de geslagen wonde noch niet geheel geneesen is, wederom nieuwe ulseratie causeeren, ende de wonde slimmer als oyt te voren geweest is, stinckende maecken. Dienvolgende zy UE. opt hoochste gerecommandeert zulckx met goede voorsichticht ende wijs beleyt (sonder 't selve ruchtbaar te maecken) in alle maniere voor te comen, waer toe (soo wy niet en twijffelen) de comste van domyne Candidius UE. seer dienstich zal sijn. . . . .

Actum int schip Middelburch, ady 9 Julij a° 1633, leggende onder t' eylant Lammoa (get.) HANS PUTMANS, W. J. COSTER, CLAES BRUYN, ROELANT TAYLER enz. present JAN WOUTERSE Secretaris.

Kopie
Rijksarchief.

NB. Uit het resolutieboek van Gouverneur en Secreten Raad van Formosa, waarin in substantie het bovengeschreven sub 1° Julij 1633 staat opgeteekend, blijkt dat genoemde Taccaran met Candidius voor dezen groote vriendschap had gehouden.

XVI.

DE OPPERKOOPMAN GEDEON BROUWERS AAN ANTONIO VAN DIEMEN.

De stoutheid van de bevolking van Mattauw doet aan de uitbreiding van het Christendom veel kwaad; zij zullen noodzakelijk moeten worden getuchticht. Als de hand aan de ploeg geslagen wordt is op Formosa schooner werk te wachten dan in gansch Indie. De Heer zal het Compagnie tienvoudig vergelden, wat zij daar aan te koste legt.

TAYOUAN, 21 Oct. 1633.

. . . .

In Sinckan staen de saecken noch redel. ende heeft de christelycke voortplantinge tamel. progres, sulcx, dat men eenen heerlycken oogst te gemoet soude mogen sien, ten waere de mattauwsche kevers de vruchten in veelen deelen niet bedorven. T is seecker dat de Mattauwers dit heerlyck werck ende desselfs voortganck seer verachteren door haere groote ende stoute opgeblasentheyt, die noch dagelyckx aenwast, ende soo niet vernedert werden, is te duchten, dat wel haest tot een groot quaet mochten uytbersten, doch wy verhoopen, hoe de hant hooger verheven is, ende dienvolgende te langer vertoeft, den slach oock dies te harder neder comen zal. Twelck geschiet sijnde, gelooven wy vastel. hier soo schoonen werck int bekeeren der Heydenen zal te verrichten sijn, als noch in India noyt geschiet sij; ende daer is niet aen te twijffelen, soo de hant aen de ploech geslagen wert (gelijck tot noch toe loffelyck gedaen is) off Godt de Heere sal het de Comp. in andere saecken thienvoudich laeten incoomen ende haere directie des te meerder segenen, twelck van harten wensch. Dat kenne

den Over-al-siende, die U Ed. Erentfeste, wijze, voorsienige, seer discreete, mitsg. U Ed. lieve gemaele (die wy beneffens U Ed. hartelijcken groeten) gelieve te continueeren in een langh leven, tot dienst van de Generale Comp, 't lieve Vaderlant ende UEd. particuliere eere ende salicheyt. Amen.

Actum int comptoir Tayouan den 21 October aº 1633.

UEd. geaffectionneerde dienaer,
GEDEON BROUWERS.

Kopie
Rijksarchief.

XVII.

DE OPPERKOOPMAN PAULUS TRAUDENIUS AAN DEN GOUVERNEUR-GENERAAL HENDRIK BROUWER.

Het Christendom wast aan.

Tuchtiging van het dorp Mattauw is dringend noodig; Candidius en Junius zullen daaromtrent wel nader opening geven.

TAYOUAN, 24 Oct. 1633.

. . . .

Het goddelycke en heerlycke werck in Sincan onder de heydenen neempt, Godt lof, redelycken voortganck, maer onwillighe, die door de Mattauwers ende andere haer laten opruyen, sijn der noch veele, soo dat ten uytersten nodich sij gemelte Mattauwers eenmael werden gecastigeert, ende soo tselve van dit jaer niet en can geschieden, gelijck verhopen wanneer d' E. Hr Gouverneur Hans Putmans alhier zal comen te arriveren, soo staet te beduchten wel yets by haer tot onser natien nadeel, dat Godt verhoede geresolveerd ende geattenteert mochte worden, ende dat door dien gemelte Mattauwers haer zeer vreemd ende absurd by wijlen aen stellen. Wat deze saecke verder concerneert sullen ons aen de praedicanten Candidius ende

Junius, die niet en twijfele U Ed. int largo daer over sijn adviserende, refereren. Tot dit voors werck sullen haer E. soo veel de helpende handt aenbieden als eenichsins Comp^{e}. constitutie sal willen toe laeten . . . .

Hiermede enz. int comptoir Tayouan den 24 Octobri a° 1633.

UEds. dienstbereyden dienaer,
PAULUS TRAUDENIUS.

Kopie
Rijksarchief,

XVIII.

HANS PUTMANS, GOUVERNEUR VAN FORMOSA, AAN DE KAMER AMSTERDAM.

Uit 't Jacht Catwijck, in de baai PANGSOA, ult° Oct. 1633.

. . . .

De christelycke religie neempt in Sincan onder de inwoonders, Godt loff, heerlyck toe, ende meyne, soo haest die van het dorp Matthau over het enorm fayct aen d' onse ten tijde van d' Hr Nuyts begaen, naer behooren gestraft werden, (waer nae alle de omliggende dorpen van harten zeer als dootvyanden sijn haeckende, ende apparent van dit mouson nu wel zal connen geschieden) daegelycx meer en meer, ter eeren Goodes, die t selve schijnt te willen zeegenen, zal toeneemen . . . .

UEd. dienstbereyden dienaer,
HANS PUTMANS

Origineel
Rijksarchief.

XIX.

HANS PUTMANS, GOUVERNEUR VAN FORMOSA, AAN DE GOUVERNEUR-GENERAAL HENDRIK BROUWER.

De opleiding van inlanders tot leeraren ware zeer wenschelijk, doch de predikanten hebben daar tegen bezwaar; iets anders ware het, als het in Nederland kon geschieden onder toezicht van een hunner, en met vermijding van hetgeen de proef, vroeger met Amboinezen genomen, deed mislukken. De Raad acht het vertrek van een der predikanten voor het Christendom minder gewenscht. Putmans acht de zaak in het algemeen begeerlijk. Het zal de Compagnie geen geld kosten.

28 September 1634.

. . . .

Soo veell belangt UEd[ts] ordre, om eenige onder de Sinckanders soo verde te brengen dat andere allencxkens in hare moeders tale selffs zoude connen onderwijsen, soude gantsch heerlyck, prijselyck ende niet min proffitelyck wesen, zoo sulcx ware te effectueeren. Maer de predicanten daerover tot verscheyden maelen gehoort ende noopende dit poinct wijdtloopich met hun gediscoureert hebbende, gaven tot antwoorde, zulcx soo lange in hare dorpen ende by hare vrinden waren, door dese groote liberteyt, die onder den anderen zijn gebruyckende zulcx niet well mogel. te wesen, maer datmen 4 a 5 jonge aencomende, van de gauste quanten, ofte jonge jeucht, behoorden naert vaderlant te vervoeren, onder het opzicht van eene van hun beyden, ende datmen deselve aldaer behoorde te laten studeeren. Niet in dier vougen gelijck voor desen met de kinderen van Amboina gedaen is, alleene in een simple schoole te leggen ende over all te loopen waar zij wilden, maer gedurich onder t' opzicht vanden geenen, die mede

zoude gaen, altijt hunne studie te doen vervolgen; noch oock soo grooten werck daervan niet te maken, gelijck van dese Amboineezen gedaen is, hun noemende conincx kinderen, maer alleene slecht ende eenvoudich op te trecken; hetwelck zy beyde sustineeren den besten ende gevouchelycxsten middel te wezen om groote ende remarcable saken onder dese blinde heydenen thaerder bekeeringe wt te wercken. Ende versochten dienvolgende datmen eene van hun beyde daertoe gelieffden te licentieeren om met dese scheepen ende jaer noch naert vaderlant te mogen vertrecken. Waertoe den Raat om verscheyden goede insichten niet conde verstaen, want den eenen predicant vertrocken wesende, zoude de gantsche sake van Sinckan aen een sterffelyck mensche (te weten die blijven soude) alleen hangen. Oock soo was dit eene sake daer ten minsten 10 jaren aen vast was, ende conde dienvolgende om UEd[t] advys daerover eerst te hooren, gelijck sulcx in alle manieren behoorde, billick ende nootsakelyck was, noch wel een jaer daermede gewacht werden, omme ondertusschen soodanigen swaren saecke niet ontijdich ende alte haestich te beginnen; te meer haren trouwen medehulper Jan Gerritsz, sieckentrooster, nu cortelinge in den Heere ontslapen was, waerop oock de sake tot UEd[t] naerder advys by den Raat is gediffereert.

Voor soo veel my belangt can niet anders sien, soo der onder dese jeucht goede naturellen getroffen ende het behoorl. ooch int onderwijsen (gelijck zy sulcx belooven te doen) daerop gehouden wierde, ofte en soude een merckel. voordeel int onderwijsen deser blinde heydenen geven. Maer wederomme daertegens gestelt, dat het soo well guyten, ende deuchnieten als eerl. mannen souden werden, de welcke dan de saecke meer verachteren als voorderen soude, soo schijnt het niet veel omt lyff te hebben; maer men dient te vertrouwen, dat Godt almachtich soodanigen werck zall zegen. Wat belangt de oncosten, soo de Comp. daerop wilde zien, — gelijck zyl. niet vertrouwen — daervoor willen zy caveeren, dat hun geen penningen int

vaderlant daertoe zullen ontbreecken, ende soude den hierblijvenden predicant — twelck wy gissen Candidius te sullen wesen — zich verbinden soo lange in Sinckan te verblijven, tot dat de jongelingen daer wederom soude comen te verschijnen.

Soo het mogelyck ware souden die van Mattouw, soo om polityeque als geestelycke insichten, well noodich eens dienen gestraft te werden, om een oprechte wrake te nemen over het onschuldich bloedtvergieten van 63 van d'onse. Met 400 soldaten, ende minder niet, dientmen sulcx by der hant te nemen om geen misslach te begaen, maer tselve naer merite te straffen. . . . .

. . . .

Hiermede enz. Int fortt Zeelandia ady 28 September 1634.

UEd. dienstb. dienaer,
HANS PUTMANS.

Kopie
Rijksarchief.

XX.

DE GOUVERNEUR HANS PUTMANS AAN DE KAMER AMSTERDAM.

Gunstige berichten omtrent den stand van het Zendingswerk. Het plan van de predikanten om eenige Formosanen in Nederland tot den predikdienst op te leiden, heeft zijne volkomen instemming.

28 October 1634.

. . . .

Het winnen der zielen onder dese heydense natie in Sincan, neempt noch dagelyx meer en meer door de genadige bestieringe Godes toe, soo dat, naer de predicanten Candidius ende Junius verclaren, dit gantsche dorp in

corten tijtt de christelycke religie niet alleen aengenomen, maer oock alle sielen, wttgesondert weynige daer in woonachtich, zullen gedoopt, ende die tot hare jaren gecommen, onderwesen zijn.

. . . .

De predicanten voornoempt versoucken seer instantelyck aen d' Ed. H[r] Gouverneur Generael, om eenige deser jeucht van het dorp Zincan, tot 4 a 5 int getall, naart vaderlandt te mogen vervoeren omme d'zelve aldaer onder 't opsicht van een van hun beiden in onse schoolen te laten onderwijsen, eñ soo voorts tot de studie, ende vande studie tot bequame predicanten op te queecken, 't welck (ingevalle het Godt almachtich gelieve te segenen, gelijck wy hopen jae) wy met hun oordeelen een seer treffelycke saecke, tot bevoirderinge van dit heerlycke ende heylige werck zoude wesen, jae sulcx, om alle dese omtrent sijnde heydenen, daerdoor tot de ware oprechte kennisse van het christelycke gelooff ende allenxkens meer en meer onder UEd. gesach ende authoriteyt te brengen. . . . .

Hiermede enz.

Int fortt Zeelandia den 28 Octob. 1634.

UEd. dienstbereyden dienaer,
HANS PUTMANS.

Superscriptie:

Eerntfeste, wijse, voorsienige ende seer discrete Heeren, d'Ed. Heeren Bewinthebberen der vereenichde Nederlantsche Oost-Indische Comp. der Camer tot Amsterdam.

Origineel
Rijksarchief.

XXI.

HANS PUTMANS, GOUVERNEUR VAN FORMOSA, AAN DEN GOUVERNEUR-GENERAAL HENDRIK BROUWER.

De predikanten dringen nader aan op hun plan ter opleiding van eenige Formosanen. Zij wenschen van de politieke bemoeiingen, als tegen hun conscientie strijdende, ontslagen te worden. Hun wensch om van den hollandschen dienst op Tayouan bevrijd te zijn, kan niet worden ingewilligd. Een derde predikant is noodig.

Fort Zeelandia, 9 Maart 1635.

. . . .

Niet alleene hebben ons de predicanten Candidius ende Junius vry wat geimportuneert met hun versoeck om eene van hun beyden met 4 a 5 jongelingen wt Sinckan (sonder UEdt advys ofte ordre daer eerst over te verwachten), als in onsen van 28 Sept. passado hebben aengeroert, costy ende van daer naert Patria te largeeren, maer oock corts daeraen om vanden politycquen dienst in Sincan (soo sy die noemen) ontslagen te wesen; ende voor het derde poinct, dat niet meer op Teyouan voorde duytsche gemeynte des Sondaechs zouden comen predicken, sustineerende het politycque tegens haere conscientie te bedienen, daer nochtans niet lange te vooren met my geoordeelt hadden tselve voor eerst niet wel anders als met diergel. accommodatie conde geschieden; te weten: dat alles well door hun beyden gedirigeert, maer door de outsten vant dorp, ofte haren raat soude wtgevoert werden. Wy hebben hier op met den Raat, tot UEd. naerder ordre, goet gevonden, — om hun van den haet, die wt het vorderen der straffen soude mogen ontstaen, te bevryden, vermits zy claechden doorde outsten vant dorp seer misleyt ende in haet gebracht werden, — dat

het halen der straffen voortaen doorden sergiant (daer liggende) zoude geschieden, twelck alsoo tzedert gecontinueert heeft.

Tot het continueeren van des Sondaechs predicatie voorde duytsche gemeynte op Teyouan te doen, conden int eerste gants niet verstaen, alsoo sustineerden in Sinckan, om de nieuwe bekeerde gemeynte aldaer te bedienen, by zijne E. eñ den Kerckenraet op Batavia, ende niet hier in Teyouan beroupen waren, sulcx dat, gelijck zy selfs naerder verclaert hebben, hun geschrift niet versoeckx gewijse ingestelt, maer alleene ons daermede aengecundicht hadden, niet meer op Teyouan, om dienst te doen, zouden verschijnen, niet tegenstaende d' geschrift onder met de woorden van „twelck doende etc." beslooten is, die gemeenelyck onder aende requesten, ende niet simpele geschriften werden gestelt. Echter om hun groots gemoet noch wat verder wt te drucken, deden naerder mondelinge verclaringe, dat niet versocht hadden daervan ontslagen te zijn, alsoo zy tselve sustineerden niet behoeffden te doen, want wy met onsen Raat daer niet over hadden te disponeeren. Zy waren in Sinckan, als vooren aengeroert, beroepen en soude d' plaetse becleeden, waerop zy oock twee a dry Sondaegen, zonder de predicatie in Teyouan te comen doen, achterbleven. Sulcx dat wy eyndelinge resolveerden domine Junius, die meer tot de predicatie te comen doen, als wel Candidius inclineerde, by ons ontboden ende de saecke wat naerder in bedencken gaven, als wanneer naer veele hooge woorden eyndelinge beloofde, alwaert schoon dat Candidius niet wilde comen, hy sich selven daertoe souden laten gebruycken, gelijck tot noch toe gedaen heeft. Hoe ons in toecomende (sulcx meer voorvallende) in diergel. saken, om niet mis te tasten sullen hebben te gedragen, hoopen van Ued. met den naesten te vernemen.

Voorsz. 2 predicanten zijn naerderhant by ons geweest, versoeckende dat hunne geschriften aen UEd. zouden gelieven te addresseeren, alsoo het voorverhaelde jegenwoordich aen UEd. waren versoeckende, by dewelcke UEd.

zall connen zien wat een goet gevoelen dat zyl. van hare Overicheyt hebben, even als offer geen recht in India gemaintineert, maer alles naer drift, sucht ende eygen fantasie verhandelt wierde. Vraecht men haer wat ende wie daermede meynen, antwoorden, dat zy nu well goede Overheden hebben, maer niet weten wat zy int toecomende sullen gecrijgen.

Voor soo veel belangt het versenden van eene der twee jegenwoordige predicanten met 4 a 5 jongelingen wt Sinckan naert Patria, hebben voor desen ons gevoelen UEd. daervan aengecundicht. ende is domine Junius dagelycx buytens tijts besich om dry jonge hollantsche quanten, die still ende modest van leven zijn, in den Godsdienst ende principael. de Sincansche tale te onderwijzen, waervan zy moet hebben in toecomende goede diensten te trecken ende predicanten mede te spaeren . . . .

. . . .

Een derde predicant ofte proponent, om de duytsche gemeynte te bedienen, is hier noodich, den welcken, gelijck domine Juny gedaen heeft, sich inde Sinckansche taele zall dienen te oeffenen, opdat dit schoone heerl. werck des Heeren t' eeniger tijt, tzy by sterfte ofte andersints, niet eens geheel comt te vervallen, maer tselve by d' predicant in sulcken gevalle weder soude mogen hervadt ende vervolcht werden. tIs sulcx ende wy vertrouwen vastel., dat geene diergel. bequame plaetse om heydenen te bekeeren meer in Indien te vinden is, want warender meer leeraers, daer waren meer bekeerde nieuwe Christenen, gelijck wy onlangs gesien hebben inde cleyne dry dorpen dichte by Sinckan gelegen, die maer verlangen om iemant te hebben, die haer onderwijst ende alsoo bevryt te werden van Soulangh ende Mattouw, die dese luyden somtijts overlast aendoen. Men heeft hier geen teegenspreker ofte groote heeren, diet zelve om politycque concideratien ofte haer eygen gewin zullen omstooten, maer deese luyden zijn soodanich datse hun geheel onder ons voegen ende buygen, ende maer verwachten watmen haer gelasten will, voor zoo

veel aengaet de chr. onderwijsinge, maer soo men hun in eenige extraordinarie wercken veell wilde gebruycken, zouden, gelijck alle andere natien, daertegen hebben. Wy zullen zoo opt eene als t' andere UEd. naerder ordre desen rakende verwachten, opdat ons daernaer mogen richten.

Hiermede enz.

UEd. dienstb. dienaer,
HANS PUTMANS.

Origineel
Rijksarchief.

XXII.

HANS PUTMANS AAN DEN GOUVERNEUR-GENERAAL BROUWER.

Complot te Sincan tegen de predikanten en de soldaten aldaar.

Fort Zeelandia, 19 Sept. 1635.

„. . . . .

Op gisteren zijn ons hier dry gevangene Sinckanders in hechtenisse gebracht, die, naer wt de predicanten verstaen, met den anderen geconspireert hebben omme gem. predicanten ende soot mogelijck ware geweest de soldaten altsamen aldaer in guarnisoen, om den hals te bringen. Oft het geheele dorp (om ons quyt te werden), hier mede aen schuldich is, weetmen noch niet, alsoo op heeden ofte morgen eerst sullen geexamineert werden." . . . .

. . . .

Uit het dagregister van 28 Sept. 1634—20 Oct. 1635 blijkt dat Gouverneur en Raad van het Kantoor Tayouan na rijpe deliberatie besluiten, — „om het heerl. werck des Heeren, „dat nu in 7 a 8 jaeren met groote moyten gewonnen is — „niet weder in eenen ogenblick te vernielen en onder de

„voeth te smyten, al de aldaer zijnde soldaten daer noch „zoo lange te laeten verblyven tot dat de gemoederen wat „ter needer geseth zijn, en dat men ondertusschen met „sachte middelen (doch echter zoodanich dat onse authoriteyt „gepreserveert blijve) zal wercken" en dat men niet dan in den uitersten nood geweld met geweld zal keeren.

Kopie
Rijksarchief.

XXIII.

EXTRACT UIT BRIEF VAN DEN GOUVERNEUR PUTMANS AAN DEN GOUVERNEUR-GENERAAL BROUWER.

Tocht naar het dorp Tevoran in het gebergte en bevinding aldaar, die gunstig schijnt voor de aanneming van den chr. godsdienst.

Fort Zeelandia, 21 Febr. 1636.

. . . .

Gemerkt wi door den segen Godts zoo die van Taccareyan, onse openbare vianden, als die van Mattau en Soelang, onse geveynsde vrinden, altsamen t' ondergebracht, en die van Mattau eu Soelang weder in vreede hadden aengenomen, wiert by den Raet (om onse genade en vruntlyckheyt, mitsgaders onse goede genegentheyt tot de vreede des te meer onder dese blinde heydenen te laeten blijcken eñ met eenen deses lants constitutie ontrent het geberchte wat nader te visiteeren) goet gevonden met het clouxte volcq 8 a 10 mijlen recht na seker dorp Tevoran, int geberchte gelegen, te marcheren; te meer, eenige van d'inwoonders van Sincan, soo wanneer het hun niet wel na den sin ging, off eenige ontsteltenis hadden, somtijt tot antwoort aeñ predicanten hadden gegeven, alst haer van

Sincan niet langer aen en stont, dat dan na voorz. dorp Tevoran wilden vluchten daer si meenden het voor ons onmogelyck was te comen. Om hun dan dese opinie te benemen en te bethoonen dat wi over al (hoewel een weynich lancsamer) soo wel als sy conden comen, als andere consideratien meer, namen onzen wech tot Sincan op 11 Januari des morgens derwaerts aen, en quamen des andren daegs nadat wy twee groote revieren, waervan wi de eene tot 4 a 5 mael mosten passeren, en verscheyde tamel. geberchten en een uytermate hooge steylte op en aff waren geclommen, een weynich voor den middach in voorz. dorp, daer wi vañ outste, op haer wijse, zeer werden gewilcomt eñ onthaelt, alsoo hun daegs te voren onse comst door de Sincanders hadden laeten weten.

De luyden waren vri schraelder van lichaem als de dorpen aen de zee gelegen, met seer groote gaten in d' ooren, die vri lang hingen.

Het dorp was tamelyck groot, in een schoone groote valley, ontrent een dag reyzens vant hoogste geberchte gelegen; zeer volcryc en niet soo veel afgoden als d' andere dorpen hebben; met hare vrouwen getrout zijnde en haere kinderen, volgens onse en contrarie andere dorpen haer costuyme, in een huys woonende, zulx dat domine Juny van opinie was men deze luyden noch veel gemackelycker als die van Sincan en andere dorpen tot het christen geloove aen te nemen soude connen brengen, niet tegenstaende de saec van Sincan sich mede heel wel verthoondt en groote gelofte doen van gehoorsame kinderen te willen wezen.

In dorso

Copie missive per d'scheepen Grol, Warmont en Huysduynen aan de Ed. Hr Gouv. gen. gesonden.

Rijksarchief.

XXIV.

EXTRACTEN UIT HET TAYOUANSCH DAGREGISTER VAN 14 MAART TOT 4 OCT. 1636.

Politieke en Kerkelijke zaken. Verwachting voor het christendom in de Zuidelijke Dorpen. Beschrijving van zeden te Pangsoia en Lonkjou.

29, 30 en 31 Maart ..... Werdt over verscheyde saecken by E. Hr Gouverneur Putmans eñ Raet beraetslaecht ende tnaervollegende geresolveert 1° ..... misgaders dat men Sr Traudenius wt Wanckan sal ontbieden eñ van Sanen in des selfs plaetste, om op alles goede ordere te houden, weder derwaer seynde. Item dat zijne E. sich in persoon met een troup van 30 a 40 soldaten (om verscheyde punten Sinckan concernerende met den predicant *Robertus Junius* eñ de ousten aldaer te communiceeren) op van dage ofte morgen naer Sinckan sal transporteeren, om alsdan met eene de gecommit. van Dolatock, een plaets bestaende in 5 dorpen, geleegen om de Zuydt, vollegens haer versouck onder onsse vreede aen te nemen eñ opdracht van haer landt te laeten doen. Des achtermiddaechs vertreckt sijne E. vollegens resolutie naer Sacam, om op morgen met den dach der reyse naer Sinckan aen te neemen.

1 April. Des morgens vertreckt zijne voors. E. naer Sinckan, al waer tegen den middach wel aenquam. Des achtermiddachs deden die van Dolatock opdracht van haer landt, waer op haer door D° *Junius* de artyckulen, voor desen aen die van Taccareyan, Pangsoja eñ andere om de Zuyt geleegen dorpen voorgestelt, werden voorgehouden, de wellicke altsaemen approbeerden eñ onverbreeckel. belooffden naer te coomen; eñ naer dat met rocken eñ vaendel ver-

eert eñ wel getrackteert waeren, zijn seer blijdel., naer t' versocht ende becomen affscheyt, weeder vertrocken; belooffden alles naer vermogen in hun dorpen commende te relateeren.

2 en 3 ditto. Desen dage waeren doende om de saecken wegens het dootslaen van seeckere Hollanders ..... scherp te ondersoucken, doch connen geene seeckerheyt daer van becoomen. Weshalven d E. Hr Gouverneur met de presente Raetspersoonen resolveerde de saecke door De *Junius* by andere inwoenders scherper te laeten ondersoucken ende gem. persoonen voor als noch, tot naerder bewijs in detentie te houden. De punten nopende Sinckan, by De *Juny* voorgestelt, werden mede gedelibereert eñ geexamineert om in Tayouan commende met den Raet daer op naer (der) te letten.

5 do. Op dato wart by de E. Hr Gouverneur Putmans en Raet geresolveert, dat de predicant *Robertus Junius* neffens den luytenant eñ 15 a 16 soldaten, op t' versouck van die van Pangsoja eñ andere om de Suydt geleegen dorpen, met de eerste geleegentheyt hun derwaers sullen transporteeren om dese luyden daer te meer aen ons te verbinden, de getroffen accoorden aldaar te affigeren eñ de gemeynte van de dorpen ditto grondich te verstaen te geven.

7 Do. Vertrock den predicant *Robertus Junius* neffens den luytenant en de soldaten naer Tamsay eñ Pangsoia. D' Almogende verleene haer goet succes.

11 Do. Des avonts compt den predicant Junius neffens de luytenant wederom van Pangsoia, raporteerende dat aldaer, als oock in de 5 dorpen van Dolatocq wel ende beleeffdel. vañ Oversten eñ de gansse gemeynte van dat dorp (sijnde om verscheyde reedenen inde andere om de Zuydt geleegen dittos niet geweest) onthaelt eñ getrackteert

waeren. Haere verscheyninge aldaer was zeer aengenaem by die gemeente, eñ oock proffitabel geweest, gemerckt dese luyde (soo sy meynde) daer door te meer aen ons sullen verbonden blijven. Belangende de getroffen accorde en hadde D^e^ *Juny* (om reeden soo hy meynt dat het bovenste artyckel nopende dopdracht van haer landt aen d'H^e^ Me H. Staten hun in toe commende by eenige quaetwillige Cinness. wel quaelick mocht uytgedruckt eñ oversulcx daer door tegens ons geirristeert werden) niet geaffigeert, maer alleen mondel. de articulen aende gansse gemeynte voorgedragen, soo veel hem mogel. is geweest, waer mede hun altsamen compfermeerden eñ belooffden d'selleve goet willich in allen poincten naer te coomen. . . . . .

. . . .

Dit vollck van Pangsoja is cloeck, reboest eñ sterck van lichaem, wel geproporsioneert, maer loopen meest heel naeckt, sonder eenige schaempte. Hebben groote gaeten in de lellen van haer ooren, daermen wel een vuyst door steecken can, die sy met een ronden gedraeyden ringh van houdt rondom wt spannen. Haer vrouwe sijn niet soo wel als haer mannen gefatsoeneert, maer plomp eñ dick. Dragen een cleyn cleetgen over haer schamelheyt. Haer huysse eñ woeninge zijn gelijck als die van Taccardan, laech by de aerden eñ slecht gemaeckt, gelijck mede die van Dolatock, d'wellicke in haer kleedinge, woeninge, manieren, als waepens (dat is schilt, haessegayen eñ oock sommige mannen pyl en boech, misgaders den paringh) Pangsoia gans gelijck, excepto dat de mannen niet soo groot zijn.

14 Do. Wert op t aenschrijven van D^e^ *Junius* (die jongst in Pangsoia, vollegens gegeven ordere ondersocht eñ bevonden heeft, dat die luyden in tijt eñ wijlen wel tot onsse religie zoude te brengen zijn, soo maer bequame leeraers hadde) by dE. H^r^ Gouverneur Putmans eñ den Raet geresolveert dat men seeckere corperael Warnaert Spoelmans, die sich seer bemint onder dese heydenen weet te maecken, voor eerst om de tael te leeren in Pangsoeya sal leggen,

en indt toecomende noch een bequaem jonghman tot sijn assistentie, misgaders om alle wadt daer ommegaet partinent te verneemen, hem by voegen. Eñ gemerckt D^e^ *Juny* difficuliteert om het gemaeckte accoort met die van Pangsoia aldaer te affigeeren, uyt oorsaecke dat het bovenste ofte eerste articul, nopende d'opdracht van haer landt aende H^o^ M^o^ Heeren Staten Gen. in toecomende haer by eenige quaetwillige Sinneess wel soodaenich mochte uytgedruckt werden, dat daer door oorsaecke zoude neemen onsse vreede te verlaeten; soo heeft nochtans s. E. eñ den Raet (alsoo de Cinness altijt stoffe genoech connen vinden (quaet te doen gesindt sijnde) om dese natie by aldien dselve soo licht geloovich zijn, tegens ons te irriteeren) goetgevonden voors. accort, als zijnde een billicke en ten hoechste dienstel. saecke (by persse van eenige europisse natie) ontrent dese plaetssen te doen affigeeren. Eindelyck, alsoo middel gevonden hebben om ontrent Wanckan groote partie steenen door de Cinness te laeten backen, datmen met de eerste gelegentheyt, als een gans noodige saecke, met het opbouwen der reduyte aldaer sal voortvaeren.

15 en 16 dito. Werdt op dato by de E. H^r^ Gouv. Putmans eñ Raet geresolveert, datmen met den tocht opt Goude-Leeus-eyllandt, (alsoo van Pangsoia, gelijck uyt raport van D^o^ *Junius* verstaen, ten deelle de taelle connen spreecken) met de eerste gelegenheyt zal voortvaeren, eñ datmen 't selleve door den luytenant als opperhooft, neffens den predicant *Candidius* en noch iemant uyt den Raet sal laten verrichten. 1)

17 dito. Werdt op verscheyde punten, door D^o^ Junius aende E. H^r^ Govern^r^ en den Raet tot bevorderinge vant werck des Heeren in Sinckan eenige dagen geleden ge-

---

1) De bewooners van het eiland *Lamoa* hadden zich schuldig gemaakt aan het vermoorden van de bemanning van het schip de *Goude Leeuw*. Zij moesten daarvoor worden getuchtiehd, wat later op maar al te strenge wijze geschiedde.

exibeert eñ by een ider van den Raet, om te vruchtbaerder advys daer over te connen geven, tot verscheyde reysen int perticulyer gelectureert, andermael by zijn bovengemelte E. eñ den Raet gebesonieert eñ daer op geresolveert, sulcx als per resolutie bouck int largo te syen is.

22 dito. Op heeden becommen een missive vanden predicant *Robartus Junius* wt Sinckan, wt welleckers teneur verstaen, dat Lamphack, die jongst in Pangsoeya zijnde met een schenckagie aen die van Lonckjou was gesonden, op gister avondt weder in Sinckan is verscheenen, raporterende dat vande overste aldaer wel onthaelt en getrackteert was, eñ dat hem onsse meninge, neffens dese schenckagie, aengeboden eñ gepresenteert hadde, waer op tot antwoort hadden gegeven, soo de Hollanders vreede met hem begeerden, dat daer niet tegen hadde, doch soo niet, dat het meede goet was. Waer op de Cinneesen by hem aenhielden eñ (te) verstaen gaeven het noodich was, dat met ons in vreede tradt, ofte dat noch onsse macht in toecommende te vreese hadden. Daerentegens gem. Overste repliceerde, dat wij niet wel de hooge bergen zoude connen opclimmen, doch soo wyt deeden en hem te machtich waeren, dat dan wilde verloopen eñ noch op hooger bergen climmen. Eyndel. door de goede rapporten die voors. Lamphacq van de Hollanders dede, scheen wat meerder sinnelts in ons te crijgen, allegueerende dat eerst een Hollander (die sij noch haer voorvaders noeyt beoocht hadde) wilde syn, eñ dat alsdan de schenckagie eerst aenneemen, eenige van haer vollick met ons stuyren eñ alsoo een vast verbont maecken soude.

Meyus 1e. Werdt by de Ede Gouvr Putmans eñ Raet geresolveert datmen Joost van Bergen neffens den corporael Cristoffel Warnaer eñ noch een soldaet naer Lonkiauw zal largeren, alsoo d'inwoenders van gem. plaets, bestaende in 16 dorpen, soo eenige Hollrs derwaers wilde versenden, gepresenteert hebben eenige van de haere, om den vreede

met ons te treffen, herwaers te stuyren, midts 1 a 2 vañ donsse, soo lange tot dat haere gecomene wederkeeren, aldaer in astagie sullen verblijven, om alsoo dese luyde alle haere vreese te benemen.

15 dito. Arriveerde alhier weder wt Lanckjou de corporael Christoffel, zijnde op 1° stanty neffens Joost, den tolck wt Sinckan, en noch een soldat derwaers vertrocken, medebrengende den Opperste sijn broeder vande gem. plaetse, neffens 15 andere. . . . .

Dese natie is, soot wtterl. schijndt, veel cevilder in haer ommeganck als dese omleggende dorpen, oock van beeter colleur eñ cleynder gestalte. Houden haer outoriteyt veel beeter onder haer mindere, eñ regeert de broeder van voors. Lamlock (sic) alleen souvernlyck over 16 dorpen, die elck met een particulier overhooft, door hem daer over gestelt, versien sijn, eñ laet sich dienen van veel dienaers, die altijt rontom hem sijn. Gaen oock niet naeckt, maer gelijck andere swarten natie, gecleet eñ de vrouwe selfs haer borsten mede gedeckt. Hoererye eñ overspel wert seer schandelyck by haer gehouden eñ mach ider niet meer als een getroude vrou trouwen. Den Opperste gestorven sijnde succedeert den oudste soon in de plaetse eñ wert met gelijck respect als den overleden geëert.

In gevalle dat op dese plaets, (daer anders als weinich herte- en rheevellekens en vallen) iets remerckabels voor de Comp. te doen waere, soo schijnt wel iets vruchtbaers met dese natie soude te verrichten sijn. D'Almogende wil echter geven, dat dese onssen geringen arbeyt tot verbreydinge van Sijns Naems eere, bekeeringe deser heydenen, als dienst eñ proffijt vañ Geñ. Comp. mach comen te strecken.

19 dito. De prinsipaelste insichten eñ motyven vande E. Hr. Gouv[r] eñ den Raet om met dese Lonckjouwers in vreede te treeden, sijn ten aensien de Chineesen eñ oock sy selfs voorgeven dat sy in oorlooge zijn met 2 a 3 dorpen, 1 a 2 dachreysens van haer om de Noort gelegen, genaemt Pimaba, d'wellicke oorloch voeren tegens seeckere natie, in

wiens landt goede quantiteyt goudt valt, om alsoo allenskens tot claerder kennisse van dese saecke te geraecken eñ oock onssen naem soo langhs soo meer onder dese bruytaelle natie wt te breyden eñ cundtbaer te maecken, misgaders dese armen menschen naer den sielen allenxkens tot beeter ceviliteyt eñ, zoot Godt Almachtich gelyefft te seegenen, eyndel. tot het cristen geloof te brengen.

Afschrift op Chineesch papier
Rijksarchief.

XXV.

ROBERTUS JUNIUS AAN BEWINDHEBBERS DER O. I. COMP. TER KAMER AMSTERDAM.

Rapport over den stand van zaken en voortgang van het Zendingswerk; (extract uit zijn dagboek.)

5 September 1636.

Erentfeste, Achtbare, Wijse, Voorsienige, seer Discrete Heeren, de E. Bewindhebberen, van de Generale, Geoctroieerde Oostindische Compagnie van het vrie Neederlant, residerende te Amsterdam.

Mijn Heeren!

Tghene nae het spreekwoort der Grieken int gemein van vermaerde wetenscappen getuigt wirde, *ta kala duscola*, dat is: scoone dingen sijn swaere dingen, kan int besonder seer bequamelyk vant werk der bekeringe der heidenen geseit worden. Het sijn scoone dingen heidenen te bekeeren, het rijke des duivels verminderen, het rijke Christi vermeerderen; de leeraers die dat gedaen hebben sullen lichten

als des hemels glants, als de sterren, altoos en ewiglyk. Maer ook, hoe moielyke dingen, hoe swaere dingen, hoe periculeuse dingen; van vleeslyke menschen geestelyke, van Heidenen Christenen te maeken, getuigen niet alleen die historien van allen tijden, maer weeten wy best, die het eenige jaren by de handt hebben gehadt. Tis gegaen *ab angustis ad augusta:* naer swarigheit, hebben wy vercregen scoonigheit; naer veele perikelen en duistere tijden, hebben wy verkregen gerustigheit en vrolyke stonden. Dat nemen wy voor U.E.E. mit dit volgende te vertoenen, in sich begrijpende het gepasseerde van ontrent 12 maenden. En op dat alles soudet weeten, hebbe niet gelet op eloquentie, maer soo het stondt in ons boek, daerin de dagelixe voorvallende dingen optekenen, is het neergeset, meer een journael als een missive sijnde. Het is wel, als het maer U.E.E. mijne Heeren wel is.

U.E.E. is kennelyk, hoe dat eenige jaeren geleden de inwoonderen van het dorp *Mataw* 60 end meer van U.E.E. dienaeren seer scandelyken end verradelyken hebben omgebracht, twelk seer listelyk van haer beleit sijnde, seer geluklyk is verricht, de onse alle doodende, sonder dat eene ven haer gedoot, veel min gequetst wirde. Dit was een groote end ongehoorde victorie; dat verhief haer seer; dat maekte tegen ons gaende, niet alleen *Mataw*, maer ook andere dorpen, als *Soulang* end *Bacluan*, diet ons soo bange maekten, dat quaelyk een voet meer op *Ilia Formosa* setten mochten; deurvende ook van haer laten vallen, datse de onse van *Taiouhan* wilden drijven; twelk ook alreede soodanigen perplexiteit in den E. Gouverneur gestort hadde, dat hem qualyk snagts buiten het Fort dorste ophouden. 12 dagen naer desen moort arriveert den E H. Putmans; dese droevige tijdinge was de eerste tijdinge die wy ontvingen. Zijn E., om niet ontidigs te verrichten, verneemt naer alles end siende den moetwille van dit volk, insonderheit van die van *Bacluan* (die niet naelieten het vee te bescadigen, den Chineesen het hayer af te sniden, maer ook selfs een van uwe dienaeren te dooden) daegelix toe te

neemen, resolveert haer dorp aentetasten, end offensivelyken te bejegenen, het welke soo wel gelukte, dat daer mede haere stoutheit vry wat besneden wirdt end gecauseert heeft, dat tot den jaere 35 noch ruste op dit landt hebben meugen genieten, end tot dien tijdt toe enigsins gaende hebben konnen houden. Wy seggen: „*enigsins*," want soo lange als *Mataw* noch ongestraft bleef, bleven sy noch stout, haer imaginerende wy niet machtig genoch te sijn, of immers niet te deurven haer besoeken, end dat enorme feit, aen de onse soo sinisterlyk geperpetreert, revengeren. Twelk ons noch in groote kleinachtinge hielt by dit volk, insonderheit by die van *Mataw*, die dikwils genoech toenden hoe weinigh sy nae ons vraegden, deurvende niet alleen de Chineesen, die UEE. pas hadden, smiten, slaen, het hare ontneemen, maer selfs UE. pas sceuren end verwerpen. Welke insolentien by den E. H. Putmans bemerkt, end niet langer tolerabel sijnde, als ook den gelukkigen voortgank der Chineesen in haere suikerbouwerien, die nootsaekelyken dienden bescermt, die sy ook nu end dan niet naelieten te injurieren, gelijck als uyt veele van haer aen ons gedane klagten gebleken is; heeft seer ernstlyk aengehouden by den E. H. General Brouwer, dat een krijgsmacht herwarts gebracht mochte worden, om de grootsche gemoederen te vernederen, end U.E.E. staet beter te versekeren. Wy, die ons besig hielden met de geestelyke bouwerie, met het bekeeren deser Sincanderen (sijnde van outs her vianden geweest van die van *Mataw*) voorsagen, soo die van *Mattaw* niet vernedert wirden, dat ligtelyk op eenen dagh dit dorp in asche geleit, end de luiden verjaegt souden hebben (want wy niet machtig waren haer te assisteren) end soo herders souden geweest sijn sonder scapen. Derhalven, om een vaster fondament aen dit ons gebouw te meugen hebben, versochten neffens sijn E. die magt ons toegesonden mochte worden, die wy geluklyk in Augusto des jaers 1635 gearriveert sagen. Naer enige debatten over de plaetse die eerst angetast zoude worden, heeft den E. H. Putmans goet gevonden het groote dorp *Mataw* eerst te besoeken, niet alleen om dat sy het

grootste quaet hadden gedaen, maer ook om dat de victorie sekerder was in een dorp an te tasten nae by gelegen, dan veele dorpen verre van ons gelegen. Derhalven den 22 November 1635 van sijn E. gewarscout wirt met eenige Sincaderen sijn E. te gemoete soude kommen, gelijk smorgens dar aen gesciede, als wanneer het ook onsen Sincanders bekent maekten, haer animerende tot mede te gaen om alsoo haer end ons te nauwer aen malcanderen te binden, gelijk ook van haar gesciet is. Niet lange gemarscheert hebbende, sagen onse *Sincanders*, die gewaerscout waren, meest al met haer geweer naer ons toekommen, die wy soodanig bevonden, dat in alles gehoorsam waeren, uyt welken doen verstonden, deur haer eene van de principale *Matauwers* in *Sinkan* in boeien was geraekt. Ondertusschen naekten wij *Bacluan*, daer wy digt voor by moesten passeren, die wy, omt vlugten voor te kommen, gerust stelden, alsoo wel wisten haer niet gedaen soude worden. Niet verre van *Bacluan* krigen wy tidinge, dat onse *Sincanders* al eén hooft gekregen hadden, dat ons soo bloedig quamen vertoenen. Comende by de riviere van *Mataw*, alsoo de sonne begon te daelen, heeft de oncunde van de plaetse versceiden doen gevoelen, dat men in de riviere soude overnachten; doch sijn E., beter van de gelegentheit der plaetse onderregt sijnde, end alreed van den Sincanders verstaende, dat sy ant vlugten waeren, als ook dat men smorgens een leeg dorp souden gevonden hebben, heeft sijn E. goetgevonden noch dienselvigen avont (om te grooter victorie te behaelen) het dorp *Mataw* antetasten, dat met sulken couragie van de onse gesciede, dat niet ontsiende, datelyk daer in liepen, welk die van *Mataw* zo altereerde, dat niet eens qualyk haer dorsten vertoenen. Door eenige straeten getrocken sijnde vont sijn E. goet het volk tot ruste te brengen, uytvindende een bequame plaets, daer wy souden overnachten, onse Sincanders in goede order onder de onse leggende. Des morgens den 24 wirt het dorp in brant gesteeken end bevonden in alles 26 dooden van die van *Mataw* hadden gekregen. Het dorp in brant gesteken sijnde, vertrocken weder van daer, quamen

noch tijtlyk in *Bacluan*, daer sijn E. goet vondt overnagten souden. De outsten vant dorp, by een geroepen hebbende, stelden haer voor haere voorige misdraegentheit, hoe dat haer tegen de onse misgrepen hadden, end soo wy met haer handelden als met *Matau*, dat maer regt soude sijn, doch dat sijn E. om dat haer, tsedert haer dorp hadden laetst angetast, wel ende gehoorsamelyk hadden aengestelt, haar haere foute gepardoneert hadde, oversulc dat niet vresen souden, versoekende van haer geen verkens, geen sterken dranck, die sy seiden wilden opbrengen om de onse daermede te onthaelen, maer alleen water voor het volk, om het welke te haelen sy haer gewillig toenden.

Den 25 dito vertrockken van daer na *Sincan* (de principale vant dorp andermael by een geroepen end haer tot gehoorsamheit ende weldragentheid vermaent hebbende, twelk sy ook alle beloefden) daer wy tijtlyk anquamen. Ons volk daer een wijle vertoeft, gerust end wat gegeten hebbende, sijn weder vertrocken (naer dat den *Matawer Sambdau* die van onse Sincanders in Sincan gevangen was, onthooft en sijn hooft op een stake geset was) na *Scakam*.

Den 26 dito vertrok sijn E. Putmans met den Capitein Majoor, door quaet weder verhindert sijnde daegs te vooren te vertrecken. Soo haest waeren de onse niet vertrocken, of een ouden Chinees, die lange in Mataw gewoont hadde, van de Matauwers uytgesonden sijnde om met ons nopende den vreede te spreken, verscijnt alhier in *Sincan*, welken gehoort hebbende, goede antwoorde gaven, alsoo order van sijn E. bekommen hadden, hoe end op wat manieren met haer soude handelen. Den dagh noch niet geindigt sijnde, kommen 2 *Soulangers*, ook van die van *Mattaw* uytgesonden sijnde, by haer hebbende een hasegay, end een Japanschen houwer, die sy aen ons praesenteerden, dar mede ons voor meester verklaerende, end haere wapenen als aen de onse overgevende; twelk van ons aengenomen sijnde, vraegden of eenige, van die van Mataw gecommitteert, wel versekert mochten by ons kommen, dien wy dat versekert hebbende, seiden dat daegs daer aen souden verscijnen.

Den 27 dito verstonden uyt *Tapegi*, dat die van *Tevourang* (sijnde 3 dorpen die int gebergte leggen) haer verblijdt hadden over onse victorie, die wy van *Mataw* hadden behaelt; lieten ons weten dat wel gesint souden geweest sijn neffens de onse haer te beoorlogen, alsoo mede haere gramscap hadden op die van Mattaw; sonden ons toe een haesegay, daermede seggende dat gesint waeren haer geweer by het onse te voegen, niet anders soekende als onse vrientschap.

Denselven dito tegen den avont verscijnen alhier 2 van de principale van *Mattaw*, die geleit wirden van onse *Sincanders*, die naer dat versogt hadden te meugen paresseren, verscijnen. Omtrent 2 pyken lenkte van ons sijnde, buigden hare hoofden tot 3 mael nae de aerde, daer mede haere nedrigheid toenende; dat gesciede in presentie van veele van onse Sincanders, die dat ook seer wel bolden, vremt sijnde en wat nieuws, dat bergen tot dalen gemaeckt wirden, end dese trotse end hoeveerdige *Matauwers* haer aldus vernederden. In onse kerke gekomen sijnde, vraegde wat haer seggen was; dat een van haer, seer vervaert sijnde, met een bevende stemme liet hooren, als dat sy van haer dorp waren uytgesonden niet anders versogten, als met ons in vreede mochten treden. Sy bekenden haere vorige fouten, beloofden beterscap, begeerden voor haer spreken wilde by den E. H. Putmans, datse den vreede mochten kriegen; daer op haer antwoorde datse dan af mosten gaen end met sijn E. selver spreken; dat bereit was een schrift haer mede te geven tot haeren voordeel; doch datse noch eerst meer van de principale mosten gaen roepen. Soo veel belangende van noch meer outsten te roepen, daer hadden sy niet tegen, maer afte gaen behaegde haer niet seer, doch soo haer verseekeren wilden dat geen leet haer soude aengedaen worden, end selver met haer wilde afgaen, sy dan bereit waren henen te gaen, het welke haer toeseggende sijn weder naer haer dorp vertrocken, die den 28 naemiddach 4 in getaele weder by ons verscenen, met welk doen vertrok na *Tajouhan* om met sijn E. te spreken nopende den vreede tusschen ons ende *Mataw*.

Den 29 dito tegen den middach wirden se verhoort, sijn haer van sijn E. articulen voorgehouden, end haer angesegt soo bereit waeren die aen te neemen end te onderhouden, dat sijn E. dan bereit was pais met haer te maeken, twelk sy seiden met de outsten wilden communiceren end dan wederkeeren. Den inhout von de articulen was.

1. Datse alle de reliquien noch onder haer berustende, tsij hoofden of kleederen, ons weder souden ter handt stellen.

2. Datse pagie (paddi) end eenige verkens souden opbrengen.

3. Dat alle jaer 2 verkens ant Casteel souden bestellen, op dien dagh als den moort begaen was.

4. Dat haer lant ons souden opdraegen end dat betoenen soude met pijnang- end clappersboomties, van haer eigen aerde in scuttels geset, voor de voeten van sijn E. te brengen.

5. Dat beloven mosten geen waepenen meer tegen de onse te willen aennemen.

6. Dat geen Chineesen molestie souden andoen.

7. Dat sy, als wy ergens vianden te beoorlogen hadden, dan met ons mosten gaen.

Dese hebben se toegestaen, uytgenomen het tweede, dat achtergelaeten wirt, om haer niet al te seer te beswaeren, alsoo ons aen den vreede van haer gelegen was. Dit gepasseert sijnde vertrocken met ons weder nae *Sincan*, daer ons afsceit van haer namen, sy seggende, eerlange by ons weder souden sijn, gelijk ook gesciede; want den 2 December sagen haer in een groot getael hier in *Sincan*, medebrengende haer pynang- end clappersboomties, in haer eigen aerde geset, diese aen den E. H. souden offereren, end haer lant daermede den Ho. Mo. Heeren Staten opdragen; en also het laet viel, overnachteden hier in *Sincan*.

Den 3 dito namen weder met haer de reise aen naer *Taihouan*, daer wy tijdelyken aenquamen. Hebbende haere boomties nedergeset, is haer andermael afgevraegt of tegen die voorige articulen ook wat hadden: seiden neen. Is haer doen aengeseyt een dubbel getal van de principale

sonden laten afkommen, dat daeruyt de helft tot ousten vercoren soude worden, dat ook beloofden gescieden soude.

Ende alsoo die van *Takareiang*, sijnde dorpen suidelyk by de 2 daeg reisens *van Sincan*, op versceiden tijden van onse natie mede ter neder geslaegen hadden, end. noch daeglyx anders niet en sochten, sijnde mede vianden van de *Sincanders*, onse vrienden, die sy van haere velden een groot deel hadden afgenommen, end ook altemet van de haere eenige gedoodt; soo is mede goet gevonden de selvige te besoeken. Derhalven den 6. dito wijtloopig met *Sincan* nopende dat subject hebben gesproken, niet alleen dat sy haer kenteeken, dat aen haeren arm mosten binden, mede souden brengen, maer ook dat haer daer tegen dienden te bereiden, alsoo eerstdaegs dien oorloch by de handt genommen soude worden. Sijn doen 2 van onse principale *Sincanders* na *Mataw* gesonden om met haer te spreken, nopende de bevelhebbers, die daer het woort souden voeren, end souden haer met enen aenseggen, soo *Mataw* mede wilde gaen, neffens ons de *Takareianders*, haere end onse vianden, dat daer niet tegen hadden. Verstonden doen mede niet alleen van de *Sincanders*, maer selver van een *Soulanger*, dat het dorp *Soulang* seer voor ons bevreest was, datse haere goederen, haere potten, tot haeren pagie toe verdraegen end in de ruigte buiten het dorp hier ende daer verborgen hadden, niet anders verwachtende dan dat haer daegelix by souden kommen, alsoo haer gemoet haer overtuigde van haere schelmstuckken aen de onse voor desen begaen. Want niet alleen mede schuldig sijnde aent dootslaen van ons volk, neffens die van *Mataw*, maer ook hebbende op versceiden tijden haren moetwille aen de onse betoent met rooven end steelen van onse goederen, met onse Chineesen overlast te doen, daerom seer bevreest waren, dat ons alle dage waren verwachtende, dat wy wel lieten van ons vallen, dat nae *Takareiang* wilden, maer dat wy *Soulang* daermede meinden. Verstonden mede uyt dien persoon, datse 10 verckens klaer hadden, die sy aen den E. H. wilden vereeren om alsoo eenige gunst daer mede te

winnen. Is doen mede een van onse outsten nae de 3 suidelyke van ons gelegene dorpen gesonden, om haer den togt die voor handen was nae *Takareiang* bekent te maeken, end met eenen tot mede gaen te vermaenen, als ook dat haer aen soude wijsen de plaetse daerse versaemelen mossen, gelijk ook een *Soulanger* selver nae sijn dorp sonden om haer als boven te laeten weeten.

Den 7 dito keert een van de outsten weder van de kleine dorpen, die hetgeen hem belast was, verrigt hadde; seide datse alle bereit waeren mede te gaen, ja verblijt waren, alsoo daer mede hoopten hare velden veiliger souden worden. Tegen den avont keeren weder de *Sincanders*, die in *Mataw* waeren geweest, bragten mede 6 van haere outsten, met welken van versceiden dingen spraeken.

Den 8 dito verstonden, dat eenige *Soulangers* met 17 verkens waren afgevaren om die aen den E. H. Putmans te vereeren, om dat voor den inval mochten bevrijt worden, welke sijn E. om goede redenen niet wilde accepteren.

Quamen doen weder de *Matawers*, die ons verhaelden, dat die van *Tirosen* haer tekenen van viandtscap hadden betoent tsedert dat haer overwonnen hadden; item dat die van *Vovorollang* van haer lieten vallen, datse haer verdrijven wilden, gelijk de Hollanders hadden gedaen. Vertrock doen mede nae *Taiouhan* om mijnen dienst te doen. Op den wegh ontmoetede my *Tilagh*, principale van *Soulang*, die quam, soo hy seide, om ons te roepen, dat met sijn verkens op *Taiouhan* was, dat sijn E. naer hem niet wilde luisteren; versocht van my hulpe, met welken doen veel sprak nopende sijn dorp; hy my seggende, dat hem soude openbaren, wat dat wy int sin hadden met haer dorp; soo veel hem aengink soude my alle de secreten van sijn dorp verhaelen, end wie sculdig waeren aen den moort van onse soldaten bekent maeken, end soo wy het dorp wilden aendoen, dat versogt met ons mochte gaen, om de quaetdoenders an te wijsen.

Den 9 Sondachs door dien wat te lange toefde bij den E. H. Gouverneur, dat den *Soulanger* lang viel, is hy

vertrocken, of uyt vreese, of om dat wat nodigs te verrigten hadde, dat my ook dede dien dach de reise weder na *Sincan* aennemen, datelyk order stellende dat de *Soulanger* weder mochte becommen, die den 11. by ons quam, met den welcken na *Taiouhan* vertrocken, Sijn E. openbaerende het gene met desen Soulanger verregt hadde, aenbindende (alsoo den togt op *Takareiang* noch uytgestelt wirde) dat *Soulang* mochte angetast worden, niet het heele dorp, maer alleen die quade, die ons van den *Soulanger* aengeweesen soude worden, op dat by haer blijken mochte, den goeden goet end den quaden quaet te sijn. Doch sijn E. heeft daertoe om versceiden reden niet konnen verstaen, sijnde de tocht op *Soulang* uytgestelt tot nae de tocht op *Takareiang*. Verstonden doen *Mataw* end *Bacluan* seer verveert waeren, end dat door eenige praetjes van onse *Sincanders* gemaeckt, die wy ook haest wederom gerust stelden.

Den 18 dito tegen den avont sijn de *Matawers*, *Soulangers*, die van *Dorko*, 2 dorpen sijnde, *Magkinam* end *Bacluan* versceenen, gelijk mede de gecommitteerde van den E. H. Gouverneur om den vreede tusschen ons end *Mataw* te proclameren, dat den 19 voor onse kerke is gesciet, praesent de bovenstaende dorpen. De articulen diese onderhouden wilden, wirden haer voorgeleesen in Duits, in Chineess end van ons in Sincans, wijtloopig met de verclaringe van dien haer vorgestelt, op dat in toecomende geen ignorantie souden praetenderen. Insonderheit drongen wy op het artikel daer sy haer landt end dorp overgeven aen de Ho. Mo. Heeren Staten, sijn Princ. Ex., misgaders an U.E.E., haer andermael vraegende of dat niet so was, daer op antwoorden *Tavouris*, *ja*. Daer op verder aldus sprak: „ghy andere deurpen, hier praesent, hoort wat die van *Mataw* seggen; sy hebben haer dorpen aen onse Heeren overgegeven, gelijk nu andermael doen, soo selver gehoort hebt; derhalven om dat haer aen onse overgeven, soo nemen wyse ook aen voor onse vrienden, end begraeven alsnu alle miscontentementen, die tegen haer mochten gehadt hebben." Dit gepasseert sijnde, sijn de 4 persoonen genoemt, diet

woort souden voeren, sijnde 4 persoonen die voor desen veel by haer te seggen hebben gehadt, alle te samen voorvegters sijnde van haer dorp, consequentlyk ook in estime, te weten: *Tavouris*, *Foncksui*, *Tidaros* end *Luluch*, die alle nae dat gehoorsamheit belooft hadden, is haer elk een frouwelen rok vereert, dien sij souden draegen, een princenvlagge, end een stok, daerse met souden gaen, dat beteekenen soude, dat beveelhebbers waeren, wijtloopig het beduitsel van het voorige haer explicerende; en soo is dat *Mataw* vernedert end in onse handen gekommen, end weder bevreedigt en dat ontrent een maendt tijts, de Heere sij gedankt voor Sijn onverdiende genade.

Ontrent den middagh verscenen die van *Tevourang* uyt het gebergte, verhaelden haer tardement gecauseert hadde het seggen der Chineesen, die haer verveert hadden gemaekt end met de onse gedreigt; die wy getragt hebben volcomen contentement te doen, met haer na haere wijse te onthaelen, end vriendelyk te bejegenen, op dat de leugens van de Chineesen (die onder dit volk veel quaet doen) mochten bekent worden. Sy brachten mede 2 pylen van die van *Taraquang* uyt het gebergte, die van hare vianden, noch hooger int gebergte, verdreven waeren, derhalven uyt vreese van haere vianden het dorp verlatende, onder de *Tevourangers* haer onthielden, versogten onsen vreede end gunste, souden wel selver gekommen sijn, maer waeren noch besig met haere goederen over te dragen, dat haer herwarts comste verhinderde.

Den 21 dito. Alsoo het nakende was, dat de tocht nae *Takareiang* soude aengaen, alle de omliggende dorpen gewarscout hebbende, lieten ons op *Taiouhan* vinden. Tegen den middach waerender al een groot getal inwoonderen op *Scakam* vergadert, uyt de welke alle onse *Sincanders* geroepen hebbende, de andere daer ontrent staende, hebbe haer vermaent tot den dienst van den eenigen Godt, end dat naelaten souden alle afgoderien, soo immers gesegent wilden sijn end victorie van haere vianden wilden haelen. Daer nae hebben den waeren Godt met haer al knielende

aengeroepen, om dat met ons wilde gaen, end voor ons wilde strijden, end soo sijnse van malcanderen gescheiden, elk weeder by sijn geweer, end alsoo de meninge was te water te gaen, mosten dese inwoonderen van *Scakam* overgeset worden, daer mede den halven dagh deurgink, end de winden verheffende is de reise tot daegs daer aen uytgestelt,

sijnde den 22. Als wy smorgens aen boort voeren, end dewijl het seer ontstelt uytsach, vreesende voor harde winden, wirt geresolveert de reise over landt aen te nemen, quamen tegen middach aen *Scakam* met al het volk, trocken dien dagh noch voort, tot een plaetse, de *Moortkuil* genaemt, dar wy overnaegteden.

Den 23 dito smorgens begon weder den march nae *Takareiang*, sijnde sondach. Een weinig gereist hebbende vonden een bequame plaetse daer den E. H. Gouverneur alle het volk dede stillenstaen, aenseggende dat het gebet soude doen, hetwelk ons seer lief was, hebbende een vermaeninge gedaen uyt 2 Sam. 22 vs. 31 end tsamen Godt aengeroepen om victorie over onse vianden. Dat gedaen sijnde, gink nae dese inwoonderen, die alle by malcanderen saeten, onder welk mede een vermaeninge gedaen hebbende, hebben tsamen Godt angeroepen, end soo begonnen wy weder te marcheren. Niet lange daer nae sagen onse *Sincanders* haere dragten nedersetten end suidelijk aenloopen, derhalven sijn E. goetvont vooruyt soude gaen end vernemen wat het was. By onse *Sincanders* commende, verstont dat sy Takareianders gesien hadden, die daer hadden gejaegt, end het ontloopen waeren; trocken voort tot dat in een bosch quamen daer versch water was, daer wy overnagteden. Daer wirt goetgevonden enige, die siekelijk waeren wederom te stiren, daertoe uytvindende *Teopangers*, die haer den wech souden wijsen.

Den 24 dito trocken weder voort, quamen tsavonts soo nae, dat op een boom klimmende haer dorpen conden sien, dat geen kleine couragie gaf onder de onse.

Den 25 dito naederden wy het dorp end ook onse vianden,

die haer, de reviere gepasseert sijnde, vertoenden, daer onse *Sincanders* eerst tegen wat scarmutselden, over end weder haere hasegaien werpende, dat soo lange deurde, dat den voortrop van de onse naederde, die haere musquetten op haer losten, dat haer dede deurgaen, ons plaets verleenende om int dorp te konnen kommen. Int dorp kommende vanden niemant; wirt doen geresolveert het dorp in brant te steken; dat gedaen sijnde sagen uyt nae een bequame plaets voor ons buiten het dorp om voor het vier bevrijt te worden. Den avondt nu beginnende te naeken end goede order gestelt sijnde, leiden ons tot ruste.

Den 26 dito, des morgens ging den march weder aen, trokken deurt dorp, onse aengesigten settende naet Noorden, daer wij van daen gekommen waeren. Wy waeren verwondert dat, daer sy so vermaert syn voor vechters, den gantschen nacht ons soo gerust gelaeten hadden, doch verstonden daernae van haer, dat seer vervaert waeren geweest voor peerden end honden, die sy by ons sagen, als ook voor de trommen, want voorgenommen hadden smorgens vroech ons aentetasten, ten waere de trommen, die de ravelje sloegen, haer vreese hadde aengejaecht. Ontrent de vlackte kommende, of by de revire, vertoenden sich een redelyk getal met haere scilden end hasegaien, maer dorsten soo nae qualyk kommen, dat van onse musquetterie gegroet wirden: end om die vervolgers, die haer van verre vertoenden, te veriaegen, wirt goetgevonden een loop op haer te doen, het welke sy siende, naemen alle de vlugt, soo veel als wy konden sien, end dat soo verre, dat haer nae dien tijt niet meer sagen noch vernaemen. End soo trocken wij met volle victorie van *Takareiang*, niet twijfelende of hier mede haer end haere nabueren soodanigen vreese aengejaegt soude worden, dat eer lange het hooft in de scoot souden kommen leggen.

Den 27 dito, quamen wy weder in *Sincan* daer wy verstonden versceiden van de kinderpockken gestorven waeren.

1636.

Januarius.

Den 1 end 2 Januarij hadden harde winden uyt den Noorden, soo dat verhindert wirden af te gaen, het uytstellende tot den 3den als wanneer het stil weder geworden was. Gingen doen af, met ons nemende een *Soulanger*, *Vedanga* genaemt, die *Tilagh* hadde afgeveerdigt, die wy datelyk op *Taiouhan* kommende, weghsonden om *Tilagh* te roepen, die sandern daegs, *Tilagh* medebrengende, weder quam.

Den 7 dito wirdt den koopman Caesar met *Tilagh* uytgesonden van den E. H. Gouverneur om te sien of een Chinees, *Houvong* genaemt, niet konden krigen, den welken, alsoo met sijn vaertuig heel seelyk was, niet bequamen. Soo ist evenwel dat een anderen in plaetse kregen, wel soo goet sijnde als of den Chineess gekregen hadden, sijnde een opperste van *Soulang*, *Tanghol* genaemt, die mede schuldig was aen den moort van de onse, end nu end dan mede sijn natuerlyke boosheid geopenbaeret hadde. Desen man gevangen sijnde, vont sijn E. goet niet langer met desen tocht te wachten, maer sandern daegs in Godts Naeme na haer dorp te trecken om haer mede te verneederen. De reden waerom dat ook noodig was de quade daer uyt te haelen end de goede te versconen, was niet alleen dat schuldig waeren, end dikwijls haere stoutheit betoent hadden, maer ook op dat in toekomende niet souden seggen: „ja sy dorsten ons niet besoeken; sy sijn voor ons bevreest, anders souden sy wel gekommen hebben, want haer genoech bekent is dat wy soo wel sculdig sijn als *Mataw*.” End soo souden sy noch niet hebben naegelaten haere quade ranken soo aen Chineesen als aen UEE. goederen te betoenen, als maer occasie daer toe hadden konnen krigen; sijnde mede een saeke die ons een goeden naeme soude instorten, als dese luiden souden hooren dat wy int dorp sijnde ende het vermeestert hebbende, evenwel de goede niet bescadigen, maer alleen de quade. Daerom den 8 dito geen

scampans 1) genoch sijnde om desen tocht te waeter te doen, geresolveert wirt te lande soude gescieden, gelijk ook denselven dagh tegen den avont voort dorp quamen, dar wy introkken, niet als vianden maer als vrienden, want veel int intrekken hadden konnen onder de voet scieten, soo wy gewilt hadden, die al wirden verscoent. Ons ter neder geleit hebbende comt van selfs een, die geseit wirde sculdig was, derhalven doen ook gevat; snagts geviel het dat een *Soulanger* een particulier persoon sijnde, op de sciltwacht loerde, dien hy in sijn scouwer raekte, dat ons alle wakker maekte, sijnde den enigen die op dese tochten van een hasegay gequetst wirt.

Den 9 dito wirden ons van *Tilagh* noch sesse toegebracht, alle sculdige, die gevat hebbende wirt goetgevonden, dat men het hier by souden laten, die wel versekert bewaeren. End soo is den goeden van *Soulang* aengesegt op haere vergaderplaetse, niet verre van onse rustplaetse, souden verscijnen, daer haer wytloopich vertoonden, de reden van onse komste end dat niet quamen het heele dorp te raseren, gelijk wel konden doen, soo het wilden doen, maer alleene de quade, de sculdige, dar uyt te krigen, die soo bedriegelyk de onse gedoot hadden, end insonderheit een krankbesoeker met sijnen jongen, diense niet sonder groote tormenten aen te doen hadden omgebracht, als ook wat sy in de reviere neffens den *Matawers* begaen hadden; daerom dat recht was haer van gelijken deden, derhalven dat sijn E. van meninge was de 8 gevangenen met de doot te straffen, opdat een ander hem daeraen mochte spiegelen, end de restierende schuldige die hy niet konde kriegen haere huisen in brant te steeken; dat van haer versogten, dat mede wilden gaen, ons de huisen aenwijsen end selver die in brant steeken; soo veel haer aengink aen den moort niet schuldig, dat niet te vreesen hadden, alsoo haer als onse vrinden hielden, end soo souden tracteren. Geendigt hebbende met spreken, isser een oude opgestaen, die ons int spreken volgde, ons

1) d. i. vaartuigen.

seggen approberende, end sijn eigen volk besculdigende, daerby doende, dat bereit was mede te gaen, end niet alleen ons de huisen aen te wijsen, maer ook selver die wilde in brant steeken. „Laet ons gaen," seide hy tegen de andere, „doet my nae, dat ick u voor sal doen" end soo sijn de trommen geroert, end wy deurt dorp getrocken, de quaetdoenders haere huisen verbrandende; twelk gesciet sijnde, verlieten het dorp, ende trocken weder nae *Sincan*, daer de gantsche macht niet konde kommen, overnachteden onderwege. Wy met den E. H. Putmans, de gevangens by hem hebbende, quamen dien avont noch in *Sincan*, daer de gantsche macht niet konde kommen, overnachteden onderwege; wy met den E. H. Putmans, de gevangens by hem hebbende, quamen dien avont noch in *Sincan*, daer wel versekert wirden.

Den 10 dito quam de gantsche macht, end soo sijn voor onse kerke de 7 gevangene *Soulangers* onthooft, dat gedaen wirt, niet van onse Caffers, maer van onse *Sincanders*, dat den E. H. soo mede goet vont, om ons met de Sincanders noch meer end meer te verbinden, end van den *Soulangers* aftetrecken. Desen dagh bleef het volk in *Sincan* liggen om wat te rusten, end alsoo noodig was, om versceiden reden, insonderheit om onse *Sincanders* end andere dorpen desen uytvlugt te beneemen, die altijt voorbrengen als het verkeurven hebben, „wij willen nae *Tevurang* vertrecken, daer konnen noch deurven de *Hollanders* niet kommen," end alsoo haer stijvende in haere boosheit; — om haer, seg ick, dit te beneemen, heeft sijn E. goetgevonden die luiden als onse vrienden te besoeken, hebbende om haer van onse komste te waerschouwen, versceiden *Sincanders* voor uyt gesonden, op dat onse komste haer niet onverwagt soude sijn, end mede niet denken souden iet quaet in den sin hadden; — sijnde een dorp meer als een dagh reisens int gebergte gelegen, die ook dien selvigen dagh daer aenquamen. Wy trokken deur een dorp *Magkinam*, die hare vriendelykheit betoenden met drank voor den dach te brengen. Van daer sloegen wy recht naer het

gebergte, quamen tsavonts niet verre van haer dorp, daer wy overnachten. Den 12 smorgens wederom reisende quamen met ooster sonne in *Tevourang*, sijnde een redelyk groot dorp, van manvolk wel versien. De outsten quamen met haeren drank ons te gemoete, ons willecom hetende. Int dorp gekomen sijnde, deden haer versamelen, seiden haer aen de reden van onse komste, dat wy onse vrienden quaemen besoeken, om reden als boven, over sulcx dat niet te vreesen hadden. Dat gedaen sijnde, versogten in haere huisen wilden gaen, sy souden ons op haere maniere onthaelen; end dewijl bemerkt wirde, dat onse soldaten haere handen niet recht konden houden, den luiden teen end tander ontnemende, soo vont sijn E. goet daetelyk weder uyt te trekken, om dese luiden niet te iriteren, end van onse vrienden vianden te maeken, haer aenseggende dat eenige potten met dranck ons nae souden draegen, — dat van meninge waeren wat te rusten, daer wy snagt te voeren gelegen hadden. Sijn E. versochte aen de outsten dat daermede souden kommen, hy wilde haer onthaelen, gelijk ook soo gesciede. Sy brachten ons nae 23 potten met drank, end met haer vroelyk geweest sijnde, naemen weder onse reise aen na *Sincan*. Des avonts quamen wy niet verre van *Magkinam* in een bosjen, daer wy overnachten.

Den 13 dito trokken wy voort, quamen al vroegh by *Magkinam*, daer een van de outsten', *Ti Caseia* genaemt, ons te gemoete quam met sijnen drank, daer hy den E. H. mede onthaelde. Int dorpien kommende, vonden veele potten met drank, die sijn E. belaste wech souden draegen, ter oorsaeke dat daegs te vooren soo veel dronken waeren geweest. Quamen met den voortocht omtrent 9 glaesen in *Sincan*, end de heele macht tegen middach; wat gegeten hebbende voer den E. H. af nae *Taiouhan*. De macht gink over landt nae *Scakam*, end soo eindigden de landttochten op *Ilia Formosa* soo geluklyck, dat niet eenen van de onse gedoot wirt, uytgenommen een siek man, die niet voort konnende, belast wirt, den inwoonderen hem souden draegen, dien sy hadden laeten staen, end tsedert niet

meer gesien is, end soo ons gesegt wirt van een *Soulanger* is dootgeslaegen.

Den 14 dito vonden wy hier *Soulangers* end *Tirosenners;* de *Soulangers* niet anders soekende als onse gonste, die wy haer genoech aenboeden, insonderheit soo sy de quade onder haer verdrijven wilden, of ten minsten haer in haere goederen straffen end haere huissen wilden in brandt steeken, dat soo annaemen te willen doen; versochten eenen of twee *Sincanders* neffens haer mochten gaen. Den 17 quamen sy weder, verstonden dat selfs 4 van haere huisen verbrandt hadden.

De *Soulangers* weder nae haer dorp vertrokken sijnde, handelden met die van *Tirosen*, wel 2 daegen gaens by Noorden liggende, haer alle verveertheit benemende, gink met haer naer *Taiouhan*. Sijn E. die niet anders sochte als den vreede met alle dit volk, vereerde elk met een pansien, end soo vertrokken, beter gemoet sijnde, nae *Sincan*.

Sijn doen 4 jonge luiden aengenommen, die tsijner tijt onder dit volk als voorleesers mochten gebruikt worden, dien wy alle Sincansche scriften hebben ter handt gestelt, end daeglix een sekeren tijt in dese Sincansche taele onderwesen.

Den 19 dito quam *Tilagh*, *Soulanger*, weder uyt sijn dorp; bragte 2 hoofden van die voorige gemassacreerde met 3 hoeden, ons verhaelende dat niet verneemen konde waer den verlooren matroos gebleven was.

Den 24 dito sonden twee *Hollanders* nae *Dorko*, 2 dorpen sijnde, die verstonden seer vervaert waeren, vreesende dat haer wilden besoeken, om dat noch noit van onse Natie daer geweest was; die treflyk van haer onthaelt sijnde 9 persoonen met haer brachten, die wy weder desgelijken deden.

Den 26 dito verstonden uyt den Chineess *Siko*, die nae *Takareiang* gesonden was, nadat den E. H. Putmans met een insinuatie hem derwaers hadde gesonden, dat te weege bragten dat sy gesint waeren met ons in vreede te treden;

dat ook 5 verkens aen sijn E. op *Taiouhan* gestiert hadden, gelijk ook een Chineess by ons quam uyt den naeme van die van *Tarokei*, een dorp noch noordelyker leggende als *Tirosen*, ook versoekende onsen vreede, dien wy op sijn versoek onsen rottink mede gaven, om alle verveertheit van haer te jaegen; gelijk ook deden aen *Sinding*, overste van *Soulang*, daermede hy de verstroide *Soulangers* weder by malcanderen soude brengen.

Den 27 dito tegen den avont verscijnen alhier versceiden Chineesen, in de *Takareiansche* dorpen woonachtig, die van die dorpen waeren uytgesonden, om met de onse te handelen van een vreede tusschen ons end die dorpen. Verstonden uyt haer dat de suidelyke dorpen seer voor ons bevreest waeren, dat *Takareiang* alles 13 doeden hadden gehadt, daer van 9 de hoofden afgekapt, daer neffens noch hadden 8 gequeste. Sy haere maniere wetende, twijfelden niet de *Takareianders* op *Taiouhan* te brengen, soo maer eenige inwoonders mede mochten gaen, insonderheit de *Tivalukangers*, die daer noch haere vrienden hadden end haere sprake konden; daerom ook *Dika*, *Sincander*, met een Chineess nae *Tivalukang* gesonden is om met haer nopende het mede gaen te spreken. Des avonts verstonden, sy gewillig waeren, daerom den 29 met haer afgink om sijn E. dese saeke bekent te maeken, die dat dadelyk goet vont, sijnde 6 Sincanders, 4 *Tivalukanders* mede gegaen. Sijn E. vont mede goet noch 4 Hollanders dar neffens te stieren, die den 30 met 3 scampans vertrokken, op dat alles ordentlyk soude toegaen.

Den 31 dito quamen de Soulangers om de opdragt te doen van haer dorp end landt, met haer brengende pynang- end clappes boomties, in haer eigen aerde geset; stelden die op de tafel, praesent den geheelen Raet. De articulen alle die *Mataw* hadde toegestaen te willen naekommen, naemen sy mede aen, uytgenomen het laetste, dat spreekt van jaerlyx op den dagh als den moort gesciet is 2 verkens op te brengen, daer van sy sijn bevryt, sijnde haere foute kleinder als die van *Mattaw*. Tegen den avont quamen

weder in *Sincan*, daer wy vonden *Tarokeiers*, luiden die noit Neerlanders gesien hadden, liggende boven *Tirosen*. Gelijk geseit is, versogten met ons in vreede te meugen kommen, brachten met haer 4 verkens tot een vereringe, daer tegen weder haer vererende, die wy volkomen contentement sochten aen te doen, haer noch dien avont onthaelende ten huise van den Chineess Lampak.

Februarius.

Den 1 Februarij de *Tarokeiers* onthaelt hebbende, lietse vertrekken, aenseggende soo verscenen op den vergadder dagh der dorpen, dat mede als onse bontgenoeten souden gegroet worden, dat ook beloofden, soo haer maer tijtlyk waerscouden.

Den 2 dito quamen de outsten van *Mataw;* seiden haer dorp noch seer verveert was, derhalven versochten 2 of 3 Hollanders met haer mochten gaen, alsoo noch geene daer geweest waren tsedert het dorp verbrant was, dat sy seiden het dorp heel gerust souden maeken, dat haer doen is toegestaen; sijn doen met haer gegaen 3 van onse Natie.

Den 3 dito keeren de onse weder; sijn deftig van die van *Mataw* onthaelt, hebben daermede het dorp een groote gerustheit aengebracht. Tegen den avont kommen 2 *Sincanders* weder, die nae *Takareiang* gesonden waeren om den pais te maeken. Bragten tidinge van de onderhandelinge, die met die van *Takareiang* gehadt hadden; verhaelden dat 7 *Takareianders* in ons vaertuig waeren, die sy meinden al op *Taiouhan* mosten sijn, end dat tegen haer 3 *Sincanders* met eene *Hollander* over waeren gegaen nae haere dorpen; seiden mede dat de *Takareianders* seer geneigt waeren met ons in vreede te treden.

Den 4 dito vertrok nae *Taiouhan* om in de sake van dese *Takareianders* gebruikt te worden, met welken boven int fort quam, daer doen voor den middach den vreede tusschen ons end haer ten deele getroffen wirt: de articulen van den E. H. Gouverneur haer voorgestelt, waeren dese, in korte uytgetrokken.

1. Dat haer landt end den eigendom van dien mosten overgeven aen de Ho. Mo. Heeren Staten, end tot teken van dien clappes end pynang boomtjes, in haere aerde geset, mosten ant Casteel brengen.

2. Dat de waepenen niet meer tegen de onse mosten voeren.

3. Dat op den dach, als alle onse bontgenoeten end vrienden verscijnen souden, sy dan mede verscinen mosten.

4. Dat geen Chineesen souden overlast doen.

5. Dat, soo sulx versoeken, met ons sullen gaen oologen.

6. Dat als den princen stok om haer quam, dan dienen te verscijnen.

Dese alle stonden sy toe; dit verrigt sijnde, vertrokken met ons na *Sincan*, daer sy quamen by haere geweesene vianden, ja soo seer op haer verbittert, als wy op den Spanjaert doen, die haer nu heel wel onthaelden, doch waren liever by ons als by de *Sincanders*, alsoo ons beter vertrouden. Dit was een vreemde saeke, dat *Takareianders* in *Sincan* quamen end van de *Sincanders* onthaelt wirden.

Den 6 dito smorgens vertrokken de *Takareianders* weder nae haer dorp, end de onse, die by haer geweest waeren, quaemen weder thuis, end soo was den vreede ten deele gemaekt, daer resteerde anders niet aen, als de proclamatie end afkundige van dien.

Den 10 wirt den dagh ingeset in welken alle de dorpen, die met ons in vreede sochten te wesen, souden verscijnen.

Die treflyke victorie, die wy van die van *Takareiang* hadden behaelt, heeft niet alleen een vreese aengejaegt den omliggenden dorpen, maer ook die noch verre suidelyk van haer resideren, te weten die van *Pangsoia*, hebbende in alles ontrent haer 7 dorpen, seer volkrijk, liggende niet verre van de zeekant. Dese verstaen hebbende wat *Takareiang* was overgekommen, alhoewel noit tegen ons misdaen, sonden herwarts een Chinees, die lange onder haer verkeert hadde, versoekende uyt haeren naem, in vreede met ons mochten kommen; den welken wy gehoort hebbende, sijn met hem afgegaen, daer neffens *Sincanders* met *Lampaks* broeder, opdat het des te sekerder soude toegaen. Met dese op

Taiouhan kommende hebben den E. H. dese saeke bekent gemaekt, die niet liever sach, derhalven vaertuig haer geordineert heeft, met welk sy souden vaeren; sijnde den 11 dito vertrokken, die niet onverrichter saeken sijn wedergekeert.

Want den 19 dito onse *Sincanders*, by haer hebbende 3 van de principaelste van *Pangsoia*, tegen den middach hier kommende, ons verhaelden dat treflyk van haer waeren onthaelt, ja soo overvloedigh, datter meer drank voor haer neergestort wirde, als sy konden drinken, end dat haer niet liever was geweest als haere komste, alsoo niet anders sochten, als met ons in vreede te meugen kommen. Sy brachten met haer klappesboomties, geneigt sijnde haer landt end dorpen mede aen ons over te geven, gelijk ook gesciet is. Den principalisten onder haer hadde veel te seggen; soo wy uyt de Chineesen verstonden, hadde macht van sijn onderdanen te dooden, sijnde de regeeringe van die van *Pangsoia* anders als onder dese inwoonderen, die soo veel niet vermeugen, noch deurven doen, want isser iemant die dootslach begaen heeft, dien deurven sy niet weder dooden, die wort alleen gestraft in sijn goet, end soo wort den pais gemaekt. Alsoo sijn mede die van *Pangsoia* onder ons gebiet gekommen, gevende een groot voordeel in U.E.E. Staet, alsoo U.E.E. dienaeren tot aent *Goude Lews* eylandt toe haer meugen versekeren vriheit haerer goederen, ende tleven, soo sy (dat Godt verhoede) door onweder aldar quamen te stranden. Dit versekeren wy ons den E. H. Gouverneur Putmans, dien deese plaetse seer wel bekent is, U.E.E. mondelyk ampel genoech vertoenen sal. Derhalven om prolixiteit te eviteren, hier niet breeder van scrijven, sullende sien hoe het sich toegedraegen heeft op den vergaderdach, in welken alle de dorpen, die met ons verenigt waeren — ick segge enige bevelhebbers uyt die dorpen, het heele dorp repraesenterende — mosten verscijnen, het welke was den 20 Februarij. Waeren doen hier dese naevolgende dorpen by malcanderen versamelt, meer als 2 dagen reisens om de Noort van *Sincan* liggende: *Tarokei*, *Tirosen*, die van *Dorko*, (bestaende in 2 dorpen),

quamen meer als een dagh gaens uyt het gebergte. 3 dorpen, *Tevourang*, *Taiouwang* end *Tusigit*, die vant groote dorp *Mataw*, *Soulang*, *Bacluang*, *Magkinam*, *Teopang*, *Tivalukang*, *Tavakang*. Suidelyke, ontrent 2 dagen reisens van onse gelegene dorpen, waeren *Takareiang*, *Tapuliang*, *Pandel*, *Calivong*, *Sotanau*, *Tourioriot*. De 7 dorpen noch suidelyk een dach reise van *Sotanau* syn: groot *Pangsoia*, klein *Pangsoia*, *Kesangang*, *Tararahei*, *Jamich*, *Sangwang*, *Flatla;* hier by gevoegt ons dorp *Sincan* sijnde in alles 28 dorpen. Twas een lust om te sien hoe dese luiden in de eerste aenkomste malcanderen omvatteden, hoe datse malcanderen soenden, end met wat verwonderinge sy malcanderen aensagen, sijnde een saeke welkers gelijken noit op dit lant is gebeurt, want sy meest alle tegen malcanderen geoorlogt hadden. Die van *Pangsoia* waeren vianden geweest van die van *Takareiang;* die van *Takareiang* van die van *Sincan;* die van *Tevourang* hadden den oorlogh tegen die van *Tirosen;* die van *Tirosen* weder waren vianden van *Soulang* etc. soo dat dese luiden niet alleen met ons verenigden, maer ook onder malcanderen; end ten ware wy haer met malcanderen verenigt hadden, sy souden noit verenigt sijn geweest, want met malcanderen in geen besprek dorsten kommen, malcanderen niet vertrouwende, seer bedrieglyk met malcanderen handelen.

Dese alle aldus verscenen sijnde, sagen wy uyt nae de komste van den E. H. Putmans die hier verwacht wirde, die desen vreede soude bevestigen. Die tegen den avont, den 21 dito, wel alhier met een compag. voetknechten aenquam, dat ons alle verblyden; end niet tegenstaende haer hare slaepplaetsen al waeren aengeweesen, soo ist evenwel dat sy hoorende sijn E. nae by was, wederom tonsent sijn gekommen, hebbende den E. Heer gewillekomt, dien haer noch dien avont sijn vriendelijkheit betoende, dat haer ook seer aengenaem was, haer anseggende, hoe lief end aengenaem dat hem den vreede was, end hoe dat niet oorlogen, of dar toe genootsaekt sijn, niet gelijk sijnde dese inhabitanten, die om hoofden te hebben, strijden.

Den 22 dito smorgens gink de bevestinge van den vreede voort; alle de outsten, diet woort elk in haere dorpen souden voeren, wirden op een rie geset, end wytloopig met haer allen gesproken hebbende van desen vreede, die nu bevestigt soude worden, end hoe lieflyk den vreede is, hoe dat sy daer na behoorden te trachten end niet soo onmenslyk malcanderen doot te slaen, gelijk gewoon waren geweest te doen. Item haer angesegt hebbende het beduitsel van den rok, den stok end de princen vlagge, die haer gegeven wirt; end met haer een strootjen gebroken hebbende, dat in plaetse van haeren eedt is, soo hebben wy haer by een end een geroepen uyt last van den E. H. end den rok aengetrokken, den stok gegeven end de princen vlagge. Die ontfangen hebbende gingen weder in haer plaetse, end dat gink soo voort tot dat sy der alle geweest waren, Twas een lust om te sien, hoe dat met haere swarte rokken pronkten; van verre haer siende, soude men gemeint hebben of het al papen geweest waeren, die in processie souden gaan.

Die van *Bacluang*, *Takareiang* end *Pangsoia* gaven den eigendom van haer landt end sandt aen U.E.E. over, mits offererende klappes end pynang boomties, diese op haer handen hebbende voor de voeten van den E. H. Gouverneur setteden. Dit verregt sijnde, is wytloopich met haer gesproken om den vreede niet te breken; niet alleen niet tegen ons, maer ook niet tegen malcanderen, end soo wel deden, dat niet te twijfelen hadden of seer wel van den E. H. souden bejegent worden.

Den E. H. Gouverneur nodigde haer smiddags te gaste, daer hy haer seer beleefdelyk heeft onthaelt, end goet contentement gedaen; end alsoo enige al lange van huis waren geweest, versogten dimissie end gelargeerd mochten worden; derhalven nae den middach haer afsceit quamen nemen van sijn E., hem de handt gevende, end van alles goets bedankende. Die van *Tirosen*, omdat in langen geen *Hollanders* in haer dorp gesien hadden, versochten 2 of 3 van onse Natie mede mochten gaen, dat sijn E. ook toe-

stont, die sy seer vriendelyk bejegent hebbende, ons weder toesonden.

Eer sy vertrocken wirt haer aengesegt, dat eer lange haer in haere dorpen souden kommen besoeken om elk in sijn dorp te laeten hooren het verhandelde in *Sincan*, end dat haere bevelhebbers in respect behoorden te houden; item het beduitsel van den stok, van den rok end hoe dat sy met de princen vlagge mosten handelen, dat ook nodig van sijn E. geacht wirde, van ons gescieden soude. Item was haer belast, insonderheit die van *Takareiang* end *Pangsoia*, soo eenig Hollants vaertuig aen of ontrent hare gelegene plaetsen quamen, dat dan met de princen vlagge mosten kommen end die vertoenen, dat ook beloofden nae te willen kommen.

De visite nu in onse verenigde dorpen te doen van sijn E. ons opgeleit sijnde, hebben het selve datelyk int werk gestelt. Den

24 dito, tegen den middach, uyt *Sincan* treckende, naemen onse reise aen eerst nae *Soulang*, die wy de weete gedaen hadden dat haer souden besoeken. Ontrent hallef wegen gekommen sijnde, sien een *Soulanger* met de princen vlagge nae ons toekommen, ons willekom hetende. Niet lange daer nae meer andere, die haeren drank op den wegh ons quamen brengen, ons versoekende dat souden drinken. Ontrent wester-sonne quamen in het dorp, wirden gebracht in een van de grootste huisen, dar sy ons seer vriendelyk op haere wyse onthaelden, met verkensvlees, gewalmden rijs, end met haeren *Massichau*, soo overvloedigh, als of de rijkste geweest waeren. De vrouwe van den Oppersten, die by ons onthooft was, deden wy by ons kommen, toenden ons tegen haer vriendelyk, haer aenseggende om dat sy niet gepeccert hadde, daerom ook niet hadde te vreesen; dat het niet by ons is, als by haer, die heele huisen straffen, als een uyt het huys misdaen heeft.

Den 25 dito het dorp by malcanderen geroepen (doch eer wy op de vergaderplaetse quamen mosten wy eerst eeten, end brogten wederom van haere cost end drank

overvloedig) end het volk nu vergadert sijnde, hebbe haer selver aengesproken, het verhandelde in *Sincan* bekent gemaeckt, wat de vlagge beduide, alsmede den rok end stok te verstaen gegeven, end dat de outsten, by sijn E. Putmans gecreert, in respect behoorden te houden, end in alle billike saken na haer te luisteren; datter nu een vreede was gemaekt dien sy niet mosten breken; dat sy souden gedencken, wat genade haer was gesciet, dat sy alle verscoent waren, dat maer enige weinige om haren moort gestraft waren. Stelden haer mede voor, hoe dat voor desen de Chineesen, die onder haer woonen end van sijn E. waren uytgestiert, hadden beledigt, haer geslaegen end alles afgenomen; of dat ook sulx niet meer moste gescieden, of dat gestraft soude worden; in summa vermaenden haer tot wel doen end dat dan wel van ons hadden te verwachten. Geeindigt hebbende met spreken volgde ons een van de nieuwe gekorene bevelhehbers, die haer seer fray aensprak, meest deselvige materie verhandelende, die ick voorgestelt hadde, dar by doende: „soo ghy u niet „wagt, ghy quaetdoenders, weet dat wy gestelt sijn het „quade te weeren; dat wy u sullen moeten vangen, binden „end den Hollanders overleveren." Dit gedaen sijnde nodigden ons dat met haer souden gaen in haere huisen, wilden ons noch onthaelen, doch om geen tijt te verliesen, alsoo *Mataw* de weete hadde gedaen, dat haer besoeken soude, vorderden onse reise, een groot getal van de *Soulangers* ons convoierende, omtrent een hallef uyr gaens aen een revire, daer wy sagen een princen vlagge wajen. Wat naderende sagen ook veel *Matawers*, als ook de outsten, die ons daer wel een uyr gewacht hadden, by haer hebbende drank, darmede sy ons onthaelden; 2 van de outsten van Soulang gingen me tot in *Mataw*. Ontrent het dorp kommende quamen ons te gemoet veel Chineesen, die ons willekom heeten end ons in haere huisen nodigden. Al ist nu die yan *Soulang* haere vriendelykheit ons betoenden, soo ist nochtans, meer onthaelt wirden van die van *Mataw*, want al hadden wy der met ons veelen geweest, souden alle

gecontenteert sijn geworden: verkens wirdender geslacht, van haren besten drank lieten sy ons sien, ons vant een huis int ander leidende. immers deden al wat se konden doen om ons te behaegen. Het geen daer verhandelt hebben, was dat *Mataw* voorstelde gelyk *Soulang* gedaen hadde, haer vermaenende tot weldoen; dat nu onse gramscap geeindigd was; dat derhalven den E. H. Gouverneur met haer vreede gemaekt hadde; datse de outsten mosten respecteren etc. End alsoo veel Chineesen in dat dorp woonden, dede se alle by malcanderen kommen, die ons ook wel verstaen konden, sijnde veele van haer, die daer lange jaren gewoont hadden; spraken met haer van haere stoutheid, dikwils tegen de onse gepleegt, end hoe sy de oorsaeke waeren, dat de onse voor desen van de *Matawers* waeren gedoot; datse noch niet naelieten de *Matawers* tegen de onse op te hitsen; item haere onbeleeftheit diese aen onse Natie toenden als in *Mataw* quamen, welk sy mosten veranderen, end soo onse vrienden wilden sijn als ondersaten haer mosten aenstellen, of anders souden se daer van daen gehaelt worden. Beterscap belooft hebbende, nodigden ons seer, hebbende een groote tafel vol kost staen; waren tegen ons mede seer vriendelyk. End alsoo den tijt verstreek, ons voornemen sijnde noch na *Sincan* te reisen, seide haer aen mijn vertrek, te meer siende eenige van die by my waeren de hoogte al te hebben. Sy dat hoorende versochten noch wat soude wachten, dat zoo gesciede; ondertusschen de outsten niet kommende, vertrocken. Int uytgaen vant dorp vonden wy veel van de principale met hare vrouwen, die sterken drank by haer hadden, ons voor het laatste noch onthaelende, daer wy eintlyk ons afsceit van haer neemen, het darvoor houdende, dat haer als gehoorsame soude aenstellen. Tegen den avont quamen wy in *Bacluan*, die ons mede wilden onthaelen, dien wy dat verboden, end alsoe niet veel volk int dorp was, spraken niet met haer, maer seiden dat eerlange haer souden besoeken, dat als sy van ons gewaerscout wirden, dan te huis souden blijven; end soo quamen wy in den avont weder in *Sincan*.

Den 26 dito besogten wy die 3 suidelyke van ons gelegene dorpen, met de welke gesproken hebbende, dat de outste touceerde, seiden haer aen dat sy geen *Sincanders* in haere dorpen plaetse mosten geven, end sy verstroit sijnde weder by malcanderen kommen. Vraegden haer mede of wel gesint souden sijn haere afgoden te verlaeten, te verwerpen end den eenen Godt in Christo neffens den *Sincanders* te dienen. Sy sagen immers wel, dat tsedert *Sincan* de afgoden verlaeten hadde in haeren uytterlijken staet waren verbetert end verrijkt nae de siele, daer dat sy niet veel tegen hadden. Eenige seiden ja, andere wouden noch wat wachten. Seide mede, dat het noodigh was, dat sy, 3 dorpen sijnde daer nu veele van gestorven waeren, het selvige tot een wilden maeken; dat haer dan een persoon bescikken soude die haer soude onderwijsen, dat sy ook toestonden, doch wilden wachten tot het Noorder-masson. Spraken doen mede aen de Chineesen, onder haer woonachtig, die niet naelieten haer te bedriegen, haer daer over bestraffende. Dit gedaen sijnde nam de outste mede, wees haer aen de plaetse daer ons docht het beste soude sijn een frai dorp te maken, dat haer siende mede behaegde. De reden waerom beter oordeelde by malkanderen waeren als van malcanderen, was insonderheit omdat dan alle van een persoon souden konnen geleert worden end in een kerke versamelen, dat ook hopen eer lange gescieden sal.

Den 27 dito vertrokken nae *Dorko*, 2 dorpen noordelyk van *Bacluan* liggende, tusschen *Tirosen* end *Mataw*. Nae middach van hier trekkende quamen savonts in *Bacluan*, daer wy bleven tot middernacht. Naemen doen weder de reise aen al noordelyk gaende, quamen met Oostersonne int suidelykste dorp, daer wat getoeft hebbende, was begerich het noordelyk dorp mede te besien. Op den wech sijnde, kommen 2 van de onse, die in *Tirosen* end *Tarokei* geweest waeren, raporteerden dat treflyk onthaelt waeren, end dat seer nae ons verlangden, vraegende wanneer daer kommen souden, dat ons dede resolveren de reise aen te nemen. Derhalven gegeten hebbende, namen de reise aen,

daer wy tegen den avont wel aenquamen, een van de outste by ons kommende op den wech, scone, treflyke velden voorby passerende, wel versien sijnde van herten end hinnen, die wy by groote troppen sagen loopen. Int dorp kommende wirden gebracht ten huise van *Dalis*, daer ons eeten wirt voorgeset. Het waeren fraie luiden, soo mans als vrouwen, noch de scoonste, die wy opt landt gesien hadden; de vrouwen heel blank sijnde, die wy vonden veel thuis te blijven end met weven haer te generen. Nae dat met haer gesproken hadden als boven verlieten haer, end alhoewel onse meninge was de *Tarokeiers* te besoeken, doch deur den regen verhindert sijnde, mosten het naelaten, quamen den 31. savonts weder in *Dorko*, daer ons geen kleine vrientscap bewesen wirdt.

Martius.

Den 1 Martij vroech smorgens vertrokken wy nae het suidelyke dorp, daer sy 2 groote vieren op haere versamelplaetsen gemaekt end verkensvlees klaer hadden, als ook haren drank, daer ons weder met onthaelden, seer overvloedigh. Met haer ook gesproken hebbende quamen nae den middach in *Bacluan*. Onderwegen sagen wy veel *Magkinammers*, die vraegden of haer mede niet souden besoeken end wanneer. In *Bacluan* deden sy ook haer best om ons te onthaelen, hebbende op 3 versceiden plaetsen 3 tafels laeten decken, brachten haeren drank soo overvloedigh, dat wy daerover verwondert waren; met haar gesproken hebbende, keerden weder nae *Sincan*.

Verstonden doen mede, dat enige *Teopangers* in *Takareiang* waeren geweest end treflyk onthaelt, end dat onse *Sincanders* op haer jaegveldcn haer mede ontmoet hadden, daer se malcanderen gesoent hebben.

Den 3 dito afvaerende, spraken met sijn E. wat ons op onse reise wedervaeren was, end wat met de 3 kleine dorpen gcsproken hadden nopende het wechwerpen van haere afgoderien end het dienen van den eenigen Godt in Christo, end over sulcx dat het nodigh was imant daer te leggen,

die haer mochte onderwijsen als haere afgoden wechwirpen. Eenige dagen daernae verstont, dat in de kleine dorpen 3 Takareiansche vrouwen waeren gekommen om haere vrienden, die daer hadden, te besoeken, daer van 2 sanderen daegs by ons quamen in *Sincan*, die wy met een kleintien vereerden, sijnde de eerste vrouwen die gesien hadden.

Den 19 dito besochten wy die van *Magkinam*, een klein dorpjen van welke dikwils genoodigt was; spraken met haer van versceiden dingen, insonderheit van het wechwerpen der afgoden end het dienen van den waeren Godt, dat lichtlyk nu konnen verkriegen. De omliggende dorpen genoech siende de welvarentheid van de *Sincanders*, die al by de 5 jaren haere afgoderien hebben verworpen, daertegen niet hadden, seiden dat bereit waren, al was het morgen, deselvige wech te werpen, soo maer imant wilde daer leggen, die haer onderwese; tis bedroeft daer ons soo een wyde poorte geopent is, evenwel soo weinige sijn die haer konnen onderwijsen.

Den 26 dito verscenen hier de *Tevourangers*, in *Taiwan* woonachtig, die ernstlyk versochten, dat met haer wilde gaen, alsoo noch noit Nederlanders daer geweest waren; wilden my onthaelen; dat wy om onse occupatien excuseerden, andere in onse plaetse sendende, die treflyk van haer wirden onthaelt.

April.

Den 4 Aprilis is goetgevonden de dorpen om de Zuit te gaen besoeken, insonderheit die van *Pangsoia*, om te vernemen ofter geen middel sou sijn om onse religie onder haer te planten, end ook om onsen gemaekten vreede noch meer te bevestigen.

Den 6 dito voeren wy uyt *Sincan*, quamen tijtlyk in *Taiouhan*, daer wy bleven tot den 7. Ontrent middach gingen tseil, by de 20 Duitschen, by ons sijnde den Luitenant Johan Juriansen, die sijn E. om versceiden reden goet vont mede soude gaen, als ook Pieter Jansen Bottelier om teen en tander af te sien, by ons hebbende 6 *Sincanders*.

Ontrent den avont quamen wy in *Tankoia*, daer wy overnachten. Des morgens vroech de reise weder aennemende, quamen ontrent middach voor *Pangsoia*, sagen veel inwoonders langs het strant loopen, die soo nae quamen datse ons holpen; verwachtende *Takumei*, Opppersten, die ons met het veendel by quam end met ons ging in ons vaertuig; wy bevonden het dorp lang en smal, seer met volk, insonderheit met kinders versien.

Den 8 dito gingen wy de andere dorpen besien, die daer niet verre van daen lagen, en gants wildt volk sijnde, de mans meest alle naekt loopende, de vrouwen weinigh bedekt; de saken daer van doen met haer handelde waren dese:

1. Spraken met haer nopende het dienen van den waren Godt in Christo, dat sy seiden aennemen wilden soo maer imant daer leiden, die haer mochte onderwijsen. Ick segge wederom, tis bedroeft hier soo weinig leeraers hebben om sulke te onderwijsen, die onse religie gesint sijn aen te nemen.

2. Was van het *Gouden Leuws Eilandt.* Wy vernamen of die van *Pangsoia* wel met haer spraken en vriendtscap met haer hielden, dan of ook haere vianden waren.

3. Was om noch beter by de Chineesen te vernemen nae het gout, datter gesegt wort int gebergte te vallen by de vianden van *Lonckjau.* Wy verstonden dan datter santgoudt viel, dats uyt een reviere, seer kout sijnde, haelden, end om dat dit in toekomende U.E.E. noch groot profijt mochte aenbrengen; sonden een Chineess, seer aen ons gewent, nae *Louckiau* om ons met haer te bevreedigen end noch nader nae de sake te vernemen. Dit wisten wy wel den E. H. Putmans behaegen soude, met welken wy al van dat gout wytloopig gesproken hadden, die ook sonder twyfel U.E.E. breder daer van sal openinge doen.

Tlaetste daerom wy na *Pangsoia* gingen was om de accoorden in Chineess gescreven daer aen te slaen; de namen van dese 7 *Pangsoische* dorpen staen hier boven.

Den 12 dito quamen wy weder in *Sincan.*

Den 14 dito sonden een missive aen sijn E. daerin ver-

sochten een persoon van onse Natie in *Pangsoia* mochte geleit worden om de tale te leeren end alsoo den wech te praepareren tot haerder bekeeringe, dat sijn E. mede toestont; derhalven eenen Warnaert Spoelmans daer geleit is, dien wy een vocabulaer van 300 Pangsoische woorden mede gaven, die wy op de reise van *Pangsoia* tsamen brachten, die ook den 16 April met den Oppersten van *Pangsoia* is vertrokken.

Den 18 dito quamen die van *Taraguang*, die onsen vreede versochten, die boven int gebergte gewoont hadden end nu haer onthielden onder de *Tevourangers*, daer onder wy haer ook rekenen.

Den 21 dito quam weder den Chineess *Lampak*, die ontrent 14 dagen uyt was geweest, die wy uyt *Pangsoia* nae *Lonckiau*, noch wel 2 daegen reisens van *Pangsoia*, suidelyk aen hadden gesonden met een scenkagie. Rapporteerde ons, dat de van *Lonckiau* bestonden in 15 dorpen; hadden maer één Hoofdt daer nae sy luisterden, sijnde vianden van die van *Pangsoia;* waren de civylste van alle de inwoonderen die hy noch gesien hadde, wel gehabitueert, de vrouwen draegende rocken tot haer encklauwen. Den Oversten was wel gesint tot den vreede, maer wilde eerst van onse Natie daer hebben. Hy versekerde ons datter gout was by de vianden van die van Lonckiau; den vrede met dese luiden is nodigh, niet alleen om het goud noch nader te kommen, niet alleen om de zeestrant noch soo veel verder vri te hebben, maer ook om dese luiden noch tsijner tijt tot onse religie te brengen. Noordelyk van *Tarokei*, dat 2 dagen gaens noordelyk van *Sincan* leit, sijn noch 5 dorpen: *Dalivo*, *Jarissang*, *Valaula*, *Tossavang* end *Dovoha*, die mede versceiden maelen onsen vreede versogt end pylen nae *Sincan* gestiert hadden; die ook versochten *Hollanders* daer mochten kommen, sijnde wel een dach gaens van *Tarokei*, end dan wilden mede kommen, dat ook is ingewilligt. Sijn den 22 dito 2 Hollanders daer nae toegegaen, die wy hoopen mede onse bontgenoten sullen worden, verhoopende alsoo dese heele sijde van *Ilia Formosa* vry te krigen.

Den 26 dito gingen wy af om met sijn E. te spreken nopende *Lonckiau*, daer na toe sijn E. goetvont Hollanders souden gesonden worden, geresolveert sijnde met de luiden in vreede te treden om reden als boven.

Den 29 dito het dorp *Tavakan* geresolveert hebbende onsen godtsdienst aen te nemen, sagen uyt nae een bequaem plaetsien daer den krankbesoeker sijn residentie soude nemen, die dar geleit soude worden; met haer doen wytloopich sprekende van de idele afgoden, die sy gedient hadden, end wat een segen te verwachten hadden van den enigen Godt, dienee nu annamen te willen dienen. Geeindigt hebbende, vraegden wanneer dat hare afgoden verwerpen wilde, dats dan thuis souden blyven; daerop geantwoort sijnde, sijn vriendtlyk van haer gesceiden. De Heere moet lof hebben, dat soo een wijde poorte hier geopent heeft; den oogst is groot, de arbeiders sijn weinich. Tegen den avont thuis kommende vinden Joost weder hier, die in de 5 noordelijke dorpen geweest was, sijnde wel 3 dagen reisens van *Sincan*, die haer redelyk onthaelt hadden, die seiden alst moi weder was hier wilden kommen. Sy sijn een soorte van volk als de *Tirosenners*, gebruikende pyl end boogh, weinigh hasegaien hebbende.

Majus.

Den 1 May is Joost vertrokken nae *Taiouhan* om de reise aen te nemen nae *Lonckiau;* is toen mede nae *Tavakan* vertrokken *Carolus Agricola*, krankbesoeker, om niet alleen hem verder te oefenen in de tale, maer ook, haere afgoderie verworpen hebbende, haer te onderwijsen in de beginselen van onse religie. Hebben toen getracht een scole onder onse *Sincanders* in te stellen, vonden 70 jongers, die bequaem waren om geleert te worden.

Den 5 dito vertrokken nae *Tavakan* dar haer afgoden alle brachten met de offerplaetsen, end op een plaetse leiden end van haer selven in brant wirt gesteken; haer wytloopig om den eenen Godt te dienen vermant hebbende, vertrokken weder nae *Sincan*. Godt de Heere, den be-

keerder der sielen, wilse bekeeren als wyse leeren. Toenden haer seer graeg om geleert te willen sijn, insonderheit de jongen; stelden datelyk in het viren van onsen *Sabbath*, den krankbesoeker pampiren ter handt stellende, daermede hy den dienst in haere tale konden doen.

Den 18 dito hadden sy voor de eerste reise den Sabbath geviert, meest alle datter woonde verscynende.

Daegs te vooren quamen hier 16 persoonen van *Lonckiau;* den broeder van den Gouverneur aldar met 15 dienaers, die van den E. H. Putmans op *Taiouhan* treflyk naer contento onthaelt sijnde quamen in *Sincan*. Nadat haer daer onthaelt hadden gingen met haer af, sijn E. nopende den vreede met haer handelende, die ook ten deele toen is gemaeckt, met den welken veel sprake van den waeren Godt te dienen, dat soo verre niet wech wirp.

Op *Taiouhan* sijnde, komt aldaer den Oppersten van *Pangsoia*, *Takumei*, dat wel te passe quam, die doen bevreedigt wirden met die van *Lonckiau*, die te vooren haerde vianden waren geweest.

Den 26 dito beginnen wy onse scole, elken jongen een blat pampiers vooreerst langende, dar den A B C, de consonanten end vocalen apart op getekent stonden, end dat voor eerst omdat de boekies noch niet gescreven waren, welk sonder twyfel veel goet onder dit jonge volk doen sal, welke scole tot nu toe, als dit screef, noch sonder verhinderinge voort gink.

Junius.

Den 1 Juni komt een van *Sotanau;* versoekt vreede voor 3 dorpen oostelyk van haer gelegen, die 8 sterk sijn end worden *Dal* genoemt. Haere hasegaien naemen wy aen, seggende, dat hier selver dienden te kommen; dat wy se by syn E. souden brengen end dat dan aen den pais niet te twyfelen hadden; de namen van die 3 dorpen sijn: *Pororei*, *Sovageiageiang*, *Sakasakei*.

Den 10 dito quam hier weder die van *Sotanau;* bracht met hem bevelhebber van *Tivalukang*, verhaelde van

8 dorpen vriendelyk bejegent was, die alle onsen vreede versochten.

Hebbe doen mede in *Bacluan* geweest, verder end wederom met haer sprekende nopende het dienen van den waeren Godt end het wechwerpen van haere afgoden, daer doen noch geen antwoort op kreeg, de Outsten noch niet by een sijnde, doch seiden daegs daer aen by ons souden kommen in *Sincan*, dat soo gesciede; bevont haer dorp te bestaen uyt 910 persoonen end huisen 176. Eerlange verwachten wy antwoorde op ons voorstel nopende het wechwerpen van de afgoden, die wy seiden duivelen waren, end die wechwerpende den duivel wech wirpen, end soo het niet gesciede, dat van den duivel niet verlost konden worden.

Den 21 dito stonden die van *Bacluan* toe, veel beraetslagt hebbende van wegen het wechwerpen der afgoderie, dat deselvige wech souden nemen, doch niet eer dan als den rijs ingesameld was; evenwel bereit waren toetelaten dat eerstdaegs een scole uyt haere jeugt daer mochte formeren, sijnde bereit selver daertoe een huis te maken, soo maer een schoolmeester daer wilde leggen, dat ook verhoopen eerlange gescieden sal.

Oh! offer maer werkluiden genoech waren.

Julius.

Den 25 July is den Bevelhebber van *Tevourang*, een van de 3 dorpen int gebergte, by ons geweest; verhaelde datter veel van de kinderpocken waeren wechgenomen, dat ook 2 van de bevelhebbers, die neffens hem gecreeert waren, mede begraeven waren; bragte ons een iseren hasegay, by haer in achtinge sijnde, die ons vereerde; versochte de vrientscap te vernieuwen, seggende, dat wy als één lichaem souden sijn. Daer op wy antwoorden, dat anders niet sochten als vriendelyk tegens alle ons antestellen end datter tusschen ons niet konde sulken nauwen bandt van vrientscap sijn, soo lange sy noch waren afgodendienaers; maer wilde hy die verlaeten end onsen enigen den waren Godt neffens my dienen, dat het dan konde bestaen, nemende alsoo

occasie om veele met hem te spreken van den Godt des Hemels, die in de onlangsche oorlogen soo trefflyk voor ons gestreden hadde end ons het tijtlyke soo overvloedich gaf. Dar op hy antwoorde, dat mede bereit soude sijn dien Godt aentenemen, soo daer een persoon wilde leggen; dat ick seide in mijn macht niet was, maer eerst met den E. H. Gouverneur wilde spreken, end soo der ecn bequaem persoon was, dat hem eenen, om in sijn dorp te liggen, toegesonden soude worden. Dit dorp, dar wy van scrijven, is het grootste van 3 die int gebergte by malcanderen liggen. Ick segge wederom, dat het bedroeft is, dat het aen onse sijde moet haperen, dat dese arme luiden niet bekeert worden, dat soo weinich werkluiden hebben.

Den 26 dito is by ons geweest een Chineess in *Magkinam* woonachtig, die ons verklaerde, gesint was op dit landt te blyven, met een *Magkinamische* vrouwe te trouwen end als haer onderwijsen dan mede onse religie wilde aennemen, gelyk mede soo een Chineess onlangs geleden in *Sincan* woonende by ons quam, die sijn landt valediceerde, geneigt sijnde onse religie aen te nemen. Sulke hebben wy noch meer, die Godt geve tot het licht des Evangeliums mede gebracht meugen worden.

Soo veel de 2 groote dorpen *Mataw* end *Soulang* belangt, twyfele niet of lichtlyk van haere afgoden te trekken sijn, te meer siende de welvarentheit van Sincan, die nu al veel jaeren geleden den waren Godt te dienen aengenommen hebben, bestaende in het opwassen van haeren rijs, die haer tsedert jaer op jaer treflyk vertoent heeft end nu tegenwoordich wederom wel staet, daer dese inwoonderen veel op sien. Veel oude luiden in *Sincan*, insonderheit de leraressen haeren afgoden dienst doende, dursten voor desen wel seggen, soo sy haere afgoden verwirpen end den Godt der Hollanderen dienden, dat den rijs niet soude opwassen. Niet alleen contrari hebbense gesien, maer selver dat tsedert betere oogsten hebben gehadt, dat een geweldigen slag end verachtinge heeft gegeven aen den afgoden, soo dat nu selver beginnen te lachen met het

voorige seggen van haeren Leraressen, welkers uytspraken plagten te sien als Oracula, ja! by haer soo vast end seker, als by ons het Evangelium.

Uyt het bovenstaende hebben U.E.E. konnen verstaen hoe dat wy een scole van jonge manscap onder dese *Sincanders* geformeert hebben, die wy niet alleen onderwijsen in de fundamenten der religie, maer ook leeren leesen, om dies wille dat best vaceren konnen, alsoo noch jonk sijnde, weinig int velt gaen. Dit selvige hebben wy mede begonnen met de jonge meisies van 14, 12 end minder jaeren, die alle mourgen 2 uren geexamineert worden in de beginselen der religie, sijnde ontrent 60 persoonen, dat wy alreede bevinden veel goets doet; welke scolen oncostelyk gehouden worden, want de meisjes dar aen wort niet gegeven; soo veel de jongers belangt de hebben U.E. tot noch toe niet gekost; end alss wy oncosten moeten aen haer doen, soo sullen se niet groot sijn, immers in een heel jaer geen 100 realen passeren, so verhoopen wy mede te handelen met scolen, die in andere dorqen geformeert sullen worden.

Augustus.

Den 31 Augusti komt den *Satanauer* weder, die voor 3 dorpen te vooren gesproken hadde, oostelyk van haer gelegen, int generael *Dal* genoemt; brengt andermael een deel hasegaien noch voor 5 dorpen, die mede versochten met ons in vreede mochten treden, die wy antwoorden als boven. Sij seiden soo haest alst droeg weder was dan selver souden verscijnen, die wy dan ook beloofden by sijn E. Putmans wilden brengen opdat den vreede bevestigt mochte worden.

Dese 8 dorpen, gevoegt bij die van *Lonckiau* int gebergte 15 sijnde; hierby doende 5 dorpen om de Noort, daer enige van de onse geweest sijn end haere pijlen all lange geleden ons hebben toegesonden, als ook *Veroverong* een *Takareians* dorp, die hier geweest sijn, maer noch geen princen vlagge hebben, brengen uyt 29 dorpen. Daer by gevoegt de voorige

28 sijn tsamen 57. Hier konnen U.E.E. sien de vrugten van den oorlogh, of wat al goets gedaen heeft, dat *Matauo* end *Takareiang* om haer quaet doen verbrant sijn. Wat al lants U.E.E. hier mede gewonnen hebben; wat een wijde poort ter saligheit hier deur geopent is; Mijn Heeren! laet het nu niet aen U.E.E. haperen. Gelyk ghy wel begonnen hebt, volhert alsoo; hout het voor vast end seker dat de Heere ons *Taiouhan* gegeven end dit landt ons verleent heeft, niet alleen dat daer soudet trafique driven, tonnen goudts van daer voeren, maer ook dat daer souden brengen, end derwaerts voeren, den onuitsprekelyken rijkdom Christi, welke goederen sijn, die daer dueren in der ewigheit. Eert nu den Heere van uwe goeden, end soo sult ghy van den Alderhoogsten geeert worden. Laet nu u broot over het water vaeren, soo sult ghy het vinden op langen tijt. De wolken, als sy vol sijn geven regen. U.E.E. rijkelyk gesegent sijnde, vervult sijnde, laet uwen regen vallen op dit dorre lant. Meint niet, dat aen dese arme verdwaelde menschen haer saligheit besteet, dat het wech geeft. Tis den Heere geleent, diet U.E.E. rijkelyck sal vergelden, heeft vergolden end noch dagelix vergeldt, U.E.E. soo overvloedigh alhier segenende, dat jaerlix 7, 8 end meer tonnen gouts hier van dan sijt halende. Dit komt immers van den Heere, die regeert dat, die bestiert dat. Soo U.E.E. hier van begeert continuatie, geeft rijkelyk; sendt hier iverige mannen, die dese luiden mogen bekeeren, end om dit te doen seggen U.E.E. immers veele redenen, tsy dat op Godt siet, tsy op u selven, tsy op uwen evennaesten.

1. Siet dan op den Heere, neemt voor U.E.E. sijn exempel; doet gelyk hy doet; weest barmhertigh gelyk uwen Vader die in de hemelen is, die goet doet aen vee end menschen.

2. Gedenkt het gebodt Gods, die ons belast den dwalenden te regte te brengen.

3. Siet ook op de belofte der vergeldinge; wat een loon, wat een kroon isser niet voor U.E.E. weggeleit, soo hierin iverig sijt.

4. Let op de straffen, die Godt uytspreekt over onbarmhertige, over sulke die macht hebben, middelen hebben om de heidenen te bekeren end daerin nalatig sijn. 2°. Dat leert U.E.E. ook den bandt der nature end den bandt der maegscap. 3°. Volgt ook de exempeln van andere nae.

Laet hier by komen motyven; aenmerkt de onsekerheit van de tijtlyke goederen, de onsekerheit des levens. Laet U.E.E. bewegen de weldaden des Heeren, insonderheit dat U. E. commercie soo profijtelyk hier gedreven wort. Spaert dan aen dit heilige werk geen oncosten; laet het niet ontbreken aen dienaers; doet al wat doendelyk is; laet hier in toekommende meer mannen Godts, godtsalige, iverige mannen gevonden werden, end soo wil de Heere noch meer end meer U. E. handel segenen en U.E.E. menigfout vergelden, dat aen dit werk der bekeeringe der heidenen sult besteet end bewesen hebben.

Niet, Mijne Heeren! dat wy willen seggen, dat ons de helpende handt tot nu toe niet geboden soude sijn; wy bedanken U.E.E. voor het gedane, als ook den E. H. Gouverneur Putmans, die gelyk hy getrouw is geweest in U.E.E. dienst, ook getroulyk ons de handt heeft geboden; maer willen seggen, den acker nu grooter sijnde ook meerder boulieden om dien te bewerken noodigh sijn.

Hier hebben U.E.E. dan enige dingen van wat tsedert den jare 1635 van November af tot den jare 1636 in September sijn voorgevallen, insonderheit belangende den oorlogh end den vreede, die met versceiden dorpen is gemaekt. Het zijn maer eenige weinige excerpta, by de andere stukken te vergelijken, die tsedert sijn verhandelt, dewelke tsijner tijt (soo Godt wil) U.E.E. noch sullen vertoenen, want hier niet alleen ons te bemoien hebben met ecclesiastique, maer ook genochsam, en dat genootsaekt, met politike saken, niet alleen van de dagelixe voorvallende questien in *Sincan*, maer ook met te decideren end neder te leggen de questien van de omliggende dorpen, die ons voor haere bescermheeren hebben aengenomen, dat ons somtijts meer moite anbrengt als onsen eigenen dienst, daer in wy beroepen

sijn. Dikwils hebben wy versocht hier van mochten ontslagen sijn, doch tot noch toe niet geobtineert. End al wast het datelyk obtineerden, sal noch die 2 jaren, die in U.E.E. dienst (soo U.E.E. seggen) verbonden sij, my met dese politie moeten bemoeien, alsoo dese luiden getracteert moeten worden niet na onse wetten, die by haer te hardt sijn, maer na haere humeuren, end dat nae dat verdragen meugen, of anders ons haest verwerpen souden. Immers achten het noodig met den aldereersten alhier eenen expressen geleit worde, die 8 of 10 jaren hem verbinde, die over 2, over 3 jaren dit te doen bequaem mach sijn, twelk wy verhoopen van den E. H. Gouverneur Putmans noch sullen verkrigen, die wel weet hoe noodigh dat is, of anders sal dese sake scade liden, want van meninge sijn (soo Godt wil) onse 10 jaren geexpireert sijnde, het patriam te besoeken, onder andere redenen, omdat van dit politique mochte ontslagen sijn end een plaetse bekommen, daer alleen met het kerkelyke my te bemoeien hebbe. Wy hebben eenigen tijt geleden (siende mede het seer helpen soude tot den opbouw van dit werk) aan den E. H. Gouverneur als Generael versocht gehadt, licentie om 4 of 6 van de apparenste jongers te meugen vervoeren, in ons vaderland brengen, daer in de studie opqueeken, die dan tsijner tijt hier haer eigen volk mochten leeren. Wy weesen aen hoe profijtelyk dit wesen soude, alsoo de sulke noit souden vertrecken, haer moeders tale beter souden spreken, haer eigen volk bevalliger souden weesen als wy. Hebben daerin ook niet geobtineert, voor soo veel wy merken konden, end naederhandt noch klaerder hebben verstaen. Hadde den E. H. Generael met sijn Raden niet soo seer tegen dese kinders, als wel om ons te largeren end van dese plaetse te laten vertrecken. Soo eenen praedicant, geloven wy, meer soude konnen doen als wy met ons veelen; derhalven tot U.E.E. gaen versoeken, om de liefde onses Saligmakers end de saligheit van dese arme luiden, dat ons dit gelieft toe te staen, dat naert vaderlandt vertreckende 4 of 6 jongeluiden mede mag nemen. Wil my ver-

binden haeren scoolmeester te wesen, deselve by my te houden tot dat haere cursum studiorum sullen vollent hebben. Ick versekere U.E.E. dat dit doende veel sult gedaen hebben. Ick weet, U.E.E. sullen sien op de Amboinesche kinderen. Sal iemant om een groot werk te verrichten met een attentaet hem vergenoegen? Sal ment niet wederom end wederom onderleggen? Wat doet niet een viandt om een stadt te meugen winnen? Eens afgeslagen sijnde, of sijnen anslag eens mislukt sijnde, sal daerom niet uytsceiden. Heeft hyt met dese end geene niet konnen verrichten, hy besoekt het met andere. Doet ook soo, mijn Heeren, om den duivel de sijne te ontrucken, den duivel in sijn ryke scade te doen; laet daerom dat treflyke middel niet nae. Heeft het niet gelukt met de Amboinesche, besoekt het met de Sincansche kinderen. Soo veel ons belangt, souden het bicans deurven versekeren, dat dit goede werk tot een goet einde soude kommen. Het souden geen coninkskinderen sijn, maer arme luiden haer kinderen. Deze souden soo veel oncosten niet maeken als de Amboinesche; wy souden se selver by ons houden, die haere humeuren weeten end kennen. Dese jeugt achten wy bequaem tot de studie, sijnde van een goet begrijp end van goede memorien. Dit doende gevoelen wy noch meer voor Sincan souden doen als noch oit hebben gedaen. Godt de Heere, die beweege hier toe U.E.E. herten.

Den E. H. Generael Brouwer stont ons toe eenige van dese jeugt hier souden gagieren end onderwijsen; maer deselve soo verre te brengen, dat tot praedicanten souden kommen, of die wel hier op te queeken, oordeelen wy niet wel doenlyk om versceiden reden, die U.E.E. konnen sien uyt het schrift hier neffens gaende, getekent met A. 1). Tot noch toe heeft sich *Sincan* seer gehoorsamelyk angestelt; de meeste swarigheit sijn wy al gepasseert, haere afgodische feesten alle sijn verlaten; den Sabbat wort Sondags solemnelyk geviert, gemenelyk by de 5 of 6

1) Zie het volgende stuk.

hondert toehoorders hebbende. Niemant trout nu hier of tis op ons wyse, end nae Godts ordinantie sijn al 50 paeren op onse maniere getrout; tgetal der gedoopten waren 862.

Hebben U.E.E. oit eenige gelegentheit gehadt om onder de heidenen wat te doen, dat is hier: Tsal geen (soo wy hoopen) *Amboina* weesen; tsal geen *Banda* weesen. De ouden vinden wy noch traegh, maer de jonge tot leeren graegh, ja veele sijnder die haere gebeden ex tempore soodanig weeten op te seggen, van wat materie het ook sy, end dat ortodoxe, dat het een lust is om haer te hooren. Uyt haer uytterlyk gelaet souden men moeten oordeelen, dat den geest Christi hebben. Tis by de 6 jaeren dat dit werk is begonnen. Soo dit noch duren mach 20 jaeren, 30 jaeren, een heerlyke gemeinte sal hier gesien worden. Dit is het geene wy voor desen tijt nodigh geacht hebben U.E.E. te laten weeten, sijnde het gepasseerde, dat alhier verhaelt is, uyt onse daegelyxe annotatie getrokken end tnodigste van consideratie ofte principaelste met communicatie end ordere van de E. H. Putmans gesciet; hiermede eindigende.

Erentfeste, Voorsieniege, Seer Discrete Heeren! blijft den Almo. bevoolen, die U.E.E. commercie rikelyk gelieve te segenen; den 5 Septembris, 1636.

minuut, met Junius' hand gecorrigeeerd.

Rijksarchief.

XXVI.

Memorie ten betooge, dat de opleiding van eenige Formosanen in Holland noodig is. Bijlage tot het voorgaande rapport. *Zie p.* 125.

Achtbare, Wijse, Voorsienige, seer discreete Heeren.

Dattet seer profijtelyk soude zijn voor dit werck, ende geweldich helpen tot den opbouwe van Godes Kercke alhier — jae het eenige behoud daer van soude sijn, — indien eenige Sinkansche jongens van jongs af onderwesen end soo verre gebracht konden werden, dat metter tijd niet alleen als schoolm[rs], maer ook als praedicanten onder haere compatrioten konden gebruikt worden, gelooven wy, houden end sustineeren wy. Maer hoe beswaerlyk, hoe moeijelyk, jae hoe onmoegelyk dit sy uyt te voeren, dese jonkheit hier blijvende, bewijsen wy. Derhalven om dit goede, dat uyt sulken onderwijsinge vloeyen soude te erlangen, achten wy op het hoogste noodich, datse dienen vervoert, int vaderlant gebracht end daer in eene godtsalige schoole bestelt te werden, daer het niet beswaerlyk, maer heel licht om doen sal sijn. Dat dit niet doenlyk sy, sy blijvende in dit dorp, al ist ook dat wy se nemen in onse huisen, als den E. H. Generael ons recommandeert, gelooven wy om dit naer volgende.

1. De jonkheit, die afgesondert wort, om metter tijt Godes Kerke dienst te doen, moet niet alleen geleert worden den A. B. C., leesen end schrijven, het Vader Onse, het Geloove, de 10 Geboden van buiten op seggen, maer een dink isser noch noodigh, end dat is het principaelste, die jonge spruytkens die gebogen konnen werden, werwaert men wil, end die haer in haeren ouderdom hebben, naer datse in haere jonckheit gewent worden, soo Salomon get.

Proverb. 22 v. 6) die moet men soeken te bewerken tot de vreese Godts, de ware godtsaligheit end een rechtscappen christelyk leven; dit is het eerste end meeste end het principaelste van allen, dat sy te leeren hebben Proverb 17 (sic), Proverb 11 v. 10 (sic) end hoe sijnse daertoe te brengen blijvende in dese wildernisse, daerse daegelyks met dese wilde volkeren verkeeren. Genomen sy sijn in onse huisen, sy konnen daer altijt niet inblyven, moeten nu end dan haer in dit dorp vermaeken, ofte in andere dorpen; is dan te bedenken, dat alle onse moeyte, neersticheit ende vermaninge, aengeleit sijnde om haar tot de vreese Godts te brengen, te vergeefs souden sijn; te meer by haer hebbende soo een boose natuere, daer by komende des Sathans listigheit.

Waer het dan niet wel noodigh, datse vervoert end op sulke plaetsen gebracht werden, daer van besmettinge bevryt, end meerder end sterker middelen gebruikt konnen worden om de vreese Godts in haer te brengen?

2. Dese jonckheit dient opgebracht in goede borgerlyke zeden (want doch gantsch wilde end barbarische manieren hebben, soo in haer eeten, als in haer kleeden), als gehoorsaemheit, beleeftheit, vriendelyckheit end bedienstigheit, daermen haer, hier sijnde, swaerlyck sal konnen toebrengen; jae hier blyvende, soo een weinig aftreden van haere manieren, sullen bespot worden; ergo dienen verplaetst.

3. Sy moeten perfect konnen leesen end schrijven, jae soo der predicanten van komen sullen, moeten niet alleen duytsch, maer ook latijn, griex end hebreeus konnen, dat hier niet wel doenlyk is, end seer licht om doen soude sijn in ons vaderlant. End dat meer is, hier wort geduricheyt vereyst; men moet verseeckert sijn, dat sulke jonge luiden, die men aenneemt te leeren, 8, 9 ofte 10 jaeren tot de studie vaceren willen, ofte het is al weer niet; het moet by lutkens end lutkens, end daerom met geduyrig druppen hun ingestort worden. Het sijn door leekkende vleskens, daerom moet daer een geduyrige instortinge sijn. Daer is, onses oordeels, niet goets te doen by de jonge jeucht, soo

men hen slegts met horten onderwyst, daerom dient alle daegen, end dat een langen tijdt, wat gedaen worden. Het opqueecken der jonger herten tot wat goedes, is jegelik het uytbroeyn der eyeren; men moet geduyrig daer over wesen, ofte het worden licht vuyle eyeren, end hoe kan dat hier gescieden, hoe sijn wy verseekert sy hier blijvende dat willen continueren, want sy by ons sijn alst haer gelieft; derhalven dienen verplaest, soudemen metter tijt nut end profijt voor Godes Kerke van haer trecken.

4. Wilt men van dese wilde boomkens tamme end goede boomkens maeken,, die veel goets mochten doen in des Heeren acker, soo moeten besnoeit, besneden end behackt, soo moeten se uyt dit lant, uyt dese wildernisse, in een frayen hof gestelt werden, ende datter al krom aen gewassen is, moet weder recht gebogen, end dat int toekomende niet krom end wildt opwassen, daer voor moet gesorcht werden.

Dit kan niet gescieden sonder roede, want de roede is als de schaere, daer mede sy geschaeft end fray gemaekt moeten worden. Men moet haer, als syt verkerven, over de bank leggen, ofte daer is niet goets van te krijgen. Nu dit kan noch mach (hier) niet gescieden; beginnen wy maer eenen jongen te geeselen, al hadde hyt verdient, wy mochten denken het met de schoole gedaen soude sijn. End dat men soude meenen dese jeucht, of eenige jeucht, vrye konsten en theologie souden konnen leeren, sonder behoorlyke castigatie, dunkt ons onmogelyk. Ergo dienen verplaest end int vaderlant gebracht, daer dit alles kan end mach gescieden.

5. Hier blijvende is te beduchten, dat neffens de goede end ortodoxe leere ook in soude drinken van haer oude afgoderie, die sy eer souden aennemen, van haer ouden daertoe vermaent, dat ook seer periculeus soude sijn. Dat meer is, konnen niet sien, hier blijvende, ofte sullen haer nu end dan verloopen met vrouwen, die soo gemein by end onder haer sijnde; soeken sy geen vrouwen, de vrouwen sullen haer soeken. Dat dit dan ook seer ergerlyck end

seer schadelyk soude sijn voor sulke persoonen, die Godt gelijk als geheilicht moeten sijn, is wel te bedenken. Derhalve dienen verplaets end gebracht daer dese quaden haer niet infecteren konnen.

6. Als nu al veel moeyte met haer gehat, end groote onkosten aen haer besteet hadden, een weynich ontstelt sijnde, ofte het soo lichte niet konnende vaten, dat men haer leerde, souden doorgaen, de studie verlaeten, te meer, soo maer eens van haer ouden werden opgerockent.

Ergo niet doenelyk, seer swaerlyck, jae onmogelyk, dat dese onderwijsinge geschiede hier blijvende in dit dorp, maer het contrarie seer profijtelyk end licht om doen, soo naert vaderlant gevoert wierden, mits eene van ons beyde, opzicht over haer hebbende mede gink; want in ons vaderlant kommende de vaderlantsche lucht, aert end eigenschap souden indrinken, end souden alsoo gehollandiseert werden, en soo sout gescieden, gelijk den E. H. Generael segt, dattet haere ouders end lantsaeken des te nauwer aen ons soude verbinden; end die souden dan haere gemeynte gestadig by blijven, als sijnde in haer eigen vaderlandt. Die souden ook met kleynder gagie. als nu de praedicanten hebben, konnen gepaeyt worden; die souden haere meyninge in haer eigen taele beter konnen uytdrucken als wy, want sy souden in haer eigen taele uytspreeken de groote daden Godts, daer wy haperen, daer wy stameren. Die persoonen souden haer liever end aengenaemer sijn als wy, sijnde haer eigen ingewandt, oversulcx van haer ook liever de woorden Godts ontfangen. Dit wisten de Spanjaerden wel al over de 100 jaeren; daerom hebben syt soo int werk gestelt in Japan, end het is haer gelukt datse soo veel duysende Christenen hebben gehadt, seer vast onderwesen, die om Christi wille allerlei tormenten, quellingen end pijnen hebben uytgestaen; soo maer voorsichtig gehandelt hadden, ware apparent geheel Japan Rooms Catolyck geweest. Soo doen noch de Portugysen ontrent China; soeken eenige gauwe Chineese kinderen van de apparentste, diese verplaetsen end brengen daerse volkomentlyk gesag end

dwank onder haer hebben, end daer in de studie bequamelyk konnen opgebracht werden. Die, groot geworden sijnde, doorwandelen het geheel rijke; gelijk immers haer brieven luyden, dat al eenige int hof van den Koninck sijn, haer besig houdende met het bekeeren van de Groote. Wye kan dit niet prijsen, al wert het gedaen van onse vianden. Wy oordeelen die een van de beste middelen, die tot bekeeringe van een volk konnen aengeleit worden, sijnde het sekerste end gewiste, door welk ook meest kan gewrocht werden, een middel tot bekeeringe van dit dorp, een middel om de saligmaekende kennisse Christi te brengen over alle dese omliggende dorpen.

Soo veel nu d'oncosten belangt, sulken heerlyken middel behoort niet naegelaten om eenige onkosten. Wy oordeelen ook die onkosten niet soo heel groot soude sijn, alsoo niet op sijn hoofs, maer slechtelyken konnen opgetrokken werden. End soomen vreest voor d'oncosten, Godts Kerke sal een dienst end dese luyden een voordeel gescieden, dat metter tijt haere onkosten weder opbrengen; ofte hier mede, datmen haer geeft een kleyne gagie, ofte gevende haer een praedicants gagie, ende aftreckende maentlyx 20 of 30 gulden, in weinig jaeren sullen immers doncosten van alle weder gerestitueert werden.

Godt de Heere, die daer beweegt aller menschen herten, die bewege ook U. E. herte, dat dit sien, verstaen end toestaen meugt. Hy inspirere U. E. soodanige resolutie, die streeken mach tot sijnder eere, deser end meer verdwaelde menschen salicheit, end daer over dan ook den segen Godts vallen mochte over de trafique en handel van Gen. Comp., niet alleen die hier, maer ook door geheel India gedreven wort.

(*Eigenhandig onderteekend*)

ROBERTUS JUNIUS.

Rijksarchief.

Cf. Acta Zuid-Holland 1636.
Acta Cl. Schieland 21 *Aug.* 1636.

XXVII.

UIT DEN EERSTEN BRIEF VAN DEN NIEUWEN GOUVERNEUR VAN FORMOSA, JAN VAN DER BURCH, AAN DEN GOUVERNEUR-GENERAAL EN RADEN VAN INDIEN.

De zaken te Sincan hebben op hem een zeer gunstigen indruk gemaakt. De ijver van Agricola wordt geprezen. Eenige nieuwe dorpen willen het Christendom aannemen, ook is daarvoor apparentie te Mattauw en Soulangh. De ijver van Junius wordt geprezen.

Comptoir TAYOUHAN, 5 Oct. 1636.

. . . .

Comende dan vorders tot de Sincansche saecken, mitsgaders d'omleggende dorpen op Ilha Formosa, soo met de wapenen nu jongst onder onse gehoorsaemheyt gebracht sijn, als andere dorpen meer, die den vreede vrywilligh aengeboden hebben, verstaen wt den heere Putmans, ende de vordere rapporten van domine Junio de goede apparente aenplantinge van de Kercke Christy in voorsz. dorpen, tot bekeeringe van duysende menschen ende winninge veeler sielen.

Op 25 Augusti passato hebben ons neffens de Hr Gouvernr Putmans getransporteert gehadt na Sincan, alwaer de goede onderwijsinge der christel. fondamenten des geloofs van domine Junio aen d'inwoonderen. De beginselen sijn seer vreugdig t' aenschouwen. Ontrent de 70 jongens, van 10, 12 13 ende meer jaren, werden dagelyx by gemelten Junio inde schoole tot den wegh des levens, in de Sincansche tale door de latijnsche geschreven letteren, geinstrueert. Sijn seer toenemende ende gants yverig tot het comen ter schole. De jongelingen worden oock door de ouders selfs ter behoorl. uyre daer toe geporret. Ongeveer

60 meiskens worden oock van dagh tot dagh inde gebeden als andertsins gecategiseert; de Sondagen mede behoorl. geviert ende de predicatien wel van over de 700 menschen aengehoort. Daer wort oock, neffens Junio ende eenige Nederlanders, by de schooljongens voor en na de predicatie inde Sincansche tale op de voyse van de 100ᵉ psalm Davids stichtelyck gesongen. Godt de Heere wil dit goede werck segenen ende meer doen aengroeyen.

Een dorp, *Tavacan* genaempt, gelegen een half mijle van Sincan, is met den persoon van Carolus Agricola, cranckbesoucker, versien, die wy vernemen hem in de tale en fondamenten Christi wel oeffent, mitsgaders sijne yver aenwent omme de inwoonderen desselven dorps (die hun seer gewillig thoonen) die in te scherpen ende haer de deure des lichts te openen.

Noch 2 dorpen zuydelyck van Sincan gelegen, insgelyx *Baccluang* ende *Maginam* by noorden Sincan, als oock *Tevorang* int gebergte, dat noch 2 dorpen onder sich heeft, hebben al mede geresolveert den waren dienst Godes aen te nemen ende haer superstitieulx bedryf t' eenemael t' abandonneren. Soo doen oock de 7 dorpen van *Pangsoya*, die seer rijck van menschen, insonderheyt van kinderen sijn.

Tot de dorpen van *Mattauw* en *Soulang*, item de 7 taccariansche dorpen ende *Lancqiouw*, sijnde 15 dorpen, met noch 8 dorpen oostelyck van *Taccareiang* gelegen, is oock goede apparentie omme alle tot onse religie getrocken te werden, twelck onsen predecesseur ende gemelten Junio ons volcomentl. affirmeren. Soo confirmeren 1) ons oock met het gevoelen van domine Junio, datmen vry wat beters onder dese Heydenen, die schriften noch boecken hebben, sal connen verrichten, als geschiet onder de Mooren, die alte vast aen haren Mahometh ende Alcorang blijven hangen. Maer het manqueert alleen aen arbeyders in den wijngaert des Heeren.

In den persoon van domine Junio hebbe t'sedert ons

1) Conformeren.

aencoomste in Tayouhan niet anders bespeurt als een rechte yveraer vande liefde Christy, die tot de voortplantinge van Godes Kercke (waer toe als nu groote hoope geeft) alles na vermogen contribueert. Sijn persoon schijnt noch wel genegen, naer expiratie van sijn 10 jarigh verbant, in Indien eenigen tijt te continueeren, soo men hem maer ontlaste van de politique saecken, daerover ten hoogsten doleert, als wesende buyten sijn vocatie ende strijdig tegens sijn gemoet, t'welck wy oock niet alleen geconsidert, maer oocq ingesien eñ ter herten genomen hebben U E. recommand(atie) dien aengaende gedaen, datmen gemelten Junio daervan behoort te ontledigen.

Maer alsoo ons daertoe goede eñ bequame stoffe comt te manqueeren, soo blijft dese saecke tot naerder gelegentheyt wtgestelt. . . . .

. . . .

Hiermede enz.

Actum int comptoir Tayouhan deser 5 October a° 1636.

UEd. verschuldigde dienaer,
JAN VAN DER BURCH.

Origineel
Rijksarchief.

Superscriptie:

Ed. Erentfeste, manhafte, wijse, seer genereuse Heeren d' Hr Anthonio van Diemen, Gouv.-Gen. ende d'E. Heeren Raden van Indien, wegens den Stant (sic) der Vereenigde Nederlanden, residerende tot Battavia.

XXVIII.

UIT EEN BRIEF VAN HANS PUTMANS AAN GOUVERNEUR-GENERAAL EN RADEN VAN INDIEN.

Gebrek aan predikanten tot inzameling van den grooten oogst. Berichten omtrent de school te Sincan.

Fort Zeelandia, 7 October 1636.

. . . .

De zaecken met d'inhabitanten hier te lande staen vorders overal, wtgenomen *Vovorolang*, (zoo in *Sincan*, *Soulang*, *Mattau*, *Tirosen* en d'andere omleggende dorpen, mitsgaders *Tackareyan*, *Tapouliang*, *Dolatock*, *Pangzoya* en hunne bygelegene plaetsen, die nu met de 16 voorverhaelde vlecken van *Lonckjouw* tot op het getal van 57, die hun altsamen vredelyck eñ gehoorsaem verthoonen, gebracht sijn), Gode zij loff, heerlyck en schoon; hier niet anders, als voren is aengeroert, als leeraers, omt twerck des Heeren te vorderen, ontbreecken.

In Sincan neemt de bekeeringe der Heydenen eñ kennisse van Godes Woort onder de jonge aencomende luyden goeden voortganck, eñ wert de jeucht in een schoole int lesen eñ schrijven volgens UEd. ordre onderwesen, twelck sich tamelyck wel verthoont, daer aen niet anders hapert, dan dat de ouders hunne kindren om te arbeyden int velt moeten missen, eñ wel dienen somtijts, die naerstig leeren, met wat rijs off een cleetjen (om haer des te meer t' animeeren) gesoulageert te zijn, dat men wederom wt het gaen jaegen der Chineesen op de harten, met cuylen off andersints te maecken, can gevinden. Groote subsidie wert jegenwoordich niet onder d'inwoonders gedaen, off te wert d'selve wt de boète van haer faulten wedergevonden; maer

om eenige collecte wt dit arme volck (gelijck UE. meynen) te lichten, zoude niet anders als groote irritatie eñ verwijdering causeeren, gelijck per exempel met die van *Quelang* gebeurt is. Wy waren wel van meyninge geweest Ds. Assueros Hogensteyn in eene vande bovenverhaelde dorpen, om de tale te leeren eñ dese Heydenen te bekeeren, te gebruycken, maer met het vertreck van D[i]. Candidii sal den selven onder de duytsche gemeente in Taywan wel dienen tot nader gelegenheyt geattmitteert te werden. Wy hebben mede zijn E. volgens gegeven ordre op zijn reecq. voor *f* 580.2.12 laeten debiteeren . . . . . . , ...

. . . .

Hiermede enz.
Int fort Zeelandia den 7 October a° 1636.

UEd. dienstb. dienaer,
HANS PUTMANS.

Origineel
Rijksarchief.

XXIX.

ROBERTUS JUNIUS EN ASSUERUS HOGENSTEYN AAN DEN KERKERAAD TE BATAVIA.

Bedanken voor ontvangen berichten en bevelen zich aan voor voortdurende correspondentie. Zenden voor den druk over leesboeken benevens woordenboek, waarvan zij echter zelf den druk wenschen te bewaken. Gezegende voortgang van het werk. Junius heeft een geschikt persoon voor den politieken dienst gevonden; de Br. mogen zijne aanstelling bevorderen.

Laus Deo, den 27 October 1636.

Genade ende vrede in Christo.

Eerwaerdige, vroome, godtsalige end seer geleerde medewerkers, de E. Broederen des Kerkenraets op Batavia.

U E. missiven van den 29 May passado met de neffens gaende copien, soo aen de E. Heeren onse Meesters, als aen verscheiden Classen ingestelt, gelijk ook 2 particuliere, soo aen D. de Roy als aen D. Holteno gesonden, sijn ons wel door den E. Hogenstein geworden, die ons seer lief en aengenaem sijn geweest, uyt welke genoechsaem hebben connen verstaen de constitutie, het progress end den voortganck van kerkelyke saeken alhier in India. Wy bedanken de E. Broeders voor de goede correspondentie, verhoopende hiervan continuatie. Soo veel ons belangt sijn des selvigen gevoelen, daerom ook alle onse pampieren aen U E. dirigeren ende ongesloten toesenden, op dat daer van niet alleen de lecture hebben, maer ook, soo begeert, copien trecken meugt, die wy geerne hier neffens gestiert hadden, soo den scrijver, die uyt te scrijven tijt genoch gehadt hadde,

dat wy verhoopen U E. wel duiden willen. Dese neffens gaende pampieren gelieven U E. te verseurgen, dat gesloten sijnde, wel bestelt ende nae het vaderlant gestiert meugen worden; sijnde 3 missive van eenen inhout, aen versceiden Classen gesonden, uyt welken niet en twijfele of genoech sien sullen de wijde poorte die hier geopent is, als ook de nootsaekelykheit van leeraers op Ilia Formosa. Daer neffens gaen ook 2 brieven aen de Heeren Meesters, daervan den E. Hr Putmans een ter handt gestelt is, daerin journaelsche wyse wytloopich stelle, dat de gelukige landttochten van Ilia Formosa concerneert 1), die wy niet twijfelen ofte neffens U E. pampieren wilt afveerdigen. Daerby komt een A. B. C. boecxken, dat met klaere letteren hebbe laten stellen en noodich achten gedrukt worde, also het ons hapert aen boecxkens om dese jeugt in te leeren leesen, dat UE. mede gelieve neffens ons te recommanderen, dat gedrukt mach worden. Daer is noch by een dictionarium voor sulke die dese tale willen leeren, dat vreese ik, sal niet sonder veele fouten te begaen gedrukt konnen worden, derhalven mijns oordeels, beter is dit drukken uytgestelt worde, tot dat selfs met lief het vaderlant besoeke, evenwel om veel redenen goet vinde naert vaderlant behoort gestiert, al ist maer de E. Broederen een gesichte daer van genieten. Dit alles wel gesloten sijnde, souden U E. weldoen den E. Hr Putmans ter handt te stellen, diese wel sal overbrengen end niet en twijfele veele voor dit werk by onse Meesters int vaderlant verrichten sal, die van hetgeen wy scrijven goede kennisse heeft, een iverich dienaer sijnde geweest voor de Compagnie, end ook ivert voor de saeke Christi; dien de Heere onsen Godt geleiden wil.

Uyt de neffensgaende pampieren sullen U E. genoch beoogen konnen den treflyken stant end gelukigen voortgank van Godes Kerke alhier, als ook wat een groote poorte ons geopent is, om tot de Heidenen in te gaen. Het scort hier niet aen persoonen, die geleert konnen en willen worden,

---

1) Zie n°. XXV.

maer aen persoonen die haer leeren; den oogst is hier groot, maer hoe weinig werkluiden! U E. vertrouwen wy haer devoir doen willen, dat iverige, godtsalige mannen in toekommende hier gesien meugen worden, tsij praedicanten, proponenten, als ook vroome stigtelyke van leven sijnde voorleesers of scoolmeesters, op dat de dwaelende bekeert meugen worden.

Soo veel den politike dienst belangt, die tot noch toe op onse scouderen gelegen heeft end noch leit, daerin hebben soo veel gewrogt, dat onse Heeren den leutenant Johann Juriansen (een persoon daer toe seer bequaem) hebben geconsenteert (die wy om dien last aen te nemen hebben bewogen) end vergunt eerst daegs alhier sal kommen om hem in de tale te oefenen, die met de laetste scepen U E. sal by kommen, om in sijn versoek gehoort te worden end met eenen naer een goet portuir uyt te sien, die resolveeren wil lange jaren alhier te continueeren, dat een groote verlichting tsijner tijt voor kerkelyke persoonen maeken wil. Sijn versoek is, mijns oordeels niet onbillyk; hy wil hem 5 jaeren verbinden sonder in gagie verbetert te worden, versoekt maer alleen den naem van Capitain te meugen hebben, end als Praesident gegroet te worden. Dat, al ist den E. Hr Putmans oordeelt gans dienstig voor de Compaignie soude sijn, soo ist evenwel dat sijn E. dat niet heeft willen op hem nemen, oversulcx daer niet over sitten, noch geen resolutie daer over trecken wil, al ist maer tot naerder approbatie van den E. H. Generael, daerom zelfs om dit te versoeken goet gevonden is nae Batavia trekken sal. Konnen de E. Broederen dit helpen bevorderen dat dit effect sorteren mach, tis seker, sy veel voor Godts kerke sullen gewrogt hebben, end soo sullen de praedicanten nae ons hier haer niet met politie behoeven te bemoien, dat wy tot noch toe met grooter seurge, circumspectien, moiten, periculen end tot groote verachteringe van ons werk genootsaekt sijn geweest als een extraordinarium (daer in volgende Ds. Candidium, die ons daerin voorgink) waertenemen. Onse Heeren is genoch bekent,

wat al weers wy gedaen hebben om hier van ontslaegen te meugen sijn, hoe dat wy haer bycans importuyn sijn geweest, jae, affirmerende, soo ons daer van niet wilden verlossen, dat soo haest onse jaeren geexpireert waeren, de plaetse daerom verlaeten wilden, dat ook by haer gegolden end sooveel heeft geeffectueert, dat den luitenant daertoe by provisie hebben vercoren.

Niet, dat ons datelyk sal verlossen, als niet konnende de tale spreken, noch niet wetende de manieren deser volkeren end op wat wijse sy beiegent moeten worden, maer dat hier by ons sijnde van ons leeren sal, end als bequaem is, dat dan eerst sullen afgaen, dat noch wel 2 jaeren dueren sal. Soo dat meer mijn successeurs als ik hier van verligt sullen worden.

Ds. Assuerus heeft sich tot noch toe in Sincan onthouden; neffens ons alhier in Sincan voor onse Duitschen sijnen dienst bekledende; hout hem besig met het leeren van de tale. Godt wil geven tsijner tijt Christo veele sielen mach toebrengen.

Hiermede enz.

U Eerw. dienstwillige ende geaffectionneerde broeders, U E. medewerkers,

ROBERTUS JUNIUS.
ASSUERUS HOGESTEYN.

Origineel, of eigenhandig onderteekende minuut.
Rijksarchief.

XXX.

UIT BRIEF VAN DEN GOUVERNEUR VAN FORMOSA, JAN VAN DER BURCH, AAN GOUVERNEUR-GENERAAL EN RADEN VAN INDIEN.

V. d. Burch heeft met zijn afgetreden voorganger een bezoek gebracht aan de dorpen.

Het volk heeft door zijne volgzaamheid op hem een gunstigen indruk gemaakt.

Junius dringt aan om van den politieken dienst ontslagen te worden, doch v. d. Burch vindt geen in alle opzigten geschikte persoon om hem te vervangen.

Casteel Zeelandia, 14 Nov. 1636.

. . . .

Van de gelegentheyt der plaetse *Wancan* eñ het maecken deser redout inspectie genomen hebbende, vervorderden noch den 24. ditto (October) voor den middagh onse reyse na Sincan. alwaer den 24 ditto aenlangden, en was aen Domino Junio ordre gegeven dat alle de Ouden van 13 dorpen tegens den 25 ditto in Sincan zoude doen comen, als oock sanderen daegs geschiede, Wanneer onsen voorsaet met goede ordre sijn afscheyt vande Ouden der geseyde dorpen nam, haer bedanckende int generael vande goede gehoorsaemheyt geduyrende sijn E. aenwesen gepresteert, haer wyders toewenschende den segen des Heeren, dat hare dorpen na sijn vertrek onder ons gouverno alsoo in een gerusten staet mochten blijven continueeren, accresceren ende toenemen. Daerop yder een van de Outsten met handtgeving sijn E. bedancten en geluck en heyl op sijne E. voyage quamen wenschen; recommanderende sijn E. wyders int generael en yder int bysonder den nieuwen Gouverneur voor haren vader in sijne plaetse aen te nemen, ende soodanige ge-

hoorsaemheyt aen denselven presteren, als voorsz. Ouden geduyrende sijn E. gouverno gedaen hadden, dat alle tesamen beloofden te doen. Ende quam yder int bysonder daerop met geluckwenschingen my de handt geven, tot een teecken, dat sijn E. bevel, als getrouwe eñ gehoorsame subjecten souden nacomen. Daerop ick haer bedancte en beloofde haer soo vaderlyck te gouverneren, als onsen voorsaet loffelycken gedaen hadde. Welcke solemnisatie wy met een gastmael, daer voorsz. Ouden alle present waren, besloten, ende naer gedane maeltijt onsen voorsaet en ick ons afscheyt van deselve namen, vervorderden noch onse reyse, dat denselven 25 d° savonts in Tayouan aenquamen.

Ick can niet nalaten hier by te voegen de geseggelickheyt van dat volcgen; hoe licht eñ sonder eenige de minste moeyte dese wilden te gouverneren sijn, hoe geerne dat haer geschillen ende questien aen onser gecommitteerden wtspraak laeten verblijven, hoe willigh ende bereyt dat haer thoonen omme onse vyanden te willen beoorlogen, hoe manierlyck dat haer van domine Junio inde christelycke leere laten onderwijsen, die alreede een voorsmaeck van de geseyde leere hebben, ende hoe geseggelyck, die noch van dese leere vreemt sijn, haer aenstellen, wanneer gemelten Junio haer vraegt off mede wel gesint sijn hare afgoderye te verwerpen, omme den eenigen waren Godt te dienen.

Dit alles is te verwonderen, eñ soude van veel treffelycke gemoederen niet aengenomen connen werden, of ten ware, dat die eerst van hare naturellen conditie bericht wierden, sonder t' welcke niemant met een goet oordeel daervan soude weten te spreecken.

Omme dan deze natie wel te regeren, soo heeft domine Junio tot noch toe de politique saecken a contento waergenomen, maer blijft persisteren, hoe eerder hoe liever daervan ontslagen te worden, ende alhoewel wy volgens U Ed. serieuse recommandatie hem geerne daervan ontlast sagen, waertoe dat verscheyde persoonen zouden connen gebruyct worden, maer en aspireren inde selve niet soodanige qualiteyten (van een nuchter, stil, godtsalig leven te leyden,

de blinde Heydenen met alle goede manieren in gerechtigheyt, nederigheyt en de waerheyt voor te gaen) haer willig, vrundelyck ende niet baetsuchtig aentestellen, maer een yder in haer goet recht (met een vereyscht oordeel) voor te staen, als tot het selve ampt wel gerequireert wordt. Buyten alle dese deugden behoorden noch gesint te wesen 7 a 8 jaren hem te verbinden om met des te meerder yver dit werck by der handt te nemen, sonder alle t' welcke geoordeelt werdt dese saecke tot perfectie ofte het rechte doelwit niet en sal werden gebracht. Want moet drie jaren noodigh hebben, al eer yemant prompt in de spraecke wesen can.

. . . .

Hiermede enz. Actum int Casteel Zeelandia 14 Nov. a° 1636.

UEd. dienstschuldige dienaer,
JAN VAN DER BURCH.

Origineel
Rijksarchief.

XXXI.

Memorie ofte advys by dE. Heer Hans Putmans op zijn vertrecq van Tayouan naer Batavia in handen van de Hr Johan van der Burch gelaten, cortelycken in sich vervattende in wat vougen ende maniere de verbetering, vergrootinge ende verseeckeringe vande overtreffelycke Chineese ofte Tayouansche commertie sal dienen gevordert, mitsgaders den vreede onder d'inhabitanten vant eylant Formosa ende vordere aencleven van de Gouvernement voor eerst noch sal dienen gegouverneert.

Het volk is oorlogzuchtig en tuk of roof, zoodat het de Compagnie nooit aan hulp ontbreken zal bij deze of geen expeditie

Door de leering en het voorbeeld van de predikanten, schoolmeesters en voorlezers, zullen zij ook lichtelijk geciviliseerd en tot de Kerk van Christus kunnen worden gebracht. Verscheiden dorpen toonen daartoe neiging. Het ware te wenschen, dat een geschikt persoon voor den politieken dienst kon gevonden worden, om Junius geheel vrij te laten voor het geestelijk werk.

. . . .

Tot oorloge te voeren is dese natie seer genegen: zoo ten respecte vande eere die onder hun daermede behaelt wert, als tvercrijgen van den buyt, niet tegenstaende den selven seer sober en by ons gants niet waerdich is; jae zoo gretich daernae, dat zoo drae wy daer van maer en reppen, alwaere oock tegens haere naesten gebuyren eñ vrunden (gelyck aen Mattauw, Soulangh en meer andere gebleecken

heeft) datelyck bereyt sijn, weshalven haere clachten eñ pretensien met discretie sullen dienen gehoort ende aengenomen te werden. Echter is deese begeerlyckheyt voor voor de Comp. dienstich, vermits ons niet lichtelyck aen haere hulpe, wanneer men die maer van doen heeft, sal comen te ontbreecken.

Met bequame, godtvrezende yverige predicanten eñ jonge aencomende borsten, aen te queecken om tot schoolmeesters, voorlesers en tolcken te gebruycken, mitsgaders goede ordre onder de soldaten te houden (die in Sinckan en andere dorpen leggen, ofte d'selve frequenteren) sullen deese luyden met dagelycxse onderwijsinge, zoo in de kercken als schoolen, eñ principael stichtelyck leven hun voor te gaen, gecivilliseert eñ veele zielen de Kercke Christy connen toegebracht werden.

Die van *Baccaluan*, *Tevorang* eñ de dry cleine dorpen, bewesten Sinckan gelegen, mitsgaders die van *Pangsoya* bethoonen haer gewillich eñ bereydt om onse manieren ende Godtsdienst aen te nemen, gelijck wy niet en twijffelen ofte die van Mattauw en Soulangh (daervan aengesproocken zijnde) sullen haer oock gewillich daer toe laeten vinden, zoo dat, als vooren aengeroert hebben, tot dit heerlyck werck niet anders als goede iverige predicanten en leeraers comen t' ontbreecken.

Het ware wenschelyck men domine Juny, volgens het goede intent van dEd. H. Gen[l] ende Raden van Indien, mitsgaders den Kerckenraet tot Batavia, van de polytycque accomodatie ende lasten, om sich alleene int geestelycke (gelijck zijn ampt medebringt) te oeffenen, sonder meerdere schaede int selve te lijden, conde ontslaen. Maer aengesien wy van zoodanige gequalificeerde persoonen, die inde tale ervaren, stil en deuchtsaem van leven zijn, niet wel en zijn versien, zoo sullen UE., volgens resolutie van d[e] 6[en] stanty, gem[e] Juny (die tselve tot noch toe zeer vreedtsaem en loffelyck heeft waergenomen) noch dienen te continueeren. Ondertusschen salt gants nodich wesen de saecke daer naer gedirigeert en daertoe aengelecht werde, om een

bequaem en als boven gemelt ervaren, gequalificeert persoon in toecomende daertoe te gebruycken; te meer dese saecke (Godt de voorste) allenxkens grooter en dienvolgende des te swaerder ende moyelyker sal werden. . . . . .

. . . .

Kopie
Rijksarchief.

XXXII.

Corte verclaringe in wat voegen en maniere den rijcken overtreffelycken Chineesen ofte Tayouansz handel voor eenige naeckende swaricheden sal dienen gepreserveert, ende des Comp. stant ende gelegentheyt opt eylant Formosa beter verseeckert. Te presenteeren aen dEd. H. Gouv.-Gen. Antonio van Diemen ende dEd. Hrn Raden van India.

De invoering van het Christendom is ook van politiek en commercieel belang.

. . . .

Van gelijcken d' aenplantinge opt eylandt Formosa enz. . . . .

Wy sullen hier nu noch by aenexseeren den treffelycken dienst ende het overgroote talent, dat de Kerke Christy int bekeeren deeser arme menschen eñ blinde Heydenen zoo langs zoo meer sal connen toegebracht werden, omme welcke overtreffelycke, heerlycke saecke buyten twijffel dien Alvoorsienden Gever alles goets, tot zijns Naems eere en verbreydinge van zijn Woort eñ Kercke, deese saecke oock zoo veel te mildelycker tot noch toe heeft gesegent

en noch sal doen; twelck wy bidden zijne Almogentheyt meer en meer belieft te begenadigen eñ laeten contineeren.

. . . .

Int Casteel Batavia desen 6 Januarij 1637.

UEd. dienstbereyden Vrint,
HANS PUTMANS.

Kopie
Rijksarchief.

XXXIII.

UIT HET DAGREGISTER VAN FORMOSA VAN 1e NOV. 1636 TOT 17 OCT. 1637.

Rapport van de visite in de noordelijke dorpen. Baccluan neigt tot het Christendom; daarin te gemoet te komen; rapport daaromtrent van Junius. Bevordering der cultures. Bezoek der zuidelijke dorpen door Junius.

6 Dec. 1636. Op dato zijn gecommitteert den predicant Junius eñ den luytenant Joan Jeuriaenssen omme haer met 6 a 7 paerden, met soldaten gemant, daer beneffens 15 a 16 soldaten te voet, tot meerder aensien te versterecken eñ de behoorl. visite inde dorpen *Soulang*, *Bacluang* eñ *Mattou* onder de inwoondren te doen, haere opinien te hooren eñ de gemoederen, diemen van tijt tot tijt verneemt naer de waere leere Christi haecken, behoorlyck te ondertasten, mitsgaders hare affgoden te verwerpen.

10 ditto. Verschijnen alhier weder domine Junio eñ Jan Jeuriaensen, luytenant; rapporteren hoe dat zy de reyse na de 3 naestgelegene noortl. dorpen van Sincan, *Bacluan* en *Soulang* en *Mattau*, omme daer de behoorl. visite te doen, haere afgoden te verwerpen, den 7en deser aengenomen, eñ haer eerst naer het dorp *Soulang* getransporteert

hadden, alwaer den selven daege des avonts aenlangden eñ vernachten. Wierde vande inwoonderen wel ontfangen eñ na haer wijse getracteert.

Des anderen daegs, na dat eenige questien eñ verschillen, soo tusschen de Soulangers, als Chineesen ontstaen, door voorz. gecommitteerden tot contentement van alle inwoondren waren geassopieert, hebben zy haere reyse nae *Mattauw* gevordert, aldaer alles in goede terme bevonden, vande ingesetene na haer vermogen treffelyck onthaelt eñ een minnelyck affscheyt genomen, comende alsoo den 8en des avonts in het dorp *Bacluan*, te welcqer plaetse de saecke ten principalen bestont, te weten: de gemoederen der inhabitanten te onderzoucken, haere affgoden eñ wes daer aen cleeft te verwerpen, de herte van deselve t'eenemael aff te trecken eñ na de waere leere Christi, het licht des eeuwigen levens te bewegen. Soo is gevolcht dat zy hun soo willich met verblijding gethoont, dat zy alle de affgoden, met de appendentie van dien, gemt gecommitterdens overgelevert en vrymoedig verlaeten hebben, tot het getal van 160 huysen off huysgesinnen, waerinne 't voorz. dorp bestaet. Dit tot alsulcken gewensten effect gebracht zijnde, is haer toegeseyt eñ belooft de chr. onderwijsinge maer 1) haer eersdaegs byder (hant) te nemen.

Zoo is by de Hr Gouvr eñ zijn E. presente Raet, opt remonsteren van De Junii, noodich geacht tot bevorderinge van soo een godl. wercq voorz. Junio sich met Ds. Assuerus te verstercken eñ alsoo een goede inleydinge onder de dorstige herten aldaer te maecken, tselve te helpen bevorderen eñ benaerstigen, tot dat gemt Assuerius volcomen kennisse becomen eñ alles alleen verrichten connen sal, als wanneer hy gecommitteert en geordineert wort in Bacluan tot vermeerdering der cudde Christy te continueeren; tot welcken eynde Junius oocq geauthoriseert is een bambouse woninge in voorz. dorp, met de minste coste eñ beswaernis vande Compe, ten eersten te laeten optrecken, omme daer-

1) Naer?

inne alles ordentl. te laeten toegaen en behoorl. gerieff te hebben.

20 ditto. Op dato verschijnen alhier d' Opperhoofden van 7 nabuyrige int geberchte gelegene dorpen, als deselve representerende. Hebben haere landen den stant der vereenichde Nederlantsche Comp$_e$ vrywillich opgedragen; in teecken van dien jonge clappusboomen, voor ider dorp één, overgegeven en hun vorders gesubmitteert onder de gehoorsaemheyt van onzen Gouverneur, in vouge eñ maniere der andre met ons vereenichde dorpen, na luyt der poincten eñ artiquelen daer van voor desen by d'Hr Gouv^r Putmans gemaect, welcqe persoonen, na een cleene schenckagie aen elcx gedaen, ten voorz. dage oock weder vertrocken zijn. De dorpen voorz. oostelycke van *Taccareyan* gelegen int geberchte doe genaemt, en specialyck *Taraquang*, *Honavahey*, *Hovongoron*, *Goroy*, *Dedakiang*, *Hosakasakey*, *Houagejagejang*, *Hopourourey*.

12 January 1637. Desen dach becomen schryven van Ds. Junius wt *Bacluan*, waer by vernemen dat de kercke en het predicamptshuys aldaer van bambouze, volgens het voor desen gemaecte project by de inwoonders (die haren arbeyt tot optreckinge vandien vrywilligh, buyten Comp^s beswaernis eñ last gecontribueert hebben) voltoyt is, sulcx dat de Comp^{ie} het vlechten van de matten, die daer toe noodich zijn, maer alleen betalen sal, dselve op ontrent a 30 R^a van 8^{en} begrootende.

Zoo adviseert gem^{te} Junio oock vorders, dat op den 4^{en} deser den eersten sabbat tot *Bacluan* geviert, gehouden en het Woort Godts in haer tale geleert is. Thoonde haer zeer yvrich eñ modest int selve aen te hooren, gelijcq zy oock doen int leeren van de christelycke fondamenten eñ daeglx. gebeden. Den goeden Godt wil dese loffelycke beginselen onder dese blinde Heydenen meer en meer doen accresseren.

Vorders dient voorz. Junio tot zijn advys nopende de rijs aenplantinge op Formosa enz. . . . .

16 January. Heden becomen de bedrouffde tidinge wt Bacluan dat den predicant Ahazueros Hoogensteyn

(hebbende gelegen aen een langduyrige wteerende siecte) aldaer overleden is.

31 January. Is door Gouv. en Raet verstaen den luytenant Johan Juriaensen .... te committeren om enz.... Item d'aenplantinge van rijs op ilha Formosa te bevorderen. D° Junio, in voldoeninge van sijn versoucq eñ onder desselffs verantwoordinge, 400 R^s contanten te verstrecken, omme dselve aen verscheyde Chineesen in Sincan eñ daer ontrent geseten, hun tot voorz. cultivatie willich thoonende, en aen wien hy sulcx vertrouwen sal, te distribueeren.

10 April. De H^r Gouv^r v. d. Burch, Paulus Traudenius eñ Secretarius Corn. Fedder op gisteren naer Sincan en daer ontrent gelegene dorpen verreyst zijnde, keert op heden, hebbende de visite in de dorpen *Sincan*, *Bacluan* en *Tavacan* genomen, de bekeeringe der Heydenen, de schoole eñ wat daer aen cleeft by de respective cranckbesouckers, onder de geduyrige opsicht van de E. Robbertus Junius, predicant, in goede ordre en disipline bevenden, mitsgaders den christel. doop in gewensten voortganck; een yder yverich tot het leeren vande fondamenten des gelooffs, arbeyden om haere verduysterde oogen geopent eñ met de vruchten des eeuwigen levens, de dorstige zielen noodich, begenadicht te mogen werden: sulcx dat dese beginselen zeer aengenaem eñ vreuchdich sijn, waer toe den goeden Godt sijnen zegen wijders verleene.

22 April. Den predicant Robbertus Junius alhier van Zincan verschijnende, d'Hr Gouv. en Raet deses Comptoirs in consideratie gevende de apparente vruchten met de bekeeringe der Heydenen in de noortlyxste met ons geallieerde dorpen op Formosa, namentl. *Sincan*, *Tavacan*, *Bacluan*, *Soulang* eñ *Mattauw*, eñ datmen tot meerder voortplantinge van Godes Kerck eñ troost veeler zielen, dit goede wercq om de Zuyt behoort by der hant genomen, vooreerst in *Pangzoya* en d'naergelegene dorpen, daertoe aenwijsende eenige bequame, modeste persoonen, omme als schoolm^rs gebruyct te connen worden, te weten: Jan Michielzen cranckbezoucker, Marcus Tomas van Bergen-op-Zoom en

Huybert Trebbelij van Gorcom, soldaten, misgaders den corporael Warnar Sprosman, die sich inde de Pangzoyse spraeck ontrent $1^{1}/_{2}$ jaer geuseert heeft. Soo is voorn. Junio met voorz. persoonen derwarts gecommitteert en op heden met 3 a 4 soldaten tot zijn guarde versterct, per een Chinees wankantjen verseylt, met ordre omme de dorpen *Pangzoya*, *Dolatocq* en *Verovorang* met geseyde persoonen als schoolm[rs] te versien, de schoole hier toe te doen oprechten eñ op alles een behoorl. inleydinge, tot de beginselen noodich, te beraemen eñ maecken; daertoe den goeden Godt zijnen miltrycke zegen geve.

30 April. Heden comt oock weder te rugge van de Zuyt den predicant Robbertus Junius, hebbende, zoo rapporteert, achtervolgens d'ordre van d'Hr Gouverneur en Raet sich in de dorpen *Pangzoya*, *Dolatocq* mitsgaders *Verovorangh*, al wel gepeupleerde plaetsen, vervoucht gehadtt eñ d'inhabitanten derselver den eenigen, waren, levendigen Godt, insgelyx de vruchten die de zielen tot behoudenis noodich zijn verclaert, dat haer affgodrien abandonneeren, de verblinde oogen openen en na den waerachtigen Godt eñ zijn Woort haecken eñ jagen mosten etc., daerinne seer willich eñ verblijt scheenen, datmen yder hunner een Nederlander, een bequaem persoon, toevougen soude om als schoolm[r] onder de jongelingen, als oocq tot de chr. onderwijsinge der bejaerde persoonen gebruyct te worden. Dat derhalven noodich was, omme dit wercq een goet begin eñ train te geven, een schoole eñ schoolm[rs] woning vereyst gemaeckt te wesen, twelck aenstonts met grooten yver by der hant genomen eñ voltrocken hebben, buyten Comp[ies] costen, sulcx dat alles eene gewensten voortganck heeft eñ niet aent winnen veeler sielen, maer aen arbeyders daertoe noodich, alsnoch gebreckelyck blijft, alsoo verscheyde eñ veel andere dorpen oock na den geest des eeuwigen levens dorsten en in verlangen sitten.

7 Mei. Heden comt alhier seecker missive vanden predicant Rob. Junius van dato deser, wt Sincan, per expres aen de Hr Gouverneur geaddresseert gesonden, by twelck

ten principalen adviserende is, hoe dat op zijn aencomste in Zincan, soo als van de Zuyt gekeert was, vernomen heeft dat den Oppersten van *Tossavangh*, een der 5 dorpen van *Tirosen*, om de Noord gelegen, tot Sincan in sijn absentie geweest zij, specialyck omme den begonnen vrede wt den naem van voorz. 5 dorpen met ons te confirmeeren, doch dat, vermits zijn E. affwesen, weder vertrocken eñ daerop niet gevolcht is.

Dat oock die van *Tevorangh*, off eenige derselven affgesanten, meynige dagen in Sincan geweest zijn eñ gantsch vruntl. begroet eñ seer instantel. tot diverse maelen versocht hebben mede na hare dorpen te gaen, omme op haer lieder wijs te tracteeren, dat voor sijn persoon beleeffdel. verexcuseert, maer 2 Nederlanderen, ten eynde alsvooren, in desselffs plaetse gesonden heeft, daermede met contentement vertrocken waeren.

Dat mede onlanx de dorpen *Teapouliang* en *Panendal*, zuytwaerts ontrent *Taccareyan* gelegen, om een bequaem Nederlander tot haer onderwijsinge ende bekeeringe wt de heydensche blintheyt tot haer waere licht seer serieuselyck versocht, eñ daertoe een goede woninge eñ schole te maecken aengepresenteert hebben.

Dat ook verscheyde int geberchte ten Oosten gelegene dorpen met ons in vrede te comen genegen zijn, eñ tot een waerteecken vandien verscheyde pijlen en spiesen, na haer maniere, voorwt gesonden hebben.

Tot een besluyt recommandeert hem Junio te willen toesenden eenige modeste persoonen omme onder zijn E. opsichte inde Sincansche tale geuseert eñ mettertijt oocq int wercq des Heeren onder de blinde Heydenen gebruyct te mogen werden.

Kopie
Rijksarchief.

XXXIV.

HANS PUTMANS, GEWEZEN GOUVERNEUR VAN FORMOSA, AAN BEWINDHEBBERS TER KAMER AMSTERDAM.

Verschillende expeditiën. Tevorang wil het Christendom aannemen. Gunstige toestand te Sincan onder het beleid van Junius. Goede predikanten zijn noodig; op de laatst ontvangenen valt niet te roemen. De Heidenen moeten meer door goed voorbeeld, dan door groote geleerdheid tot het Christendom gebracht worden. Op Formosa leveren de Mohammedanen geen beletsel op, gelijk elders. De Heer zal er zijn zegen op geven, wanneer het werk met kracht wordt aangevat.

In het schip BANDA, 2 Aug. 1637.

Verhaal van gedane expedities op Formosa. Mattauw vermeesterd, de huyzen verbrand, het geboomte verschoond. Backaluan wordt van verdere straf verschoond en tot „continuatie van weldoen" vermaand. Taccareyang ingenomen en verbrand. Tocht naar Tevouranghh. . .

. . . .

Met dese voors. 2 principale vant dorp in discours wesende over het verwerpen haerder afgoden ende dienen vanden waren, eenigen Godt, hadden daer niet tegen, maer verclaerden, soo wy daer imant leggen wilden, om haer te onderwijsen, daer wel toe genegen te sijn, en versochten dat men hun de hant wilde bieden om tegens hare vianden, heel hooch int geberchte gelegen, te assisteren, dat wy by gelegentheyt belooffden te doen, soo maer, gelijck tot noch toe gedaen hadden, gehoorsame kinderen bleven . . . .

. . . .

Niet alleene hebben deese vooren gem. tochten onse nederlantsche, maer oock de sinckansche natie in meerder eñ beter aensien gebracht, die hun nu oock gants wel eñ vlij-

tich aenstellen, zijnde niet alleene alle haer afgoden verworpen eñ haere feestdagen afgeschaft, maer oock den Sabath te vieren eñ een schoole om de jonge jeucht t' onderwijsen ingevoert, mitsgaders meest het gantsche dorp, wtgesondert eenige geheel oude luyden, met den H. Doop eñ dagelycxse onderwijsinge tot Christenen gebracht. . .
. . . .

Hier vooren meermael gemelte Domine Juny heeft in Sinckan onder dese Heydenen, met hun in de chr. religie te onderwijsen zeer geivert, eñ is Gregory Candidius, mede bedienaer des Goddel. Woorts in Sinckan, van meninge sich het naeste jaer naert Patria te begeven, sulcx dat UEd. den staet van Formosa, die als hier vooren hebben aengewesen, nu seer vergroot eñ toegenomen is, item noch dagelycx meer en meer staet te vermeerderen, met eenige gauwe, jonge predicanten, proponenten, mitsgaders sieckentroosters (die goet van leven ende niet koppich ofte gedebaucheert sijn) wel sullen dienen te versien.

Van Batavia sijn jongst derwaerts gesonden 2 predicanten, Assueres Hogensteyn en Johannis Lindeborn, beyde vry wat tot den dranck genegen, eñ den jongsten, naer vermercken conden, vry wat coppich; of gem. luyden daer dienstig sullen wesen vreesen men maer al te laet gewaer sal werden, doch wy verhopen een beter. Deese brutale Heydenen dienen voor eerst meer met een goet, sedich leven, als groote geleertheyt tot de chr. tucht en kennisse gebracht te werden; daerop UEd. goede achtinge int aennemen der selver persoonen gelieve te nemen, opdat dit schoone, heerl. werck niet gestuth, maer zijnen gewenschten cours ende voortganck zonder verhinderinge mach nemen. Hier en zijn geen subtile, listige Mooren ofte Mahomettisten, Princen, Vorsten noch Overheden, die om hun proffijt eñ voordeel daerwt te trecken dit heerl. werck schadelyck sullen wesen ofte stutten, maer sijn alle even graech om tot de ware kennisse te geraecken, siende het die van Sinckan zoo wel gaet eñ de lieffste kinderen zijn.

Lange heeft men voor desen in Amboyna, d'eylanden

van Lyasse, de custe van Ceram, Banda ende andere plaetsen van India getracht nieuwe Christenen te winnen, maer door de listicheyt der Mooren is, Godt betert, in die quartieren tot nochtoe weynich gevoirdert. Hier is UEd. nu de rechte deure, jae een groote poorte, om caritate te doen geopent. Weest nu niet coel ofte lauw, maer met eenen recht brandenden iver aengedaen, opdat U talent mach groot werden voorden Heere, ende uwe overtreffelycken Staet aldaer eñ door gants India daer door soo lancx soo meer des te rijckelycker mach verbetert werden; daer toe dien Alvoorsiender eñ Schicker alles goets UEd. tot verbreydinge vañ sijns Naems eere, bekeeringe deser blinde Heydenen eñ Uwe Ed. aller welvaert zijnen miltrijcken segen gelieft te verleenen. . . . .

(get.) *UEd. dienstbereyden dienaer*,
HANS PUTMANS.

Origineel
Rijksarchief.

XXXV.

DE GOUVERNEUR VAN FORMOSA, JAN VAN DER BURCH, AAN GOUVERNEUR-GENERAAL EN RADEN VAN INDIA.

Het werk laat zich om de Zuyd goed aanzien. De inwoners dragen de kosten van hunne scholen. De krankbezoeker Agricola is op zijn plaats gezet en toont berouw. Van de noordelijke dorpen geeft Junius gunstig verslag. Gunstig oordeel over Junius; het is te wenschen, dat hij zich opnieuw zal willen verbinden. Door eene vereering heeft hij zich laten bewegen den politieken dienst nog wat waartenemen. Lindenborn is, als onverbeterlijk, opgezonden.

TAYOUAN, 17 October 1637.

. . . .

Int werck vande bekeeringe der Heydenen continueert den eerw. predicant Roberto Junis met een onverdrietelycken

arbeyt noch al loffelyck. In April passato was om de Zuyd geweest, alwaer in *Pangzoya* een huys voor den cranckbesoucker Jan Michielsz vercregen hadde; item het dorp *Dolatocq* van gelijcken een huys tot accommodatie vanden schoolm[r]. Marcus Thomasz; soo oocq een plaetse voor den schoolm[r]. Cornelis Huyberts int dorp *Verovorang*, alles tot last eñ vrywillige costen der inhabitanten, die sulcx versocht eñ gepresenteert hadden, omme haer kinderen tschool te bestellen eñ in de waere leere Jesu Christi gecatichiseert te worden. Doch was den gem[t] Jan Michiels door siecte weder gekeert, eñ alsoo daer by weynig iver bevonden wierd, is den selven opt schip Amsterdam gestelt, eñ den sieckentrooster van d[e] schip in plaetse genomen, die de saecke beter behartieht, sulcx dat het omde Zuyt redelyck toegaet, en wy van goede hoope sijn in corten beter te worden.

Zoo hadde zijn E. met onse communicatie de verstroyde dorpen *Teopang*, *Tivalukang*, *Tagupta* eñ *Ritbe* ondert dorp *Tavakang* gebracht, alwaer een schoole is met 50 kinderen, op dat de selve door den sieckentrooster Carolus Agricola inde waere leere Jesu Christy souden werden onderwesen. Eñ alsoo Agricola meende hem desen last te swaer viel, omme boven sijn schoole, die hem in *Tavocan* vertrouwt was, oocq mede dese waer te nemen, heeft sich daer over soo inpertinent aengestelt, dat den Eerw. D[e] Junio dien aengaende aen ons is clachtich gevallen. Onderwijlen noch een vuyle actie ten laste van Agricola opbreeckende, sijn wy genootsaect geweest hem van qualiteyt, gagie eñ rantsoen voor een tijt te suspenderen, tot dat na eenen geruymen tijt leetwesen van sijn inpertinentie thoonende, met groote belofte van beterschap, eyndel. opt voorspreecken vanden Eerw. Junio, is weder herstelt eñ sijn vorige faute gepardonneert geworden; die hem nu soodanig comporteert, dat voorz. Junio aen sijn goeden iver heeft een wel gevalle. Niet als louteren hoogmoet heeft dit manneken geschort, die sich selven liet voorstaen den Eerw. Junio niet te gehoorsamen hadde, hem niet schamend aen ons te versoucken

omme in Tayouan te resideeren; oorsaecke van ons te meer voor thooft gestooten wierd, op dat te beter aen sijn schuldigen plicht gedeneken zoude.

De dorpen *Mattau*, *Bacluan* eñ *Soulang* zijn nu eenen geruymen tijt door de schoolm[rs] Jan en Markinius soodanich gedient geworden, dat den Eerwaerden Junio ons daer van rapporteert eenige kinderen zijn, die in de fondamenten der Christel. religie soodanich zijn onderwesen, dat veele Christenen beschamen souden. Wat my aengaet, ick hebbe gesien, doen nu jonxst de visite in *Bacluan* dede eñ den eerwaerden Junio eenige kinderen reeckenschap eyschten van haer gelooff, dat de selve hem soo extempre antwoorde, sulcx een lust te sien was. Gode sy loff, die dit h. werck soodanig gelieft te segenen, datter groote apparentie sij van veele sielen wt het Heydendom tot den waere geloove gebracht te worden.

Zoo is zijn E. mede daegelyx doende omme het dorp *Magkinam* onder Baccluan of Xincan te brengen, omme van sijn E. onderwesen te worden.

Tevorang wort door mancquement van leeraers noch voor eerst ondert Heydendom gelaeten, daer op by aenqueeckinge van jonge luyden d[e] Junio te letten staet. Wy zijn met den Eerwaerden Livius in Sincan geweest eñ na genomene inspectie opt serieuxste zijn advys gevordert wat hoope van deese teere Christenen hadde, daer op my diende, wel in Amboina bejaerde persoonen, oock kinderen gesien heeft, die haer voor Christenen wtgaven, maer noyt soodanigen leer- eñ buygsaeme gemoederen gevonden, die in dese Heydenen bespeurde te wesen. Den iver van dese Heydenen heeft veroorsaect, dat den Eerw. Livius aen my versocht heeft omme na sijnen gedaenen Godtsdienst somtijts inde weecke sich na Sincan te transporteeren, ten eynde hem niet alleenlyck inde tale soude ouffenen, maer oocq goede kennisse vande humeuren der inhabitanten te becomen, waer door te eerder tot perfectie geraecken mochte; dat hem toegestaen hebbe omme in dit goede wercq geen hinder te geven.

Den Eerw. precidant Robertus Junius hebbe int vrundelycke aengeweest omme sich de novo voor eenige jaeren in dienst vande Comp[ie] te verbinden, dan heeft sulcx geexcuseert, ten respecte hy noch anderhalff jaer te dienen hadde. Versocht anderwerff van zijn politicque dienst ontslage te wesen, doch vermits den Raet oordeelden sijn persoon daertoe noodich gerequireert wierde, hebben wy hem met een vereeringe van 120 R[a] sjaers geanimeert, dat daer by continueeren sal, mits dat dese somme uit de jacht sal gevonden worden 1), ende Comp. daer van ontlast blijve. Gemelte Junio bethoont metter daet te wesen een yveraer vant wercq inde bekeeringe der Heydenen, een exempel onder de Heydenen, omme haer met een goet leven voor te gaen, eñ een oprechte siele, daermen menschelycker wijse sich op vertrouwen mach. Wy laeten ons voorstaen dat na d'expiratie van sijn 10 jarich verbant wel met een redelycke verbeteringe van gagie sal laeten beweegen, waer vant gevolch den tijt leeren wil.

Op 't versouck vande Broederen hadde den sieckentrooster Johannis Lindenborn vergunt eñ toegestaen omme noch andermael een preuve van sijn persoon te nemen, alhoewel geen moet hadde, dat sich selven sulcx waerdich maecken soude, als corts daerop met droncken drincken eñ zijn vrou te slaen gebleecken is. Sulcx dat daer over de geseyde predicanten hebben comen claegen, een groote ergenisse onder de Heydenen is, eñ hem tot de sincansche spraecke te leeren niet begeven wil. Soo hebbe goed geacht den selven met deese scheepe voor onbequam te rugge te senden, alsoo hier niet noodich eñ geen eer aenden selven te behaelen is. Hiernevens gaet mede het gehoudene proces raeckende t'deportement van sijn predikampt, waer wt blijct, dat niet veel besonders wesen moet; door Christel. medoogentheyt van vrou eñ kinderen wert aen hem gelaten, datter een ander aen vinden sal.

---

1) De Chineesen betaalden zekere recognitie voor de licentie tot den hertenjacht.

Een predicant, als Schottanus is, soude hier wel noodig vereyschen, omme wanneer den Eerw. Livius inde taele ervaren is, alsdan hem na Sincan te transporteeren, wanneer gemelten Schottanus de duytsche gemeente in Tayouan in plaetse van Livius waernemen zoude, eñ sal dan den ommeslach alhier wel gedient worden, voornamentl. wanneer somtijts van UEd. met godtsalige jongelieden bedacht worden tot sieckentroosters: d. advyso . . . .

. . . .

Hiermede enz.

Int nieu gebouw Tayouhan dezen 17 October 1637.

UEd. trouschuldigen end dienstbereyden dienaer,
JAN VAN DER BURCH.

Origineel
Rijksarchief.

XXXVI.

UIT HET DAGREGISTER VAN 'T COMPTOIR TAYOUAN VAN 18 OCT. 1637 TOT 14 DEC. 1638.

Toestand van Kerk en Scholen in de noordelijke dorpen.

(*Zeer gehavend HS.*)

17 Nov. 1637. Vertrect onsen Hr Gouvr met den predicant Robbertus Junius, geaccompagneert met een troupe van 75 soldaten tot sijn E. guarde, over lant door Sincan en Baccluan naer het groote dorp Mattauw, omme in gevolch van d'inwoonders der selver haer verzoeck, tot diversche malen ernstel. gedaen, aldaer alle afgoderye te vernietighen ende een inleydinge eñ beginsel vande ware leere Jesu Christi, tot vertroostinge van haere arme verdwaelde zielen, met het oprechten van een schoole ende kercke te maecken, waertoe God zijnen zegen geven.

7 February 1638. ***Rapport by den coopman Cornelis Fedder gedaen aen d'E. Gouv. Jan van der Burch, door zijn E. gecommitteert geweest, omme beneffens d'predicanten Robbertus Junius ende Gerardus Levius inspectie te nemen op d'inleydinge van Godes Kercke inde welgepeupleerde dorpen Soulangh ende Mattauw, mitsgaders den aenwas der cudde Christi inde vordere dorpen Sincan, Baccluang ende Tavocan.***

den 4 *February* 1638. Naer genomene affscheyt van gemelten onsen H^r Gouv^r in comp. van den E. Junius uyt Tayouan vertrocken naer Sincan; aldaer aenlangende verschijnt voor ons zeeckeren Chinees, genaemt Sabuco, relaterende hoe dat hy uyt Pangsoya gecomen was, expressel. omme aen voors. Junio ende voorts de H^r Gouv^r clachtel. te kennen te geven de inpertinente proceduren in Pangsoya zedert des Heeren Gouv^rs vertreck van daer, contrarie zijn E. welgestelde ordre voorgevallen, dat in plaetse van vreede en eenicheyt . . . . 1) verwanten ende vorderen aenhangh vanden gemassacreerden . . . . . . omey, niettegenstaende de gedane executie aen . . . . [verr]aders van dien, haer zouden vervordert eñ lusten . . . . [he]bben met een trotse wrevelmoedicheyt, die van . . . . . sijde, door gemelten onsen H^r Gouv^r gratie ende . . . . . publycq gegeven, genouchsaem hostiliter daer . . . . . en aen te stellen, hunne verckens doot te steecken . . . . . der selver rijshuysen ende andere middelen te . . . . . Ende dat den Corpl Warnaer Sprosman, alias . . . . . gen., ter voorsz. plaetse residerende, dese onrechtmaticheyt [zo]ude helpen stijven, dat de alsulcke, die op t'aenwesen van d^e H^r Gouv^r uyt vreese van straffe te wedervaren hun absent ende bedect hielden, op d'aencondinge van voors. remissie tot diverse malen, vrywillich geweest te sijn, haer by den Gouv^r te willen vervoegen daer over te bedancken ende beloften van behoorl. gehoor-

1) Door de muizen zijn in het HS. in het midden der bladzijden 1 a 2 woorden weggegeten. Waar de zin gemakkelijk te herstellen was hebben wij dit tusschen [ ] gedaan.

saamheyt voorts aen te doen, maer dat sulcx by geseyden Sprosman onder ongefundeerde pretexten is gestelt geworden, waeromme wel een gemeene revolte soude te duchten staen, ten waere t'ontsach van den Gouv^r etc.

Den 5^en *dito.* Hebben ons getransporteert inde Sincansche schoole, bestaende in 45 jongens, alle in Godes leere, haere avont ende morgen gebeeden, mitsgaders int leesen van haere boecken, singen van 't Vader onse ende t' Gelooff, in Sincansche tale, op de voyse van den 100^en Psalm gestelt, zulcx onderwesen ende geoeffent, dat haer andere boecken van meerder materie mancqueren. Insgelycx d' 50 a 60 meyskens ende jonghbejaerde vrouspersonen dagel. inde catechetische institutie gehouden. Zoo sijn ooc alle Sincanse inwoonders, ongeveer de 1000 menschen, al voorens behoorl. [belydenis des] Christel. geloofs doen hebbende met [den christelycken] doop als Christenen erkent.

BACCLUANG.

Op dato ons ooc metten pred^t Levius . . . . voorts de reyse naer Baccluang [vervordert], aldaer d' ingezetenen bekent ge[maect], anderen daechs s'morgens een ts[amenkomst] te sullen geschieden, derhalven . . . . omme d'selve aen te hooren . . . . versorgen verreeckent hebben.

Item die van Soulangh ende . . . . . Zondach toecomende in te wachten . . . . het vieren ende houden vañ chris[telycken sabbath].

Den 6^en *dito.* Verscheyde jongelingen, soo . . . . gecatechiseert in de fundementen des [christelycken geloofs] by den cranckbesoecker Andreas Mar[kinius] . . . . yder in 't bysonder wijtloopich gehoort en daer [van goet] contentement getuycht, voorts, nae het lossen van [musquets], tot een teecken van versamelingh oft wtcomen t[e kercke], is d'zelve versamelingh met goede ordre eñ d'predicatie van D^s Junius gevolcht, als wanneer ooc 3 jonghbejaarde meyskens, nae gedane belijdenisse van het waere geloove Christi, den doop ontvangen hebben.

Bestaande Baccluang in personen		910
de daeraen naestgelegene cleene dorpen, die in Baccluang op Zondag mede te kercke verschynen, te weten Magkinam		68
	Amamoliang	30
t'samen		1008 zielen.

Daeronder een getal van 150 gedoopten, 84 schoolkinderen, die niet alleen in de fundamenten des gelooffs, maer ooc in het lesen ende schrijven, avont ende morgengebeden weeckel. worden geoeffent, gelijck mede in d'andere dorpen geschiet.

Worden gerequireert voor de Baccluans Bevelhebberen, in recompense van haere gepresteerde vrywillige yverige dienst der kercke, schoole etc., eñ omme d'zelve daerinne te doen continueren, vier swarte fluwele rocken, ieder een, namentl. Taccavier, Tirasou, Gavail ende Tavadingh.

SOULANG.

Ay dito. Scheydende van Baccluang tot Soulangh aengecomen; bevinde aldaer een kercke, lang 165 eñ breet 36 voeten, mitsgaders eene bequame schoole voor de jongelingen ende [woni]nge tot gebruyck der cranckbesoeckeren Willem [Elb]erts ende Hans Olhoff, tsamen langh 85 ende breet . . . . [voe]ten, in t'midden van t'dorp by de inwoonderen van dien [buyten] costen van Comp. vrywillich opgetrocken.

De visite door het dorp genomen ende overgeblevene [afgoden?] aen haere kerken affgenomen ende vernieticht; met [bevel]hebberen gesproocken, haer gerecommandeert goede zorge te dragen in t'aenmanen van alle ingezetenen . . . . . . onder sijn gesach sorterende, omme gesamentl. op morgen [in de] kercken te verschijnen, het vercondigen van den Sabbathdach ende leeren van Gods Woort, als een beginsel ende aanvang zijnde, met modestie aen te hooren.

Ay 7[en] *dito.* De schoolkinderen ter schoole gezien in getal 145; hebben al een goet beginsel inde christel. ge-

beden ende catechetische institutie. Daer op het lossen van musquets tot geluyt. 1) het comen ter kercke in een nombre van ruym de 1300 menschen; item t' vercondighen van des Heeren H. Sabbath eñ rustdach; item den waerachtigen ende levendigen Godt door D° Junius eñ t' aenhooren van van dien, met goede ordre als vooren in een zonderlinge modestie gevolcht. Naderhant uytter kercke scheydende, door haer eygen Bevelhebberen in onser presentie openbaere gereclameert, dat alle lichtveerdicheyt, ontucht ende hoererye, insonderheyt den vrouwen, swanger wesende, van het affperssen haerer onnosele kinderen, als oock de polugamie, doorgaens schandel. in swang gegaen, te desisteren; de manspersonen haere mannel. p̄tyen te bedecken ende voorts als Christenen, eñ niet de beesten gelijck te leven, waerinne haer alle seer nedrich ende ontsachl. thoonden.

De Soulanghs Bevelhebbers bestaen in 6 personen, namentl. Daveya, Aravang, Ticaropo, Tilach, Didingh en Valongey, de welcke hun alle vigilant ten dienste van hunne kercke, eñ wat daer aan cleeft, houden.

MATTAUW.

Den behoorl. Sabbatdach in Soulangh gecelebreert [sijnde] hebben ons affscheyt van daer, ende de rey[se aen]genomen, alwaer oock niet alleen een [kercke langh] 181 ende breet 35 voeten, school ende w[oningen voor de kranck]besoekeren Jan Simons en Jan P[ieterz.] . . . . . .
maer ooc al een aensienl. getal van . . . .
jegens onse aencompste die haer . . . .
Soulangh respectivel. aenges. wa[ren] . . . .
onse verschijninge de vergaderinghe . . . .
kercke t' eenemael vol ge . . . .
waerop d'eerste predicatie en . . . .
invougen ende manieren . . . .
naer wensch (God loff ge . . . .
soo wort mede de school aldaer . . . .

1) D. i. in plaats van klokgelui.

gehouden ende beyvert . . . .
De Outsten ofte Bevelhebberen . . . .
met namen Tapanga, Vougsuy, Tavo . . . .
ende Dourongh.

Tot een der selven, te weeten Tapanga, den Prin[ce] . . zijn seer ernstel. hem te vergasten genootsaect . . . . dienvolgende tot sijnen huyse comende van spijse, [op] nederlantsche maniere zijn getracteert gewerden.

Naer welcke onthael uyt Mattauw vertrocken door Baccluang (alwaer een der zelven Outsten, genaemt Tirassouw, seer cranckl. lach) naer Sincan. Daer comende verstonden uyt seecker Chinees, woonachtich in de Taccareiansche dorpen, dat een des Comp^s. van Chaccam weggelopene lyffeygenen, sich in voors. dorpen onthoudende, door een inwoonder zoude geattrapeert ende dootgeslagen zijn, waer jegens de Bevelhebberen presenteerden bereyt te blijven den perpetreur vanden voors. dootslach, gel. straffe te laten wedervaren, soo wanneer daertoe maer ordre off consent becomen. Tot een besluyt worden by de predicanten Junius en Levius in recommandatie van avancement ofte verhooging van gagie gestelt de naervolgende personen, namentl. winnende ter maent

f 26 Hans Olhoff in Soulangh,
- 16 Jan Prsz. in Mattauw,
- 10 Caesar van Winschoten in Sincan,
- 10 Lambert Simons in Baccluang,

schoolm^ren. van d'welcke goede getuychenisse gegeven wert.

Insgelycx de gecomene weeskinderen van Batavia op gagie; te weeten Jan Wesevelt, Pieter Muldert en Anthony Criecq.

Worden ooc in de dorpen Mattauw en Baccluan vereyscht . . . . een basse ofte haeck, omme des Sondaech tot geluyt [te dienen]

. . . . 't Tavocan inhoudende de 400 personen, daer . . . . schooljongens onder de welcke Junius getuycht [al]rede werck des Heeren ooc een gewensehte voortganck heeft, end dat Carolus Agricola hier een meerder yver als voor dese contribueert ende [goet] contentement doet; ter

welcker plaetse gemelte Junius voornemens blijft op aenstaenden Zondach beneffens Sincan te prediken.

Den 8^{en} *dito* mijn reyse weder van Sincan naer Tayouan genomen.

Onderstondt, CORN. FEDDER.

24 February 1638.

De predicant Rob. Junius uyt Sincan comende relateert enz.

Vorders dat de schoole in Pangsoya by d'inwoonderen, omme d'jongelingen daer toe aen te porren, niet beyvert, maer ter contrarie genouchsaem in nonchelance gehouden wert.

Doch dat de Tapouliangers omme eenen Nederlander, haer als schoolm. te connen dienen, ernstel. solliciteren, met aenbiedinge een bequame schoole daer te willen oprechten.

Gemelten Junius wijders relaterende, dat onlangs die van Tivorangh in Sincan geweest en instantel. versocht, syl. oock met 1 a 2 Nederlanderen mochten versien [werden om] inde ware leere Jesu Christi geinstitueert [te worden].

Verclarende oock een schoole ende w[oning, als inde] andere dorpen geschiet is, te zullen ma[ecken] . . . . mede beginsel van dit goede werck . . . . Gouv^{r} hem, Junius, geauthoriseert . . . . modestste en bequaemste tot dien . . . .

13 Martio 1638. Retourneren weder uyt Tapoeliang, een der zuydel. dorpen, de predicanten Robbertus Junius en Gerardus Levius metten coopman Coenraet Salomons, zijnde op 't ernstich versoeck by die inwoonderen gedaen, omme onder haer een schoole te werden opgerecht, den 10^{en} deser door d'H^{r} Gouv^{r} van der Burch derwaerts gecommitteert en verreyst geweest, rapporterende op haerl. aencompste aldaer de inwoonderen in t'optrecken van een bequame schoole eñ huysinge tot gerieff der cranckbesoeckers, hun willich gethoont eñ d'zelve in corten voltoyt [hebben], wesende dit dorp wel gepeupleert, meerder al[s de] dorpen Mattauw ende Soulangh ongeveer . . . .

Wierden door d'ouderen bereyt te houden . . . . ter schoole, aengegeven ende gepresente[ert]. [Het affpersen] der kinderen, by de noordel. dorpen [vroeger doorgaens] grouwel. in swangh gegaen, hadde [te Tapoeliang?] geen plaets. Tot een beginsel [int houden van de schoole] hadde den cranckbesoecker [Willem Elberts] in voorz. plaetse gelaten.

23 Martio 1638. Vertrect d'H[r] Gouv. van der Burch, met eenighe Raetspersonen des Compt[rs] ende een troupe van 40 soldaten geaccompagneert, te lande nae Tapoeliangh, een der Taccareiangse met ons vereenichde zuydel. gelegene dorpen, alwaer een beginsel in t' houden van schoole (gelijck in d'andere noordel. dorpen met goede vruchten God loff geschiet) genomen zij; omme niet alleen van de schoole, maer ooc van het dorp zelffs, d'situatie van dien, d'humeuren der inwoonderen, haere aenplantinge van rijs ende vordere regeringhe oculaire inspectie te nemen.

27 dito. Retourneren weder d'H[r] Gouv. met sijn E. geselschap uyt het dorp Tapoeliang, werwaerts den 23 deser vertrocken is geweest, hebbende aldaer de visite onder de schoole genomen, ende alles in goede ordre bevonden.

12? April 1638. Heden retourneert uyt d'noordel. dorpen Soulangh ende [Mattau]w de H[r] Gouv. van der Burch, zijnde, opt [aen]dragen van den predicant Junius, den 10[en] deser derwaerts [met] een geselschap van 30 soldaten tot sijn E. guarde vertrocken geweest, hebbende mede genomen oculaire inspectie op de inleydinge van Godes Kercke onder de Heydenen aldaer onlangs aengevanghen. In Soulangh een versamelingh van ongeveer de 1300, ende inde Mattausche kercke over d' 2000 zielen de vercondinghe van Godes Woort door gem. Junius aenhoerende; geduyrende d'zelve vercondinghe dese luyden in groote modestie, gehoorsaemheyt, ende voorts alles in goede ordre (God loff) ghevonden.

3 Mayus. Becomt d'H[r] Gouv[r] van der Burch schrijvens

uyt Tapoeliangh van den aldaer residerende cranckbesoecker Willem Elberts, waer by den zelven is adviserende, dat de schoole ter voors. plaetse in getal van kinderen noch by nae als in t' beginsel blijft, maer dat de Ousten, seer tot dronckenschap genegen zijnde, haeren belooffden yver tot vorderinge van voors. schoole eñ gehoopte voortplantinge der Kercke Godes niet thonende, by wijlen met herde bestraffinge tot haer schuldich debvoir moeten aengemaent eñ opgewect werden.

Wijders relaterende, dat onlangs geleeden seeckere onheyl van bloetstortinge geschapen geweest te zijn tusschen die van Tapoeliangh ter eener ende die van Vavorolang, versterct met de Calivolivongers, ter andere zyde. Dat zy al haer respectivel. gewapent ende omme jegens malcanderen in gevecht te comen te velde begeven hadden, ter ware zulcx niet by gem. cranckbezoecker, daer van geadverteert zijnde, in der ijl voorgecomen was, door sich in persoon tusschen partijen te voegen ende op [de] hoochste indig_ natie van haere Hooge Overicheyt te [vorderen] tot geen hostiliteyt te comen, off andersints inde [straf]fe als bontgenooten, segge bontbreeckeren, vervallen [souden]. Ende alsoo uyt vreese van dien de wapenen ongeheven laten; zijnde dit verschil uyt eenige cleene misverstanden geresen geweest.

Voorts, dat ooc weynich dagen geleden de Opperhoofden van zeeckere in t' geberchte gelegene dorpen off vlecken, met namen Talcavus, Cabiangan, Caborongan, Vangasou, Rarucducq eñ Tacumub aen voors. cranckbesoecker verzocht hebben onder de schaduwe van vreede, de generale Comp. als mede bontgenoote mogen geadmitteert, gehouden ende erkent werden. Ende dat haer ooc, tot een teecken ende confirmatie van dien, gelijck andere met ons vereenichde dorpen is geschiet, yder een fluwele rock ende vlagge mach werden geaccordeert.

29 Mayus. Gerenoveert het placcaet by d' Ed. H^r Gouv^r Putmans op t' vieren van den Sabbath geëmaneert, eñ

in conformité van 't zelve wel expressel. geinterdiceert egeene natien, soo wel Duytschen als Chinesen, niemant uytgezondert, onder de predicatie eenich handwerck t'exerceren, veel min eenige bieren te mogen tappen, alles op de verbeurte, als in den placcate beraemt.

Kopie (op Chineesch papier.)
Rijksarchief

XXXVII.

UIT BRIEF VAN DEN GOUVERNEUR VAN FORMOSA, JAN VAN DER BURCH AAN GOUVERNEUR-GENERAAL EN RADEN VAN INDIA.

Bezoek van den Gouverneur aan de dorpen Soulang en Mattauw, in het belang van het Christendom.

Tayouan, 12 December 1637.

. . . .

Syn 17 November passato met goet vinden van onsen Rade persoonelyck van hier vertrocken met d'Eerweerdige Predicanten Robertus Junius en Levius, geaccompagneert met een troupe van 75 soldaten, tot onser verseeckeringe, naer de groote dorpen *Soulangh* eñ *Mattauw*, omme op t'ernstigh versoeck van desselfs inhabitanten, nu tot verscheyde malen serieuselyck gedaen, aldaer hare affgoderye te verwerpen ende een beginsel ofte inleydinge, van den waren levendigen Godt te dienen, in onser presentie te bethoonen. Sulx, eerst in *Soulangh*, den 19^{en}, en in *Mattauw* den 20^{en} daeraenvolgende, in behoorlycke forma van de Oudsten, uyt den name van alle d'inhabitanten, die daer tegenwoordich waren, geschiet is.

Eerstelyck uyt haer selven hebben d' Outsten tot alle d'omstanders een vermaninge gedaen, seggende: „hoe den

Gouvʳ alhier persoonelyck verschenen was, tot een eeuwige memorie voor onse kinderen eñ kindtskinderen te dienen, dat op desen dach alle onse affgoderie verworpen hebben, sijnde een bewijs eñ seecker teecken, dat wy d'affgoden voor sijn E. hebben affgeswooren, ende aengenomen ons door d' eerweerde Predicanten te laten onderwijsen in de ware leere Jesu Christo, welcke leere wy belooven onse kinderen in te planten eñ neerstelyck ter schoole te laten gaen. Sulx wy alhier ongeveinsdelyck voor gemelten Gouvʳ belooven oprechtelyck te sullen nacomen.

Ten andere wordt hierdoor te bondiger geconfirmeert onse getrouwicheyt, die wy aan den Nederlandschen Staet gesworen hebben, met verseeckeringe als wy ons gehoorsamelyck aenstellen, ook als dan onder de vleugelen van onsen Nederlantschen Vader, onsen rijs gerustelyck sullen mogen insamelen, eñ diergelycken."

Waerop den Eerweerden Junio een predikatie in de Sincansche tale heeft gedaen, hoe van nu aff de verworpene afgoden niet meer gedencken mosten, maer haer harte tot den Hemel verheffen, van waer alle goede gaven sijn nederdalende; sulx alles met de meeste stichtinge, ter eeren Godes, ten eynde gebl[even] sijnde, hebben wy ons weder op de reyse n[aer] Taiouan begeven, alwaer den 21ᵉⁿ deszelfs [weder] sijn gekeert eñ Compᵉ. standt in goeden . . . . terme bevonden . . . .

Hiermede enz.

UEd. eerschuld. dienaer,
JAN VAN DER BURCH.

Geschreven in 't nieuwe gebouw Taiouan,
ady 12 *Decemb.* 1637.

Origineel -
Rijksarchief.

XXXVIII.

UIT BRIEF VAN DEN GOUVERNEUR VAN DER BURCH AAN GOUVERNEUR-GENERAAL EN RADEN VAN INDIEN.

De nieuw gekomen predikant Schottanus zal door Junius onder zijne leiding worden genomen, opdat hij hem in Sincan kunne opvolge. Hij heeft zoodanige leiding noodig.

Junius schijnt eene vermaning te hebben gekregen, die hij zich aantrekt, te meer daar hij 6 maanden ziek was. Er is hoop dat hij zich nog voor 2 jaren zal laten vinden; zeer te wenschen, daar hij een „bekwaam instrument is" voor de bekeering der Heidenen.

17 October 1638.

. . . .

T' Voors. U Ed. in dier vougen gecommunicoeert hebbende, treden tot het ampt der Predicanten ende bedancken UEd. vande sendinge des Eerweerden predicants Schottanus, die wy alhier in den lieffde met de comste van het schip N. Zeelandia hebben ontfangen, eñ de broederen gerecommandeert te letten waer datse oordeelen hy, Schottanus, der Kercke Godes den besten dienst doen, ende ons daervan metter advys dienen souden. Hierop zijn d'Eerweerde predicanten Junius, Levius ende Schottanus in onse vergaderinge verschenen, rapporterende gemelten Schottanus den predicant Roberto Junio in Sincan mochte toegevoucht, ende aldaer inde Sincansche spraecke geuseert, soo voorts in t' wercq vande bekeeringe der Heydenen gebruyct te worden, op dat tegens t' vertreck van voors. Junio, ofte andertsins, ervaren mochten sijn desselfs plaetse waer te nemen. Waerop by ons ende den Raedt in consideratie genomen wierde, nu den Eerweerden predicant Geraldo Levy de gemeynte alhier is waernemende, gemelten Schot-

tanus wel can worden gemist, eñ dienvolgende goetgevonden gemelten Schottanus na Sincan te vervougen, omme door D. Junius inde Sincansche spraecke onderwesen ende bequaem gemaect sijnde, in t' werck vande bekeeringe der Heydenen gebruyct te werden. Tis een jongen borst ende, soo U Ed. wel secht, tot het geselschap eñ 't gevolch vandien genegen. Wy willen niet twijffelen off onse ernstige aenmaninge eñ de eenigheyt in Sincan sal yets goets verrichten, omme van soodanich wulps leven te desisteren; dan duchten dit wat sijn tijdt sal moeten hebben; echter mogen t' besten verhoopen.

Soo is ook goet gevonden dat Josephus Balbiaen gemelten predicant Junius mede sal by gevoegt werden, omme door sijn goet leven, handel eñ wandel in t' werck van d' bekeeringe der Heydenen den besten dienst te doen.

Item den siekentrooster Pieter Janss, van Swol gecomen, Hans Oloff in Soulangh sal bygevougt werden, eñ eenen Adriaen Bastiaensz, vande Fluit Broncoort gelicht, in Tapouliangh geleydt is; met welcke voors. predicanten eñ sieckentroosters ons nu soodanich houden gecontenteert, dat wy gelooven, die inde gemeynte alhier eñ in t' werck vande bekeeringe der Heydenen niet connen verrichten, sullen oock by meer te senden niet gedaen worden. Wy willen U Ed. dan voor de vaderlycke voorsorge hartelyck bedancken ende den getrouwen Werckmeester gestadich bidden, dat sijn mildrycken segen hierover gelieven te storten, ten eynde den arbeydt aent huys des Heeren mach voortgangh nemen ende gedyen, t' sijner eere, bekeeringe van veel verdwaelde Heydenen, omme den Schaepherder Jesu Chrissto veel bedroefde zielen toegebracht te worden.

Den Eerweerden predicant Junio en hadde van derwaerts over soodanich schrijven niet verwacht, niettegenstaende hem nochtans tijdelyck soo vaderlycq hebbe gewaerschouwt; t' blijct hier wt, dat den mensche veel tijts niet eer sijn faulte siet, dan alsse hem te laet voorcomt; daerinne sich te meer quelt omme dat nu meer als ses

maenden van lichaem door den dardendaegsen coorsse seer debyl geweest is. Wy willen niet twijffelen, nu tot sijn gesontheyt begint te geraecken, off en sal hem noch met 2 jaren continuatie laten bewegen. Hy is voorwaer een bequaem instrument omme in t' werck van de bekeeringe der Heydenen gebruyckt te worden.

Den goeden standt in onse vereenigde dorpen continueert noch al loffelycq, ende werden dagelyx veel dorpen door onse residenten, soo om de Noordt als de Zuydt gelegen, onder de gehoorsaemheyt vande Comp[ie] gebracht. Cleene abuysen werden met goede discretie ter neder geleyt ende importante saecken vallen er niet voor, sulcx dat ons egeene redenen gegeven worden hostille proceduyren by de handt te nemen . . . .

. . . .

Actum int nieuw gebouw Taiouan ady 17 October 1638.

UEd. eerschuldige dienaer,
JAN VAN DER BURCH.

Origineel
Rijksarchief.

XXXIX.

REKENING VAN ONTVANGST EN UITGAVE DOOR ROB. JUNIUS GEHAD EN GEDAAN.

Requeningh wegens t' incomen van de jacht, door Do. Robertus Junius gehouden, ende wat daer tegens in oncosten als andersints gedebours[t] heeft, sijnde t'selve inde negotieboucken van Tayouan ingetrocken ady ultmo Septemb. ao 1639. 1)

Reeks van oncosten gemaekt in de dorpen *Soulang*, *Mataw*, *Bacluan*, *Tevurang*, *Tavacan*, ende insonderheit

---

1) Ten opzichte van de *Realen-van-achten*, die in deze rekening en elders gebruikt worden, dient het volgende.

Toen de Nederlanders in Indie kwamen, zagen zij dat de Spaansche en Portugeesche munten daar in omloop waren, en dat vooral de zilveren Realen zeer gewild waren en tegen hoogeren koers omgezet werden, omdat het zilver meerdere waarde in die streken had, dan in Spanje en ons Vaderland. Jan Huygen van Linschoten had onze zeelieden geleerd, dat op de in Indië bekende Spaansche Realen, zelfs eene winst van 40 pCt. te behalen was.

Houtman kwam dien tengevolge reeds met veel gereed zilvergeld te Bantam en van Neck, Heemskerk enz. brachten daarom bij voorkeur zilver, en meer bepaald Spaansche Realen aan.

Daar echter het verkeer met Spanje door den 80-jarigen oorlog zeer bemoeielijkt werd, werd de aanvoer van Spaansche Realen steeds minder, waarom de Amsterdamsche „Compagnie van Verre" in 1600 aan de Staten van Holland verzocht om voor Indië munten te mogen slaan, die in het gebrek aan Spaansche Realen zouden kunnen voorzien.

De Staten van Holland bewilligden in dit verzoek, terwijl zij een accoord met de C. v. V. aangingen omtrent het allooi der aantemunten stukken, met bepaling, dat deze nimmer in Nederland gangbaar zouden zijn. Het

in *Sincan*, tsedert Novemb. 1638 tot October 1639; ende is doen pagie 1) gegeven aen de scoolkinderen van Soulang, Mataw, Bacluan, Tavacan en Sincan, alsoo geen cangans 2) te becomen waren, en wort aen elk scoolkint maendelix 1/8 Re. gegeven, ten ansien dat behoeftig en arm sijn. Item om haer te animeren tot neerstigheit, om dat vaceren moeten tot de scoole ende uyt har velden gehouden worden, als ook de ouders te obligeeren om de kinders tot het scoole gaen te largeren; heeft doen elk kint 1/2 picol genooten, sijnde voor 3 maenden van October af beginnende, ende is gegeven als volgt:

Aen de Soulangsche scoole 65 picols, sijnde sterck 130 jongens, dat uytbrengt, het picol gerekent tegen Rr. 1 1/4, tesamen . . . . Rr. 81 1/4

Aen de Matauwsche scoole, sijnde jongers 141, picols 70 1/2, dat uytbrengt, het picol als boven gerekent . . . . Rr. 88 1/8

Aen de Bacluangsche scoole, sijnde jongers 87, picols 43 1/2, bedragen, als vooren gerekent Rr. 54 1/4 1/8

Aen de Tavakansche scoole picols 28 1/2 bedragen . . . . Rr. 26 3/4 1/8

De Sincansche jongens, sterk 70, hebben elk een picol voor 6 maanden genooten van Octob. tot April 1639 bedraegt. . . . . Re. 87 1/2

Den 16 Novemb. betaelt aen vragt voor den scampan, 3) van den kranckbesoeker Adriaen Bastiaensen, die uyt Tapuliang gehaelt is met sijn

---

zouden stukken zijn ter waarde van 8 schellingen, dus ƒ 2.40, en men zou den naam van Reaal, waaraan de Indiërs nu eenmaal gewoon waren, behouden.

Zoodat deze nieuwe munten den naam van „*Realen van achten*" verkregen. In 1601 werden zij voor het eerst te Amsterdam gemunt, met ½, ¼, ⅛, 1/16, 1/32 reaal als onderdeelen.

1) Paddi.

2) Kleedjes.

3) Vaartuig.

goet, met ordere van den E. H. Gouverneur, soo D. Leuwies my anscreef . . . . Re. 6

Voor de maenden October en November bragt den krankbesoeker Mirscinius in rekening, soo voort overdragen van Lambert Simonsens goet, als van Jochem Tialks; item voor een cangang aen Lulug gegeven voor sijnen dienst, als ook aen dranck en keersen tsamen . . . . . Re. $3\,^{3}/_{4}$

Jan Pitersen bragt in rekeninge voor Mataw, dat in de maenden Octob. ende Novemb. gespendeert was, soo aen drank, toebak als keersen R. $2\,^{3}/_{4}$; noch 500 bos pagie voor de paerden, die na Vovorallang gingen ende daer overnagten; item aen rijs, soutevis ende 2 verkjes, die Jan geslagt heeft voor de Duitschen ende Swarten, die op de paerden pasten, bedraegt tsamen, uytwijsende sijn handtscrift . . . . Re. $11\,^{1}/_{2}$

Hans Olhof heeft betaelt den scampan daer Piter Jansen met afvoer; de luiden voldaen die sijn goet afbragten; item aen dranck en keersen, als ook montcosten aen de soldaten, die in Comp. dienst diversche reisen daer sijn geweest: item pagie voor het paert, bedraegt . . . . . Re. $3\,^{1}/_{4}$

Voor de maenden Novemb., Decemb. ende Januarius, dat ons extraordinaris is toegeleit van den E. H. Gouverneur, 's maens Re. 10 . Re. 30

Hans Olhof heeft betaelt het overdragen van het goet van D. Balbiaen; item oncosten gemaeckt in Novemb. ende December, comt . . . . Re. $3\,^{1}/_{2}$

Aen Agricola betaelt voor drank, als het maken van een venster . . . . Rr. $1\,^{1}/_{4}\,^{1}/_{8}$

Januarius 1639.

Den 1 dito voor Willem Neer gegeven, ten ansien sijnes vlitigen dienstes ontrent het paert. Re. 6

Den 3 dito bragt den serjant Struis in reke-

ninge een pulle arak, aen de soldaten voor haren goeden dienst gesconken; cost. . . . . . Re. $^{3}/_{4}$

Voor montcosten betaelt, aen de soldaten verstrekt, die met de Raetspersoonen hier quamen, als Rupeling gegeselt wirde . . . . Re. $^{1}/_{2}$

Voor de montcosten van de scampansvoerders verstrekt . . . . Re. $^{1}/_{4}$

Voor een scampan, daer de soldaten, die gemandeert waren na Vovorollang te gaen, van Scakam mede overvoeren . . . . Re. $^{1}/_{4}$

Den 27 Decemb., als door E. H. Gouverneur hier was, heeft den serjant een verken gedoodet voor de soldaten, als ook de toebehoorte . Re. 3 $^{1}/_{2}$

Voor een scampan diet rantsoen voor Januarij hier bragte . . . . Re. 1

Den 6 dito bragt Jan Blankert voor Tevurang in rekeninge 4 pullen slegte arack, 2 catti toebak ende 4 rottingen, die gekogt ende aen de Bevelhebberen aldaer gaf, t'samen. . . . . . Re. 2 $^{1}/_{4}$

Den 8 dito met Lampak afgerekent; bragte in als volgt: 2 cang., die voor dunne bamboesen gegeven sijn, om in 't seil van de jonck te gebruiken, die na Batavia vertrock door anscrijven van den E. H. Item 2 cang. aen inwoonderen gegeven, diet goet van Lambert uyt Bacluan in Tavacan bragten; sijnde cang. 4. . . . . Re. 1 $^{1}/_{2}$

Een cang. aen Vedado ende een aen Tarila voor hare diensten vereert, als na Vavorollang vertrocken; item aen den barbier voor plaisterdoek. Re. 1 $^{1}/_{8}$

Voor 2 scamp. diet rantsoen van Novemb. en Decemb. hier bragten . . . . Re. 2

Voor een scamp. daer met afvoer, hebbende met den E. H. te spreken; een scampan die het goet van D. Balbiaen in Soulang bragte; item een scampan die volgeladen met bolster van pagie na Tajouhan voer, door ordre van den E. Heere, tsamen . . . . Re. 2 $^{1}/_{4}$

Voor 2 scampans, die de Vovorollangers, als quamen om vrede te maken, van Scakam oversetteden . . . . Re. 1/2

Voor pagie aen de paerden als na Vavorolla gingen; item tsedert Novemb. verstrekt op verscheiden stonden, als hier de paerden quamen, 300 bossen . . . . Re. 3

Voor den tolk Siko, die na Vovorolla in Compagnie dienst gebruikt wirde, sijnde voor desen mede na Pangsoia geweest, daer voor noch niet voldaen was . . . . Re. 6

Aen chinees bier, soo als den E. H. hier was, gelijk ook op andere tijden versconken, komt Re. 2 1/2

Een swarten siden tullebant aen Lapis, Tevuranger, vereert voor sijn dienst . . . . . Re. 1/4

4 potjes met arack verbesigt tsedert Novemb., costen . . . . Re. 1/2

Voor 81 cang., die den 7 Januarij na Tevurang sijn gesonden om aen de scoolkinderen, om reden als vooren, uyttedeelen tegen 3/8 ider, comt . . . . Re. 30 3/8

Arbeitsloon voor Chineesen, die, soo int verdiepen van de put, int afbreken van de kuke, int maken van de bancken, als ant huis daer D. Leuwius in gewoont heeft, gewrogt hebben, cost . Re. 1 1/2

Den 8 dito aen Jan Holthuisen ter handt gestelt voor 7 maenden, dat neffens sijn togt en wagt de scoole heeft waer genoemen, met goetvinden van den E. Heere . . . . Re. 8

Voor de maenden Februa, Martius ende April ons extra ord. toegeleit . . . . Re. 30

Jan in Mataw bragt in rekeninge dat in de maenden December en Januarius gespendeert was soo aen dranck, toebak als keersen, tsamen Re. 3. daer by comt voor rijs ende toespise voor de soldaten, die met ons daer waren als gingen leeren 1/2 Re. tsaam. . . . . Re. 3 1/2

Februarius.

Den 9 dito met Lampak afgerekent; bragt in als volgt:

Voor 20 cang., die tot betalinge van de plaetse, daer de kerke gestelt is, gegeven hebben, ieder tegen 2/5 1 dub, comt te samen . . . . . . Re. 8

Voor een scampan diet ransoen der soldaten voor Februa. hier bragte . . . . Re. 1

Voor een rok aen een Bevelhebber in Dorko vereert, voor dat ons dickwils onthaelt hadde ende voor sijn moite int over en weerloopen . . . . . Re. 1

Voor pagie aen de paerden, die verscheiden malen hier sijn geweest . . . . Re. 1 1/2

Voort verdiepen van der soldaten waterput, sijnde 4 dagen. . . . . Re. 1/2

2 scamp. daer het goet van den serjant mede afgink, doen vertrok. . . . . Re. 1 1/2

250 keersen, die verbesigt hebben, costen . Re. 1

Voor den chineeschen timmerman, die int klein huisjen 2 dagen gewrogt heeft . . . . . . Re. 1/2

Martius.

Jan Tambder bragt in rekeninge, dat aen verscheiden uyt de dorpen besteet hadde, als ook aen de soldaten, die met ons afquamen; item aen versceiden sieken uyt de dorpen, sijnde oncosten die in 2 jaren tijts successivel. gemaekt sijn . . . . Re. 23

Joost heeft op Taiouhan, met ordre van den E. H., voor die van Takuvong, die onsen vrede sogten, gekogt 2 rocken, een vaendel, 2 rottingen, costen tsamen Re. 4 1/2

Voor 5 rottingen, daer van een aen den Vororolla ende een aen de Outsten van Tirosen gegeven is; 3 sullen der uytgegeven worden, costen . . . Re. 2

4 cang. vereert aen versceiden Sincanderen, die hare in versceiden dingen hebben laten gebruiken, om haer gewillig te houden . . . . Re. 1 1/2

Aen den Outsten van Tirosen, Davalak, die met sijn vrouwe hier quam, vereert een rok, ende aen drank geconsumeert, tsamen . . . . Re. 1 1/2

Voor een verken aen de soldaten verstrekt, die met den E. H. hier quamen . . . . Re. 1

Een scampan diet ransoen der soldaten voor Martius hier bragte . . . . Re. 1

Als het oude huis afbraken aen de Sincanders vereert 2 pullen slechte arak ende toebak, tsamen Re. 3/4

2 scamp., een die den E. H. over de groote reviere settede, ende ons weder in Sincan bragte . . Re. 1/4

Aen den Outste van Vovorolla besteet, die lange hier niet geweest waren ende ons quamen besoeken, elk een sijden tullebant, sijnde 8 persoonen, sijnde tsamen Re. 2; noch elk vereert een cang., sijnde Re. 3, aen drank ende een verken te samen . Re. 7

Aen chinees bier, dat aen de soldaten gegeven is, die met den E. President hier quamen . . . Re. 2 1/2

Aen Joost vereert, ten aensien van onse Natie, doe sijn huis opgeregt wirde, ook ten ansien van sijnen vlitigen dienst, 10 pullen slegt arak, daer de inwoonderen mede onthaelde. . . . . Re. 2 1/2

Voor 7 groote potten, die gehaelt sijn als den E. H. hier lest was . . . . Re. 3/4

Voor pagie aen de paerden die distincte reisen hier sijn geweest . . . . Re. 2

Voor 300 kaerssen, die gehadt hebben, costen Re. 1

Hans Olhof bragt in rekeninge, dat in de maenden Januar. Februa. ende Martius gespendeert was, soo aen drank, toebak als keersen, pagie aent paert, oncosten aen soldaten, die met my daer gingen; item aen de luiden, die de spiren over de droogte bragten; item 4 potten aen de Outsten gegeven; item een cang. aen Kalei, Outste, om reden. . . . . . Re. 6 1/2

4 Rottingen aen de Outsten van Soulang gegeven, costen . . . . Re. 1 1/2

April.

Lambert Simonsen bragt in rekeninge den 2 dito, dat verbesigt hadde aen kaersen in Decemb., January, Februa. ende Martius, savons de luiden leerende Re. 1

Den 11 dito met Lampak gerekent; bragt in als volgt: voor 300 kaersen, die in Maert tot 12 April verbesigt sijn. . . . . Re. 1

Aen de Lonckiauwers vereert, om goede insigten, doen laetst hier waren, een goeden cang., cost Re. $^{3}/_{4}$, noch 4 cang. aen Lamloks knegten a $^{3}/_{8}$ ider, maken Re. 1$^{1}/_{2}$; een catti toebak $^{1}/_{4}$, tsamen . . . Re. 2 $^{1}/_{2}$

Aen Kalei betaelt voor het afsniden van het stroo onder aen het dack van de kerke . . . . . Re. $^{1}/_{2}$

Voor een verken, dat geslagt is voor de soldaten die hier met den E. H. verscheenen, cost . . Re. 2

Voor stercken dranck alhier verbesigt . . . Re. 2 $^{1}/_{4}$

Voor een scampan, diet ransoen voor April hier bragte; een ander die het goet van Scotanus afbragte, doen uyt Sincan vertrok; item noch eene die Ds. Leuwius, siek sijnde, afbragte, doen met ons quam van Mataw, alwaer ons dienst hadde sien doen, tsamen . . . . Re. 3

Voor pagie aen paerden, op versceiden malen hier geweest. . . . . Re. 1 $^{1}/_{2}$

Mirkinius bragte in rekeninge, dat in de maenden Decemb., January ende Februa. gespendeert hadde, soo aen drank, toebak, als kaersen, die in de avont scoole verbesigt hadde; item voor een tafel in de scoole, als ook voor 4 nieuwe vensters tsamen Re. 5

Majus.

Aen Jan in Mataw betaelt, dat in de maenden Februa., Maert ende April uytgegeven heeft, soo aen arak, kaersen, als toebak; item 2 verkens, daer mede de Bevelhebberen onthaelt sijn, als ook voor

6 vensters die ant huis heeft laten maken, uytwijsende op sijn pampier. . . . . Re. 8 3/4

Den 10 May aen Dika vereert voor sijne goede diensten, soo hier als in andere dorpen gepraesteert, tsamen . . . . Re. 3

Den 18 May aen Jan Blankert voldaen oncosten in Tevurang gemaekt tsedert Janua. tot Junius, smaens Re. 1, ende dat extraordinaris verteert hadde Re. 1 1/2, tsamen . . . . Re. 6 1/2

Den selvigen dito met Lampak afgerekent; bragt in als volgt: aen Willem Neer verscooten, dat hem extraord. wort toegeleit voor sijnen dienst op het paert . . . . Re. 4

Voor een rotting, vereert aan een Tossavanger Re. 1/2

Een Sincander ter handt gestelt een cang., die na Mataw gesonden wirt; item een aen Tipitas, die blint ende behoeftig is; een aen den barbier; noch een voor bamboesen, daer de stellingen van sijn . Re. 1 1/2

Een verken geslagt doen den E. H. hier was, cost Re. 1 1/2

Noch 34 potjes aen de soldaten sijn verdeelt. Re. 4

300 kaersen verbesigt inde maenden April en May, costen . . . . Re. 1

Een scampan, diet ransoen voor May hier bragte Re. 1

Een scampan daer met afgink om den E. H. te spreken . . . . Re. 3/4

Een scampang, daer een siek mensch met afginck Re. 3/4

Een scampang, die den Fiscael over de groote brugge geset heeft; item daer Robijn met overvoer; dar by gerekent de champans die den E. H. weder aen de riviere bragten . . . . Re. 1

Voor pagie aen de paerden verstrekt . . . Re. 2

Kleden aen de scoolkinderen in April uytgedeelt, die tsedert Octob. 1638 niet genooten hebben: in de scoole van Sincan 70; in Bacluang 87; in Tavacan 43; in Mataw 146; ende in Soulang 130; maken tsamen kleeden 476, ieder tegen 3/8, een dubbeltjen gerekent sijnde, brengen in alles uyt. . . . Re. 195 1/2

Voor de maenden Majus, Junius ende Julius, dat ons extraordinaris is toegeleit smaens R. 10 maken Re. 30

Junius.

Voor rijs aen Vagiau ter handt gestelt, die arm was $^{1}/_{8}$; item een cang. gegeven aen een Vovorolla, die een brief hier bragte, tsamen . . . . . Re. $^{3}/_{4}$

Voor scamp. die D. Agricola in Taiouhan ende weder te huis bragte, als in de paesdagen daer dienst dede . . . . Re. 1 $^{1}/_{2}$

Voor een picol pampier betaelt, dat aen de scrijvers in de scoolen ter handt wert gestelt, cost . . Re. 6

Voor kaersen, die verbesigt sijn . . . . . Re. 1

Voor 2 scamp. daer in Junio met afvoer, moetende de E. H. spreken; item een diet ransoen voor de maent Junius bragte; noch een scamp. die den metselaer hier ende weder afbragte, tsamen . . . Re. 4

Voor de soldaten vereert van wegen den E. Heer Gouverneur, die se geschut hadden als hier quam, nadat het huis gemaeckt was, met ordere van sijn E. Re. 8; noch R. 3 voort planten van de mei. Re. 11

Voor pagie aen de paerden gegeven 80 boschen Re. $^{3}/_{4}$

Den 29 dito aen den chineeschen timmerman in Mataw betaelt voor 4 bancken, daer de scoolkinderen op leeren scrijven . . . . Re. $^{3}/_{4}$

Julius.

Voor een scamp. diet ransoen voor Julius hier bragte . . . . Re. 1

Den 2 dito weder een scampan gehadt daer met afvoeren, doen met den E. H. spraken van ons vertrek, ende anweesen hoe noodig het was, dat D. Leuwins in de tale hem soude oefenen . . . Re. 1

Den 10 dito bragt Lampak in rekeninge, dat aen Dika om sijne diensten vereert was een stofjen, dat cost . . . . Re. 2

Een scampan daer met afgink, met den E. H. sprekende van den brantstigter in Bacluan . . . Re. 1

Aen kaersen, die hier verbesigt sijn, costen. Re. 1 ½

Aen arak alhier verbesigt daer van Joost mede nam nae Soetenaw, als daer briefjes uytdeelde. Re. 1

Den 12 dito isser een sieken soldaet afgebragt Re. 1

Den 25 dito noch gehaelt 2 pullen arak, nu ende dan verbesigt. . . . . Re. 1

Aen montcosten voor Vovorollang, die hier quamen . . . . Re. ¾

Augustus.

Voor een scampan, diet ransoen voor Augustus hier bragte; item een scampan daer met afvoeren, met den E. sprekende vant huis dat door den storm scadeloos geworden was, tsamen. . . . . . Re. 2

Voor de maenden Augustus ende Septemb. dat ons extraord. is toegeleit . . . . Re. 20

Den 9 dito onder de scoolkinderen van Sincan uytdeelinge gedaen van kleeden, sijnde stux 68, bedragen tegen ⅜ gerekent . . . . Re. 25 ½

Aen Takarei vereert voor sijn dienst inde scoole, andere onderwijsende . . . . Re. 2

Voor een scamp. die een soldaet met sijn goet van Taiouhan in plaets van een siecke gebragt heeft Re. ¾

Aen Charel den kok voor oncosten aen Vovorollangers betaelt . . . . Re. 1

Voor een scampan daer den boer (?) van Traudenius met afgink ende een ander soldaet in sijn plaetse . . . . Re. 1

Den 23 dito aen den corporael betaelt aen montcosten voor de soldaten, die van Tacousan (Tayouan ?) distincte reisen hier waren geweest met den E. Heere, soo aen rijs, vlees als spek. . . . . . Re. 3

Item als den E. president hier was den 28 Februa., als boven . . . . Re ½

Aen den chineesden smit betaelt voor arak, toebak

ende rijs, daer mede de Tevurangers onthaelt heeft, die Blankerts goet hier bragten; tsamen . . . Re. 3/4

Aen Sincand. verstrekt voort maken vant secreet huisien . . . . Re. 3/4

Voor een scamp. daer den siekentrooster Cornelis krank met afgink . . . . . , ... Re. 3/4

Den 22 Augusti voor een scamp. betaelt, daer met afvoer, met den E. Heer te spreken hebbende. Re. 1

Een scampan, die D. Agricola, hier geroepen sijnde, weder in Tavacan bragte . . . . . Re. 3/4

Aen den Sincanderen verstrekt als een aelmoese, die nu seer behoeftig waren; daer by gevoegt verscheiden hare diensten; aen rijs 25 sacken, die den 29 Augusti door Joost sijn uytgedeelt . . . . Re. 30

Den 29 dito aen Coesar in Tevurang behandigt voor de maenden Junius, Julius ende Augustus elk een reael; item aen oncosten aen Taglemei besteedt, die daer noodig was, Re. 1/2 tsamen . . . . Re. 3 1/2

September.

Den 9 dito voor een scamp. diet ransoen voor September bragte . . . . Re. 1

Item daer met afgink, sprekende van Scotani suspensie . . . . Re. 1

Den 10 dito aen de Tavakanse scoole kleeden 34 uytgedeelt, ieder tegen 3/8 gerekent, costen . Re. 12 3/4

Den 18 dito een champang daer met afvoer den E. Commissaris te begroeten . . . . Re. 1

2 Pullen slegte arak aen de inwoonderen, die de bamboesen voort huis afkapten, costen . . . Re. 1/2

Bedragende de Somma . . 1004 3/4

ROBERTUS JUNIUS.

Origineel
Rijksarchief.

XL.

Reeckeninge van de hartejacht in strickken, beginnende van de maent October A°. 1638 tot Martius 1639.

(Elk briefjen betaelt
maentlyx R. 1.)

Den Chinees Songo heeft geiaegh met 30 perso. op de Tirosense velden van den 8 Octob. tot den 8 Novemb. Van de Vovorollangers doen verjaegh sijnde, heeft weder gehaelt 35 briefjes daer mede van den 22 Decemb. tot den 22 Januar. gejaegt heeft; debet . Re. 65

Theiting heeft 30 briefjes op de Tirosense velden gehadt, van den 8 October tot den 8 Novemb. sijnde Re. 30. Is doen verjaegt ende weder begonnen den 22 Decemb., gecontinueert tot den 8 Febr. sijnde 1$^1/_2$ maent, bedroegh Re. 45, sijnde met de voorige Re. 30, Re. 75; gaf doen 12 brieven weder. De resterende 18 behielt hij tot den 18 Februa. daervoor gaf Re. 6, sijnde de geheele somma . . . . Re. 81

Jan Soetekauw op de Tirosense velden 20 briefjes van den 8 Octob. tot den 18 Januar. sijnde 3 maend. 10 dagen; bedragen Re. 67; noch 6 brieven van den 15 Octob., die 3 maenden gehadt heeft, comen Re. 18, bedraegt in alles dat betaelt heeft . . . . . . Re. 85

Sapsiko met 20 brieven op de Tirosense velden van den 8 October tot den 8 Novemb. Doen verdreven sijnde, begon weder den 12 Decemb., continueerde tot den 19 Februa., sijnde 2 maend. 7 dagen, comt Re. 45, daer bij gevoegt Re. 20, is te samen . . . . Re. 65

Schitko met 20 brieven op de Tirosense velden van den 11 Octob. tot 11 Novemb., sijnde Re. 20. Is doen verdreven; begon weder den 22 Decemb., continueerde

tot den 8 Februa., sijnde $1\frac{1}{2}$ maent Re. 30; hebbende betaelt Re. 50, gaf doen 8 brieven weder ende behielt 12 die ingingen den 8 Februarij, die gehouden heeft tot den 26 Martij, sijnde Re. 10; soo dat in alles gegeven heeft . . . . . . Re. 60

Gwitsick op de Tirosense veld. van den 11 Octob. tot den 11 Martij met 10 brieven geiaegh, sijnde 5 maenden; noch 8 brieven gehadt van den 12 Decemb. tot den 12 Januar., sijnde Re. 8 ende tsamen Re. 58

Kokong van den 14 Octob. met 20 brieven tot den 14 Januar., sijnde 3 maenden, bedraegt in alles Re. 60

Kokong van den 13 Decemb. op de Soulangse velden met 10 brieven, die gehadt heeft $3\frac{1}{2}$ maent, sijnde . . . . Re. 35

Heeft noch een briefken gehouden, dat ingink den 14 Januarij, dat den lesten Maert wedergaf, sijnde 2 maenden, $\frac{1}{2}$ bedraegt . . . . . Re. $2\frac{1}{2}$

Jauchijm heeft van den 21 Octob. tot den 21 Februa. met 25 brieven geiaegt, sijnde Re. 100. Gaf den 21 Februa. 14 brieven weder, soo dat behout 11 brieven, die ingaen den 22 Februa., die behielt tot den 22 April, sijnde Re. 22, soodat betaelt heeft. Re. 122

Jauchijm heeft 10 brieven overgenomen van Theitiau, die ingaen den 22 Januarij, die gehadt heeft 3 maenden, $\frac{1}{2}$ bedragen tsamen . . . . . Re. 35

Thaitia met 25 brieven op de Tironsense velden van den 21 October tot den 21 Januarij, sijnde 3 maenden, bedraegt samen . . . . Re. 75

Zinkik met 25 brieven op de Tironsense velden van den 25 October tot den 25 Januarij, sijnde Re. 75, gaf doen 10 weder. Behielt 15 brieven, daermede 2 maenden geiaegt heeft van den 25 Januarij tot den 25 Martij, sijnde Re. 30, met de voorige 75 maken tsamen . . . . Re. 105

Suia voor 4 brieven, daer eene maent mede geiaegt heeft . . . . Re. 4

Watbang op de Tironsense velden met 14 brieven,

van den 11 November tot den 26 Januarij, sijnde $2\frac{1}{2}$ maent, comt samen . . . . Re. 35

Tongo met 5 brieven van den 22 Decemb. tot den 22 April, sijnde . . . . Re. 20

Tinsiak met 13 brieven op de Tirosense velden, van den 14 Decemb. tot den 14 April, sijnde 4 maenden, moet in alles betalen . . . . Re. 52

Watbang noch 12 brieven van den 25 Decemb. tot den 25 Januarij, sijnde Re. 12; gaf 4 weder, hout noch 8 brieven van den 25 Januarij tot den 5 d. Ferbuarij, sijnde Re. 3, die by 12 gevoegt, maken tsamen Re. 15

Lakko met 10 brieven op de Tirosense velden, van den 3 Januarij tot den 18, sijnde $\frac{1}{2}$ maent, comt Re. 5

Sinco op de Takareiansche velden, van den 13 Februa. met 12 brieven tot den 2 Martij, $\frac{1}{2}$ maent Re. 6; gaf doen 8 weder, behout noch 4 brieven van den 2 Martij tot den 2 Maij Re. 8, tsamen . . Re. 14

Kastvat 5 brieven op de Soulangsche velden van den 19 Martij tot den 19 April, sijnde een maent, comt . . . . Re. 5

Dese hebben op de Vavorollangsche velden geiaegt.

Saptia van den 25 Octob. tot den 10 Novemb. met 25 brieven een $\frac{1}{2}$ maent, sijnde Re. $12\frac{1}{2}$. Weder begonnen (alsoo verdreven was) den 22 Decemb., gecontinueert tot den 22 Februarij, sijnde 2 maenden Re. 50; noch 2 brieven, gehouden die 2 maenden ende eenige dagen gehadt heeft, sijnde . . . Re. $67\frac{1}{2}$

Swantai met 10 brieven, van den 25 Octob., een $\frac{1}{2}$ maent geiaegt Re. 5. Verdreven sijnde, begon weder den 22 Decemb. tot den 22 Januarij, sijnde Re. 10; noch 2 brieven, gehouden van den 22 Januar. tot den 22 Februarij, Re. 2, in alles . . . . Re. 17

Simkoi 40 brieven, van den 26 October tot den 10 Novemb. sijnde $\frac{1}{2}$ maent Re. 20; most doen vlugten. Den 22 Decemb. weder begonnen tot den 22 Januarij met 34 brieven, comt samen . . . . Re. 54

Simsiang den 26 Octob. met 20 brieven, tot den 10 Novemb. geiaegt een ½ maent, Re. 10; sijnde verdreven, begon weder den 22 Decemb. tot den 22 Januarij met 20 brieven, sijnde Re. 20. Noch van den 22 Januarij tot 5 d. Februarij een ½ maent, Re. 10, is te samen Re. 40: noch 3 brieven gehouden van den 5 Februarij tot den 22, sijnde Re. 1½, in alles Re. 41

Scheiang heeft 20 brieven van den 26 Octob., die een ½ maent gehouden heeft ende is veriaegt, Re. 10. Weder begonnen den 12 December met 20 brieven, die een ende een halve maent gehadt heeft, sijnde Re. 45, comt tsamen by een gevoegt sijnde . . Re. 55

Sina met 25 brieven van den 22 Decemb. tot den 22 Januarij, daer voor betaelt heeft . . . . . Re. 25

Bauwia 10 brieven, van den 22 Decemb. tot den 22 Februarij, sijnde 2 maenden, comt samen . Re. 20

Soo dat de geheele strickke jagt van Octob. 1638 tot Martius 1639 uytbrengt . . . . Re. 1278

Reeke. van de jagt in cuilen, begonnen in Februario 1639.

Agtbare Heere, U.E. is kennelyk dat maer 24 cuilen sijn toegestaen, die 2 maenden geiaegt hebben, omdat het vee niet al te seer soude opgevangen worden; te meer om dat de hinden met jongen waren, die consequentlyken met de moeders mosten gedoot worden, soo langer geiaegt hadden. Welke 24 cuilen maendelix uytbrengen (elke kuile moetende smaens betalenRe. 15) Re. 360. Dese door 2 gemultipliceert, alsoo maer 2 maenden geiaegt hebben, brengen tsamen uyt . Re. 720

Daarby geaddeert de somma van de strikke jagt, sal de geheele jagt uytbrengen, gehouden van Octob. 1638 tot Maius 1639 . . . . Re. 1998 ½

Origineel
Rijksarchief.

XLI.

UIT HET TAYOUANSCH DAGREGISTER.
6—10 OCTOBER 1639.

Verslag van den Gouverneur van der Burch ende den Commissaris Couckebacker, van hunne visite in de noordelijke dorpen gedaan. Gunstige godsdienstige toestand.

6en October vertrocken d'E. Hr Gouvernr Joan van der Burch eñ d'Hr Commissaris Couckebacker per chineese campans naer *Zaccam*, gelegen opt vaste landt van Formosa, omme van daer over landt de dorpen van *Sincan*, *Bacluang*, *Soulang* eñ *Mattauw* te besichtigen; eñ om de saecken te meer aensiens te doen hebben, ginck een trop van 70 soldaten tot convoy mede derwaerts. Omtrent den middach quamen haer E. E. over op Zaccam, eñ nadat een weinich gegeten hadden, saeten te paert eñ namen den wech naer Zincan. Een groot stuck buyten dit dorp quam den Eerw. predicant Robbertus Junius met de Outsten haere E. E. bewellecommen, die hun tot binnent dorp eñ logiement van Ds Junius convoyeerden. Het regende seer hart, derhalven conden dien dach niet besonders wtrechten.

In Sincan. 7en ditto, omtrent 8 uyren vergaderden alle d'inwoonderen, soo mans, vrouwen eñ kinderen, jonck als out (op het lossen van drye musquets, dat men doet in plaets van clocken te luyen) binnen de kerck, waer door Ds Junius voornt, in presentie van haer E. E., de predicatie in de Sincanse taele gedaen wert, eñ waeren sy lieden seer devotich int toe hooren.

De predicatie geeyndicht wesende werden alle d'inwoonderen (nevens de Lameyers die aldaer resideeren) door Do. Junius buyten de poort vant huys by den anderen geroepen, en wt den naem vanden E. Hr Gouvernr aengedient, dat het hem seer aengenaem was sylieden soo iverich eñ genegen bleven in het aennemen van het alleen zalich-

maekende Christelycke Geloove. Dat sy haer daer in hoe langer hoe meerder wilden ouffenen eñ niet verflaeuwen; het soude haer in dit leven niet alleen groote gerusticheyt inde conscientie geven, maer hier naer inde eeuwige vreuchden brengen; d'Ed. H^r^ Generael soude oock daerinne seer groote vreuchden scheppen, wanneer haere gehoorsaemheyt wt den mont vande E. H^r^ Commissaris verstondt, vermidts zijn E. denselven, om naer haer comportementen te vernemen, derwaerts expres gesonden hadde; met meer andere redenen tot vermaningen dienende.

Daerna begost den Outsten, off Oppersten vant dorp zijn relaes mede tot d'inwoonders te doen, haer met eenen grooten iver vermaenende de woorden van den H^r^ Gouvern^r^ ter herten te willen treeken. Zy wisten immers alle t'samen, hoe merckelyck zy van Godt gesegent waeren, soo lange sy het christelycke geloove in haere herten hadden gehadt; dat sy dierhalven daer in mosten voortgaen eñ niet affwijcken, zoo souden zy Godts genade meer ende meer ontwaer werden eñ gevoelen.

Dit gedaen zijnde werden de outsten eñ principaelste vant dorp met haer vrouwen binnen geroepen (latende de rest naer huys gaen), alwaer ieder persoon van d'E. H^r^ Commissaris met een parijs werx rinckjen beschoncken wierden, daerover seer danckbaer waeren eñ verblijdt na huys gingen.

In Bacluang. Naer middach reden haere E. E. na Bacluangh. Ongeveer een quaert mijl buytent dorp quamen eenige vande Outsten (hebbende een princevlagge by haer) d'E. H^r^ Gouvern^r^ eñ E. H^r^ Commissaris met siery pinang bewelcommen. Arriveerden alsoo omtrent 2 uyren voorden avondt int dorp en logiement van den cranckbesoucker Andreas Marquynis; de resteerende Outsten verschenen terstondt om haer E. E. te groeten.

Int ondergaen van de zon vergaderden omtrent 90 inwoonders van gemelte dorp voor de deuren van voorss. Cranckbesoucker (dat, soo ditto Junio verclaert, alle avonden percys wt haer eygen motyff doen) om geexamineert te werden vant geene geleert hebben, gelijck oock in presentie

van voorn. Cranckbesoucker door twee inwoonderen (die redelyk bequam daer toe en als schoolm^rs gebruyckt sijn) geschiede. Antwoorden seer statelyck opt geen haer gevraecht wert wegen de hoofdpunten vande Chr. Religie, als mede int lesen der gebeden; twelck gedaen sijnde ginck ider wederom 's huyswaert.

8^en *ditto* 's morgens met de dage vergaderden weder een seer groote menichte inwoonders vant dorp ter voors. plaetse, hen selven altsamen in orde stellende, versouckende dat ditto Junius hun gelieffden te hooren off oock bequaem waeren om den H. Doop te ontfangen, gelijck geschieden ende wierden altemael seer perfect in t'antwoorden vant geene haer van D° Junio gevraecht werde, bevonden; daer op ditto Junio party van haere namen opschreef, die belooffden na de predicatie te sullen doopen; de reste wiert wtgestelt tot naeste gelegentheyt.

Corts daer na wierden dry musquets gelost, wesende den seyn, waer by d'inwoonders gewaerschout werden ter kercke te comen sullen, gelijck in seer corten tijt oock geschieden, als wanneer door ditto Junio gepredickt eñ 58 persoonen, soo mans als vrouwen, gedoopt eñ den Heere Christo toegevoucht wierden.

Alles gedaen ende verricht wesende, t'geen alhier te doen was, wert de luytenant Riviere gelast met de soldaten voor uyt naer Soulangh te marcheeren. Onderwylen wert by haer E. E. in voorn. sieckentroosters huys het middachmael gehouden; gedaen sijnde saten weder op eñ reden voorts na *Zoulangh.* Het was uyttermaten heet, waer door haere E. op den wech veele vande voor wt gemarcheerde soldaten in flaute eñ by na als door d'hitte versmacht vonden leggen, die in coele plaetsen, om tot haer selven te comen, lieten brengen.

In Soulangh. Omtrent een uyer gaens buyten Soulangh onder een bamboesen bosjen wat rustende, quam den Cranckbesoucker eñ de Oudtsten vant dorp haer E. E. begroeten eñ verwelcommen, daermede voorts tot int dorp gingen, en vermidts den avondt op handen was conden niet besonders

wtrechten, dan dat eenige inwoonderen wtstuyrden om naer de achtergebleven soldaten te vernemen.

9en *ditto* 's morgens verstonden wt de opgisteren affgesondene Soulangers, dat twee van de soldaten (daer by hadden gewaeckt) 's nachts overleden waren ('t welcq presumeeren veroorsaeckt te zijn doort al te gulsigen drincken) deswegen terstondt een parthie soldaten wtgesonden wert om haer te gaen begraven, eer vande wilde dieren beschadicht mochten werden.

De predicatie wert alhier door D°. Junius gedaan, waertoe, om te hooren, ongeveer 14 a 1500 persoonen, zoo mans als vrouwen, verschenen. Geeyndicht zijnde, wierden 26 persoonen gedoopt, na dat opt vragen van ditto Junio alle de principaelste poincten aengaende de Chr. Religie beantwoort hadden.

Den godsdienst geffectueert wesende deden de Oudsten de inhabitanten alle by een comen, ende begonden deselven te vermaenen, dat het nu tijt was om haer zalicheyt mosten dencken; dat zy hetgeene door ditto Junio gepredickt was, doch in haere herten wilden bewaeren, ende in al haer doen ende laten bethoonen, dat zy de goetheyt Godes, die haer soo genadelyck wt de duysternis ende vande affgoderie verlost heeft, niet versmaden, maer als waere Christenen dancbaerlyck mosten accepteren.

In Mattauw. Nae verrichter zaecken alhier vervolchden haer E. E. de reyse naer *Mattauw.* Omtrent halff wech tusschen Zoulangh ende Mattauw quamen aende groote rivier van Mattauw, alwaar alle de Outsten, soo van Zincan, Bacluan als Zoulangh, die haere E. E. tot nochtoe gevolcht eñ geconvoyeert hadden, affscheyt namen ende naer huys keerden. Met twee chineese chiampans overgevaren en de paerden mede aen d'ander zijde gebracht zijnde (quamen eenige Mattauwers met een prince vlagge ende siery pinangh haere E. E. tot daer toe bewelcommen) saten weder op ende quamen omtrent middach binnen te dorp *Mattauw*, alwaer terstondt van allen d'Oudsten begroet, corts daer aen den godtsdienst gepleegt ende acht persoonen gedoopt

werden, naer dat al vooren (gelijck inde voorgaende dorpen gesciet is) wegens de hooft stucken der Chr. Religie waeren geexamineert.

De maeltijt gedaen eñ vande principaele Hoofden deses dorps Mattauw (na dat hun door d'E. H^{r} Gouvern^{r} gerecommandeert was in haer schuldige gehoorsaemheyt tot den Nederlantsen Staat te continueeren, ende ider met een ringetien van dH^{r} Commissaris vereert was) affscheyt genomen zijnde, saten te paerd ende reden na de reviere Wancan, daer niet voor den avont aenlangden; alhier vonden parthie chineese chiampans, daer haere E. E. neffens alle de soldaten embarqueerden ende na beneden voeren.

10^{en} *ditto* 's morgens waeren de H^{r} Gouvern^{r} eñ d'E. Commissaris besich met het visiteeren van de redouten Vlissingen. . . . .

Tegens den avondt embarcquerden haere E. E.; voeren met de chiampans binnen door na Taywan. Omtrent halff wegh, sijnde op een drooge zandtbanck, daer de chiampans mosten overgedragen werden, bequamen haer E. E. advys van den Capiteyn Joan van Linga dat de Eerw. predicant D^{e} Gerrardus Levius in den Heere gerust eñ ontslapen was.

11^{en} *ditto* 's morgens omtrent dry uyren voor de dach arriveerden (God loff) seer spoedich voort casteel Zeelandia.

Kopie
Rijksarchief.

. . . .

XLII.

UIT BRIEF VAN DEN GOUVERNEUR VAN FORMOSA, VAN DER BURCH, AAN GOUVERNEUR-GENERAAL EN RADEN VAN INDIEN.

Bevinding van den stand van het Christendom in de noordelijke dorpen.
Verrekening met Junius. Rapport over de predikanten.

TAIOUAN, 4 Nov. 1639.

. . . .

Vande Suydt naer de Noordt kerende ben ick in comp. van gem^te^ H^re^ Commissaris 1) verreyst naer de dorpen *Sincan*, *Bacluangh*, *Soulangh* ende *Mattouw*, om aldaer de visite van desselfs gelegenth^t^ te nemen; alwaer bevonden, dat het werck vande bekeringe der Heydenen door D^o^ Junio ende d'sieckentroosters seer gevoirdert ende toegenomen hadde. Want als de praedicatie door voorsz. Junio in ider dorp gedaen wierde, begaven haer voorsz. inhabitanten gantsch yverl. tot het gehoor van Godes heylige Woort, latende d'ouders haere kinderen seer neerstich onderwijsen inde fondamenten der Christelyke Religie. Worden tweemael des weecx ter schoole geoeffent, ende d'resterende dagen leeren leesen ende schrijven; connen veele van haer seer pertinent het Morgen ende Avondt Gebeth, de Thiengeboden, t' Vader Onse ende t' Geloove opseggen, met soodanige belijdenisse van haer geloof doende, datse veele Christenen beschaemen souden. Seer neerstich vieren den Sabbath, als wanneer niemant van haer (om te wercken) int velt gaen mach. Verscheyden aldaer vonden soo wel

---

1) Couckebacker.

geoeffent int bidden, dat extempore overluyt gebeden deden van soodanige materie, als haer voorgestelt wierde. Op de velden sijnde om te jaegen, knielen alle, ende een onder haer vande clouckste doet het gebedt tot Godt overluydt, om een geluckigen vangst, sijnde alreeds daer toe gebracht, dat sonder t'selve haer verseeckerden niet op doen sullen. Soo biddense oock om den segen van haer gewas, daerse meest al knielende seer yverich in bevonden worden. Naer goede op neminge bevonden inde gem^e dorpen te wesen:

In *Sincan* 1047 sielen, mannen, vrouwen ende kinderen, die de Kercke Christy door den doop waeren ingelijft, waeronder 154 weerbaere mannen sijn; item 119 paer op onze maniere getrouwt; alwaer den sieckentrooster Joost leyt, sijnde getrouwt met een Sincansche vrouw, daer D^o Junio goede getuygenisse van geeft.

In *Baccluang* 1000 sielen, daeronder 150 weerbaere mannen, sijnde 261 persoonen gedoopt, hebbende 87 schoolkinderen, daer onder 12, die int schrijven als schoolmeesters geoeffent worden; leggende alhier den sieckentrooster Merckinius, met een nederlandtsche vrouwe getrouwt, die hem aldaer in sijn beroep neerstich comporteert.

In *Soulangh* 2600 sielen, die 500 weerbaere mannen connen uytmaecken, sijnde aldaer 282 persoonen gedoopt; versien met 4 schoolmeesters omme haer eygen volck voorts te leeren; comende ter schoole 130 kinderen, daer van enige oock leesen ende schrijven connen.

In *Mattouw* 3000 sielen, daer onder 215 persoonen gedoopt sijn, comende ter school 140

kinderen; alwaer twee sieckentroosters, Jan ende Jan Symonsz haer sijn onthoudende, die hun oock in hun opgelegde chargie wel comporteren.

In *Tavacan* 1000 sielen, uyt de dorpen *Tavalican*, *Teopan* ende *Tagupta* by den anderen gebracht, alwaer sijn 38 schoolkinderen onder t' opsicht vanden sieckentrooster Carolus Agricola.

Tsamen . . 8647 sielen, die voorsz. dorpen connen uytmaecken. Wy hebben haer naer gedaene besoignes door D^s Junio doen aenspreecken, dat den H^r Commissaris van UEd. gesonden was om te vernemen hoe haer comporteerden; dat wy haer yeverich inden Godtsdienst bevonden, daer by vermaenden te persisteren; als insonderheyt dat gestadich continueren souden in den Nederlandschen Staet gehouw ende getrouwe te blijven, dat serieuselyck beloofden naer te comen, wanneer gem. H^re oock goet rapport aen UEd. doen soude, daerinne thoonden te hebben een welgevallen. Sy trachten ons met haer maniere wel t' tracteren, t'welck wy met ons vertreck excuseerden. Uyt alle t'welck blijckt, dat van dit volck soodanigen dienst connen trecken als begeren te hebben; daermede wy ons oock houden voldaen.

Tivorangh, alwaer insgelycx een groote school is, lieten onbesocht, door dien den wech niet reysbaer was, doch comporteren haer d'inhabitanten aldaer mede naer behooren.

Soo oock doen die van *Vavorolangh*, die haer, t' sedert dat jongst aengetast sijn geweest, gestadich haer onder den Nederlandtschen Staet naer behooren hebben gesubmitteert.

Verscheyden om de Noordt ende int geberchte gelegene dorpen, welcke met de Comp. bevredicht sijn, sal UEd. desselfs namen, door den H^r Commissaris opgegeven worden, daer aen ons gedraegen . . . .

. . . .

De reeck. van de *paccansche* jacht, by Ds. Junio ge-

houden, hebben in de negotyboucken op ultimo September doen insereren, als te weten:

Voort procedido van 24 kuylen, die de Chinesen, als andere ingesetenen deser plaetse vergunt sijn tot haeren harttenvangst te gebruycken den tijt van 2 maenden, t'sedert Febr. tot Aprill a° 1639 Comt a 15 Ra. ider per maent.	Ra. 720
Voor soo veel geint ende geprocedeert is van 1278 persoonen, die vergunt sijn met stricken te jaegen, den tijt van t'saemen 1278 maenden ende 1 persoon voor ½ maent, hebbende ieder een Ra. per maent betaelt, compt	„ 1278½
Somma beloopt d'incompste deses jachts	Ra. 1998½
waer van gaen moet verscheyde oncosten, die voorn. Junio in reeck^e gepasseert wort, voor uytdelinge van 270 pı padie en 659 stucx cangans, als anderssints, tot animeren der schoolkinderen van Sincan, Bacluangh, Soulangh, Mattouw eñ elders verstreckt; item 11 maenden salaris voor sijn polityeque bedieninge genoten, betalinge van champans, vrachten als andersints, monterende	„ 1004¾
Sulcx dat hier suyver comt te resteren, welck volgens UEd. gegevene ordre, op reeck^e van gem. D^o. Junio contant verstreckt wort, mits d'incomste van Taiouan gecrediteert blijft voor de somma van	Ra. 993¾

als UEd. claerder by nevensgaende reeck^e door voorsz. Junio geteeckent, specifice gelieft te vernemen. 1)

Comende tot het ampt der praedicanten, sullen UEd. dienen, hoe dat den eerwaerden Robberto Junio bethoont te sijn een oprecht yeveraer van Godes Kercke, die het werck wegens de bekeringe der Heydenen met lijff ende

1) Zie n°. 41 p. 185.

siel vordert. Wenschelyck waere hy ons voor enige jaeren mochte byblijven. Is van meeninge aen UEd. voor t' aenstaende jaer sijn verlossinge te versoucken, doch blijve van opinie in deze conjectuyra sijn cudde soo niet verlaten, maer noch wel twee jaeren van nu aff continueren sal.

Den praedicant Geraldo Levij, naer dat sich een geruymen tijt inde Sincansche spraecke geoeffent ende naer de rapporten vanden eerwaerden Junio redelyck toegenomen hadde, daernevens de gemeynte alhier met praediken goeden dienst deede, is den 10en October deser werrelt overleden, sulcx dat den praedicant Junio genootsaect waer weeckel. af te comen, om den dienst te doen, door dien Schottanius met advys van de Broederen, by den Raedt van sijn praedickampt, gagie ende randtsoen was gesuspendeert, ter saecke met sijn gedeboucheert leven Godes Kercke alte groote blaemen ende de gemeynte te veel argenisse gegeven hadde, als UEd. by resolutie des Raedts, dato 7en Septemb. passato gearresteert, gelieve te vernemen.

Onderwylen in sijn huys geconfineert sittende, heeft verscheyde vrunden uytgemaeckt voor hem te willen intercederen; tot dien eynde een brieff aenden Hr Commissaris ter handt gestelt, daer by versochte noch eenmael ter preuve mocht comen. Hij soude sich soo comporteren, als een eerl. praedicant betaemt, bekennende sijne groote misdaet hem van hartten leet te wesen; hier by gevoucht t' voorbidden vanden eerwaerden praedicant Junio. die in brachte desen nevens den Sincanz. dienst voor hem alleen te swaer soude vallen. Redenen waeromme d'saecke by den Raedt in naerder consideratie quam, dat van Schottanius gesproocken wierde. Dan de getuygenisse, die t'sedert sijn confinatie van hem gegeven wierde, heeft den Raedt van vorder in sijn saecken t' treden doen desisteren, ende hem wijders beswaert, dat met t'advys vanden Eerwaerden praedicant Junio gearresteert is geworden ons van sijn persoon t' ontlasten, ende UEd., gesuspendeert van ampt ende gagie toe te senden, ter saecke van hem geoordeelt wort, te dezer plaetse, daer alsulcke faulte gecommitteert

heeft, met geen stichtinge Godes Kercke ende de gemeynte dienst doen can; te meer de wijle UEd. ordonneert, dat soo sich niet evertueert om int werck vande bekeringe der Heydenen, met vruchten gebruyckt te worden, hem dan mettet eerste schip souden herwaerts senden, dat nu geschiet, om Godes Kercke vande blaeme ende de Comp. van onnutte gagietreckers t' ontlasten.

Hierop heeft den Eerwaerden Junio belooft ende aengenomen, dat echter den dienst Godes alhier naer behooren sal waernemen, mits dat by den selven eenen Merckinius, sieckentrooster, vorder aengequeect sal worden, daer groote hoope toe is van Junius humeur te treffen ende sijn voetstappen naer te volgen. Heeft goede studio int Patria becomen, is inde spraecke wel ervaeren ende van een goet stichtelyck leven, dat D[s]. Levius saliger in sijn leven aen my insgelycx geconfirmeert heeft, wanneer my van sijne gedane propositie rapport dede, oordelende dan beter t' sijn, dat Godes Kercke van stichtige persoonen gedient wort, als van alsulcke een praedicant, die veel meent te weten ende vande rechte practycque der Godtsalicheyt gefrustreert blijft.

Van Agricola is insgelyckx alsulcke hoope niet te verwachten, als wel van eenen sieckentrooster, Jan genaemt, in *Mattouw* leggende, by gem. Junio van een jongen opgequeect; daer by comende den sieckentrooster Josephus Balbiaen, met Banda 1) Pehu 2) voorby geraect, die insgelycx van een goet leven is. Sulcx, Ed. H[r], dattet alhier aen geene bequame stoffe mancqueren sal, omme in dat loffelyck werck vande bekeringe der Heydenen gebruyckt te worden, sonder datter praedicanten van costy herwaerts gesonden dienen, off ten waere UEd. geliefde den praedicant Candidius, soo cost uyt t' Patria gearriveert is, tot verlossinge van gem. Junio te senden, waer van verseeckert sijn sich alhier als inde bekeringe der Heydenen loffelyck ge-

---

1) Naam van het schip

2) In de Piscadores.

comporteert heeft. Ons wyders de vordere gelegentheyt aent advys vanden Hr Commissaris gedragende enz. . .

Hiermede etc.

Actum int N. gebouw Taiouan deser 4 Novemb. a° 1639.

UEd. Eers. dienaer,
JAN VAN DER BURCH.

Origineel
Rijksarchief.

XLIII.

UIT HET RAPPORT VAN DE COMMISSARIS NICOLAAS COUCKEBACKER, NOPENS ZIJNE BEZENDING NAAR TONCKIN EN DE GEDANE VISITE OP FORMOSA.

Het Christendom is, sedert hij in 1633 van Formosa vertrok, zeer toegenomen in omvang en degelijkheid.

Op het fluitschip DE RIJP, 8 Dec. 1639.

. . . .

Gelijck hier vooren de weerbaerheyt hebben aangewesen, soo sullen vervolgens stellen de dorpen, van de welcke d'inwoonders niet alleen haer affgoderye hebben verworpen, maer oock de Kercke Christi door den doop ingelivet zijn, misgaders wat instrumenten tot soo een heylich wercq zijn eñ gebruyct werden. Doch segghen alvooren het my een groote vreuchde eñ lust ist geweest int doen vande visite door de dorpen *Sinckan*, *Baccluangh*, *Soulangh* eñ *Mattouw*, dat het geloove in Jesum Christum aldaer sedert 1633, dat uyt Tayouan naer Japan zy vertrocken, sodanich hadde toegenomen eñ den waeren Godtsdienst met een sonderlinghe iver bemindt, ondersocht, misgaders omme meer eñ meer te mogen leeren en toenemen, alle naersticheyt (dat voor-

waer d'onse in veele beschaempt) by dage en nachten aengewendt wierde, waer toe den predicant Robertus Junius, zijnde inde Sinckansche tale (die een eñ de selfsde is als in drie andre dorpen) wel geoeffent, een groot eñ gewenscht instrument is. Den Sabbath wert neerstelyck gevierdt eñ begeven haer iverl. tot het gehoor van Godes heylige Woort, tsy datter gepredict ofte by de Cranckbesouckers voorgelesen wert. Twee mael des weecxs wert inde schoole chatheechisatie gedaen, eñ vorderen tijt oeffenen haer int opzeggen vande gebeeden, leeren lesen en nederlantsche letteren schrijven eñ sijn den merendeel in hare gebeden soo vast onderwesen, dat machtich sijn de selffde overluyt eñ buyten tijts te doen, misgaders van sodanige materie als haer voorgestelt ofte gelast wert, gelijcq vande jongeren eñ minderjarige mede hebben gesien. Hebbende onder haer dese godtvreesentheyt, dat niets in haren dagelycksen arbeyt aenvangen, ofte sullen- den Almachtigen Godt daer eerst omme aenroepen; als, op de velde comende omme te jaegen, knielen alle, eñ een onder haer, vande beste onderwesen, doet het gebedt, op dat hare vangst wel zouden mogen gelucken; soo mede op den zaydach, om den segen over haer gewas, eñ diergelycke onderhoudinge van godtsalicheyt meer. In Sinckan sijn op de nederlantsche maniere 119 paer getrouwde, die stichtelycq met malcanderen woonen eñ onverbreeckel. leven. De jonge vrouwen laten haere kinderen ter werelt comen; het dooden der selver in moeders lichaem is geheelyck wtt geroeyt. Soo sijn oock haer leraressen voor tegenwoordich in soodanige eñ groote verachtinge, als voordesen in extime geweest, bevroedende hoe de selffde hare goederen, onder schijn van affgoden te dienen, plegen off te persen eñ haelen.

Volgens de opgenomen notitie souden bevonden wesen:

In *Sinckan* 1047 persoonen, mannen, vrouwen eñ kinderen, die gedoopt sijn. Dese Kercke is versien met den predicant Robbertius Junius eñ een Cranckbesoucker.

In *Bacluangh* 261 persoonen gedoopt van aldaer 1000

sijnde sielen. Comen ter school 87 kinderen, waer onder eenige die int schrijven geoeffent werden; sijn iverich ende verschijnen dagelycx omtrent de 90 a 100 persoonen by ende omtrent het huys, omme inde religie onderwesen eñ geleert te werden. D'onderwijsinge geschiet door den Cranckbesoucker; heeft een nederlantschen jonge nevens hem. Boven dese sijn noch 3 van haer eyge natie, die seer prompt sijn omme andere hare gebeden te leren, daer voorn. cranckbesoucker groote dienst afftreckt.

In *Soulangh* 282 sielen, die (vande 2600 aldaer woonende) gedoopt eñ 't geloove in Jesum Christum aengenomen hebben. Het getal der schoolkinderen is 130. Dagelycx comen 50, 60 eñ 70 omtrent de woninge, omme onderwesen te werden. Hier leyt een cranckbesoucker eñ een schoolmeester met een jonge. Nevens dese sijn doch vier schoolmeesters van haer eyge natie.

In *Mattouw* 215 persoonen, van de 3000 sielen aldaer, sijn gedoopt. Comen 140 kinderen ter school. De onderwijsinge geschiet door twee cranckbesouckers.

In *Tavacan* 209 persoonen gedoopt van de 1000 die aldaer bevonden werden. De schoole bestaat uyt 38 kinderen. In dit dorp sijn *Tavalican*, *Teopangh* en *Tagupta*, leggende eerst verde vanden anderen verstroyt, getrocken eñ by een gebracht. Werden onderwesen door een cranckbesoucker eñ een schoolmeester.

Tsamen sijnde 2014 persoonen, dewelcke de Kercke Christi

door den doop sijn ingelijft, eñ moet Godt inde euwicheyt gelooft sijn eñ blijven, dat door het heldere licht des Evangeliums de duysternisse des Heydendoms verdreven ende tot huyden soo rijckelycken den arbeyt gesegent heeft, die door Sijne [segen] noch meer en meer bedauwen wil.

In *Tevourang* is mede een groot schoole eñ verscheyde gedoopt. Werden door een schoolmeester eñ een aencomelingh onderwesen eñ bedient. Den godesdienst ende het vieren vanden heyligen Sabbath wert door dese dorpen naer eñ op de selffde maniere als in Sincan onderhouden.

In *Tapouljangh* is mede een huys geboudt. Comen dagelycx 86 kinderen, omme door den schoolmeester onderwesen te werden. Die van *Takareyangh*, *Verovorangh*, *Pangsoja*, *Catya* eñ *Sotanaya*, alle groote dorpen, thonen haer, gelijck oock sijn, gewillich den affgodendienst te verlaten eñ gantsch verwerpen, doch door gebreck van instrumenten is het werck aldaer noch niet by der handt genomen, maer tot naerder gelegentheyt uytgestelt.

Tusschen Mattouw en Tirosen leggen twee dorpen genaempt *Dorko*, die mede haer afgoderye verworpen hebben, doch als voren, door gebreck van cranckbesouckers niemandt gelecht . . . .

. . . .

Door Couckebacker eigenhandig onderteekende kopie.

Rijksarchief.

XLIV.

UIT DEN BRIEF VAN DEN PRESIDENT PAULUS TRAUDENIUS AAN GOUVERNEUR-GENERAAL EN RADEN VAN INDIEN, D.D. 20 MAART 1640.

Van de begeerte van Junius, om nog 2 jaren te continueeren heeft hij niets bemerkt; integendeel. Junius acht dat Merkinius de bekwaamheid heeft om hem te vervangen, en dat hij verdient tot proponent bevorderd te worden.

TAYOUAN, 20 Maart 1640.

. . . .

Belangende den predicant Robertus Junius, wy hebben sijne E. over d'opinie van d'Ed. H^{r} Gouv^{r}, saliger gedachtenisse, 1) in sijn Ed^{e} missive van dato 3 November passato aengeroert, dat van meninge bleeff gem^{e} Juny noch wel 2 jaren soude continueeren 2), aengesproken, dien aengaende eens rechte verclaringe geliefden te doen, om UEd^{e} t'selve promptelyck te mogen adviseren. Dient tot antwoort hem niet genoeg verwonderen can waerom sijne gem^{e} Ed^{e} sulcx aen UEd. ges., aengesien noyt van die opinie geweest, noch oock sulcx geseyt heeft, maer ter contrarie (daer by oock noch persisteert) in meening bleeff, soo hem Godt Almachtich t'leven belieffde te spaeren, d'aenstaende verlossinge, met behoorl. licentie van UEd^{e}, sich naer t'Patria te transporteeren, principalyck sich fondamenterende om dat veel maelen met siecte gequelt is, mitsgaders dat vastelyck vertrout den sieckentrooster Merckinius (die het ampt van proponent nu eenige maenden

---

1) De Gouverneur v. d. Burch was 11 Maart overleden en den 18^{en} *„met de gerequireerde solemniteyten int fort Selandia ter Chr. begraeffenisse gebracht, nevens het grafkt van den overleden Gouverneur Martinus Sonck."*

2) Zie boven p. 198.

onder de duytsche gemeente met contentement heeft bedient, insgelycx inde Sincansche tale wel ervaren is) de sake onder d'inhabitanten in sijn E. plaetse sal connen waernemen. Dien volgende oock aen ons versocht heeft over voorsz. Merckinius sijne vorderinge tot proponent aen UEd[e] te willen adviseren; te meer den E. H[r] Gouv[r] sal. sulcx hadde aengenomen, daer oock kennisse van hebbe. En alsoo voorsz. Merckinius t'selve mede instantel. heeft versocht, hebben sulcx niet connen weygeren, maer by desen belooft te doen; UEd[e] gelieve naer sijne gewoonl. descretie daerinne te handelen.

Wat sijn persoon belangt, can niet anders verclaeren, als te wesen eerlyck eñ vroom van leven, bequaem om die sake van D[o] Junius onder d'inhabitanten naer eysch te verhandelen. Maer soude, onder UEd. correctie, dan in gem[e] Junius plaetsz, wanneer UEd. sijne verlossinge gelieffde t'approberen, een ander, om onder de Nederlantsche Gemeente dienst te doen, dienen gesonden te worden, ofte anders soude Formosa en Tayouan alleen met Merckinius blyven, dat UEd[e] diene p[r] advys. . . . .

. . . .

Hiermede etc.

Int comptoir Tayouan Ay 20 Maert 1640.

UEd. onderdanig en eerschuldig dienaer,
PAULUS TRAUDENIUS.

Kopie
Rijksarchief.

XLV.

ROBERTUS JUNIUS AAN DEN GOUVERNEUR-GENERAAL ANTONIO VAN DIEMEN.

Alhoewel zeer naar het vaderland en zijne moeder verlangende en ziekelijk, wil hij, in het belang van het Christendom, op het dringend verlangen van den Gouverneur-Generaal nog eenigen tijd blijven. Hij heeft goede verwachting van Bavius. Hij heeft onlangs de visite gedaan en zich verblijd over den voortgang van het Christendom, vooral te Sincan. De hertenjacht. Toestand der andere dorpen onder zijn politiek bestuur staande.

TAYOUAN, 23 October 1640.

Erntfeste, Wyse, Voorsinige, Genereuse Heere, mijn Heer de Gouverneur-Generael.

E. Ernstfeste Heere. UEd. aengename missive, in dato den 23e Julij lestleeden, is ons doorden predicant D. Bavius wel gheworden, daeruyt met aengenaemheyt verstaen hebbe, onse voorighe UEd. wel ter handt waeren gecomen. Uyt welcke, insonderheyt de laetsten, UEd. heeft connen begrijpen hoe geerne (also mijnen verbonden tijt lange geexpireert was) met deese eerste scheepen hadde vertrocken; te meer met ghestadighe sieckte geaffligeert wierde, die my soo debiel eñ onbequaem maeckten, dat eenige maenden lanck de behoorlicke visiten in onse dorpen niet hebbe connen doen; oversulcx my oock gemoveert heeft soo serieusel. in mijnen laetsten aentehouden eñ te insteren om te vertrecken. Dat ons van UEd. wel vergunt wert, maer soodanigh ghelimiteert eñ met soodanighen clausel, dat noch voor een tijt soude overblijven, om De Bavio onderrichtinge te geven, opdat dit werck in onse absentie des te seekerder voortganck nemen mochte. Het welcke onse re-

solutie ende voornemen om te vertrecken heeft doen veranderen, niet connende, noch willende, UEd. begeren eñ vrindl. versoeck (alhoewel uytermate seer naert Vaderlandt eñ mijn moeder verlange) in deesen tegengaen; te meer den E. Gouvr Paulus Traudenius soo minnel. ende meermaels tot overblijven ons aengeweest is. Daer oock by comt (gedanct moet de Heer zijn) dat nu eenige maenden hebbe genooten redel. gesontheyt, eñ my weer nieuwe sterckte heeft bygebracht. Ten principaele lettende op het geestelyck teere werck, tot welckers opbouwinge alsnoch nootsaeckelicken gerequireert werde. Verhoope dan door des Heeren genade dit noorder mouszon soo te vigileeren, dat door onsen geringen dienst de saecke Christi seer gevordert sal worden, eñ D. Bavius bequaem gemaeckt om te connen aenhooren, wanneer de visiten doet, of de sieckentroosters int onderwijsen haer debvoir gedaen eñ de lieden soo verre hebben geleert, datse door sijn E. de christel. doop sullen moghen ontfangen; in welcken tijt oock niet twijfele of sijn E. soo veele in kennisse van de taele eñ humueren van de luyden sal hebben geavanceert, dat bequamelick in onse absentie dit werck sal connen waernemen.

Omdat des te meer tot deese natie wennen eñ in haere taele toenemen soude, is goet gevonden, dat soo haest hier verscheen, metten eersten sijn residentie in Sincan soude nemen, daer oock tot noch toe met goede stichtinge heeft geremoreert. D. Merkinius is noch niet verbetert 1), maer den E. Heer Gouvernr is voornemens metten eersten dat byderhant te nemen. D. Agricola, die meede publiequel. alhier op Tayouan geproponeert heeft, sal sijn verbeteringe soo langhe uytgestelt worden, tot dat inde inlandsche taele meede proponeeren kan, alsoo sijnen dienst meest sal moeten becleeden onder de inwoonders. Den schoolm. Gerrit Damiaens, van UEd. ons toegesonden, is in *Mattouw* geleyt, alwaer de grootste schoole is; verhoope t' sijner tijt goede diensten doen sal.

---

1) d. i. bevorderd, zie p. 205.

Dº Jacobus Viverius, die tot nochtoe op Tayouan ghewoont eñ aldaer den dienst als doctor medecinae waergenomen heeft, oeffent hem seer in de theologie; tracht naer het proponentschap. Hebbe hem al eenige tijt onderwesen; verhoope dit naerde mouszon soo verre sal gebracht werden, dat alhier den duytschen dienst sal connen waernemen, waer nevens de medicyne practiseerende alhier dobbelden dienst sal connen doen, dat den E. Gouverneur garen saeghe, eñ D. Bavius van alle sondagen af te comen bevrijden kan.

Het sijn eenige daeghen gheleeden, dat inde dorpen *Sincan*, *Tavacan*, *Bacluan*, *Mattouw* en *Soulangh* geweest sy, alwaer gepredict ende veele, die al eenigen tijt onderweesen waeren, gedoopt hebbe. Bevondt deese luyden alle noch naerstigh. Laten niet naer 's morgens eñ savonts ten huyse vande meesters te verschijnen, om onderweesen te werden, hetwelcke soo lange duert, tot alles seer promptelick weeten te reciteeren. In *Soulangh* wierden de meeste ghedoopt, te weeten 120 persoonen, daer onder een manspersoon was, die de kranckbesoecker verclaerde noyt ghehoort noch geleert hadde, die seer ernstelick den doop versocht, seggende: „examineert my, ick versoecke gedoopt te worden," die soo fray wist te antwoorden, dat een vreught int aenhoren schepte, daeromme oock s'andere daeghs gedoopt wiert. Verhoope haest alle die gedoopt connen worden in *Soulangh*, *Mattouw*, *Bacluan*, *Tavaca* eñ *Tevrang* gedoopt sullen werden. Als deesen schreef waerender in *Soulang* over de 1070 gedoopt, eñ soo naer advenant inde andere dorpen. Sooder ergens iets te besnijden ofte teegen te spreeken is, soo gheschiet het in Sincan, daerse de sterckste zijn, hebbende al overlangh onsen Godt gedient, hetwelcke daer van de andere wort naergevolcht. Tot onser verwonderinge sien wy nu luyden, noch heel jonck, niet alleen op de christel. maniere trouwen, met malcanderen int velt gaen, kinderen voortteelen, maer oock by malcanderen inwoonen, welke dingen voor deesen niet soude toegestaen hebben, al hadden se moeten sterven, jae noch by D. Candidii tijden bynae onmogelick ons scheen te vercrijghen,

soodat niet alleen haer oude coustume te niete gaen, maer oock volcomel. onze manieren aennemen; dat ons leert, Heydenen te bekeren tijt hebben eñ allenskens met onderwijsinge vercregen moet werden. Het waere te wenschen, met alle de andere dorpen het soo verre gebracht hadde als met Sincan, daerse alle ghedoopt eñ meest op de christel. maniere getrout zijn, eñ in alles haer reguleren naer de usantie van onse Christel. Kercke in Nederlandt, seer neerstigh sijnde int frequenteeren van Godes huys des Sonnedaghs, als oock smorgens eñ savons in onse kercke te verschijnen, alwaer een ure ofte meer inde Christel. Religie onderwesen werden, sijnde maer repetitien van het vorige geleerde, opdat het des te bequamer behouden mogen.

Dese noorder mousson verhoope noch eenen goeden ganck met de andere dorpen te gaen, dat ist by aldien zy Sincan niet gelijck, immers haer naeby sullen comen. Sy hebben dit jaer treffelicken ooghst ghehat, dat deese luyden seer wel comt ende mede helpt tot de saecke Christi.

De leeraressen, die voor deesen soo seer obsteerden, liggen nu teenemael onder de voet, en worden by haer veracht, om haer voorige menighvuldighe leugens; meugen in geenighe huysen comen dan in haer eygene, daer meede prevenieren alle affgodendienst, die in andere huysen te pleeghen gewoon waeren.

De schoolen gaen meede noch onverhindert voort; daer sijnder veele, die prompt leesen en redelick schrijven connen.

Niettegenstaende dat die van *Dovalé* in de laetste ghehouden jacht ons seer hinderl. gheweest, veel Chinesen, die met licentie jaeghden, verdreven, soo ist evenwel dat noch 1941 $^{7}/_{8}$ Rl. uyt de jacht getrocken hebben. De oncosten (gelick per specificatie van dien blijckt) sijn niet meer gheweest als 627 $^{1}/_{4}$ Rl., soo datter noch resterende zijn de surplus Real. 1315 $^{5}/_{8}$, daer vooren gedebiteert eñ conform UEd. ordere belast blijven.

Den tijt isser dat de Chineesen weeder pleegen te jaegen; hebben oock eenige om licentie versocht, doch is mijn

gevoelen, daervan oock metten E. H[r] Gouverneur gesprooken hebbe, die ick wenschte het meede soo verstaen conde, dattet voor onse Principaele beter waere, men dit jaer geen jacht toestonde, om deese naervolgende redenen.

Ten 1[en] omdat, (soo ick verstae) de Comp. alhier noch veel duysent vellen heeft, diese door mankement van vaertuygh naer Japan niet hebben connen senden.

2[e]. Omdat het vee in meest alle de jaeghvelden, door het gedurigh jaegen, dat alle jaeren weer aen is, seer vermindert wort, het welcke, soo voor een jaer niet gejaeght wert, seer soude vermenigvuldighen.

Dit soude onse inwoonders behaeghen, op wiens velden de Chineesen jaerl. gesonden werden.

3[e]. Doch ten laetsten en principaelste, omdat, soo de Chinesen toestaen te jaegen, ons respect eñ reputatie daer by seer sal gebroocken werden, alsoo de *Devoleërs* ende oock (dat te vreese staet) de *Vovorollangers* niet sullen naerlaeten gestadigh uytteloopen om deese jagers te verdrijven, te dooden eñ alles te ontnemen, dat wy in dese conjuncture niet sullen connen remedieren; te meer alsoot te verre is, daer deese lieden jaeghen. De H[r] Gouverneur zaliger (alsoo veele Chineesen verscheenen, die arm waeren en briefkens haelden, niet conden betaelen, versoeckende dat ick het voor haer wilde verschieten, souden my, als gejaegt hadden, voor 10 R[l] 100 vellen, soo groot als cleyn leveren) stondt ons toe, dit soo int werck te stellen, mits dat caveren soude voor de jacht, ende by aldien eenighe Chineesen verliepen, ofte in toecomende insolvent wierden, het selvige soude moeten betaelen. Te meer, om alsoo alle die vellen in onse handen te crijgen, die sy voor deesen gewoon waeren sluypersche wijse naer China door andere inhammen te vervoeren. Item dat alle het gelt soude moeten verschieten, die in oncosten uytgegeven wierden. Maer ten principaelste vont dit den E. Gouv[r] goet, omdat het van ons in treyn gebracht sijnde, men niet alleen mochte sien, wat profijt dit aen brachte, maer oock insonderh[t]. om dit meede als een middel te hebben in toecomende,

om des te beeter de oncosten te mogen voldoen, die op Formosa vallen, soo int gagieren van Ecclesiastique, als andere; dit connende seer bequamel. vande Chinesen gedaen werden, die anders genootsaeckt sijn gelt op intrest te nemen, datse van haer conpatriotte (die gantsch geen medogentht met malcanderen hebben) tegen 4 a 5 pcto ter maent te betalen, moeten soeken. Soo dit jaer de jacht voortgaet, gel. oock naer deesen, salt alsoo int werck gestelt worden; sullen arbeyden dat oock het $^1/_4$, dat boven de Real geven, niet meer in contant brengen, gel. geschiet is, maer oock, in vellen te leveren, voldoen; hetwelcke geschieden, jaerl. tusschen 8 a 10 hondert Rl aenbrenghen, dat niet en wil twijffelen of UEd. op 't hooghste aengenaem sijn, ende welbehagen sal, soodat jaerl. 4 m. Realen en meer uyt Formosa gehaelt connen werden tot voldoeninge van oncosten.

De Chinesen, inde dorpen woonachtigh, sijn seer arm; dunckt my niet wel doenelick dat maendel. $^1/_4$ Rl sullen betaelen. Hadde UEd. goetgevonden de collecte, die 1000 Rl uytbrenght, hadde mogen blijven staen, souden seer gewilligh gegeven hebben, en by aldien eenige het $^1/_4$ Rl maendel. betaelen blijven, is gewisse, dat dit van deese arme lieden onse inwoonders sullen soecken af te trecken, met haere listige manieren van doen, die zy tegens dit volck dagelyx gebruycken, daerom oock deese luyden niet wel opluycken connen.

Den E. Hr Traudenius sal niet tegengaen UEd. ordere; de collecte van $^1/_2$ Rl hadde int werck gestelt om het huys in Sincan daermede betaelt te crijghen. Hebbe over de 300 Rl versamelt, dat den E. Hr Traudenius op 2 maenden schat, sodat naulycx de Chinezen inde dorpen, soo wel als die op Tayouan, $^1/_4$ Rl conform UEd. ordere sullen moeten opbrengen, het welcke hoe beswaerlyck het geschiet, den tijt leeren sal.

Met de suydelicke van ons gelegene *Takareiangsche* dorpen, onse geassosieerde, onderhouden noch een goede vreede; als ist nu niet éénen Nederlander, sedert het sterven

van Joseph Kover, die in *Tapulangh* gelegen heeft, onder haer hebben, commen evenwel dickwils in *Tavacan* eñ *Sincan*, gelick de onse weder by haer verschijnen.

Die van *Pangseia*, noch suydelicker woonende, te weeten, tusschen *Takeireiang* en *Lonkiaw*, sijn meede noch goede gesellen. Eenigen tijt geleden quamen alhier claeghen over de partye van *Takumei*, die haer hoofden begonden weeder op te steecken, welke questie wy meynen sy selver bygeleyt en gheeffent sullen hebben, alsoo sedert daervan niet gehoort is.

Soo werckluyden ghenoch hadden, soude daer Heydenen genoch vinden om tot Christenen te brenghen, alsoo al lange geleeden geresolveert sijn geweest haere afgoden te verlaeten. De quade lucht eñ ongesonth[t]. van de plaets stoot veele vande onse tegens de borst, daeromme niet wel connen resolveeren al daer te gaen resideren; Godt wil sigh over haer ontfermen.

In *Tevurang*, int geberghte, staet het meede noch naer wensch; om de ongemacken des weghs, als oock mijne quade dispositie des lighaems, hebben niet gepermitteert daer eenigen tijt geleden te verschijnen; verhoope haest daer te sijn, het waeter afgelopen sijnde haerer revieren, die passeren moet. Soo ick verstae sijnder meer als 200 die den christel. doop sullen op haere confessie ontfanghen.

Die van *Dorko*, *Tirozen* eñ andere stellen haer noch gehoorsaem aen; alleen die van *Vovorollang* gaen niet recht, die van *Dovaleërs* opgeruyt sijnde, eenige Chineezen van de onse ghedoot hebben, doch nu een tijt lanck herwaerts sijn stille geweest. Is niet te twijffelen, soo die van *Dovalé* het aenstaende jaer eens naer haer verdiensten besocht wierden, of alle die verre noordel. van ons gelegen dorpen subjectie betonen eñ gehoorsaemh presteren souden.

Ghelijck voordesen alle cleyne questies door de Outsten ofte Bevelhebbers vande respective dorpen gedecideert sijn geworden, soo geschiet het oock alsnoch, dat ons dunckt soo best toe gaet. Sijnder saecker van importantie, soo versoeckt men hulpe van E. H[r] Gouverneur Traudenius, die ons sonder twijffel sodanigh de handt bieden sal, als

voor desen is gheschiet, alsoo een vrindt is van Godts Kercke, vroom ende godsaligh van leven; sullende ongetwijffelt dien grooten Godt weder eeren, die sijn E. gheeert eñ dese honorabele chargie toegevoeght heeft, dat al vrij meede gedaen heeft, om noch eenige tijt alhier te verblijven ten dienste van Godes Kercke.

Dit is het geene, Ed. Heere, voor dees tijt UEd. toesende, mette andere schepen naerder.

Hier mede dan, Eedele, Erntfeste, Wijse, Voorsienige ende Genereuse Heere, blijft den Almachtighen bevolen en van Godt ryckelycken ghesegent.

Actum ut supra.

ROBERTUS JUNIUS.

In dorso:

Copie missive door de E. Robbertus Junius aen den Ed. Heer Gouverneur-Generaal geschreven.

Rijksarchief.

XLVI.

EXTRACT UIT EEN BRIEF VAN DEN KAPITEIN HENDRIK HAROUSÉ — BEVELHEBBER VAN DE EXPEDITIE TER VEROVERING VAN QUELANG, EN VERDRIJVING VAN DE SPANJAARDEN VAN FORMOSA, — AAN DEN GOUVERNEUR PAULUS TRAUDENIUS.

Klacht over Merkinius.

Uit het fort La Sanctissimo Trinidado, 4 Sept. 1642.

. . . .

Wijders soo heeft D°. Marquinius 1) sich seer inpertinent tegen ons aengestelt, alsoo wilden vertrecken, dat hem niet conden toestaen. Seyde: „Ick wil gaen ende salt oock verantwoorden by de Classis, waeronder alleenl. staen eñ onder geen andere" etc., dat onverdraegelyck is . . .

. . . .

In dorso:

Copie missive door den E. Harousé uyt Quelangh geschr. aen de Gouverneur Paulus Traudenius.

Rijksarchief.

1) Merkinius schijnt gedesigneerd te zijn om de expeditie tegen Quelang te vergezellen.

XLVII.

DE GOUVERNEUR EN RAAD VAN FORMOSA AAN GOUVERNEUR-GENERAAL EN RADEN VAN INDIE.

Het „geestelijk werk" heeft een heerlijken voortgang, vooral onder de jeugd. Kindermoord te Soulangh gestraft; consternatie daarover. Er blijft nog heel wat te schaven. Godzalige arbeiders zijn noodig. Junius heeft aan de proponenten niet veel hulp. Bavius oefent zich goed.

Casteel Zeelandia, 5 Oct. 1642.

. . . .

Alsoo niet sonderlings meer op UEd. missive per desen weeten te beantwoorden, soo sullen hier van affwijcken ende int corte aenroeren de progressen int geestelyck gebouw, de cultivatie des landts etc. . . . .

Wat dan eerstel. belanght het geestelyck werck onder de Formosanen, rapporteert ons D^e. Junij, ende connen oock niet anders sien, ofte neempt seer heerlycken voortganck, ende wert de jeucht neerstich inde fondamenten onser religie onderwesen, die niet alleen hier, maer oock int schrijven seer aennemende sijn.

Met de oude luyden willet soo noch niet wel voort; 't schijnt, den ouden Adam ende hare voor desen gewoone superstitien daer noch al secreetel. in woont. 't Sal oock beswaerl. daer uyt te crijgen sijn; sterven veele der selver wech, ende de jeucht accresseert van dage tot dage, waer uyt het alle sal moeten comen.

Ady 26^{en} Julij passado hebben in Soulangh drie persoonen, die eenige moorderyen aen d' cleene kinderkens begaen hadden, doen aen een pael worgen, datter de doot nae volchden, ende aldaer, tot een exempel van anderen, aende uytgangen der wegen laeten staen, dat een grooten schrick onder hun luyden heeft gebaert, veroorsaeckende

dat onder eenige oude ende andere der dorpen *Mattaur*, *Baccaluangh* ende *Teyvorangh*, van een ydele schrick ende frivoole praetjens, die den een jegens den anderen uytstroyde, opruyingh ontstaen sy, voorgevende de Hollanders sullen noch veele van ons dootslaen, ende ons oock wechvoeren ende slaven maecken, als andere uytstroysellen meer. In somma, verscheyde huysgesinnen hebben hun op de vlucht gegeven, die naderhandt wederom door D^{e}. Junij in geroepen ende oock alle geretourneert sijn; de principale roervincken hiervan hebben in hechtenisse, sullen die naer behooren doen straffen.

Dit werck, Ed. H^{ren} is, onses oordeels, noch met veele duystere nevelen bedwelmt, ende sijn dese luyden noch al swacke luyden, daer noch vry wat aen te schaven is, eer dat effen sullen sijn. Om t' welcke te doen effect sorteren, noodich, ja seer noodich, vereysschen godtsalige, stichtel. predicanten, proponenten en andere medehulpers herwaerts gesonden. Van de hier sijnde proponenten Mirquinius ende Agricola claecht D^{e}. Junij de meeste hulpe niet te hebben ende vergrijpen haer by wijlen vry wat; by aldien soodaenich pergeren, sullen daer inne (op dat des Comp^{s} gelt niet vruchteloos wert verdient) naer behooren versien.

Den predicant Jan Claesz. Bavius oeffent sich inde inlandsche tale, neempt, soo gesecht wert, redelycken toe, sal metten eersten naer de dorpen (om sich beeter te connen oeffenen) vertrecken; sullende niet te min de gemeynte alhier by beurten, soo van D^{os} Junij, Bavij ende de twee proponenten weeckel. gedient werden. Godt de Heere wil sijnen vaderl^{en} seegen over dit geestel. werck, hoe langs zoo meer laten vallen, daeromme ons te bidden staet. . .

. . . .

Hiermede enz.

Geschreven int Casteel Zeelandia Ay 5^{en} October 1642.

PAULUS TRAUDENIUS, M. LA MAIRE, CAREL HARTSINCQ, CORNELIS CAESAR, ADRIAEN VAN DER BURCH JAN BARENTSZ. PELS.

Kopie *Rijksarchief.*

XLVIII.

UIT BRIEF VAN GOUVERNEUR EN RAAD VAN FORMOSA AAN BEWINDHEBBERS TER KAMER AMSTERDAM.

Er blijft nog heel wat te wieden, vooral bij het oudere geslacht; de jeugd bloeit heerlijk op. Groote ijver van Junius. Vrees voor teruggang bij zijn vertrek.

Casteel Zeelandia op TAYOUAN, 3 Nov. 1642.

. . . .

Int corte overloopende den geestelycke acker op Formosa, bevinden die int wyen noch al met oncruyt betuynt, eñ 't noch overige overout geslachte (die den ouden Adam haere heydense affgoderye noch al bedectelyck dienst doen), in haeren blinden yver woelende.

De jeucht eñ jonge aenwasselingen bloeyen heerlyck, eñ nemen (volgens D^{s}. Junii berichtinge, gelijck wy oock niet anders begrijpen connen) inde fundamenten onses godsdienst, lesen eñ schryven soodanich toe, dat aenmerckens en niet min verwonderens waerdich is. Genoemden Junius heeft sijnnen yver hierinne treffelyck gequeten; t'is ontwijffelyck (doch alles moet tijt hebben) wanneer desen ouden ende schadelycken doorn verdorret eñ affvalt, deze jonge lelien in haere planten vinnich bloeyen en met den aengenaemen dauw van Godes zegen besproeyt werden, wy haest van dit gehackel een volcoomen werck sullen maecken; tot welcq hooch noodich stichtelycke arbeyders vereyscht werden. By vertreck van Junius meergem. sal de plaetse vast versorcht diennen met desulcke, waerby geen gevaer hebben te loopen om te verliesen t' gene dat soo langsaem by een gerockent is, ende om hier insgelyx de gemeente te voldoen. T'is billick, dat alles daer yverich waergenoomen

ende hier echter niet min versuymt wert; den desen compt het toe, ende geene hebbent noodich . . . .
. . . .

UEd. trouschuldige ende onderdaenige dienaeren
PAULUS TRAUDENIUS, M. LE MAIRE, CORN. CAESAR,
ARIAEN VAN DER BURCH, JAN BARENTZ. PELS.

Origineel
Rijksarchief.

XLIX.

Instructie ende ordre voor den E. Hr President Maximiliaen le Maire, waernaer sijn E. geduirende onse absentie ende naerder ordre vanden Ed. Heer Gouverneur-Gen. ende d'E. Heeren Raden van India, sich int gouverno en directie van Tayouan, ende depentien van dien, sal hebben te reguleeren.

Aanbeveling van het zendingswerk. Junius te ontlasten van den politieken dienst. De predikanten recht en hulp te verschaffen, doch te waken tegen sommiger staatszucht en wereldsche ambitie.

Eerstelyck enz.

Wy sullen nu ten derden comen tot den geestelycken acker, die met het bekeeren der Formosanen, volgens D°. Junii berichtinge, soo wy oock niet [anders] daervan connen bespeuren, vruchtbaer en gesegent toe neempt, en staet te verhoopen, wanneer slechts, (tis oock nodich) die met iverige arbeyders versien blijft, daer van een gewenschte uyteynde erlangen sullen. Den predicant Bavius (die tsedert den

tijt sijns aenwesens sich benevens sijne dienst alhier nu en dan, in het leeren der formosansche taele wel heeft geoeffent, doch soo tamelyck gevordert), sult met den naesten, omme vast in de spraecke te sijn, volgens de Broederen haere voorstellinge nae Sincan [doen] vertrecken, sulcx dat echter weeckel. de gemeente in Tayouan met sijn ampt genoech doe, op dat by vertreck van Junius meergen. de saecken geen versuym eñ nadeel lijden. En dewijle D°. Junius seer ernstich tegen aenstaende noorder zaysoen naer Battavia eñ vorders naer Nederlant te vertrecken g'inclineert blijft, de saecken, soo polityck als geestelycke daer waergenomen, eñ Bavius tot derselven administratie, door oncundtschap der taele, niet bequaem oordeelen, oock in gesien eñ acht geslagen hebbende op de voor desen veel voudige gedaene versoecken door Junio en Candidio, omme van het politicque, strijdende tegen het beroep, ingevolge verachterlyck, ontslagen te mogen sijn; — soo heeft gem. Junius aen ons versocht, om in toecomende tijdelyck te ontlasten, derwaerts een bequaem persoon uyt ons collegie souden afsenden te resideeren, op dat den tijt sijns aenwesens van alle gelegentheyt g'informeert sijnde, costy onder de inhabitanten tot naerder goetduncken van haer Ed. in Battavia, politel. de voorvallende cleene saecken, 't Casteel daertegens niet mede te bemoeyelycken, af te handelen eñ te beslechten; — dat hem by provisie eñ vooreerst hebben toegestaen en goet gevonden ter eersten opportuniteyt der coopman Polsen sijn gesinne naer Soulang af te schicken eñ een proper huysken tsijner wooninge te doen timmeren enz. . . . .

Soo sullen UE. mede de Broederen in hun geestelyck werck, soo verre het recht der predickers is streckende, trouwelyck de hulpende handt bieden, eñ voor onrustighe mainteneeren doen, sulcx dat den waen buyten de palen van haer vocatie niet excedeeren en de polityeke overheyt van dien cant ongequest blijve, gelijcke soodanige onguerheeden door de staetsucht en wereltse ambitie kerckel. dienaeren onbetamel. somwijlen werden bewerckt eñ ver-

oorsaeckt; maer in allen willen wy sien, dat redelyckheyt ende recht gebruyckt eñ g'exerceert wert.

Belangende enz. . . . .

Int Casteel Zeelandia desens 25 Febr. 1643.

PAULUS TRAUDENIUS.

Kopie
Rijksarchief.

L.

UIT HET RESOLUTIEBOEK VAN PRESIDENT EN RAAD VAN HET KASTEEL ZEELANDIA.

Aanklacht tegen ergerlijke schoolmeesters. Hans Olhoff proponent, Hendriksen schoolmeester. Vijftig inlanders zijn tot meesters aangesteld.

Vrijdach 16 April 1643.

Den President Maximiliaen le Maire den Raet des Casteels Zeelandia by den anderen vergadert hebbende, draecht haere E. voor, aengesien Ds. Robbertus Junius ende Jan Bavius, op gisteren uyt Soulangh ende Xincan expresselyck alhier verscheenen, clachtich vallen over de persoonen van Abraham van der Dussen, Nicolaes van der Meulen ende Samuel Minnes, schoolmeesters, resideerende inde zuydelycke dorpen, ende hoe dat deselve, in plaets van d'inwoonders (ten welcken eynde aldaer geleght sijn) inde vreese Godes behoorlyck t' onderwijsen ende met eenen christelycken wandel stichtelyck voor te gaan, ter contrarie met droncken drincken, hoereeren ende den inhabitanten gewelt aen te doen, hun seer schandelyck ende soodanich aengestelt hebben, dat hier door groote ergernisse onder

dit teere volck gegeven, by deselve daerover aenden proponent Marquinius clachtich gevallen sijn: — ofte men dierhalven opt versoeck vande gemelte predicanten, om vorder onstichtinghe voor te comen, de voorsz. schoolmeesters niet en behoorde van daer te lichten, ende naer ondervindinghe van saecken, anderen ten exempel, te straffen. Alle twelck aendachtelyck overwogen sijnde, is eenstemmich goetgevonden, dat op Maendach aenstaende den fiscael met gecommitteerden, om dese saecke behoorlyck t' onderstaen ende de patjenten op te brengen, derwaerts largeeren sal.

Vrijdach den 11 September 1643.

Op het aenhouden vanden Kerckenraedt wert Hans Oloff (die nu onlanghs voor dat collegie g'examineert en tot proponent gepromoveert is), by deze toegeleyt het ordinaris proponents costgeld, dat is thien R[1] ter maandt, doch de gagie, benevens de confirmatie sijns ampt, daer mede om soliciteert, wert aen haere Ed. in Batavia gerenvoyeert.

Soo werden mede, op het hart aenhouden van de predicanten, de twee naervolgende jonge schoolmeesters tot absolute ditto's gepromoveert end in gagie, onder conditie ende volgende reedenen, g'avanceert, te weten:

Daniel Hendricksz. van Rotterdam, int landt gecomen a 1635 met het schip Maestricht, voor jongen, a $6^1/_2$ gulden ter maent ende naderhant den 30 Jan. 1641 gevoordert tot jongh schoolmeester met 10 gulden, ende den 24^{en} July 1642 daeraenvolgende tot 3 R[1] costgeld, dewelcke nu al omtrent 2 jaeren het schoolmeestersampt inde dorpen wel ende naar behooren (volgens getuygenisse vanden E. Rob. Junius) waergenoomen heeft, wert te dien aensien, ende dat de Comp. daar van goede diensten is treckende, omme hem te meer in sijnnen goeden yver en devoir te animeeren, by desen gevoordert tot schoolmeester, met een tractement van 20 gulden ter maent en vijf R[1] costgelt, nevens andere schoolmeesters, ingaende de verbeteringe (ten aensien veele op sijnne loopende reeck. te quaede is) van primo May verleden, mits dat daar vooren gehouden blijft drie jaeren

naar d'expiratie van sijn thien jarigh jongens verbandt, de Comp. te dienen. . . . .

Vrijdach den 25 September 1643.

Op het voordragend versoeck ende aenhouden der Predicanten alhier, werden d' onderstaende 50 inlantse leeraers, die alle (volgens haere E. voorgeven) treffelyck in de Chr. Religie ende fondamenten onderwesen sijn, ende meest leesen en schrijven, sulcx goeden dienst doen connen, tot haere onderhoudinge, end omme haar te meer in hunne iver te animeeren, maendelycx (op approbatie van d'Ed. heer Generaal) toegeleyt een R[1] costgelt, hebbende hunne residentien inde naevolgende dorpen, te weten:

	In Soulangh,	12	
	„ Mattauw,	10	
	„ Sincan,	7	
	„ Bacoloangh,	12	
	„ Tavocan,	5	en
	„ Tivorangh,	4	
Tesamen, als boven,		50	personen.

Kopie
Rijksarchief.

L I.

BRIEF VAN DEN KERKERAAD OP FORMOSA AAN DE CLASSIS AMSTERDAM. 1)

Toestand van het Zendingswerk. Gunstige toestand van de scholen onder de inlandsche meesters, van welken gunstiger getuigenis dan van de nederlandsche gegeven wordt. Zegen op den arbeid van Junius, ook in de zuidelijke dorpen; betreuren daarom zijn vertrek. Nieuwe predikers. Kerkeraden ingesteld. Altezamen krachtige spoorslagen voor de vaderlandsche Kerken.

TAYOUAN, 7 October 1643.

Aan de E. Broederen der
Classis van Amsterdam.

Eerwaerde, welgeleerden ende seer godsalige
Medebroederen.

De voorige missive van dato den 1 Oct. a° passado met de nevensgaende pampieren van den E. D. Rob. Junius, Johannes Bavius den Commandeur Karel Hartsinck mede gegeven ende door hem aen UE. gesonden, willen niet twijffelen of UE. al eenen geruymen tijt sullen behandicht sijn, uyt welcken hebt connen bemercken den geheelen toestandt eñ voorderen progres van dit geestelicke gebouw hier op Formosa, met het welcke, niet sonder pryckelen, moeyte en groote swarigheyt, onsen waerden collega ende medebroeder D^ne Rob. Junius tot noch toe is besich geweest.

Tgeene sedert gepasseert is, sal niet alleen den E. Junius, die hier nevens gaet, UE. mondelyck connen notificeren, maer can oock blijcken uyt de brieven successive van sijn

---

1) Vergelijk met dezen brief de Acta N.-Holland 1645 Archief I p. 21.

E. aen den Ed. heer Generael gederigeert, welckers copien mede neemt, soo dat wy ons daer aen gedragen eñ onnoodich achten prolycx te gaen, dewijle niemant grondiger ende met meerder kennisse hier van can spreken, als die het sijn werck geweest, eñ by de 12 jaren desen swaren steen gewentelt heeft.

Als desen schreven stondt alles noch na wensch, de Heere noch dagelyckx tot sijn gemeynte doende, die salich sullen worden.

De schoolen gaen onverhindert voort. Hier in dese 6 dorpen sijn ontrent ses hondert schoolkinderen, daer van eenige redelyck in de pennekonst ervaeren sijn eñ een goede italiaensche handt connen schrijven, gelijck UE. uyt de letteren met hare eygene vingeren gemaeckt, eñ van onsen waerden Broeder medegenomen, sult beoogen connen. Doch, helaes, hier is wel een grooten oogst, maer de arbeyders sijn seer weynich; yverige godtsalige eñ wel ervarene schoolmeesters ontbreeken ons, om dese bloeyende, leergierige eñ seer aennemende jeucht te onderwijsen; och gave Godt ons die mochte toegesonden worden.

De dagelyksche institutie blijft gedurich, daermede veel gevoordert wort; den meesten arbeyt van 't onderwijsen leyt op de schouderen van eenige inlantsche leeraers, die haer seer treffelyck quiten, daerom voor eerst voor yder 's maents een reael geprocureert hebben, doch vertrouwen den E. D^ne^ Robbertus Junius op Battavia commende, meerder tractament voor haer verkrijgen sal. Soodaenige sijnder vyftich in dese 6 dorpen, die alle seer grondige kennisse hebben in de fondamenten der Chr. Religie, en bequaem sijn om haere compatriotten die salichmakende wetenschap mede te deelen, soo dat in desen dele selfs veele kranckbesoeckers by haer in geen comparatie mogen gestelt worden.

Op de nederlantsche schoolmeesters, tot noch toe hier gebruyckt, is weynich staets te maecken; geven eenige dese teere lieden seer groote aenstooten en niet tegenstaende eenige tijt geleden eenen om sijn grove feyten

onthalst is, soo willen evenwel andere tot haerder verbeteringe haer daeraen niet spiegelen, maer continueren noch in haere boosheyt, daerom wy nu onlangs genootsaeckt sijn geweest eenen anderen, die het seer schandelick gemaeckt heeft, inde handen der politicquen over te leveren.

Onsen medebroeder D[ne] Rob. Junius heeft alhier in dese 6 dorpen over de vyff duysent eñ vier 1) hondert sielen gedoopt, van dewelcke alle die in 't leven sijn (uytgesondert de jonge kinderen) die wet Godes, die artyckelen des Geloofs, het Gebet des Heeren, het Morgen- en Avontgebet, het Gebet voor en nae den eten, eñ de Vraghstukken nopende de Chr. Religie, die alle u door den E. Junius sullen worden verthoont, seer meesterlyck weten te reciteeren.

Alhier sijn oock van sijn E. over de duysent paren in de echten staet bevesticht, die alle (immers soo veel ons bekent is) wel beleeft wort.

Eenige maenden geleden is het H. Avontmael van onsen waerden Collega onder de principale van Soulangh eñ wel over de 60 in Sinckan uytgedeelt, die alle met behoorlycke modestie het broodt des Heeren gegeten eñ uyt sijnen becker gedroncken hebben; haer leven eñ ommeganck verseckert ons, dat sy oock de beteckende saecke deelachtich geworden sijn.

Niet alleen is in *Dorko* een schoole opgerecht en eenen leeraer uyt Mattauw geleyt, die hem daer met institutie bemoeyt, maer is oock de afgoderie van die *Tirossen* wech geworpen, daer wy mede genootsaeckt worden, dewyle geen duytsen man connen becomen, een inlander als schoolmeester te gebruycken, die aldaer de schoole waernemt, haer 's morgens en 's avonts oeffent in de catechetische vragen eñ met haer den Sabat viert, eenige stucken voorlesende die hem behandicht sijn.

Wat nu onsen Eerwaerden medebroeder Robbertus Junius mede in November eñ December 1642 in de zuydelycke van ons gelegene dorpen, die wel 23 in getale sijn, ver-

1) Eerst stond er *negen*, doch doorgehaald en daarboven *vier* geschreven.

richt heeft, hoe haer afgoden verworpen, onsen godtsdienst ingestelt eñ alles dat hier in dese 6 dorpen geopserveert wort, te waernemen belast heeft, oock mede hoe treffelicken voortganck dat werck tot hier toe gehadt heeft, achten wy onnodich te verhaelen, dewijle sijn E. UE. sulckx int breede mondelyck sal rapporteeren. Immers wy connen Godt niet genoch dancken, die den arbyt van sijnen yverigen ende getrouwe dienaer soo overvloedich heeft gesegent, niet tegenstaande uyt onse Natie soo weynige trouwe medehulpers gehadt heeft. Sijn E. is ons om sijnen onverdrietigen arbeyt, vurige yver eñ grooten dienst, die alhier heeft gedaen, seer lief ende waert gewest. Wy, als oock mede alle dese Formosanen van de minsten tot den meesten, hadden gaerne gesien sijn E. alhier langer hadde willen coñtinueren, doch het schijnt de swackheyt en sieckte, die hier subject is, het verlangen naer 't lieve vaderlandt en sijn E. moeder, als oock de begeerte om UE. van alles openinge te doen, sijn E. soo aengeprickelt hebben, dat daertoe niet heeft connen resolveeren. Godt Almachtich sy sijnen leytsman, sijn E. convojerende met sijn H. Engelen, en vergelde hem het goede, dat sijn E. aen dese arme inhabitanten heeft gedaen.

Den Proponent Agricola heeft de Kercke niet wel gebouwt, en door sijn godtloose maniere van doen hem so veere vergrepen, dat van sijnen dienst gedeporteert eñ met den degen vereert is.

D^ne^ Mirkinius dracht hem nu beter als voor desen, daerom hem de opzicht over de zuydelycke dorpen bevolen is.

De kranckbesoecker Hans Olof is door den E. D^ne^ Rob. Junius soo veer in de teologia geoffent, dat hy voor den E. Kerckenraet, in presentie van de E. Heeren gecommitteerde geexamineert zijnde, voor proponent is aengenomen. Is wel ervaeren in dese inlantsche tale, predickt seer stichtelyck voor dese inwoonderen, dat den E. D^ne^ Rob. Junius onder andere redenen meer te eerder heeft doen resolveren om te vertrecken.

Is goet gevonden dat Johannes Bavius (alsoo hy kennisse heeft van der Formosanen humeuren en eygenschappen, derwijl hy eenige tijt in Sinckan gewoont eñ menichmael den E. Rob. Junius int visiteeren der dorpen vergeselschapt heeft) sijn residentie sal in *Soulang* nemen, en hem tenemaal met den dienst onder de inhabitanten te bemoeyen. Is soo veere tot kennisse van haere tale gecomen, dat voor eenige weynige dagen 't predicken daer in sal aenvaerden; sal oock alle devoiren aenwenden tot bevorderinge van dit heerlicke werck, dat verhoopen dit begonnen geestelyck gebouw eenen goeden voortganck doen nemen sal.

Dit jaer is ons van Battavia toegesonden den E. Dne Simon [van Breen] bedienaer des Godelycken Worts; sal hem met ter woon in Sincan begeven, soo om te eerder kennisse van de tale te becomen, als oock mede om opsicht over de 3 dorpen *Sinckan*, *Backluang* eñ *Tavakang* te nemen; sal evenwel ondertusschen den duytschen dienst op Tayouan ontrent het casteel becleeden.

Niet alleen is om veel redenen een Kerckenraet in Tayouan, maer oock eenen in Soulangh ingestelt, de ouderlingen daar sijnde verkooren, soo uyt onse als haere natie, opdat wy alsoo oock haer gewennen meugen Kercken te regeren, 't welck niet willen twijffelen of veel goets veroorsaecken sal.

Wy vertrouwen vastelyck, dat als UE. ten rechten den standt van Godts Kercke alhier, uyt desen, doch wel insonderheyt uyt het mondelyck rapport van onsen eerwaerden Broeder Dno Junius, sult hebben vernomen, UE. spooren sullen gegeven werden om te helpen procureren goede eñ genoechsaeme instrumenten, tot voltreckingh van dit begonnen geestelyck getimmerte; die hier gansch noodigh sijn, dewijle den tijt van eenige onser medehulpers sal gaen expireren, die aendringende op haer vertreck niet wel gehouden sullen connen worden, dat wy bidden, om Christi willen, de E. broederen gelieven te overlegen.

Het soude voorwaer een seer costelycke saeke sijn, soo eenige vroome eñ yverige zielen den E. Dne Rob. Junio int Patria wirden ter handt gestelt, om van sijn E. in de

talen eñ manieren deser inhabitanten geoeffent te worden; gewisselyck Godts Kercke soude dan alhier beteren en spoediger dienst van haer connen trecken, om welcke te leeren wy fastelyck gelooven zijn E. wel sal willen vaceren.

Hiermede

Eerwaerde, welgeleerde eñ seer godtsalige Medebroederen, sullen eyndigen eñ UE. Gode eñ den Woorde sijner genade bevelen, die Uw. diensten reyckelycken wil gebenedien, tot saligheyt van veel zielen.

Actum in onse kerckelycke vergaderinge op Tayouan den 7 October anno 1643.

UEd dienstbereyde medebroederen, de broederen des Kerckenraets op Tayouan en in Soulang, ende uyt aller name.

SIMON VAN BREEN, bedienaer des H. Evang. aen 't Casteel in Tayouan, als mede in de dorpen Sinckan etc. p. t. *Praeses.*

JOHANNES BAVIUS, bedienaer des H. Evangelii in Soulang etc. p. t. *Scriba.*

PIETER BOON, ouderling in Tayouan.

JOOST JIELIS, ouderling in Soulang.

Superscriptie:

Eerwaerde, Welgeleerde ende seer Godtsalige medebroederen des Classis van Amstelredam.

Origineel
Archief Classis Amsterdam.

LII.

Notitie vande visiete ende examen der inwoonderen van Sinckan, Soulangh, Matthau, Baccluan ende Tavocan, dorpen opt eylant Formosa, door de predicanten Junius, Bavius ende van Breen, neffens de Gecommitteerdens vanden E. president Maximiliaen le Maire, Srs Caesar ende de Hooghe, gecommitteert uyt den E. achtbaren Raadt van Justitie des casteels Zeelandia.

Ay 29 September a° 1643.

In Tavocan.

Waren inde veertich schoolieren, oudt van 10 tot 18 jaren, die hare gebeden morgens eñ savonts, voor en naer den eeten, 't Vader ons, 't Gelooff en Thien Geboden, neffens de beantwoordingh vande Sacramenten, eenige Vraachstucken inde fondamenten der Chr. religie promtelycken alle van buyten conde opseggen eñ antwoorden. Onder de welcke sijn seven, die haer int schrijven exerceeren eñ reedelycken ter penne gecomen sijn.

Sijn oock vier inwoonders, die voor leeraers onder haer (neffens de duytsche schoolmeester) gebruyckt worden. Sijn seer promt inde Vragen eñ Antwoorden der Chr. Religie, gelijck wy gehoort en gesien hebben. In sonderheyt de yverige geest inde inwoonder *Tarihe*, die gebeeden, naer matteerie ofte gelegentheyt van saecken, by sich selven formeerde en promt uytsprack.

Soo hebbe mede gehoort, dat alle oude en getroude, die dagelycx de school niet frequenteeren, hare gebeden ende vragen der Sacramenten promt, alsvooren geseght, van buyten op seyden.

Ay 1° October.

D'examen in Sinckan ende Baccluan.

Vonden een groot gedeelte der ingeseetenen, waeronder inde tachtich schoolieren en vier en twintich die inde schrijffschoole haer oeffenden, waervan 8 a 10 tot een reedelycken letter eñ leesbaar schryft gecomen waren, die oock altsamen int opseggen ende antwoorden der Vraechstucken, neffens de Tavacanders egaleerden.

Soo hebben oock op de namiddach die van Bacaluangh ins gelijcken gedaen. Bestonden in tnegentich schoolieren, daer onder acht schrijvers, eñ acht leeraers, die hunne examen cloeckelyck beantwoorden.

Ay 2 October.

D'examen in Matthou ende Soulangh.

De schoolieren neffens de oude, als getroude luyden sijn inde gebeeden eñ antwoorden der fondamenten vande Chr. Religie met de andre ingeseetene over een coomende; maer 14 leeraers in *Soulanh* en eenige in *Matthau* hebben hun neerstelyck gequeten int leeren eñ oeffenen der 360 vragen ende antwoorden raackende het gelooff, by D° Junius ingestelt.

Vorders sijn twee schrijvers geprobeert, ofse wel hare meyninge, ofte woorden, die haer voorgesecht wierden, conden schrijven eñ behoorlycken spelden, dat inden daet mede naer wensch bevonden, waervan by D° Junius de excempelen connen gesien worden.

Den Gever alles goedts die stercke haer meer en meer met sijnen Heylige Geest ende geeve dat sijnen heerlycken Naem, tot haerder salicheyt aldaar groot gemaeckt worde. Amen.

Int Casteel Zeelandia desen 4 October a° 1643.

CORN. CAESAR.
NICASIUS DE HOOGHE.

Origineel
Rijksarchief.

LIII.

GOUVERNEUR EN RAAD VAN FORMOSA AAN GOUVERNEUR-GENERAAL EN RADEN VAN INDIE.

Kerk en pastorie in het Kasteel. Bij vertrek van Junius is een deel zijner boeken aangekocht, als beginsel eener Kerkelijke Bibliotheek. Afscheidsbezoek van Junius. Invoering van het Hollandsch in de school. Bezoldiging voor inlandsche meesters.

Kasteel Zeelandia, 15 October 1648.

. . . .

De geprojecteerde kerck sullen op de bequaemste plaetse inde fortresse begrijpen, ende de huysinge daertoe van noode niet boven waarden aenslaen, oock besorgen, sooveel doenelyck, door 't contribueeren van lieffhebbers, als anders, de Comp. oncostel. valt: dan sal dit jaar, by gebreck van houdt wercken, dat al meede uyt Siam moeten voorderen, niet connen voltoyt, maar wel goet gedeelte van 't metselwerck gemaeckt werden. . . . .

. . . .

Op de reparatie van des predicants huysen sullen behoorlycke ordre stellen, den oirbaar schaffen eñ geen poppe-, maar allesints goet, recht werck, daar geen omsien naar is, maken, dat de Comp. (ons bedunckens) verre proffitabelder is als licht werk. Van sware, hechte huysinge, tot beeter verseeckeringe van 's Comp. staet op Formosa, soo hier en daer inde volckryckste plaatsen te begrijpen, om by tyden van noot voor ronduyten te mogen dienen, achten gantsch onnoodich, alsoo met 150 a 200 goede soldaten tot noch toe alle formosaensche crychsmachten te dwingen [*in staat*] geweest en aller wegen meester gebleven sijn. . . . .

. . . .

Met het vertreck van den E. Robbertus Junius de predicanten alhier gelegentheyt becomen hebbende om uyt desselffs boecken, die laage getaxeert sijn, en R. 124 quamen te bedragen, een beginsel van een bibliotheek te formeeren, hebben ernstel. aen ons versocht, dat de Comp. tot bevorderinge van dit heerlycke werck in voors. somma nevens de diaconie ietwes gelieffde te contribueeren. tWelck in consideratie genomen sijnde is verstaen, om Godes Kercke met dit gerieff vorderl. te sijn, de Comp. daertoe R. 74, waarvoor men gem. Junius op sijne (*reeckeningh*) crediteeren en de Diaconie de resteerende R. 50 betaelen zal.

Soo gemelten Junius in alle de dorpen sijn affscheyt van d'inwoonderen nam, eñ aende blijvende predicanten vertoonde de progressen die onder haar tzeeders sijn aenwesen hadde gedaen, hebben onse gecommitteerdens, om des te beeter UEd. van 't geestelycke werck te verseeckeren, daar nevens gesonden, die ons rapporteerde de saacken heerlycker ende treffelycker bevonden, dan oit gelooft hadden, gelyck UEd. uyt desselffs rapport, hier nevens, breeder gelieft te verneemen.

Met UEd[t]. souden van opinie wesen, dewijle de formosiaense taele niet generael is, maer by nae yder dorp sijn eygen spraecke spreeckt, datmen behoorde d'inwoonders inde nederlandtsche taele (gelyck de Portugeesen ons voorgaen) te onderwijsen, waar toe de broeders, om UEd. te voldoen, voornemens sijn met eenige jonge kinderen een proeve te neemen, daervan 't succes naer desen te verwachten hebt. . . . .

. . . .

Vyfftigh formosaensche leeraers, die alle meest leesen en schrijven connen, inde fondamenten van de christelycke religie reedelyck wel onderrecht sijn, ende dagelycx inde noordelycke dorpen met hunne lantsluyden t'onderwijsen goeden dienst aen Godes Kercke doen, hebben op 't ernstelyck versoeck vande predicanten, om haer daerinne des te meer t'animeeren, by provisie toegeleyt ider een R. van achten ter maent aen costgelt, tot dat UEd. door 't voor-

dragen van Ds. Junius anders in haar regart sal gelieven te disponeeren. Gemelten Junius tot continuatie van sijnen geestelycke dienst niet langer, maer naer 't vaderlandt te vertrecken enckel genegen sijnde, hebben op desselffs versoeck om sulcx by UEd. verder te soliciteeren, per den Salmander met sijn familie passagie derwaerts verleent. De persoonen die hunne penningen aende Comp. alhier getelt hebben, om costy wederom t' ontfangen, en waar voor 't generaal behoorl. gecrediteert is, sijn deze: te weeten R. 14600 van den E. Robberto Junius, te betaelen aen hem zelven, die tzedert 't laetste van Augusto als aen Comp. getelt heeft. . . . .

Int Casteel Zeelandia desen 12en October anno 1643.

UEd. eerschuldige dienaeren,
M. LE MAIRE, CORN. CAESAR, ADR. V. D. BURCH,
J. V. EYNDEN, NICATIUS DE HOOGHE.

Origineel.
Rijksarchief.

LIV.

CATALOGUS VAN DE KERCKELYCKE BOECKEN IN TAYOUAN.

Syntagma Polani.	f	7—18
Jacobi Laurentii Schilt des Geloofs	„	3—18
Mercerus in Genesin	„	5—12
Musculus in Matthaeum et Joannem	„	6—
Opera Zanchii, in 2 folianten	„	28—
Paraeus in Genesin.	„	8—
Idem ad Hebraeos et Corinthios	„	8—8
Piscator in 8°. in 4 st. in N. Test.	„	8—
Paraeus ad Hebraeos	„	2—16

Ferus in Matthaeum et Dioterieus	„	2—
Merlinus in Job	„	2—
Paraeus de Gratia	„	2—16
Sacroboscus de Spheris	„	2—16
Doreslaer tegen de Mennisten	„	5—18
Eusebii kerckelycke Historia	„	4—18
Alstedii Cursus Philosophiae	„	8—
Biblia interlineata	„	16—
Biblia hebraea	„	4—10
Schatboeck Festi	„	4—12
Udemans tegens de Wederdoopers	„	1—16
Plessaeus de veritate religionis	„	1—8
Vorstius de Deo	„	3—5
Drusius in Prophetas	„	1—7
Teelincks Vertoogh	„	2—6
Erpenii Grammatica	„	2—
Josephi Historia	„	2—12
Amsingh tegens de Doopers	„	—18
Theatrum histor.	„	2—12
Lexicon Scapulae	„	3—10
Paraeus in Jacobum	„	2—14
Opera Wittakeri	„	8—8
Triglandi Opera, duyts / Amesii Opera, latijn	„	30—
Chemnitzius in N. T.	„	19—12
Chronica Carionis	„	2—12
Templeri Metaphysica	„	—15
Biblia Trimellii	„	8—4
Lexicon Pasoris	„	2—3
Ternovius de Trinitate	„	4—12
Martini grammatica hebr.	„	1—4
Alstedii Theologia Catech.	„	3—6
Instit. Calvini, idem in Epistolas	„	7—
Theophylact.; Lactant.; et Aretius in Acta	„	4—
Grossius? in Biblia	„	3—
Mellific. historica	„	3—
Scotan. in Petrum	„	2—16

Stepperi Postil. — Itinerar. Script. —Crispin, Vande staet der Kercke, idem tegens de Wederdoopers	„	16—16
Walaeus tegens Corvinus eñ Collatio Hagiens. .	„	5—12
Pentateuchus in N. T. arabicum	„	7—16
Cartae in Proverb.	„	2—16
Brokeri Antidotum	„	2—16
Paraeus de Statu Peccat. et Justificat.	„	6—10
Summa exemplarium	„	2—16
Tileni Loc. comm.	„	2—16
Boetveerdigheyt Taffyn	„	2
Medicynboeck, noch een d°..	„	2
Histor. arabic	„	1—10
Sibelius in 133um Psalmum	„	2
Aromatum liber	„	2—8
Aretii Loc. comm	„	3—12
Bucani Loc. comm.	„	2
Clavius Comment. in Spheram	„	2—16
Tomb: gelyckeniss	„	1
Perkerus de Descensu	„	3
Tremellii Grammatica	„	1
Luther Knecht. wille	„	1
Vande Globe	„	1
Anatome Arminianismi.	„	1—1
Consensus Orthodox.	„	1
Animadvers. histor	„	1
Festi Disputat.	„	1—10
Synopsis pur. Theolog..	„	2—16
Davids Boetveerdigheyt / Becan. Tractatus }	„	1
Een deel cleyne boecken	„	15
Opera Ciceronis	„	7
		f 360—16

Rijksarchief.

L V.

Ordinair formulier des Christendoms by Do. Junio op sijn vertrec gelaten in de dorpen Soelang, Sinckan, Mattau etc.

V. Wie heeft gemaeckt den hemel, aarde, alle dingen?
A. Godt.
V. Welcken Godt?
A. Godt Vader, Godt Soone, Godt den H. Geest.
V. Hoe veel Gooden sijnder?
A. Een.
V. Nochtans, „Godt Vader, Godt Soone, Godt den H. Geest," segt ghy; sijnder dan drie Goden?
A. Neen, wat souder drie wesen!, maar Godt heeft ons alsoo in sijn Bouck geopenbaart.
V. Waar is Gods huis?
A. In den hemel.
V. Waer staen sijne voeten?
A. Opde aerde en in alle steeden.
V. Gelooft ghy oock aen Godt?
A. Ja, ick geloove.
V. Wat gelooft ghy aen hem?
A. Ick geloove aen hem, dat het is den Waren Godt, die gemaeckt heeft den hemel, de aerde en alle dingen.
V. Als Godt gemaeckt hadde den hemel, aerde en alle dingen, isser oock iets gemaeckt aenden hemel, dat wy sien?
A. Ja.
V. Wat isset?
A. Son, maen, sterren en tgeene wy sien.
V. Heeft hy oock iets gemaeckt, dat wy niet sien?
A. Ja.
V. Wat is het?
A. Sijne Engelen.

V. Waerom heeft Godt haer gemaeckt?
A. Om hem te looven en hem groodt te maken.
V. Konnen de Engelen wel neder koomen?
A. Ja, sy konnen hier neder koomen.
V. Wat sullense hier doen?
A. Op ons passen.
V. Wie heeft haer doen neder koomen?
A. Godt.
V. Wat seidt Godt tegen haer?
A. Gaedt henen neder op de aerde en bewaert mijn volck, de Christenen, die my looven en mijnen naem groodt maecken.
V. Hebben de Engelen ook gesondigt?
A. Ja sy hebben gesondigt.
V. Wat sonden hebben sy?
A. Sy hebben overtreden en te rugge geworpen de Woorden Godts.
V. Is Godt oock quaedt op haer geworden?
A. Ja, Godt is quaedt op haer geworden.
V. Wat segt Godt als hy quaedt is?
A. „Ick sal worpen in de diepte des viers als ghy mijne woorden overtreedt," heeft Godt tegen haer geseidt.
V. Wat sijnt nu?
A. Duivels sijnt.
V. Waer ist huis vande Duivels?
A. Onder de aerde, in den pudtt.
V. Can hy oock een haeier van ons nemen?
A. Neen.
V. Wat souckt hy?
A. Hy souckt onse ziele?
V. Wie ist alder sterckste?
A. Godt.
V. Als Godt de mane, sterren gemaeckt hadde, sijnder oock noch van sijne wercken hier op aerde?
A. Ja.
V. Wat ist?
A. Alle de verckens, de dieren en alles dat hier op aerden is.

V. In hoe veel dagen heeft Godt den hemel, aerde en alles gemaeckt?
A. In ses.
V. Wat dede hy den sevensten?
A. Hy ruste en hief op met arbeiden.
V. Hoe veel menschen heeft Godt eerst gemaeckt?
A. Twee.
V. Hoe sijnse genaemt?
A. Adam, Eva.
V. Waerom maeckte Godt eerst de beesten en niet de menschen?
A. Als ick de mensch eerst maeckte, wat soudense op de aarde vinden?
V. Waervan is Adams lijff?
A. Van aerde, van slick, een mandeken vol.
V. Woude dat slick sich wel verroeren?
A. Twou niet.
V. Wat dede hy der aen, dat het verroerde?
A. De ziele?
V. Wat seide Godt doen hy Adam, de man, gemaeckt hadde?
A. „'T is niet goedt, dat de mensche aleenich zy, ick sal hem een vrouw maecken, die by hem zy."
V. Waer van ist lichaem van Eva?
A. Van de ribbe van Adam.
V. Verroerde oock de ribbe van Adam?
A. Neense, niet.
V. Wat dede Godt daeraen, alse verroerde?
A. Hy deder de ziele in.
V. Als het lichaem van Adam op stingh, wat seide hy?
A. „Dese vrouwe is van mijn ribbe, van mijn vlees."
V. Wat seide de vrouw?
A. „Van sijne ribbe is mijn lichaem", seide Eva.
V. Wie heeft haer geleert?
A. Godt.
V. Wat seide Godt tegen haer?
A. Alsoo sullen uwe nakomelingen doen.

V. Heeft Godt Adam oock goedt en wel gemaeckt?
A. Ja, Godt heeft hem goedt gemaeckt, gelijck hy.
V. Is hy altijdt goedt en oprecht gebleven?
A. Neen, hy heeft overtreden ende te rugge geworpen de Woorden Godts.
V. Wat hebbense overtreden van Godts Woort?
A. Sy hebben van de appelen midden int velt gegeten.
V. Zijn misschien hare sonden daerom groodt geweest, om datse vande appelen, de vrucht, midden vant velt gegeten hebben?
A. Ja, want „'t sal mijn weesen," seide Godt, „eet vry vande vruchten aen de kant vant velt."
V. Wie heeft haer doen eeten?
A. Den Duivel.
V. Wat seide den Duivel tegens haer?
A. „Gaet henen, eet van de soete vruchten, dan sult ghy Godt gelijck sijn."
V. Is Godt ook quaedt geweest om datse vande verbooden appelen int midden vant velt gegeten hebben?
A. Ja, hy is quaedt op haer geweest.
V. Wat seide Godt dan tegens haer als hy quaedt was?
A. „Ik sal u inden put, int vier werpen, om dat ghy gesondicht hebt."
V. Hebt ghy oock sonde?
A. Ja, ick hebbe gesondicht, waer is volck die geen sonde en hebben?
V. Waer uit weet ghy uwe sonden; wie seidt se u?
A. Godt heeft het my in sijn Bouck geseidt.
V. Hoe veel gebooden heeft ons Godt in sijn Bouck gegeven?
A. Al sijnder veel, deese thien gebooden heeft Godt ons eerst gegeven.
V. „Onse Vader," seggen wy; wie is onse Vader?
A. Godt?
V. Wie heeft ons „'t Onse Vader" geleert?
A. Jesus Christus.
V. Wie heeft hy het eerst geleert?
A. Hy heeft sijne Apostelen eerst geleerd.

V. „Ik geloove in Iesum Christum, den Zoone Godts," seggen wy; wie is de Zoone Godts?
A. Jesus Christus.
V. Heeft hy oock meer rechte zoonen?
A. Neen.
V. Zijnder oock die Godt voor sijne kinderen aenneemt?
A. Ja.
V. Wie neemt hy voor sijne kinderen aen?
A. Hy neemt die voor sijne kinderen aen, die aen hem glooven.
V. „Ick geloove in Jesus Christus, den eenigen Soone Godts, onsen Heere," seggen wy; wie is onse Heere?
A. Jesus Christus.
V. „Maria heeft geboren," seggen wij; wie is gebooren?
A. Jesus Christus.
V. Hoe is Maria, ionck of oudt geweest?
A. Jonck, die noch geen man en hadde bekendt.
V. „Hy heeft geleeden onder Pontio Pilato," seggen wy; wie heeft geleeden?
A. Jesus Christus.
V. „Hy is aen de stamme des kruises gestorven." seggen wy; wie is gestorven?
A. Jesus Christus.
V. Waer aen is hy gestorven?
A. Aen de stamme des kruises.
V. Bleef hy daer altijdt aen?
A. Neen, tvolck die aen hem geloofden hebben hem daer af gehaelt.
V. Waer leiden sy hem?
A. Int graff.
V. Hoeveel dagen bleef hy int graff?
A. Binnen drie dagen worde hy wederom levent.
V. Als Christus lichaem weder op stondt, bleeff hy oock noch lanck op der aerden.
A. Niet meer als feertich dagen.
V. Wat hadde hy hier op aerde te doen?
A. Hy leerde sijne Apostelen.

V. Hoe veele Apostelen hadde hy?
A. Twaelff.
V. Wanneer heeft hy haer geleerdt?
A. Voor desen, als hy noch opder aerden was met sijn lichaem.
V. Ghy segt, dat het lichaem Christi inden hemel is; salt altijdt daer blijven?
A. Neen, maer hy sal weder om koomen.
V. Wanneer sal hy weder om koomen?
A. Hy sal weder koomen in den grooten dach des oordeels.
V. Wie sal den Oppersten wesen int oordeelen?
A. Jesus Christus, den Soone Godts.
V. Als Christus komt, wie sal met hem koomen?
A. Sijne dienaeren, de Engelen, met haere fluiten.
V. Hoe is de ziele van de Christenen die voor desen naer den hemel sijn gegaen?
A. Sy sullen met Christus omleech koomen, soucken het lichaem daer voor desen de ziele in was.

Sacramenta.

V. Hoe veel Sacramenten sijnder?
A. Twee.
V. Hoe sijnse genaemt?
A. De maniere van Doopen, de maniere van Voordienen.
V. Wat is de maniere van den Doop?
A. Tis de maniere der Christenen, gelijck ons Jesus Christus, den Soone Godts heeft geleert. Den prediker salt volck doopen voor haer voorhooft in de Name des Vaders, des Soons ende des H. Geest.
V. Wat beteekent het water, daer den prediker het volck voor haer voorhooft mede doopt?
A. Het beteekent het bloedt Jesu Christi, dat vergooten is aen de stamme des kruises, voor dat volck, die aen hem gelooven.
V. Wat neemt het water wech?
A. Tneemt wech onse vuilicheidt, onze swarticheydt, 't maeckt ons moey aan onze ziele..

V. Waerom ist?
A. Om onse sonden, om onse ongerechticheydt.
V. Wat beteeckendt het Voordienen?
A. Tis de maniere der Christenen, gelijck ons dat Jesus Christus, den Soone Godts, heeft geleert; den prediker sal voordienen broodt en dranck, 't geène voor hem staet.
V. Wat beteekendt het broodt?
A. Het beteekendt het vlees Jesu Christi, dat gebroocken is aen de stamme de kruises voor dat volck, die aen hem glooven.
V. Wat beteeckendt den dranck?
A. Het beteekendt het bloedt Jesu Christi, twelcke vergooten is aen de stamme des kruises inde plaets vant volck die aan hem geloove.

Onder staat het volgende eigenhandige onderschrift.

Dese vraechstucken sijn by my onderschreven inde dorpen Soelang, Sinckan enz. gebruyct in alle de scholen, tot een formulier des Christendoms, op welckers memoriale kennisse de Formosanen wierden gedoopt tot den jare 1647.

(get.) DANIEL HENDRICKSEN.

In Soulang
November 1649.

Archief Classis Amsterdam.

LVI.

Formulier der vraechstucken Do. Roberti Junii, gelijc in sommige dorpen gevonden is.
Overgezet door D. Hans Olhof. 1)

V. Wie heeft u de aerde, den hemel ende alles geschapen?
A. Godt.
V. Hoe veel Goden sijnder?
A. Eenen.
V. Nochtans hebben uwe voorouderen geseyt, datter veel goden sijn, is dat waer?
A. Neen onse voorouderen hebben voor desen gedwaelt.
V. Is Godt machtich?
A. Jae.
V. Is hy oock overal?
A. Jae, hy is overal, in alle plaetsen.
V. Siet hy oock alles?
A. Jae, hy siet alle onse gedachten.
V. Heeft Godt ook een Sone?
A. Jae, hy heeft een Sone.
V. Wie is sijn rechte Sone?
A. Jesus Christus.
V. Heeft hy geen andere rechte kinderen meer?
A. Neen, hy heeft geen sulcke kinderen meer?
V. Heeft hy oock andere, die hy tot sijne kinderen heeft aengenomen?
A. Jae.

---

1) Dit opschrift schijnt van de hand van Daniel Hendriksen. Olhof, krankbezoeker, werd door Junius zoo geoefend, dat hij door den Kerkeraad tot Proponent werd bevorderd. Hij was het formosaansch machtig en predikte daarin zeer stichtelijk.

V. Wie sijn die?
A. Al 't volcq twelck in hem gelooft.
V. Neemt hy u oock aen voor sijn kindt?
A. Jae.
V. Waerom?
A. Ick prijse hem ende ick maecke sijnen Naem openbaer.
V. Hoeveel naturen heeft Christus, is hy mensch ofte God?
A. Hy heeft 2 naturen, een goddelycke en een menschelycke.
V. Heeft Christus oock medelijden met ons gehadt na sijne menschheyt?
A. Jae, hy heeft seer groodt medelijden met ons gehadt.
V. Wat is sijn medelijden geweest?
A. Hy is voor ons gestorven; wy souden inde helle ende het vier gegaen hebben, indien Christus in onse plaetse niet getreden was.
V. Wie soude ons in de helle hebbe doen gaen?
A. Godt.
V. Waerom?
A. Om onse sonden.
V. Heeft Christus een vader gehadt naer sijn menschheyt?
A. Neen.
V. Heeft hy oock eene moeder gehadt?
A. Jae.
V. Wie is sijn moeder geweest?
A. Maria.
V. Heeft hy oock een moeder na sijn godtheyt?
A. Neen, hy heeft geen moeder.
V. Heeft hy oock een vader?
A. Jae.
V. Wie is sijn vader?
A. Godt.
V. Is Christus gestorven, hebt ghy geseyt, wat sullen wy hem wedergeven?
A. Ons gemoet, onse tong, onse mont, onse gedachten, die oprecht sijn.

V. Soude het verckenvleesch, de pynangh, gewalmte rijsdranck ende andere dingen niet aengenaem sijn?
A. Neen, wandt soo hy sulcx begeerde hy soude tselfs nemen.
V. Godt in den hemel heeft alles geschapen, secht ghy; hoe veel menschen heeft Godt eerst ende in den beginne geschapen?
A. Twee.
V. Hoe sijn haer namen?
A. Adam, Eva.
V. Hoe heeft Godt haer geschapen, goet of quaedt?
A. Hy heeft sy goet geschapen, gelijck hy is.
V. Nochtans hebben sy gesondicht; wie heeft haer doen sondigen?
A. Den Duyvel.
V. Wat is haer sonde?
A. Sy hebben gegeten vant verbodene int midden vant saeyvelt, twelck haer Godt verboden hadde.
V. Sijn wy besmet van Adam ende Eva?
A. Jae, de sonde van Adam en Eva is onse sonden.
V. Hebt gy oock gesondicht?
A. Jae; waer is volcq die geen sonde heeft?
V. Waer uyt weet ghy u sonden? Wie heeft se u gesecht?
A. Godt heeft my die in sijn Boeck geopenbaerdt.
V. Hoe veel sijn die woorden Godts in sijn Boeck? Sijn der veele?
A. Hoewel datter veele sijn, soo sijnder alleen thien, die Godt eerst in den beginne ons selfs gegeven heeft.
V. Verhaelt die thien woorden.
A. 1. Ick ben Jehova, uwen Godt. Ick bent alleen, ghy en suldt geen andere goden hebben.
2. En doet geen affgoderie.
3. Neemdt niet lichtveerdich in den mondt den Naem van Jehova, uwen Godt.
4. Gaet Sondaechs niet int veldt, blyft thuys, hoort mijn woordt in mijn huys.
5. U vader ende uw moeder suldt ghy wijcken.
6. Slaet geen volcq doot ende drijft geen kinderen af.

7. En doet geen overspel, en bekruypt geen vrouwen heymelyck.
8. En steelt niet.
9. En benijt geen volcq.
10. En begeert geen goederen, noch eenich dincq dat in het huys van uwen buurman is.

V. Als wy dese woorden verwerpen, is dan Godt oock vertoornt?

A. Jae grootelycx: „Ick sal u in de helle, int vier werpen" secht Godt.

V. Wy hebben gesondicht, sal Godt oock ons in de helle doen gaen?

A. Hy soude ons in de helle, int vier hebben doen gaen, indien Jesus Christus in onse plaetse niet getreden waer.

V. Hoe veel Sacramenten sijnder?

A. Twee.

V. Hoe sijn haer naemen?

A. Doop ende Voordieninge.

V. Wat is de Doop?

A. Een maniere der Christenen, die Jesus Christus ons geleerdt heeft, als den predicandt het volcq doopt in den Name Gods des Vaders, in den Name Gods des Soons, ende in den Name Gods des H. Geests.

V. Wat beteekendt het water, als den predikant het volcq doopt?

A. Het beteekent het bloet Jesu Christi, dat hy aent kruyse voor ons heeft uytgestordt.

V. Wat neemt het bloet wech?

A. Het neemt onse sonden ende onse krommicheyt van onse sielen wech, ende het suyvert alsoo onse sielen.

V. Wat is de Voordieninge?

A. Eene maniere der Christenen, die Jesus Christus ons geleert heeft, als den predikant de geene, die tot hem komen, broot ende wijn voordient.

V. Wat beteekent het broot?

A. Het beteekent het vleesch Jesu Christi, dat aent kruys gebroocken is voor 't volcq, twelcq in hem gelooft.

V. Wat beteekent de wijn?
A. Dit beteekent het bloedt Jesu Christi, dat hy aent kruys uytgestortet heeft, voort volcq dat in hem glooft.
V. Wie heeft ons dese woorden geleert: „Onse Vader, die in de hemelen sijt"?
A. Jesus Christus.
V. Wanneer heeft hyt ons geleerdt?
A. Voor desen, als hy noch op de aerde by de menschen was.
V. Wie heeft hy 't eerst geleert?
A. Sijne Apostelen.
V. Hoe veel Apostelen heeft hy gehadt?
A. Twaelff.
V. „Ick geloove in Godt den Vader": in welcken Godt glooft ghy?
A. Ick geloove in Godt den Vader, Godt den Sone, Godt den H. Geest.
V. Sijnder dan drie Goden?
A. Neen, eenen.
V. Waerom noemt gy dan drie?
A. Omdat ons Godt in sijn Boeck alsoo geleerdt heeft.
V. „Ick geloove in Jesum Christum, Gods eenigen Soon, onsen Heere." Wie is onse Heer?
A. Jesus Christus.
V. „Die ontfangen is van den H. Geest." Wie isser ontfangen van den H. Geest?
A. Jesus Christus.
V. Maria heeft gebaert. Wie heeft sy gebaerdt?
A. Jesus Christus.
V. Hoe was Maria voor desen? was sy oudt?
A. Sy was jongh en hadde geen man bekendt.
V. Soo sy geen man bekent heeft, van wien is dan het kindt?
A. Sy heeft het ontfangen van den H. Geest.
V. „Hy heeft geleden, als Pontius Pilatus het woord voerde." Wie heeft geleden?
A. Jesus Christus.

V. Wat is sijn lijden geweest?
A. Sijn wonden, die veel waren, int hooft, inde handen, in de rugge, in de voeten, in de sijde.
V. Waerom ist geweest?
A. Om onser sonden en onser kromicheyt wille.
V. Waerom heeft hy veel wonden gehad, soude één niet genoech sijn geweest?
A. Neen, onse sonden sijn veel en geen één, daerom heeft hy veel wonden gehadt.
V. Hy is gekruist, hy is gestorven. Wie is gekruist en gestorven.
A. Jesus Christus.
V. Waer is hy gestorven?
A. Aent cruys.
V. Als hy gestorven is, is hy doen daer altijt gebleven?
A. Neen hy is gehaelt vant volcq, dat aen hem geloofden.
V. Waer hebben sy hem gebracht?
A. Sy hebben hem begraven.
V. Hoeveel dagen is hy int graf geweest?
A. Ten derden dage is hy wederom opgestaen ende weder levendich geworden; is opgevaren ten hemel, sit ter rechterhant Gods des Vaders.
V. Als hy op den 3den dag opgestaen is, is hy doen oock haestich opgevaren?
A. Neen, hy is noch 40 dagen hier opter aerden geweest.
V. Wat heeft hy hier die 40 dagen gedaen?
A. Hy heeft het volcq geleerdt, 'twelcq in hem gelooft hebben.
V. Waer is Christus naer sijn Godtheyt?
A. Overal.
V. Waer is hy na sijn mensheyt?
A. By Godt in den hemel.
V. Wat doet hij daer?
A. Hij spreeckt voort volcq, dat in hem gelooft.
V. Spreeckt Christus oock voor u?
A. Jae hy.

V. Waerom?
A. Ick geloove in hem ende prijse hem.
V. Sal Christus oock hier naer weder comen?
A. Jae hy sal weder comen ende sal richten, die voor desen gestorven sijn, ende die leven sullen in sijn comste.
V. Als ons lichaem gestorven is, salt oock hier naer wederomme verrijsen?
A. Jae.
V. Wanneer?
A. In den tijdt des oordeels.
V. Als ons lichaem sterft, sterft onse siele dan oock?
A. Neen sy leeft altijt.
V. Waer gaet de siele, alst lichaem sterft?
A. By Godt in den hemel.
V. Waer gaet de siele der Heydenen ende der quaetdoenders?
A. In de helle, int vier.

Archief Classis Amsterdam.

LVII.

Groote Vraachstukken D. Junii, by hem tlaatste jaar in Soelang alleen gebruyct, tot onderwijsing van ontrent vyftich mannen, uyt alle dorpen uytverkoren. 1)

1. V. Wat gelooft ghy van Godt?
A. Ick geloove, dat hy is den oprechten, eenigen, eeuwighen ende aldersterckxsten Godt, die den hemel, aerde ende alles wat daer in is, gemaeckt heeft.

1) Dit opschrift is van de hand van den meester Hendricksen.

2. V. Hoe is Godts name?
A. Godt Vader, Godt Soon, Godt Heylige Geest.
3. V. Hoeveel Goden sijnder?
A. Een.
4. V. Ghy secht datter maer één Godt is, waerom noemdt ghy hem dan Godt Vader, Godt Soon, Godt H. Geest, sijnder dan oock drie?
A. Waerom sullender 3 sijn, daer is maar één eenigen, waeren Godt, gelijck hy ons in sijn woord geleert heeft.
5. V. Als Godt voor desen alles geschapen hadde, regeert hy t oock! Slaedt hy oock acht op sijn maecksel?
A. Waerom soude hy daerop geen acht slaen? Wandt alles wat hier op aerde is luystert naer sijn Woordt, dat stelt sich naer sijn believen. Kan oock een hayr van onsen hoofde vallen, sonder den wille Gods?
6. V. Sijnder oock eenige goden meer?
A. Daer sijn geene meer als den eenigen Godt, dien wy moeten dienen, dien wy moeten aenroepen.
7. V. Nochtans hebben uwe voorsaten, als oock uwe leeraressen geseyt voor desen, datter veel goden sijn; hebben sy oock de waerheyt geseyt?
A. Neen, want sy hebben voor desen gedwaeldt eñ hebben int wilde gedient, eñ hebben geoeffent de Duyvel.
8. V. Waer is onsen Godt?
A. Hy is in den hemel, op aerden, allenthalven, want den hemel is zijn huys eñ d'aerde is sijn voetbancq.
9. V. Weet Godt ook alles?
A. Jae hy, hy weet de gedachten der menschen; soo den mensch ietwat in sijner harten voorneemt, weet hy. Hy weet ons quaeddoen, als oock ons goetdoen.
10. V. Hoe sijn sijn oogen, sijn die oock hier? Siet hy oocq alles?
A. Godt die siet alle dincq, hy siet in alle hoecken, hy siet int binnenste van ons herte.
11. V. Heeft Godt ons menschen oocq lief?
A. Sou hy ons niet liefhebben? Heeft hy ons niet

geschapen? Bewyst hy daegelycx aen ons niet sijne goedertierenheyt? Gelijck onse vaderen hier op aerden sich ontfermen over haere kinderen, alsoo is sijne barmherticheyt en sijne liefde tegens ons menschen, soo wy hem dienen en vreesen.

12. V. Van wien is den hemel, aerden eñ alles wat hier beneden is gemaeckt?

A. Van desen waren Godt.

13. V. Wanneer heeft hyt geschapen?

A. In voortijden, doen noch niets was.

14. V. Hoeveel dagen is Godt besich geweest int scheppen?

A. Hy is ses dagen besich geweest, want in ses dagen heeft hy alles geschapen.

15. V. Wat heeft Godt gedaen op den sevensten dach?

A. Hy heeft gerustet van al sijn wercq op den sevensten dach?

16. V. Heeft Godt dan oock geseyt, dat wy, gelijcq als hy, ses dagen besig sullen sijn met ons wercq?

A. Jae hy; Hout u besich en doet al u wercq in ses dagen maer op den sevensten dach sult ghy ledich sijn en van u wercq scheyden; mijner sult gy alleen gedachtig sijn op dien dach, want die dach sal my toebehooren."

17. V. Heeft Godt maer alleen den hemel geschapen? Wat isser meer hier boven ons, dat hy in ses dagen gemaeckt heeft?

A. Godt heeft de sonne geschapen, die ons tot baete moet sijn alst licht is; hy heeft de maen geschapen alsoock de sterren, die ons tot baete moeten sijn 's nachts. Hy heeft gemaeckt de donder, blixem, regen, windt eñ alle hetgeene dat meer boven is.

18. V. Heeft die Godt oock de Engelen, sijne dienaren, geschapen, die in den hemel sijn.

A. Jae hy, wandt God heeft se voor desen oock geschapen; sy hebben een beginsel als wy.

19. V. Hoe heeft si Godt geschapen?

A. Hy heeft se goed en oprecht, naer sijn evenbeelt, geschapen.

20. V. Waerom heeft Godt haer geschapen?
A. Om Godt te prijsen, om hem groodt te maecken, om voor hem gedurich te singen en hem gehoorsaem en onderdanich te sijn.
21. V. Van wien sijn dan de veele Duyvelen?
A. Sy sijn voor desen Engelen geweest, goet en oprecht; want sij hebben Gods Woordt verworpen, derhalve sijnse Duyvelen. Godt heeftse verstooten en heeft si in de helle, int diepste der aerde geworpen.
22. V. Ghy secht dat Godt de aerde gemaeckt heeft; heeft hy maer alleene de aerde gemaeckt, isser niets meer dat hy gemaeckt heeft?
A. Jae hy, want hy heeft alles wat hier beneden op aerde is gemaeckt.
23. V. Verhaelt hetgeene dat Godt hier beneden gemaeckt heeft.
A. Godt heeft alles, datter sonder leven is, gemaeckt: te weten het water, het geberchte, de leechten, de bosschasie, kruyt, ruychte, steen. Hy heeft alles gemaeckt datter leeft, gelijck al het gedierte dat vliecht onder den hemel, dat wandelt en dat cruypt hier op aerde; hy heeft alles gemaeckt datter swemt inde wateren, inde zee. Isser oock itwat dat hy niet gemaeckt heeft?
24. V. Hoe is de mensche, heeft hy oock een beginsel? Heeft hen Godt oock geschapen?
A. Heeft Godt niet den mensche op den sesten dach gemaeckt, als hy al het andere hier op aerde gemaeckt hadde?
25. V. Waerom heeft ons Godt niet eerst geschapen?
A. Godt soude ons wel eerst gemaeckt hebben, doen noch niet en was, maer waervan soude den mensche sich onderhouden hebben gehadt? Daerom heeft hy eerst al het gedierte geschapen, dat hun onderdanich sy.
26. V. Hoeveel menschen heeft Godt in 't laetste geschapen?
A. Twee.

27\. V. Hoe heeten sy?
A. Adam, Eva.
28\. V. Hoe heeft se Godt geschapen?
A. Hy heeft se goedt ende naer sijnen evenbeelde geschapen.
29\. V. Welcke van beiden heeft Godt eerst geschapen?
A. Adam, den man.
30\. V. Waervan is het mans lichaem gemaeckt?
A. Van aerde, wandt Godt heeft een clomp aerde genomen ende heeft het lichaem Adams gemaeckt van een aerden clomp.
31\. V. Als nu Godt Adams lichaems van aerde hadde gemaeckt, konde het sich ook verroeren, ofte gaen, ofte spreecken?
A. Neen, noch niet, wandt Godt van den hemel hadde hem de siele noch niet gegeven, maer de siele ontfangen hebbende konde hy spreecken, gaen eñ sich verroeren.
32\. V. Waervan is het lichaem der vrouwe gemaeckt?
A. Van het vleesch eñ de ribbe Adams, want Godt heeft eene ribbe uit het lichaem Adams genomen als hy sliep, eñ heeft Evam, de vrouwe, van deselve ribbe gemaeckt.
33\. V. Adam wacker geworden sijnde heeft hy oock dese vrouwe gekent?
A. Jae hy: „dese is van mijn lichaem, van mijne ribbe; deselve wil ick liefhebben. Sy is gelijck mijn lichaem, want haer lichaem is van mijn lichaem, van mijne ribbe", heeft Adam geseyt.
34\. V. Wat heeft Eva tot Adam geseyt? Heeft sy oock wederom gesproocken?
A. Jae sy. „Adam" heeft si geseyt, „ick beminne u. U lichaem is gelijck mijn lichaem; ick sal niet stout tegens u wesen, ick sal u gehoorsaem sijn, al ist dat ick mijn vader en mijn moeder verlaete, soo sal ick u niet verlaten. Wy sullen niet scheyden, want wy sijn gelijck één lichaem", heeft Eva geseyt.

35. V. Sijn sy oock getrout?

A. Jae si, Godt heeft haer de handen malcanderen doen geven en heeft se getrouwt.

36. V. Wat heeft Godt tegen haer gesproocken als hy se troude?

A. Hy heeft alsoo tot Adam geseyt (tot hem sprack Godt eerst, want hy hadde hem eerst geschapen): „het is niet goet dat ghy alleene bendt, soo ghy geen macker, soo ghy geen vrouwe hebt; daerom hebbe ick dese vrouwe willen maecken, die u vergeselschappe, die met u int veldt gae, want sy is gelijck u lichaem. Dese eenige sult ghy liefhebben, trouwen eñ by de handt nemen. Ghy sult haer niet verlaten, ghy sult niet stoudt tegen haer wesen. Ghy sult oock geen andere vrouwen beminnen, dan haer alleen, want ik sal vergramt wesen over de overspeelders; alle hoereerders wil ick straffen, deselve wil ick in de helle werpen by de duyvelen. Soo ghy deser mijner woorden gehoorsaem bendt, soo sal ick u lief hebben eñ beminnen", alsoo heeft Godt gesproocken tot Adam.

37. V. Wat heeft Godt nu tot Evam gesproocken?

A. „Ghy vrouwe, ghy Eva," heeft hy geseyt, „ghy sult desen man, desen Adam liefhebben, want van sijne ribbe, van sijnen lichaem is u lichaem. Desen eenigen sult ghy beminnen eñ liefhebben. Desen eenigen sult ghy trouwen. Ghy sult niet stout tegens hem wesen, want ick hebbe hem eerst gemaeckt, eñ u lichaem daer naer van sijn lichaem gemaeckt. Weest derhalven hem gehoorsaem eñ getrouw. Ghy sult hem liefhebben gelijck u eygen lichaem. Bemint geen andere mannen. Ghy en sult malcanderen niet verlaten, sult oock van malcanderen niet scheyden, want ick hebbe u de handen doen geven. Soo ghy dan dese mijne woorden verachtet, soo sal ick op u vergramt wesen. Ick sal u int vier werpen", heeft Godt gesproken.

38\. V. Heeft Godt oock aen ons, naecomelingen, bevolen dat wy dese manniere naervolgen sullen?

A. Jae hy; „ghy mannen (heeft Godt gesproocken) soo ghy tot eenige vrouwspersoonen genegentheyt crijcht om deselve te beminnen, soo laet u inde kerck voor der gemeynte in den houwelycken staet bevestigen. Desgelycx ghy vrouwen, soo u genegenheyt streckt tot eenich manspersoon, soo sult ghy malckanderen de handen geven int huys Gods en aldaer malcanderen trouwen, want ick sal my vertoornen over die geene, die dese mijne woorden en dese mijne manniere verwerpt. Ick sal alle hoereerders en overspeelders straffen; alle die geene die dese mijne manniere niet naer en volcht, die sal ick inde helle werpen."

39\. V. Ghy hebt geseyt, dat Godt den mensch heeft geschapen; hoe heeft hy hem geschapen? heeft hy hem oock goet ende oprecht geschapen?

A. Hy heeft hem goet ende oprecht geschapen, naer sijnen evenbeelde, sonder sonde.

40\. V. Sijnse dan altijt soo gebleven, of sijn si misschien gelijck geweest die Engelen voor desen, die nu Duyvelen sijn, welcke verandert sijn ende gesondicht en godloos geweest?

A. Sy sijn niet lange goet ende oprecht gebleven, maar sy sijn verandert ende hebben gegeten vant midden des Paradijses, dat Godt verboden hadde. Sy hebben het Woort Godts verworpen ende den Duyvel gelooft; want als den Duyvel seyde: „etet vande vrucht int midden des Paradijses, soo hebben sy de woorden aengenomen ende hem gehoor gegeven, en hebben niet willen luysteren naer de woorden van Godt.

41\. V. Is die Godt oock op haer vergramt geweest?

A. Jae, hy is grootelycx op haer vertoornt geweest, hy soudesi in de helle en int vier geworpen hebben, soo Christus Jesus, den Sone Godts, haer niet verlost hadde. Haer sonde heeft ons den doot, armoede,

siecktе toegebracht, want soo Adam geen sonde gehadt hadde, soo souden wy altijd goet en oprecht geweest sijn.

42. V. Wat gaet ons haere sonde aen, heeft hy ons oock besmedt?

A. Jaesi, want de sonde Adams, dat is oock der naercomelingen sonde, want als hy sondicht, soo sondigen wy allen met hem.

43. V. Hebben wy oock veel sonden?

A. Jae wy, onse sonden sijn seer veel, sommige van de besmettinge Adams, sommige onse eygen, die wy dagelycx begaen, want se sijn soo veel als de hayren op ons hooft, als het sant aende zee; waer is imant die sijn sonden tellen can, want sy sijn zeer veele.

44. V. Maer hoe is dan Godt tegen ons gestelt, is hy oock op ons vertoornt, dat wy gesondicht hebben?

A. Soude hy op ons niet vertoornt wesen? Want men seyt dat hy hoogelyck is vertoornt geweest op Adam en Eva, die maer eene sonde gehadt hebben; soude hy dan niet veel te meer op ons vertoornt sijn, die wy veele sonden hebben?

45. V. Wat secht Godt als hy op ons vertoornt is?

A. „Ghy sult veele sieckten ende swaricheden onderworpen zijn, soo langh als ghy hier op aerde leven sult; als gy sterft soo sal ick uwe siele in de helle werpen, want ick haete alle sondaers, ende sy connen tot mijn niet comen, die aen haer sielen besmedt sijn ende stinckent in haer gemoet", secht Godt.

46. V. Alle menschen hebben gesondicht; sal hy dan altijt op ons vertoornt wesen, sal hy ons in de helle werpen?

A. Hy soude het gedaen hebben, soo Christus niet gecomen waere, soo Christus de sonde niet hadde wechgenomen, soo hy den toorn Gods niet hadde gestilt ende ons met hem bevredicht. Soo Christus niet ware gestorven ende sijn lichaem tot straffe

hadde gegeven, Godt soude ons alle gader in de helle geworpen hebben. Christus heeft het gemoet van Godt tot ons doen keeren, eñ heeft hem betaelt, dat wy hem schuldich waeren. Soo Christus ons niet hadde gelost, wy hadden inder eeuwicheyt kinderen des duyvels gebleven sijn. Christus heeft den Hemel geopent, dien onse sonden gesloten hadden. Soo de menschen aen hem gelooven, soo sal hyse doopen met sijn bloet aen haer siele. Diegeene die in haer sonden voortvaren eñ Godts Woort verwerpen, die sullen in de helle geworpen worden, volgens Godts Woort. Soo sy haer niet en bekeeren soo sullen sy hiernamaels int vier by den duyvelen sijn moeten.

47. V. Om wat redenen heeft Godt den mensch geschapen?

A. Om twee redenen:

1e heeft Godt gesproocken: „ick wil den mensch tot een heere setten over al het gedierte hier op aerden, dat ick gemaeckt hebbe."

2e „Ick sal den mensche my doen prijsen, gelijck mijne Engelen in den Hemel doen; sy sullen gedurich mijnen Naem groot maecken neffens den Engelen", heeft hy geseyt. Godt heeft ons dan geschapen, dat wy menschen sullen heerschen over alles op aerde en dat wy hem oock prijsen sullen.

48. V. Op wat maniere wil Godt van ons gepresen sijn?

A. Wy prijsen Godt als wy hem aenroepen, als wy ons voor hem verootmoedigen eñ sijn Woort gehoorsaem sijn; wy prijsen Godt als wy anderen volcqueren sijn Woordt leeren, als oock sijn manniere, gelijck hy ons geleert heeft, eñ doen haer Godt prijsen; wy prijsen eñ maecken groodt den Naem Godts, als wy bestraffen die geene, die hem bespotten en verachten.

49. V. Als wy dan sondigen ende Gods Woort verachten, verheerlijcken wy dan oock den Name Godts?

A. Neen wy, maer wy verduysteren hem.

50. V. Wien verheerlijcken wy dan als wy sondigen?
A. Den duyvel; dien selven geven wy gehoor, derhalve sal ons dan Godt oock hiernamaels in de duysternisse werpen, want wy sijn kinderen der duysternisse, als wy ons alsoo aenstellen.
51. V. Soo wy Godt niet dagelycx prijsen, 's morgens, 's avonts, is dan Godt oock op ons vertoornt?
A. Jae hy; alle die geene, die tot Godt niet spreecken en hem niet prijsen, sijn die niet gelijck de beesten, die int wilde opwassen? Godt sal sich over haer vertoornen, Godt sal si verwerpen.
52. V. Onse sonden sijn seer veel, sommige van de besmettinge Adams, sommige van ons, sommige aen onse sielen, sommige aen onse lichaemen, want van onsen hoofde tot onse voeten is niet goedts noch oprecht; ons gansch lichaem, als oock onse siele, is sieck, want de sonde heeft ons sieck gemaeckt, de sonde heeft ons besmet, Godt sal ons (volgens sijn Woort) in de helle, int vier werpen. Wat raed isser nu, isser oock imandt, kent ghy oock imant, die alle onse sonden can wegnemen eñ ons met Godt versoenen, dat hy ons genese?
A. Jae ick kenne hem.
53. V. Wie is hy?
A. Hy is den eenigen Soon Godts, Jesus Christus, den Zoon van Maria, waeren Godt eñ waeren mensch.
54. V. Wat heeft dese Christus dan gedaen?
A. Hy heeft ons verlost eñ is gestorven eñ heeft sijn lichaem tot straffe gegeven; Hy heeft de sonde des menschelycken geslachts aent kruys gedragen en heeft Godt betaelt, dat hy van ons eyste.
55. V. Hoeveel naturen heeft Christus?
A. Twee; hy is waere eñ eeuwige Godt volgens sijn eene nature, volgens de andere is hy waren mensch gelijck wy; hy heeft een lichaem, siele, uytgenomen de sonde.

56. V. Is dat seecker, dat J. Chr. den Sone Godts is?
A. Jae, hy is den eenigen eñ den waeren Soon Godts, volgens de woorden onses Geloofs, als wy seggen: „Ick geloove in J. C., sijnen eenich geboornen Sone."
57. V. Waerom secht ghy, dat Christus alleen den eenigen Soon Gods is, sijn wy niet al tsamen kinderen Godts, indien wy oprechte christenen sijn?
A. Al ist, dat wy kinderen Godts sijn, soo sijn wy doch niet gelijck Christus is, maer hy heeft ons tot Godts kinderen aengenomen.
58. V. Verhaelt de eene nature Christi?
A. Volgens sijne eene nature is hy mensch gelijck wy, hy heeft een moeder, hy heeft een lichaem.
59. V. Sijne menscheyt is die oock van den Hemel?
A. Neen, want hy is ontfangen vanden H. Geest en geboren uyt Maria tot Bethlehem.
60. V. Naer sijn Godtheyt heeft hy oock een vader, heeft hy oock een moeder?
A. Hy heeft geen moeder naer sijn Godtheyt, maer een vader, want Godt is sijn Vader.
61. V. Naer sijn mensheyt heeft hy oock een vader, heeft hy oock een moeder?
A. Hy heeft geen vader naer sijn mensheyt, want hy is ontfangen vanden H. Geest, maer hy heeft een moeder, dat is de maget Maria, die noch geene man bekent en heeft.
62. V. Soo Maria geenen man bekendt en heeft, waer van is sy dan swanger geworden?
A. Van den H. Geest; deselve heeft haer overschaduwd en het lichaem Christi inden buyck Mariae geplantet; dat is de reeden waerom hy geen sonde gehat heeft gelijck wy, die veel sonden hebben. Wy hebben vader en moeder, die hebben ons besmet en de sonde op ons gebracht.
63. V. Als Christus mensche was, heeft hy dan opgehouden Godt te sijn?
A. Neen hy heeft sijne Goddelycke nature altijt be-

houden; hy heeft de menschelycke nature aengenomen, heeft alsoo twee naturen gehadt.

64. V. Waer is Christus naer sijn Godtheyt?

A. Hy is in den Hemel, hy is hier op aerden, aen alle plaetsen; sijn Godtheyt scheyt nimmer meer van ons.

65. V. Waer is dan Christus naer sijn menscheyt?

A. Hy is alleene in den Hemel, want hy voor desen opgevaren is ten Hemel.

66. V. Waer sidt hy daer?

A. Hy sit ter rechterhand Godts, des Vaders.

67. V. Wat doet hy daer?

A. Hy spreeckt daer voor alle die geene, die in hem gelooven en hem prijsen.

68. V. Dese Christus heeft hy ons oock lief gehàt, heeft hy sich oock over ons ontfermt?

A. Jae hy, hy heeft sich over ons ontfermt.

69. V. Laet my eens hooren de liefde en weldaden Christi tot ons waerdt?

A. Hy heeft ons verlost, hy heeft geleden, hy is gestorven, is begraven, is opgestaen, opgeklommen ten Hemel, sittende ter rechterhandt Godts des Vaders. Indien Christus niet ware gestorven, indien hy geen straffe aen Godt gegeven hadde, soo hadden wy zelfs aen Godt onse lichaemen en onse sielen in der helle tot straffe geven moeten, want wy hadden gesondicht.

70. V. Waerin heeft hy geleden?

A. In sijn lichaem, in sijn siele; sijne gantsche menscheyt heeft geleden.

71. V. Wanneer en hoelang heeft hy geleden?

A. Hy heeft geleden van sijne kintsheyt af tot sijn doot; gedurich heeft hy geleden.

72. V. Wie heeft Christus doen dooden?

A. Pontius Pilatus.

73. V. Waerom heeft Christus geleden, heeft hy oock sonde gehadt?

A. Neen, hy heeft geen sonde gehadt, maer de sonde

ende ongehoorsaemheyt des menschelycken geslachts heeft hem doen lijden, heeft hem doen sterven.

74. V. Waerom heeft hy hier beneden willen lijden en sterven?

A. Omdat hy ons soude verhoogen en in den Hemel brengen is hy oock [niet] te vergeefs gestorven, want hy heeft verlost alle die geene die in hem gelooven en hem prijsen.

75. V. Waer is Christus gestorven?

A. Aant kruys.

76. V. Wie heeft hy verlost?

A. Hy heeft verlost alle die geene die in hem gelooven, die Godt vreesen, gelijck een kint sijn vader doet.

77. V. Heeft hy oock verlost de godloosen, die niet naerlaten Godts Woort te verwerpen?

A. Neen, maer hy heeft alleen verlost die oprechte en waere christenen sijn.

78. V. Heeft hy u oocq verlost?

A. Jae hy.

79. V. Waeruyt weet ghy, dat hy u oook verlost heeft?

A. Christus heeft het selve geseyt: „ick hebbe verlost die geene die aen my gelooven en mijner woorden gehoorsaem zijn"; ick geloove in hem, ick luystere naer sijn woordt, waer uyt blijckt, dat hy mijn verlost heeft.

80. V. De pijnen die hy aen sijn lichaem geleden heeft sijn die oock veel geweest?

A. Jae, op sijn hooft van de croone, op sijn rugge van de slagen, aen sijn handen en voeten van de spijckers. Hy heeft een groote wonde in sijn sijde gehadt, welcke gestoocken van een speer.

81. V. Waerom heeft hy veel wonden gehadt?

A. Want onse sonden waren veele, die hebbe hem veel wonden gegeven.

82. V. Ghy secht, dat hy is aent kruys gestorven; is hy daer oock lange aen geweest?

A. Sijn lichaem is niet lange aent kruys gebleven.

83. V. Wie heeft hem afgenomen; wie heeft hem begraven?

A. Sijne discipelen, welcke oprechte christenen waeren ende hem lief hadden, deselve hebben hem in een kiste geleyt en begraven.

84. V. Is het lichaem altijt int graf gebleven, isset oock verrot, gelijck onse lichaemen doen?

A. Neen, want twee dagen heeft het int graf gelegen, aen den derden dage is hy weder opgestaen, volgens sijn woorden daer hy seyde: „als ghy my doodet, als ghy my sult begraven, als dan sal het blijcken dat ick den Soon Godts ben, want ten derden dage sal ick weder opstaen"; is derhalven oock opgestaen op den Sabbath, heel vroech.

85. V. Waerom is Christus aent kruys gestorven?

A. Omdat hy al het quaedt van ons wechneme en sijn goet mede deele.

86. V. Van hoeveel quaeds heeft ons sijn doot verlost?

A. Van vier.

1°. Hij heeft onse sonde wechgenomen.

2°. De magt des duyvels.

3°. Den doot.

4°. Het helsche vier.

87. V. Wat goet brenght ons dan sijn doot aen?

A. Hy heeft onse sonden weghgenomen eñ heeft ons met Godt versoendt; hy heeft ons sijne gerechticheyt eñ den Hemel, alwaer wy hiernamaels wesen sullen, als oock het eeuwige leven medegedeylt, want sijn doot heeft ons den Hemel geopent, die onse sonden gesloten hadden.

88. V. Isser oock imant anders, die ons ten Hemel kan brengen?

A. Daer is niemant als alleene Christus?

89. V. Als nu Christus sterft, sterven de christenen oock met hem? Als nu Chr. wederom opstaet, verrijsen de christenen oock met hem?

A. Jae sy: want als Christus sterft soo sterft de sonde in

de christenen; als nu het lichaem Christi verrijst, soo verrijsen met hem de sielen der christenen die oprecht sijn.

90. V. Als nu Christus verresen was, is hy oock lange hier op aerde geweest, of is hy haest naer den Hemel gevaren?

A. Neen, want hy heeft 40 dagen hier op aerde vertoeft?

91. V. Waerom is hy niet haest ten hemel gevaren; wat heeft hy hier gedaen?

A. Hy heeft sijn discipelen geleerdt alles dat si den volcquen door de geheele werelt prediken sullen.

92. V. Aen den veertichsten dach waer is hy heen gegaen?

A. Hy is met sijn discipelen op een hoogen spitsen berch gegaen, aldaer hy haer noch voort laetste heeft toegesproocken, en is alsoo van haer gescheyden, op geklommen ten Hemel tot Godt.

93. V. Wie heeft hem gedient, wie heeft hem ten Hemel gebracht?

A. De wolcken hebben hem genomen voor de oogen sijner discipelen en hebben hem tot Godt gebracht.

94. V. Is Christus nu niet meer hier op aerden naer sijn menscheyt?

A. Naer sijn menscheyt is Christus hier niet op aerde, want hy is opgevaren ten Hemel, sittet ter rechterhant Godts, des Vaders, maer naer sijn Godtheyt is hy by ons en oock in alle plaetsen.

95. V. Waerom heeft Christus ten Hemel willen varen?

A. Als Christus ten hemel vaert soo sijn wy verseeckert, dat hy voor ons bidt by Godt en ons met Godt versoent. Sijn opvaert leert ons mede, dat wy al tsamen (gelijck hy) ten Hemel sullen varen. Als Christus ten Hemel vaert, soo scheyt sijn lichaem van ons, maer hy geeft ons wederom sijn H. G., die ons in Godt doet gelooven en den rechten wech doet wijsen, dien wy gaen sullen.

96. V. Ghy secht, dat Christus naer sijn menscheyt in den Hemel is, sal hy oock altijt daer blijven?
A. Neen hy; want hy sal hiernamaels weder comen op aerde.
97. V. Wanneer sal hy wederkomen?
A. Op den grooten dach, op den dach des oordeels.
98. V. Wat sal hy hier op aerden doen?
A. Hy sal oordeelen alle de menschen, die voor desen gestorven sijn, als oock alle menschen, die noch leven sullen op sijn comste.
99. V. Wie zal den rechter wesen?
A. De Sone Godts, J. Christus, die van Maria is, die geleden heeft, die gestorven is, die ten derden dage opgestaen is en ten Hemel gevaren.
100. V. Wat sal hy oordeelen?
A. Hy sal oordeelen onse wercken, onse woorden, onse gedachten.
101. V. Is ons menschen den dach, maendt eñ jaer van sijn comste welbekent?
A. Neen, want Godt heeft ons dien dach niet doen weten, maer voor ons verborgen.
102. V. Als Christus nu komen sal, wie sal hem vergeselschappen?
A. Sijne dienaren, de Engelen, welcke veel sijn, met trompetten eñ schalmeyen.
103. V. Hoe sal het met de sielen der christenen sijn, die voor desen ten Hemel genomen zijn?
A. Deselve sullen met Christo komen eñ sullen de lichaemen soecken, daer sy voor dese in geweest sijn.
104. V. Soo de lichamen, die voor dese gestorven sijn, verrot sijn, soo sy tot stof geworden sijn, sullen die oock weder opstaen?
V. Jae sy, want als de trompetten der Engelen klincken sullen, soo sullen alle menschen die gestorven sijn, weder opstaen; al ist dat sy van den vijant sijn in stucken gekapt, al ist dat sy int water verdroncken sijn; al ist sy int vier ver-

brandt sijn, soo sullen sy evenwel weder opstaen tot het oordeel.

105. V. Sijnder noch eenige meer, die tot het oordeel verschijnen sullen?

A. Jae, alle de duyvelen sullen daer komen, als oock de sielen der godloosen, die nu int helsche vier sijn.

106. V. Wat sal Christus doen als hy den mensch voor hem sal gestelt hebben?

A. Hy sal sitten op een grooten stoel eñ scheyden de godtvreesende van de godtloosen.

107. V. Waer sal hy dan die geene stellen, die godtvreesend sijn geweest, die in hem geloofd hebben en suchtende op Godt gewacht hebben?

A. Hy sal si by die Engelen tot sijne rechterhant stellen.

108. V. Waer sal hy de godtloosen stellen?

A. Tot sijn slinkerhant, by de duyvelen.

109. V. Wat sal Christus tegen de oprechte christenen tot sijne rechterhant seggen?

A. Hy sal haer met goede woorden bejegenen, seggende: „ghy mijne kinderen, ghy christenen die ghy voor desen aen my gelooft hebt eñ my gehoorsaem geweest, gaet naer den Hemel, gaet tot in sijn huys, dat fray en lieffelyck is, aldaer prijst Godt. Ghy mijne dienaren, ghy Engelen", sal Christus seggen, „dat sijn die geene die ick met mijn bloedt gedoopt hebbe; dit sijn die geene, die ick uytverkoren hebbe. Brenght se met lichaem en siele ten hemel, wijst haer den wech die naer den Hemel leydet. Sy sullen u gelijck sijn, om Godt te gehoorsamen, om hem te singen en te prijsen." Als dan sullen haer de Engelen ten Hemel brengen int huys Godts, int eeuwige leven.

110. V. Als nu de godtvreesende en die in Christus gelooft hebben ten hemel gaen, waer sullen dan blijven alle de godloosen en verachters Godts?

A. Sy sullen beneden in de helle, int vier, int huys des duyvels, in de duysternisse gaen, want sy

hebben den duyvel en de duysternisse voor desen bemint. Sy sullen gaen in de diepten der aerden, alwaer groote hitte, groote wee, slangen en duysentbeenen sijn sullen. „Ghy duyvelen tot mijn slinkerhant (sal Christus seggen) haelt alle dese menschen wech, die ick tot mijn slinkerhant gesteldt hebbe. Sy sijn gelijck als ghy godloos, sy hebben niet willen aen mijn gelooven, noch mijner woorden gehoorsaem sijn, maer hebben mijne woorden en manniere verworpen, derhalve sal ick se nu wederom verwerpen. Sy sullen altijt by u in de helle blijven, over deselve sult ghy wreet sijn, over deselve sult gy heerschen, want sy sijn uwe kinderen. Gaet wech van my ghy ongehoorsamen, ghy moetwilligen, want ick erkenne u niet; gaet heenen int helsche vier, dat altijt brant, welck voor u ende duyvelen bereyt is." Als nu Christus dese woorden sal gesproocken hebben, sal den duyvel heel wreet tegens haer wesen, hy salse nemen eñ int helsche vier werpen.

111\. V. Wat gelooft gy van den H. Geest?

A. Dat hy één waren Godt is met den Vader en den Soon, die geen beginsel heeft, want hy van eeuwicheyt is, heeft oock geen eynde, want hy blijft inder eeuwicheyt, want hy is in den Hemel, hier op aerden en woont in de herten der godtvreesenden.

112\. V. Konnen wy hem oock sien?

A. Neen wy, wy konnen hem niet sien, wandt hy is als een wint gelijck, Godt den Vader, Godt den Soon en Godt den H. Geest sijn niet, gelijck als wy, sienlyck.

113\. V. By wien woondt dese H. Geest?

A. Hy woont in de herten der oprechte christenen, want hy bemint seer de sielen der christenen, die Christus den Sone Godts met sijn bloet heeft gedoopt.

114\. V. Woont hy oock by den godtloosen, in de sielen der ongehoorsamen?

A. Neen, hy wil niet woonen in de sielen der besmetteden, hy haet die geenen die met sonde besmet sijn.

115\. V. De godtloosen, soo sy den H. Geest niet hebben, wie woont by haer? wie regeert haer?

A. Den duivel die is haeren capitain, want hy is een vader der leugen, die de vuylicheden bemindt, derhalven woont hy oock geerne by haer.

116\. V. Desen H. Geest, die in plaetse van Christi lichaem tot ons hier is gecomen, wat is sijn werck in de sielen der christenen?

A. Is hy oock ledich? Hy is seer besig om de menschen te bekeeren, hy neemdt haer duysterheyt wech, doet haer gemoet verheffen; hy leert haer Godts Woort, hy doet haer in Christum gelooven, doetsi aen Godt gedencken. Hy neemt haere sonde wech, besprenght haere sielen met het bloet Christi; als wy bedroeft ofte beswaert sijn, hy vertroost ons.

117\. V. Als ghy nu Godt neerstich ende iverig hebt aengeroepen inden name Christi, is u gemoet dan oock koel, als den daeuw?

A. Jae seecker, het is seer verkoeldt.

118\. V. Van wie is dese verkoeling?

A. Van desen H. Geest, want hy doet onse gemoederen verkoelen, hy doet onse sielen gelijck het water sijn.

119\. V. Soo wy den H. Geest niet en hebben, konnen wy oock Godt aenroepen?

A. Neen wy; desen H. Geest geeft ons in onse herte ende mont wat wy spreecken sullen; hy vernieuwt onse gemoederen, want sy sijn gelijck een ijzer, gelijck een steen soo hart; wy konnen Godts Woort niet gelooven, soo ons de H. Geest niet doet gelooven.

120. V. By wien woont hy geern?

A. Hy bemint seer die geene die Godt vreesen; die hem dienen eñ eeren, eñ die in Christus gelooven, die geene laet hy niet af om te bekeeren.

121. V. Wanneer wil de H. Geest tot ons comen?

A. Als wy godtvruchtig sijn, soo wy gedurich Godt aenroepen, soo wie seggen: „geeft ons den H. Geest, dat hy in ons herte eñ gemoet kome." Soo wy sulcx dagelycx seggen eñ van sonden afstaen, soo sal hy tot ons komen eñ ons gemoet vermeurwen, dat hart is gelijck een als steen: hy sal ons gemoederen verquicken, dat bedroeft en gescheurt is; hy sal ons veranderen eñ bekeeren eñ ons doen Godt beminnen. Hy, den eenigen, sal het Woort Godts, dat ons den predikant in de kercke leert, in ons herte doen wassen.

122. V. Als ghy nu den H. Geest bemindt, als ghy nu Godt aenroept, dat hy den H. Geest tot u nedersende, hoe is u roepen gestelt, wat sult ghy seggen tot Godt? Laat my eens hooren, verhaelt eens deselve woorden?

A. Hier ben ick Godt, ik roepe u aen. Al ist dat mijn lichaem van aerde is, al ist dat mijn siele gants eñ gaer besmedt is, want mijn sonden sijn veel, ghy hebt tot my geseyt, roept my gedurich aen. Derhalve spreecke ick tot u eñ buyge mijne knieen voor u. Ick roepe u aen, seynt tot my neder u H. G.; doet hem in mijn woonen; laet hem gedurich by my blijven. Ick ben beladen met vuylicheyt, ick ben godloos, hy kan de godloosheyt wechnemen, als oock mijne sonde eñ vuylicheyt. Hy verklaert mijn gemoet, want het is noch duyster. Desen H. G. die sal u Woort in my planten, hy sal het in my doen wassen eñ mijn gemoet doen oprijsen. Hy sal my u doen liefhebben. Hy sal mijne siele het bloet Christi toebrengen eñ my daermede doopen. Hy sal mijn

gemoet verquicken; ick sal nalaten te sondigen en u Woort te verwerpen, want ick vreese u, gelijck een kindt, dat sijne vader vreest. Laet niet nae om hem by my te doen woonen, alsdan sal ick niet naerlaten om u oprecht te dienen en uwen Naem onder de menschen doen prijsen. H. Geest, waere Godt, verhoort my, komt in mijn lichaem, komt in mijn huys, geleydet my, leert my den wech Godts, dien ick gaen moet, den naeuwen eñ smallen wech die ten hemel leydt, want dien wech is my onbekent. O Godt, ick ben blind aen mijne siele eñ gansch swack, en den wech is gladt, ick soude misschien vallen, soo den H. G. my niet by der hant hielde. Neemt derhalven mijn waeckericheyt en luyicheyt wech, doet mijn gemoet oprijsen en vernieuwt hetselve, o H. G. Doet my Godt aenroepen, als dan sal ick Vader tegen hem seggen, want ick en weet niet hoe ick Godt aenspreecken sal, soo ghy my niet onderwijst. Als gy alsoo sult tegen mijn gestelt sijn, alsdan sal ick niet nalaten dagelijcx om u te prijsen eñ u te verheerlijcken hier op aerden, hiernaemaels in der eeuwicheyt. Amen.

123. V. Wat beduiden de woorden als gy secht: „Ick geloove een Chr. Kerck, die in alle plaetsen is daer ware eñ oprechte christenen sijn?

A. Ick geloove, al ist dat veel godtloosen sijn, datter noch eenige sijn, die Godt verkoren heeft, welcke oprechte en ware christenen sijn, die Godt liefhebben, welcke den Soone Godts J. Chr. gedoopt heeft in allen plaetsen, welcke oock op allen Sabbathen in Godts huys by malcanderen vergaderen, en hem hooren.

124. V. Hoe sijn dan degeene gestelt, die ghy secht dat oprecht sijn? Sijnse noch met eenige vuylicheden besmet, sijnse oock gedoopt?

A. Neen, sy hebben geen vuylicheden meer, want

Christus heeft hare sonden wechgenomen met sijn bloet, welckes hy gestorttet heeft voor desen aent kruys; heeft haer sijne goetheyt eñ gerechticheyt medegedeelt.

125. V. Sijnder oock veele Christenen, kan men se oock tellen?

A. Wy connensi niet tellen, want het sijn veele, die Godt verkooren heeft, want hy heeft tot kinderen aengenomen, die hem hier op aerden dienen.

126. V. Wie bekendt haer, wie doet haer vergaderen des Sondaechs int huys Godts?

A. Jesus Christus, den Sone Godts.

127. V. Wat volcq heeft Christus doen vergaderen in alle plaetsen?

A. Degeene alleen, die Godt verkooren heeft eñ tot kinderen aengenomen, die hy oock hiernamaels in den Hemel sal nemen.

128. V. Waerom heeft Godt sommige willen verkiezen om in den Hemel te nemen, waerom heeft hy sommige verworpen, die hy in de helle werpen sal?

A. Het heeft hem alsoo belieft, wie sal hem wet stellen; hy hadde ons mogen altesamen inde helle geworpen hebben. Wie soude durven seggen, dat hy onrecht dede, want wy hebben altesamen tegens hem gesondicht. Als Godt nu eenige verkiest om in den Hemel te nemen, soo blijckt sijn liefde tegens haer daer uyt.

129. V. Hoe ist met u, heeft Godt u oock verkooren?

A. Jae hy, ick ben een kint Godts; ick ben een oprecht Christen, derhalve blijckt dat hy my verkooren heeft, want ick vreese en beminne hem seer, ick diene eñ prijse hem dagelycx eñ geloove in J. Christus den Soone Godts.

130. V. Degeene die Godt eens tot kinderen heeft aengenomen, sullen die oock altijt het volcq en kinderen Godts blyven?

A. Jae hy, want Godt den Vader, die bewaerdt haer,

Godts Soon, die heeftse gedoopt en bidt noch altijt voor haer in den Hemel; den H. Geest woont in haer sielen eñ wijckt niet van haer; als haer lichaem sterft, de Engelen sullen haere sielen in den Hemel brengen.

131. V. Kan men oock dese Chr. Kerck kennen?

A. Jae wy, want die geene hebben een predikant, welcke hun alle de woorden Godts suyver eñ oprecht leert. Deselve vieren den dach des Heeren in haer kercke. Sy hebben mede de twee Sacramenten, den Doop eñ het Avontmael. Sulcke sijn het volcq Godts eñ de oprechte Christenen.

132. V. Hoe hout hem Godt; ontfermt hy sich oock over dese sijne christenen, over dese sijne gemeente, over dit sijn volcq, dat hy verkooren heeft, bemint hy se oock?

A. Jae hy.

133. V. Hoeveel goets sent hy neder tot haer?

A. Hoewel datter veel goets nu geschiet, vier sijn de weldaden principalyck, als wy uyt het Geloove sien.

134. V. Verhaelt de vier weldaden?

A. 1. De goederen Christi sijn de goederen der christenen.
2. Godt neemt haer sonden wech.
3. Haer lichaemen sullen weder opstaen.
4. Sy sullen hebben hier namaels het eewige leven in den Hemel.

135. V. Wat beduiden de woorden als ghy secht: „ick geloove dat de goederen Christi de goederen der christenen sijn eñ hare tsamen komste.

A. Dat is soo veel geseyt, dat de lichaemen der christenen die oprechte eñ ware christenen sijn, het lichaem Christi gelijck sijn, want hy is ons hooft, eñ wy, christenen, sijn lichaem.

136. V. Wat is dat voor goet dat de chr. gemeen hebben?

A. Sy hebben Godt tot haren Vader, die haer tot kinderen heeft aengenomen, die haer oock bewaerdt. Sy hebben Christum die haer verlost heeft. Sy

hebben den H. Geest die in haer woont. Alles wat in Christum is, dat comt tot haer, sijn frayicheyt is haer frayicheit, sijn oprechticheyt haer oprechticheyt. Het huys Christi is der christenen huys. Sy sijn één, want sy sullen hiernamaels in den Hemel komen; sy hebben alle één geloof. Sy hebben tsamen het Woort Godts. Sy allen hebben de 2 Sacramenten, ééne liefde, hebben Godt tsamen lief, verwachten mede den dach wanneer Godt haer ten Hemel nemen sal. Soo sijn dan recht dese woorden als wy seggen, „de goederen Christi sijn de goederen der christenen eñ haere tsamen komste."

137. V. Wat sijn meer voor weldaden die Godt den christenen mededeelt?

A. Godt neemt alle haere sonden wech, sommige van de besmettinge Adams eñ Eva, sommige haer eygen, die seer veele sijn.

138. V. Wat is nu sonde?

A. Sonde is, als wy het Woordt Gods verachten eñ sijne instellinghen, in sijn Woordt ons geopenbaerdt, verwerpen, als wy maer één woordt van de thien achter onsen rugge smijten, die hy ons in voortijden gegeven heeft.

139. V. Als ghy de afgoden des Heydendoms dient eñ niet den eenigen Godt, is dat niet sonde?

A. Jae seecker. „Ghy en sult geen vreemden goden dienen, maer my alleen," heeft Godt geboden in sijn Woordt; „als ick nu vreemde goden dien, soo blijckt, dat ick het Woort Gods verwerpe.

140. V. De christenen hebben die oock veel sonden?

A. Jae sy, want haer sonden sijn veel, wie kan haer sonden tellen, want sy sijn soo veel gelijck het hayr op den hoofde, gelijck het sant aenden oever des zees.

141. V. Neemt Godt oock alle dese haer sonde wech?

A. Jae hy, want hy neemt se altsamen wech, werptsi

achter sijnen rugge in de diepte des meers, hy gedenkt derselver niet eñ laet af van te toornen op ons.

142. V. Waerom wil Godt de sonde wechnemen?

A. Want Christus heeft aen hem straffe gegeven eñ heeft deselve sonde aen sijn lichaem aent kruys gedragen. Christus heeft Godt betaelt de schult, die wy hem schuldich waren, derhalven doopt ons sijn bloet aen onse sielen.

143. V. Indien Christus sijn lichaem aen Godt niet hadde tot straffe gegeven, hadde Godt dan onse sonde oock wechgenomen?

A. De sonde soude noch gedurich by ons geweest hebben; wy hadden selfs onse lichaemen eñ onse sielen Godt tot straffe gegeven hebben int helsche vier.

144. V. Isser oock imant anders die onse sonde can wechnemen?

A. Neent, want Godt alleen neemt onse sonde wech.

145. V. Neemt Godt oock de sonde wech van diegeene, die geen christenen sijn, eñ die in Christum niet gelooven?

A. Neen hy, want de sonde blijft gedurich by haer. Christus heeft haer niet verlost, sy sullen hiernamaels haer eygen lichaem tot straffe moeten geven inder helle aen Godt, want sy hebben gesondicht eñ sijn godtloos geweest.

146. V. Wanneer neemt Godt de sonden wech?

A. Als hem de christenen met yver aenroepen, als sy bedroeft eñ verslagen over hare sonden sijn; als sy dagelycx seggen: „O Godt, neemt mijne sonden van my wech"; als sy Godt bidden, dat hy hare sonden wil wechwerpen; soo si in Christum gelooven en van sondigen naerlaten en haer bekeeren. Derhalve als Christus ons doopt met sijn bloet, dat hy gestortet heeft, soo sal hy oock onse vuylicheyt en sonde wechnemen.

147. V. Wat voor weldaden meer deilt Godt de gemeenschap der Heyligen mede?

A. Godt sal op den dach des oordeels haer lichaemen, die voor dese gestorven sijn, en die int graf verrottet sijn, doen verrijsen. Christus sal haer lichaemen doen verroeren, eñ sal deselve doen verscheynen tot het oordeel.

148. V. Wanneer sullen deselve opstaen?

A. Als de basuyne der Engelen klincken sal.

149. V. Sal dit u lichaem oock opstaen?

A. Jae seecker, dit mijn lichaem sal opstaen; dit mijn lichaem, dat voor desen hier op aerde Godt gedient heeft, sal Hem hiernamaels in den Hemel dienen; dit mijn vleesch, dit mijn gebeente sal opstaen.

150. V. Waer sal de siele dan blijven?

A. De sielen der christenen, die voordesen ten Hemel gevaren sijn, als haer lichaem stierf, die sullen met Christo hier beneden komen, die sullen als dan wederom in haer lichaem keeren, daer sy voor desen in geweest sijn.

151. V. Wie sal haer doen verrijsen, wie sal haer lichaem wederom by een doen vergaderen, dat stof is?

A. Onse Godt, die onse lichaemen voor desen van aerden gemaeckt heeft, die sal onse lichaemen, die stof sijn geworden, wederom repareeren.

152. V. Waerom sal Godt deselve wederom doen verrijsen, die voor desen gestorven sijn.

A. Om sommige in den Hemel te nemen, die in Christum gelooft hebben, als oock om sommige int helsche vier te werpen, die den duyvel gelooft hebben eñ Christum niet bemindt.

153. V. Soo onse lichaemen hiernamaels verrijsen sullen, sullen wy oock eerst sterven?

A. Jae wy, want een ider sal sterven; waer is imant die niet en sterft. Onse voorouders sijn eerst gestorven, alsoo sullen wy nacomelingen oock sterven.

154. V. Wat heeft ons den doot aengebracht?
A. De sonde Adams en Evae. Hadden onse voorouderen altijt oprecht gebleven, souden wy oock gestorven hebben? Derhalve soo is de sonde de oorsaeck dat wy sterven moeten.
155. V. Weten de menschen oock dien dach, wanneer sy sterven sullen?
A. Neensi; al ist dat Godt onse sterfdagh geordineert heeft, soo is ons evenwel dien dach, dien maand eñ dat jaer onbekent wanneer wy sterven sullen; maer als onsen sterfdach komt, die konnen wy niet ontgaen.
156. V. Als het lichaem sterft, sterft de siele oock?
A. Neen de siele kan niet sterven.
157. V. Waerom sterft de siele niet, gelijck het lichaem?
A. Onse siele is van Godt, en niet van aerde, als het lichaem.
158. V. Moeten wy oock aen onsen doot gedencken?
A. Jae wy, want als wy gedurich aen onsen doot gedencken, soo sullen wy niet godtloos sijn eñ ons van sonden wachten, maer aen Godt gedencken eñ hem neerstich dienen.
159. V. Wat weldaden verleent Godt meer aen de christenen?
A. Het eeuwige leven; hy salsi hiernamaels in den Hemel nemen; hy salsi doen woonen in sijn huys, dat groot eñ koel is.
160. V. Hoe is u leven hier op aerde, sal het altijt duren?
A. Neen, want ick sal eens sterven; als ick nu gestorven ben, alsdan sal mijn lichaem weder opstaen eñ van geen sterven weeten, maer altijt hiernamaels leven.
161. V. Wat voor een huys is dat, alwaer de christenen hiernamaels inder eeuwicheyt woonen sullen?
A. Sy sullen inden Hemel woonen, int huys Godts, dat liefelyck is en seer klaer, want „in mijns Vaders huys sijn veele wooningen", heeft Christus geseyt voor desen, „ick sal opklimmen om u een wooning te bereiden".

162. V. Sal dat huys oock gedurich wesen?

A. Jae, want het kan niet verouderen, gelijck als onse huysen; het is seer hoogh, de godtloosen konnen daer niet komen. Hetselve huys is heel fray, seyt ons Godt in sijn Woordt, daer is geen mensche hier op aerden, die over sijn frayicheyt verhalen kan; het is klaerder dan de sonne.

163. V. Als de christenen in den Hemel komen, waer sullen sy woonen?

A. Sy sullen woonen by Godt den Vader, by Godt den Soon, by Godt den H. Geest; dienselven sullen sy neffens den Engelen prijsen, dienselven sullen sy aenschouwen; aldaer is het lichaem Christi, dat voor desen gestorven is. Wy sullen sijn by onsen Broeder, indien wy gelooft hebben; wy sullen sijn by den Engelen, die altijt oprecht sijn; wy sullen sijn by diegenen die, als wy, waere christenen sijn, die gedurich hier op aerden Godt dienen. Wy sullen sijn by onsen voorouderen, Abraham, Isaacq eñ Jacob. Wy sullen by den dienaer Godts, Moises, sijn, by Davit, die Godt altijt gevreest heeft. Wie sal niet aldaer willen woonen; want sy sijn altsamen oprecht; by deselve sullen wy altijt hiernamaels woonen int huys Godts, int eeuwige leven.

164. V. Hoe ist in den Hemel gestelt, isset oock fray daer, sullen wy oock aldaer in ruste wesen?

A. Jae wy, het is heel fray daer, het is seer lieffłyck daer; daar sal geen sieckte, geen droefheyt, geen swaricheyt aldaer wesen, geen wonden, geen smerte, geen armoede, geen honger, geen arbeyt sal aldaer wesen; onse gemoederen sullen gelijck den daeuw aldaer koel wesen altijt. Daer is geen mensch, die ons dese groote lieffelyckheyt kan verhalen, geen oge die 't gesien heeft, en is oock in geens menschen harte gekomen de frayicheyt die in den Hemel is. Dagelycx sullen wy aldaer Godt eeren, prijsen en looven, wandt daer geen ander wercq wesen sal.

165. V. Sal dese lieffelyckheyt en frayicheyt oock lange duren, sullen de ware christenen oock altijt daer blijven?

A. Jae si; dese lieffelyckheyt, dese rijckdom sal geen eynde hebben, sy sullen daer gedurich leven; als veel duysent jaren sullen gepasseert sijn, soo sal het wesen gelijck de eersten dach; de ware christenen sullen gedurich in desen Hemel woonen.

166. V. Als de ware christenen nu altijt by Godt in den Hemel leven sullen, hoe sullen dan de godtloosen varen, sullen die oock altijt leven?

A. Jae sy, sy sullen altijt leven, niet in den hemel maer inde helle, inde duysternisse, by de duyvelen.

167. V. Wanneer sullen sy daer henen komen?

A. Als hare lichaemen gestorven sijn, dan sal Godt hare sielen in de helle by den duyvelen werpen, alwaer sy de komste Christi ten oordeele verwachten sullen. Op dien dach sullen haer lichamen weder opstaen; alsdan sal haer Godt met lichaem eñ met siele int helsche vier werpen, alwaer sy eeuwich sullen leven.

168. V. Waer is dese helle, waer is dat vier?

A. Onder de aerde, int diepste der aerden, inde duysternisse.

169. V. Sullen sy aldaer woonen?

A. Jae, sy sullen int huys des duyvels woonen, alwaer schreyen eñ weeklagen sijn sal, want sy hebben het Woort Godts verworpen, derhalven salsi Godt wederom by de duyvelen werpen.

170. V. By wie sullen sy aldaer woonen?

A. Sy sullen aldaer woonen by den duyvelen, als oock by die geene, die als sy gesondicht hebben eñ godtloos geweest sijn, sy sullen woonen by den slangen en duysentbeenen, die haer bijten sullen.

171. V. Hoe sal het daer wesen, sal het oock verdrietich daer sijn?

A. Jae seecker; het sal daer seer verdrietich eñ seer duyster sijn; daer is geen licht, sy sullen altijt int

vier wesen, sy sullen seer hongeren eñ dorsten aldaer. Gedurich sullen sy schreyen; wy konnen niet verhalen het verdriet, dat haer aldaer int vier overkomen sal.

172. V. Sullensi dan altijt inde helle blijven?

A. Jae si; gelijck de ware christenen in den Hemel altijt blijven, alsoo sullen oock de godtloosen altijt in de helle sijn, want het sal geen eynde hebben en sy konnen uyt de helle tot Godt niet komen; derhalven geloove ick, dat de godtloosen altijt met de duyvelen in den gront der helle leven sullen, met alle de geene, die, gelijck als sy, godloos geweest sijn eñ niet naergelaten hebben Godts Woort te verwerpen, Ick geloove dat alle de geene, die in Christum gelooft hebben en kinderen Godts sijn, eeuwich in den Hemel leven sullen.

173. V. Wie sal hiernamaels tot Godt komen?

A. Alle die geene die haer bekeeren eñ oprecht van van gemoet sijn; die alle de Woorden Godts gelooven, die in Christum gelooven volgens de woorden Godts in sijn boeck Joh. 3 : 16. „Alsoo heeft Godt de menschen liefgehadt, dat hy sijnen eenigen Soon heeft neder gesonden; wie in hem gelooft, die sal in de helle niet komen, maer sullen in den Hemel eeuwig leven genieten."

174. V. Van wie is het geloove, konnen wy oock van ons selven gelooven?

A. Van Godt is dit ons geloove, want de menschen konnen van haer selfs niet gelooven, soo Godt haer niet doet gelooven. Wy konnen Christum niet kennen, soo ons Godt hem niet doet kennen. Den H.Geest plantet dit geloove in onse herten. Als wy Godts Woort in Godts huys en inde leerscholen hooren, soo doet hy sulck geloove in ons wassen, eñ de 2 Sacramenten verstercken in ons hetselve geloove.

175. V. Wie sijn die geene die in Godt gelooven?

A. Het sijn alleene het volcq eñ de kinderen Godts,

die hy verkooren heeft. In de selvige werckt Godt het geloove.

176. V. Hoe varen die anderen, gelooven die oock?

A. De kinderen der duysternisse eñ des duyvels die gelooven niet, kennen Christum oock niet, maer sy verachten hem en verwerpen sijn Woort.

177. V. Als de H. Geest het geloove plantet, waer plantet hy hetselve?

A. Hy plantet in de herten der christenen, want hy doet haer gelooven.

178. V. Als wy Godts Woordt hooren, wil het geloove alsdan oock in ons komen?

A. Jae, want het Woort Godts is krachtich. Als den dienaer Godts tot ons spreeckt, soo plantet den H. Geest dit geloove in onse sielen.

179. V. Wie heeft de predikanten gesonden? komen sy oock van haer selven?

A. Neen, want de Soone Godts, Jesus Christus, is haer Hooft, die heeft haer gesonden. Hy heeft tot de predikanten geseyt: „gaet in de gantsche werelt, doet den menschen hooren mijn Woort, doet haer my kennen, spreeckt tegens haer [van] Godt alle Sabbathen. Die geene die sich bekeeren en in mijn gelooven sullen, die sult ghy doopen inden Name Godts des Vaders, Godts des Soons, Godts des H. Geestes."

180. V. Wat voor woorden sullensi ons doen hooren?

A. Godts Woort alleen, gelijck hy ons in sijn boeck, den Bybel, geopenbaert heeft, maer soo si ons eenige andere woorden leeren, sal Godt op haer vertoornt wesen.

181. V. Wat sijn het dan voor woorden, die sy ons met alle naersticheyt moeten leeren eñ openbaeren?

A. Sy moeten ons dagelycx leeren kennen Jesum Christum, den Soone Godts, den Sone Mariae, die aent kruys gestorven is.

182. V. Indien nu het volcq de woorden Godts, die haer

den predikant voorstelt, niet hooren willen, sondigen sy oock?

A. Jae si, sy sondigen seer, Godt sal op haer vertoornt wesen. Indien sy sijn woort niet hooren willen, Godt sal haer oock niet verhooren.

183. V. Als nu ymant in de kercke slaept, ofte praet, of vreemde gedachten heeft, sondigen die oock?

A. Jaesi, want dat is een groote sonde, Godt sal sulcx in sijn boeck opteeckenen eñ haer op den dach des oordeels voorhouden.

184. V. Wie den dienaer Godts veracht, veracht die oock Godt?

A. Soude hy niet? Want de predikanten sijn Godts dienaeren, wie haer ongehoorsaem is, als sy het Woordt Godts leeren, die is Godt ongehoorsaem.

185. V. Wanneer sullen wy hetselve Woort hooren?

A. Daegelycx op den dach Godts in sijn huys; aldaer sullen wy hem naerstich hooren; Godt wil ons oock inde vergaderinge der christenen hooren.

186. V. Wil het Woort Gods alleen, als wy het hooren, in ons het geloove doen toenemen? Wat isser meer, dat het geloove in ons vermeerdert?

A. Die 2 Sacramenten.

187. V. Wie heeft de Sacramenten ingestelt?

A. Jesus Christus, de Sone Godts.

188. V. Hoeveel Sacramenten sijnder?

A. Twee.

189. V. Verhaelt deselve.

A. Het eene is den Doop, het ander is het Avontmael.

190. V. Waerom heeft Christus dese Sacramenten ingesteldt?

A. Om de sielen der waren christenen, die swack eñ gebreckelyck sijn, te stercken.

191. V. Wat vertoonen ons de Sacramenten?

A. Sy vertoonen ons den doot Christi aent kruys.

192. V. Wat is den Doop, het eene Sacrament?

A. Het is de manniere der christenen welcke ons Jesus Christus geleert heeft. Als den predikant het volcq doopt aen haer voorhooft, inden Name

Godts des Vaders, Godts des Soons, Godts des H. Geestes.

193. V. Wat beduydet het water?

A. Het beduydet het bloet Jesu Christi, welcq hy uytgestortet heeft aent cruys, waermede hy ons verlost heeft.

194. V. Waerom heeft Christus gewilt, dat den predikant het volcq met water doopen sal?

A. Want gelijck het water, als wy ons aengesicht, handen, voeten eñ lichamen wasschen, wechneemt onse vuylicheyt van onse lichamen, alsoo oock het bloedt Jesu Christi sal de sonden van onse sielen wechnemen, die gelijck vuylicheden sijn, want dit bloedt doopt ons aen onse sielen eñ maeckt ons schoon.

195. V. Wanneer wascht Christus de sielen der christenen met dit sijn bloet?

A. Als den predicant haer doopt eñ haer het water aent voorhooft doet: In den Naeme enz.

196. V. Hoe sijn dan degeene gestelt, die den predicant noch niet gedoopt en heeft?

A. Haer sielen die stincken seer voor de neuse Godts, want haer sonden sijn noch niet wechgenomen; die doen haer stincken voort aenschijn Godts.

197. V. Wie brengt onse sielen het bloet Christi toe?

A. Den H. Geest; denselven besprenght onse sielen met het selve bloet, eñ hy doopt onse sielen met het bloet Christi.

198. V. Hoe sijn de christenen gestelt, als Christus haer met sijn bloet heeft gedoopt?

A. Sy sijn heel suyver eñ fray. Als Christus haer gedoopt heeft, soo blijckt, dat hy alle hare sonden met hetselve bloet heeft wechgenomen; dagelycx vernieuwt hy se, hy bekeert si, hy doet haer Godt kennen eñ hem dienen.

199. V. Kan het water in den Doop de sonde der menschen wechnemen?

A. Neen, het water kan de sonden niet wechnemen,

maer het bloedt Christi alleen neemt de sonden wech; dat selve doopt ons eñ geneest onse siele, die sieck eñ swack is.

200. V. Wat volcq moet den predikant doopen?

A. Sy moeten alleene diegeene doopen, die ware christenen sijn, die Godt dienen, sich bekeeren eñ in Christum gelooven en hem kennen. Sy moeten niet doopen diegeene die noch Heydenen eñ godtloos sijn, die noch gedurich het Woort Godts verwerpen, want Christus heeft ons alsoo geleert.

201. V. Mogen sy maer alleene die volwassenen doopen, of mogen sy oock de kleyne kinderen doopen, die sonder verstant noch sijn?

A. Jae, si moeten de kinderen der christenen mede doopen, te weten die van chr. eñ gedoopte ouders sijn.

202. V. Mag een predikant de kinderen der Heydenen oock doopen?

A. Neen, deselve vermach hy niet te doopen.

203. V. Waerom doopt den predikant dan noch kleyne kinderen, die sonder verstant sijn?

A. Want deselve soo haest sy ter werelt komen, sonden hebben, gelijck de volwassenen, want Adam, Eva hare voorouderen hebben haer besmet eñ haer doen sondigen.

204. V. Als den predikant haer nu doopt, sijnsi dan van sonden bevrijt?

A. Jae si, volgens Christi woorden; want als den predikant de kinderen doopt, dan doopt se Christus met sijn bloedt.

205. V. Als nu de kleine kinderen gedoopt sijn eñ sy sterven, waer gaet haer siele dan?

A. De kinderen der christenen, als sy vanden predikant gedoopt sijn, als sy sterven, soo sal Godt hare sielen tot zich in den Hemel nemen.

206. V. Als nu de ongedoopte kinderen sterven waer blijft haer siele?

A. Indien de sonde noch altijt by haer is, soo Christus

hare sonden van de besmettinge Adams noch niet heeft wechgenomen, soo komensi in de helle by de duyvelen, en connen tot [Godt] niet komen.

207. V. Soo de gedoopte ouders haer kinderen niet doen doopen, sondigen die oock?

A. Jae si, want sy sondigen schrikkelyck, het blijckt dat sy haer kinderen niet beminnen, soo sy se niet ter doope brenghen, maer liever de sielen harer kinderen ter helle brenghen, want die sielen der geene die met het bloet Christi, dat hy voordesen uytgestorttet heeft, niet gedoopt sijn, die moeten ter helle varen.

208. V. Als ons den predicant heeft gedoopt, moeten wy ons oock bekeeren en oprecht sijn?

A. Jae seker; deselve moeten neersticheyt aenwenden om Godt lief te hebben en te dienen; soo deselve niet naerlaten om te sondigen, soo sal Godt seer op haer vertoornt wesen. Soo sy gedoopt sijn eñ wederkeren tot haer vorige vuylicheyt, soo sal Godt ook haer by de vuylicheyt, by den duyvelen werpen.

209. V. Wie heeft het andere Sacrament, welck wy het Avontmael noemen, ingestelt?

A. Jesus Christus, den Sone Godts.

210. V. Wat is het Avontmael?

A. Het is de manniere der christenen, die ons den Sone Godts, Jesus Christus, geleert heeft, als den predicant den christenen voordient broot en wijn.

211. V. Wat sal den predicant den waren christenen voordienen?

A. Hy sal haer geven te eeten broodt, dat gebroocken is, eñ sal haer geven te drincken wijn.

212. V. Waerom heeft Christus int laetste sijne discipelen broodt en wijn voorgedient?

A. Opdat si sijner sullen gedencken. „Dat broot (heeft hy geseyt) is als mijn lichaem; als ghy het broodt siet, dat gebroocken is, soo sult ghy mijnes lichaems gedencken, dat aent cruys gebroocken is. Als ghy

sult drincken den dranck, soo sult ghy mijnes bloets gedencken, dat gestortet is aent kruys, want gelijck het broodt en den dranck des menschen lichaem versterckt, als sy het broodt eeten en den wijn drincken, alsoo sal oock mijn lichaem en mijn bloedt uwe sielen verstercken", heeft Christus gesproocken.

213. V. Als gy nu sult eeten van het broot, dat ul. den predikant voordienen sal, eñ drincken van den dranck, wil als dan Christus u oock spijsigen eñ drencken met sijn lichaem?

A. Jae hy, volgens sijn belofte, die hy ons in sijn Woordt geopenbaerdt heeft: „Als de christenen het broot van den predikant eeten, soo sal ick haer mijn vleesch te eeten geven, eñ mijn bloet te drincken geven, als oock haere sielen verstercken", heeft hy gesproocken.

214. V. Wat is dat te seggen Christus sijn vleesch eeten en sijn bloet drincken?

A. Het is te seggen, indien ghy in Christum sult gelooven, dat het even sooveel is, als aet gy Christi lichaem; het sal dan blijcken, dat hy alle uwe sonden sal wechnemen, want den H. Geest sal tot u komen en in eeuwicheyt by u woonen.

215. V. Aen wien heeft Christus voor desen eerst dit broot voorgedient, dat sijn lichaem beduydet?

A. Sijn twaelf discipelen.

216. V. Op wat tijden vañ dach heeft hy haer sulcx voorgedient?

A. Naer sonnen ondergancq, in den nacht, eer hy van den wreeden Joden gebonden wierde.

217. V. Wie heeft dese manniere van voordienen geschreven eñ ons geopenbaert?

A. Den Apostel Paulus I Cor. 11 seggende enz.

218. V. Dit broot en desen wijn kan dan oock onse sielen genesen?

A. Neen, maer het lichaem eñ bloet Christi alleen versterckt ons aen onse sielen.

219. V. Waerom wil Christus ons spijsigen eñ drencken int Avontmael met broot eñ wijn?

A. Opdat hy ons indachtich soude maecken sijne goedertierenheyt tot ons waert. Het blijckt dat den appel, dien Adam eñ Eva uyt het midden des paradijs gegeten hebben, ons mede besmet heeft, maer nu als wy eeten sullen vant vleesch, vant lichaem Christi, en als wy drincken sullen van sijn bloet, als dan sal de sieckte aen onse sielen genesen, want Christus sal ons gesont maecken met dese spijse, met sijn lichaem eñ met sijn bloet.

220. V. Hoe verstaet gy de woorden: „Christi vleesch eeten ėn sijn bloet drincken", konnen wij hem oock eeten met onsen lichaemelycken mondt.

A. Neen wy, wy konnen hem niet eeten noch drincken met den mont des lichaems, maer als wy tot hem komen eñ in hem gelooven, eeten eñ drincken wy hem.

221. V. Soo wy hem dan niet eeten met onsen lichamelycken mont, isser dan eenich ander mont, waermede wy het lichaem Christi eeten konnen?

A. Jae, want alle de christenen hebben eenen mont der siele, want metten mont der siele eeten wy het lichaem Christi en drincken wy sijn bloet.

222. V. Wat is dat voor een mont, die de siele heeft?

A. Het is het geloove, want wie in hem gelooft, die eet hem, en wie tot hem comt, die drinckt sijn bloet.

223. V. Waerom heeft Christus het Avontmael ingestelt?

A. Om de sielen der ware christenen, die swack eñ teer sijn, te versteroken.

224. V. Aen wien moet den predikant dit broot en desen wijn geven, mach hyt oock int wilde heenen rijcken?

A. Neen hy, den predikant moet het maer alleen dien geven, die ware eñ oprechte christenen eñ kinderen Godts sijn, die gedurich Godt loven eñ prijsen.

225. V. Hoe sal het dan weesen met die godtloosen en die van sonden niet willen afstaen?

A. Deselven moeten tot dese tafel niet komen, want si begeeren Christum niet, alsoo begeert Christus haer oock niet.

226. V. Of sy misschien tot desen tafel quamen en dit broot aten, soo sy geen oprechte christenen, maer heydenen in haer herte waren, sal Godt oock op haer vertoornt wesen?

A. Jae hy, want den toorn Godts sal heftich over haer sijn, datsi alsoo met hem gespottet hebben; hy salsi dooden eñ int helsche vier werpen.

227. V. Hoe moeten dan de geene gestelt sijn, als si tot desen tafel komen willen.

A. Sy moeten haer eerst beproeven en haere innerlycke manniere overwegen. Soo sy dan noch niet oprecht sijn, soo sy noch eenige sonden hebben, soo sy noch ongehoorsaem sijn eñ haer noch niet van gantscher herten bekeert hebben eñ Godt vreesen, soo sullen sy dat broodt niet eeten. Maer soo sy aen haer sonden gedencken, soo sy bedroeft daer over schreyen, datsi gesondicht hebben; soo si in Christum gelooven, dat hy haere sonden sal wechnemen, indien sy voornemen hiernamaels een beter leven te leiden, dat Godt welgevallich is, als oock hem gedurich te loven eñ te prijsen, die geene mogen tot desen tafel komen, over die geene sal Christus sich ontfermen; hy sal haer sijn lichaem te eeten geven eñ sijn bloet te drincken, eñ haer van allen haeren sonden bevrijden.

228. V. Als de christenen haer gemoet doorsocht hebben, eñ bevinden dat si in haer gemoet seer bedroeft sijn over hare sonden, datsi Godts Woordt verworpen hebben; soo si bevinden datsi Christum beminnen eñ in hem gelooven eñ voornemens sijn om Godt gedurich te dienen, — sal dan dese spijse haer geloove oock vermeerderen?

A. Jae, want haer geloove sal groot werden eñ versterckt, soo 't swack is; het sal haere siele oprecht maecken, eñ aen Godt doen gedencken.

229. V. Indien de christenen van desen broot niet eeten eñ van desen wijn niet drincken, sondigen die oock?

A. Jae si, sy sondigen seer; daer uyt blijckt haer ongehoorsaemheyt. Sy sijn altijt noch gelijck haren voorouderen, die Godts Woort verworpen hebben: „Etet niet van de vrucht int midden des velts", als Godt tot haer sprack, soo hebbensi evenwel daervan gegeten. Maer als Christus, den Sone Godts, seyt: „etet mijn lichaem eñ drinckt mijn bloet eñ gelooft in my", als dan willen wy niet eeten, willen wy niet drincken, — als wy soo gestelt sijn, blijckt alsdan onse ongehoorsaemheyt.

230. V. Die geene die ter tafel comen soo in haer gemoet, — blijckt de droefheyt over haer sonden, soot blijckt dat sy in Christum gelooven —, soo se de liefde tegens Godt noch tegens de menschen hebben, sullen die oock van deesen broode eeten?

A. Neensi, sulcke sullen van dat broot niet eeten, want sy hebben den Eenigen Godt niet lief. Sy sullen tot dese tafel niet komen, die sijn broeder hatet, die in sijn gemoet op hem vergramt is. Derhalven moeten malcanderen liefhebben, die dat broot eeten en desen wijn drincken.

231. V. Sal Godt ons alsoo meer goets doen, want sijne liefde te ons waert is groot. Godt de Vader heeft ons sijnen Soon nedergesonden; den Sone Godts, Jesus Christus, die heeft willen beneden komen eñ sterven; den H. Geest laet niet naer om ons goet te doen, sullen wy hem oock wederom liefhebben?

A. Jae wy; als ons Godt veel weldaden bewijst, soo moeten wy hem wederom liefhebben en hem onse gantsche siele en lichaeme daervoor vergelden.

232. V. Als wy Godt verckens, gewalmten rijs, pynangh

offeren, gelijck onse voorouders gedaen hebben, sal Godt dat oock aengenaem wesen?

A. Neen, Godt sal op die geene vertoornt sijn, die hem gelijck de Heydenen dienen.

233. V. Wat sullen wy dan Godt geven, wat begeert hy?

A. Godts wille is, dat wy het sondigen laten eñ ons bekeeren eñ oprecht sijn. Godt begeert dat wy ons dagelycx voor hem verootmoedigen en hem met yver aenroepen.

234. V. Ghy secht, dat Godt wil dat wy ons bekeeren, wat is dat voor een bekeeringe? Wanneer bekeert sich den mensch?

A. Men bekeert sich, als men de crommicheden wechdoet en naer laet te sondigen, alsoock den Woorde Godts gehoorsaem is. Men bekeert sich als men oprecht wort. Men bekeert sich als men alle verkeerde en heydensche manniere verwerpt, en het Woort Godts en sijne manniere voor oogen stelt.

235. V. Als ghy secht, dat ghy alle de vuyle en leelycke manniere, van outsheer uytspruytende van Adam en Eva, verwerpen wilt, hoe moet ghy dan gestelt sijn, moet ghy oock bedroeft sijn over uwe sonden?

A. Jae ick, ick ben seer bedroeft, dat ick gesondicht hebbe eñ Godt mijnen Vader vertoornt eñ sijne woorden verworpen.

236. V. Als ghy dan daerover bedroeft sijt geweest, sult ghy oock naerlaten te sondigen?

A. Jae ick, wy moeten naerlaten te sondigen en Godt dagelycx neerstich dienen.

237. V. Soo wy dan de sonden naerlaten, eñ geen goets doen eñ den Woorde Godts in sijn Boeck niet gehoorsamen, is dat oock welgedaen?

A. Wat sal het wel gedaen sijn! Godt wil, dat wy sijnen Woorde gehoorsaem sijn en niet naerlaeten goets te doen om Godt te dienen. Wy moeten Godts manniere beminnen, want hy heeft ons in

sijn Boeck geleert, dat wy uyt de sonden sullen opstaen, gelijck Christus uyt sijn graf opgestaen is.

238. V. Konnen wy oock van ons selven ons bekeeren eñ oprecht sijn, soo ons Godt niet bekeert en oprecht maeckt?

A. Neen wij: „Bekeert u," als Godt tot ons seyt, laet ons dan wederom seggen: „Bekeert my, o Godt! eñ maeckt my oprecht, alsdan sal ick bekeert eñ oprecht sijn."

239. V. Waerom konnen wy ons van ons selven niet bekeeren?

A. Want wy sijn heel bedorven eñ onnutte; wy sijn blint en doot, eñ dat alles van Adam en Eva; daer is niet een die goets doet, ofte goets gedenckt.

240. V. Als ick my nu bekeeren wil, naer wat woort moet ick my reguleeren?

A. Naer Godts Woort en sijn Boeck.

241. V. Sijn sijne woorden oock veele in sijn boeck, den Bibel?

A. Jaesi, die woorden sijn seer veel, die ons Godt geopenbaert heeft, sijn Boeck is groot.

242. V. Hoeveel woorden sijnder, die Godt ons in den beginne gegeven heeft?

A. Thien.

243. V. Hoe heeft Godt met dese thien woorden gehandelt, heeft hy se oock geschreven, heeft hy se oock geschildert?

A. Jae hy heeft si geschildert en geschreven met sijn eygen hant op twee dunne, groote eñ lange steenen, gelijck als een tafel.

244. V. Hoeveel woorden heeft Godt geschreven op dese steenen?

A. Hy heeft 4 woorden op eenen steen gestelt, ses op den anderen, datter samen thien sijn.

245. V. Wie is dien mensche, die van Godt deese twee steenen gehaelt heeft?

.A Den dienaer Godts Moses, Godts vrient, die naby

Godt sijnde met hem gesproocken heeft; dien ist, die deese steenen genomen heeft en den menschen sien laten en hun gegeven.

246. V. Sijn dan oock alle dese thien woorden van Godt?

A. Jae si, want Godt heeft alle dese woorden gesproocken.

247. V. Verhaelt de 4 geboden der eersten tafel?

A. Ick ben de Heere uw Godt enz. I—IV.

248. V. Doet hier de resterende ses woorden oock by, die Hy geschreven heeft op den anderen steen.

A. Eert uwen Vader enz. V—X. Dit sijn de ses woorden die Godt op de andere tafel gestelt heeft. Als wy nu dese woorden van de beyde tafelen tsamen doen, soo sullent thien woorden wesen, die Godt int beginne gegeven heeft.

249. V. Wat leert ons het 1e gebodt, „ick de Heere uw Godt", als hy secht?

A. Dit gebodt leert my, dat ick hem voor den Eenigen Godt sal erkennen, hem alleen eeren eñ hem alleen dienen met mijn herte, eñ dat ick hem alleene sal liefhebben, want daer is geen ander Godt als hy alleen, die alles gemaeckt heeft.

250. V. Sijnder oock eenige andere, die wy moeten aenroepen?

A. Daer sijn geene meer, al sijnder Engelen, al sijnder menschen, al sijnder heydense afgoden, want Godts toorn sal groot tegen die geene wesen, die vremde goden dienen eñ Hem niet alleene aenroepen. „Werpt derhalven de afgoderye der heidenen wech, als oock haer vuyle mannieren, die leugenachtich eñ van den duyvel sijn", heeft Godt ons geboden in sijn Woort.

251. V. Als ons nu eenige swaricheyt over comt, tot wien sullen wy dan gaen, tot wien sullen wy dan spreecken?

A. Wy sullen gaen alleen tot Godt, want hy sal ons roepen verhooren in droefheyt.

252. V. Sondigen de christenen oock seer, die tweederlei gesint sijn eñ vremde eñ heydense afgoden beminnen?

A. Jaesi, want Godt sal sich grootelycx over diegeene vertoornen, die hem niet alleen beminnen.

253. V. Wat sal Godt met deselve doen als sy sterven?

A. Hy sal hier op aerde op de geene vertoornt sijn. Als sy gestorven sijn, dan sal hy haer in de helle ende duysternisse werpen by haren vader, die als sy godtloos is; want sij konnen in den Hemel niet komen, want sy hebben Godt alleene niet gedient, maer vremde goden.

254. V. Wat leert ons Godt als hy ons secht: „Maeckt ons geen beeltenisse?"

A. Dit tweede gebodt leert ons, dat als wy hem willen dienen, ons sijn Woort onderwerpen sullen en sijne manniere gehoorsaem sijn, en dat wy geen steenen of itwat offeren sullen, maer hem alleene met onsen mont en ons gemoet.

255. V. Als wy dan naert vogelgeschrey luysteren en der droomen geloof geven, sal Godt dan oock vertoornt wesen?

A. Jae hy, hy sal grootelycx vertoornt wesen, want wat gaet u het gevogelte aen, dat ghy dien gehoor geeft, en de droomen, dat gy die geloof geeft; onderwerpt u mijn woert, dat ik u in mijn Woort geopenbaart hebbe.

256. V. Als wy eenige offerhande doen van verckens, rijs pynangh eñ syri, wat sal Godt daertoe seggen?

A. Hy sal op ons vergramt wesen. „Waerom werpt ghy uwen dranck en u vleesch alsoo wech; ben ick oock een mensch die hongert, sal ick oock eeten eñ drincken. Ick begeere u lichaem en u siele; soo ghy niet wilt naerlaten vremde goden te dienen, ick sal u honger toesenden en sal uwe aerde gelijck een steen maecken, den hemel sal gelijck ijser sijn. Ick sal mijnen poel toesluyten eñ

u geen regen nedersenden, omdat ghy my niet alleen en dient, volgens mijne woorden.

257. V. Dewijle Godt geen heydensche offerhanden hebben wil, op wat wijse moeten wy hem dienen?

A. Wy moeten hem onse lichamen eñ sielen opofferen eñ aen hem alleene gedencken, dagelycx hem aenroepen, want hy is den Eenigen Godt, eñ daer sijn geene andere, want vremde goden sijn van den duyvel. Wy moeten derhalven dan onse sielen aen hem offeren eñ dagelycx ons voor hem verootmoedigen.

258. V. Wat is dat te seggen als Godt secht: „Ghij sult den Name Godts niet lichtveerdichlyck gebruiken?"

A. Het is soo veel gesecht: Ghy menschen, als ghy van Godt wilt spreecken eñ hem aenroepen, weest benauwt in u gemoet, spreeckt hem met vreese aen eñ roept hem ernstelick eñ met iver aen; weest niet licht van gemoet, veracht hem niet eñ spottet met sijne manniere niet; als ghy tot hem comt beeft eñ verootmoedicht u.

259. V. Soo imant den Name Godts lichveerdich by den dranck gebruyckt en hem noemt als hy dronken is, sondicht dien oock?

A. Jae hy, want het is een groote sonde, hy sal die geene straffen die sijnen Name misbruyckt.

260. V. Soo ghy imant hoort, die van Godt lichveerdichlyck spreeckt, eñ ghy stille zwijgt eñ hem niet bestraft, sal Godt oock op u vertoornt wesen?

A. Jae hy, want ick sal den geene gelijck sijn, die sondigen.

261. V. Als Godt nu niet wil, dat wy lichtveerdelycken van hem spreecken, wat sullen wy dan doen?

A. Godt wil, dat wy hem sullen groot maecken met onse woorden eñ met onse wercken.

262. V. Wat is dat te seggen Godt met woorden groot te maecken?

A. De christenen maecken den Name Godts groot met haeren mont eñ met haer woorden.

1. Als sy niet beschaemt sijn te openbaren en den menschen haer geloove aen Godt te doen hooren.

2. Als sy sijnen naem aenroepen.

3. Als sy Godt prijsen voor de weldaden aen haer bewesen.

263. V. Konnen wy Godt oock groot maecken?

A. Jae wy, als onsen mont met onse wercken overeen comt eñ sijnen manniere volgen, soo wy als kinderen Godts Godt van herten liefhebben.

264. V. Die geene die christenen sijn, die leeraers sijn van Godts Woort, soo sy als Heydenen leven eñ niet naerlaten om Godts Woort te verwerpen, doen die oock groote sonde?

A. Jae si, want die geene die gebruycken seer lichtveerdich den Name Godts; op de geene sal Godt seer vertoornt wesen, want sy verleyden het andere volcq, die Godt noch niet en kennen; sy doen haer sondigen die noch Heydens sijn, de geene doen sy Godt verachten.

265. V. Wat leeren ons de woorden des 4en gebodts?

A. Sy leeren ons, dat als de 6 dagen sullen gepasseert sijn en den sevensten dach voorhanden, alsdan sullen wy uytscheyden van wercken eñ met Godt besich sijn, eñ hem in sijn kercke soeken, eñ sijn Woort aenhooren eñ hem dienen, aenroepen eñ prijsen.

266. V. Waerom sal den mensch rusten van sijn werck?

A. Want Godt heeft selfs op dese dach gerustet eñ heeft alles inde 6 dagen gemaeckt eñ is uyt gescheyden van sijn werck op den sevensten dach; „sulcx sult ghy my naer doen", heeft hy ons in sijn Woort bevolen.

267. V. Sondigen die dan oock die int velt gaen houthalen, putten graven ofte visschen, al ist met wester sonne?

A. Jae sy, want den geheelen dach sult ghy my dienen heeft Godt bevolen; heeft hy oock gesecht: „maer den halven dach"? Soo sondigen derhalven sommige seer, die heymelick int velt gaen eñ enich

werck op dien dach doen, al ist met wester sonne, al ist naer sonne ondergang.

268. V. Waerom rusten wy den Sondach?

A. Want op desen dach is Christus verresen. Derhalven moeten wy alle Sondagen aen de opstandinge Christi van sijn doot gedencken.

269. V. Die geene die rusten en niet int velt gaen, maer stille sijn in haer huysen, slapen, soo si niet in Godts huys komen en sijn Woort hooren, sondigen die oock?

A. Jaesi: „ghy sult gaen eñ in mijn huys vergaderen eñ de woorden der predicanten toehooren alst Sondach is", heeft Godt bevolen, ghy sult met al de andere christenen my aldaer dienen eñ aenroepen, eñ u met malcanderen voor my in mijn huys verootmoedigen.

270. V. Hoe varen dan de geene die wandelen gaen eñ coopmanschappen in andere dorpen drijven op den Sondach, werpen die oock Godts Woort achter haren rugge?

A. Jaesi; want sy soecken goederen te verkoopen, maer Godt soecken sy niet; daerover moeten haer de Outsten bestraffen.

271. V. Die geene die inde kercke sijn, soo sy vaeckerich sijn, soo si slapen ofte soo si praten eñ de predikant niet aenhooren, verwerpen die oock dese woorden?

A. Jaesi, want sy gedencken Godts Woort niet.

272. V. Waerom vieren wy den Sondach?

A. Godt heeft het ons bevolen eñ Godt heeft oock gerustet. Gy waerė christenen vergadert gedurich in Godts huys, dient hem aldaer, want als wy hem aldaer dienen, soo sal Godt ons wederom in de 6 dagen dienen; als wy int velt gaen soo sal hy by ons wesen in de 6 dagen, hy sal ons stercken eñ in onse velden neerstich doen wesen.

273. V. Die geene, die den sabbath ontheyligen, die eenich

wercq doen, int velt gaen ofte houthalen, hoe sal hy tegens die gestelt sijn?

A. Godt sal haer velden onsuyver maecken, hy sal haer velden niet bewaren, maer sal het gedierte daer op doen komen eñ haer saet van den wormen laten verteeren.

274. V. Wat leert ons Godt int 5de gebodt; „Eert uwen vader en uwe moeder etc.," als hy secht?

A. Het secht, ghy kinderen ghy sult gedienstich eñ gehoorsaem wesen uwen vader en uwe moeder, als oock uwe overicheden. Weest hun niet ongehoorsaem, verachtet se niet, noch bespottet se niet.

275. V. Wie is onse vader, wie is onse moeder?

A. Degeene die ons opgevoet hebben, die geene die over ons regeeren eñ ouder sijn dan wy.

276. V. Soo een kindt sijnen vader eñ sijne moeder, die out sijn, veracht, sal Godt oock op haer vertoornt wesen?

A. Jae hy, datselve kint sal niet lange leven, die schelm tegen sijn ouders seyt.

277. V. Hoe sal een vader tegen sijn kint gestelt sijn?

A. Hy sal sijn kinderen doen opwassen in de vreese Godts, hy sal haer het Woordt Godts laten leeren en ter scholen bestellen.

278. V. Wat begeert Godt int 6de gebodt?

A. Dat wy niemant sullen dooden, noch met onse gedachten, noch met onse woorden, onse gebeerden noch met onse handen. Wy moeten oock op niemant te vergeefs toornen, maer tegens yder wel gesint sijn eñ liefhebben.

279. V. Konnen wy oock imant dooden door onse gedachten?

A. Wy dooden onsen broeder met onse gedachten, als wy hem innerlyck haten eñ op hem vertoornt sijn, want Godt heeft den haat tegen onse broeders verboden.

280. V. Konnen wy ook imant dooden met onse tong eñ mont?

A. Jae wy, soo wy met onse woorden imants doot [wenschen], als wy imant grootelycx benijden.

281. V. Soo imant sijn kint afdruckt, sal Godt oock op die geene vertoornt wesen?

A. Jae hy, want sy verwerpen sijn woort eñ dooden haer eygen lichaem, als sy haere kinderen dooden, derhalven sal Godt seer op haer vertoornt wesen.

282. V. Hoe sal sich de Overicheyt hierin verhouden? Alsser imant is die swaerlyck gesondicht heeft, indien sy deselve dooden, sondigen sy dan oock?

A. Neensi; want Godt heeftet haer bevolen: soo daer imant een doodslach doet, hebt geen medelyden met hem.

283. V. Wat leert Godt ons in het 7de gebodt?

A. Godt verbiedt ons overspel en hoererije: hy verbiedt ons alle vuyle woorden en heydensche klap, als oock alle quade gedachten. „Ghy mannen, ghy sult met eene vrouw, eñ ghy vrouwen, ghy sult met eenen man tevreden sijn," leeren ons dese woorden. Gedenckt op geene andere, laet u oogen als oock u gemoet oprecht sijn; u lichaem is dat niet het huys des H. Geestes? Weest dan fray in in u lichaem eñ besmet uwe siele niet, doet den H. Geest niet van u gaen, die in u woont.

284. V. Die ongetrouwden, sullen die oock trouwen?

A. Jaesi, want hy heeft ons alsoo in sijn Woort geleert.

285. V. Hoe sal Godt met die geene handelen, die overspel eñ hoererye bedrijven en niet trouwen willen.

A. Hy sal de overspeelders eñ hoereerders int helsche vier werpen, die niet naerlaten eñ afstaen van sulcke sonden.

286. V. Wat leert ons Godt met deese woorden, als hy secht: „Steelt niet?"

A. Dat wy onsen broeder noch imant itwat ontwenden sullen, maer medelyden met hem hebben.

287. V. Wat doet den mensche steelen.

A. Leedicheyt eñ armoede, als sy niet naerstich int velt willen gaen, alsdan gedencken sy om te steelen.

288. V. Wat is te seggen: „Spreeckt geen valsche getuighenisse van uwen broeder."
A. Het is soo veel te seggen: ghy menschen veracht niet, noch spreeckt itwat onwaerachtig achter uwes broeder rugge.
289. V. Als imant liegt sondigt die oock?
A. Jae hy, want Godt hatet de leugen, als wy met leugen omgaen; wy moeten de waerheyt spreecken tegens ider man eñ geen woorden op ymant soecken.
290. V. Waerom heeft Godt ons de leugen verboden als oock de bedriegerye?
A. Want den duyvel is een vader der leugen, want Godt is seer over de leugenaers vertoornt; degeene als sy sterven sullen inden hemel niet komen, maer in de helle.
291. V. Wat leert ons Godt int 10de gebodt?
A. Dat itwat in onsen sin niet moet komen, dat Godt niet begeert; dat wy tegens de sonde strijden sullen eñ beminnen dat Godt bemint, eñ haten dat Godt haet.
292. V. Heeft Godt ons oock de oprechte gedachten verboden?
A. Neen hy, maer hy heeft ons alleen alle vuyle gedachte verboden, die met sijn Woort niet accordeeren; hy heeft ons mede gedachten verboden die vanden duyvel sijn.
293. V. Isser oock imant die dese thien geboden kan gehoorsamen eñ naercomen?
A. Neen, daer en is niemandt, want soo lange als wy noch hier op aerden sijn, soo is de sonde noch in ons, al ist dat wy oprecht sijn, want wy verwerpen dagelycx dese geboden Godts eñ houden niet op te sondigen.
294. V. Waer sal dan de sonde ophouden?
A. In den Hemel, als ons Godt in den Hemel sal genomen hebben.
295. V. Als wy nu dese 10 geboden niet volcomentlyck

konnen naercomen, waerom wil dan Godt dat sy ons van sijn dienaren sullen geleert worden?

A. Godt wil dat ons dese woorden geleert worden, om onse sonden te doen sien, als oock onse besmetheyt en sonden, die veel sijn, te leeren kennen; alsdan sullen wij in Christum gelooven, tot hem komen en sijn bloet soecken om daer mede gedoopt te werden. Deese 10 geboden leeren ons oock onse gemoederen te verheffen en Godt aen te roepen, dat hy ons sijn H. Geest nedersende, die ons vernieuwe.

296. V. Als de ware christenen noch altijt sonde hebben, sijnsi oock den godtloosen gelijck, die veel sonden hebben? Verhaelt my eens recht de manniere der kinderen Godts en der kinderen des duyvels want sy hebben beide sonden.

A. Het is anders met de kinderen Gods en anders met de kinderen des duyvels.

1. Al ist dat de kinderen Godts noch eenige sonde hebben, Christus heeft haer gedoopt, dat de sonde in haar niet heerschet. Het is anders met de kinderen des duyvels, die hebben noch veel sonden, want Christus heeft haer niet gedoopt, ende sonde heerschet noch in haer.
2. Een kint Godts kent sijne sonden en is daerom bedroeft, alsoo sijn de kinderen des duyvels niet.
3. De christenen haeten haer sonden, de kinderen des duyvels beminnen de sonden en sondigen met vreuchden.
4. Een kint Godts, alst gesondicht heeft, dat bekeert hem en heeft sijn toevlucht tot God. Sijn oock de godtloosen alsoo gestelt, deselve hebben geen leetwesen over haer sonden.
5. Een kint Godts bemint seer het Woort Godts, de kinderen des duyvels sijn alsoo niet gestelt, sy vragen naer Godt niet, noch naer sijn Woort.
6. Een Christen soeckt Godt met allen iver, een

heiden jaecht de sonden met vreuchde nae. Soo is derhalven een groot onderscheyt tusschen deese beyde.

Vant Gebedt.

297. V. Begeert Godt maer alleene de bekeeringh, isser oock itwat meer dat Godt van ons eyscht?

A. Jae hy, hy begeert van ons, dat wy hem gedurich sullen aenroepen, want hy secht, „roept my gedurich aen."

298. V. Die geene die 's morgens opstaen en des avonts leggen gaen, die eeten gaen, gelijck de Heydenen die aen Godt niet dencken, noch hem aenroepen, maer als de beesten int wilde henen leven, verwerpen die oock Godts Woort?

A. Jaesi, sy sondigen seer, want sy sijn die beesten gelijck; Godt sal op haer vertoornt wesen, want sy sijn den stommen gelijck, die geen tonge hebben.

299. V. Waerom moeten wy hem aenroepen.

A. Want Godt heeft het ons alsoo bevolen in sijn Woort: „Roept my dagelycx met ernst aen" heeft hy geseyt: Want wy sijn seer arm, sijn seer hongerig; soo wy hem dan niet bidden sal hy ons oock wat nederseinden?

300. V. Als wy Godt aenroepen, hoe sal Godt den tegens ons gestelt sijn?

A. Hy sal ons den H. Geest nederseinden, die in ons kome ende Godt bidde; als wy hem aenroepen soo sal hy tegens ons welgenegen sijn, want als wy hem aenroepen soo prijsen wy hem.

301. V. Wat moeten wy eerst gedencken als wy Godt willen aenroepen?

A. Wy moeten alsoo gedencken: ick sal tot deesen grooten Godt spreecken, want hy is hier voor my tot mijne regterhant. Soo ick my misschien onbehoorlijck hielde, soo ick met vreese hem niet aensprack, soude hy oock my verhooren? Hy soude

lichtelijck op my vertoornt sijn; indien ick ras eñ int wilde henen tot hem sprack en lichtvaerdich mijn aenstelde, hy soude niet wel met mijn tevreede wesen. Derhalve sal ick klein van gemoet sijn, want mijn lichaem is van aerde; ick sal my voor hem verootmoedigen, want daer is niemant hooger dan desen Godt.

302\. V. Als wy hem alleene met onsen monde dienen, sal hem dat oock aengenaem wesen? Moeten wy oock onse herte daerby doen, als wy hem aenroepen?

A. Jae wy, want vooral begeert Hy het herte. Soo laet ons hem dan van herten aenroepen, want soo wy Godt niet van herten aenroepen, Hy sal ons niet verhooren, al ist dat wy hem den geheelen dach aenroepen.

303\. V. Wil Godt oock verhooren die niet naer laten om te sondigen?

A. Hy sal niet verhooren het roepen der godtloosen.

304\. V. Hoe moet het herte gestelt sijn der geene die Godt aenroepen willen?

A. Godt begeert geen krom maer een oprecht herte, dat metten mont overeenkomt en niet leugenachtich is, bemint Godt. Godt wil niet verhooren die krom van gemoet sijn en niet bestandich sijn.

305\. V. Konnen die geene oock Godt aenroepen die hem niet en kennen?

A. Neensi, want soo wy hem niet en kennen, soo konnen wy hem niet recht aenroepen.

306\. V. Diegeene die hem aenroepen moeten dit oock bedroeft in haer gemoet sijn?

A. Jaesi, want die geene sal Godt verhooren die hem met ernst en met iver aenroepen; die bedroeft in haer gemoet sijn en kleyn van gemoet, die beschaemt en bevreest sijn voor Godt, dat si gesondicht hebben eñ sijn woort veracht; deselve sal Godt vernieuwen die sich bekeeren willen eñ oprecht sijn en naerlaten om te sondigen.

307. V. Diegeene die aen Godt niet gelooven, als sy nu roepen, wil Godt haer oock verhooren?

A. Neensi, als degeene geen geloove hebben aen Godt, Godt wil haer niet verhooren.

308. V. Waerom verootmoedicht ghy u, waerom buycht ghy u knien, waerom vouwt gy u handen en siet nederwaerts als ghy Godt aenroept?

A. Als ick soo gestelt ben, soo blijckt mijn schaemte en mijn vreese voor Godt, maer als ick groots van gemoet ben, waer sal ick voor hem blijven, want ick hebbe hem vertoornt. Als wy soo gestelt sijn, dan wil hy ons hooren en verhooren.

309. V. Als wy hem stilswijgend en in ons gemoet aenroepen, wil hy ons oock verhooren?

A. Jae hy, want Hy weet onse gedachten; Hy doorsiet ons, Hy weet als wy tot hem suchten.

310. V. Wien moeten wy aenroepen?

A. Godt alleene moeten wy aenroepen eñ niemant anders, want hy is onsen waren Godt: „my alleene moet ghy aenroepen," heeft hy bevolen.

311. V. Als wy Godt aenroepen, door wien en in wiens naem moeten wy hem aenroepen.

A. In den naem Christi, siet dien naem moeten wy seggen, „want dien wil ick verhooren, die my aenroept alleen in den naem mijns Soons Jesu Christi," heeft Godt geseyt.

312. V. Wanneer moeten wy hem aenroepen?

A. Alle dagen, alle nachten, 'smorgens als wy opstaen, 's avonts als wy leggen gaen, eñ als wy eeten, gedurich eñ met iver moeten wy hem aenroepen.

313. V. Wat moet ghy seggen als ghy hem smorgens aenroept.

A. Godt in den hemel, onsen eenigen waren en eeuwige Godt, die den hemel, aerde eñ zee, eñ alles wat daer in is, gemaeckt hebt, wy prijsen uwen Naem, dat ghy ons bewaert hebt, dat ghy ons rondom bewaert hebt in desen nacht, dat ghy van ons

verdreven hebt de moordenaers, dieven eñ brantstichters. Het wort licht, ick sal opstaen, want ghy doet my opstaen. Ick sal int velt gaen, ick sal int wilde henen gaen, hier of daer misschien. Verleent my den H. Geest, dat Hy met my ga eñ my geleyde; geeft my uwer dienaren de Engelen, die van my wech doen de slangen ofte eenige doornen op den wech. Laet my niet swack noch sieck worden, maer sterckt my Vader. Ghy moget misschien mijne sonden gedencken, al ist dat mijne sonden veel eñ ontelbaer sijn, gelijck de wormen der aerde, gelijck het sant aende zee, gelijck de sterren des hemels, sal ick oock vergeten om my te bekeeren? Ick sal my bekeeren Vader, steltse niet voor u aengesicht, maer werpt se achter u, werpt se in de diepte des zees. Mijne sonden siet niet aen, maer siet aen uwen Soon Jesus Christus, die ons verlost heeft en voor ons is gestorven, die sijn lichaem aen u voor ons tot straffe gegeven heeft. Siet aen sijn bloet, dat hy aent kruys gestortet heeft, waermede hy ons verlost heeft. Telt sijne wonden die veel sijn, op het hoofd, op de rugge, aen sijn handen in sijn voeten, in sijn sijde. Is uwen Soon Jesus Christus oock te vergeefs gestorven, is het niet onser sonden en crommicheyt schuld, heeft hy oock ons niet met u bevreedicht, heeft hy oock ons u niet voorgestelt, heeft hy oock ons niet de Hemel geopent, dien onse sonden voor desen hadden toegesloten, als dan sal u gemoet tegen ons menschen verkoelt wesen. Ick sal niet naerlaten u te prijsen en uwen Naem te openbaren en groot te maecken soo lange als ick hier op aerden leven sal; als ick sterve, hiernamaels soo sal ick oock niet vergeten met die Engelen, uwen dienaren, u in eeuwicheyt te prijsen."

„Dit sijn mijne woorden, die ick u doe hooren, weest niet doof, keert my den rugge niet toe want

ick roepe u aen in den naem Jesu Christi, hoort voort, Godt, Vader, dese woorden, welck u Soon Jesus Christus geleert heeft als hy noch op aerde was seggende: Onsen Vader enz.

314. V. Verhaelt het avontgebedt als ghy slapen gaet?

A. Godt in den Hemel, onsen eenigen, waren en eeuwigen Godt, die den hemel, aerde, zee en alles wat daerin is geschapen hebt, wy prijsen uwen Name dat ghy hebt verdreven de slangen, doornen op den wech. Ick sal leggen en slapen gaen, het is avont, want ick ben moede alsoo ick int velt gewerckt hebbe, en ick int wilde hier ofte daer gewandelt hebbe. Laet mijn fray en koel slapen, maeckt mijn niet verschrikt, bewaert my voor den duyvel; sooder misschien eenich volcq mochte wesen, dat godtloos ware, als dieven, moordenaers ofte brantstichters laet haeren moetwille niet toe maer verdrijftse. Ghy moget misschien mijner sonden gedencken (enz als in het ochtend gebed).

315. V. Hoe moet ghy spreecken als ghy sult eeten?

A. Mijnen eenigen en waren Godt, ick sal dese spijse eeten en desen dranck drincken, die ghy mijn verleent hebt, want het is van u, welcken ghy tot my hebt nedergesonden. Ick hebbe honger versadicht my doch, maeckt mijn lichaem sterck en fray, alsdan sal ick sterck wesen, en neerstich int velt gaen. Spijst mijn niet alleen aen mijn lichaem, spijst mijn oock aen mijner siele, met u hemels woort, welck is der sielen spijsen, als dan sal ick niet naerlaten om u daegelycx te prijsen hier op aerden en hiernamaels in den Hemel Amen.

316. V. Als ghy gegeten hebt wat moet ghy tot Godt spreecken?

A. Mijn Godt, mijn Vader, ick prijs u seer, dat ghy my gespijsicht hebt eñ gedrenkt, eñ mijn lichaem gevoedt eñ versadicht. Laet niet naer om dage-

lycx my alsoo te spijsigen, als dan sullen wy cracht hebben eñ sterck van lichaem sijn eñ neerstich in ons velt wercken. Versterckt ons niet alleen aen onse lichamen eñ vleesch, maer spijsiget ons oock aen onse siele, die hongerich eñ mat is, met u hemels woort, welck is de spijse der sielen, die in eeuwicheyt duurt; als dan sal ick niet naerlaten van u te roemen dat gy soo goedertierent sijt, o Godt! Ick sal u hier op aerde prijsen eñ hiernameels in u huys, dat coel en fray is, in eeuwicheyt. Amen.

317. V. Wie heeft ons deese woorden geleert: „Onsen Vader ghy die daer sijt in de hemelen"?

A. Den Sone Godts, Jesus Christus.

318. V. Wanneer heeft hy ons deese woorden geleert?

A. Voor desen, als hy noch hier op aerden was.

319. V. Aen wien heeft 't eerst geleerd?

A. Hy heeft het eerst sijnen discipelen, de 12 Apostelen geleert, want hy heeft alsoo gesproocken: Ghy, mijne discipelen als gy Godt wilt aenspreecken, laet hem dese mijne woorden hooren, alsdan sal hy tot u genegen wesen.

320. V. Wie is dese onsen Vader in de hemelen?

A. Godt Vader, Godt Soon, Godt H. Geest.

321. V. Waerom seggen wy Godt Vader tegens hem?

A. Hy is onsen Vader, want hy heeft ons geschapen, van hem sijn onse lichamen, van hem sijn onse sielen, alsoo is hy een Vader aller menschen. Hy is een Vader der christenen, die hy tot kinderen heeft aengenomen en si van het bant des duyvels verlost; Mijn Vader segge ick tegens hem, want hy bemint ons, gelijck een vader sijn kint bewaert.

322. V. Waerom secht ghy onsen Vader en niet mijn Vader?

A. Is hy oock maer alleen mijn vader? Hij is een vader aller menschen, die sijn kinderen sijn eñ

hem dienen, Hy is een Vader der rijcken eñ der armen; Hy is een Vader der grooten eñ der kleinen.

323. V. Als wy dan éénen Vader hebben, sijn wy dan oock gebroeders?

A. Jae wy, wy sijn gelijck van eenen vader, van een huysgesin, als wy de christenen beminnen, die onse broeders en zusters sijn.

324. V. Wat beduydt dat, als ghy secht: „Onsen Vader?"

A. „O Godt, ick die u kint ben, verschijne alhier, roepe U aen eñ spreecke U aen. Ontfermt u mijnder eñ hoort my, gelijck een vader met sijn kint doet, alsoo weest oock tegens my gesint," beduyden dese woorden, „want ick vreese eñ beminne U gelijck een kint doet."

325. V. Is Godt maer alleene in den Hemel?

A. Desen Godt is overal, is hier beneden, daerboven, allenthalven.

326. V. Waerom secht ghy: „In den Hemel"?

A. Het is soo veel gesecht, al ist dat Hy allenthalven is, soo is Hy doch principalyck in den Hemel, want den hemel is sijn huys en de aerde sijn voetbanck. Derhalven moeten wy aen den Hemel gedencken en in den Hemel moeten wy hem soeeken.

327. V. Sijnder oock eenige meer die wy moeten aenroepen?

A. Neen, wy moeten maer alleene aenroepen desen Vader, den eenigen Godt, die daer is Godt Vader, Godt Soon, Godt H. Geest.

328. V. Wat is dat te seggen: „Uwen Naem moet gepresen sijn"?

A. Het is soo veel te seggen: „Leert ons U kennen, o Godt, laet ons U prijsen, laet alle menschen uwen Naem groot en openbaer maecken. Hebt ghy oock de menschen te vergeefs geschapen? Sullen se oock te vergeefs opwassen? Derhalven moeten u alle de menschen allenthalve prijsen, want ghy hebt ons hier op aerde gestelt, opdat wy U prijsen en

groot maecken mochten: het is derhalven niet fray als sulckes van den menschen naergelaten wort.

329. V. Konnen wy Godt hier oock prijsen?

A. Jae wy, want wy prijsen Godt met onse woorden en onse wercken, als wy hem verheerlicken met onsen mont, als wy hem ter eere singen, als wy sijnen Woorde gelooven, soo wy andere menschen tot bekeering eñ oprechticheyt brengen.

330. V. Wat is dat voor een werck, waermede wy hem prijsen?

A. Wy moeten het volcq leeren, dat desen Godt, dien wy dienen, den Aldermachtigsten Godt is, eñ dat Hy oprecht eñ heylich is eñ lief [heeft] degeenen die hem prijsen.

331. V. Als de christenen godtloos syn eñ het Woort Godts verwèrpen, prijsen die Godt oock?

A. Sy verduysteren den Name Godts.

332. V. Als de leeraers het volcq Godt leeren kennen en deselve doen bekeeren, hoe sijn dan die gestelt?

A. Diegeenen prijsen Godt eñ verheerlicken hem, want sy leeren het volcq Godt prijsen. Godt sal diegeene seer lief hebben, want haer loon sal seer groot hiernamaels in den Hemel sijn.

333. V. Wat is te seggen: „U volcq moet veel wesen in u rijck"?

A. O Godt maeckt u rijck groot eñ openbaer; haelt het volcq, dat noch veel is, uyt de duysternisse, uyt des duyvels rijcke eñ brenght se in u rijck, alsdan sullen veele sijn die U prijsen sullen.

334. V. Hoeveel groote rijcken sijnder, want ghy secht: „In u rijck"?

A. Twee groote rijcken sijnder.

335. V. Wien gehooren die rijcken toe?

A. Een komt Godt toe, het andere den duyvel; het eene hiet het rijck des lichts, het andere het rijcke der duysternisse. Godt die regeert in sijn rijck, de duyvel is een capitain in sijn rijck.

336. V. Waer sijn de meeste menschen, in Godts rijck ofte in des duyvels rijcke?

A. In des duyvels rijcke sijn veel godtloosen, want het sijn weynich ware Christenen eñde kinderen Godts, die Godt dienen. Soo sijn derhalven de woorden alsoo te verstaen: „Als ghy begeert, dat u het volcq prijsen sal, soo doetsi wederkeeren in u rijcke; ontbintse uyt des duyvels rijck, die daer gebonden sijn; brenght tot het licht die inde duysternisse sijn; neemt deselve tot kinderen aen, die kinderen des duyvels sijn; doet deselve u kennen eñ in Christum gelooven, alsdan sal veel volcq in u rijck wesen, eñ als wy in u rijck sullen sijn, sullen wy daer niet te vergeefs sijn, wy sullen aldaer niet stom wesen, maer wy sullen u prijsen in u huys en onse huysen.

337. V. Wat is dat te seggen als ghy secht: „U wille moet geschieden op aerden als inden Hemel"?

A. Het is soo veel te zeggen: „o Godt, ick sal niet naer mynen wille doen, maer uwen wille sal ick my onderwerpen; doet my gelijck den Engelen sijn in u huys, want sy sijn neerstich eñ willich om u te prijsen, alsdan sal ick hun gelijck wesen. Als wy dan nu uwen dienaren, den Engelen gelijck sijn, die niet naerlaten om u te prijsen, eñ aen u te gelooven, alsdan sal uwen wille geschieden."

338. V. Geschiet Godts wille oock in den Hemel?

A. Jae hy, want daer is niemant die het Woort Godts verwerpt, want sy sijn altesamen heilich, want het sijn de dienaren Gods, de Engelen eñ de sielen der ware Christenen, die in den Hemel sijn, deselve beminnen eñ prijsen Godt seer.

339. V. Geschiet Godts wille oock hier op aerde?

A. Neen, want wy sondigen noch seer, al ist dat wy Christenen sijn, soo laeten wy doch niet naer om hem te verachten.

340. V. Wat is te seggen: „Geeft ons huyden onsen kost"?
A. O Godt, indien ghy u over onse lichamen niet ontfermt, soude dat oock fray wesen? Als ghy ons niet spijsiget noch drenckt, als wy hongerich eñ dorstich sijn, soude ick oock konnen leven? Soo ghy ons geen kleederen toestuurt, waermede souden wy ons kleeden? Al ist dat wy neerstich syn, souden wy oock goederen hebben, soo ghy deselve ons niet en beschickt? Ick ben u kint, versorcht my dan dat tot mijn lichaem noodig is, want alles wat wy menschen hebben, dat komt van uwen hant, ghy maeckt het volcq rijck eñ ghy ghy maeckt het volcq arm.

341. V. Waerom secht ghy: „Desen dach"?
A. Sal ick seggen morgen ofte overmorgen? Ick mochte misschien tot morgen niet leven. Als ick dan sech „desen dach", dan sal ick indachtig worden des sterfdachs. Sullen wy oock altijt leven hier op aerden? Waer isser imant die niet en sterft? Onse voorouders sijn eerst gestorven, wy moeten oock sterven; als den dach komt, die Godt gestelt heeft, dien kunnen wy niet overtreden.

342. V. „Neemt van ons wech onse schulden, gelijck als wy enz." Wat is dat te seggen?
A. Het is soo veel te seggen: „o Godt doet gelyck als wy: als imant tegens ons sondicht, soo vergeeten wy deselve sonden, weest dan alsoo tegens my gestelt, want myne sonden sijn veel, gelijck de hairen op het hooft; neemtsi altsamen wech, gelyck ick doe, die niet gedencke der sonden van diegeene die tegens my sondigen."

343. V. Wil Godt onse sonden oock wechnemen?
A. Jae hy, hy wilt de sonden der Christenen vergeeven, die in Christum geloven eñ hem prijsen; want Christus heeft aen Godt straffe gegeven eñ sijn bloet gestortet. Als wy ons bekeeren eñ oprecht sijn eñ naerlaten om te sondigen, soo wy in Jesum

gelooven, alsdan sal Godt haere vuylicheyt int diepste der zee werpen. Sy sullen oock niet te vergeefs vanden predikant met water gedoopt werden, want het bloet Christi sal tot haer sielen komen, want als Christus ons niet doopt, soo sullen wy altijt besmet blijven, want om Christi wille wil Godt ons onse sonden vergeven.

344. V. Soo daer imant gesondicht heeft tegens ons, ofte soo onsen broeder ons vergramt ofte veracht heeft, ende wy der sonden altijt gedencken eñ altijt op hem verstoort blyven en de sonde niet vergeten, sal Godt oock alsoo wesen?

A. Jae hy, want diegeene die sijnen broeder hatet eñ altijt vergramt op hem blijft eñ niet met hem versoent, die sijn Godts volq niet, maer kinderen des duyvels; dengeenen sal Godt haere sonden oock niet vergeeten.

345. V. Wat is te seggen: „Leit ons niet in versoeckinge, maer bewaerdt ons vanden duyvel?"

A. Ghy, onsen eenigen Godt, ghy weet eñ kent onse swackheyt, want wy sijn alle gelijck kinderen; al ist dat wy vele vyanden hebben, die ons soecken eñ onse sielen begeren, als daar is den duyvel eñ alle godtloose menschen, onse eigen vleesch port ons aen om te sondigen, waer sullen wy voor hem blijven. Soo ghy ons door uwen H. Geest niet versterckt, die ons beware, soo soude ons den duyvel wederom nemen; want wy sullen altijt uwe kinderen blijven.

346. V. Waerom is den duyvel tegen ons christenen altyt soo wreedt?

A. Omdat wy hem verlaten eñ verworpen hebben. Hy hatet seer die Godt prijsen eñ dienen.

347. V. Al ist, dat hy de christenen alsoo soeckt, kan hy se oock wederom tot sich brengen?

A. Neen hy, want Godt die bewaertsi, die stercker is als den duyvel.

348. V. Sijnder oock veele duyvelen?
A. Jae, daer sijnder veel. Wie kan ze tellen?
349. V. Over wien heerschen si?
A. Over die sielen heerscht hy, die in sijn huys, int helsche vier sijn. Hier op aerde heerscht hy over degeene die sijne kinderen sijn, over alle de godtloosen, die Godts Woort verwerpen.
350. V. Wat is dat te seggen: „U is het rijcke, de cracht, de heerlijckheyt in der eeuwicheyt. Amen"?
A. Het is soo veel te seggen: „o Godt, al sijn mijn vijanden veel en stout, die krachtich sijn eñ my bestrijden, soo bent Ghy doch crachtiger dan sy, want U behoort alles toe; waer sal dan den duyvel voor U blijven? Als Ghy ons bewaert sal hy ons oock eenich quaet konnen doen?
351. V. Als Godt u voor den duyvel wel bewaert, wat moet ghy Godt daervoor vergelden?
A. Ick sal den Name Gods openbaer maecken eñ dagelijcx hem op aerde hier prijsen eñ hiernamaels inder eeuwicheyt.
352. V. Wat is te seggen Amen?
A. Het is soo veel te seggen: „Godt hoort mijne woorden, ick ben verseekert, o Godt! dat Ghy sult hooren, al ist dat u de volckeren prijsen, al ist dat veel volcq in u rijcke is."
353. V. Als den predikant Godt aenroept, sal het volcq oock met hem overluyd Amen seggen?
A. Jae si, want dat is fray eñ Godt begeert dat alle het volcq Amen seit. De resterende woorden die den predikant verhaelt, die moeten si heimelyck in haer gemoet naspreecken.

Archief
Classis Amsterdam.

LVIII.

HET GEBED VOOR DEN GODSDIENST.

Godt Vader, onsen eenigen, waren ende eeuwigen Godt, die gemaeckt hebt den Hemel, die alleen de aerde, zee, het geberchte, de bosschasien ende alles watter is, gemaeckt heeft; die voort laeste ons menschen gemaect heeft; die gerustet heeft op den sevensten dach, wy sijn hier gecomen in dese onse kercke. Wy dorpsvolcq, wy vreesen u, wy gelooven aen u Woort; comt hier beneden en kent ons, want wy houden u alleen voor onsen eenigen Godt. Wy vragen niet meer naer onser voorouders goden, die heidens waren; wy sullen deselve maniere achter onse rugge stellen ende verwerpen; wy sullen ons alleene voor u verootmoedigen des morgens, savonts ende als wy gaen eeten; als wy gegeten hebben, dan sullen wy u aenroepen, Vader. „Blijft tuys des Sondachs, rustet op den sevensten dach" secht ghy tegens ons in u Boeck; wie soude neen daertoe seggen? Wy nemen dese maniere aen; derhalven sijn wy hyer gecomen, wy sijn hier vergadert; wy sullen aenhooren u Woordt, welck ghy ons in u Boeck geleerdt hebt. Godt Vader! als den predikant ons u Woordt voorhout, doet ons het selve aenhooren, doet ons hetselve verstaen, doet ons aen hetselve Woordt gelooven, als dan sullen wy het verstaen en gelooven. Al ist, dat wy sonden hebben, o Godt, gedenckt onse sonden niet ende gebreken; neemt deselve wech, werpt deselve in de zee, gedenckt aen uwen Sone Jesus Christus, die sich over ons ontfermt heeft ende heeft verlost die in hem gelooven sullen; als dan sal u gemoet tegen ons vercoelt sijn. Als ghy nu soo tegens ons sult gestelt wesen, soo sullen wy uwen Name prijsen ende u verheerlijcken eñ groot maken soo lange als wy leven;

als wy sterven sullen wy dan oock niet vergeeten u te prijsen eeuwichlijck in de Hemel, in u huys.

O Vader hoort voort, laetse dese woorden die ons uw Soon Jesus Christus geleert heeft, doen hy naar sijn menscheyt hyer op aerde was seggende: „Onse Vader” enz.

Archief
Classis Amsterdam.

LIX.

PREDICATIE VAN ROB. JUNIUS OVER PS. 50, 15.

Roept My aen in den dagh der benautheyt; Ick sal er u uythelpen ende ghy sult My eeren.

Ick hebbe u voordesen geleerdt, dat onsen Godt niet is de goden der Heydenen gelijck. Al ist dat Hy begeert, dat Hem het volcq sal dienen, dat sy sich voor Hem sullen verootmoedigen, begeert Hy oock eenige offerhanden? Secht Hy oock: „als ghy stricken sedt, als ghy vangst hebt, geeft my van de lever, van de tonge, van de nieren der harten”? Secht Hy oock, „dient my met pynangh, siry, dranck, gewalmten rijs, verckenvleys? Waerom soude Hy dat seggen? want als men hem op sulcke maniere dient, soo sal Hy quaet ende vertoornt wesen. Want is Godt oock [een] mensch? Is Hy oock gelijck de volcqueren, die eenen godt hebben? Begeert Hy oock te eeten? Begeert Hy oock te drincken? Hongert hem oock? Dorst hem oock? Want Hy geeft ons cost, Hy geeft ons dranck, want Hy begeert ende verwacht de mont, tonge eñ gemoedt, dat oprecht is vande menschen.

„Als ghy dan begeert my te dienen,” soo secht Hij tot ons: „Roept My aen, roept My sterck aen, doet Mij hooren uwe woorden, geeft My u herte, geeft My u geheel lichaem,

prijst My, verheerlickt mijnen Naem, roept My stille, ernstig eñ schreyende aen." Secht Godt ons: „Soo ghy eenige benautheit hebt, soo ghy sieck sijt, soo ghy hongert, soo ghy niet wel bent, roept My aen; biddet My alleene, ick sal u hooren. Als ick u verhoort hebbe, alsdan prijst My."

Onsen eenigen Godt, die heeft in voortijden onsen voorouders dese woorden te kennen gegeven, Hy heeft self dese woorden ons oock geopenbaert, seggende: „ghy menschen, ghy volcq, ghy die daer beneden sijt, ghy die opter aerden sijt, ick hebbe u wat te seggeñ," spreeckt Godt. Als ghy sieck bent, als gy arm bent, als u eenige benautheit ende swaricheyt overcomt, alsdan comt tot My, roept My aen, laet my hooren uwen noot.

Indien ghy My wel en sterck wert aenroepen, indien ghy My alleene en schreyende inden Naem mijns Soons Jesu Christi wert aenroepen, soo sult ghy het seecker niet te vergeefs doen; als ghy My dan op sulcke wijse aenroept, ick sal niet doof sijn, maer scherp van ooren, ick sal u fray hooren eñ verhooren; als ik u nu verhoort hebbe, alsdan sult ghy My prijsen eñ mijnen Name groodt maecken.

Godt leert ons drie dingen.
Eerstelyck: dat wy hem sullen aenroepen.
Ten tweeden: dat hy ons wil hooren.
Ten laatsten: dat wy hem sullen prijsen.

1. Voor eerst, soo secht Godt: „Roept My aen inde dagen der benautheit." Het is eveneens als of Hy seit: soo u eenige benautheit overcomt ofte sieckten, soo roept mijn aen, mijn alleene, oprecht aen. Wy moeten dan den eenigen Godt aenroepen, wy moeten niet int wilde aenroepen vremde goden.

Wy moeten hem alleene aenroepen, want Hy spreeckt selfs: My alleene sult ghy aanroepen, My alleene moet ghy bidden, want ick ben de Heere uwen eenigen Godt, derhalven moet ghy My alleene aenroepen; dit sijn de woorden van Godt den Vader. Laet ons verder hooren de woorden Christi; wat secht die Sone Godts? „Roept veele ende menigte van goden aen," secht hy dat oock? Waerom soude

hy dat seggen? Ghy sult mijnen Vader den eenigen Godt aenroepen; secht: „Onse Vader, die daer sit in de Hemelen."

Als den H. Geest aenroept, sijn sijne woorden oock anders? Sijn woorden sijn eens, want hy heeft ons geleerdt om te roepen, „Abba, o Vader." Onse voorvaderen die in voortijden Godt eerst hebben aengeroepen, die hebben dese maniere gevolcht, ende sijn gehoorsaem geweest de woorden Godts des Vaders, Gods des Soons en Gods des H. Geestes. Wy moeten dan, wy nakomelingen, die wy christenen sijn, oock alsoo doen. Hoort wat den profeet Davit, die Godt seer heeft gevreest, gedaen heeft. „Godt," secht hy, „ick roepe u alleene aen." Derhalven soo sullen U alle christenen ende alle die U vreesen aenroepen. Alsoo heeft dan oock den propheet Daniel gedaen: „Godt! hoort, als uwen dienaer U aenroept."

Alsoo hebben de andere christenen in voortijden gedaen seggende: „Godt siet neder van uwen troon als wy u aenroepen."

Waerom moeten wy niet int wilde vremde goden dienen; waerom secht gy dat wy den eenigen Godt sullen aenroepen? Hoort, ick salt ulieden leeren. Want hy secht het selfs: „roept my alleene aen, ick ben uwen eenigen Godt; stelt u geen vremde voor". Als wy nu de woorden onses grooten Godts verachten eñ verwerpen, wat sal hy misschien tegens ons seggen?

2. Als ghy begeert dat u Godt hooren en verhooren sal, soo roept hem alleene aen; „die wil ick eenichlijck hooren, die my alleene aenroepen." Onse Godt is niet der heydenen goden gelijck; al ist dat si ooren hebben, soo en hooren si doch niet; Godt die hoort en laet hem te ooren comen onse woorden, als wy hem wel aenroepen.

Onse Godt die is almachtich, want hy is inde Hemel en doet alles naer sijn welbehagen. Hy is niet gelijck de menschen, hy is niet gelijck onse vaders hier op aerden. Al ist, dat sy ons liefhebben, connen sy ons oock wederom gesont maecken, als wy sieck sijn? Den eenigen Godt die is soo machtich, dat Hyt can doen. Waerom souden wy

int wilde vremde goden dienen? Is onsen Godt niet een goedertieren Godt? Bemint hy niet alle de gene die hem bidden? Laet ons dan derhalve hem alleene waerlijck aenroepen; laat ons geen vremde goden vercieren, maer onsen Vader, den eenigen Godt, eeren, want hy heeft tot ons geseit: „Roept my aen"; daerby heeft hy ons belooft dat hy ons wil hooren.

Laat ons nu alle de geene bestraffen, die dese woorden niet gehoorsamen eñ Godt niet alleene aenroepen, laet ons vertoornt wesen op die geene die menschen aenroepen; den eenigen Godt die moet men aenroepen.

Laet ons, segge ick, bestraffen alle die geene, die int wilde vremde goden aenbidden, die afgoderyen bedrijven en vele goden hebben, die daer aenroepen eñ offeren eñ dienen *Tekaroupouda*, *Tamagisangan*, *Tapaliapeang*. Het blijckt, dat sy het woort Godts verwerpen, het blijckt dat sy met de manniere van onsen Godt spotten; die gene die alsoo sijn, die sijn Heydenen. Sy sijn niet oprecht maer wijfelaers. Sulcke sullen niet in den Hemel comen, maer sullen gaen by de duyvelen, want sy hebben niet gelooft den Woorde Gods, maer het selve verworpen. Alsoo sijn nog gestelt die dorpen, die hare afgoderye noch niet wech geworpen hebben, die noch Heydenen sijn, eñ noch int wilde vremde goden dienen, eñ noch dwalen eñ hare leeraressen noch offeren, die Godt noch niet en kennen, die noch niet gelooven in Jesum Christum, den eenigen Soon Godts. Laet ons sulcke verlaten, want het blijckt dat sy noch Heydenen sijn eñ dienaren des duyvels.

3. Laet ons besien uwe manniere gy dorpsvolcq, ghy die uwe afgoderye verworpen hebt. Hoe bent ghy gestelt, verwerpt ghy oock noch het Woordt Godts, dwaelt ghy oock noch misschien in uwe mannieren, hout ghy misschien niet van de eenigen Godt, dient ghy hem ook alleene? Begint eens u selven te ondervragen; offert gy noch misschien int duyster aen uwe offerplaetse, ghy mannen en ghy vrouwen; soo ghy dan alsoo noch gestelt sijt, soo blijckt dat ghy noch Heydenen sijt, dat gy leucht eñ bespottet.

„Seecker ghy bent godloos, want als Godt tot u seit: hout my alleen voor uwen Godt", dan wilt ghy niet. „Roept my alleene aen" als hy secht, dan wilt ghy niet gelooven; ghy gedenckt aen hem niet alleen, ghy hout noch uwer voorouderen manniere, die heidens is. Wanneer sult ghy u bekeeren, ghy ouden? Wanneer sult ghy naelaeten van leugen en Godt te bespotten? Ghy vrouwen wanneer sult ghy verwerpen uwen voorouderen mannieren? Ick weet niet hoe ghy syt, indien ghy u niet bekeerdt. Soo begint by u te gedencken, indien ghy altijt soo krom blijft, indien ghy altijt met Godt spottet, soo sult ghy niet in den Hemel comen, maer in de helle by den duyvelen. Bekeert u dan gants, roept den eenigen Godt aen, roept hem vierich aen. Gedenckt aen hem alleene, vraecht by hem alleene om raet, eñ verootmoedicht u tsamen voor hem, alsdan sal hy sich over ons ontfermen eñ ons genadich wesen.

Ghy hebt gehoort, dat ghy Godt sult aenroepen eñ hem bidden: „My alleene sult ghy voor uwe Godt houden eñ aenroepen", secht Godt.

Wanneer sullen wy hem aenroepen, wanneer, vraecht ghy; hoort hy naer myne woorden, ick salt u doen hooren. Al ist schoon, dat wy hem dagelycx aenroepen, smorgens, savonts, als wy eeten, als wy gegeten hebben, alsoo is de manniere van onse voorouderen in voortijden geweest, want sy hebben Godt gedient, des morgens eñ des avonts. Den propheet Daniel heeft Godt drie reysen aengeroepen. Den propheet Davit heeft oock Godt drie reyzen aengeroepen, 's morgens, 's achtermiddags en 's avonts. Jesus Christus, de Sone Godts, als hij voor desen op aerden was, hy heeft 's morgens vroech sijnen Vader aengeroepen. Voor dage, ontrent het hanegeschrey, heeft hy Godt sijn Vader aengeroepen. Somtijts heeft hy Godt aengeroepen 's avonts, somtijts den gehelen nacht. Al ist schoon, dat wy dagelijcx Godt aenroepen, soo moeten wy hem gedurich aenroepen, als ons eenige benautheyt overcomt, als wy sieck sijn, want sijn dit niet de woorden Godts: „Roept my aen inde dagen der benautheyt"? Als u eenige benautheyt of

swarichheyt overcomt, als ghy sieck sijt, soo roept my aen, secht ons Godt. „Roept ghy my oock dagelycx aen, 's morgens als ghy opstaet, 's achtermiddags als ghy eeten, 's avonts als ghy leggen gaet, als ghy gesont eñ sterck syt. Laat derhalven niet naer om my aen te roepen als gy niet wel en bent; doet al uwen iver daertoe, dat ghy my aenroept, als gy benauwt sijt, als ghy honger lijt; suchtet tot my eñ roept my schreyende aen in de dagen uwer benautheit. Alsoo hebben onse voorouderen gedaen als hare vyanden vele eñ wreedt waren, als haere lichaemen sieck waren, als sy hongerden. Sy hebben dan Godt ernstelijcq en bedroeft sijnde aengeroepen. Maer nu, hoe isset met u gestelt,ellooft ghy oock dese woorden?

Roept ghy hem oock dagelycx aen; als ghy smorgens opstaet roept ghy hem oock aen; roept ghy hem oock ernstelijck aen als ghy leggen gaet. Hoeveel reysen roept ghy hem wel daegelijcx aen? My dunckt dat ghy hem niet eens aenroept; ghy staet int wilde op smorgens, savonts soo gaat ghy int wilde leggen; ghy dient hem niet eens, sommigen onder u. „Roept my aen als ghy niet wel en sijt, als ghy benaut sijt." Luystert ghy oock naer dese woorden? Ick vrage u nu eens, denckt ghy oock wel eens aen hem als ghy sieck bent? Wat soudt ghy aen hem gedencken? Al ist dat hy u sieckten toeseint, al ist dat hy u benaut, wilt ghy oock spreecken: „o Godt neemt mijn sieckten wech, geneest my, werpt wech myne benautheyt?" Seecker ghy bent seer ongehoorsaam, ghy bent seer godloos. Als ghy sieck bent, als ghy benaut bent, ghy gedenckt dan aen het wrijven: „Ick sal mijn lichaem laten wrijven," secht ghy. Ghy gedenckt aen uwe leeraressen: „Ick sal de leeraressen voor my laten offerhande doen," secht gy, alsdan verdoet ghy uw goet: Indien gy uwen Godt sterk aenriepet, Hy soude uwe sieckten verdrijven, Hy soude uwe benautheden verre wechwerpen. Indien ghy dan voor desen buyten het Woort Gods gedwaelt hebt, soo bekeert u, vergeet de manniere van uwe voorouders, stelt u voor de manniere van Godt, uwes Vaders, want Hy can u

gemoet vercoelen gelijck het water, soo het benaut eñ becommert is. Hy kan u verstercken, soo ghy swack bent. Hy can u swaricheyt wechnemen als ghy beswaert sijt, want hy seit: Roept my aen inde dagen van uwe benautheit. Roept my aen, „secht Godt", roept my somtijts luyde aen, roept my somtijts in u gemoet aen; indien iemant is die u bespottet als ghy luyden roept, soo roept my dan soetjes en in u gemoet aen.

Ghy sult Mozes, den vrient Gods, gelijck sijn, „al ist dat hy my heeft aengeroepen soo hebben sy nochtans sijne woorden niet gelooft". Ghy sult gelijck sijn Anna de moeder Samuelis, die haere lippen maer alleen verroerde en haer mont. Sy heeft Godt alleen in haer gemoet aengeroepen. „Roept my dan somtijts in u gemoet aen, want ick kenne u gemoet en uwe gedachten; ick sie u deur en deur". Gedenckt niet, Godt sal ons niet hooren als ick hem soetjes aenroep, hy kent u gemoet. Indien ghy my ernstelyck begeert aen te roepen, roept my luyde en met hooge woorden aen, roept my aen, roept my ernstelyck aan, biddet my, brengt uwe woorden voor den dach, roept my sterck aen; laet uwen volcken en uwen vreendelingen die by u woonen aenhooren. Indien gy my alleen sult aenroepen, soo sal ick u hooren en verhooren.

Hoort dan ghy dorpsvolcq, ghy christenen, die vercoelende woorden van uwen Vader: „ghy sult my niet te vergeefs aenroepen, ick sal u antwoorden, ick sal u hooren en verhooren, ick sal u roepen ter ooren laten comen, ick sal niet doof sijn, ick sal niet naerlaten u woorden en u roepen tot my aen te horen", secht Godt. Gelooft dese woorden, want Godt is den autheur daeraf, die oprecht is en niet liegen can. Alsoo is hy geweest voordese doen onse voorouderen noch leefden. Sy hebben hem somtijts maer eens aengeroepen, Hy heeft se verhoort. Den Koninck Hiscias voordesen sieck sijnde heeft hy Godt aengeroepen. Godt heeft hem verhoort en heeft sijn sieckte van hem genomen eñ hem genesen. Den propheet Davit heeft voordesen Godt aengeroepen, Godt heeft hem verhoort, want hy heeft hem

den oprechten wech doen gaen. Alsoo hebben oock sommige van de christenen in voortijden gedaen; sy hebben Godt om regen gebeden. „Geef ons, Godt, uwen regen," hebben sy geseit, Godt heeft haer gehoort en heeft sijnen vijver opgesloten eñ sijnen regen afgesonden. Alsoo heeft Godt gedaen in voortijden, alsoo doet Godt noch nu. Soo wy hem wel eñ fray aenroepen, sal hy oock vergeten ons te verhooren? In voortijden, als wy de reyse hebben aengenomen, als wy sijn naer Tacariang gegaen, soo hebben wy Godt aengeroepen: „Godt bewaert ons, gaet met ons, maeckt ons strijdbaer;" hebben wy gesecht. Hoe is het gegaen? Heeft ons Godt niet verhoort, heeft Godt ons niet geleidet, heeft hy onse vyanden niet vertsaecht gemaeckt? Op anderen tijt hebben wy Godt in dese onse kercke aengeroepen, wy hebben hem om regen gebeden, hoe ist gegaen, heeft hy ons sijnen vyver niet geopent? Gelooft derhalven dese woorden. Als ghy hem aenroept, roept hem sterck eñ met ernst aen, roept hem alleene schreyende aen, Hy sal u verhooren.

Ghy meucht misschien tot my seggen: Ick hebbe hem nochtans aengeroepen, hy heeft my niet verhoort. Gy spreeckt wel; hy heeft u niet verhoort als ghy hem aenriepet, want ghy wilt hem niet hooren, ghy wilt sijnen woorden niet gehoorsamen, ghy verwerpt deselve, de sonde die woont noch by u, als oock de goddeloosheyt. Hij wil die geene niet hooren, die noch veele sonden hebben. Verlatet en suyvert u van uwe sonden; werpt verre van u wech uwe gebreecken en godtloosheit, alsdan sal Hy u hooren en verhooren.

Al ist dat ghy hem den gehelen dach aenroepet, indien gy niet naerlaet sijn woort te verachten, indien ghy niet naerlaet op vremde eñ heydense goden te dencken, indien ghy niet naerlaet om te offeren, te luysteren naer vogelgeschrey eñ droomen, indien ghy niet naerlaet des Sondachs int velt te gaen, indien gy niet rustet, indien ghy dien dach niet tot den dienst van uwen Godt besteedet, indien ghy uwen vader eñ moeder niet gehoorsaem sijt,

indien ghy niet naerlaet om te hoereren eñ overspel te doen, als oock te liegen, waerom soude u Godt verhooren? Hy sal u niet hooren en verhooren, ghy sult hem te vergeefs aenroepen.

Laet ons dan derhalven tsamen onse sonden van ons doen en laet ons tsamen seggen: „Godt neemt onse sonden wech, die in voortijden geschiet sijn, wy sullen niet meer godloos sijn; wij sullen niet meer sondigen, wascht ons met het bloedt uwes Soons, want wy gelooven in hem, want hy heeft sijn lichaem aen u tot straffe gegeven eñ heeft ons verlost." „Hoort ons, Godt, als wy u aenroepen", laet ons seggen, alsdan sal hy ons verhooren, laet ons hem dan dagelycx geduurich aenroepen, laet ons by hem aenhouden als wy sieck sijn, als wy benaut sijn, alsdan sal Hy ons genadich wesen eñ ons verhooren.

Archief
Classis Amsterdam.
